

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

öz türkçe sözlük

ALİ PÜSKÜLLÜOĞLU

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI ; 130
SÖZLÜK DİZİSİ : 3

Birinci Basım 1966

Genişletilmiş İkinci Basım
Ekim 1971

BİLGİ YAYINEVİ
Sakarya Caddesi 8
Yenişehir, Ankara
Telf. : 17 74 03 - 12 50 67

ALİ PÜSKÜLLÜOĞLU

ÖZ TÜRKÇE SÖZLÜK

BİLGİ YAYINEVİ

Kapak Düzeni: Fahri KARAGÖZOĞLU

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA, 1971

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ (Ömer Asım Aksoy)	7
--------------------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL DEVRİMİ'NE BİR BAKIŞ	11 - 29
Dil Devrimi: Giriş	13
Dil nedir?	14
Dilin değişmesi	16
Dilde evrim ve devrim	16
Türkçede özleşmenin geçmişi	18
Atatürk devrimleri	21
Dil Devrimi niçin gerekliydi?	23
Dil Devrimi'nin muştucusu: Yazı Devrimi	24
Dil Devrimi'nin ereği	26
Dil Devrimi ereğine ulaşmış mıdır?	27
Dil Devrimi'nin sözlüğü	29

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK	31 - 334
Sözlüğün adı üzerine	33
Sözlüğün ereği	33
İki sözlük bir arada	34
Tanıklı bir sözlük	35
Sözcüklerin yazılışı	35
Sözcükleri açıklamada uygulanan yöntem	35
Köşeli ayraç içindeki sayılar	36
Dizgide tutulan yol	36
Kısaltmalar	39
Sözlük	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILIKLAR KILAVUZU	335 - 381
-----------------------------	-----------

Ö N S Ö Z

Dilde özleşme akımının ne büyük bir hızla ilerlediğini anlamak için, değil 1932'den önceki, dört beş yıl önceki yazılarla bugünküleri karşılaştırmak yeter.

Bu akımla birlikte dil inceleme ve araştırmaları da büyük bir gelişme göstermiş; konu ile ilgili birçok değerli yapıtlar yayımlanmıştır.

Çalışma arkadaşım Ali Püsküllüoğlu'nun dört yıl önce birinci baskısı yapılan sözlüğü de işte bu süreçler içinde gelişerek ikinci baskıya ulaşmıştır: Birinci baskıya 75 yazarın yapıtlarından örnekler alınmışken bu baskıda 156 yazarın yapıtlarından örnekler bulunmaktadır. Yeni taramalarla sözlüğün madde başı olan sözcükleri 1600 sayı artarak 4000'e yaklaşmıştır.

Eski baskıda bulunmayan madde başlarından aldığım şu örnekler, yeni baskının niteliğini belirleyecektir:

Abartı, abartmacı, altyapı, basımcı, batılılaşmak, batılılaşmışlık, boşinan, çağcıl, çağcıllaşmak, çıkarıcı, deneysel, depremölçer, depremyazar, emekçi, eril, erkin, eşanlımlı, eylemli, gelecekçi, genelleme, gerici, güvenli, içedönük, içgözlem, ikicilik, karşıtlaşma,

kişiliksiz, kovumsama, kökteş, odaklama, olağanlaşmak, ortaklaşacı, örneklemek, örtmece, özgeci, paylaşım, püskürgeç, sarmal, somutlama, soyutçuluk, sömürgeleşmek, tasarımsız, taşıllaşmak, toplu sözleşme, toplum dışı, türümcülük, uydulaşmak, uyuşum, uzaysal, uzlaşmacılık, ülküsel, üstyapı, vergilemek, yapımcılık, yapısalcılık, yararcılık, yaratım, yayımcılık, yazgıcı, yazım, yenidendoğuş...

Bu örnekler, Türkçemizin ne denli doğurgan olduğunu ve kavram ayrıntılarını belirtmek için ne geniş sözcük yaratma olanakları bulunduğunu da göstermektedir.

Birinci baskıya yazdığım önsözdeki kimi sayı ve oranları, dilimizin bugünkü durumuna ve yaptığım son incelemelere göre biraz değişmiş olarak burada yeniden vermek gerekmektedir:

1932'den önceki sözlüğümüzde bulunan 29.000 sözcüğün sadece 11.000'i, yani %38'i Türkçe idi. O zamanki yazı dilimizde %35-40 oranında Türkçe sözcük kullanılıyordu.

Bugünkü sözlüğümüzde bulunan 28.000 sözcüğün ise 17.500'ü, yani %63'ü Türkçedir ve şimdi yazı dilimizde %75-80 oranında Türkçe kullanılmaktadır.

Bu karşılaştırmadan şu sonuçlar çıkmaktadır.

1) Genel kültür dilimiz, 1932'den sonra 6500 Türkçe sözcük kazanmıştır. Bu, sözlüğümüzdeki 28.000 sözcüğün % 23'ü eder. Yani dil haznemiz, 38 yılda Türkçe sözcükler bakımından % 23 oranında zenginleşmiştir. (Türkçeleştirilmiş terimlerin genel dilde de kullanılanları bunun içindedir.)

2) Eskiden kullanılmasında sakınca görülmeyen, hatta kullanılması yeğlenen yabancı sözcükler yerine artık, ileriden beri dilimizde bulunan Türkçelerinin kullanılması yeğlenmektedir.

*

Bu yapıt, dil devriminin getirdiği yeni sözcüklerin, belgelere dayanan bir dökümdür. Birinci baskı için söylediğim gibi, eksikleri de bulunabilir; atılacakları da. Ancak, büyük çoğunluğuyla, yaşayan ve yaşamaya aday olan sözcükleri içine almış bulunmaktadır. Titiz bir çalışma verimidir.

Arkadaşımın başarısını övgü ile anarım.

Ankara, 18.11.1970

ÖMER ASIM AKSOY

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL DEVRİMİ'NE BİR BAKIŞ

DİL DEVRİMİ*

Giriş

Dilimizin bugün içinde bulunduğu evre, yakın geçmişe göre bile göz kamaştırıcı bir aşama sayılmalıdır. Yazarlarımız, ozanlarımız özenli bir dil sevgisiyle Türkçenin en güzel ürünlerini ortaya koymaktadırlar. Çevirmenlerimiz, Batı dillerinin karşılanması en güç kavramlarını bile, birtakım güçlüklerle de olsa, Türkçenin kendi öz sözcükleriyle başarılı bir biçimde karşılamaktadırlar. Basınımızın, radyolarımızın dili kıvanç duyulacak bir düzeydedir. Yalnız yazı dili değil konuşma dili de özlediğimiz Türkçeye yönelmiştir. Genç kuşakların konuşmaları, özleşmeden yana olan aydınlarımızın konuşmaları buna en güzel örnektir. Yazı dili ile konuşma dili arasındaki küçük ayırım da bütün bütün kalktığı gün Türkçenin utkusu büyük olacaktır.

Dilimizin özleşmesi en çekinceli dönemini geçirmiştir. Bundan sonra Osmanlıca denilen üçlü dile dönmenin olanağı yoktur; çünkü özleşme akımı, Dil Devrimi toplumca, ulusça benimsenmiştir. Öylesine ki, Dil Devrimi'ne karşı olanlar bile, ellerinde olmadan, bu akımın dilimize kazandırdığı sözcükleri kullanmak-

* İkinci baskı için gözden geçirilmiştir.

tadırlar.¹ Yazdıklarının anlaşılmasını isteyen için bundan başka çıkar yol yoktur. Yalnızca anlaşılacak değil geleceğe kalmak isteyen de tutacağı yol budur. Yazarlarımız bunu çok iyi kavramıştır. Bu da Türkçenin geleceği için önemli bir güvencedir.

Dil Devrimi Türkçeye ulusal bir nitelik vermiştir, ona öz benliğini buldurmuştur. Dil Devrimi'nden önce dilimizdeki yabancı sözcüklerin (Arap, Fars ve Batı dillerinden giren sözcüklerin) yüzdesi, Türkçe sözcüklerden çoktu; dilimizde, yüzde 43 Türkçe sözcüğe karşılık yüzde 57 yabancı sözcük vardı. Bugün kullandığımız sözcüklerin ortalama yüzde 72'si Türkçedir.² Bu oran günden güne de Türkçeden yana gelişmektedir. Yeryüzünde hiç bir dilin yüzde yüz öz olmadığı bilinmektedir. Böyle olmakla birlikte, bir dilin olabildiğince öz olması, ardından koşulmaya değer bir ülküdür. Yüzde yüz özleşme olanaksızdır diye bu ülküden dönmek gerekmez. Dil, topluma bağlı bir varlıktır; ilerleyen, uygarlaşan bir toplumun dili de onun gidişine ayak uydurur. Türkçe, Doğu uygarlığını bırakıp Batı uygarlığına yönelen Türk ulusunun çağdaş anlatım gereksemelerini karşılayabilecek bir düzeye ulaşma yolundadır; bu da ancak Dil Devrimi'yle olmuştur.

Dil nedir?

Dil, sözlük anlamıyla, «insanların duyduklarını,

1 Bunu belgelemek ereğiyle bu sözlüğe aldığım tanık tümceleri Dil Devrimi'ne karşı olanlardan da seçmeye özel bir özen gösterdim; "yazar adları kısaltmaları"na bakan okur, sözkonusu adları ötekilerden kolayca ayıracaktır.

2 bkz. Ömer Asım Aksoy: *Dil Üzerine*, TDK yayını, Ankara 1964, 2. basım, s. 71-77.

düşündüklerini anlatmak için kullandıkları her türlü im ve özellikle ses imleri dizgesi»dir. Bu yalın tanım-
dan ötesi, felsefenin ve söz cambazlığının alanına
girer ve dilin ne olduğu konusunda ciltlerce kitap
yazılır. Biz, dilin anlaşılmaya yarayan bir araç olduğun-
dan yola çıkarsak, dilde özleşmenin gerekli olduğunu
daha iyi açıklayabileceğimiz kanısındayız.

Dil, anlaşılmaya yarayan bir araçsa, öz olup olma-
ması önemli midir? diye düşünülebilir. İlk bakışta kişi-
yi yanıltabilecek olan bu görüşe karşı şunu söylemek
gerekir: Dilde özlük, onun anlatım gücündeki öz-
lükten ayrılmaz; bir dilin anlam gömüsü, yeteneği
kendi öz sözcüklerinde saklıdır, sonradan aldığı ya-
abancı sözcükler onun ayağına takılan ağırlıktır. Dil
o ağırlıkları attıkça anlaşma aracı olarak işlevini daha
iyi yapar. Dil ile düşüncenin iç içeliği, dilin, düşünce-
nin bir gerçekleşme ortamı olması onun öz olmasını
gerektirir. Halkımız, söylenen bir şeyi anlamadı mı,
«şunun Türkçesini söyle» der. Bu, anlaşmanın ancak
öz bir dille olabileceğini gösteren güzel bir örnektir.

Dil sözcüklerden oluşur ama bir bakıma söz-
cük denince de dil anlaşılır; çünkü, sözcük bölünmez
bir bütün olarak alınır. Dil özlüğünden de anlaşılan,
genellikle, dildeki sözcüklerdir; ama sözcüklerle bir-
likte, sözdizimini, daha doğrusu dilin yapısını unut-
mamalıdır. Çünkü her dilin bir «ulusal biçimi» vardır.³
Dil, kendini konuşan ulusun soluğunu yansıtır; onun
«soluğunu» kuşaktan kuşağa aktarır ve bu aktarıyla
birlikte biçimlenir.

3 bkz. Dr. Bedi Akarsu: *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlan-
tı*, İstanbul 1955, s. 42-43.

Dilin değişmesi

Dilde değişme, herkesçe bilinen, yadsınamayan bir oluştur. Dil de Herakleitos'un oluş ırmağının akışına uyar. Bir dilin sözcük gömüsü olduğu yerde kalmaz, dilde yeni yeni sözcükler oluşur, yeni sözcük biçimleri kurulur, yeni anlatım yolları belirir. Kendisini kullanan halkın ağzında yaşadığı sürece dilin sözcük gömüsü durmadan çoğalır. Sözcüklerin salt biçimleri değil anlamları da değişir. Sözdiziminde bile değişmeler olur. Kuşaktan kuşağa olduğu denli kişinin kendi yaş aşamalarında da dilin değişimi izlenebilir.⁴ Dilin bu sürekli değişimine «evrim» diyorlar.

Dilde evrim ve devrim

Türkçenin özleşmesine karşı olanların ileri sürdükleri bir görüş, «dilin, yavaş evrim yasalarına göre geliştiği, bunun için de onu kendi akışına bırakmak, ona karışmamak gerektiği»dir. Böyle düşünenler, dili canlı bir varlık sayarlar; onlara göre dil, kendi başına bağımsız bir varlıktır, doğar, yaşar ve ölür.

Bu görüş Batı'da da ileri sürölmüş ve tartışılmıştır. Bu görüşün yandaşları olduğu denli karşıcıları da vardır. Örneğin önlü bilgin Jespersen «Dil için çok kere canlı bir varlıktır, denir; çok kere dilin yaşayışından, yeni dillerin doğumundan, eskilerin de ölmünden söz edilirken, dil bir hayvan ya da bitki gibi canlı bir yaratık sanılır. Oysa dil, bir köpek ya da bir ağaç gibi bağımsız bir varlık değildir; tam tersine, o sadece kişi oğullarının bir yapıtıdır.»⁵ demektedir.

4 bkz. Dr. Bedia Akarsu: a. g. e., s. 21 ve 85-95.

5 bkz. Yaşar Nabi: *Kılavuz Sözlük*, Varlık yayını, İstanbul 1961, s. 148.

Fransız dilbilimcisi Brunot da şöyle demektedir: «Dili canlı yaratıklarla bir sayan eski kuram şimdi hükümsüz kalmıştır. Dil, toplumsal bir olaydır; belirir, gelişir, değişir ve olgunlaşır, ama her zaman bağlı olduğu toplumun hizmetindedir ve onun ortak düşüncesini, üzerinde topluluk ve bireylerin bilinçli ve bilinçsiz olarak yaptıkları bütün incelikleri yansıtır.»⁶

Demek oluyor ki, dil kendi doğal gelişimi dışında onu kullananların «bilinçli ya da bilinçsiz» etkilerine uğrar. Dile bilinçli etkide bulunma bir «devrim» olayıdır. Kaldı ki, «değişim kuramı»na⁷ göre evrim de bir «devrim» sayılmaktadır. Dili canlı bir varlık olarak alırsak, onun birdenbire değişebileceğini «değişim kuramı»na dayanarak ileri sürenlere de verecek karşılığımız kalmaz. Kaldı ki, Türkçenin bugünkü evresi bunu açıkça göstermektedir: Türkçede evrim, De Vries'in kuramına uygun bir biçimde olmuştur. İsviçreli bilgin Ferdinand de Saussure, «Bir dil uzun zaman az değiştiği halde bakarsınız birkaç yıl içinde büyük değişmeler geçirir» sözünü sanki Türkçe için söylemiştir.

Şurası var ki Türkçe, bu evreye birdenbire değişerek gelmiş de değildir. Onun geçmişinde değişmesi yolunda pek çok çaba harcanmıştır. Burada «değişmesi» derken «kendini bulması, özleşmesi» demek istendiği anlaşılmalıdır. Türkçenin «birdenbire değişme» evresi, beş on yıllık bir dönemini içine alır; bu dönem

6 bkz. Yaşar Nabi: a. e. g., s. 149.

7 Hollandalı bitkibilimci De Vries'in kuramı. Bu kurama göre «evrim» bir ağır gelişme, değişme değil, birdenbire bir değişmedir; türler arasında bir sürme bağlantısı yoktur ve türler yepyeni yaratıklar oluşturmak için uzun süre beklemezler.

dışında onun gelişimine «yavaş evrim» demek daha uygun düşer.

Türkçede özleşmenin geçmişi⁸

Anadolu'da konuşulan en eski Türkçe, Selçuk Türkçesi olarak karşımıza çıkıyor.⁹ Aynı çağda (XI. - XIII. yüzyıllar) Osmanlı Türkçesi de oluşmaktadır, ki Selçuk Türkçesini de kapsamına alarak bu çağdaki Türkçeye «Eski Anadolu Türkçesi» demenin yerinde olacağı ileri sürülmektedir.¹⁰ Anadolu'da Türkçe, Karamanoğlu Mehmet Bey'in ünlü buyrultusuyla devlet dili durumuna yükselmiştir; bilindiği üzere, Karamanoğlu Mehmet Bey, 15 Mayıs 1277'de çıkardığı bu buyrultuda şöyle demiştir: «Bugünden sonra divanda, dergâhta, barigâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır.» Karamanoğlu Mehmet Bey böyle buyurmuştur ama, yine de Selçuk ozanları, örneğin Mevlâna, yapıtlarını Farsça yaratmıştır. Çünkü, Türkçe bir edebiyat dili olarak işlenmeye değer bulunmamaktadır o çağlarda. Arap ve Fars dilleri, işlenmiş, her şeyi anlatabilecek yetkinlikte birer dil olarak görülmekte, Türkçe yetersiz bulunmaktadır. Oysa, Türkçenin yeterli bir dil olduğunu *Divanü Lûgat-it-Türk* adlı dil anıtıyla Kâşgarlı Mahmut daha XI. yüzyılda ileri sürmüştür. Ali Şîr Nevâî ise XV. yüzyılda, *Muhakemetü'l-lûgateyn*'le Türkçenin Farsçadan daha yetkin bir dil olduğunu

⁸ Bu konuda en geniş bilgi için bkz. Agâh Sırrı Levend: *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK yayını, Ankara 1960, 2. basım.

⁹ bkz. A. Dilâçar: *Türk Diline Genel Bir Bakış*, TDK yayını, Ankara 1964, s. 135.

¹⁰ bkz. A. Dilâçar: a. g. e., s. 137.

örneklerle göstermiştir. Türkçenin yetkinliği konusunda böyle birtakım kişisel çabalar olmakla birlikte, Arap ve Fars dilleri onu bir ayrık otu gibi bürümektedir. Öyle ki sonunda, «Türk'e söylesen anlamaz, Arab'a söylesen anlamaz, Acem'e söylesen anlamaz.» diye alay edilebilecek olan ve adına «Osmanlıca» denilen karma bir dil doğmuştur.

«Türkçe, Arapça ve Farsçadan mürekkep bir lisan» diye tanımlanan bu dile «Osmanlıca» adını Tanzimatçılar vermiştir. Dilciler Osmanlıca'yı «Eski Osmanlıca», «Orta Osmanlıca» ve «Yeni Osmanlıca» olmak üzere üç bölümde ele almaktadırlar. Osmanlıcanın bu bölümlerinin hangisini incelerseniz inceleyin, gitgide Türkçenin bağımsızlığını yitirdiğini göreceksiniz. Ozanların, düzyazıcıların bütün ustalıkları, bu «yapma dil»e yönelmiştir ve bu yapma dil, hele devlet işlerinde, anlaşılması, içinden çıkılması olanaksız bir duruma gelmiştir. Halk dili ile edebiyat ve özellikle saray dili arasında uçurumlar açılmıştır. Bu korkunç uçurumun bilincine ancak Tanzimat aydınları varabilmiştir ve o zamana değin seyrek çabalardan öteye gidemeyen «dilde sadeleşme» bilinçli bir akım durumunu almıştır.

Tanzimatçılar dilde özleşmeyi «yazı dili ile konuşma dili arasındaki ayrımı kaldırma» olarak görmüşlerdir. Bunun için Arapça ve Farsça kurallarla Türkçesi bulunan Arapça ve Farsça sözcüklerin dilden atılmasını istemişlerdir. «Bir dil yabancı sözcüklerden ne denli arınırsa o denli zengin sayılır», görüşünü savunanlarla onlara karşı çıkanlar arasında uzun boylu tartışmalar olmuştur. Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, Ahmet Mithat, Şemseddin Sami gibi yazarlar

«dil in sadeleşmesi» uğrunda çaba harcamışlardır. Dil in kurallarının saptanması, sözlüğünün yazılması, yazımının düzeltilmesi gibi sorunlar bu yazarların başlıca konuları olmuştur. Tanzimat'la birlikte Batı'ya her yönden yönelmeye başlayan toplumda dil de zamanla Batı dillerinin etki alanına girmeye başlamıştır. Üçlü bir dil olan Osmanlıca bu kez büsbütün içinden çıkılmaz bir durum almıştır. Daha doğrusu, yeni bir uygarlığa yöneliş Osmanlıcanın, o yüzyıllarca işlenmiş Osmanlıcanın, yetersiz olduğunu göstermiştir. Çağdaş kavramlar bu dille anlatılamaz olmuştur; yazarlar, özellikle çevirmenler büyük bir dil sıkıntısına düşmüşlerdir. Hele gençler, Doğu kültürünün oluşturduğu Osmanlıcayı beceremez olmuşlardır.

Bu dil kargaşasına karşı yeni girişimlerin en önemlisi 1911'de *Genç Kalemler* dergisiyle başlamıştır. «Yeni dil» üzerine tartışmalar yıllarca sürmüştür. O dönem yazarlarının özlediği dil ise bir türlü oluşmamıştır. Bundan da doğal bir şey olamazdı; çünkü:

1) Dilde özleşme isteği yöntemsiz, kişisel çalışmalardı, 2) Arap harfleriyle dil özleşmesi bağdaşacak bir iş değildi, 3) Türkçe yazı dili olarak işlenmediğinden sözcük gömüsü cılızdı.

Meşrutiyet ve onu izleyen dönemlerde zaman zaman dilin sadeleştiği olduysa da belirttiğimiz üç ana nokta olduğu yerde durdukça bundan bir sonuca ulaşamayacağı açıktı. Alfabeti, sözcükleri, dil bilgisi, yazımı, sözlüğü ile dili bir bütün olarak ele almak gerekliydi. Ancak ondan sonra özleşmede başarıya ulaşılabilirdi. Hele Osmanlıca gibi karma bir dilde köklü değişime gitmeden yetkin bir dile kavuşmak hemen hemen olanaksız denecek denli uzak bir ola-

sılıktır. Bu, Cumhuriyet'te bile hemen anlaşılmış değildir; Cumhuriyet kurulmuş, Osmanlı devleti «Türkiye Cumhuriyeti» olmuştur ama okullarında Arapça, Farsça öğretimi sürüp gitmekte, Arap yazısı kullanılmaktadır; kısacası genç Türkiye'nin dili eskidir, Osmanlıcadır. Ama bu bir çelişme bile sayılmaz gerçekte, çünkü Cumhuriyet kurulmuştur bir kez, artık Türk toplumu yeni bir yoldadır; öteki alanlarda olduğu gibi dil alanında da güçlükler bir bir çözülecek, iyiye ve doğruya adım adım yaklaşılabacaktır.

Nitekim de öyle olmuştur.

Atatürk devrimleri

Türk toplumu III. Selim'den beri batılılaşma çabası içindeydi. Şu var ki, Tanzimat ve Meşrutiyet bile, toplumumuzu Doğu uygarlığından bir parmakcık olsun uzaklaştırabilmiş değildi. Türk ulusunun çağdaş uygarlığa yönelişi «Atatürk devrimleri» adını verdiğimiz toplu yenileşmelerle olmuştur.

Büyük Atatürk, yurdun toprak bütünlüğünü sağlamak ve bağımsız bir ulus yaratmakla ve ona Batılı bir siyasal rejim getirmekle işinin bitmediğini biliyordu. Toplumu her yönüyle karanlıktan aydınlığa çıkarmalıydı; bunun içindir ki, düşmanla olan savaş kazanılınca hemen çağdaş uygarlığa doğru yönelen bir yol gösterdi ulusuna. Bu yolu Türk ulusunun izleyeceğini çok iyi bildiği için, «Türk ulusunun eğilimi ve kesin kararı uygarlık yolunda, durmadan, yılmadan ilerlemektir.»¹¹ diyordu. Türk ulusunun uygarlık yo-

¹¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. I, İstanbul 1945, s. 320 (Bugünkü ilçe çevrilmiştir.)

lundaki kesin kararı, Atatürk'ün birbiri ardınca sıraladığı yenileşme atılımlarını benimsemekteki tutumunda belirmiştir. Atatürk, güvenle, «Türk ulusunun gelişmesini yüzyıllardan beri önleyen engelleri kaldırmak ve topluma çağdaş uygarlığın yasalarını ve araçlarını vermek için harcadığımız çabanın, ulusun genel onayıyla karşılandığına kuşku yoktur.»¹² demektedir.

Ünlü İngiliz tarihçisi Arnold J. Toynbee, «Mustafa Kemal'in siyasası, Türkiye'yi topluca batılılaşma yoluna koymak olmuştur. Bunda hiç bir biçimde en ufak bir ödün vermek istememiştir. 1920'lerde uygulamaya başladığı devrimci programı, belki de tarihte hiç bir ülke bu denli kısa bir zamanda, bu derecede azimli ve yöntemli bir biçimde gerçekleştirememiştir.»¹³ derken, ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi, saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, cumhuriyet, öğretim birliğinin sağlanması, giyimimde yenileşme, dinin dünya işlerinden ayrılması ve Türkçe ezan, medenî yasa, Latin rakam ve yazısı, Arapça ve Farsça öğretimine son verilmesi, dil özleşmesi, kadın hakları ve benzeri Atatürk devrimi atılımlarını bir sinema filmi gibi gözlerimizin önünden geçirivermektedir.¹⁴ Biz bunlardan, konumuz olan «dil özleşmesi»ni inceleyeceğiz.

12 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. I, İstanbul 1945, s. 331 (Bugünkü dile çevrilmiştir.)

13 Arnold J. Toynbee: *Atatürk'ün ülkesi nasıl batılılaştı?*, Milliyet gazetesi, 29 ekim 1965. (Yazarın "Dünya ve Batı" adlı kitabının Türkiye ile ilgili bölümünden çevirme.)

14 Kronolojik sıra ve en geniş bilgi için bkz. Sami N. Özerdim: *Atatürk Devrimi Kronolojisi*, Varlık yayını, İstanbul 1966.

Dil Devrimi niçin gerekliydi?

Atatürk devrimi içinde Türkçenin zleşmesi akımının önemli bir yeri vardır. Dilimize çevrilmiş bulunan *Atatürk, Bir Ulusun Yeniden Doğuşu* adlı kitabında Lord Kinross, dil özleşmesi konusunda şöyle demektedir: «Bu reform Türklere Türklüklerini Gazi'nin öteki reformlarından daha çok sezdirdi.» Bu, gerçekten böyledir. Atatürk'e değin Türkler, Türk olduklarının bilincine varamamışlardı; örneğin «vatan şairi» Namık Kemal, «Osmanlıyız biz» diyordu. Mehmet Emin Yurdakul'un «Ben bir Türküm» demesi, ulusal edebiyat ve ulusçuluk akımı, giderek, Ziya Gökalp'ın Türkçülüğü bile Türk ulusuna Türklüğünü sezdirmiş sayılamaz. Ulus kavramının en önemli öğesi «dil»dir. Atatürk, ulusal birlikte dilin önemini çok iyi biliyordu. Osmanlıca ile yetişmiş ve koyu bir Osmanlıca kullanmış olmasına karşın, Osmanlıcanın Türk ulusunun dili olmadığını düşünüyordu. Türk toplumunun batılılaşabilmesi için gereken düşünce ortamı Osmanlıca ile doğamazdı. Ulus çoğunluğunun anlamadığı bir dil, ulusa kendi öz benliğini duyuramazdı. Üstelik Osmanlıca Doğu uygarlığının ürünü idi, bu yönden de, batılılaşma çabamıza karşı büyük bir engel sayılmalıydı.

Burada demek istediğimiz şudur: Dil değişmeden düşünce ve dolayısıyla toplum değişemez. şu da var: Toplum değişirken dil de değişir. Demek ki, dil ile toplumsal değişim birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Atatürk'ün toplumu değiştirirken dili de değiştirmesi bunun açık bir kanıtıdır.

Dil Devrimi'nin muştucusu: Yazı devrimi¹⁵

Türkler, yüzyıllarca Arap harflerini kullanmışlardır. Türkçenin işlenmeyip bir kıyıya atılmasında Arap yazısının etkisi büyük olmuştur. Çünkü, Türkçenin yapısı Arap harfleriyle bağdaşmıyordu. Ayrıca, Arap harflerini kullanmak, dilimize Arapça sözcüklerin kolayca girmesine yol açmıştı; Arap yazısı ile İslâm kültürü el ele verince, Türkçe soluk alamaz olmuştur.

Türkçenin özleşebilmesi, her şeyden önce Arap harflerinin atılmasına, dilimizin yapısına daha uygun harfler bulunmasına bağlıydı. Atatürk, Arap harflerinin Türk ulusuna çok dokunca verdiğini biliyordu. Bunu, Arap harflerini atıp Latin kökenli alfabeye geçme tasarısını açıkladığı gün olan 9 ağustos 1928'de şöyle açığa vuruyordu: «Yüzyıllardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak gerekir; bu gerçeği anlamak zorundayız.»¹⁶

«Bizim ahenkli, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir» diyen Atatürk, böylece, Latin kökenli Türk harflerinin Türk dilinin özleşmesine yarayacağını da duyurmuş oluyordu. Yıllarca sonra Nurullah Ataç, «Arap harfleriyle yazılan Türkçe ile Latin harfleriyle yazılan Türkçe bir değildir. Görmüyor musunuz? Latin harflerini kullanmağa başladığımızdan beri dilimiz ne kadar hızla değişti.»¹⁷ diyecektir.

Yazı devrimi, Türkçenin özleşmesinin ilk aşamasıdır. Bu devrim, Arap ve Fars dillerinin Türkçe üze-

15 Yazı devrimi ile ilgili geniş bilgi için bkz. 1. Sami N. Özerdim: *Harf Devriminin Öyküsü*, TDK yayını, Ankara 1962., 2. Ağâh Sırrı Levend: *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK yayını, Ankara 1960., s. 392 - 405.

16 Atatürk'ün *Söylev ve Demecleri*, c. II, İstanbul 1945., s. 254.

17 Nurullah Ataç: *Söyleşiler*, TDK yayını, Ankara 1964., s. 364.

rindeki baskısını kaldırmada önemli bir gelişimdir. Latin kökenli Türk harfleriyle Arapça ve Farsça sözcükleri yazmak birtakım güçlükler gösterdiği için, artık bu dillerden Türkçeye yeni sözcükler girmesi önlenmiş oluyordu. Yeni harfler Türkçe sözcüklerin yapısına uygundu ve kolay yazmayı sağlamıştı; ayrıca okunması da kolaydı. En önemlisi de Batı uygarlığına uzanan bir köprüydü.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, «Alfabe devrimi ile Türk dilini köstekleyen büyük bir bağ ortadan kalktı.»¹⁸ diyor, ki yazı devriminin en önemli yönü de budur. Yazı devrimi Türkçenin bağımsızlığına kavuşması yolunda kesin bir adımdır.

Yazı devrimini izleyen üç dört yıl, dil sorunlarının enine boyuna tartışıldığı yıllar olmuştur. Türkçenin bir sözlüğünün yapılması, yabancı sözcüklere karşılıklar bulunması gibi istekler ortaya atılmıştır. Tanzimat'tan beri dilin özleşmesini isteyenler, istemeyenler, yarı buçuk özleşme isteyenler, bütün yabancı sözcüklerin dilden atılmasını isteyenler... tartışıp durmuşlardır. Bütün bu kişisel istekler, çabalar yöntemli bir biçime sokulmadıkça bir sonuca ulaşamazdı elbette. Dil sorunlarını ele alacak ve salt bu işle uğraşacak bir örgüt gerekliydi: Türkçenin sözcük gömüsünü saptayacak, sözlüğünü yapacak, dilbilgisini ortaya koyacak, yazım sorunlarını çözecek... Atatürk, yazı devrimini izleyen yıllardaki tartışmaları yakından izlemiş, herkesi bu yolda düşünmeye ve çaba harcamaya itelemiştir. Yeni Türk alfabesini düzenleyen «Dil Encümeni» 1931'de dağılınca, dil işleriyle uğraşan

18 *Atatürk ve Türk Dili*, TDK yayını, Ankara 1963, s. 104.

bir örgüte duyulan gerekseme büsbütün açığa çıkmış ve çok geçmeden «Türk Dili Tetkik Cemiyeti», bugünkü adıyla Türk Dil Kurumu doğmuştur. Böylece Türkçenin özleşmesi yolunda devrimci bilimsel çalışmalar ve «Dil Devrimi» başlamış oluyordu.¹⁹

Dil Devriminin ereği

Arap harflerinin atılmasını okullardan Arapça ve Farsça öğretiminin kaldırılması izledi. Bu da Dil Devrimine yönelen ikinci adım sayılabilir.

Denememizin «Dil Devrimi niçin gerekliydi?» bölümünde söylediklerimizi burada kısaca anmamız gerekiyor:

1. Osmanlıca, ulus çoğunluğunca anlaşılmayan yapay bir dildi.
2. Osmanlıca Doğu uygarlığının diliydi, batılılaşmayı engelliyordu.
3. Osmanlıca, Türk ulusuna Türklüğünü duyuramıyordu.

Yazı devrimi ile bu üç nokta büsbütün su yüzüne çıkmıştı. Artık tek çıkar yolun Türkçeye dönmek olduğu iyice anlaşılmıştı. Bunun üzerine yabancı sözcükler bir bir dilden atılmaya, yerlerine Türkçeleri kullanılmaya başlandı. Dilde özleşme bir akım durumuna gelmişti. Türkçenin sözcük gömüsünün saptanması, bir sözlüğünün yazılması o günlerde artık büyük bir gerekseme olmuştu.

¹⁹ Türk Dil Kurumu'nun kuruluşu ve çalışmaları üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Ruşen Eşref Üneydin: *Hâtıralar*, TDK yayını, Ankara 1943; Ağâh Sırrı Levend: *Türk Dilinde Gelişme ve Sadelleşme Evreleri*, TDK yayını, Ankara 1960; *Dil Devrimi'nin 30 Yılı*, TDK yayını, Ankara 1962; *Türk Dil Kurumu Çalışmaları*, TDK yayını, Ankara 1966.

1930'da Atatürk şöyle diyordu:

«Ulusal duygu ile dil arasındaki bağ çok güçlüdür. Dilin ulusal ve zengin olması ulusal duygunun gelişiminde başlıca etkindir. Türk dili, dillerin en zenginlerinden biridir; yeter ki bu dil bilinçle işlensin.»

Ve ardından şunları ekliyordu:

«Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk ulusu, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.»

Harf devrimi ile başlatılan iş, bu sözlerle iyice pekiştiriliyordu. Türkçeyi bağımsızlığa kavuşturmak, çağdaş uygarlığın gerektirdiği bir düzeye çıkarmak akımı bugün bile tanıtını bu sözlerde bulmaktadır.

Atatürk'ün bu sözlerinden Dil Devriminin yönünü çıkarmak kolaydır:

1. Dil ile ulusallık arasında güçlü bir bağ vardır; dilimizin özleşmesi bunun için gereklidir.

2. Türk dili zengin bir dildir, bunu iyice ortaya çıkarmak için işlenmelidir.

3. Bağımsız bir ulusun bağımsız bir dili olur, o halde Türkçe yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılmalıdır.

Atatürk'ün Türkçenin özleşmesini bir ulusçuluk ve bağımsızlık sorunu olarak gördüğü denli bir uygarlık sorunu olarak da gördüğünü burada özellikle belirtmemiz gerekir.

Dil `Devrimi ereğine ulaşmış mıdır?

Dil Devrimi başlangıçta çok hızlı bir özleşmeye yol açmıştı. Bu yüzden birtakım aşırılıklar olmuştur. Ama bu aşırılıkların Türk dilinin özleşmesine hiç bir

dokuncası olmamıştır. Osmanlıcanın Türk dili üzerindeki baskısı ancak aşırı bir özleşme ile yıkılabilirdi; nitekim de öyle olmuştur. Dil bir ara kısırlaşıyormuş gibi görünmüştü ama gerçekte kısırlaşan Türkçe değil Osmanlıca idi; Türkçe ise yeni yeni soluk almaya başlıyordu. Hem, Dil Devrimi Türkçeye soluk aldirmek için yapılmıştı. «Dil Devriminin amacı, Türk dilinin kısırlaştırılması değil, genişletilmesidir.»²⁰ diyordu Atatürk. Çağlar boyunca savsaklanan Türkçeyi ancak yöntemli bir çaba zenginleştirebilirdi: Bu yöntemli çaba da «Dil Devrimi» idi. Dil Devrimi, Türkçenin özleşmesine hız ve bilinç getirmiştir.

Türkçe, o «kısırlaştı» sanıldığı dönemde bağımsızlığının ilk adımını atmıştır. O günden bu yana geçen sürede ise, değişen düşüncenin gereksediği bütün kavramları edinme yolunda büyük bir gelişim göstermiştir. Son yıllarda yabancı dillerden çok sayıda yapıt çevriliyor dilimize; bunda Türkçemizin, ana dilimizin yabancı dillerdeki kavramları karşılayabilme gücünün payını bilmeliyiz. Dilimizin yabancı dillerdeki sözcükleri, kavramları karşılar bir olgunluğa, yetkinliğe geldiğini bu çevirilerden daha iyi ne gösterebilir? Çünkü çeviri, eninde sonunda gelir dile, dilin yetkinliğine dayanır.

Yukardaki «Giriş» bölümünde söylediklerimizi burada yeniden söylemek gereğini duymadan, diyebiliriz ki, Dil Devrimi ilk ereğine ulaşmıştır: Türkçeyi yabancı diller boyunduruğundan çok büyük ölçüde kurtarmıştır. Doğu düşüncesinin dili olan Osmanlıca bir daha dirilmemek üzere ölmüştür. Kalan birkaç

20 M. Baydar: *Atatürk Diyor ki*, Varlık yayını, İstanbul 1951, s. 97.

yüz ölümcül Osmanlıca sözcük bu gerçeği değiştiremez. Ancak, Batı uygarlığına yönelmemizle birlikte dilimize dolmaya başlayan Batılı sözcükleri de dilimiz için önemli bir çekince olarak görmemiz gerekir. Şu var ki, Türkçenin özleşmesini benimseyen genç kuşaklar, bu çekinceyi önleyecek bir güvence olarak düşünölmelidir.

Dil Devrimi, Batı uygarlığına yönelen toplumumuzun bir gereksemesinden doğduğu için, bugüne gelmiştir ve bundan sonra da, Türk diline olan katkısını sürdürecektir. Başlarken de söyledığımız gibi Türkçe, günümüz Türk yazarlarının elinde en güzel ürünlerini vermektedir. Pek az sayıda eskiye bağılılar dışında, Türkçenin bugünkü durumundan yakının, eski dilin, bugünkünden daha yetkin olduğunu ileri süren yoktur. Dil Devrimi, bize bugünkü Türkçeyi kazandırdığı gibi, gelecekteki Türkçeyi de, gelecekteki daha yetkin, öz Türkçeyi de muştulamaktadır.

Dil Devrimi'nin sözlüğü

Biz, bu denemeye Dil Devrimi'yle dilimize kazandırılmış sözcüklerin bir sözlüğünü ekliyoruz ve yukardan beri söylediklerimizi onunla belgeliyoruz. Dil Devrimi'yle Türkçemize kazandırılan sözcüklerin yalnızca bunlar olmadığını da düşünmemiz gerekir: Çok bilinen ve bir başka Türkçe sözlükte bulunabilecek olanları sözlüğümüze almamaya çalıştık. Sonra, unutilanların da bulunabileceği açıktır. Sözlük, ilk sayfasından son sayfasına değin bir «deneme» olarak düşünölmelidir.

Ali PÜSKÜLLÜOĞLU

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK

AÇIKLAMALAR

Sözlüğün adı üzerine

Genel dile girmiş öz Türkçe sözcükler yanında pek çok bilim terimini de vermesi bakımından bu sözlüğe, ilk baskıda, *Öz Türkçe Sözcükler ve Terimler Sözlüğü* adını vermiştik. Bugün %50 genişletilmiş olarak onu yeniden sunarken, hem kapsamı hem de kısalığı yönünden, bu kez *Öz Türkçe Sözlük* demeyi yeğledik.

Sözlüğün ereği

Bu sözlüğün ereği Dil Devrimi'yle dilimize kazandırılmış sözcükleri öğretmektir. Bunun için de Dil Devrimi ile Türkçeye kazandırılmış bütün sözcükleri kapsamaya çalışmıştır. Bu sözlükteki sözcüklerin pek çoğu başka hiç bir sözlükte yoktur ve ilk kez bu sözlükle «sözlüğe girmiş» olmaktadırlar. Ama yalnızca bu nitelikteki sözcüklerle yetinilmemiş, «acımak» gibi, «ırmak» gibi bilinen sözcüklere de yer verilmiştir ve bunda, «merhamet etmek», «nehir» gibi yabancı karşılıklarının kullanımlarını önlemek, Türkçelerini ansıtmak ereği güdülmüştür. Ayrıca, sözlüklerde bulunmadığı için anlamları karıştırılan, yanlış kullanılan sözcükleri de göz önüne koymak, böylece onların yanlış kullanılışlarını önlemek de bu sözlüğün erekları arasındadır.

Ancak, bu arada bir yöne değinmek gerekir. Son yıllarda, kökünün yabancılığı unutulmuş olmakla birlikte bu yabancı köklere getirilmiş Türkçe eklerle kurulan ya da yabancı bir söz-

cükle Türkçe bir sözcüğün bileşiminden oluşan bir bileşik sözcük, dilin kullanım alanında görülmektedir. Bu sözcükler, aşağı yukarı şunlardır:

anamal (sermaye, kapital), *anamacı* (sermayedar, kapitalist), *anamacılık* (sermayecilik, kapitalizm), *canlılık* (animizm), *cankurtaran* (ambulans), *cinsel* (cinsi), *cinsellik* (cinsiyet), *dinsel* (dinî), *eşcinsel* (homoseksüel), *eşcinsellik* (homoseksüellik), *horgörü* (istihkar), *hoşgörü* (müsamaha, tolerans), *hoşgörülü* (müsamahakâr), *hoşgörüsüz* (müsamahasız), *hoşgörüsüzlük* (müsamahasızlık), *insanbiçimcilik* (antropomorfizm), *insanbilim* (antropoloji), *insancı* (hümanist), *insancıl* (hümanist), *insancılık* (hümanizm), *insaniçinci* (antroposantrist), *insaniçincilik* (antroposantrizm) *insanüstü*, *pay* (hisse), *paydaş* (hissedar), *paydaşlık* (hissedarlık), *paylaşım* (paylaşma), *rastlantı* (tesadüf), *rastlantısal* (tesadüfî), *ruhbilim* (psikoloji), *ruhbilimci* (psikolog), *ruhbilimsel* (psikolojik), *ruhçözümü* (psikanaliz), *ruhçözümse* (psikanalitik), *ruhçözümcü* (psikanalist), *ruhsal* (ruhî), *siyasa* (siyaset, politika), *siyasacı* (siyasetçi, politikacı), *siyasacılık* (siyasetçilik, politikacılık), *siyasal* (siyasî, politik), *zorunlu* (mecburi), *zorunluluk* (mecburiyet) vb.

Bu sözcüklerin sözlüğe alınıp alınmaması üzerinde durulmuş, Dil Devrimi'nden bu yana dilimize giren sözcükleri saptamayı erek edinen bir sözlükte, bu sözcüklerin de bulunmaları gerektiği kanısına varılmıştır.

İki sözlük bir arada

Sözlük incelenince görülecektir ki, bu sözlük bir değil iki sözlüktür: Biri tanımlı ve tanıklı bölüm, öteki yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıklarını veren kılavuz bölüm. «Kılavuz» bölüm, yabancı sözcükleri kullanmaktan kaçınmak isteyenlere yararlı olacaktır. Söz konusu bölümde, yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıklarını verirken, onların yanlış kullanımlarını önlemek için, hangi anlamlarda kullanılabilecekleri gösterilmiştir: Türkçe karşılıkların üzerine konulan küçük punto rakamlar, «Sözlük» bölümünde o sözcüklerin anlam numaralarıdır. Örneğin «adabımuaşeret»i kullanmak istemeyen, sözlüğün *Karşılıklar Kılavuzu* bölümünü açacak ve orada bunun Türkçe karşılığının

«görgü» olduğunu görecektir. «Görgü» sözcüğünün üstündeki küçük punto ile gösterilen rakam, sözcüğün ancak birinci anlamının «adabımuaşeret» yerine kullanılabileceğini belirtmektedir.

Tanıklı bir sözlük

Bu sözlüğün, «Dil Devrimi'nin sözlüğü olmak», «iki sözlük niteliği taşımak», «hiç bir sözlükte bulunmayan öz Türkçe sözcükleri kapsamak» gibi özellikleri yanında, onu öteki sözlüklerden ayıran önemli bir özelliği daha vardır: «Tanıklı bir sözlük» olmak.

Tanıklar, en yaşlısından en gencine değin pek çok Türk yazarının yazıları taranarak seçilmiştir.

Sözlüğü «tanıklı bir sözlük» olarak düzenlemekte iki erek güdülmüştür: 1) Sözcüklerin nasıl kullanıldığını göstermek, 2) ve özellikle, Dil Devrimi'nin dilimize kazandırdığı sözcüklerin yaşlı, genç, ilerici, gerici herkesçe kullanıldığını belgelemek.

Ayrıca, tanıklı bir sözlüğün güvenilir bir sözlük olacağı da düşünülmüştür.

Sözcüklerin yazılışı

Sözcüklerin yazılışında Türk Dil Kurumu'nun *Yeni Yazım Kılavuzu*'na uyulmuştur.

Sözcükleri açıklamada uygulanan yöntem

Sözcüklerin dilbilgisinde hangi söz bölümünden oldukları kısaltmalarla gösterilmiştir. Ancak, master durumundaki sözcüklerde buna gereklik görülmemiştir.

Terim niteliğindeki sözcüklerin hangi bilim terimi olduğu kısaltmalarla belirtilmiştir.

Sözcüklerin bütün anlamları göz önüne alınmakla birlikte kimi zaman az bilinen anlamları ya da yeni kazandıkları anlamlar verilmekle yetinilmiştir. Örneğin «kuşak» sözcüğünün «bele sarılan uzun ve enli kumaş», «sağlamlığını artırmak için, bir şeyin çevresine geçirilen bağ» gibi çok bilinen anlamları alınma-

miş, matematikte, coğrafya ve gökbilimde aldığı anlamlarla A-rapça «nesil» sözcüğünü karşılayan anlamı verilmiştir. Bu yola, sözlüğün oylumunu artırmamak için baş vurulmuştur.

Bir'den çok anlamları bulunan sözcüklerin her anlamı numaralanmıştır. Anamlardaki küçük ayrımlar kimi zaman da noktalı virgülle ayrılmıştır.

Tanımlarda çok anlamlı sözcükler geçince hangi anlamın söz konusu edildiği o sözcüğün üst yanına ufak punto rakamla numarası yazılarak belirtilmiştir. Örneğin, «*tepkili s. fiz. tepki³ ile çalışan.*» gibi.

Bir'den çok sözcükten oluşan terimler kavramda temel olan sözcüğün bulunduğu maddeye alınmış ve bunlar madde başı sözcüğün tanımlarından sonra araya konulan bir (⊙) işaretiyle ayrılmıştır. Örneğin «duyum ikiliği», «duyum yitimi» terimleri «duyum» maddesinde gösterilmiştir. Böyle bir'den çok sözcüklü terimler kimi zaman ilk sözcüğüne göre de sıralanmış ve o zaman «bkz.» denmiş, terimin bulunduğu madde gösterilmiştir. Örneğin, «*örtülü ödenek bkz. ödenek*», «*konut dokunulmazlığı bkz. dokunulmazlık*» gibi. Onun için, böylesi durumlarda, terimleri her iki yerde de aramalıdır; o zaman birinden birinde bulunacaktır.

Köşeli ayraç içindeki sayılar

Maddelerdeki köşeli ayraç içindeki sayılar, madde başı sözcüklerin ya da maddelerdeki terimlerin yabancı dillerdeki karşılıklarını göstermektedir. Sözcüklerin tanımından ve verilen tanık tümceden anlamın iyice kavranamadığı durumlarda sözlüğün *Karşılıklar Kılavuzu* bölümünde o sayının gösterdiği yabancı sözcüğe ya da sözcüklere bakılmalıdır.

Madde başı sözcüğün ya da madde içindeki terimlerin yabancı birkaç sözcüğü karşıladığı durumlarda her yabancı sözcük için ayrı sayı verilmiştir ve bu sayılar birbirinden noktalı virgülle ayrılmıştır.

Dizgide tutulan yol

Madde başı sözcükler siyah, tanımları düz harflerle dizil-

miş, yazarlardan seçilmiş tanık tümcelerde italik kullanılmıştır. Bunlarda geçen tanık sözcükler ise, ilk bakışta göze çarpması için düz harflerle gösterilmiştir.

Sözcüklerin türlü anlamlarını sıralayan numaralar siyah, hangi söz bölüğünden olduklarını gösteren kısaltmalarla bilim adları kısaltmaları italik dizilmiştir.

Yazarlardan seçilen tanık tümceler, kimi zaman, yer tutmasın diye kısaltılmıştır. Böyle durumlarda, tanık tümcenin baş yanı alınmamışsa tümce küçük harfle başlatılmış, ortadan atlama yapılmışsa, yeri üç nokta ile gösterilmiş, sondan atlanan sözcükler ise yazar adı kısaltmasından önce konulan uzunca bir çizgi ile belirtilmiştir. Örneğın: «bölgesel *denge* – *Aİ.*» gibi.

KISALTMALAR

I. Yazar adları kısaltmaları

AA.	Doç.Dr. Aydın Aybay
AB.	Asım Bezirci
AC.	Ayhan Can
AD.	Atillâ Dorsay
AdB.	Adnan Binyazar
AG.	Akşit Göktürk
Al.	Abdi İpekçi
Aln.	Ahmed İnan
AK.	Prof. Dr. Abdullah Kızılırmak
AKa.	Ahmet Kabaklı
AKı.	Prof. Dr. Ahmet Kılıçbay
AKö.	Ahmet Köklügiller
AKT.	Ahmet Kutsi Tecer
AMD.	Ahmet Muhip Dranas
AN.	Aziz Nesin
AO.	Ahmet Oktay
AÖ.	Adnan Özyalçınar
AP.	Ali Püsküllüoğlu
AS.	Atillâ Sarp
AŞE.	Ahmet Şükrü Esmer
AT.	Adnan Turani
AtÖ.	Atilla Özkırımlı

BA. Prof. Dr. Bedia Akarsu
BAy. Behzat Ay
BE. Bülent Ecevit
BF. Burhan Felek
BFA. Bedii Faik (Akın)
BN. Behçet Necatigil
BNE. Prof.Dr. Bülent Nuri Esen
BK. Bilge Karasu
BO. Bertan Onaran
BS. Prof. Dr. Bahri Savcı
BSŞ. Doç. Dr. Bekir Sıtkı Şaylı

CAK. Ceyhun Atuf Kansu
CB. Cihat Baban
CK. Cahit Külebi
CKır. Coşkun Kırca
COT. Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil
CS. Cemil Sena
CSı. Cavit Sıdal
CSS. Cemal Süreya Seber
CÜ. Celâl Üster

ÇA. Çetin Altan
ÇÖ. Doç. Dr. Çetin Özek

DA. Doğan Avcıoğlu
DğÖ. Doğan Özgüden
DN. Doğan Nadi
DÖ. Demir Özlü

EA. Dr. Erdoğan Aydoğan
EC. Edip Cansever

EÇ. Prof. Dr. Edip Çelik
EG. Ecvet Güresin
EK. Emre Kongar
EmÖ. Emin Özdemir
EÖ. Erdal Öz

FA. Feridun Akkor
FB. Fakir Baykurt
FE. Ferit Edgü
FHD. Fazıl Hüsnü Dağlarca
FK. Feyyaz Kayacan
FKT. Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş
FO. Fahir Onger
FRA. Fallh Rıfkı Atay
FY. Faruk Yener

GA. Gülten Akın
GAy. Gürkal Aylan
GE. Gökhan Evliyaoğlu
GT. Güven Turan

HD. Hikmet Dizdaroğlu
HDa. Dr. Hayri Davas
HÖ. Dr. Halis Özgü
HÖz. Hilmi Özgen
HT. Haldun Taner
HVV. Ord. Prof. Dr. Hıfzı V. Velidedeoğlu

IHB. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu

İA. Prof. Dr. İlhan Arsel
İHD. İsmail Hâmi Dânişmend

İK. İsmet Kür
İS. İlhan Selçuk
İZE. İsmet Zeki Eyüboğlu

KA. Kazak Abdal
KB. Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu.
KE. Kenan Esengin
KK. Kadircan Kafli
KT. Kemal Tahir

MA. Prof. Dr. Muammer Aksoy
MAA. Mehmet Ali Aybar
MAnd Metin And
MB. Murat Belge
MBa. Mehmet Barlas
MCA. Melih Cevdet Anday
MD. Mehmet Doğan
ME. Metin Eloğlu
MEL. Mehmet Emin Lebe
MF. Memet Fuat
MG. Prof. Dr. Macit Gökberk
MK. Doç. Dr. Mehmetcan Köksal
MRG. Mahmut Ragıp Gazimihal
MRİ. M. Rauf İnan
MS. Mehmet Seyda
MuS. Muzaffer Sencer
MüS. Mümtaz Soysal

NA. Nurullah Ataç
NeA. Prof. Dr. Nermin Abadan
NFK. Necip Fazıl Kısakürek
NN. Nadir Nadi

NNT. Nizamettin Nazif Tepedelenli
NÖ. Nijat Özön
NS. Necdet Sançar
NSB. Nihad Sami Banarlı
NŞK. Prof. Dr. Nurettin Şazi Kösemihal
NT. Nurettin Topçu
NU. Prof. Dr. Nermi Uygur

OA. Oktay Akbal
OH. Orhan Hançerlioğlu
OK. Osman Köksal
OS. Oya Sencer
OT. Prof. Osman Turan

ÖAA. Ömer Asım Aksoy
ÖN. Doç. Dr. Özdemir Nutku

PS. Peyami Safa

RA. Prof. Dr. Rasim Adasal
RCU. Refi' Cevat Ulunay
RE. Refik Erduran
RI. Rıfat Ilgaz
Rİ. Prof. Dr. Reşat İzbirak
RM. Rauf Mutluay
RÜ. Prof. Dr. Ragıp Üner

SA. Sina Akşin
SB. Salâh Birsell
SD. Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer
SE. Sabahattin Eyuboğlu
SEd. Doç. Dr. Seyfullah Edis

SG. Sait Güran
SGA. S. Günay Akarsu
SGü. Sami Gürtürk
SH. Selâhattin Hilâv
Sl. Prof. Dr. Sadi Irmak
Sl. Selim İleri
SK. Doç. Dr. Sevinç Karol
SKA. Sabahattin Kudret Aksal
SLM. Prof. Dr. Seha L. Meray
ST. Sezer Tansuğ

TA. Tahir Alangu
TAğ. Tektaş Ağaoğlu
TDK. Tarık Dursun K.
TNG. Tahir Nejat Gencan
TÖ. Turgut Özakman
TS. Tahsin Saraç
TY. Tahsin Yücel
TZT. Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya

VH. Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu

YK. Yaşar Kemal
YKK. Yakup Kadri Karaosmanoğlu
YNN. Yaşar Nabi Nayır

ZVT. Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan

II. Öteki kısaltmalar

a. ad (isim)
adf. ad-fiil

anat.	anatomi terimi
ask.	askerlik terimi
bağ.	bağlaç
bitk.	bitkibilim (botanik) terimi
biy.	biyoloji terimi
bkz.	bakınız
coğr.	coğrafya terimi
dilb.	dilbilim ve dilbilgisi terimi
e.	edat
eğitb.	eğitbilim (pedagoji) terimi
fels.	felsefe terimi
fiz.	fizik terimi
foto.	fotoğrafçılık terimi
gökb.	gökbilim (astronomi) terimi
ha.	halk ağzından
kim.	kimya terimi
mant.	mantık terimi
mat.	matematik terimi
mec.	mecaz olarak
meteor.	meteoroloji terimi
müz.	müzik terimi
ruhb.	ruhbilim (psikoloji) terimi
s.	sıfat
sesb.	sesbilim terimi
sine.	sinema terimi
tar.	tarım terimi

tec.	tecim (ticaret) terimi
tıp.	tıp terimi
tiy.	tiyatro terimi
topl.b.	toplumbilim (sosyoloji) terimi
töreb.	törebilim (ahlâkbilim) terimi
tüze.	tüze (hukuk) terimi
ünl.	ünlem
vb.	ve benzeri, ve bunun gibi, ve başkaları
yaz.	yazın (edebiyat) terimi
yerb.	yerbilim (jeoloji) terimi
zf.	zarf
zool.	zooloji terimi.

A

abartı bkz. **abartma**

abartılı bkz. **abartmalı**: «*Genellikle toplumun coşkusuna, abartılı düşlerine katılmaz yazar.-AdB.*»

abartma *a.* bir olayı, bir şeyi olduğundan daha çok gösterme. [1571; 1574]: «*Filmde gerçekleri acılaştıran tek bir abartma yok.-İS.*»

abartmacı *s.* bir olayı, bir şeyi olduğundan daha çok, daha büyük gösteren (kimse). [1572]: «*Kimi insan gü-rültücü, abartmacı olur.-İS.*»

abartmacılık *a.* bir olayı, bir şeyi olduğundan daha büyük gösterme işi. [1573]

abartmak bir olayı, bir şeyi olduğundan daha çok göstermek. [1575]: «*üstelik abartarak, büyüterek.-AB.*»

abartmalı *s.* abartılmış; olduğundan daha büyük gösterilmiş. [1576]: «*Seksin... abartmalı ve aşırı bir biçimde yer tuttuğu son yılların bu tür sinema anlayışı.-AD.*»

acıma *a.* 1 başkasının uğradığı ya da uğrayacağı üzücü bir halin önüne geçme isteğini duyma. [1371] 2 acımak eylemi.

acımak 1 başkasının uğradığı ya da uğrayacağı üzücü bir halin önüne geçme isteğini duymak. [1372] 2 acılı, ağrılı olmak. 3 başkasının zavalılığından ya da yıkımından dolayı acı duymak.

acımasız *s.* acımaz, katı yürekli [1373; 2721]: «*İşte o zaman acımasız kiral yumuşar.-NU.*»

acımasızlık *a.* acımazca davranış, katı yüreklilik. [1374]: «*Buhara Cellâtları'nda sayfalar boyu anlatılan öldürme olayları tam bir Sade acımasızlığı içinde anlatılıyor. -TDK.*»

acınmak başkası adına üzülmek, yazıklanmak, yerinmek. [473; 2436]: «*Acınmalardan, yerinmelerden yana pek zengindir ömrümüz.-NU.*»

acun *a.* kaos'a yani karmakarışık düşünülene karşıt olarak düzgün ve uyumlu düşünülen evren. [1091; 1195]: «*Sanırsınız ki yer gök yıkılmış, bütün ülke, bütün acun korkulu bir duruma düşmüş.-NA.*»

acunbilin *a.* evrenin yapısını ve gelişimini inceleyen bilim. [1194]

acunsal *s.* 1 acuna, evrene değ-

gin. 2 a. gökb. güneşin doğması ya da batması ile aynı zamana rastlayan yıldız doğması ya da batması (olayı). [1192]

açı a. 1 görüş; bakış noktası: «Müslümanlık açısından bu sözde kardeşlerimiz-HVV.» 2 mat. bir noktadan çıkan iki doğru arasındaki açıklık [2731]: «Kesişen iki doğru arasındaki düzlem parçasına açı denir.-AK.» ☉ açı çekimi sine. alışılmamış bir açıdan yapılan çekim.

açıklama a. 1 bir sorunun ana noktalarını açıkça söyleyip belirtme. [1055] 2 yanlış duyurulmuş bir bilginin doğrusunu bildirerek düzeltme: «bir açıklama yapmak-Aİ.» 3 gizli bir bilgiyi açığa vurma. 4 sine. bir filmin görüntüleri üzerine bilgi verici konuşma. 5 coğr. bir olayı, ilgili bilimin kurallarına dayanarak ortaya koyma, çözme işi; örneğin, bir yerdeki sıra sıra kum tepelerinin oluş nedenlerini ortaya koyma bir açıklamadır. [1055]

açıklamak bir sorunun ana noktalarını açıkça söyleyip belirtmek, iyice anlatmak. [1056]

açık oturum bkz. oturum

açılama a. sine. güç bir sahnenin değişik açılardan saptanması, ki o sahnenin çevril-

mesinde işi sağlama bağlamak ereğiyle baş vurulur. açılım a. 1 açılma işi: «Nitekim dilimiz... genç çevirmenlerin elinde yeni bir açılım ve gelişme içinde.-EmÖ.» 2 gökb. bir yıldızla gök ekvatoru arasındaki uzaklık, ki bu uzaklığın kuzeye doğru olanı artı, güneye doğru olanı da eksi imiyle ölçülür. Güneşin bir yıldaki açılımı -23 derece 27 dakikadan +23 derece 27 dakikaya değin değişir. [943]

açıklama a. bir sorunu ya da konuyu ele alıp en ince noktalarına değin bütün ayrıntılarıyla gözden geçirme. [2574; 2584]: «Bugün Marxçı felsefe... Marx'ın el yazmalarındaki düşünceleri açım-lamaya girişecekse bütün bunları... çağdaş bilimden de yararlanarak yapmalıdır.-CÜ.»

açıklamak bir sorunu ya da konuyu ele alıp en ince noktalarına değin bütün ayrıntılarıyla gözden geçirerek anlatmak. [2575; 2585]

açınım a. 1 bkz. açınma: «Tabiat, Tanrı'da tam bir birlik halinde birleşmiş olanın bir açınımı (explicatio), bir evrimidir-MG». 2 mat. bir yüzeyin bir düzlem üzerine serilmesi.

açınma a. gelişme. [953]: «Tabiat, Tanrı'da tam bir birlik halinde birleşmiş ola-

nın bir açınımı. evrimidir-tıpkı çizginin noktanın gelişmesi; gerçeğin, imkânın açınması olduğu gibi.-MG.»

açınmak bkz. **gelişmek**

açınlama *a. fels.* Tanrıca verilen esin. [2658]: «Açınlama da Tanrının istem ve özünün bir dile gelmesi olduğu için, tek doğru olandır.-MG.»

açınsama *a. coğr.* bir yerin özelliklerini ortaya çıkarmak üzere araştırma ve inceleme yapma işi. [1014]

açınsamak *coğr.* bir yerin özelliklerini ortaya çıkarmak üzere orada araştırma ve inceleme yapmak. [1015]

açıortay *a. mat.* bir açıyı, birbirine komşu ve eşit iki açıya ayıran yarım doğru.

açısal *s. açıcı.* açı ile ilgili.

açkı *a. 1* bir kilidi açıp kapamak için kullanılan aygıt. [123] *2* demircilikte delik büyütmekte kullanılan aygıt. *3* her türlü açma aygıtı.

ad *a.* bir kişiyi, bir şeyi anlatmaya, usa getirmeye yarayan, varlıkları tanıtmak için verilmiş sözcük. [986]: «*Kişilerin adlarıyla soyadları da özeldir.-TNG.»* ⊙ **özelad** *dilb.* tek bir varlığa verilmiş olan ad. [672]: «*Yeryüzünde Turgut, Yalçın, Sevim, Ahmet adlı birçok kişinin bulunması bu sözcükleri özel ad olmak-*

tançıkarmaz-TNG.» ⊙ **somut** *adı, somut ad* *dilb.* var oldukları duyu yolu ile saptanabilen varlıklara verilen ad. [1254; 1699] ⊙ **soyutadı, soyut ad** *dilb.* özdek olmayan, ancak usla tasarlanan varlıklara verilen ad. [1585]

adak *a.* bir dileğin yerine gelmesine yardımcı olsun diye kutsal ölüler, Tanrı vb. adına kurban kesme, mum yakma, aç doyurma gibi eylemler ya da adanılan şeyler. [1823]: «*Yalnız, tanrıları sayma, birtakım bencil motiflerden doğma manasız tapınmalar, adaklar adamak, sunular sunmak şeklinde olmamalı-MG.»*

adamak bir dileğin yerine gelmesine yardımcı olsun diye, kutsal ölüler, Tanrı vb. adına kurban kesme, mum yakma, aç doyurma gibi eylemlere niyetlenmek. [1824]: «*Yalnız, tanrıları sayma, birtakım bencil motiflerden doğma manasız tapınmalar, adaklar adamak, sunular sunmak şeklinde olmamalı-MG.»*

aday *a.* herhangi bir görev ya da iş için kendini ileri süren ya da başkalarınca ileri sürülen kimse. [1782] : «*partilerden birinin adayı başkan olacaktı.-TZZT.»*

adaylık *a.* aday olarak kendini ileri sürme ya da sürülme.

gin. 2 *a. gökb.* güneşin doğması ya da batması ile aynı zamana rastlayan yıldız doğması ya da batması (olayı). [1192]

açı a. 1 görüş; bakış noktası: «*Müslümanlık açısından bu sözde kardeşlerimiz-HVV.*» 2 *mat.* bir noktadan çıkan iki doğru arasındaki açıklık [2731]: «*Kesişen iki doğru arasındaki düzlem parçasına açı denir.-AK.*» ☉ **açı çekimi** *sine.* alışılmamış bir açıdan yapılan çekim.

açıklama a. 1 bir sorunun ana noktalarını açıkça söyleyip belirtme. [1055] 2 yanlış duyurulmuş bir bilginin doğrusunu bildirerek düzeltme: «*bir açıklama yapmak-Aİ.*» 3 gizli bir bilgiyi açığa vurma. 4 *sine.* bir filmin görüntüleri üzerine bilgi verici konuşma. 5 *coğr.* bir olayı, ilgili bilimin kurallarına dayanarak ortaya koyma, çözme işi; örneğin, bir yerdeki sıra sıra kum tepelerinin oluş nedenlerini ortaya koyma bir açıklamadır. [1055]

açıklamak bir sorunun ana noktalarını açıkça söyleyip belirtmek, iyice anlatmak. [1056]

açık oturum bkz. **oturum**

açılama a. *sine.* güç bir sahnenin değişik açılardan saptanması, ki o sahnenin çevril-

mesinde işi sağlama bağlamak ereğiyle baş vurulur.

açılım a. 1 açılma işi: «*Nitekim dilimiz... genç çevirmenlerin elinde yeni bir açılım ve gelişme içinde.-EmÖ.*» 2 *gökb.* bir yıldızla gök ekvatoru arasındaki uzaklık, ki bu uzaklığın kuzeye doğru olanı artı, güneye doğru olanı da eksi imiyle ölçülür. Güneşin bir yıldaki açılımı -23 derece 27 dakikadan +23 derece 27 dakikaya değin değişir. [943]

açıklama a. bir sorunu ya da konuyu ele alıp en ince noktalarına değin bütün ayrıntılarıyla gözden geçirme. [2574; 2584]: «*Bugün Marxçı felsefe... Marx'ın el yazmalarındaki düşünceleri açıklamaya girişecekse bütün bunları... çağdaş bilimden de yararlanarak yapmalıdır.-CÜ.*»

açıklamak bir sorunu ya da konuyu ele alıp en ince noktalarına değin bütün ayrıntılarıyla gözden geçirerek anlatmak. [2575; 2585]

açınım a. 1 bkz. **açınma**: «*Tabiat, Tanrı'da tam bir birlik halinde birleşmiş olanın bir açınımı(explicatio), bir evrimidir-MG.*» 2 *mat.* bir yüzeyin bir düzlem üzerine serilmesi.

açınma a. gelişme. [953]: «*Tabiat, Tanrı'da tam bir birlik halinde birleşmiş ola-*

ağırbaşlılık *a.* ağırbaşlı olanın hali ya da ağırbaşlıya yaraşan davranış. [303; 2663]: «*Kendilerini günün heyecanına kaptırmazlar, ağırbaşlılık, olgunluk baş nitelikleridir.-OA.*»

ağış *a. fiz.* su buğunun ve başka gazların yerden havaya doğru çıkışı; yağış karışı.

ağıt *a. 1 yaz.* ölen bir kimsenin iyiliklerini ve onun ölümünden dolayı duyulan acıları sayıp dökmek üzere yazılan yazı ya da okunan ezgi. [1376] «*Şeyh Galip bile... dokunaklı bir ağıt yazmadan duramamış-CK.*» **2 Ağlama.** [1819]

ağlatı *a. tiy.* konusunu efsanelerden ya da tarihsel olaylardan alan, yıkımlı sonuçlarla bağlanan çok acıklı tiyatro yapıtı, ki insanoğlunun tutkularını ve kaygılarını gösterir. [495; 2612; 2613]: «*Euripides'i epeyce okudum, severim onun ağlatılarını.-NA.*»

ağlatısal *s. 1* ağlatı ile ilgili. [2614] **2** çok acıklı. [529]

ağsı *s. anat.* ağ görünüşünde olan, ağ gibi örülmüş nesne.

ağu bkz. **ağı** : «*Gülbahar bunu düşündükçe yüreğine ağu gibi bir acı doluyordu.-YK.*»

akaç *a.* bir yerde birikip kalan sıvıları dışarıya akıtmada kullanılan boru, oluk ya da buna benzer araç.

akaçlama *a.* akaçlamak işi. [385]

akaçlamak **1** *coğr.* akaçlar açarak bataklık kurutmak ya da bir yerde birikmiş suları dışarı akıtmak. **2** *biy.* kanı ya da irini akıtmak için yaranın içine boru sokmak. [385; 2439]

akak *a. ha.* su gibi akışkan şeylerin geçip gitmesine yaraşan akımlık. [1331]

akanyıldız *a. gökb.* ve *coğr.* geceleri gökte ara sıra görülen hızla geçip giden ışıklı nokta, ki bunlar göktaşlarıdır ve yeryüzüne düştükleri de olur. [2184]

akarca *a. biy.* **1** sonradan açılıp boyuna işleyen irin ya da salgı yolu. [561] **2** *coğr.* küçük akarsu.

akaryakıt *a.* benzin, mazot gibi sıvı yakacak. [1274]: «*Petrol gibi akaryakıtla tezek gibi kokaryakıt aynı zamanda kullanılırdı.-AN.*»

akı *a. fiz.* herhangi bir güç alanında belli bir düzlemin bir bölümünden geçtiği varsayılan güç çizgileri. [2101]

akım *a. 1* hava, su gibi akışkan özdeklerin ya da elektrik gibi bir gücün herhangi bir yöne doğru akışı. **2** gidiş. [285]: «*bu değişiklik... yöntem araştırması akımını önleme amacını gütmektedir.-ÇA.*» **3** *coğr.* bir akarsuyun

yatağından akıp geçen su tutarının metre saniye olarak değeri.

akıntı a. 1 *biy.* hastalık nedeniyle bedenin herhangi bir yerinden sulu özdek akması. [2101] **2** *coğr.* havanın ya da suyun herhangi bir yöne doğru yer değiştirmesi. [285]

akışkan s. fiz. kendilerine özgü bir biçimleri olmayıp içinde bulundukları kabın biçimini alan ve yığın durumuna gelmeyen sıvı ya da gaz halindeki özdeklerin ortak niteliği. [2104]: «*sürgünlerden meydana gelen yeni toplum açık ve akışkan bir toplumdur.- CÜ.*»

akkan a. biy. tek çekirdekli, küçük, renksiz kan gözelelerinden ve sıvıdan oluşan ve akkan damarlarında dolaşan ve içinde akyuvarlar bulunan renksiz sıvı. [1234]

akkor s. kim. ve fiz. akkorluk halinde bulunan. [1784]: «*bunlar büyük bir hızla fırlatıldıkları için kızıp akkor haline gelmişler.-MG.*»

akkorluk a. kim. ve fiz. kırmızı-ak derece denen ve yaklaşık olarak 1800 santigrat ısı derecesinde ısıtıldığı halde ergimeyen özdeğin bu sıcaklıktaki hali.

aklama a. 1 birinin bir işten dolayı sorumluluğu olmadığı

gını kabul etme. [2404] **2** *tüze.* derneklerde ve ortaklıklarda görevli kurulları o çalışma dönemi için sorumluluktan kurtarma. [799]

aklamak 1 birinin bir işten dolayı sorumluluğu olmadığını kabul etmek, suçsuz ya da borçsuz olduğu yargısına varmak. [2405] **2** *tüze.* derneklerde ve ortaklıklarda görevli kurulları o çalışma dönemi için sorumluluktan kurtarmak. [802]

aklan a. coğr. 1 bir ülkenin denize doğru genel eğimi, ki aklan denince, bir ülkenin herhangi bir bölümündeki suların denize döküldüğü alan göz önüne gelir, örneğin, Anadolu'nun Akdeniz aklanı, Ege aklanı gibi. [1283] **2** bir dağın şu ya da bu yana alçalıp giden yanlarından her biri. **3** yağmur sularının indiği doğrultuyu gösteren ana eğim. [2046]

aklanma a. bir işte sorumluluğu olmadığı kabul edilme. [800]

aklanmak bir işte sorumluluğu olmadığı kabul edilmek. [801]: «*Kemal Tahir ile de aklanmalıdır diye tutturmak.-TY.*»

akşar bkz. **akşın**

akşın s. biy. derisinde, kıllarında ve gözlerinde doğuştan boya özdeği bulunmadığı i-

çin her yanı ak olan (insan).
[92]

aktarım *a. müz.* bir parçanın yazılı bulunduğu dizinin indirilmesi ya da yükseltilmesi, ki bir sesin durumu ya da sazın genişliği birtakım perdeleri çıkarmaya yetmeyince bu işleme baş vurulur.

aktarma *a.* bir yazıdan başka bir yazıya parça alma ya da bir yerde yayımlanmış bir yazıyı oradan olduğu gibi alarak başka bir yerde yeniden yayımlama. [877; 878]

aktarmak **1** bir yazıdan başka bir yazıya parça almak ya da bir yerde yayımlanmış bir yazıyı oradan olduğu gibi alarak başka bir yerde yeniden yayımlamak. [879]: «*Bu renkleri tabloya aktarmakla derinlik duygusu kolayca verilebilirdi.-SB.*» **2** *müz.* bir parçayı yazılı olduğu diziden başka bir dizide yazmak ya da çalmak.

aktöre *a. töreb., toplb. ve fels.* bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda bulundukları davranış kuralları. [51]: «*O, estetiğe ve aktöreye dayanan bir uygarlığın kurulmasını özlüyordu.-OA.*»

aktöresel *s.* aktöreye uygun. [54]: «*Ama ister aktöresel sosyalizmin, ister tanrıbilimin... bir görüşü olsun-CÜ.*»

akyuvar *a. anat.* kan ve akkan gibi gövde sıvılarında bulunan çekirdekli, yuvarlak göze. [1220]: «*Bu, birtakım durumlarında akyuvar kanseri, kanser gibi hastalıklara... yol açar.-AG.*»

alabık *s. ha.* ikiyüzlü.[1654]

alalamak beneklerle, çizgilerle ya da renklerle bezeyerek görünüşünü değiştirmek. [1099]

alan *a. 1* açık ve geniş düz yer. [1420; 2017]: «*Sessizleştirdi alan ve şehrin bütün sokakları.-AÖ.*» *2 sine.* bir alıcı merceğinin, seçik bir görüntü elde edebildiği derinlik ve genişliğin tümü. *3 mec.* bir konuyu ya da çalışma çevresi: «*birbirinden başka doğrultularda gelişen araştırma alanlarına baş vurmayı.-NU.*»

alaşım *a. kim.* madenlerin erime yoluyla birleşmesi.[649]

albay *a. ask.* yarbaydan büyük tuğgeneralden küçük ve görevi alay komutanlığı olan üstsubay: «*Bir orduda binbaşidan çok albay, yüzbaşidan çok yarbay bulundu mu hastalık var demektir.-İS.*»

albaylık *a. ask.* orduda yarbaylıkla tuğgenerallik arası bir aşama.

albeni *a.* gönül çeken güzellik, alım, çekicilik. [266]: «*taşdığı elbiseyi gösteren bir albenisi var-İS.*»

aldangaç s. ha. kolayca aldatılabilen kimse.

aldatı a. yok olan bir şeyi varmış gibi gösterme. [741]: «*Sinemanın özel aldatılarını teknik olanaklarla bir tutmada sakınca görmüyorum.* –GAy.

algı a. 1 fels. anlama yeteneği. [832] 2 anlayış, seziş. 3 duyum. 4 bir duyumdan edinilen yalın bilinç: «*Duyu organları aracılığıyla başarılan bir algıdan başka bir şey değildir.* –NU.» 5 tec. satın alma. [1481]

algılama a. fels. bir nesnenin varlığını ya da bir olayı duyum yoluyla yalın bir biçimde bilinç alanına alma, anlama, sezme. [833]: «*derine kôk salmış ayrıntıda bir algılama ögesi bulunmaktadır.* –NÖ.»

algılamak 1 fels. bir nesnenin varlığını ya da bir olayı duyum yoluyla yalın bir biçimde bilinç alanına almak. 2 anlamak, sezmek: «*Dil bir bakış, görmede bir tutum, belli bir algılama biçimidir.* –NU.» [834]

alıcı a. 1 fiz. bir elektrik akımını alıp başka bir güce çeviren aygıt, ki bir radyo yayını alıp sese çeviren aygıt ya da telefonun konuşmayı alan parçası birer alıcıdır.

[50] 2 sine. sinema filmi çevirmekte kullanılan aygıt.

[1098] 3 tec. satın almak isteyen. [1719]: «*Neticede alıcı her lira için daha az mal alacak* –AKı.» 4 kendisine bir şey gönderilen kimse.

alık s. beceriksiz ve şaşkın.

alım a. 1 satın alma işi. [1481]: «*Çeşitli kamu kuruluşları, bankalar, sigortalar, sosyal tesisler kurmak için alımlara giriştiler.* –EG.» 2 gözü gönül çeken güzellik, çekicilik, albeni. [266]

alımlı s. gözü gönül çekecek bir güzelligi olan, albenisi olan, çekici. [268]: «*kalıcılığı öne sürülen bir eserin... alımlı olması gerekir.* –AB.»

alımlılık a. çekicilik, gözü gönül çekecek bir güzelligi olma hali: «*Zaman, bütün alımlılığıyla yürüdü gene Bergama'ya.* –İZE»

alımsız s. çekiciliği olmayan.

alımsızlık a. çekiciliği olmama hali.

alındı a. para ya da başka bir şeyin teslim alındığını gösteren belge. [1285]

alıntı a. bir yazıya bir başka yazıdan aktarılan küçük parça. [877]: «*Ancak, yazımızın okunurluğunu güçleştirmemek için, alıntıların sayfa ve satırlarını göstermedik.* –EmÖ.» ⊙ **alıntı yapmak** bir yazıdan baş-

ka bir yazıya birkaç tümcelik parçalar almak. [879]

alıntılama a. bir yazıdan başka bir yazıya birkaç tümcelik parça alma işi, alıntı yapma. [877; 878]: «Alıntılama, *alıntı sözcüğünün bir türevidir. -EmÖ.*»

alıntılama bir yazıdan başka bir yazıya birkaç tümcelik parçalar almak, alıntı yapmak. [879]: «*Atatürk'ün bu konularla ilgili iki sözü-nü alıntılalım buraya-AdB.*»

alinyazısı a. kişinin başına gelmesi pek çok önceden Tanrıca kararlaştırılmış olduğuna inanılan bütün haller. [1082; 1526]: «*Enver Paşa'nın alinyazısı da ters gitti-FO.*»

alırılık a. fels. algılama yeteneği. [835]

alışkı a. yapmaya alışılan ve bir kural gibi uyulan şey. [25; 1049]: «*gençlerimizde okuma bir türlü alışkı olamıyor-NA.*»

alıştırma a. bir işi iyi bir biçimde yapabilmek için önceden yapılan ya da yaptırılan çalışma. [428]

alkım a. meteor. düşmekte olan yağmur damlalarında güneş ışınlarının kırılıp yansımasıyla gökyüzünde ortaya çıkan yedi renkli bir kuşak biçimindeki görüntü, ki buna gökkuşağı, ebemkuşağı, yağ-

mur kuşağı da denmektedir.

almaç bkz. alıcı

alnaç a. 1 yüze karşı gelen yan, karşı. 2 bir yapının başlıca yüzü, önyüz. [284]

altbilinç bkz. bilinçaltı

altıgen a. ve s. mat. ardışık ve kapalı olarak uç uca eklenmiş altı kenardan oluşturulabilen türlü biçimler. [1668]

altık a. mant. tümel bir önermeye yalnız nicelik bakımından karşı gelen tikel önerme, ki örneğin «Kimi kişiler ölümlüdür» önermesi, «Bütün kişiler ölümlüdür» önermesinin altığıdır. [1727]

altkarşıt a. mant. birbirine yalnız nitelik bakımından karşı gelen tikel önerme, ki örneğin «Kimi kişiler bilgidirler» ile «Kimi kişiler bilgin değildirler» gibi. [2305]

altyapı a. toplb. insanın üretime yönelmiş çabası ve bilgisi, üretimde kullanılan araçlar, üretim yöntemleri ve ilişkilerini içine alan ekonomik temel için kullanılan genel kavram. [458]: «*lyi ama, üstyapı kurumlarındaki bu hareketi yaratan altyapı düzeyinde neler oldu?-BO.*»

altyapısal ş. altyapı ile ilgili, altyapıda olan. [459]

altyazı a. sine. yabancı dildeki bir filmin konuşmalarının çe-

virisini görüntünün alt yanında veren yazı.

alyuvar a. anat. kana al rengini veren çekirdeksiz, yuvarlak küçük göze ki kanın her milimetre küpünde yaklaşık olarak beş milyondur.[1221]

amaç a. erek, erişilmek istenilen sonuç. [584]: «*Bu inanca göre, tarih Tanrı'nın amaçlarının bir açıklaması (revelation) sayılacağı için-CÜ.*»

amaçlamak amaç olarak almak. [1005]: «*Anna Frank, bir zaman içinde, zamanın aydınlatığı yaşam parçalarını, düşleri, duyguları saptamayı amaçlar.-AdB.*»

amaçlı s. amacı olan, ulaşmak istediği bir sonuç bulunan: «*siyasî amaçlı genel grevlerin-*»

amaçlılık a. ulaşmak istenilen bir amacı, ereği olma hali.

amaçsız s. amacı olmayan, ulaşmak istediği bir sonuç olmayan, ereksiz: «*bunun amaçsız, içeriksiz, bir değerler kargaşalığından başka bir şey olmadığı anlaşılmıştır.-AKö.*»

amaçsızlık a. ulaşmak istenilen bir ereği olmama hali.

an a. ruhb. insanda bilinçli durumun tümü; bilincin, istem ve coşkunun karışmadığı, algılama ve düşünme bölümü. [2759]

anaerki a. toplb. soyda asal o-

lan anadır diyen ve ailede çocukları ana oymağına mal eden ilkel bir toplum hali. [1257]

anaerki s. toplb. anaerki düzenini temel alan. [1256]: *Anaerki aile tipinde de yönetim ananın elindedir.-OH.*»

anamal a. kazanç ereğiyle kurulan tecimsel bir işe yatırılan para ya da paraya çevrilebilir nitelikte mal. [1107; 2094]: «*Artık-değerin anamala eklenmesi anamal birikimini sağlamıştır.-OH.*»

anamacı s. toplb. 1 kazanç ereğiyle kurulan bir tecimsel işe para ya da paraya çevrilebilir nitelikte mal yatıran kimse. 2 anamalcılık yanlısı kimse ya da görüş. [1108; 2095; 2096]: «*Tarihsel özdokçülüğe göre anamacı üretim biçiminde artık-değer anamala eklenerek anamalcılığı geliştirir.-OH.*»

anamalcılık a. toplb. özel girişime öncelik tanıyan, üretim araçlarının özel ellerde bulunması ilkesine dayanan ekonomik ve siyasal düzen. [1109; 2097]: «*Anamalcılığın kaçınılmaz ve uyuşturulmaz çelişkisi, işveren - işçi çelişkisidir.-OH.*»

anaokulu a. iki yaşından büyük ama ilkokul öğrenimi çağına basmamış çocukların okul

düzenine hazırlanması için kurulmuş çocuk yuvası.

anayasa a. *tüze.* örgütlenmiş bir toplumda devletin biçimini belirten, yasama, yürütme, yargılama erklerinin nasıl kullanılacağını gösteren, yurttaşların hak ve ödevlerini ve özgürlüklerini düzenleyen ve saptayan, yasa sıralamasında en önde gelen baş yasa. [2565]

anayasacı s. 1 anayasadan yana, anayasa yanlısı: «*bu parti-nin sağ kanadı anayasacı bir burjuva partisi haline dönüş-tü-*» 2 anayasa dersi okutan, anayasa konusunda yetkili.

anayasal s. anayasaya uygun, anayasayla ilgili: «*tarihin koşulları, Türkiye'ye... aramaya aranmaya elverişli anayasal kural ve kurallar getirmiştir-BS.*»

anayön a. *coğr.* kuzey, güney, doğu ve batı yönlerinden her biri.

andaç a. bir kimseyi ya da bir olayı ansıttığı için saklanan ya da ansıtsın diye verilen şey. [231; 684; 2711]: «*İşte bir andaçtır bize ondan.-İZE.*»

andırı a. 1 bir şeyi usa getirmek ereğiyle yazılmış kısa not. 2 bir iş için birine yazılan kısa yazı. [1523]

andiçmek bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya ant ile söz vermek. [2717]

angi bkz. anı

anı a. yaşanmış olgulardan bel-
leğin sakladığı her türlü iz. [684]: «*Ataç'ın anısına sunu-
lan bu kitapta-AP.*»

anık s. doğuştan yetenekli. [994; 1678]

anıklık a. doğuştan yetenekli-
lik, doğal yetenek. [993]

anımsamak bkz. **ansımak**

anıştırma a. bir şeyi açıkça söy-
lemeyip üstü örtülüce anlat-
ma. [850; 911]: «*Eliot, bir-
çok eserlere anıştırmalar ya-
pıyor-MB.*»

anıştırmak bir şeyi açıkça söy-
lemeyip üstü örtülü anlat-
mak. [851; 912]

anıt a. bir olayı ya da bir kişiyi
ansıtmak için dikilmiş, göze
çarpacak büyüklükte heykel,
sütun, mezar vb. simge niteli-
ğindeki yapı. [2]: «*bir Osman-
lı-İslâm anıtı olarak -FRA.*»

anıtlaşmak anıt haline gelmek.

anıtsal s. 1 anıtla ilgili. 2 çok
büyük. 3 ululuğu, sağlamlığı
ve güzelliğiyle gözü çeken:
«*İnsanın kendi kendine çiz-
diği anıtsal portreleri-CÜ.*»
4 ulu. 5 önemli. [3]

anlak a. *ruh*b. anlama erki ya
da işi. [2747]: «*Bir yaratıcı
için anlakça enezdir diyeme-
yiz.-NA.*»

anlaksal s. anlakla ilgili, anlak-
ta olan. [2748]

anlam a. bir sözcükten, bir söz-
den, bir devinim ya da olgu-

dan anlaşılan şey; bunların bize ansıttığı düşünüyü ya da nesne.[1293]: «*başka anlam taşımaz.*—EG.»

anlambilim *a.* sözcükleri, anlam bakımından karşılaştırmalı olarak ve bu anlamların zaman içindeki gelişim ve değişimlerini göz önünde tutarak inceleyen bilim. [2067]

anlamdaş *s.* anlamları eş olan sözcüklerden her biri. [1755; 2127]: «*Örneğin mukayese etmek, kıyaslamak, karşılaştırmak gibi anlamdaş sözcükler yan yana kullanılıyor.*—EmÖ.»

anlamdaşlık *a.* anlamda eş olma hali.

anlamlandırma *a.* anlam verme, yorumlama [1294]: «*ki bu davranış, yanlış anlamlandırmalara yol açmıştır.*—AP.»

anlamlandırmak anlam vermek, yorumlamak [1295]: «*Gerçekten, nesnel toplumsal olayları incelerken bu hareketleri, eylemleri, davranışları anlamlandırmak ...gerekir.*—NŞK.»

anlamlı *s.* anlamı olan [1296]: «*Böylece, Anadolu insanının duygusal yapısı ve yokluk karşısındaki anlamlı direnişi daha iyi anlaşılacaktır.*—AdB.»

anlamlılık *a.* anlamı olma hali. [1297; 1297]: «*Freud'un bü-*

tün yapıtlarında bu tür iki anlamlılık vardır.—BO.»

anlamsız *s.* anlamı olmayan, anlam verilemeyen, kendisinden hiç bir anlam çıkmayan [1298]: «*önündeki boş kâğıdın üstüne anlamsız biçimler çizdi.*—AN.»

anlamsızlık *a.* anlamsız olma hali [1299]: «*Bütün anlamlar anlamsızlıklar! Hepsi sözcüklerin elinde!*—OA.»

anlaşım *a.* anlaşma: «*Bunlar dar anlamli olmakla birlikte en yaygın ve en genel anlaşım yoludur.*—TNG.»

anlaşma *a.* 1 düşünce ya da erek bakımından birleşme. 2 iki ya da daha çok yanın yapmış olduğu düşünüyü ya da erek birliği. [1043]: «*1954 anlaşmasına aykırı*—AŞE.»

anlaşmak düşünce ya da erek yönünden birleşmek.

anlaşmazlık *a.* iki ya da daha çok yanın karşılaşan düşünüyü ve erekları arasında ayrılıktan doğan anlaşamama.[856]: «*ve plancılar arasında ortaya çıkan anlaşmazlık*—İS.»

anlatı *a.* yaz. 1 anlatma ya da yapma yolu. [2653]: «*özel ve kişisel anlatıyla dile getirir.*—AB.» 2 gerçek ya da tasarlanmış olayları kişinin ilgisini çekecek biçimde anlatan, romandan kısa düzyazı türü. [734]: «*Roman değil,*

bir anlatı, yazar... gerçekten olanları anlatıyor.-NA.»

anlatım a. bellekte tasarlanan bir konuyu söz ya da yazı ile bildirme. [836]: «*Sanatı duyguların bir anlatımı... sayarlar sadece.-SKA.»*

anlatımsal s. dilb. anlatımı olan, anlamı olan, anlamlı. [425]: «*ve tümcelerın anlatımsal yanını üstünde duruyor.-AB.»*

anlayış a. 1 anlama biçimi, yolu. **2** anlama yeteneği. [536; 1060; 2747] **3** görüş ve inanış öğelerinin etkisi altında beliren düşünme yolu. [2761]: «*politikada yeni bir anlayışla olayların üstüne yürümek -İS.*» **4** halden anlama. **5** ruhb. ayırıcı bir nitelik olmak yönünden bellek.

anlayışlı s. anlayışı olan, halden anlayan, anlayış gösteren. [537]: «*Anlayışlıyı anlayışsızdan, muhterisi devlet adamından, zekiye demagogtan ayıran bir kültür aleti.-CB.*»

anlayışlılık a. halden anlama, anlayışgösterme, incelik. [536]

anlayışsız s. anlama yeteneği olmayan, halden anlamayan, anlayış göstermeyen: «*Anlayışlıyı anlayışsızdan, muhterisi devlet adamından, zekiye demagogtan ayıran bir kültür aleti.-CB.*»

anlayışsızlık a. anlayış yönün-

den zayıflık, anlayış kıtlığı, halden anlamama: «*İçerden ve dışardan gelen zorluklara, anlayışsızlığa, ilgisizliğe... katlanmasını bilmiş, ama saygısızlığa hayır demiştir her zaman.-SE.*»

anlık a. ruhb ve fels. bilme yetisi, usa vurma, yargılama, anlama erki. [461; 1593; 2759]: «*çünkü, konunun genişçe bir incelenmesi için, yönetmenin anlığına gelen sayısız bağımsız değişkenler duruk hale getirildi.-NÖ.*»

anlıkçı s. ve a. fels. «varlık düşüncedir» diyen, anlığın duyu ve istemden üstün olduğunu ileri süren (kimse ya da görüş): «*Hegel gibi birçok düşünürün sistemleri anlıkçıdır.-OH.*»

anlıkçılık a. fels. varlığın düşünceden doğduğunu ileri süren, anlığın üstünlüğünü savunan öğretisi. [462]

anlık sal s. anlıkla ilgili, anlıkta olan. [463; 2760]: «*Bütün varlıkları anlık sal temele indirgeyen öğretilere.-OH.*»

ansıma a. önce öğrenilmiş ya da olmuş bir şeyi bellekte yeniden anma.[685]: «*ne yaptığını ansıması imkânsız.-BK.*»

ansımak önce öğrenilmiş ya da olmuş bir şeyi bellekte yeniden anmak. [686]: «*bun-*

dan yirmi yıl önce duyduğum bir sözü anıdım.-NA.»

ant a. 1 söz verme. 2 kutsal bilinen şeyleri tanık göstererek yapılan onama ya da söz verme. [1115; 2716]: «*törenle içtiği anttan sonra-NN.»*

antlaşma a. 1 antlaşmak eylemi. 2 *tüze*. iki ya da daha çok yanın aralarında kararlaşan ilkelere uygun olarak davranmayı kabul etmeleri, ki tüzel sonuçlar elde etmek ereğiyle devletler arasında yapılır ve görüşme, imza, onaylama olmak üzere üç dönemden geçer ve ancak yetkili organların onaylamasıyla yürürlüğe girer. [1473; 1881]: «*antlaşmanın değiştirilmesi için-AŞE.»*

antlaşmak antlaşma yapmak. [49]

araç a. 1 bir sonuca varmaya yarayan şey. 2 kişiler ya da şeyler arasında bağlantı görevinde olan şey. [2674]: «*yaşamak, yazmak için araç oluyor.-ÇA»* 3 taşıma işine yarayan nesne: «*İstanbul'a hangi araçla gideceksiniz?-»*

araçlık a. araç olma hali: «*Geçen yazımızda...devletin... eylem ve görevlere araçlık ettiğini belirtmiştik.-MK.»*

arakesit a. mat. çizgi ya da yüzeylerin kendi aralarında ya da birbirleriyle kesişmesiyle ortaya çıkan nokta ya da

çizgi: «*Bir dik koninin tepesinden geçmeyen bir düzlem ile arakesiti bir koniktir.-AK.»*

aral a. coğr. birbirine yakın aralar topluluğu, takımada.

araştırı bkz. araştırma: «*Onun yaptığı kendi işinin bir yolunu bularak yücelmesi değil, önemli bir araştırı temeli teşkil etmesidir.-ST.»*

araştırma a. bir gerçeği ortaya çıkarmak ereğiyle yapılan arama işi. [2281; 2578]: «*Kuşku yok, bu yolda yapılan araştırmalar bize çok dar ama son derece sağlam, kesin bilgiler vermektedir.-NŞK.»*

araştırmak bir gerçeği ortaya çıkarmak ereğiyle aramalar yapmak. [2579]

ardıl a. 1 birinden boşalan yere geçen ya da geçecek olan. [648]: «*Büyük Selçukluların ardılları olan bu devletlerde-MuS.»* 2 *müz.* dizin, art arda geliş.

ardışık s. birbiri ardından gelen, üst üste gelen, art arda gelen. [1761]: «*Bir vakitler ardışık olmayan, geçmiş ve geleceği içeren belirli bir 'şimdi'nin kaynağı olan bir zaman vardı.-CÜ.»*

ardışıklık a. birbiri ardından gelme, üst üste gelme: «*Türkçe Sözlük'te zaman şöyle tanımlanmıştır: Olayların ardışıklığını görerek aklımızda ya-*

rattığımız... başı ve sonu olmayan soyut kavram.-TNG.»

argın s. gücü tükenmiş, bitkin. [245]

arı s. temiz, katışıksız. [2003; 2010; 2484]: «*İzlenimciler... renkleri arı olarak kullanırlar.-SB.»*

arılama a. arı bir duruma gelme. [2004; 2013]

arılama katışıksız bir duruma gelmek. [2005; 2014]

arılama a. katışıksız bir duruma getirme. [2006; 2015; 2357]

arılama katışıksız bir duruma getirmek, süzmek. [2007; 2016; 2360]

arılık a. 1 katışıksızlık. [2009; 2012; 2485]: «*İrkinin arılığını koruyamayan bir kavim güzel olarak ölümsüzdür.-NŞK.»* 2 yaz. anlatımda duruluk, yabancı sözcüklerden arınmış ve süssüz olma.

arındırma a. arı bir duruma getirme. [2015]: «*Bu kanadın kendini arındırdığı söylenebilir.-OS.»*

arındırma a. arı bir duruma getirmek. [2016]

arınma a. kendi kendini arılama; arı bir duruma gelme. [2013]: «*sonsuz ana madde içinde yeniden arınmalarına-MG.»*

arınmak a. arı bir duruma gelmek, arılama. [2014]: «*Belli bir*

andaki toplumsal yapı zorunlu olarak ahenkli ve çatışmadan arınmış değildir.-EK.»

arılama a. birinin doğru, işbilir, güvenli olduğuna tanıklık ederek işe alınsın diye başkasına salık verme ya da iyi diye tanıtmak. [2601]

arılama birinin doğru, işbilir, güvenilir olduğuna tanıklık ederek başkasına işe alsın diye salık vermek ya da iyi diye tanıtmak. [2602]

arılama a. 1 kirden arı kılma. 2 katışıksız duruma getirme. [2357]: «*Bu arılama işinin uygulamadaki adı da öz Türkçedir işte.-EmÖ.»*

arılama 1 kirden arı kılmak, temizlemek. 2 katışıksız duruma getirmek. [2360]: «*Türkçenin kaynağını tıkaayan yabancı öğeleri arılama gerekir.-EmÖ.»*

armağan a. 1 birini sevindirmek ya da saymış olmak için karşılıksız verilen şey. [712]: «*Sandığında, büyükanasının ona armağan eylediği altın, yakut bir Kafkas gerdanlığı vardı.-YK.»* 2 bilim, sanat ve edebiyatta ve başka alanlarda açılan yarışmalarda özenli bir incelemeden sonra değerlendirmede kazananlara verilen değerli şey. [1617]: «*Armağan kazanma bir yazıdan-ÖAA.»*

armağanlamak armağan vermek: «*Paşa, beyleri divana topladı, her birisini teker teker armağanladı.-YK.*»

arpağ *a.* eski Türklerde din ulularının sayrıları iyileştirmek, birtakım kötülükleri savuşturmak vb. ereğiyle yaptıkları büyü ya da ettikleri dua.

artağan *s.* alışıl gelenden ya da beklenenden daha çok verimi olan. [233]

artağanlık *s.* alışıldan ve beklenilenden daha çok ürün verme hali. [232]

artam *a.* yararlı olan ya da beğenilen üstünlük. [1427]: «*ne türlü nitelikler, artamlar arıyorsunuz? diye bir soruşturma açmak-NA.*»

artı *a. mat.* aritmetikte + biçimindeki imle gösterilen toplama iminin adı. [2720]

artık *a.* bir şeyin kullanıldıktan sonra geriye kalan bölümü: «*ulusal artık sistemini kaldırarak-CB.*»

artıkgün *a.* artıkyıllarda şubat aylarına eklenen gün.

artıklama *a. yaz.* anlatılana bir şey katmayan gereksiz, çok sayıda ya da eş anlamlı sözcüklerle, eş anlama gelen tümcelerle, düşünülerle yazıyı ya da sözü uzatma. [681]

artıkyıl *a.* şubat ayının yirmi

dokuz gün çektiği 366 günlük yıl, ki dört yılda bir gelir.

artımlama *a. yaz.* tümceyi, aynı anlama gelecek ya da aynı anlamı bildirecek sözcüklerle yüklü bulundurma, ki anlatıma akıcılık vermek için baş vurulur; örneğin, «*Bunu söyledim size, bunu söyledim, size bunu söyledim diyorum, söylemek ne demekse öylesine söyledim*» tümcesi bir artımlamadır.

artırım *a.* 1 bir şeyi tutumlu harcayarak bir bölümünü artırma işi. [2349]. 2 *müz.* bir yarım dizi yükseltme, ki bir büyük aralık üst notası çıkıcı değişimle bir yarım ses yükseltilecek yapılan işlem. Kalın notası inici değişimle bir yarım ses indirilmek yoluyla de bu işlem yapılabilir.

artırma *a.* alıcılar arasında yarışmaya dayanan ve artırma artırma en yüksek fiyatı verece malın verilmesiyle birten bir çeşit satış yolu, ki devlet satışları genel olarak bu yolla yapılır. [1766]

artırmak 1 tutumlu davranıp biriktirmek. [2350] 2 daha yüksek fiyat vermek, daha yüksek fiyat öne sürmek.

as- *ast* sıfatının kısaltılmışı olan bu önek, eklendiği sözcüğün daha alt derecelisini anlatan yeni sözcükler yap-

maya yarar: assubay, asteğmen gibi.

asal s. ana ve temel niteliğinde olan. [161; 470; 471]: «Asal çemberde bulunan noktalar-dan asal eksene çizilen dikmelerin-*AK.*»

asalak s. 1 *zool.* başka bir hayvan ya da bitki üstünde, onun dokuncasına ama kendi yararına yaşayan hayvan ya da bitki. 2 *mec.* başkasının sırtından geçinen kimse. [1887; 2621]: «*dilimizi asalaklarla doldurmağa çalışıyorlar-NA.*»

asalakbilim a. asalak bitki ve hayvanları inceleyen bilim. [1889]

asalaklık a. *mec.* başkasının sırtından geçinme işi. [1888; 2622] «Asalaklık, *üstünün yanlışlarını, suça kadar giden haksız yürütmelerini önlemek, onu uyarmak gücünü astınlar-da bırakmadığından-MRİ.*»

asbaşkan a. ikinci başkan.

ası a. başka bir kimseden ya da bir şeyden birine ya da bir şeye gelebilecek yarar. [520; 997; 1359]: «*kendine birtakım asılar sağlamak için öyle söylüyordur.-NA.*»

asıcıl s. kendi asısına düşkün, çıkarına bakan. [1360]

asılak bkz. asalak

asılanmak bir şeyden ası elde etmek. [522; 998]: «*yarınki*

Türkçenin... Latince köklerden asılanması gerektiğine inanıyorum.-NA.»

assubay a. *ask.* orduda, onbaşından büyük asteğmendenden küçük aşamalardaki askerlere verilen genel ad.

ast s. 1 alt, daha aşağı derece. 2 birinin buyruğu altında olan kimse. [1258] bkz. as-

astasım a. *mant.* öncüllerinden biri bir önceki tasımın vargısı olan bir ek tasım. [1152]

asteğmen a. *ask.* asıl görevi takım komutanlığı olan orduda en küçük aşamalı subay.

asyön a. *coğr.* iki anayönün ortasına düşen yön; örneğin güney ile doğu yönlerinin ortasına düşen güneydoğu bir asyöndür.

aşağsama a. bir kimseyi ya da bir şeyi aşağı ve değersiz gösterme. [1006; 2290; 2604]

aşağsamak bir kimseyi ya da bir şeyi aşağı ve değersiz göstermek. [2291; 2605]: «*tarihin ereği ya da insanın geleceği gibi sorunlar saçma bulunmuş, aşağısanmıştır.-CÜ.*»

aşama a. 1 önem ya da değer bakımından gitgide yükselen bir sıra basamakların her biri. [341; 755; 1081; 1997; 2124] 2 bir şeyde ulaşılan nokta. [2011]: «*Kıbrıs davasının bugün vardığı aşama yüreklerimizi burktu.-NN.*» 3

müz. kerte kerte çıkma ya da inme, kertelenme, kerteleniş.
aşım a. müz. iki ezgi parçasının birbirini aşması, yani aralarında çaprazlanış ve aykırı düşerlikle kesişmeleri.

aşınma a. 1 sürtüşe sürtüşe inceleme. **2 yerb.** havanın etkileriyle yeryuvarlığının kabuğunda ortaya çıkan yıpranma. [468]

aşınmak sürtüşe sürtüşe incelemek.

aşırıbellem a. ruhb. bellemin, belleme yetisinin aşırı derecede gelişme hali.

aşırıbesi a. biy. aşırı derecede yeme ya da yedirme.

aşırıdoyma bkz. doyma

aşırıduyu a. ruhb. duyma yetisinin aşırı derecede çoğalması.
aşırıergime a. fiz. bir sıvının, ergime noktasından daha aşağı bir ısı derecesine düştüğü halde bile katılaşmaması hali.

aşırtı a. kendisine görevi gereği bırakılmış parayı çalma. [857]

aşkın s. fels. deneyüstü; deney yoluyla saptanmasına olanak bulunmayan, duyulur dünyayı aşan. [1722; 2615]: «olumlu bilimler... ne bu aşkın sorunları ne de bunlar üzerinde düşünülecek bir disiplini yokumsamışlardır. -NŞK.»

aşkınlık a. aşkın olma, deney-

üstülük. [2616]: «Doğaüstü niteliğini. aşkınlık gücünü kaybetmiş bir ahlâk neye yarar? -NŞK.»

aşını s. eski zamanda olan ya da eski zamandan kalan [147; 175; 1085]

aşınılama a. sine. dekora eskilik görünüşü vermek için tozlandırma, sıvasını dökme vb. gibi türlü işlemlere başvurma işi.

atacılık a. biy. ve toplb. canlı varlıklarda, atalarında bulunan biyolojik bir özelliğin kendilerinde yeniden baş göstermesi, soyaçekme, atalara çekme ve benzeme. [170]: «Atacılık, soyaçekinle eş anlamda kullanılır.-OH.»

ataç s. atalardan gelen. [269]

ataerki a. toplb. soyda asal olan babadır diyen ve ailede çocukları baba soyuna mal eden topluluk hali. [1895]

ataerki s. toplb. ataerki düzenini temel alan. [1894]: «İşte ataerki ailede, aile malı bir kuşaktan ötekine... geçtiğinden, mal dağılmaz, gelenek bozulmaz-NŞK.»

atama a. atamak işi. [2387]

atamak birini bir işe vermek. [2389]

atanmak bir işe verilmek. [2388]: «yeni atanacak bakanların -Al.»

Atatürkçü s. Atatürk'ün açtığı

devrim ve kalkınma yolunun yurt ve ulus için gerekli olduğuna inanan ve bu yolda yürüyen (kimse), Atatürkçülük yanlısı: «Atatürkçü öğretmenlerin... haklarını almak için pasif direnmeye geçmesi-HVV.»

Atatürkçülük a. 1 Atatürk'ün açtığı devrim ve kalkınma akımı ve yolu. **2.** bu yolda yürümenin yurt ve ulus için gerekli olduğuna inanış.

atılım a. ileriye doğru atılma. [653; 2049]: «Yüzde yüz arı bir dil olamayacağına göre böyle atılımlardan kaçınmak gerek.-MB.»

atmık a. biy. canlıların tohumu, bel suyu. [1367; 2157]

avunç a. acının yeğnileşmesi ya da unutulması. [2539]

avuntu a. insanı avutan şey. [2539]: «duyduğu büyük umutsuzluk ile üzüntü içinde bu sandığı bulmak... bir avuntu olmuştur.-AG.»

ayça a. gökteki ayın ilk günlerde aldığı yay biçimi. [740]

aydın a. öğrenim görmüş ve bilgili, görgülü kimse. [463; 1648]: «Bugünkü dünya sanat anlayışını bir aydın olarak izlemiyor musunuz?-BF.»

aydınlanma a. 1 fiz. bir yüzeyin, karşısına konulan eşit ışık kaynaklarının sayısı ile orantılı olarak aydınlık hale

gelmesi. **2 sine.** filmi çekilecek nesne ya da duyarkat üzerine bir ya da daha çok kaynaktan ışık gelmesi. **3 mec.** bir konuda açık seçik bir fikir edinme.

aydınlanmak 1 aydınlık hale gelmek. **2 mec.** bir konuda açık seçik bir fikir edinmek.

aydınlatici s. 1 aydınlık veren, aydınlık hale getiren. **2 mec.** bir konuda gereken bilgileri veren (açıklama).

aydınlattı a. 1 bir yere ışık vererek o yerdeki nesneleri görünür hale getirmek. **2 sine.** alıcı önünde yer alan nesnenin ya da sahnenin ışıklandırılması. **3 mec.** bir konuda açık seçik bir fikir verme, bir sorunu, anlaşılmasını kolaylaştıracak derecede açıklama. [2500]

aydınlattı 1 bir yere ışık vererek o yerdeki nesneleri görünür hale getirmek. **2 mec.** bir konuda açık seçik bir fikir vermek, bir sorunu, anlaşılmasını kolaylaştıracak derecede açıklamak. [2501]

aydırma a. kendine getirme, dalgınlıktan kurtarma.

aydırmak kendine getirmek, dalgınlıktan kurtarmak: «Böylece onları aydırmak, düşükleri çıkmazdan kurtarmak.-EmÖ.»

aygıt a. birçok parçalardan yapılmış araç. [305]: «*hani ses alma aygıtınız?—AÖ.*»

ayıraç a. 1 bir şeyin değerini, karışksızlığını anlamada ölçcek olarak kullanılan araç. [1453]: «*çevirinin doğruluk ayıracı—NU.*» 2 kim. cisimleri bileşime ya da ayrışma uğratarak niteliklerini belirtmede kullanılan özdek: «*Bu etaferin üzerinde de, henüz bilinmeyen bir cismin çözümlemesini yapmağa yarayacak ayıraçlar bulunan üzeri etiketli şişeler var.—NŞK.*»

ayıran s. fiz. ışığı asal öğelerine ayırma özelliği olan.

ayırğa a. birbirine kötülük etmeye değin ilerleyen sürekli anlaşmazlık. [1826]

ayırım a. 1 ayırmak işi. 2 nitelik değişikliğini anlama. [2442]: «*Bu ayırımı yapamayan bir Türkiye—İS.*» 3 iki ya da daha çok kişi arasındaki uzlaşmayı bozma. [1826]

ayırmaç a. bir şeyi benzerlerinden ayırt etmeye yarayan hal ya da öge. [508]

ayırt a. bir nesnenin niteliğini oluşturan hallerden her biri. [2670]

ayırtı a. benzer nesneler arasındaki ince ayırım. [1845]: «*Cézanne öteki tablolarında gördüğü her ayırtıyı tuvale geçirmek için fırçasını*

üst üste vuruyordu.—SB.»

ayla a. ayın ve birtakım yıldızların dolayındaki ışık çevresi. [647]: «*bunlar dışında mı bu kitabın, çevresinde parıldayan bir çeşit ayla mı?—TY.*»

ayma a. kendine gelme, çevresinde olup bitenin ayırımına varma: «*Ama kişi bir kez çıkmaza düşmeye, bir saplantıya kapılmaya görsün; ayması, gerçekleri görmesi güç oluyor.—EmÖ.*»

aymak kendine gelmek, dalgınlıktan kurtulmak, ayılmak.

aymaz s. çevresinde ne olup bittiğinin ayırımına varmayan. [574]

aymazlık a. çevresinde ne olup bittiğinin ayırımına varmama. [575]: «*Ayıp kadar bir aymazlıkla her belgeye imza atmış yöneticilerimiz.—FB.*»

ayraç a. bir tümce içinde geçen herhangi bir sözü metin dışı tutmak için o sözün başına ve sonuna konulan eğmeç () biçimindeki im. [1886]: «*Bir tümcede okunmasa da olur sözler ayraç arasına alınır.—NA.*»

ayral a. ayrı tutulan, kural dışı. [1693]: «*Buna bakarak, 'keskin'i ayral sayabiliriz.—TNG.*»

ayrallık s. kural dışılık. [1028]: «*Türkçede ayrallık, kurala*

aykırılık yok gibidir.-TNG.»
ayrı s. 1 ötekilerden uzak ve bir-
başına. 2 kural dışı. [1693]:
«*Dili arıtmada kesin kural-
ların olmadığını; olsa bile
bunların ayrılarla dolup taş-
tığını... unutmamalı.-NU.»*

ayrıbasım a. bir bilimsel dergi-
de, bir yıllık'ta ya da birkaç
ayrı yazarın yazısının yer al-
dığı bir kitapta çıkan bilim-
sel bir yazının, basıldığı yer-
deki haliyle ayrıca yapılan
basımı, ki üzerinde, nerden
ayrıbasım olduğunu belirten
bir not bulunur.

ayrıcalık a. üstünlük; ötekiler-
den ayrı ve üstün tutulma
hali; bir kimseye başkala-
rından ayrı, ona üstünlük ve-
ren özel bir işlemde bulunma.
[926]: «*Önce bu ayrıcalığa
son vermeden-İS.»*

ayırıksı s. benzerlerinden ayrı
olan, genel kuraldan ayrı-
lan, kural dışı. [1693]: «*Öy-
lesine tek, eşsiz, ayırıksı bir
yaratıktır.-AB.»*

ayırıksın s. kimseye benzeme-
yişinden dolayı anlaşılmaz
bulunan, yabansı ve uygun-
suz görülen. [419]

ayrılanma a. fiz. ve kim. bütün-
den ayrılıp bir yerde toplan-
ma. [937]

ayrılanmak kim. tekleşmek, tek
kalmak üzere ayrılmış olmak.
938]

ayrılma a. fiz. bir biçmeden
geçen ak ışığın türlü renkler-
de görünmesinde olduğu gi-
bi, ışığın yalınç renklere ay-
rılması olayı.

ayırım a. 1 iki şeyin, biçim ya
da herhangi bir nitelikçe
ayrı olmaları hali [509]:
«*Bu ayrımı göz önünde
tutmakta fayda vardır.-
Aİ.»* 2 sine. bir ya da daha çok
sahne içinde geliştirilmiş o-
lup olaylar dizisinin bütün-
lenmiş bir parçasını veren
film bölümü. [2060]

ayırılma a. birbirinden ayrı
niteliklerle ve ayrı bir biçim-
de gelişme. [511]: «*Birbirin-
den gittikçe ayrılaşan bi-
limlerin-MG.»*

ayırılma biy. birbirinden
ayrı niteliklerle ve ayrı bir bi-
çimde gelişmek. [512]: «*Bu
savaşlarda da ana-babala-
rından ayrılaşmaları birer
üstünlük olabilen bireyler en
çok hayatta kalabilmek şan-
sını elde ederler.-MG.»*

ayırımı s. ayrımı olan, değişik.
[514]

ayırımı a. ayrımı olma hali,
değişiklik, değişik olma. [513]

ayırımsız s. ayrımı olmayan, ben-
zer. [514]

ayırımsızlık a. ayrımı olmama
hali, benzerlik. [515]

ayrıntı a. bir şeyin ayrı olmakla
birlikte kendisini bütünleyen

parçası. [542; 2272; 2440]: «Meselenin ayrıntılarını daha önceki yazımızda incelemiştik.-İS.» ⊙ **ayrıntı çekimi sine.** herhangi bir nesnenin çok yakından alınmış büyük görüntüsünü veren çekim.

ayrışık s. 1 kendini bileştiren öğelerin birbirinden ayrılmasıyla bileşik hali bozulmuş, ayrılmış. **2** ayrı türden, çeşit çeşit. [1516]

ayrışım a. bir nesnede kendini bileştiren öğelerin birbirinden ayrılmasıyla bileşik halinin bozulması. [2277]

ayrışmak kim. (bir nesne) kendini bileştiren öğelerin birbirinden ayrılması sonucu bileşik halden bozulmak. [2278]

ayrıştırma a. kim. bileşik bir özdegi öğelerine ayırma. [2279]

ayrıştırmak bileşik bir özdegi kendisini oluşturan öğelere ayırmak. [2280]

ayrıt a. mat. bir düzlemin arakesiti: «Karşısındaki kayaların, fundaların bütün çizgileri, ayrıtları, titreşen sıcak havanın içinde büsbütün titreşerek görünüyor.-BK.»

azgelişmiş s. toplb. kalkınmış ülkelere göre geri kalmış, kalkınamamış ama kalkınmakta olan (ülke): «Azgelişmiş ülkelerle ilgili sorunlar içinde en önemli konulardan biri-ÇÖ.»

azgelişmişlik a. toplb. kalkınamamışlık, azgelişmiş olma: «Bugünün deyiimiyle, azgelişmişlikten kurtuluşun yolu, 'medenileşmek' olarak saptanmıştır.-ÇÖ.»

azık a. ha. yolculukta yemek üzere hazırlanan yiyecek.[1208; 1818] «Sandala bir şey olmamıştır herhalde. Azığını alıyor içinden; ayakkabılarını, ipini, bıçağını, iki gün önce çarşıdan aldığı çekicini, keskisini, baltasını. Peynir tulumunu, un torbasını, balı- nı.-BK.»

azımsama a. az bulma, az olduğu yargısına varma, umulduğundan az görme.

azımsamak az bulmak, az olduğu yargısına varmak, umulduğundan az görmek: «Başbakan her halde muhaliflerini azımsamış, hafife almış sayılamaz.-NN.»

azın a. zool. verilen bir durum için elde edilebilecek en küçük değer. [1442]

azınlık a. 1 toplb. bir ülkede, o ülkenin sayıca baskın ögesi olan halktan 'sayıları az olan, o ülkede oturmak ve o ülkenin yurttaşı olmakla birlikte kendisini ayrı ulustan sayan topluluk. [59]: «Türkiye'deki azınlık çocukları-NSB.» **2** bir toplulukta herhangi bir nitelik bakımından

ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar: «*Stendhal'ın Kızıl ile Kara'sını mutlu azınlığa sunduğunu söylemiştim-NA.*»
 ⊙ **mutlu azınlık** *a.* gönenç içinde yaşayan az sayıdaki kişiler: «*Stendhal'ın Kızıl ile*

Kara'sını mutlu azınlığa sunduğunu söylemiştim-NA.»
azış *a.* yeğlilik, kızsıklık. [2233]
azışık *s.* azışmış, baskın. [2235]
azışmak gittikçe baskınlaşmak. [2234]
azrak *s.* seyrek bulunan. [1773]

B

bağdaşık *s.* birbiriyle geçinebilecek durumda olanlardan her biri, bağdaşan, uyuşan, alaşık. [956; 1071]: «*Bilimin gelişmemiş olması, dinin geleneksel baskısı ve devlet düzeniyle bağdaşık durumu, düşünceyi maddeden çözer.-EC.*»

bağdaşun *a.* benzer şeyler arasında birbirini tutma hali, uygunluk. [955]

bağdaşma *a.* her yönden birbirine uyma, uyuşma, kaynaşma. [927; 1072]: «*Diğer mühim nokta Budizm'in Komünizm'le bağdaşması imkânlarıdır.-ZVT.*»

bağdaşmak **1** iyi anlamak. **2** her yönde birbiriyle uyuşmak, kaynaşmak. [1073]: «*Bu çatışmayı bağdaştıracak bir formül-Aİ.*»

bağdaşmazlık *a.* uyuşmama hali, uyuşmazlık: «*Atatürkçü öğretmenlerin... haklarını al-*

mak için pasif direnmeye geçmesi, gerçek hukuk kurallarıyla bağdaşmazlık halinde olamaz.-HVV.»

bağdaştırma *a.* bağdaşmasını sağlama, iki ya da daha çok şeyi birbiriyle uyuşturma, uyuşur hale getirme: «*Manet... beyazları, siyahları, grileri çok ustalıkla bağdaştırmasının... umursanmadığını görüyordu.-SB.*»

bağdaştırmak uyuşma haline getirmek, uyuşmasını sağlamak: «*özel sektör faaliyetlerini Kalkınma Planı ile bağdaştırmak ödevi ile yükümlü bir Teşvik ve Uygulama Dairesi vardır.-AKİ.*»

bağıl *s.* **1** bkz. görece. **2** fiz. devinen bir nesneye göre başka bir nesnenin görünüşteki deviniminin niteliği. [1054]

bağıllık bkz. görecelik

bağım *a.* bir şeyin ya da bir kim-

senin istem ve yönetimi altında bulunma. [2265]

bağımlanma *a.* bağımlı hale gelme.

bağımlanmak bağımlı hale gelmek: «*Yaranmak için bağımlanmak olurdu bu da.-SE.*»

bağımlaşma *a.* bağımlanma, bağımlı hale gelme: «*O politikasını yürüttükçe toplum uydulaşma ve bağımlaşma yolunda adım adım ilerleyecektir.-İS.*»

bağımlaşmak bağımlanmak, bağımlı hale gelmek.

bağımlı *s.* 1 yaptıklarında ettiklerinde bir başına olmayan, başka birinin yardımına güvenen. 2 başka bir şeye denetlenen, belirlenen, yönetilen. [2260]: «*bağımlı bir varlıktır birey-AB.*»

bağımlılık *a.* 1 yaptıklarında ettiklerinde kendi başına davranamama. 2 başka bir şeye denetlenme ya da yönetilme. [2265]: «*Aynı kavram Radcliffe-Brown tarafından da yaşayan bir organizmanın çeşitli öğeleri arasındaki karşılıklı bağımlılık anlamında kullanılmıştır.-EK.*»

bağımsız *s.* 1 bağımlı olmayan. 2 yaptıklarında ettiklerinde kendi başına buyruk olan. 3 başka bir şeye belirlenmeyen, denetlenmeyen ya da yönetilmeyen. 4 bir partiye,

bir topluluğa bağlı olmayan siyasa kişisi [1679]: «*Mecliste-ki bağımsızlar-*»

bağımsızlık *a.* 1 bağımsız olma hali ya da niteliği. [1012; 1680] 2 özgür oluş; başka bir şeye belirlenmeme, denetlenmeme ya da yönetilmeme. [1012]: «*sömürgeler bağımsızlıklarına kavuşmuşlar ve-AŞE.*» 3 tüze. yargı organlarının yasama ve yürütme organlarının etkilerinden uzak iş görmeleri. [1012]

bağıntı *a.* 1 iki ya da daha çok şeyler arasındaki ilişki: «*enflasyon ile kalkınma arasında olumlu bir bağıntı kurmak olanaksızdır.-KB.*» 2 bir ya da birkaç şeyin öteki bir ya da birkaç şeye karşı olan durumu. [1829]: «*üçgenlerin kenarları ile açıları arasındaki bağıntıların bilinmesi gerekir.-AK.*» 3 mat. iki ya da birkaç nitelik arasında matematik işlemleri yardımı ile kurulan bağıllık ya da eşitlik. [1053; 1642; 1980]

bağıntıcı *a.* *fels.* bağıntıcılık öğretilerinden herhangi birini benimseyen. [1981]

bağıntıcılık *a.* *fels.* bilgi'nin bağıntılılığını ileri süren felsefe öğretilerinin genel adı. [1982]: «*Bu bağıntıcılık, gö-reli gerçeğe saltık ger-çek arasındaki bağıntıyı*

da somut bir bütün olarak ele alır ve açıklar.-OH.»

bağıntılı s. *fels.* varlığı başka bir şeyin varlığına bağlı bulunan, saltık olmayan. [1979]: «*ancak bu görelilik saltıkla bağıntılı ve ilişkili bir göreliliktir.-OH.»*

bağıntılılık a. *fels.* varlığı bir başka şeyin varlığına bağlı olma hali. [1980]: «*Görecilik, gerçek anlamda, hem şüpheliğin, hem inakçılığın karşısı olarak bilginin bağıntılılığını savunan bir bağıntıcılıktır.-OH.»*

bağış a. kendinin olan bir şeyi başkasına yardım ya da iyilik olsun diye verme eylemi ya da bu eylemle verilen şey. [2401]: «*dört bir yandan ya-ğacak olan bağışları karşılamak üzere-NU.»*

bağışık s. 1 *biy.* dirimsel varlığı herhangi bir bulaşıcı hastalığa karşı dirençli olan; aşı ya da başka bir direnç gücüyle örgenliği bulaşıcı hastalıklara tutulmayacak biçimde hazırlıklı bulunan. 2 herhangi bir ödevin ya da yükümlünün dışında kalan. [1471]

bağışıklık a. 1 bağışık olma hali. 2 *biy.* dirimsel varlığın mikroplara karşı doğal ya da aşı yoluyla kazanılmış direnci. [1472]: «*Bütün bu korunmalara karşın, toplulu-*

ğun dağılmaya karşı bir bağışıklığı yoktur.-CÜ.»

bağışlama a. 1 kendinin olan bir şeyi başkasına yardım olsun diye ya da iyilik olsun diye karşılıksız verme. [727; 2401] 2 herhangi bir kötü davranışı ya da suçu olmamış sayarak ceza vermekten cayma ya da verilen cezayı kaldırma. [27; 30]: «*Yalnızlık hem bir ceza, hem bir bağışlama; hem bir sürgün yargısı, hem de sürgünlüğümüzün sona ereceğine değgin verilmiş bir sözdür.-CÜ.»*

bağışlamak 1 kendinin olan bir şeyi başkasına yardım olsun diye ya da iyilik etmek ereğiyle karşılıksız vermek. [728; 2402] 2 herhangi bir kötü davranışı ya da bir suçu olmamış sayarak ceza vermekten caymak ya da verilen cezayı kaldırmak. [31]: «*Kusura bakma Ahmet, dedi. Bilmiyordum. Beni bağışla.-YK.»*; «*bağışlamanızı rica ederim.-BF.»*

bağışlanma a. herhangi bir kötü davranışından dolayı verilecek cezadan kurtulma. [28]

bağışlanmak herhangi bir kötü davranışından dolayı verilecek cezadan kurtulmak. [29]

bağışlatma a. herhangi bir kötü davranışından dolayı ba-

gışlanmayı sağlama: [32]
«Suçluluk, yalnızlık ve kendi-
ni bağışlatma duyguları-CÜ.»
bağışlatmak bağışlanmayı sağ-
lamak. [33]

bağıt *a. tüze.* bağımsız istem-
leri olan iki ya da daha çok
yanın, bir nokta üzerinde an-
laşarak karşılıklı borç ve
üstlenim altına girmeleri, ki
bu yolla yapılan bir anlaşma
kimi zaman geçici, kimi za-
man sürekli haklar doğurur.
[63]: «Genç yargıç akit yerine
bağıt'ı kullanırken-ÖAA.»

bağıtlaşmak bkz. sözleşmek

bağlaç *a. dilb.* iki sözcük ya da
iki tümcenin arasındaki or-
taklık, ikirciklik, karşıtlık
vb. gibi ilgileri göstererek
onları birbirine bağlayan e-
dat. [1948]: «Anlamca ilgi-
li tümceleri, ya da görevdeş
öğeleri bağlamaya yarayan
sözcüklere bağlaç denir.-
TNG.»

bağlam *a. 1* türleri benzer
ya da birbirine yakın olan
nesnelerin bir araya getiri-
lip bağlanması. [338; 345] *2*
fels. bir düşüncenin kendin-
den önceki ve sonraki dü-
şünceye uygunluğu, o dü-
şüncelere bağlı olarak anla-
mının belirmesi. [1186; 2137]:
«Güç mü güç düşünce bağ-
lamlarına... başvurmayı ge-
rektiriyor.-NU.»

bağlantı *a. 1* iki ya da daha çok
şeyin birbiriyle ilişik ya da
ilgili bulunması hali. *2 fels.*
karşılıklı bağımlılık; usa uy-
gun sonuç ya da nedensellik
gibi belli hallere dayanan ba-
ğıntı. *3 tüze.* anlaşma, üstlen-
me. [63]: «işadamlarının...
daha önce yapmış bulunduk-
ları ödeme bağlantılarını ye-
rine getirememelerine-KB.»
4 zool. belirli kalıtsal ırala-
rın birkaç döl boyunca bağlı
kalma eğilimi. [982; 1947]

bağlaşık *s.* bağlanmış bulunan;
bir şey yapmak ereğiyle bir-
birine antlaşma ya da sözleş-
me ile bağlanmış bulunan-
lardan her biri. [1762]

bağlaşma *a. 1* bir şey yapmak
ereğiyle birbirine antlaşma
ya da sözleşme ile bağlan-
ma. *2 tüze.* iki ya da daha çok
devletin, yanlardan biri sal-
dırya uğradığı zaman bir-
birine askerlikle ilgili ve baş-
ka alanlarda yardım etmeyi
yükümlendikleri anlaşmalar,
ki bunlar savunma anlaşma-
ları olduğu gibi hem savun-
ma hem saldırma anlaşma-
ları biçiminde de olabilir.
[1050]

bağlaşmak bir şey yapmak ere-
ğiyle birbirine antlaşma ya
da sözleşme ile bağlanmak.
[1051]

bağlılaşma *a. fels.* karşılıklı

bağıntı hali: «*buuu, Eleallıların bilgi ile varlık arasında bir bağlilaşma (correlation) olduğunu ileri süren tezlerine öyle bağlar ki-MG.*»

bağlılaşmak karşılıklı bağıntı halinde olmak.

bağnaz s. bir düşünüyeye, bir inanışa körükörüne bağlanıp ondan başkasını düşünemeyen; dar kafalı. [1549]: «*Laklakla geçinen çıkarıcı bağnazı yüzyıldır Şinasi kadar gerçekçi gözle görüp başarıyla anlatan çıkmadı.-OA.*»

bağnazlık a. bir düşünüyeye, bir inanışa körükörüne bağlanıp ondan başkasını düşünememe; bağnazca davranış. [1550; 2257]: «*Geçmiş olayları yerine göre ölçüp biçemezsek, kaba bağnazlık çerçevesinden çıkamayız.-İS.*»

bakaç a. sine. belirli bir merceğe göre sahnenin nasıl göründüğünü anlamaya yarayan değişir odaklı bir mercek dizgesi, ki alıcıya bağlı ya da alıcıdan ayrı olarak da kullanılabilir. [2706]

bakan a. yürütme erkini elinde tutan kurulun üyesi, ki bizde, yurdun genel işlerinden birini yönetmek üzere başbakanca TBMM üyeleri arasından ya da dışardan seçilerek cumhurbaşkanının onayı ile iş başına gelir. [1799;

2693] ⊙ **bakanlar kurulu** bütün bakanlardan oluşan yürütme örgeni, hükümet. [813; 1076]: «*Bu bakımlardan, bu gün yapılacak İsrail Bakanlar Kurulu toplantısı... barış görüşmelerinin kaderini etkileyeceğe benzemektedir.-M Ba.*»

bakanlık a. 1 bakan olanın hali; bakan olanın yaptığı görev. **2** bakanın buyruğundaki örgütlerin bütünü; bu örgütlerin bulunduğu yapı, yer. [2692]

bakı a. 1 el ayası, oyun kâğıdı, kahve telvesi, su gibi şeylere bakıp ya da baktırıp sözde geleceği okumak, bilmek işi. [504] **2 coğr.** bir yüzeyin hangi yöne baktığı; yöneliş.

bakıcı a. 1 bakma işi ile uğraşan kimse. **2** el ayası, kahve telvesi, oyun kâğıdı, su gibi şeylere bakarak sözde gelecekte, görünmezden, yitikten, bilinmezden bilgiler veren kimse. [505]

bakışık bkz. bakışıklı

bakışım a. 1 mat. eksen olarak alınan bir doğrudan, benzeş noktaları karşılıklı olarak eşit uzaklıkta bulunan iki benzer parçanın birbirlerine göre durumu. **2 zool.** benzer yarımlara bölünebilme hali; bir eksenin iki bölgesinin yapı ve biçim benzerliği. [2125; 2492]

bakışumlu s. mat. parçaları arasında bakışım bulunan, bakışan. [1754; 2126]

bakışimsız s. mat. aralarında bakışım bulunmayan ya da iki yanı arasında bakışım olmayan. [159; 601]

bakışimsızlık a. mat. (iki şey) aralarında bakışım bulunmama; (bir şey) iki yanı arasında bakışım olmama. [22; 158]

baltalama a. başkasının işini ya da bir işi bile bile bozacak ya da yıkacak davranışlarda bulunma. [2001]: «baltalama varken sabotaj denmesi.—NU.»

baltalamak başkasının işini ya da bir işi bile bile bozacak ya da yıkacak davranışlarda bulunmak. [2002]: «Bu iki kuruluşu baltalamak için uğraşan nüfuzlu ithalatçıların —HÖz.»

barış a. 1 savaştan ya da darınlıktan sonraki uzlaşma. **2 tûze.** uluslararası hukukta, devletler arasında ilişkilerin sürmesi ya da herhangi bir nedenle kesilmiş olan ilişkilerin yeniden kurulması ya da savaş halinden çıkılması; medenî hukukta, karşılıklı vazgeçmeye ve karşılıklı anlaşmaya dayanan bağit, ki var olan bir anlaşmazlığı ortadan kaldırır ya da olası bir

anlaşmazlığın önüne geçer. [2171]: «*dünya barışı bakımından—İS.*»

barışçı s. barışsever, barıştan yana olan. [2172]: «*polisin, barışçı gösterileri tertip edenleri kovuşturup mahkemeye vermesi—AA.*»

barışçıl s. barışçı, barışsever, barıştan yana olan: «*son derece güçlü olan topluluk içgüdüsel insanı barışçıl kılmıştır.—NŞK.*»

barışçılık a. barışseverlik, barışçı olma hali [2173]: «*Bunların yerini kararsız bir barışçılık, kozmopolitlik, küçük burjuva ideolojisi tutar.—NŞK.*»

barışsever s. barıştan yana olan, savaşa karşı olan. [2172]: «*Böylece barışsever önderler mahkemeye sevk edilmekten kurtulmuş oldular.—AA.*»

barışseverlik a. barışsever olma hali, barışçılık, savaşa karşı olma hali. [2173]

bası bkz. basım

basıcı bkz. yayımcı

basıla a. basımevinde dizilmiş, düzeltmeleri yapılmış ve artık basılabilecek duruma gelmiş bir yazının provası üzerine düzeltmence yazılan buyruk, ki «yazıda hiç bir dizgi yanlışı kalmamıştır, basılabilir» anlamına gelir.

basılı s. (kâğıt, kitap vb. için) basılmış. [1318; 1319]

basım a. 1 klişe, dökme harf ya da taş kalıp kullanarak makine ya da başka araçlar yardımı ile kâğıt, bez ve benzeri şeylere yazı ya da resim çıkarma işi. 2 bir kitabın basılıp yayımlanması ve bitince yeniden basılıp yayımlanması ve bu işin her bir kezi, ki o kitabın kaç kez basıldığını gösterir; basılış. [2258] 3 sine. bir basım aygıtında boş filmi karşısına koyup kopyasını çıkarma işi.

basımcı a. dergi, kitap gibi şeyleri bastıran kimse, yayımcı. [395]: «bir basımcı nasıl bir yapıtı basarsa-*TS.*»

basımcılık a. basımcının yaptığı iş. [396]

basımevi a. basım işinin yapıldığı yer. [1317]: «Basımevine verilmeden önce, metnin kaç punto harfle dizileceği... işaret edilmelidir.-*AP.*»

basım a. gazete, dergi gibi belirli zamanlarda çıkan süreli yayınların ve bunları çıkaranlarla bunlarda çalışanların hepsi, ki basın toplumdaki çok önemli işlevi vardır ve ondan dördüncü güç olarak söz edilir. [1320]: «*Babıâli* basınında adı üstada çıkmış... kişiler-*İS.*»

basınç a. fiz. herhangi bir gücün kendisine engel olan bir yüzey üzerine yaptığı zorlama;

örneğin, sert nesneler, üzerine konuldukları düzeylere, yere doğru yönelen bir basınç yaparlar; sıvıların basıncı, içinde bulundukları kabın dibine ve yanlarına doğru olur; gazların ise, içinde kapalı kaldıkları kabın her yönüne yönelen basınçları vardır. [2394]: «*Sıcaklık ve basınç indirgemesi için-AK.*»; «*Burada Basra körfezi'nden gelen alçak basınç ile Kafkaslar'dan gelen yüksek basınç çarpıştı... havalar ısınacak... deniyor. öyle de oluyor.-BF.*»

basınçölçer a. fiz. hava basıncını ölçmeye yarayan araç, ki dolayısıyla bir yerin yüksekliğini ölçmeye ve havanın nasıl olacağını anlamaya da yarar. [200]

basıölçer a. fiz. bugünün ya da herhangi bir gazın içinde kapalı bulunduğu kap üzerine yaptığı basıncı ölçmeye yarayan araç. [1304]

baskı a. 1 bkz. basım² 2 güç ve zor altında bulundurma eylemi ya da güç ve zor altında bulunma hali. [2394]: «*tecimenlerden gelen baskı yeniden enflasyoncu politikaya dönülmesi yolunda olmuştur.-KB.*» 3 toplb. özgürlüklerin, özellikle söz, düşünüş, basın ve yolculuk özgürlük-

lerinin yönetici erkçe yasalara aykırı olarak kısılması ya da ortadan kaldırılması. [991]: «*Bu mücadele uzun zaman sömürüye, ezgiye, baskıya, horlanmaya insiyakî bir tepki şeklini almıştır.—MAA.*»

başarı a. bir işte elde edilen güzel, yararlı ve iyi sonuç. [1563]: «*üstün bir başarı göstermiştir.—NSB.*»; «*Toplantımıza katılacaklara şimdiden başarılar dileriz.—FKT.*»

başarılı s. 1 bir işi güzel, yararlı ve iyi bir sonuçla bitiren (kimse). 2 güzel, yararlı ve iyi bir sonuçla biten (iş). [1562]

başarılılık a. başarılı olma hali: «*Bir barışın devamlılığı ve başarılılığı isteniyorsa—FA.*»

başarisız s. başarıya ulaşamamış. [596]

başarisızlık a. başarıya ulaşamayıp. [1564]: «*Sonuç başarısızlık olsa bile—BO.*»

başarmak bir işi istenildiğince, yararlı, güzel ve iyi bir sonuçla bitirmek. [1565]: «*bu-nu başarmak için—AdB.*»

başat s. benzerleri arasında üstünlüğü olan ve onlara söz geçiren ya da en başta olan; benzer şeyler arasında çoğunlukta bulunan. [641]: «*Onun şiirlerindeki başat öge—AP.*»; «*Gitgide usun başat olduğu şiirler yazmaya başlamıştır.—CSS.*»

başatlık a. benzerleri arasında üstünlüğü olma hali. [642]

⊙ **başatlık yasası** *biy.* ırk karışmasında, bireylerdeki güçlü ırkların güçsüz ırklara üstün gelerek onları ortadan çekilmek zorunda bırakması biçiminde yürüyen biyoloji yasası.

başbakan a. bakanlar kurulunun başı, hükümet başkanı. [214]: «*Başbakanın 'üç kâğıt fabrikası açacağı' sözünü böyle çağrışımlar yaptı bende.—OA.*»

başbakanlık a. 1 başbakanın yaptığı iş, başbakanın görevi: «*Hatırlarsınız ya, daha Başbakanlığının ilk günlerinde 'patates fabrikası'ndan söz açmıştı—OA.*» 2 başbakanın içinde görev yaptığı yapı, başbakanın makamı. [213]

başkalaşım bkz. **başkalaşma**: «*Bu başkalaşım, aynı-olan'ın, kendi karşısı haline geçmesinden başka şey değildir.—SH.*»

başkalaşma a. 1 *zool.* bir hayvanın, en ilkel evresinden ergin olana değin geçirdiği biçim ve yapı değişimleri. 2 *yerb.* ve *coğr.* sıcaklık, basınç ya da bileşim nedeniyle bir taş topağının özünün, yapısının, dokusunun değişmesi. [1002; 1395]

başkalaşmak 1 başka türlü ol-

mak; bir halden bir başka hale geçmek. 2 biçim değiştirmek. [1003]

başkaldırı *a.* ayaklanma, karşı gelme. [1032]: «*Başka bir deyimle, iskolaştırmaya bir başkaldırı, ortaçağın tüm 'toplumsal hareket ve düşüncelerine' bir başkaldırıdır.-TS.*»

başkan *a.* bir topluluğun, bir toplantının ya da bir derneğin başı, ki genellikle seçilerek ya da atanarak bu göreve gelir. [1974]: «*partilerden birinin adayı başkan olacaktı.-TZT.*»

başkanlık *a.* 1 bir topluluğun, bir derneğin ya da bir toplantının başkanı olarak yapılan görevin adı: «*Siyasi iktidarın... Üniversiteler için, Başbakanın başkanlığında özel organlar düşündüğünü açıklamış bulunduğu bir sırada-SLM.*» 2 başkanın makamı ya da başkan olma hali. [1975; 1989]

başkent *a.* bir devletin yönetim merkezi olan kent, ki devlet merkezidir, yasama ve yürütme organları o kentte iş görür. [212]: «*Yanılmıyorsam, başkentten güzelliğinden ilk söz açan-SB.*»

başkomutan *a.* ask. savaşta ordunun bütün örgütlerini komutası altında tutan en büyük komutan. [208]

başkomutanlık *a.* 1 başkomutanın işi, görevi: «*30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Savaşı, Türk tarihinde yeni bir çağ açmış ve yeniden doğuşun büyük bir zaferi olmuştur.-KE.*» 2 başkomutanın makamı [209]

başman *a.* bir topluluğun ileri gelenlerinden her biri.

başsağı *a.* baş sağlığı dileği. [2393]

başsızcılık bkz. karşılaşıcılık

başucu *a.* gökb. yeryüzündeki bir gözlem noktasından geçen düşey doğrultusunun gökyüzünü deldiği iki noktadan gözün üstünde olanı.

başülke *a.* coğr. sömürge imparatorluklarında, sömürgelere göre egemen ülke; bugün örneğin İngiltere, sömürgelerine göre başülkedir.

başyapıt *a.* üstün yapıt, usta işi yapıt. [2186]: «*İran edebiyatının en önemli başyapıtı olan ve ona ulusal niteliğini kazandıran yol gösteren Şehname'nin-AtÖ.*»

başyazar *a.* bir gazete ya da derginin başyazarını yazan kimse. [211] *Tercüman gazetesi başyazarı-YKK.*»

başyazı *a.* gazete ve dergilerde ilk sütuna ya da baş sayfaya konulan önemli yazı. [210] «*Ulus'ta dün yayımlanan başyazıda buna benzer görüşler*

ileri sürülmüş, anlaşmanın Meclis'ten geçirilmemesi eleştirilmiştir.-Aİ.»

başyazman a. bir yerdeki yazmanların başı. [207; 2093]

batakçıl s. bitk. bataklıklarda yaşayan, bataklıklarda yetişen; bataklıkla ilgisi olan (bitki).

bataksal bkz. batakçıl

batı a. 1 coğr. dört ana yönden biri, ki güneşin battığı yön. 2 bu yönde bulunan ülkeler. [583]: «*Şimdi Batı'da saçları omuzlara dek uzatanlar mı istersiniz...-İS.*» 3 *qōkb.* güneşin 20 martta battığı nokta.

baticılık a. Türk toplumunun Avrupa uygarlığını benimseme yoluyla kalkınacağı görüşü: «*Sultan Mahmut'tan Cumhuriyet dönemine kadar olan baticılık akımı, Mustafa Kemal'ce de eleştirilmiştir.-ÇÖ.*»

batılı a. Batı ülkeleri halkından olan ya da Batı uygarlığını benimsemiş (kimse, görüş): «*Ne var ki, Batılılar işi inada bindirmişler-İS.*»

batılılaşma a. her bakımdan Batı ülkelerinin yaşamını benimsemiş olma: «*Şom ağızlılar ne derlerse desinler, biz batılılaşma yolunda çok yol aldık, çok yol.-İS.*»

batılılaşmak Batı ülkelerini örnek olarak almak ve onların

düşünce, dünya görüşü, davranış ve anlayışta izledikleri ilkeleri benimsemiş olmak: «*Bu, yazarın batılılaşmış ya-nıyla Osmanlı yanının bilinç-altı çatışması şeklinde yorumlanabilir.-MB.*»

batılılaşmışlık a. batılılaşmış olma hali: «*Batılılaşmışlığı, yü-zeyde kaldığı için, bilinçli a-macına karşın, zayıf.-MB.*»

batkı bkz. batkılık

batkın a. tüze. günü gelmiş borçlarını ödeyememe haline düşmüş ve durumunun böyle olduğu mahkemece saptanıp karara bağlanmış kimse. [1609]

batkılık a. tüze. günü gelmiş borçları ödeyememe hali, ki mahkeme kararı ile saptanır ve yasalara göre yalnızca tecimle uğraşanlara bu işlem uygulanır ve bu durumdaki tecimene batkın denir; batkılığın en önemli sonucu, batkının el konulabileceği yasaca uygun bütün mallarına el konur, batkılık kararından sonra, batkın artık bu mallar üzerinde kullanımda bulunamaz. [837]

bay s. 1 (eski) parası ve malı çok olan. 2 (yeni) a. erkek adlarının ya da soyadlarının başına getirilen sözcük, bey. 3 erkekler için ad yerine de kullanılır. 4 saygılı konuşma-

da «efendi» yerine geçer:
«*Haklısınız, bayım, dedi-SB.*»

bayan a. kadın adlarının ya da soyadlarının başına getirilen sözcük, ki yazıda kısaltması (Bn.)'dir.

bayındır s. bakılıp güzelleştirilmiş (yer). [1292]

bayındırlaştırma a. bir yeri bayındır hale getirme.

bayındırlaştırmak bir yeri bayındır hale getirmek.

bayındırlık a. 1 her bakımdan bakılmış ve güzelleştirilmiş olma hali. [2633] 2 bayındırlaştırma işi. [1774]: «*devletin etkili yardım ve bayındırlık girişimlerinin... Doğunun en uzak köşelerine kadar uzanması gerekir.-HVV.*» © **bayındırlık bakanlığı** ülkenin bayındırlık işlerini yürüten bakanlık. [1775]

beğeni a. kişiye bir şey için güzel ya da çirkin yargısını verdiren duygu; güzeli güzel olmayandan ayırabilme yetisi. [2749]: «*Aydın bir ödevi vardır toplum içinde: o toplumun düşünce bakımından, beğeni bakımından yükselmesine çalışmak.-NA.*»

belge a. 1 bir olguyu gösteren ya da bir savın doğru olduğuna apaçık inanç veren şey: «*ilerde belgeleriyle yayımlayacağım.-ÇA.*» 2 bir kimse- nin niteliğini ya da bir şey

üzerinde hakkını ya da kendisine verilen hakkı bildiren resmî kâğıt. [376; 2696]

belgelemek bir olgunun ya da bir savın doğru olduğunu belge ile göstermek. [2591]

belgeli s. üst üste sınıfta kalmış olması nedeniyle öğrenimini sürdürme hakkını yitirmiş ve kendisine belge verilmiş (öğrenci).

belgesel s. belge niteliğinde olan [377]: «*Sinema, bir yandan belgesel biçimde dünya yüzünde meydana gelen bütün önemli olayları yerinde tespit etmekte-AD.*»

belgesellik a. belge niteliğinde olma.

belgi a. bir şeyi benzerlerinden ayıran, onu belli kılan özellik. [1033; 1983; 2232]

belgin s. fels. kesin olarak belirlenmiş olan. [2041]

belginleştirme a. belgin hale getirme. [2042]

belginleştirmek belgin hale getirmek. [2043]: «*Bu dar ve sınırlı tanımı biraz açmak, belginleştirmek için öncelikle kültür kavramını ve Atatürk'ün ondan ne anladığını tanımamız gerekir.-EmÖ.*»

belginlik a. 1 tam ve kesin olarak belirlenmiş olma hali. 2 yaz. söylenmek istenilenin, konunun, düşününün çok özenli bir bütünlükle anlatıl-

ması, açıklık. [2040; 2709]
belgisiz s. dilb. belgin olmayan, belli kılınmamış olan. [592]: «*Bu yönden 'birini' ve 'öbürünü' gibi belgisiz adılar 'sanatkârlarımızın' sözüyle uyuşmuyor-EmÖ.*»

belgisizlik a. belgisiz olma hali, belli kılınmamış olma: «*Bu deyim sayı sıfatlarına... belgisizlik katar.-TNG.*»

belgit a. tüze. bir kimsenin başka birine karşı ödemeye ya da yapmaya borçlu olduğu şeyi göstermek üzere imza edip verdiği belge, ki yasal kanıt olarak kullanılır. [777; 2081]

belgitleme a. 1 belgitle belgeleme. **2 mant.** doğru kabul edilen başka bir önermeyi belge olarak gösterme yoluyla bir önermeyi tanıtlama. [261]

belirgin s. açık, göze çarpan, besbelli, görünürde. [198]: «*Bu üç belirgin yönüne oldukça saflığı da eklenince-AP.*»

belirginlik a. açıklık, belirgin kılınmışlık. [199]: «*Bu etkinliği somutlaştıran, siyasallığın bütün bu değişkenlerde bir belirginlikle ortaya çıkışıdır.-MK.*»

belirleme a. 1 bir şeyi, başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlama, belli kılma. **2 mat.** bir kavramı,

özünü oluşturan öğeleri söyleyerek tanımlama; bir ayırım ögesi ekleme yoluyla bir kavramı sınırlayıp genişliğini kısma. [2387]

belirlemek 1 bir şeyi, başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlamak: «*ödevinin niteliğini ve sınırlarını belirleyen-NN.*» **2 mant.** bir kavramı, özünü oluşturan öğeleri söyleyerek tanımlamak; bir ayırım ögesi ekleme yoluyla bir kavramı sınırlayıp genişliğini kısma: «*Kısaca belirlemek gerekirse-EmÖ.*»

belirlenim a. mant. belirleme, belli kılma; bir ayırım ögesi ekleyerek bir kavramı sınırlayıp genişliğini kısma. [2387]: «*Bütün bu söylediklerim bir takım belirlenimlere iteliyor beni-NU.*»

belirli s. başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlanmış, kararlaştırılmış ya da belirlenmiş olan. [1479]: «*Yunan emperyalizminin kaynakları bu kadar belirli ve bu kadar açık iken-IS.*»

belirlilik a. başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlanmış, karar-

laştırılmış ve belirlenmiş olma hali. [1480]: «*Bunların bile 1. türlerinde belirlilik ayırtıstı daha canlı olur-TNG.*»

belirmek 1 (bir şey) ilkin belli değilken ya da ortada yokken açığa çıkmak. [2599] **2** (bir düşünüyü ya da durum) kesin bir biçim almak, belli olmak, açıklığa kavuşmak. [2400] **3** iyice görünür ve anlaşılır bir durum almak. [2398; 2599]: «*Şeyh Said isyanının dinsel görünüşü içinde gerçek neden ve etkenleri henüz bütün kesinliğiyle belirmiş değildir.-ÇÖ.*»

belirsiz s. 1 (bir şey) başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlanmamış, belirlenmemiş olan, belirli olmayan. **2** niteliği üzerinde açık ve anlaşılır bir bilgi edinilemeyen. [592; 1652]: «*Buna karşılık en belirsiz kelimeler bile tümüyle belirsiz değildir.-SGü.*»

belirsizlik a. belirsiz olma, belgisizlik [593; 1653]: «*Ele aldığımız oyunda başka belirsizlikler de vardır.-MB.*»

belirteç a. dilb. bir fiilin, bir sıfatın ya da başka bir belirtmenin anlamını yer, zaman, nicelik, nitelik, ölçü, soru kavramları yönünden etkileyen sözcük; örneğin, «Er-

ken gidince yer bulabilirsiniz» tümcesinde «erken» sözcüğü belirteçtir. [2727]

belirten a. dilb. ad ya da sıfat takımlarında birinci öge; örneğin «okulun yolu» ad takımında birinci öge olan «okul» bir belirtendir.

belirti a. bir olayın ya da durumun anlaşılmasına yardım eden hal. [91; 151; 1033]: «*İngiltere ve Amerika'nın parmakları olduğunu anlatan belirtiler vardır.-AŞE.*»

belirtilen a. dilb. ad ya da sıfat takımlarında ikinci öge; örneğin «okulun yolu» ad takımında ikinci öge olan «yol» belirtilendir: «*ellinci sıfatının belirtileni-ÖAA.*»

belirtisiz s. 1 belirtisi olmayan. **2** belirtilmemiş olan: «*Önce, önceleri, ilkönce... sözcükleri eylemin belirtisiz bir geçmişte yapıldığını... göstermeye yarar-TNG.*»

belirtisizlik a. belirli olmama, belirtisiz olma hali: «*Zaman adları, bu zarflardaki belirtisizliği giderir.-TNG.*»

belirtme a. belirleme, belirli kılma, başka bir şeyle karıştırılmasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlama. [2365; 2387]: «*Çok kaba çizgileriyle belirtmeye çalıştığım bu gerçek-HVV.*»

belirtmek belirlemek, belirli kılmak, başka bir şeyle karıştırmamasına olanak kalmayacak bir biçimde kesin olarak sınırlamak. [2366; 2399]: «gazeteciler de tablonun kötülüğünü belirtmek için birbirleriyle yarış ediyorlardı. –SB.»

belit *a. mant.* ve *mat.* kendiliğinden belli olan, apaçık, gerçek; gerçek olduğu, doğru olduğu kendiliğinden apaçık görüldüğü için tanıtlanması gerekmeyen; örneğin güneş doğudan doğar ya da iki kez iki dört eder sözleri birer belittir. [74; 1723]: «Saptamayı gerekli bulmuyoruz, apaçık bir doğru, bir belit diye bakıyoruz.–NA.»

belkili *s. 1 fels.* olabilir olan ve olabilirliği kabul edilen ama bu niteliği tanıtlanmamış olan: «Son örnekte görüldüğü gibi, belkili sorunun hemen tanıtlanması da mümkündür. –OH.» *2 mant.* olabilirlik gösteren, olması zorunlu olmayan ama olabilir de olan. [859]: «Felsefe belkili sorunlarla gelişmiştir.–OH.»

bellek *a. ruhb.* ansıma ve usda tutmayı sağlayan güç, öğrenilmiş ya da olmuş, baştan geçmiş bir şeyi anlıkta tutma yetisi. [630]: «çıplak ayaklı bir çulsuz örneği, belleği-

min oradan oraya atılışı–MS.»; «Hâtıra orada kesilir; kendi kendine dönmek için bir bellek cehdi içinde çırpınır.–PS.»

bellem *a. ruhb.* öğrendiğini usda tutabilme yetisi, ki ruhbilimde, bunun olağanüstü gelişmiş olmasına aşırıbelleni denir: «Bu öğelerin bellem-sel değerleri anlamınkinden üstündür.–NA.»

bellemsel *s.* bellemele ilgili: «Bu öğelerin bellemsel değerleri anlamınkinden üstündür.–NA.»

belleten *a.* bilimsel dergi, bilim kurumlarının çalışma konularıyla ilgili yazı ve duyuruların yayımlandığı dergi.

bellik *a.* bir nesneyi başka nesnelerden ayırtıcı damga ya da im.[1033; 1307]

bencil *s.* yalnız kendini ve kendi çıkarını düşünen. [399; 756; 757]: «Yaşarken yaşamayı kendisiyle başlatıp kendisiyle bitiren kimseye bencil derler.–İS.»

bencilik *a. 1 fels.* bütün bilgi öğelerini ve bunların bağınıtlarını ben'de bulan görüş. *2 ruhb.* kendi çıkarını düşünenin bütün bilinçli eylemlerin ana güdüsü olduğunu ileri süren görüş: «Ruhbilime göre bencilik, korunma içgüdüsünden doğar.–OH.» *3 töreb.* kendi çıkarını düşün-

meyi bütün eylemlerin haklı ve doğru ereği olarak kabul eden öğreti. [400]

bencillik *a.* yalnız kendini ve kendi çıkarını düşünme hali. [400]: «*İnsanlar, bencillik duyguları uyandırılarak da ahlâk bakımından körleştirilebilir.*—BA.»

bengi *s.* sonsuz sürece kalacak olan, ölmez. [386]: «*Ozan otursun da bengi olan... nenleri söylesin.*—NA.»

bengilik *a.* 1 ölmezlik, ölümsüzlük, bitimsizlik. [387]: «*Hiç bir şeyin büsbütün ölmediği... hulyanın bengiliğine erdiği*—NA.» 2 sonsuz ve ölçülemez zaman. [388]

bengisu *a.* içene ölmezlik, sonsuz yaşam verdiği söylenen ve efsanelerde sözü edilen su. [1]

beniçincilik *a. fels.* her şeyi ben-de odaklaştıran, dünyada bireyin benliğini odak sayan felsefe görüşü, bencilik. [401]: «*Beniçinciliği, bir insanın kendisini değil de, insan denilen varlığı evrenin merkezi sayması anlamında kullanan insaniçincilikle karıştırmamalıdır.*—OH.»

benimseme *a.* bir şeye ısınma, onu kendine mal etme.

benimsemek bir şeye ısınmak, onu kendine mal etmek: «*Genellikle yapılan şey, antik ça-*

ğın düşünce dünyasını benimsemek olmuştur.—MG.»

benimsenme *a.* ısınılma, ma edilme.

benimsenmek ısınılmak, mal edilmek.

benimsetme *a.* birini bir şeye ısındırma, benimsemesini sağlama.

benimsetmek birini bir şeye ısındırmak, benimsemesini sağlamak.

benlik *a.* kişinin öz varlığı, özü, kişiliği: «*Özünü, benliğini, bilincini, kişiliğini günden güne yitiriyor.*—AB.»

benzek *a.* yaz. başka bir şiirin konusuyla ilgili olarak benzer ölçü ve uyak düzeniyle yazılan şiir, ki genellikle ünlü bir ozanın ünlü bir şiirine benzetilerek yazılır ve çoğu kez yermek, alay etmek ya da o ozanın beğeni ve sanatını ansıtmış olmak gibi etkilerle yapılır. [1800]

benzerlik *a.* birbirine benzeyiş, benzer olma hali, şu ya da bu nitelik yönünden birbirine eş olma hali: «*Bu benzerlik yüzünden*—MG.»

benzersiz *s.* benzeri olmayan.

benzersizlik *a.* benzeri olmama hali: «*İlk kez ilkgençlik çağında farkına varırız benzersizliğimizin.*—CÜ.»

benzeş *s.* şu ya da bu niteliği yüzünden başkası ile bir tu-

tulabilen, başkasına benzetilebilen.

benzeşim a. 1 benzerlik. 2 *mat.* iki geometrik biçimin, kıyıların uzunlukları arasındaki oranın değişmemekle birlikte, karşılıklı açılarının eşit bulunması hali, ki kıyıların arasındaki orana benzeşim oranı ve böyle benzeşen biçimlere de benzeş biçimler denir. [760]

benzeşlik a. şu ya da bu niteliği dolayısı ile başkasıyla bir tutulabilme, başkasına benzetilebilme.

benzeti a. yaz. bir şeyin bir niteliğini herhangi bir bakımdan canlandırmak için onu başka bir şeye benzetme işi, ki benzetme edatlarından birine baş vurularak ya da edatsız olarak bir sözcükle yapılır: «Kar gibi soğuk bir su»; «pamuk eller» gibi. [2550]: «Bir benzeti ile anlatmak gerekirse-AP.»

benzetili s. benzetisi olan: «Benzetili bir söyleyişle, yazıları çingene çorbasını andırır. -EmÖ.»

benzetim a. benzetme: «Ergin Çokergin odasını, gerçeklerin öğütüldüğü bir değirmene benzetti. Bu benzetimi olağanüstü beğendi-FK.»

benzetme bkz. benzeti

berkitmek (bir şeyi) sağlamlaştırmak, pekiştirmek.

besi a. yaşatmak ve geliştirmek için gereken besinleri yedirip içirme işi.

besidoku a. bitk. tohumun içinde oğulcuğu çevreleyen bölüm.

besin a. canlı bir varlığın yaşaması, çalışması ve gelişmesi için özümlemeye, kendi içinde biriktirip yakmaya gereksemeli bulunduğu her türlü özdek. [610]: «karın doyuran bir besin-NU.»

besinsizlik a. besin alamamış olma hali: «Belli ki besinsizlikten incelmış, armudun çöpü gibi kalmış boynu.-İS.»

besi-örü a. bitk. tohum çimlenirken yeni çıkan bitkiyi beslemeye yarayan ve oğulcuğun çevresinde yayılmış bulunan besleyici özdeklerin topu.

besisuyu bkz. özsu

beşgen a. mat. ardışık ve kapalı olarak uç uca eklenmiş beş kıyının oluşturabileceği türlü biçimlerden her biri, ki beş köşelidir: «Bu beşgenin bir kenarı üzerinde-AK.»

betim a. 1 betimleme; bir şeyi, söz ya da yazı ile, göz önünde canlanacak biçimde anlatma. 2 bir şeyi, bir kişiyi, bir olay ya da duyguyu betimleyen söz ya da yazı. 3 *fels.* bir şeyin tasarımını söz ya da yazı ile yapma, betimleme eylemi, betimleme. [2369]

betimleme a. 1 bir şeyi, söz ya da yazı ile, göz önünde canlanacak biçimde anlatma: «*Birinci görüş sıradan bir betimleme düzeyini geçmez -BO.*» **2 fels.** bir şeyin tasarımını söz ya da yazı ile yapma. [2369; 2370]: «*Ama, sanımcı, bunlar betimlemeleri de bir yana itiyorlar-SB.*»

betimlemek 1 bir şeyi, söz ya da yazı ile, göz önünde canlanacak biçimde anlatmak: «*Öyle fırtınaları Chateaubriand iyi betimlemiştir.-NA.*» **2 fels.** bir şeyin tasarımını söz ya da yazı ile yapmak. [2371]: «*ve şiddete baş vuran bir önder olarak betimlemekle yanılığa düşmüştür.-FO.*»

bezek a bir şeyin daha güzel, daha göz alıcı görünmesini sağlayan şey, süs. [2606; 2764]: «*bir süs, bir bezek durumuna düşer.-NA.*»

bezeme a. (bir şeyi) daha güzel, daha göz alıcı göstermek e-reğiyle birtakım katmalar yapma işi, süsleme, donatma.

bezemek (bir şeyi) daha güzel, daha göz alıcı göstermek e-reğiyle birtakım katmalar yapmak, süslemek, donatmak.

bıldır zf. ha. geçen yıl: «*bıldır epey yankı uyandıran-AB.*»

bırakmızcılık bkz. erkincilik

bırakışma a. tüze. savaşta, savaşan yanların karşılıklı bir çalışma ile çarpışmaları durdurmaları, ki bu da genel ya da yerel olabilir; genel bırakışma, bütün savaşılan bölgelerde karşılıklı ateş kesimidir; yerel bırakışma ise belli bir yerde çarpışmaların durdurulmasıdır. [1721]

bırakıt a. tüze. ölen bir kimse- nin bıraktığı taşınır ve taşınmaz mallar. [2526]

biçerbağlar a. tar. ekini hem biçen hem de bağlam haline koyan orak makinesi.

biçerdöğür a. tar. ekini hem biçen hem de biçerken bir yandan da tohumu saptan ayıklayan makine.

biçim a. 1 bir şeyin dış çizgileri bakımından niteliği. [566] **2 yaz.** yakışık alan, değişik ve özel anlatım: «*O sözlerin uyumlu biçimlere konulmuş olmasını... istiyorum.-NA.*» [566; 2222]

3 dikilecek kumaşı ölçüye ve örneğe uygun olarak makasla kesme işi, eylemi. **4** (güzel sanatlarda) bir sanat türünün ya da bir sanat döneminin özel yolu: Gotik biçimi gibi. [2347] ☉

biçim bilgisi bkz. biçimbilgisi

☉ **biçim bilimi bkz. biçimbilim**

biçimbilgisi a. dilb. dilbilgisinin, sözcüklerin yapısını, türeme ve bileşme yollarını, an-

lam bakımından çeşitlerini ve çekim biçimlerini inceleyen bölümü. [1468]

biçimbilim. *a. biy.* biyolojinin, bitkilerde ve bütün canlılarda türlü örgenlerin yapılarını, biçimlerini ve biçimleriyle görevleri arasındaki ilişkileri inceleyen kolu, ki geniş anlamda yapıbilim, dokubilim ve gözebilim dallarını içine alır. [1468]

biçimci *a. 1* yol yordama sıkı sıkıya bağlı kimse. *2 fels.* biçimcilik² öğretisinden yana olan kimse ya da görüş. [567; 2223]: «*Böyle bir tutum gide-rek salt biçimci bir sanat anlayışına yol açabilir. -MB.*»

biçimcilik *a. 1* yol yordama bağlılık. *2 fels.* varlığı «biçim» sayan ve gerçeğin ancak biçim bakımından kavranabileceğine inanan öğreti. [568; 2224]: «*Kıyası, biçimci okul, ya biçimcilik ilkelerine sadık kalarak kanun ve hukuk kuramlarının bir çeşidi olmağa; ya da biçimciliğini bir yana bırakarak, şiddetle eleştirdikleri ansiklopedik sosyolojinin bir bölümü olmağa mahkûmdur. -NŞK.*»

biçimsel *s.* biçimle ilgili, biçime değgin. [2226]: «*Parlamento çalışmalarını böylesine biçimsel kalıplar üzerine o-turtmak. -NN.*»

biçimsellik *a.* biçime uygun olma hali: «*Bu biçimsellik içinde dahi, ilk çıkış noktasının, hiç değilse ilk yıllarda, etkili olduğunu kabul etmek gerekir. -ÇÖ.*»

biçme *a. mat.* alt ve üst tabanları birbirine koşut ve eşit iki çokgenden, yanal ayrıtları da eşit ve koşut doğrulardan ibaret çokdüzlemli nesne. ⊙ **dik biçme** *mat.* ek-seni tabanına dikey olan biçme. ⊙ **eğik biçme** *mat.* ek-seni tabanına dikey olmayan biçme.

bildirge *a. 1* bir kimsenin, resmî bir kuruluşa, herhangi bir durumu bildirmek için yazıp verdiği yazı ya da doludurup verdiği çizelge. *2 tüze.* vergi yükümlülerinin belli zamanlarda bağlı oldukları vergi dairelerine verdikleri gelir bildirme belgesi. [236]

bildiri *a. 1* resmî bir kuruluş ya da herhangi bir kurumca herhangi bir işi, bir durumu kamuoyuna bildirmek ereğiyle yayımlanan yazı. [236; 2403]: «*Şu halde bildiri, uydurulmuş değildir. -NSB.*» *2* bilimsel bir konu üzerine yazılan ve genellikle bilimsel toplantılarda okunan ve tartışılan bilimsel yazı. [2403] *3 yaz.* bir yapıtın taşıdığı ve ulaştırmak istediği düşünüy. [1378]: «*o*

şirirlerin ne gibi bir bildiri getirdiği-MCA.»

bildirim *a.* bildirme işi.

bildirişim *a.* karşılıklı bildir-me, bildirişme. [621]: «*Böylece, iletişim ve bildirişimi sağlayan dil dizgesi içinde bir boşluk ortaya çıkmaz.-EmÖ.»*

bildirmen *a.* haber veren, haber ulaştıran kimse, ki özellikle gazetelerde, haber ajanslarında çalışır. [1487]: «*1918'de Star gazetesinin Avrupa bildirmeni idi.-AP.»*

bileşen *a.* 1 *fiz.* bir bileşke meydana getiren güçlerin her biri. 2 *dilb.* bileşik bir sözcüğün her bir ögesi; örneğin *hanımeli* sözcüğündeki *hanım* ve *el* sözcükleri birer bileşendir ve bileşenler kendi sözlük anlamlarını artık düşündürmezler: «*Bileşen sözcükler, kendi sözlük anlamlarını artık düşündürmezler.-TNG.»*

bileşke *a.* *fiz.* bir nesneye uygulanan birkaç gücün etki olarak toplamını gösteren güç, elde edilen sonuç. [1509]: «*çeşitli kuvvetlerin bir yöne çektikleri araba, bunların bileşkesi olan tek kuvvetle çekilircesine o yönde yol alır.-ÖAA.»*

bileşik *a.* 1 birkaç öğeden oluşturulmuş. [2083]: «*Bileşik nesneleri kurucu parçalarına ayı-*

rabilir ve böylece açıklayabiliriz.-BA.» 2 birkaç öğeden oluşturulmuş. [2083] 3 *kim.* birbirinden ayrı ıradaki öğelerin birer ya da daha çok moleküllerinin kaynaşmasıyla oluşan yeni özdek; örneğin su iki oylum hidrojenle bir oylum oksijen molekülünden oluşmuş bir bileşiktir. [2083] 4 *dilb.* bileşim yoluyla ortaya çıkmış sözcük, ki iki sözcüğün bir araya gelip kaynaşması, kalıplaşması sonucu ortaya çıkan başka anlamda bir sözcüktür; örneğin, *beşiktaş* bir bileşiktir. [1175; 1656]: «*Demek ki imambayıldı bileşiğinde sözcüklerin ikisi de öz anlamlarından sıyrılarak... başka anlamda bir sözcük olmuştur.-TNG.»*

bileşikleşme *a.* bileşik hale gelme.

bileşikleşmek bileşik hale gelmek: «*Ses aşınması yüzünden bileşikleşen sözcükler de var.-TNG.»*

bileşikleştirme *e.* bileştirmek.

bileşikleştirmek bileştirmek.

bileşiklik *a.* bileşik olma hali: «*-me'den önce görülen bu e, a hem şekilce bileşikliği, hem de anlamdaki yeterlik kavramını göstermeye yarar.-TNG.»*

bileşim *a.* 1 *kim.* iki ya da daha

çok ögenin bir araya gele-
rek yeni bir öge meydana ge-
tirmesi eylemi ve sonucu;
örneğin bir bileşik olan su-
yun bileşiminde hidrojen ile
oksijen vardır. 2 *mant.* ve
ruhb. ayrı ayrı düşünüy ve du-
yum ögelerinin birleşip bir
bütün meydana getirmesi ey-
lemi: «*Eleştirmen... bir bileşi-
me ermeğe çalışır.-NA.*» 3
dilb. iki sözcüğün, bileşik
denilen yeni bir sözcük mey-
dana getirmek üzere anlam,
kuruluş, vurgu vb. yönlerin-
den az çok değişikliğe uğra-
yarak bir araya gelmeleri.
[2084; 2528]

bileşme *a. fiz., kim., dilb.* (iki
ya da daha çok öge) bir ara-
ya gelip yeni bir öge oluşturma:
«*Dilimizin de zenginlik
kaynaklarından biri olan bi-
leşmeye ve bileşik sözcüklere
pek çok örnekler göreceğiz.
-TNG.*»

bileşmek *fiz., kim. ve dilb.* (iki
ya da daha çok öge) bir ara-
ya gelip yeni bir öge oluşturma.
[2527]

bileştirme *a.* bileşmesini sağ-
lama, bileştirerek oluşturma.
[2529]: «*yeni sözcük ya-
ratmanın en önemli, en zen-
gin yollarından birisi de bi-
leştirmedir.-TNG.*»

bileştirmek bileşmesini sağla-
mak, iki ya da daha çok öge-

den yeni bir öge oluşturmak.
[2530]

bilge *a.* her şeyi bilen, bildiği
şeyleri iyi ve sağlam bilen ve
bilgilerini kendisi ve başka-
ları için en yararlı bir biçim-
de kullanabilen kimse. [640]:
«*konuyu bilginlerle bilgelere
bırakarak.-İS.*»

bilgelik *a.* bilge kimsenin taşı-
dığı nitelik; bilge olma hali.
[739]: «*Delinin söz kargaşa-
sında bilgelik arayan boşuna
zaman yitirir.-NU.*»

bilgi *a.* 1 bir konu ya da iş ko-
nusunda bilinen şey; bir ko-
nu ya da iş konusunda öğre-
nilen ya da öğretilen şey.
[1289]: «*eski Lord ailelerinin
servetleri hakkında bir bil-
gi edinilemiyormuş.-NNT.*» 2
fels. genel olarak ve ilksezi
halinde anlakça kavranmış
temel düşüncüler. [1289] 3
fels. bir yargılama yapabil-
mek ve bir yargıya varabil-
mek için gereken ögelerin
her biri. [1290] 4 bir şeyi bil-
me hali. [1306] ⊕ **bilgi kura-
mı** *fels.* bilginin dayanağını
ve yöntemini inceleyen fel-
sefe kuramı. [466]: «*Çağdaş
bilgi kuramına göre bilgi,
nesnel gerçeğin insan beynin-
deki yansımasıdır.-OH.*»

bilgici *a. fels.* bilgicilik akımı-
na bağlı kişi ya da görüş.
[2142]: «*Bilgiciler, şüphe ve*

eleştirinin gereği saydıkları tartışma yöntemiyle çalışmışlardır.-OH.»

bilgicilik *a. fels.* bilgi'nin duyu algısı ve bundan doğan sanı olduğunu ileri süren, bilgi'yi kuramsal bir bilseme değil işe yarar bir ası olarak gören felsefe akımı, ki antikçağ Yunan felsefesinde bir akımdır; söz söyleme sanatına önem veren bu akım, karşıcılarınca «safsatıcılık» olarak görülmüştür. [2143]: «Bilgicilik terimi, bilgeliği yeğleyen öğreti, sonradan bilgi öğretmeni, Protagoras'a göre önce siyasette yararlı olma sanatı, daha sonra söz söyleme sanatı (retorik) anlamlarını kapsar. -OH.»

bilgili *s.* ilgili olduğu konularda yeterli bilgisi olan.

bilgin *a.* çok bilgili kimse, bilimi olan kimse, bilim adamı; bir ya da birçok alanda derin bilgisi ve deneyimi olan kimse. [103]: «konuyu bilginlerle bilgelere bırakarak.-İS.»

bilginlik *a.* çok bilgili olma hali; bilim adamlığı; derin bilgi ve deneyimi olma hali: «Aristotelizm hep bir bilginliğe yönelmedir.-MG.»; «Size bu ülkede bilginlik yasak... demiş -AN.»

bilgisiz *s.* bilgisi olmayan: «Birtakım bilgisiz ve yetkisiz kim-

selerin uydurduğu kelimeler Türk dilini bozmakta-FKT.»

bilgisizlik *a.* bilgisiz olma hali: «Bu buyruklara uymamızın bilgisizlikle ilgisi yoktur. -NŞK.»

bili *a. fels.* bir şeyi bilme hali. [2708]

bilim *a.* evrenin, evrendeki olguların ve olayların bir bölümünü ele alıp birtakımyöntem ve deney yolları kullanarak ve gerçeğe, gerçekliğe dayanarak yasalara ulaşmaya çalışan ve birtakım yasalara, birtakım bilgilere ulaşan bilgi yolu; bilginlerin uğraş alanı. [898]: «Bilim dile beşikten sine dek.-NA.»; «bilimin değişmez gerçekleri-Aİ.»

bilimci *s.* bilimle uğraşan, bilim kişisi: «Bu kentte birçok ileri ulusların... bilginlerinden ve bilimcilerinden bir kurul yıllarca inceleme ve araştırmalarda bulundu.-AN.»

bilimeri *a.* ve *s.* bilimle uğraşan, bilim kişisi, bilimci: «Tıpkı bir bilimeri, bir bulgucu, giderek bir kamu yöneticisi, bir siyasetçi gibisine.-ME.»

bilimleştirme *a.* bilim haline getirme.

bilimleştirmek bilim haline getirmek: «Ona göre, Hristiyan dininin doğruları, skolastiğin bilimleştirmiş olduğu dogma-

larda değil, inanan gönüllerin derinliklerinde yatar—MG.»

bilimsel s. 1 bilimle ilgili, bilime değgin. **2** bilime uygun. [904]: «*Doğru ve bilimsel yolu birlikte aramalıyız.—ÇA.»*

bilimsellik a. bilimle ilgililik, bilime uygunluk, bilimsel olma hali: «*medeniyet terimi geniş ölçüde bilimi ve bilimselliği ifade etmektedir.—ÇÖ.»*

bilinç a. 1 ruhb. bir bakımdan, duyum, coşku, düşünme ya da başka bir ruh etkinliği ile nitelenen hal; başka bir bakımdan, *ben*'in kendi etkinliğinin ve duygulanımlarının ayırımına varışı, en geniş anlamda anlak. **2 toplb.** bir topluluğun ruh etkinliğinin ya da ruh durumunun topu. [2243]: «*Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarındaki bilinç kafamızda ışımazsa.—İS.»*

bilinçaltı a. ruhb. **1** kişide, bilince inmeyen olayların geçtiği varsayılan varsayımsal iç. **2** bilinçte hiç yer almayan anlak etkinliği. [2244; 2304]: «*bu ilk izlenimin bilinçaltı etkisinden.—HT.»*

bilinçdışı s. ve a. ruhb. **1** bilinçte olmayan. [605]: «*Ama altta gene, bilinçdışı bir tavır tutarlılığı yatmaktadır.—MB.»*

2 insan ruhunun baskılanmış istekler ve bunlarla ilgili düşüncülerin bulunduğu

bölümü. [604]: «*Hareketlerdeki güven, bilincin heyecan ve bilinçdışına egemenliği hep toplum sayesinde.—NŞK.»*

bilinçlendirilme a. bilinçli hale getirilme, bilinçli kılınma: «*bu sapmaların siyasal mücadelenin bilinçlendirilmesindeki ve ideolojik değerler kazanmasındaki engelleyiciliği de unutulmamalıdır.—MK.»*

bilinçlendirilmek bilinçli hale getirilmek, bilinçli kılınmak.

bilinçlendirme a. bilinç verme, bilinçli hale getirme, bilinçli kılma: «*örgütlendirme ve bilinçlendirme çabalarının rahatlıkla yürütülebilmesi için —MüS.»*

bilinçlendirmek bilinç vermek, bilinçli hale getirmek, bilinçli kılmak: «*emekçi halkımızı bu doğrultuda bilinçlendirmekten ve örgütleyip bir politik güç haline getirmekten başka çare yoktur.—MAA.»*

bilinçlenme a. kendi etkinliğinin ayırımında olma, bilinçli hale gelme: «*Bilinçlenme ve ekonomik sıkıntının, halkı gerçek halk hareketine yöneltmesi her zaman beklenebilirdi.—ÇÖ.»*

bilinçlenmek kendi etkinliğinin ayırımına varmak, bilinçli hale gelmek.

bilinçli s. yapıp ettiğinin ayrımında olan, kendi etkinliğini bilen, bilinci olan: «*Bu belki de bilinçli bir planlamanın, kendilerince bilinen ertelemenin sonucudur.-TA.*»

bilinçlilik a. yapıp ettiğinin ayrımında olma hali, bilinci olma hali, kendi etkinliğini bilme hali: «*Bu yolda tam bir bilinçlilikle ilerlerlerse -CÜ.*»

bilinçsiz s. 1 bilinci olmayan, bilinçli etkinlik halinde bulunmayan. **2** yapıp ettiğinin ayrımında olmayan, kendi etkinliğini gerekli biçimde sezmeyen: «*Dinsel itelemelerle bilinçsiz yığınlar da bu yolda 'vurucu güç' olarak kullanılmaktadır.-ÇÖ.*»; «*Bilinçsizce bu çizgileri çizerken bir yandan da bir konu düşünüyordu.-AN.*»

bilinçsizlik a. bilincinde olmama, bilinçsiz olma hali: «*Gümüşpala... politika rüzgârlarına bilinçsizliğin yelkenini açmıştı.-İS.*»

bilinemez a. fels. aslı anlaşılıp bilinmeyen şey: «*Olguculuk, bilimci geçindiği halde, gerçeği bilinemez saymakla, bilime karşı çıkmaktadır.-OH.*»

bilinemezci a. fels. 1 bilgi'nin görece olduğunu, görece oluşu dolayısıyla de kesin olmadığını söyleyen kimse. **2**

Tanrının var olduğunun, niteliğinin, ne olduğunun ve evrenin nereden türediğinin bilinmediğini, üstelik de bilinmeyeceğini ileri süren öğretiden yana olan kimse. [37]: «*Olguculuk, bilimciliği savunduğu halde bilinemezci dir.-OH.*»

bilinemezcilik a. fels. 1 bilgi'nin görece olduğuna, görece oluşu dolayısıyla de kesin olmadığına inanan öğretisi. **2** Tanrının var olduğunun, niteliğinin, ne olduğunun ve evrenin nereden türediğinin bilinmediğini, üstelik de bilinmeyeceğini ileri süren öğretisi.[38]: «*Bilinemezci liğin tersine, tam anlamıyla kavradığımız bu dünya, enerjinin üç ana biçiminden meydana gelmiştir.-NŞK.*»

bilinen a. mat. bilinen, değeri belli olan nicelik, ki cebirde alfabenin ilk harfleri ile gösterilir. [1288]

bilinmeyen a. mat. bilinmeyen, değeri belli olmayan nicelik, ki cebirde bilinmeyen nicelikler başlıca x , y , z gibi harflerle gösterilir. [1333]

bilirkişi a. tûze. belirli bir işten iyi anlayan kimse, ya da kimseler, ki bir konuda sahip oldukları bilgi ve uzmanlıklarıyla yargıya yardım ederler; bilirkişi iki yanın anlaşma-

sıyile seçilir, anlaşma olmadığı durumlarda bilirkışıyi yargıç seçer. [407; 408]: «*verilmiş bilirkışı raporlarını -İS.*»

bilisiz s. bilgisiz; çok az şey bilen; yaşamı ve dünyayı az buçuk anlayabilecek bilgileri bile edinmemiş olan. [262]: «*Günümüz sanatçısına bilisiz olduğunu söylemeniz-MCA.*»

bilisizlik a. bilisiz olma, yaşamı ve dünyayı az buçuk anlayabilecek bilgileri bile edinmemiş olma hali. [271]: «*sizin yalnız bilisizliğinize değil, saygısızlığınıza da-NA.*»

bilseme a. görme, anlama ve bilme isteği; bilinmeyene, gizliye karşı -duyulan bilme, öğrenme, anlama gerekmesi, isteği: «*Onların öğretilmesi bilsemeyi uyandırmak, işlemek, geliştirmek içindir.-NA.*»

binbaşı a. ask. yüzbaşidan büyük yarbaydan küçük üstsubay: «*Bir orduda binbaşidan çok albay, yüzbaşidan çok yarbay bulundu mu, hastalık var demektir.-İS.*»

birci a. fels. evrenin, bütün varlıkların temelini ruh ya da özdek gibi tek bir ögede bulan ve öbürlerini bu tek ögeden çıkmış olarak düşünen ve ileri süren kimse ya da görüş. [1461]: «*Roberty, her şeyi tek etmenle anlat-*

mağa çalışan birci sosyologlar zümresine bağlı değildir.-NŞK.»

bircilik a. fels. evrenin, bütün varlıkların temelini ruh ya da özdek gibi tek bir ögede bulan ve öbürlerini bundan çıkmış olarak düşünen, ileri süren görüş. [1462]: «*Bütün dünya olaylarını böyle bir tek varlıkla, maddeyle anlatmak isteyen bu görüşe, bilindiği gibi, maddeci bircilik denir.-NŞK.*»

birçenekliler a. bitk. oğulcuğu bir çenek olan çiçekli bitkiler sınıfı.

birçenetli s. bitk. kapsüllü yemişlerin tek parçalı olanları.

bireşim bkz. bileşim

birevcikli s. bitk. erkek ve dişi örgenleri ayrı çiçeklerde ama aynı kök üzerinde bulunan bitkiler; örneğin ırsır, ceviz, fındık birevcikli bitkilerdendir.

birey a. 1 toplumu meydana getiren üyelerden her biri; topluluk arasında bağımsız bir varlığı olan, tek olarak varolan kimse ya da nesne: «*Bütün hakları birey dediğimiz ferde veren ve-FRA.*» 2 doğabilimde en son bölüm olan türü oluşturan tek varlıklardan her biri. 3 zool. tür meydana getiren ve aralarında çiftleşebilen or-

ganizmaların her biri. [544]
bireyci s. toplum içinde, topluluğu bırakıp bireyi öne alan ve ona büyük önem veren (kimse ya da görüş) [540]: «Bireyci dünya görüşü, metafizik dünya görüşünün yanında ve eytişimsel özdekçi dünya görüşünün karşısında yer alan, üç dünya görüşünden biridir.-OH.»

bireycilik a. 1 toplb. toplum içinde, topluluğu bırakıp bireyi öne alan ve ona büyük önem veren öğreti. **2 tüze.** bireysel mülkiyeti tüze düzeninin temeli olarak ele alan görüş, ki toplum ve tüze düzenini sarsmadıkça bireylerin çalışma alanlarının sınırlanmamasını savunur. **3 ekonomi** alanında özel girişime en geniş olanakların tanınmasını savunan ve bireyin girişimlerini ve çıkarlarını hükümet ve toplum denetlemesi dışında bırakmak isteyen öğreti. **4 töreb.** bütün değerlerin, hakların ve ödevlerin bireyden çıktığına inanan görüş. [541]: «Bireycilik toplumu düşünmemek, yadsımak demek değildir, toplum için çalışacağız diye kendimizi unutmamak demektir.-NA.»

bireyleşme a. birey haline gelme, birey olma: «Gerektiğinde saldırgan ve protesto-

cı olan ve bireyleşme hakkına kuvvetle sığınan sanatçı bilinci seramikçide yer almaz.-ST.»

bireyleşmek birey haline gelmek, birey olmak.

bireyleştirme a. birey haline getirme.

bireyleştirmek birey haline getirmek.

bireylik a. 1 bir kişiyi ya da şeyi başkalarından ayırarak onu seçik kılan nitelik. **2** ayrı ve seçik varlık. [539]: «Tek tek uluslar da artık... tek bir insan gibi, bir bireylik olmak volundadır.-MG.» **3** birey olma hali.

bireyoluş a. biy. yumurtanın döllenmesinden bireyin yetkin hale gelmesine değin geçirdiği gelişim evrelerinin topu.

bireysel s. bireyle ilgili, bireyin malı olan, bireyden çıkan ya da bireyce kullanılan. [538]: «Bireycilik... somut bütünü bireysele indirgemek için soyutlar ve bireysel olarak inceler-OH.»

bireysellik a. bireysel olma hali, bireysel oluş.

bireyüstü s. bireyin üstünde olan, bireyi aşan: «Toplum, devlet, bütün bireyüstü kurumlar üstün birer varlık olmayıp sırf bireyin mutluluğunu sağlamak için olan araçlardır.-MG.»

bireyüstülük *a.* bireyüstü olma hali.

birgözeli *s. biy.* bir tek gözeden oluşan ve baş özelliği bu olan hayvan ya da bitki, ki gövdenin bölünmesi ya da tomurcuklanması yoluyla çoğalır ve genel olarak göz ile görülemeyecek denli küçüktür, tatlı su ve denizlerde yaşar.

birikim *a.* toplanıp yığılma, nicelik olarak birikme. [2510]: «1950'lerde görülen enflasyon, kamu kesiminde sermaye birikiminde vergi gelirleri yetine-*KB.*»

birikişme *a. zool.* sıvı bir ortamda asılı duran kan gözelerinin ya da bakterilerin birbirine yapışarak yığınlar meydana getirmesi.

biriktirim *a.* biriktirme yoluyla oluşan ya da oluşturulan şey; biriktirmenin sonucu.

birim *a. mat., fiz. ve kim.* bir niceliği ölçmek için kendi cinsinden örnek seçilen değişmez parça; örneğin ölçü birimi metre, para birimi liradır. [2652; 2657]: «*eserin değerlendirilmesi için, sağlam bir birim... olamıyor.* -*AB.*» ☉ **birimler bölümü** *mat.* 1'den 999'a değin olan sayılar bölümü.

birincil *s.* en ilk.

birleşen *s. mat.* birbiriyle bir

noktada kesişen, birbirini kesen (çizgi, doğru, vb.).

birleşim *a.* bir meclisin, bir kurtulayın ya da bir kurulun bir gün içinde yaptığı toplantı, yani bir günlük çalışma süresi, ki bir birleşimin dinlenmeyle ayrılan parçalarına oturum denir ve bir birleşimde birden çok oturum yapılabilir. [949]: «*sonraki birleşimde görüşülmesi-*Al.**»

birtakım *s.* bir bölüm, kimi. [201]: «*Öyle bir hastalık ki, ülkedeki insanların birtakımını zayıflamaya, küçülmeye, birtakımları da şişmanlamaya, irileşmeye başlamış.*-*AN.*»

bitek *s.* bol ve iyi tahıl yetiştiren, verimli (toprak). [1631]: «*Bırakılmış bitek toprakta-*AÖ.**»

bitelge *a. bitk.* toprağın bitki yetiştirme gücü.

bitey *a. bitk.* bir bölgede yetişen bitkilerin topu.

bitişken *s. dilb.* kökleri değişmeyen, türeme ve çekimleri eklerle olan (dil); örneğin Türkçe, bitişken bir dil sayılmaktadır. [910]: «*Bunu göz önünde tutanlar, Türkçenin bitişken dillerden olduğunu ileri sürerler.*-*TNG.*»

bitişkenlik *a. dilb.* bitişken olma hali.

bitki *a. bitk.* dikildiği ya da bit-

tiği yere kökleriyle tutunan ve orada gelişip döl veren ve yaşama süresi dolduktan sonra kuruyarak varlığı sona eren yosun, ot, ağaç gibi varlıkların genel adı. [1801]: «Bitkilerin içinde en sevdiğiniz nedir?—BF.»

bitkicil *s. zool.* bitki yiyerek beslenen (hayvan).

bitkisel *s. 1* bitki ile ilgili, bitki cinsinden olan. *2* bitki gibi, bitkiye benzer: «bitkisel yaşayışın—AÖ.» *3* bitkilerden yapılmış: «Bitkisel yağlar insan sağlığına—» [1802] ☉ **bitkisel örtü** *coğr.* bir yeri örten bitkilerin topu.

boğak *a. ha.* bademciklerde yerleşen ya da boğazın her yanına dağılan yangıların genel adı. [136]

boşaltaç *a. fiz.* bir kabın içindeki havayı boşaltmaya yarayan tulumba.

boşaltım *a. biy.* sindirimden sonra organizmada kalan işe yaramaz özdeklerin dışarı atılması. ☉ **boşaltım aygıtı** *biy.* örgenlikten dışarı atılması gereken işe yaramaz özdekleri toplayıp dışarı atan örgen.

boşınan *a. usa* aykırı, usun almadığı şeylere, doğa yasalarına aykırı olan şeylere inanış. [768]: «ilkel kavimler üzerinde yapılan incelemeler

göstermiştir ki, bu kavimlerde dinsel fikirler, boşınanlar, töre, tabu kuralları... hiç olmazsa ekonomi etmenleri kadar eskidir.—NŞK.»

boşluk *a. fiz.* içinde hiç bir cisim bulunmayan uzay.

boy *a. 1 toplb.* özellikle ilkel ve göçebe insanlarda, aynı soydan sayılan ve bir başın yönetimindeki topluluk. *2* bir takım aile ve soyları ve bunlara bağlı köle vb. gibi yabancılara da içine alan öbek: «Gel zaman git zaman, içlerinden bir yiğitler yiğidi çıkıp bu göçebelikten kurtulmak, kendi boyunu bir yere temelli kondurmak tasasına düşmüş.—AN.»

boylam *a. gökb. ve coğr.* yeryüzündeki herhangi bir noktanın meridyen dairesiyle, başlangıç olarak kabul edilen İngiltere'deki Greenwich gözlemevinin meridyen dairesi arasındaki açı değeri, ki derece ile ölçülür ve bu değer Greenwich'ten başlayarak doğuya doğru 180 derece ve batıya doğru da 180 derecedir. [2625]: «boylam farklarından ileri gelen hatalara ait.—AK.»

boyut *a. mat.* nesnelerin ölçülmesinde ele alınan üç doğrultudan yani uzunluk, genişlik ve derinlikten her biri,

ki bir başka deyişle, en, boy ve yükseklikten her biri. [258]: «*halılar döşeli masa-da boyutlarıyla hüyükü-CAK.*»
böcekçil s. zool. ve bitk. böcek yiyen, böceklerle beslenen (hayvan ya da bitki).

bölen a. mat. bir bölme işleminde bölünenin kaç eşit parçaya ayrıldığını gösteren sayı: «*İşadamları ise... çağrılarını insanlığın en küçük ortak bölünene göre yapmışlardır.-NÖ.*»

bölge a. 1 coğr. herhangi bir nitelik bakımından bir sayılmış yer ya da toprak parçası, sınırları belirtilmiş toprak parçası. [689; 1428]: «*Kao Ki yönetiminin hâkim olduğu bölgelerdeki halk da-İS.*» 2 biy. gövdenin yüzeyinde sınırları belirli herhangi bir bölüm, örneğin sırt, koltuk altı gibi yerler.

bölgecilik a. toplb. yurttan belli bölgelere özel işlem yapılmasını, ayrıcalık tanınmasını isteyen ve ulus ve yurt bütünlüğünü bozucu akım: «*O devirde bölgecilik yapılamazdı.-FKT.*»

bölgesel s. bölge ile ilgili ya da bir bölgeye özgü. [1416; 1429]: «*bölgesel denge-Aİ.*»

bölgesellik a. bölge ile ilgili ya da bir bölgeye özgülük.

bölme a. mat. bir niceliği iki ya da daha çok eşit parçaya ayırma işlemi. [2321]

bölmek mat. bir niceliği iki ya da daha çok eşit parçaya ayırmak. [2322]

bölü a. mat. bölme işleminde kullanılan im, bölme imi.

bölüm a. 1 parça, bölüm, takım. [1145]: «*nüfusun önemli bir bölümünü geçekundu halkı teşkil etmektedir.-Aİ.*» 2 mat. bölme işlemi sonunda elde edilen sayı, örneğin 10'u 5'e bölünce elde edilen 2 sayısı.

bölünen a. mat. bir bölme işleminde eşit bölümlere ayrılması gereken sayı, örneğin 10'u 5'e bölmek istersek 10'a bölünen deriz.

bölünme a. biy. gözelerin, belli bir büyüklüğe erince eşit bölümlere ayrılıp çoğalması.

bölüşüm a. bölüşme işi: «*Residüddin'in 'et payı' adını verdiği bu bölüşüm ...kabile örgütünde önemli bir rolü olan ilkelerdendir.-MuS.*»

bölüt a. zool. dölllenmiş yumurtanın bölünmesinden sonra oğulcukta meydana gelen ve az çok birbirine benzeyen parçaların her biri.

bucak a. yönetsel bölümün üçüncüsü ve en küçüğü. ki bucak müdürü eliyle yönetilir, ilçeden küçük ama köyden büyük yer. [1776]

budun a. toplb. siyasal durumları ne olursa olsun, töre, dil ve kültür nitelikleri bir olan ve boy ve soy olarak da birbirine bağlı bulunan insan topluluğu. [1124]: «Budun kolay kolay geçmez alıştıklarından-NA.»

budunbilim a. insan cinsinin ırklara ayrılışını, bu ırkların nereden çıktığını, oluşumunu, yeryüzüne yayılışını, aralarındaki bağını ve onları belirleyen nitelikleri inceleyen, karşılaştıran ve bölümleyen bilim. [484]: «Bilindiği gibi, kültür sorunu çok boyutlu bir konudur. İnsanbilimden toplumbilime, ruhbilimden budunbilime değin birçok bilim dallarının sınırları içine girer.-EmÖ.»

budunsu a. toplb. örgütlenmemiş ilkel insan topluluğu, ki toplumbilimde, toplumların geçmişinden söz edilirken geçer.

buğu a. fiz., kim. ve coğr. ısı etkisiyle sıvıların ve birtakım katıların geçtikleri gaz hali. [250]: «kirli bezle camın buğusunu sildi.-EÖ.»

bulgu a. o zamana değin varlığı bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarma işi ya da bulunan, bulgulan şey. [1142]: «uzmanlık, alanının en son verilerini, bulgularını izlemeden-MS.»

bulgucu a. o zamana değin bulunmamış ya da bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkaran kimse, bulucu: «Tıpkı bir bilim-eri, bir bulgucu, giderek kamu yöneticisi, bir siyasetçi gibi.-ME.»

bulgulama a. o zamana değin varlığı bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarma.: «Bundan dolayı sosyalist insan... yeni doğrular bulgulama yeteneklerini körleştiren saplantılara karşıdır.-MAA.»

bulgulamak o zamana değin varlığı bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarmak. «Nice bilginler vardır, doğa'nın türlü yasalarını bulgulamışlardır-NA.»

bulucu a. 1 o zamana değin yapılmamış bir araç, aygıt yapan ya da bir yöntem ortaya koyan kimse. [1483; 1519]: «saç suyu bulucusunun dul ve yaslı karısı-AP» **2 fiz.** ses dalgalarını ayırt etmeye yarayan lamba. [346]

buluculuk a. bulucu olma hali: «İnsanın yaratıcılık ve buluculuk vasıflarıyla durmadan örgütleri ve verimleri gelişen organı beyndir.-RA.»

bulunç bkz. duyunç: «Demek aktöre buyrukları, yasalardan da üstün olan bulunç, yazarı işçi ile bir tutmamıza-NA.»

buluntu a. kazılarda ortaya çıkan tarihsel nesne.

buluş a. 1 o zamana değin varlığı bilinmeyen (şey) ya da yeni bulunan (şey). [808]: «*kimya savaşının son buluşlarını -İS.*» 2 herkesin kolay kolay bulamayacağı bir düşünüy: «*üstün sağduyusunun örnek buluşlarıdır-ÖAA.*»

bulutsu a. gökb. yıldızlar arasında görünen ve bulutu andıran lekelerden her biri, ki bunların yıldız kümeleri olduğu bilinmektedir. [1803; 1804]

bun bkz. bunalı

bunalım a. herhangi bir halin doğal gidişi sırasında ortaya çıkan ve doğal olmayan bunalıtlı ve çekinceli dönem. [251; 1201]: «*toplumumuzun geçirdiği bunalım-AB.*»

bunalıtlı a. kişinin duygularını inciten hallerin verdiği geçici tedirginlik, sıkıntı. [629] «*Alışkanlığın bunalıtlı uyurumlarla giderilir en çok -NU.*»

bunluk bkz. bunalım

burağan a. coğr. kısa süren yeğin yel.

burgaç a. coğr. karşılıklı iki akıntı ya da esintinin çarpıştığı yerde meydana gelen çevrinti, ki hava burgacı yeğin olduğu zaman ağaçları söker, yapıları yıkar ve o zaman kasırga adını alır; su burgacı, su içinde hızla dö-

nen huni biçiminde bir eğrimdir. [613]: «*hızla akıp giden suların yeşilden çok sarıya çaldığını, burgaçlarda kuru yaprakların, kırık dalların... dönüp durduğunu görüyor. -BK.*»

buyruk a. yapılsın ya da yapılmasın diye buyurulan şey. [439]: «*Tanrının önceden bildirilmiş buyruklarını-AB.*»

buyrultu a. (eskiden) padişahça ya da resmî orunlarca yazılan buyruk. [543]: «*buyruklar, buyrultular-NU.*»

buyurma a. bir şeyin yapılmasını ya da yapılmamasını kesin bir biçimde söyleme. [445]: «*Buyurma kipinin üçüncü kişisi dilek, umut, yalvarma anlamlarında kullanılır.-TNG.*»

buyurmak bir şeyin yapılmasını ya da yapılmamasını kesin bir biçimde söylemek. [446]: «*Tek sözcük tek anlam ilkesi buyuruyor bunu.-NU.*»

buzdağı a. coğr. ve yerb. donmuş denizlerden ya da kutup buzullarından koparak denizlerde yüzen büyük buz parçası. [184]

buzdolabı a. yiyeceklerin bir süre bozulmadan saklanmasına yarayan, içecekleri soğutan dolap, soğutucu.

buzkıran a. deniz, göl ya da ırmaklar donduğu zaman bura-

larda işleyen gemilere yol açmak için buzları kırmada kullanılan gemi.

buzlağan a. ha. üzerinde kar eksik olmayan dağ doruğu.
buzluk a. buzdolabının buz yappan bölmesi.

buzul a. coğr. yüce dağ başlarında birikip yaz kış erimeyen büyük kar ve buz kümesi: «o buzullar çağının -AP.», «Düzlükdağın buzularının başladığı yerdeydi. -YK.»

⊙ **buzul kaynağı** buzulun eriyip altına inen suyunu dışarıya veren kaynak. ⊙ **buzul seli** eriyen buzulun seli. ⊙ **deniz buzulu** deniz suyunun donmasıyla kıyılarda meydana gelen buz yığını.

buzulkar a. coğr. bir buzulun oluşmasında ilk öge olan katılmış kar kümesi.

buzultaş a. coğr. ve yerb. bir buzulun yöresindeki kayalardan, don ya da aşındırma etkisiyle kopup buzulun üstüne düşen ya da buzulun altındaki kayalardan koparak sürüklenen taş topağı.

büget a. ha. bir akarsuyu tutmak için yapılan engel. [197; 230; 2098]

bügemek ha. bir akarsuyu tutmak için büget yapmak.

bükün a. dilb. sözcüklerin tümce içindeki ilişki durumlarına göre biçimce uğradıkları de-

ğişiklik. ki bükünge dillerde, örneğin Arapçada olduğu gibi, sözcük iç yapının değişimi ile olur. [959]

bükünge s. dilb. sözcük biçimleri bükün yoluyla yapılan (dil). [960]

bükünlü bkz. bükünge: «bilginler, Türkçeyi bükünlü dillerden saymaya eğilim göstermişlerdir. -TNG.»

bütüncül s. bütün yetkileri elinde toplayan (hükümet, yönetim). [2611]

bütünleme a. 1 ilk ve ortaöğretimde, doğrudan sınıf geçemeyen öğrencilerin kaldıkları derslerden yeniden sınava girmeleri. **2** ve bu sınav. [876]

büyü a. toplb. doğaüstü varlıkların yardımı ile ya da doğada bulunan gizli güçlere söz geçirmek yoluyla birtakım işler gördüğünü ileri süren ya da gördüğüne inanılan, boş eylem ve boş inanç. [35; 571; 2113]: «tutkusunun büyüü içinde-SKA.»

büyücü a. doğaüstü varlıkların yardımı ile ya da doğada bulunan gizli güçlere söz geçirmek yoluyla birtakım işler yaptığını ileri süren ya da yaptığına inanılan kimse, ki gerçekte, yaptığı birtakım gü-lünç ve boş eylemlerdir. [36; 2114]: «Ağılı yılan ünlü büyüücü İsis'i sokar.-NU.»

büyücülük *a.* büyücünün yaptığı iş, büyü yapma. [2115]: «aralarında büyücülükle geçinen insanlar vardır.-NŞK»

Büyükayı *a. gökb.* kuzey kutbunun gök bölgesinde bulunan ve yedi yıldızdan oluşmuş ve biçimi aşağı yukarı bir tencereye benzeyen takımyıldız.

büyüksemek bkz. **büyümsemek**

büyüleme *a.* 1 güzellik ya da başka bir çekicilikle üzerinde büyük bir etki yaparak birini kendine çekip bağlama. 2 büyü ile etki altına alma. [2116]

büyülemek 1 güzellik ya da başka bir çekicilikle üzerinde büyük bir etki yaparak birini kendine çekip bağlamak. [2117; 2540]: «Ataç, Mercimek Ahmet'in Kabusname çevirisinde gördüğü devrik cümlelerin kendisini büyülediğini... söylemiştir.-ÖAA.» 2 (birini) büyü ile etki altına almak.

büyülenme *a.* 1 büyü yoluyla etki altına alınma. 2 bir şeyin çekiciliğine kapılma. [2118]

büyülenmek 1 büyü yoluyla etki altına alınmak. 2 bir şeyin çekiciliğine kapılmak. [2119]

büyülü *s.* 1 kendisine büyü yapılmış (kimse). 2 kendisinde büyü gücü olan (şey), çe-

kici (şey). [2120]: «(retorik) başarıya ulaşmağı sağlayan büyülü bir sanattır.-MG.»

büyülteç *a. foto.* fotoğraf büyültme aygıtı, ki bir negatiften istenilen büyüklükte fotoğraf basmada kullanılır. [40]

büyültme *a. foto.* 1 bir negatiften büyülteç adı verilen büyültme aygıtı ile ya da küçük bir resimden el ile büyültülmüş fotoğraf ya da resim. 2 büyültme işi. [39]

büyümsemek olduğundan büyük görmek. [1059]: «Bir incelemede küçümsemek büyümsemek diye bir şey yoktur.-ÇA.»

büyüsel *s.* büyüyle ilgili. [2121]: «bu inançla ilgili olarak tabiatı büyüsel olarak açıklamak ve tabiata büyü ile egemen olmak eğilimi doğmuştur.-MG.»

büyüteç *a. fiz.* odak boyutu birkaç santimetre olan yaklaşırtıcı mercek, ki küçük nesneleri incelerken yararlanılır; büyüteç küçük nesneleri büyük gösterir. [1896]: «En iri harfli yazıları bile gözleri seçemediği için, yazıları büyüteçle okurdu-AN.»

büzgen *a. anat.* kasılmasıyla herhangi bir deliği büzüp kapamaya yarayan, çember biçimindeki kasların genel adı.

C

cankurtaran *a.* ağır hasta ya da yaralıları hastaneye yetiştirme işinde kullanılan taşıt. [106]

canlıcılık *a. fels.* her nesnede bir can (ruh) bulunduğunu, nesneleri ve genel olarak doğayı bu canın yönettiğini ileri süren görüş. [137]: «*Bu anlamdaki canlıcılık, genel ruhçuluğun özel bir biçimidir.-OH.*»

caydırma *a.* (birini) kararından döndürme.

caydırmak (birini) verdiği kardan döndürmek, caymasını sağlamak.

cayma *a.* kararından dönme. [2681]

caymak *ha.* (biri) kararından dönmek. [2682]: «*delikanlı... caydım gitmeyeceğim, demiş-SKA.*»

cinsel *s.* bireye üreme işinde ayrı bir görev veren ve erkeklerle dişiye ayırt ettiren özel yaradılışla ilgili, cinsle ilgili. [309]: «*polis... seyircilerin gözü önünde cinsel birleşme yaptıkları gerekçesiyle oyuncuların bazılarını tutukladı.-Gay.*»

cinsellik *a.* iki cinsten (erkek ile dişi) her birinin ötekini araması, kendine çekmesi,

birleşimdeki özel rolleri, yavrularla ilgili davranışları ve her birinin yaşamadaki ruh durumları gibi, cinsel özelliklerin topu. [310]: «*Tiyatroda cinsellik akımı süredursun, aynı salgın operaya da sıçramış bulunuyor.-Gay.*»

coşku *a.* duyguların tepki halinde dışarı vurması, duyguların olağanüstü hali. [720]: «*sevdiğiyle buluşmanın coşkusuyla-SKA.*» ⊙ **coşku vurgusu** *dilb.* «yaşa», «var ol» gibi coşkulu söyleyişte, anlamı coşku yönünden güçlendiren vurgu.

coşkulanmak duyguca olağanüstü bir değişim göstermek, coşku duymak. [721]: «*Acıma, sevinme, başkalarının acılarına katılma, güzellikler karşısında coşkulanarak yitip gitme... gibi duygusal oluşumlar, duyarlıklarının bilincine varmış kişilerde belirebilir ancak.-Ad B.*»

coşu *a.* herhangi bir nedenle, özellikle duygusal ve anlık bir olgu ile, kendinden geçme, esrime. [2689]: «*eros doğru olarak yönetilirse insanda felsefi bir coşu uyardırır-MG.*», «Kıyası, büyü-

cü... meczup insandır... eylemlerindeki etkililiğin ay-

rılmaz koşulu da kollektif coşudur.-NŞK.»

Ç

çaba *a.* herhangi bir işi yapmak için harcanan güç ya da güç harcama. [585]: «hiç çaba harcanmamış gibi geldi bana.-AP.», «Bu çaba niye sanki? -BK.»

çabalama *a.* herhangi bir işi yapmak için güç harcama işi. [586]: «böyle çırpınışı, direnişi, çabalaması da bir o kadar boş değil mi? -BK.»

çabalamak herhangi bir işi yapmak için güç harcamak. [587]

çağ *a.* 1 başı ve sonu belli olup bir özellik taşıyan zaman parçası. [156; 355]: «Emperyalizm çağının artık yeryüzünde kapandığı inancı -NN.» 2 tarihte türlü olayların belirmesi ya da sona ermesi göz önüne alınarak saptanmış büyük zaman bölümlerinden her biri, ki bu büyük zaman bölümleri ilkçağ, ortaçağ, yeniçağ ve sonçağdır. 3 bir şeyin olgunluk, yetkinlik ve verim zamanı. 4 yaşamın çocukluk, gençlik, yaşlılık gibi bölümlerinden her biri, yaş: «bizim çocukluk ve genç-

lik çağımız Türkiyesinde -NBS.»

çağcıl *s.* zamanın yeniliklerine uyan, çağa uygun. [162; 1457]: «milli gelirimiz istediği kadar artsın, ne Batılı olabiliriz, ne de çağcıl. -İS.»

çağcılışma *a.* yenileşme, çağın yenilikleriyle donanma, çağın yeniliklerini benimseme. [163; 1458]

çağcılaşmak yenileşmek, çağın yeniliklerini benimsemek, çağın yenilikleriyle donanmak. [164; 1459]

çağcılık *a.* çağa uygunluk, çağcıl olma hali. [165; 1460]

çağdaş *s.* 1 yaşadığımız çağa ilişkin, yaşadığımız çağda olan, çağımızda olan. [162]: «Atatürk'e göre Batıcılık... çağdaş medeniyet seviyesine erişmek demektir. -FKT.» 2 bir çağda olanlardan her biri, aynı çağdakilerden her biri. [715; 1457; 1477]: «Çağdaş Türk şiirinin ustalarından -»

çağdaşlaşma *a.* uygarlık, bilim, düşünce vb.'de çağdaş duru-

ma gelme, çağın tutumuna uyma, çağın ileri uluslarına erişme: «*çağdaşlaşmanın önce millet özgürlüğüyle başladığını... unutturmaya çalışmaktadırlar.-İS.*»

çağdaşlaşmak uygarlık, bilim ve teknik, düşünce vb.'de çağdaş duruma gelmek, çağın tutumuna uymak, çağın ileri uluslarına erişmek: «*Özellikle toplumların çağdaşlaşmak çabaları içinde gerçekleştirdikleri atılımlara... karşı çıkan akımları... görmüşüzdür.-ÇÖ.*»

çağdaşlık a. çağdaş olma hali: «*Yazarın çağdaşlığı, çağının düşüncesini yansıtması, bunu bir yorumla topluma ulaştırmasıdır.-AdB.*»

çağdışı zf. çağın dışında kalmış, çağın gerisinde kalmış: «*Toprak ağalığı çağdışı bir kurumdur.-İS.*»

çağdışılık a. çağın dışında, gerisinde kalmışlık: «*Bu olaydaki çağdışılık, yürekleri burkacak denli açıktır.-AP.*»

çağrı a. birinin bir yere gelmesini isteme. [327]: «*Bu da kendince bir çağrı cümlesi olsa gerekti.-AÖ.*»

çağrılık a. bir yere, bir toplantıya çağrılanlara gönderilen yazılı kâğıt. [328]

çağrışım a. fels. düşünülerin birbirini uyandırması olayı;

örneğin görülen bir buzdan usun karlı bir kış gününe gitmesi, karlı kış gününün daha başka düşüncelere yol açması gibi, birtakım benzerlikler ya da karşıtlıkların ansıttığı düşünüden düşünüyeye geçiş. [2426]: «*Dil devrimi de eski sözcüklerin çağrışım zenginliklerini, görüntü değerlerini silip süpürünce -CSS.*»

çağrışımçı a. fels. çağrışımçılık öğretisi yanlısı kimse ya da görüş: «*Çağrışımçılar, genel bilginin oluşmasında, düşüncelerin birbirlerini çağırmasını tek kaynak olarak görürler.-OH.*»

çağrışımçılık a. fels. zihnin bütün işlemlerini, usun bütün ilkelerini düşünülerin çağrışımı ile açıklamak isteyen felsefe yolu.

çağrışımsal s. çağrışım ile ilgili: «*Çağrışımsal yönü ağır basan imgelerle iç; sözcükler ve dizeler arasında kurulan ses benzerlikleriyle de dış örgensellik iyi kurulmuş.-EmÖ.*»

çağrışımsallık a. çağrışımsal olma hali.

çağrıştırmak (bir şey bir şeyi) usa getirmek, usda uyandırmak. [2427]: «*parıldayan yıldızlar çağrıştırmış olmalıydı -AÖ.*»

çakışık s. mat. çakışmış, üst üs-

te konulunca birbirine uy-
muş iki şekilden her biri: «*Te-
pe tepeye gelmiş, eksenleri
çakışık eşit iki koni düşünül-
ürse-AK.*»

çakışmak *mat.* (iki şekil) üst
üste konulunca birbirine tas-
tamam gelmek: «*Tam ku-
tuplarda ufuk, ekvator ile
çakışır-AK.*»

çap *a. 1 mat.* bir çemberin mer-
kezinden geçerek iki nokta-
sını birleştiren doğru. 2 oy-
lum, ölçü: «*getirdiği yenili-
ğin çapı -RE.*» 3 bir taşına-
mazın geometrik biçimini
gösteren ve genel kadastro
planından çıkarılan tek plan.

çarpan *a. mat.* bir çarpmada
çarpılanın kaç kez çarpıla-
cağını gösteren sayı, ki ör-
neğin $5 \times 3 = 15$ işleminde 3
sayısı 5'in çarpanıdır.

çarpı *a.* çarpma işleminin imi;
örneğin $5 \times 3 = 15$ işlemindeki
($\times$) imi ya da ($a.b$)'deki ($.$)
çarpıdır.

çarpılan *a. mat.* bir çarpmada
kaç kez çarpılacağı göste-
rilen sayı; örneğin $5 \times 3 = 15$
işleminde 5 sayısı çarpılan
durumundadır.

çarpım *a. mat.* çarpma işleminin sonucu olan sayı; örneğin $5 \times 3 = 15$ işleminde çarpım 15'tir: «*ile yarıçapın çarpımına eşittir.-AK.*», «*Toplum, kuvvetlerin toplam ya*

*da çarpımı; savaş ve toplum-
sal çatışma, kuvvetlerin çıkar-
masıdır.-NŞK.*»

çarpma *a. mat.* dört işlemde
biri, ki bir sayıyı başka bir
sayıda bulunan birler kadar
tekrarlayıp toplama.

çarpmak *mat.* bir sayıyı başka
bir sayıda bulunan birler
kadar tekrarlayıp toplama-
mak.

çaşıt *a. bir* devletin ya da bir
kimsenin gizlerini başka bir
devlet ya da başka bir kim-
seye bildirmek ereğiyle öğ-
renmeyi yükümlenen kişi.
[264]

çaşıtlamak birinin bir eylemi-
ni başkasına gizlice duyur-
mak.

çaşıtlık *a.* çaşıtlın yaptığı iş ya
da çaşıtlı olma hali. [265]

çatalağız *a. coğr.* bir akarsuyun
denize ulaştığı yerde, sürük-
lediği lıgları çökertmesi ne-
deniyle oluşan düzlük yer.
[337]

çatı *a. dilb.* özne ve nesne ba-
kımından bir fiiliğin niteliği,
yani bir fiilin geçişli, geçiş-
siz, etken, edilgen ya da dö-
nümlü olması ya da işteşlik
anlatması durumu: «*Özne-
yi ilgilendiren bu değişikliğe
de çatı denir.-TNG.*»

çatışık *s.* birbirini tutmayan,
birbirini çelen, birbirine uy-
mayan, çelişik. [1750]

çatışkı a. fels. birbiriyle çelişmekle birlikte her ikisi de eş güçte kanıtlara dayanan ve birine sav, ötekine karşısav denilen iki önermenin topu: «*Gurvitch'e göre kuramsal ahlâkta görülen bu çatışkı belki de ahlâk özerkliğinin aslına, içyüzüne ulaşamamaktan doğmaktadır.-NŞK.*»

çatışma a. 1 dövüşme. **2** birbirine çatma: «*Böyle bir çatışmadan sayın Bozbeyli öldürücü yaralar almadan kurtulamaz.-ÇA.*» **3** (söz ya da sav) birbirini tutmama, çelişme. [1751] **4 coğr.** türlü yönlerden uzanan dağ sıralarının bir yerde dar bir açı ile birbirine yaklaşıp kaynaşması.

çatışmak 1 birbirine çatmak. **2** dövüşmek: «*Böyle bir çatışmadan sayın Bozbeyli öldürücü yaralar almadan kurtulamaz.-ÇA.*» **3** (söz ya da savlar) birbirini tutmamak, birbirini çelmek, çelişmek. [1752]

çavlan a. coğr. akarsulardaki çağlayanların büyüklerine verilen ad, ki çağlayandan ayrımı fazla akımlı oluşudur.

çekici s. mec. güzelliği, alımı ya da başka bir yönüyle kendisine eğilim uyandıran, çeken. [268]: «*çekici bir iş-AP.*»

çekicilik a. gözü gönlü çeken güzellik, alım, albeni. [266]: «*onların nesnel direnç ve çekicilik kazanmasını kolaylaştıran-NU.*»

çekilme a. 1 çekilmek eylemi. **2** bir işten, bir görevden kendi isteğiyle ayrılma. [996]: «*Cumhurbaşkanı seçimini gerektiren halleri sadece ölüm ve çekilmeye bağlamıştır.-Aİ.*» **3 yerb.** basınç ya da gerilmeler yüzünden yer kabuğunda çatlamalar, yarılmalar doğuran olay. **4 coğr.** deniz sularının yükselme durumundan alçalma durumuna geçmesi, her gün düzenli olarak alçalması. [299] **5 ask.** savaşta, bir ordunun ya da birliğin düşmandan ayrılmak için yaptığı devinim.

çekim a. 1 fiz. herhangi bir özdeğin, başka bir özdeği kendine doğru çekebilmesi gücü. [266]: «*Toplumsal içgüdü'nün, fizikteki çekimin bir çeşidi olduğu belki de doğrudur.-NŞK.*» **2 dilb.** adların ad hallerine, fiillerin de türlü zaman, kişi ve kiplere göre uğradıkları değişiklikler; örneğin *ev* adının *evi*, *eve*, *evde*, *evden* biçimlerinde aldığı durumlar. [2362]: «*Adların tümcelerdeki görevleri çekimlerine bağlıdır.-TNG.*» **3 sine.** alıcının sürekli olarak bir kez

çalıştırılmasıyla elde edilen film parçası: «*Bu tahtada filmin adı, çekim sayısı, çekimin kaçınıcı kez çevrildiği ...gibi bilgiler yer alır.-NÖ.*»

çekimleme *a. dilb.* bir fiilin türlü zaman ve kişilere ya da bir adın ad durumlarına göre aldığı biçimleri yolunca söylemeye ya da yazma. [2363]: «*Adları çekimlemeye yaraayan durum ekleri.-TNG.*»

çekimlemek *dilb.* bir fiilin türlü zaman ve kişilere ya da bir adın ad durumlarına göre aldığı biçimleri yolunca söylemek ya da yazmak. [2364]: «*Tümleçler, -den, -e, -de durum takılarıyle çekimlenmiş adlardır-TNG.*»

çekimseme bkz. çekimsenme
çekimsemek bkz. çekimsenmek
çekimsenme *a.* bir şeyi yapmaktan geri durma. [1022]

çekimsenmek bir şeyi yapmaktan geri durmak. [1023]

çekimser *s.* bir şeyi yapmaktan geri duran (kimse), herhangi bir oylamada oyunu evet ya da hayır anlamlarından birine gelecek yolda kullanmayan, kullanmaktan kaçınan (kimse). [1692]: «*beni çekimser kılan.-NU.*»

çekimserlik *a.* bir şeyi yapmaktan geri durma hali.

çekince *a.* çekinmeyi gerektiren neden, ölüm ya da bü-

yük dokunca olasılığı. [2449]: «*Sahne, tiyatroya bir kolaylık getirmiş olmakla birlikte önemli bir çekince de getirmiştir.-IHB.*»

çekmek bkz. çekimlemek

çekmen *a. zool. ve bitk.* yapışmaya, çekip emmeye yaraayan organ, ki türlü hayvanlarda yer değiştirme, kendini bir yere bağlama, yutma aracı olarak iş görür; örneğin sülük, çekmeniyle yapışarak kan emer; asalak bitkilerin, üzerinde yaşadıkları bitkiyi emecek çekmenleri vardır.

çelişik *s. mant.* çelişme durumunda olan, içinde çelişme bulunan (düşünü ya da şey). [1750]: «*Hem bir bilimde yer almayan hem de bilimsel olan bir bilgi çelişik bir şey bence.-NU.*»

çelişiklik *a.* çelişme hali. [2489]: «*ve bu durumun Anayasa'nın 36. maddesiyle olan çelişikliğini belirterek-EG.*»

çelişken bkz. çelişik

çelişki bkz. çelişme

çelişkili bkz. çelişik: «*insanın kültür tarihi boyunca elde ettiği değişkenliğin çelişkili gelişimini düşünmeden-ÖN.*»

çelişme *a. mant.* birinin doğruluğu ötekinin yanlış olması nı gerektiren iki halin içinde bulunduğu durum; bir şeyi

hem olumlama hem yoksa-
ma durumu. [1751; 2489]:
«*gitgide bir çelişmeler ül-
kesi haline gelmekte olan-
RE.*»

çelişmek (iki şey) çelişme halin-
de bulunmak. [1752]

çelişmezlik *a. fels.* çelişmeme
hali. ⊙ çelişmezlik ilkesi *fels.*
«bir şey aynı zamanda hem
var hem yok olamaz» diyen
varlık yasası: «*Wolf için bu
en yüksek ilke, çelişmezlik
ilkesidir (principium contradic-
tionis).-MG.*» ⊙ çelişmezlik
önermesi *fels.* varlık yasası
olarak, «bir şey aynı zaman-
da hem var hem yok olamaz»
ve düşünce yasası olarak da
«hiç bir şeye aynı zamanda
hem evet hem hayır diyeme-
yiz» biçiminde söylenen öner-
me: «*Düşünce ve varlığın ö-
teki kanunları da çelişmezlik
önermesine bağlılar, ama yi-
ne de doğrudan doğruya ke-
sinler-MG.*»

çenek *a. bitk.* tohumda cücüğü
kaplayan etli bölüm.

çenet *a. bitk.* meyva kabukları-
nın, çatlama sırasında ayrıl-
dıkları parçalardan her bi-
ri.

çeper *a. biy. ve fiz.* bir boşluk
meydana getiren yanlardan
her biri. [301]

çevirgeç *a. fiz.* bir devredeki e-
lektrik akımını ters yöne çe-

virmek için kullanılan araç.
[1179]

çeviri *a.* 1 bir dilden başka dile
çevirme işi. 2 bu işin sonucu.
[2519]: «*Tercüme yerine çe-
viri... gibi bir söz bulsak
-NA.*»

çevirim *a. sine.* sinema filmi
yapmak üzere alıcının çalış-
tırılmasına bağlı olarak yapı-
lan işlerin topu: «*Birkaç çe-
virim arasından hangisinin
seçildiği bu sayıyla belirtilir.
-NÖ.*»

çevirmek bir dilden başka dile
aktarmak. [2520]: «*bir kita-
bı dilimize çevirmek-İS.*»

çevirmen *a.* bir yazılı şeyi bir
dilden başka bir dile çeviren
kimse. [1757]: «*Nitekim dili-
miz... genç çevirmenlerin e-
linde yeni bir açılım ve geliş-
me içinde.-EmÖ.*»

çevirmenlik *a.* çeviri yapma işi:
«*Ülkemizde çevirmenlikle ya-
şam sürdürmek alanağı yazar-
lıktan daha boldur.-AP.*»

çevre *a.* 1 *mec.* aynı konu ile
ilgili bulunan kimselerin to-
pu: «*Çok dar bir çevre için-
de olsa bile-SKA.*» 2 *coğr.* doğ-
al, toplumsal ve ekinsele et-
menlerin birlikteki işleme-
riyle belirmiş bir alan, bir
yer. [1512] 3 bir şeyi kuşatan
yakın yerler: «*ve sözün en ge-
niş anlamında çevresini du-
yup yaşamasında-NU.*» 4 bir

şeyin kıyılarının meydana getirdiği kapalı çizgi, örneğin «bu kentin çevresi on kilometredir» deyince anlaşılan şey. [485]

çevrelemek 1 içine almak, kuşatmak. **2** bir konunun sınırlarını çizmek. [2287]: «*Renoir, renkleri de, onları çevreleyen ortamın etkisine göre boyar. -SB.*»

çevren a. *gökb.* ve *coğr.* yeryüzündeki herhangi bir noktanın çekülüne dik bulunan sonsuz düzlem, yani engin denizde, geniş bir ovada ya da bir dağın doruğunda bulunan bir kimsenin çevresine baktığı zaman gördüğü, gök ile yerin uzaklarda birleşir gibi görünen çemberimsi bölümü. [2631]: «*bezginlik vermekle kalmadı, çevreni daralttı.-NA.*», «*Güneş çevren altına düşmeden kapılar kapanmış olmalıdır diye buyruk verilmiştir kendisine. -BK.*», «*çünkü bir sanatın olgunlaşması, anlayışı genişletir genişletmez çevreni de genişletir.-NÖ.*»

çevresel s. çevre ile ilgili: «*Bu bilinç kişisel ya da çevresel olabilir.-EA.*»

çevrim a. 1 bir şeyin, düzenli bir biçimde, uğradığı değişmeler takımı. [355] **2 fiz.** üzerinden bir elektrik akımı

geçmekte olan iletken yolun bütünü. [358]

çevrimsel s. çevrim biçiminde olan. [359]: «*Örneğin ilkbahar, yaz, sonbahar, kış ve sonra yeniden ilkbaharla başlayan aynı çevrimsel devim sonsuzca tekrarlanmaktadır. -OH.*»

çevriyazı a. 1 dilb. bir metni, yazılmış olduğu yazıdan, okunuşunu belirterek, başka bir yazıya çevirme işi. **2** bu yöntemle çevrilmiş yazı. [2620]

çıkak a. çıkış yeri. [1271]: «*bu akımların çıkakları aynı olmasına karşın-AB.*»

çıkarc a. gizliden gizliye gözetilen ya da dolayısıyla elde edilen yarar. [1359]: «*Demok-rasi, yabancı çıkarlarla işbirliği etmiş kara bir kuvvetin baskısı altına sokulmaktaydı.-ÇA.*»

çıkarcı a. yalnız kendi çıkarını düşünen kimse. [1360]: «*bu çıkarıcı çabaların... başarıya ulaştığını gördük.-YNN.*»

çıkarcıl s. çıkarına düşkün, çıkarsever. [1360]: «*çıkarcıl politikacıların elinde devrimin nasıl kepaze edildiğini... gördük.-YNN.*»

çıkarcılık a. yalnız kendi çıkarını düşünme hali. [1361]: «*27 Mayıs'ın, gericiliğe, çıkarıcığa düşman bütün aydınla-*

ra getirdiği umutlar uzun sürmedi.-YNN.»

çıkarm *a.* dolayısıyla sonuç çıkarma işi. [995]: «*Bunun için de yorumu dayancasız bir çıkarm olarak kalıyor. -EmÖ.*»

çıkarmama *a.* çıkar elde etme, çıkar sağlama. [1362]

çıkarmamak çıkar elde etmek, çıkar sağlamak. [1363]: «*bundan da ödünç alanlar, yani müteşebbisler çıkarmamaktadırlar-KB.*»

çıkarma *a.* 1 *mat.* üçüncü bir sayı elde etmek üzere belli bir sayıdan, başka bir sayıdaki birimler kadar birim ek-siltme: «*Toplum, kuvvetlerin toplamı ya da çarpımı; savaş ve toplumsal çatışma, kuvvetlerin çıkarmasıdır-NŞK.*» 2 *ask.* düşman kıyılarına asker çıkarma işi, ki denizden ve genellikle gizlice yapılır: «*İsmet Paşa hükümeti Kıbrıs'a Türk ordusunun çıkarma yapmasına karar verdi.-İS.*»

çıkarsama *a.* *fels.* bir önermeden, sonuç olarak yeni bir önerme çıkarma işi. [969]: «*Pek tezelden çıkarsamaya alışkın olanları yanıltmaya-yım yine.-NU.*»

çıkarsever bkz. çıkarcıl

çıkarseverlik bkz. çıkarcılık

çıkartı *a.* boşaltım ile vücuttan atılan özdek.

çıkma *a.* bir yazı sayfasının yan boşluklarından birine ya da alt boşluğuna metinle ilgili olarak yazılan ek. [342]

çiçeksimek tıp. (birtakım hastalıklarda) deride leke, sivilce, çiçek gibi döküntüler çıkarmak.

çizelge *a.* çizgilerle büyüklü küçüklü kare ya da dikdörtgenlere bölünmüş kâğıt. [295]

çizge *a.* bir olayın yürüyüşünü göstermeye ya da birkaç şey arasında karşılaştırma yapmaya yarayan türlü çizgilerden oluşmuş biçim. [614]: «*Bu otuz yılın çizgesi, ana yönü ileri olan zikzaklarla doludur-ÖAA.*»

çizgi *a.* 1 bir şey başka bir şeye dokunarak geçerken o şeyde bıraktığı uzun ve ince iz ya da buna benzer şey. 2 *mat.* bir noktanın devinimiyle ortaya çıkan biçim, ki çizginin tek boyutu vardır ve o da uzunluktur. [682]

çizgisel *s.* çizgi ile gösterilen, ana çizgileriyle ortaya konulan. [2227]: «*İktidar ile muhalefet arasında geçen olayların çizgisel özeti... yazdığımız biçimde belirtilmiştir.-FO.*»

çizim *a.* *mat.* belli bir kurala göre ve genellikle cetvel ve pergel yardımıyla, bir biçimin çizilmesi: «*Parabolik yö-*

rünge çiziminde bazı kolaylıklar göz önüne alınmalıdır. -AK.»

çoğu s. çok, çok kez: «Çoğu zaman da suçsuzun kellesinde patlar kabak-İS.»

çoğul s. dilb. bir'den çoğu gösteren, tekil karşıtı, ki kimi dillerde eş türden olmak üzere birden, kimi dillerde ise ikiden çok varlık göstermek için adların ve adlara bağlı fiillerin ve başka sözcüklerin aldıkları biçim; örneğin *ev* sözcüğü tekil, *evler* sözcüğü çoğuldur. [278]: «*i-simlerin ne zaman tekil, ne zaman çoğul olacağı-SB.*»

çoğulluk a. çoğul olma hali: «Çoğulluk, *tekillik yönünden; kişi yönünden de anlam kaymaları olur-TNG.*»

çoğun zf. çok kez, çoğu kez, çoğu zaman. [420]: «*Bunlar çoğun çeviricinin-NU.*»

çoğunluk a. 1 sayı üstünlüğü, azınlık karşıtı. 2 *tüze.* bir meclis, bir kurultay ya da bir toplantıda, toplantının açılabilmesi için gerekli sayı, ki genellikle yarıdan bir artık. 3 böyle bir toplantıda toplantıya katılanların yarıdan çoğunun aynı düşünüşünde birleşmesi, yani yapılan oylamada oylarını aynı yönde kullanmaları. [421]: «Çoğunluk *olmadığı için oturumu kapatan*

Meclis Başkan Vekili'ne-ÇA.»

⊙ **mutsuz çoğunluk** gönence ulaşamamış halk yığını: «*nüfusumuzun beşte birini teşkil eden mutlu azınlık ulusal gelirin üçte ikisini paylaşmakta, mutsuz çoğunluk ise artakalan üçte birle yetinmektedir.-NN.*» ⊙ **salt çoğunluk** bkz. salt

çokçu a. fels. çokculuk öğretisini benimseyen kimse, görüş. [1911]: «*Göreceğiz ki, bu öğretilerin üçü de ... çokçudur -MG.*»

çokçuluk a. fels. evrenin, birbirine çevrilemeyen birçok varlıklardan oluştuğunu ve bunlarda birlik aramanın bir anlak eğilimi olduğunu ileri süren öğretisi; *bircilik* karşıtı. [1912]: «*mikrososyoloji, toplumsal hayatın en hareketli, en canlı yanı, çokçuluğun ve indeterminisme'in en fazla egemen olduğu bir alandır. -NŞK.*»

çokdüzlemli s. mat. birkaç düzlemin birbirini kesmesiyle ortaya çıkan (açı).

çokgen a. mat. her yandan doğru çizgilerle çevrilmiş düzlem parçası.

çokgözeli s. bitk. ve zool. yapısında birden çok göze bulunan bitki ya da hayvan; ki çokgözeli hayvanların doku ve örgepleri değişmiş göze-

lerden yapılmıştır ve özel gözelerden yapılmış bir sindirim kanalları bulunur; ilkel yapılı ve suda yaşayan türler dışında, çokgözeli hayvanlar her zaman eşeyli olarak çoğalırlar.

çoktanrı *a. fels.* birden çok Tanrı'nın varlığını kabul eden [1913]: «çoktanrı *dinlere ve-CS.*»

çoktanrıcılık *a. fels.* birden çok Tanrı'nın varlığını kabul eden inanç. [1914]: «*Bu dönem, ayrıca, çoktanrıcılığın aşıldığı sıralar da.-MG.*»

çoktasım *a. mant.* birinin vargısı ötekine öncül olmaya yaramak yoluyla birbirine bağlı bulunan birçok tasımdan oluşmuş kanıt.

çokyüzlü *a. mat.* her yandan düzlem parçalarıyla çevrilmiş kapalı biçim.

çökel bkz. **çökelti**

çökelme *a. kim.* (bir sıvının içinde erimiş bulunan katı bir özdek) bir ayıraçın yardımıyla sıvı dibine çökme.

çökelmek *kim.* bir ayıraçın yardımı ile sıvının dibine çökmek.

çökelti *a. kim. ve biy.* bir çökelme sonunda bir sıvının dibine çöken şey.

çökeltme *a. kim.* çökelmeye uğratma, çökelmesini sağlamak.

çökeltmek çökelmeye uğrat-

mak, çökelmesini sağlamak. **çökerti** *a. coğr.* akarsularda yüzer halde bulunan parçacıkların ya da erimiş özdeklerin dibe çöküp orada tortulanması olayı: «*Bu arada içerilerinde erimiş madenlerin bulunduğu sular, taşların çatlaklarında çökertiler bırakır.-Rİ.*»

çökme *a. yerb.* deniz düzeyine göre yer kabuğunun bir bölümünün düzey değişikliğine uğraması, yani yerin alttan yıkılarak alçalması, ki çökme ya kırılmalar yüzünden olur ya da yer kabuğunun yaylanması yüzünden. [939]

çözme *a. 1 mat.* bir problemde aranan sonucu ortaya çıkarma. *2 mec.* bir sorun'un güç yanını bulup onu açıklayarak anlaşılır kılma. [650]

çözmek *1 mat.* bir problemde aranan sonucu ortaya çıkarmak. *2 mec.* bir sorunun güç yanını bulup onu açıklayarak anlaşılabilir olmaktan kurtarmak, anlaşılır kılmak. [651]

çözülüm *ruhb.* bkz. **dağılım**²

çözüm *a. 1* bir sorunun çözülmesinden alınan sonuç. [644]: «*bu soruya olumlu çözüm bulunmasını-TZT.*» *2 mat.* bir denklemde bilinmeyenlerin yerine konulunca o denkleme gerçekleştiren sayı ya da

sayılar. 3 yaz. bir yapıtın düğüm noktasının çözülmesini sağlayan son bölüm. ☉ **çözüm yolu** bir sorun'un karanlık, güç yanını bulup onu açıklayarak anlaşılmasından kurtarmak için tutulacak yol ya da bir sorun'u çözme biçimi. [646; 652]: «*kendi sorunlarına kendisinin çözüm yolu bulmak zorunda olduğunu anlamış, tercihlerini ona göre yapmıştır-DğÖ.*»

çözümleme a. 1 kim. bir özdeğin bileşimindeki yalın nesnelerin niteliğini ya da niceliğini anlamak için yapılan işlem: «*Bu etajerin üzerinde de, henüz bilinmeyen bir cismin çözümlemesini yapmağa yarayacak ayraçlar bulunan üzeri etiketli şişeler var.-NŞK.*»
2 dilb. bir tümceyi meydana getiren sözcüklerin çeşidini ve tümcedeki işlevlerini belirtme işi, yani bir cümledeki sözcükleri, söz bölümü, biçim, durum yönünden incelemek ya da özne, tümleç, yüklem durumlarından hangisinde bulunduklarını belirtmek işi: «*Tümcenin öğelerini ve her birinin tümcedeki görevini incelemeye; yani tümceleri çözümlemeye alısmakta türlü faydalar var.-TNG.*»
3 fels. bir bütünü oluşturan parça-

ları birbirinden ayırmak işi, ki kimyada özdek üzerinde yapıldığı gibi anlakta da düşünüler üzerinde yapılır çözümleme. Soyutlamanın ve genel düşünüler kurmanın ilk koşulu olan anlaksal çözümleme dikkatin ayrı ayrı birtakım çabalarıyla bir şeyin ana öğelerini ve ıralarını ayırt etmek eylemidir. [125; 2292]: «*Ne şimdiki durumu yeterince değerlendirebiliyor, ne de tarihsel çözümlemeleri yerli yerine oturtabiliyoruz.-MB.*»

çözümlemek bir şeyi çözümleme yöntemiyle incelemek. [126; 2293]: «*Tümceleri çözümlemekle bileşik, girişik ve en çapraşık tümcelerin içinden çıkılır-TNG.*»

çözümlemeli s. çözümleme ile ilgili, çözümleme yöntemiyle işleyen. [124; 2294]: «*Ama Comte'un sisteminde... dinsel düşünceye gösterilen önem, çözümlemeli ya da bilimsel düşünceye pek o kadar gösterilmemiştir.-NŞK.*»

çözümselel bkz. **çözümlemeli**: «*Sonuç olarak, çözümselel nesneyi anlatırken bir çeşit mekanizma krampına tutulmaktadır.-BO.*»

çözünme a. fiz. ve **kim.** bir şeyi oluşturan öğelerin dağılması. [940]

çözünmek *kim.* (bir nesneyi oluşturan öğeler) birbirinden ayrılmak. [941]
çözüşme bkz. **çözünme**

çözüşmek bkz. **çözünmek**
çürükçül *a. biy.* çürümekte olan özdeklerin üzerinde üreyen mikrop.

D

dağılım *a.* 1 bir arada iken ayrılıp yayılma: «*vergi ve gelir dağılımı adaletinden söz edersiniz-NN.*» 2 *ruhb.* sınır merkezleri arasındaki işbirliğinin ve uyumun bozulup kesilmesi.

dağıtım *a.* dağıtmak eylemi, yani bir şeyi ya da şeyleri ayrı ayrı yerlere ya da kimselere vermek işi. [2592]: «*İşte Solvay... üretimi, tüketimi dağıtımı ve daha birçok olayları hep bu biçimde anlatmaya çalışır.-NŞK.*»

dağıtımcı *a.* dağıtım yapan kimse. [1763]

dağıtımcılık *a.* dağıtım yapma işi. [1764]

dağıtım evi *a.* dağıtım işinin yapıldığı yer. [2593; 2594]: «*Nurer Uğurlu'nun dağıtım evinde otururken Orhan Kemal de çıkageldi.-BAy.*»

dağıluş *a. yerb.* yerkabuğu biçimlerinin olduğu evre. ☉
dağıluş kuramları *yerb.* ve *coğr.* dağların nasıl oluştu-

klarını, yüksekliklerine nasıl eriştiklerini, uzanışlarının nedenlerini, yerkabuğunun gelişmesini açıklamaya çalışan kuramlar.

dalgı bkz. **aymazlık**

dalınc *a.* güzel bir görünüm ya da düşünüy karşısında kendinden geçme. [1000]

damaksıl *s. sesb.* çıkağı damakta bulunan ses çeşiti, ki örneğin «k» sesi damaksıldır.

damıtık *s. kim.* damıtma yoluyla elde edilmiş, yani imbikten geçirilmiş (sıvı).

damıtma *a. kim.* damıtmak işi, yani bir sıvıyı, ısıtarak gaz haline getirdikten sonra soğutup içinde bulunan yabancı özdeklerden arınmış olarak yeniden elde etme. imbikten geçirme.

damıtmak 1 *kim.* bir sıvıyı, ısıtarak gaz haline getirdikten sonra soğutarak içinde bulunan yabancı özdeklerden arınmış olarak yeniden elde etmek, yani imbikten geçir-

mek. 2 *mec.* yalın, öz, arı hale getirmek: «*böylece şiir, nerdeyse damıtılmış olarak okura sunulur.-MCA.*»

danışma a. 1 bir iş, bir konu üzerinde yol göstericilik isteme, akıl sorma. [1029; 1708]: «*antlaşmanın değiştirilmesi için danışma kapısını da açmayı-AŞE.*» 2 kimi kuruluşlarda, o kuruluşların işlerine ilişkin sorulara karşılıklar vermek için kurulmuş kol. [456; 1004]

danışmak bir iş, bir konu üzerinde yol göstericilik istemek, akıl sormak. [1030; 1709]: «*Bir danıştay kurup 'Bu işin içyüzü ne ola?' diye, bilginlere, bilgelere danışmışlar.-AN.*»

danışman a. bir iş, bir konu üzerinde düşünüsüne baş vurulan, kendisine danışılan uzman kimse. [1710]

danışmanlık a. danışmanın görevi. [1711]

danıştay a. hükümetçe hazırlanan yasa tasarılarını, ayrıcalık sözleşmelerini, resmî tüzük ve yönetmelikleri vb. şeyleri inceleyip görüşlerini bildirmek ve yönetsel davalara bakmak gibi görevleri bulunan, devletin en yüksek danışma kurulu. [356; 2242]: «*Bir danıştay kurup 'Bu işin içyüzü ne ola?' diye, bilginlere,*

bilgelere danışmışlar.-AN.»

davranış a. 1 birine ya da bir şeye karşı alınan durum. [656]: «*ve Yunanistan'ın tutum ve davranışları-AŞE.*» 2 birinin genel yaşamdaki, toplum içindeki durum ve eylemleri. [658; 2348]: «*Davranış terimini bir geniş, bir de dar anlamıyla ele almak olanaklıdır.-NŞK.*»

davranışçı a. *fels.* ve *ruhb.* davranışçılık yanlısı. [226]: «*Davranışçılara göre, bir refleksin doğuştan ya da kazanılmış olup olmadığını anlamak için salt nesnel verilere dayanmak yeter.-NŞK.*»

davranışçılık a. *fels.* ve *ruhb.* davranışın bireyin ruhsal yaşamını belirlediğini, ruhsal yaşamın, canlıların dış etkilere karşı gösterdiği tepkilerin bütünüyle bir olduğunu ileri süren görüş. [227]: «*Davranışçılık, canlıları... ruhsal hayatlarını kurma biçimlerini inceler.-OH.*»

dayanak a. *fels.* bir düşününün ya da bir öğretinin ilk ve ana ögesi olan düşünüyü. [1021; 1384]: «*dayanaksız yargılarla dolu söylevler-NA.*»

dayanca a. dayanan şey, dayanak. [1384]: «*Bunun için de yorumu dayancasız bir çıkarım olarak kalıyor.-EmÖ.*»

dayanga a. savaşta, arkasında

yer alınarak düşmana kurşun atılan toprak yığını. [2128]: «*düşman dayangalarını-CAK.*»

dayanışık s. bireyleri arasında dayanışma bulunan (topluluk). [1758]

dayanışma a. toplb. kişilerin, duygu ve düşünüş birliğiyle birbirlerine karşılıklı bağlanmaları ve her konuda birbirlerine destek olmaları. [2537]: «*ve dayanışmanın bozulmuş olması-AŞE.*»

dayanışmacılık a. toplb. bir topluluğun bütün bireyleri arasında dayanışma bulunmasını o topluluk yaşamının gereklerinden sayan ve bireycilik ile ortaklaşacılık arasında yer alan öğreti. [2146; 2538]

dayanışmak birbirini kollamak, birbirine yardım etmek.

değer kuramı a. fels. 1 töresel değerleri önemlerine göre sıralayan ve bu arada «en yüksek değer»i araştıran felsefe kuramı. 2 değer in insan emeğinden doğduğunu ileri süren kuram. [1156]

değgin s. (bir şeyle) ilgili, (bir şeye) ilişkin, ilişiği olan, üzerine. [58; 321]: «*kendi gerçek özüne değgin olmayan her şeyin üstüne çıkması-BA.*»

değgin e. bir işin ya da bir durumun sona erdiği zamanı gös-

teren edat. [1080]: «*bugüne değin-NN.*», «*Türkiye'nin, son yıllara değin, komünizme karşı bir kale olduğu kanaati bütün dünyada yaygın ve bizde hâkim idi.-OT.*»

değginim a. değme, dokunma; (iki şey) birbirine değme. [2477]: «*dil yapıtları arasındaki değginim-NU.*», «*nüfus sıklığı çeşitli ırktan, sınıftan, aileden, dinden insanlar arasındaki değginimi artırır-NŞK.*»

değginme a. değginim, değme, dokunma; değginmek işi. [2477]: «*üniversite gençliğinin, ancak onlarla yakın değginmesi olan... anlayışlı, hoşgörülü öğretim üyelerince-SA.*»

değginmek (bir şeye) dokunmak, ilişmek, (bir şeyi) ele almak (bir şeyden) söz açmak, (bir şeyden) söz etmek. [2478]: «*Ancak şuna değginmek gerekir ki-EmÖ.*»

değişim a. 1 başkalaşma. 2 mat. bir niceliğin birbirinden değişik değerler alması 3 zool. asal tipe göre belirli ıralarda görülen ayrılık: «*Darwin'den sonra biyolojinin temelini, özellikle örgenlik, soyaçekimi, ayıklama, değişim, uyma, içgüdü... gibi sorunlar meydana getirir.-NŞK.*» 4 yerb. ve coğr. dış güçlerin etkisiyle koparılarak sürüklenmiş ve sonra bir yere yı-

ğılmış olan taş parçalarının, türlü nedenler sonucu birbirine yapışarak, bitişerek taş özelliği alması olayı. [1002; 2283]: «*genç şairler, Orhan Veliler gibi kökten bir değişime gitmek istemiyorlar.-EC.*» 5 birbirinden ayrı ama değeri aynı olan iki malın karşılıklı alınıp verilmesi işi; karşılıklı alıp verme. [1570]: «*Üreticilerin fazla kullanma değerlerini paraya çevirmeleri ve devleti temsil eden sınıfın tüketim harcamaları değişim değeri için mal üretimini de uyandırmışsa da-MuS.*»

değişimcilik bkz. **değişimcilik**: «*Değişimcilik, özelliklerle, doğa'da sıçrama olamayacağını ileri süren Leibniz'le ürlerin ağır ve sürekli bir dönüşmeyle değiştiğini ileri süren Lamarck ve Darwin'e karşı Hollandalı bilgin De Vries tarafından ortaya atılmıştır.-OH.*»

değişim *a. biy.* bir ırının birdenbire ve kalıtsal olarak değişmesi; bu ırayı oluşturan gendeki değişiklik. [1553]

değişimcilik *a. biy.* genlerin kimi özel hallerinin yitmesi, yeniden ortaya çıkması ya da değişmesi yüzünden canlılardaki soyaçekimin atlama biçiminde değişebileceği-

ni ve bu değişimlerin, türlerin oluşmasında ana yol olduğunu ileri süren görüş ve kuram. [1554]

değişken *s. mat.* değişik değerler alabilen (nicelik). [1739]: «*alabildiğine değişken koşulların işe karıştığını unutmamalıyız-NU.*»

değişkenlik *a.* halden hale geçebilme özelliği, değişme, değişken olma hali: «*insanın kültür tarihi boyunca elde ettiği değişkenliğin çelişkili gelişimini düşünmeden-ÖN.*»

değiştirge *a.* bir değişiklik yapılmasını isteyen önerge. [2271]

değiştirgeç *a. fiz.* bir nesnenin ya da bir gücün biçimini değiştirmeye yarayan araç.

değiştiri *a.* elverişsiz bir hale gelen bir şeyi işe yarar bir duruma sokmak için üzerinde yapılan değiştirme, değişiklik. [2270]: «*Değiştiri, TSK'nin özellikle teknik dallarda olmak üzere, bazı meslek mensubu elemanlara... öncelik ve ayrıcalık tanımıştır.-SG.*»

değiştirim *a.* bir şeyin biçimini bozma, değiştirme işi. [333]: «*ve değiştirimlere başvuru yorlar.-AB.*»

değişicilik bkz. **değişimcilik**

değişim bkz. **değişim**

dek *e.* bir işin sona erdiği noktayı bildiren edat. [1080]:

«durumun en az 5 hazirana dek sürmesi gerektiğini-NN.»

demeç a. önemli bir kimsenin herhangi bir sorun üzerine söyledikleri. [235]: «Sayın Başbakan'ın demecini dinleyenler-CB.»

denek a. ruh. üzerinde deney yapılan kimse ya da şey.

deneme a. 1 bir nesnenin ya da bir kimsenin herhangi bir özelliğini ya da bir işin sonucunu anlamak için baş vurulan yol, yani o nesneyi kullanma, işletme, o işi yapma ya da o kimseye o özelliğini ortaya koyacak durumlar yaratma: «Öyleyse, dedi, bir deneme yapmak istiyorum-AN.», «Rönesanstan beri sanatçılar doğayı, gerçeğe uygun olarak tuvale geçirmek için kimi denemeler yapmışlardı.-SB.» [2418] **2 yaz.** özgürce seçilen bir konuda, kesin bir sonuca varma çabası gütmekten gelişen, orta uzunlukta düzyazı; denemede yazar, bizim önümüze kendi beğenilerini, kendi ilgilerini, duygu ve düşüncelerini açık yüreklilikle, bir çeşit iç dökme olarak ortaya koyar, yani okuru düşünmeden, kendisiyle konuşur gibi yazar: «okunur cinsinden bir deneme eseri-OA.», «Demek ki,

deneme; bir düzyazı biçimidir-TDK.»

denemeci a. yaz. deneme türünde yazı yazan kimse, deneme yazarı: «Gerçek bir değeri olan bütün hikâyeciler, şairler, romancılar, denemeciler Atatürkçü çizgi-de yer almışlardır-OA.»

denemecilik a. deneme yazarlığı, deneme yazma işi: «denemeyle denemeciliğin başlangıç noktasını Montaigne'den saymak, sanmam ki yanlış olsun!-TDK.»

denemek bir nesnenin, bir kimsenin herhangi bir özelliğini anlamak ya da bir işin ne sonuç vereceğini görmek için o işi yapmak, o nesneyi kullanmak ya da işletmek, o kimseye o özelliğini ortaya koyacak olanaklar vermek. [2419]

denet a. denetim, denetleme. [1188; 1542]: «Atom enerjisinin uluslararası bir denet altına alınması yolunda bir istek duyulmuştu.-AG.»

denetçi a. denetimle görevli kimse. [1189; 1544]

denetim a. bir işin gerektiği yolda yapılıp yapılmadığını anlamak ve işi yapılması gerektiği yolda yürütmek için yapılan iş. [1188; 1542]: «ancak yargı denetimi ile sağlanabilir.-MA.»

denetleme a. bir işin olması gerektiği yolda yapılıp yapılmadığını anlamak ya da bir işi yapılması gerektiği yolda yürütmek için bakıp gözetme. [1188; 1542]: «*Türkiye Hükümetinin, kendisine verilen bilgilerin doğruluğunu araştırmak amacıyla, Boğazlardan geçmesi söz konusu savaş gemileri üzerinde denetleme yapma yetkisi yoktur.* –EÇ.»

denetlemek bir işin olması gerektiği yolda yapılıp yapılmadığını anlamak ya da bir işi yapılması gerektiği yolda yürütmek için gözetip bakmak. [1190; 1543]: «*gelir-giderini denetlemek yetkisi* –PS.»

deney a. fiz. ve kim. bilimsel bir gerçeği göstermek için yapılan deneme. [2418]: «*Kolombiya deneyi, olumsuz bir örnek sayılamaz.* –TZT.»

deneyim a. fels. belirli bir eylem ve belirli yöntem ve kurallara uygun olarak yapılan deney. [424; 2421]: «*Çünkü, deneyimler göstermiştir ki, bundan sonra bu fırsat kapıları kapanacak, yazar kim bilir daha nice zaman susturulacaktır.* –AN.»

deneyleme a. toplb. ve fels. bir konuda deneyle iş görme yöntemi. [424]: «*Ona göre bil-*

giye vardırıran yol, deney ve deneyleme olmalıdır. –MG.» «*Ama bu olayların incelenmesinde sadece gözlem yöntemi kullanılmıştır, deneyleme yöntemi değil.* –NŞK.»

deneylemeli s. toplb. ve fels. deneylemeyle ilgili. [422; 2420]: «*toplumbilimciler, bir yandan toplumsal olaylara doğa bilimlerinin deneylemeli yöntemini bütün incelikleriyle uygulayarak toplumsal olgular arasındaki ilişkileri araştırırken* –NŞK.»

deneyli s. deneye dayanan, deneysel. [422; 2420]: «*Deneyli bilgi, yöntemli ya da yalnız deneyleri ayırt etmeksizin, hem görgül hem de deneysel bilgiyi kapsar.* –OH.» ⊙ **deneyli bilim** söyledikleri deneyle tanıtlanmış bilim, ki fizik, kimya, tıp vb. bilim dallarını içeren genel kavram. [1671]: «*bir deneyli bilim statüsüne filmin incelenmesiyle karşılaştırılamayacak kadar yaklaşmış olan ekonomi* –NÖ.»

deneysel s. deneye dayanan, deney yolu ile olan, deneyle ilgili, deneylemeli, deneyli. [422; 2420]: «*Gerçekten deneysel incelemeler ırklar arasındaki bu farkın pek o kadar çok olmadığını ortaya koymuştur.* –NŞK.» ⊙ **deneysel bilim** bkz. **deneyli bilim**:

«İşte gerçek felsefe o zaman başlayacaktır, çünkü böyle bir dünyada deneysel bilimin üstesinden gelemeyeceği bir usamlama alanı ortaya çıkacaktır.-CÜ.»

deneyseleçilik a. fels. gerçek bilginin ancak deneye dayanarak elde edilebileceğine inanan öğretisi. [423]: «Deneyseleçilik (eksperimantalizm), bilginin ancak deneylerle elde edilebileceğini ileri süreren bütün öğretileri kapsar.-OH.»

deneyüstü a. fels. deney yolu ile ulaşılan bilginin sınırını aşan. [2617]: «Dinsel alan deneyüstü bir alandır.-OH.»

deneyüstücü a. fels. deneyüstücülüğü benimseyen kimse, görüş: «Metafizik öğretilerin tümü deneyüstücüdürler.-OH.»

deneyüstücülük a. fels. deneyüstü alanla ilgilenen felsefe öğretilerini içeren genel kavram. [2618]: «Amerikan ozan ve düşünürü Ralph Valdo Emerson'un mistik panteizmine de, özel olarak, deneyüstücülük adı verilmektedir.-OH.»

denge a. 1 karşıt iki gücün dengeli gelmesi durumu: «bir felsefe çizgisine tutunarak bir denge sağlıyor-CSS.» **2 fiz.** durmakta olan yani devinim-

siz bir nesne üzerine etki yapan güçlerin o nesnede bir devinim yaratmaması ya da devinmekte olan bir nesneyi etkileyen güçlerin o nesnenin hızını ve yörüngesini değiştirmemeleri durumu. [1567]: «Nasıl ki thermodynamique'te iki farklı gücün dengeye, eşitleşmeye doğru akışı, ısı kudreti yüksek olan cisimden az olana doğru olursa-NŞK.»

dengeleme a. fiz. ve kim. denge durumuna getirme.

dengelemek fiz. ve kim. denge durumuna getirmek: «Kompador saltanatının saray paşaları, kafalarının hafifliğini taşıdıkları madalyaların ağırlığıyla dengelemek yolunda göğüslerini nişanlarla doldurmuşlardı.-İS.»

dengeli s. denge durumunda olan: «uzay başarılarının gururu ile ilerleyen Âdem-oğlu, neden aynı zamanda bununla dengeli olarak gerçekten bir manevî medeniyet kurmasın?-RA.»

dengeli a. dengeli olma hali.

dengesiz s. denge durumunda olmayan: «vasıtalı vergiler yönünde dengesiz bir kayma olmuştur.-AKı.»

dengesizlik a. dengesi olmama hali: «iş ve emek kıymetlerindeki eşitsizlik ve dengesiz-

lik diye bir tasaya düşmemişler-NFK.»

denizaltı *a. ask.* denizin altında yol alabilen gemi: «*Hidrojen bombası taşımaya elverişli hangi denizaltıların yapıldığını bulgulamak da güç bir iş olamaz.-AG.*»

denizaşırı *s.* denizlerin ötesinde bulunan (ülke ya da ülkeler).

denk *s.* 1 ağırlık ya da başka nitelikleri yönünden eşit. 2 fiz. destekleri koştut, yönleri aynı ve yeginalikleri eşit bulunan (güçler). [1470]

denklem *a. mat.* iki cebir niceliği arasında kurulmuş olan eşitlik durumunun anlatımı. [1469]: «*Şüphesiz ki fizik, kimya, astronomi... gibi denklem ve simgeleri anlaşılmasın, taşıdıkları hakikatlerin kavranılması imkânsızdır.-CS.*» ⊙ **denklemler dizgesi** *mat.* hepsinin birlikte ortak çözümünü istenen iki ya da daha çok denklemin ortaya getirdiği takım.

denkleşim *a.* birbirine denk olma durumu. [2395]

denkserlik *a. felsef.* insanları, yasaların dışında kalan hakları sağlamağa zorlayan doğal tüze duygusu. [643; 1786]

denkteş *s.* birbirine denk olan (şeyler). [1470]

denli *e.* 1 (eskiden) gibi. 2 (şimdi) Arapça «kadar» sözcüğü-

nün yerine kullanılan edat: «*Kendimizi ne denli tenkit edersek edelim-NN.*» [1080]

deprem *a. yerb. ve coğr.* yerin derinliklerinden gelen, yer-yüzünde sarsıntılar, titreşmeler biçiminde kendini gösteren doğal olay, ki yer kabuğunun derin katmanlarının kırılarak yer değiştirmesi ya da yanardağların püskürme durumuna geçmesi nedeniyle olur. [2736]: «*Örneğin, Platon, deprem, tufan gibi büyük coğrafya olayları birçok uygarlıkları yıkmıştır, der.-NŞK.*» ⊙ **deprem alanı** *coğr.* depremin araçsız olarak duyulabildiği yerler. [2739] ⊙ **deprem bilimi** *coğr.* depremlerin oluşlarını ve etkilerini kendine konu alan bilim. [2135] ⊙ **deprem bölgesi** *coğr.* depremlerin sık olduğu bölge, ki deprem bölgeleri, en yeni dönemlerde yerinden oynamalara uğramış yerlerdir. [2737] ⊙ **deprem odağı** *coğr.* deprem dalgalarının başladığı yer, depremin odağı. [1432; 2738]

depremölçer *a.* depremin yeginalığını ölçen aygıt. [2136]

depremyazar *a.* deprem dalgalarını çizgi halinde yazan aygıt. [2134]

dergi *a.* içindeki yazılar, sayfa sayısı, düzeni ve biçimi bakı-

mından gazeteden ayrı özellikler taşıyan ve genellikle haftalık, on beş günlük, aylık zaman aralarıyla yayımlanan süreli yayın. [1330]: «*Türkiye’de çıkan gazeteler, dergiler ve kitaplar-ÅA.*»

dergicilik *a.* dergi çıkarma, yayma gibi dergi ile uğraşma işi: «*Ana edebiyatı seven, dergicilikten anlayan bir tek yakını yoktu.-OA.*»

derinlik *a. fiz. ve mat.* bir nesnenin çekül doğrultusunda yukardan aşağıya doğru olan boyu ya da bulunduğumuz yatay düzlemde aşağıya doğru olan uzaklık.

derişik *s.* bir nokta dolayında toplanmış olan (şey.) [1745; 1747]

derişme *a.* derişmek işi. [2454]

derişmek **1** bir nokta dolayında toplanmak. **2** *kim.* (sıvı) içindeki su azalarak koyulaşmak, yoğunlaşmak. [2455]

derleme *a.* **1** derlemek eylemi. **2** derlenmiş şey: «*ve yeni derlemelerle bu otuz bin kelimenin bir o kadar daha artacağı tahmin edilmektedir.-ÅA.*»

derlemek seçip toplamak, bir araya getirmek: «*halk ağzında kullanıldığı halde kitaplara geçmemiş Türkçe kelimelerimiz derlenmiştir.-ÅA.*»

dernek *a.* tüze. para kazanma

ereği dışında olmak üzere belirli bir erek ile, ikiden çok kimsenin bir araya gelerek kurdukları topluluk; ki dernekler, yasalara uygun olarak gerekli işlemlerden sonra tüzel kişilik edinir, her türlü işleri tüzüğüne göre yönetilir; yasa yollarına göre açıkça kurulmayan dernekler gizli sayılır ve yasa karşısında o türlü işlem görür. [279]: «*x adını taşıyan dernek-PS.*»

destek *a.* **1** üzerine bir şey oturtmaya, tuturmaya, koymaya yarayan şey. **2** *fiz.* bir vektörü taşıyan sonsuz doğru. [1384]

destekdoku *a. biy.* özel bir işlevi olmayan, ancak başka dokuları desteklemeye yarayan doku.

devim bkz. **devinim**: «*Devimi sezen ve ilk savunan düşünür Herakleitos oldu.-OH.*»

devimbilim *a.* mekaniğin devinimleri inceleyen kolu. [1163]

devimduyum *a. ruhb.* devinmeden ve özellikle kasların kasılmasından edinilen duyum.

devimsel *s.* hep devihim durumunda olan. [364]: «*Yeni gerçekçilik ise, devimseldir.-AB.*» ⊙ **devimsel erke** *a. fiz.* bir nesnenin devinim dolayısıyla taşıdığı erke.

devimsellik *a.* devimsel olma hali.

devindirme *a.* devinim haline sokma, devinmesini sağlama. [2297]: «*Kafasını küçük. kesin hareketlerle devindir-mesi Ergin Çokergin'in gü-cüne gitti.-FK.*»

devindirmek devinim haline sokmak, devinmesini sağlamak. [2300]

devingen *s. fiz.* işler halde olan, işleyen, devinen. [364; 1731]: «*Ama, devingen, açık toplumlarda ise söz dizgesi bir donmuşluk, bir kapalılık göstermez-EmÖ.*», «*Eylemci tiyatro özgürdür, devingendir.-AN.*»

devingenlik *a.* işler halde olmaklık, devingen olma hali. [365]: «*Olanaksızlıkların eylemci tiyatroya kazandırdığı olanaklardan biri de devingenliktir.-AN.*», «*Yoksa durgunluk ile devingenliğin... karşıt olmadıkları o doğuştan önceki hayatı yeniden yaşamak mıdır?-CÜ.*»

devinim *a. fiz.* durağan bir noktaya göre devinmekte olan nesnenin durumu, eylemi. [656]: «*Toplum kendi varlığının karşı durulmaz devinimiyle bu ikilemi yenmeye... kalkar.-CÜ.*»

devinme bkz. devinim: «*yürür, devinmenin olduğunu saptarsınız.-NA.*»

devinmek (bir şey) durağan bir

noktaya göre yeri ya da durumunu değiştirmek. [657]

devitken *s. fels.* herhangi bir devinimi yaptıran. [1501]

devitkenlik *a.* devitken olma hali.

devitmek bkz. devindirmek

devrik *s. 1* bir ihtilâlle devrilmiş (iktidar kişisi): «*devrik liderlerin-AŞE.*» *2 dilb.* başı sona sonu başa gelmiş (tümce): «*Ataç, Mercimek Ahmed'in Kabusname çevirisinde gördüğü devrik cümlelerin kendisini büyülediğini... söylemiştir.-ÖAA.*»

devrim *a.* kökten ve önemli değişiklik; bir toplumun yaşamında önemli işlevi olan kurumların kökten değiştirilmesi ya da yenileştirilmesi. [952]: «*Biz, devrim deyince, toplumun yaşayışında, düşünüşünde bir değişiklik demek istiyoruz.-NA.*»

devrimci *s.* devrim yapan ya da devrime bağlı olan (kimse): «*Öyle bir devrimci-FRA.*»

devrimcilik *a.* genel anlamda, toplumun devrimlerle yükselişini ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşacağını savunan görüş, öğretisi; özel anlamda, Atatürk devrimlerine bağlılık, onların korunması ve Atatürk'ün gösterdiği yönlerde yeni devrimler yapılmasını savunma: «*Dev-*

- rimcilik *aslında iyi bir şeydir. -FKT.*» bkz. Atatürkçülük
- devrimsel** *s.* devrimle ilgili: «*Ne ki, toplumumuz devrimsel bir dönüşüm geçirmekte-dir.-EmÖ.*»
- devrimsellik** *a.* devrimle ilgili olma hali.
- deyi** *a.* insanın, demek istediğini sözle anlatmak için başvurduğu araç; dil, söz, us, anlam, düşünce gibi kavramların tümü: «*Her nesne ancak kendisine uyan deyi ile adlandırılmalıdır.-BA.*»
- deyim** *a.* genellikle kendi öz anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış söz; en az iki sözcükle kurulur ve sözdizimi değiştirilemez, kısa ve özlü anlatım aracıdır; örneğin, «dil dökmek», «tut kelin perçeminden», «Halep ordaysa arşın burda» sözleri birer deyimdir. [2266]: «*birtakım terim ve deyimlere Türkçe karşılıklar bulmağa çalışıyor.-AB.*»
- deyiş** *a. yaz.* 1 halk şiiri. 2 deme biçimi. [836; 2653]
- dışalım** *a.* dış ülkelerden mal satın alma ve bunları yurda sokma işi. [1036]: «*Dış ticaret açığımızı, dışalımını kısma yoluyla kapama çabalarına girişmemiz gerekir.-NN.*»
- dışalımçı** *a.* dışalımla uğraşan tecimen. [1037]

- dışalımıcılık** *a.* dışalımla uğraşma işi. [1038]
- dışaverimcilik** bkz. dışavurumculuk
- dışavurumcu** *a.* dışavurumculuk akımını benimseyen ve izleyen kimse. [426]
- dışavurumculuk** *a.* iç dünyayı, insanın ruhsal durumlarını anlatmaya çalışan, yani dış dünyadan, dış görünüşlerden çok yaşamın iç gerçeğini vermek isteyen, nesneyi bütün somut ilişkilerinden ayırıp bireysel, soyut ilişkileriyle değerlendirmeyi yeğleyen, kısacası iç gerçeği dışa vuran sanat akımı. [427]: «*Sinemadaki dışavurumculuğun başlıca özellikleri şunlardır -NÖ.*»
- dışbükey** *s. fiz. ve mat.* yüzeyi tümsek, çıkkın ve şişkin olan (nesne). [1191]: «*Bunun tersi dışbükeydir.-Rİ.*»
- dışık** *a.* 1 *kim.* ergimekteki maddenlerin yüzeyinde toplanan camsı özdek. 2 *coğr. ve yerb.* yanardağlardan fırlatılmış ya da akan lavların üstünde, dibinde oluşmuş bulunan, yüzü delik deşik, tırtıklı-pürtüklü taş. [313]
- dışınlı** *s. fels.* bir düşününün kendi gerçeğinde olmayıp onun dışında olan. [608]
- dışışleri** *a.* bir devletin öteki devletlerle ilgili işleri. [660]

⊙ dışişleri bakanlığı bir devletin öteki devletlerle ilgili işlerini yürüten bakanlık. [661]

dışkı a. biy. anus yoluyla dışarı atılan besin posası: «*Çünkü acur balık, gerisinden pıt diye dışkısını bırakınca uyusuk balık hap diye bunu kapar, yutardı.-AN.*»

dışkılık a. biy. kuşlarda ve süngenlerde, kalın barsağın sonu.

dışlak s. fels. özde değil ilinekte bulunan; bir şeyin içinde olmayıp dışıyla ilgili olan.

dışlamak fels. dışta bırakmak.

dışrak s. fels. içrek olmayan, yani açıkta ve herkesin gözü önünde olan: «*Dışrak deyimi, içrek karşısı olarak, herhangi bir özelliğin dışındaki genelliği dile getirmek için kullanılır.-OH.*»

dışsatım a. bir ülkeden dış ülkelere mal satma işi. [846]: «*Toplum kalkınmasını amaç edinen hükümetler elbette kemer sıkma politikasına yönelecekler... dışsatım olanaklarını genişletecekler, böylece... yurdun kalkınmasını sağlamaya çalışacaklardır.-NN.*»

dışsatımcı a. dışsatımla uğraşan tecimen. [847]

dışsatımcılık a. dışsatımla uğraşma işi. [848]

dışyarıçap a. mat. düzgün bir

çokgenin köşelerinden geçen dairenin yarıçapı.

didişimcilik a. fels. konuşma ve tartışmayı araç değil bir erek olarak gören felsefe yöntemi: «*Megara okulu, gerçekte bilginlerin yöntemi olan didişimciliği bir hayli geliştirmiştir.-OH.*»

dikey s. mat. başka bir doğru üzerine gelerek onunla birlikte eşit ve komşu iki açı ortaya çıkaran (doğru çizgi). [122]: «*Gerçekte... tablo... bir dikeyler uyumu içindeydi.-SB.*»

dikgen s. mat. birbiriyle ya da kesiştikleri noktadaki teğetleriyle dik açı yapacak biçimde kesişen.

dikit a. yerb. mağaraların tabanında, yukardan damlayan kireçli suların oluşturduğu dikmelerden her biri.

dikme a. mat. dikey doğru ya da düzlem. [121]: «*asal ek-sene çizilen dikmelerin elipsi kestiği noktalar-AK.*»

dil a. 1 biy. ve zool. ağız boşluğunun alt bölgesinde bulunan ve özgür olarak devinebilen etli uzantı, ki besinlerin tadını duymaya, bunları ağız içinde evirip çevirmeye ve yutmaya yarayan ve konuşmaya yardım eden organdır. 2 *dilb.* insanların duyduklarını, düşündüklerini

anlatmak için kullandıkları her türlü im ve özellikle ses imleri dizgesi. [1241]: «*Her dili konuşurlar.-BF.*»

dilsel s. dille ilgili: «*Böylece, dilsel ve toplumsal bir olgu olarak Türkçenin söz dokusu değişime uğruyor.-EmÖ.*»

dilbilgisi a. dilb. bir dilin ses, sözcük yapısı, sözcük gömüsü, anlam değişimleri, tümce kuruluşu gibi öğelerini inceleyip kurallara bağlayan bilim. [617]: «*Dili kavrayış ve anlatış bakımından dilbilgisi ile dilbilimin tutumları birbirinden ayrıdır.-TNG.*»

dilbilim a. insanın konuşma yetisini ya da yeryüzündeki dilleri ses, biçim, anlam ve sözdizimi yönünden genel ya da karşılaştırmalı olarak inceleyen bilim. [1236]: «*Dilbilimin verilerine uyulmadan.-HD.*»

dilbilimci a. dilbilimle uğraşan kimse. [1235]: «*Dilbilimcinin birinci amacı, anlam birimlerini, kavramları ve bu birimlerle kavramlar arasına sindirilen duygu ve imge değerlerini gözlem altına almaktır.-TNG.*»

dilbilimsel s. dilb. dilbilgisine uygun ya da dilbilgisiyle ilgili. [616]: «*Bunu... dilbilimsel çözümlemeyle gösterelim.-AB.*»

dilekçe a. bir dileği bildirmek üzere resmî yerlere sunulan yazı, ki dilekçinin imzasını ve açık adresini taşır ve dilekçeye, sunulan yer belli bir süre içinde karşılık verir. [154; 992]: «*Biz eski adlarımızı isteriz, diye dilekçe vermişler.-FRA.*»

dilekçi a. dilekçe veren kimse. [1682]

dilininim a. yerb. şist, kayağantaş gibi kültelerde, sıkışmadan ileri gelen yalancı katmanlaşma görünüşü.

dilmaç a. bir dilden bir başka dile sözlü çeviri yapan kimse. [2518]: «*Asur ve Bâbil kırallarının sarayında pek saygı görürdü dilmaçlar.-NU.*»

dilmaçlık a. dilmaçın yaptığı iş.

dingin s. durgun ve sessiz; devinim halinde olmayan. [2027]: «*Üşütücü, dingin bir sabah.-AÖ.*»

dinginlik a. dingin olma hali. [2178]: «*Onun için mutluluk, ruhun dinginliğidir.-MG.*»

dinlence a. dinlenmek için ayrılan zaman, dinlenmeyle geçen süre. [2377]: «*Salâh Birsal uzunca bir yaz dinlencesinden dönmüş.-AP.*»

dinletim a. müz. bir müzik yapıtının, bir salonda dinleyicilere açıklamalı, sunuşlu çalınışı: «*özel dersler alan öğ-*

rencilerin hazırlık mahiyetinde verdikleri icralara da çoğu zaman dinletim deniliyor ki -MRG.»

dinsel s. din üzerine olan, dinle ilgili. [366]

direnç a. fiz. bir gücün etkisine karşı koyan güç. [1533]: «*bir süre daha direncini ayakta tutar.-AÖ.*»

direngen s. herhangi bir düşü-
nüde, bir tutumda, bir istekte, bir durumda saplanıp kalan, direnen (kimse ya da şey). [929; 1476]

direngelik a. herhangi bir düşü-
nüde, bir tutumda, bir istekte, bir durumda saplanıp kalma.

direngi a. fels. bir şeyi yapma-
ma isteği.

direnim a. herhangi bir düşü-
nüde, bir istekte, bir durumda saplanıp kalış. [928; 2254]

direnme a. karşı koyma, direniş. [1533]: «*Bu da kısaca... kendi gerçeklerimize uygun bir bilinçlenmeye, verdikleri tavize rağmen, gizliden gizliye direnmeleridir.-ST.*»

direnmek herhangi bir düşünü-
de, bir tutumda, bir istekte, bir durumda saplanıp kalmak. [930]: «*İşadamlarının direnişi aslında doğaldır.-KB.*»

direnti bkz. direnme: «*Nitekim bunca direntiye, engellenmeye karşın öz Türkçe akımı-*

nın sallantısızca yürümesi bununla açıklanabilir.-EmÖ.»

direşim a. bir işe, bir isteğe yılmadan ve sonuna değin bağlı kalma, direşme. [2051]

direşken s. bir işi yılmadan sonuna değin götüren, direşen.

direşmek bir işi, bir isteği, bir tutumu yılmadan sonuna değin götürmek. [2052]

direy bkz. doğay

diriksel s. biy. diri ile ilgili, canlı varlıklar üzerine olan. [611]

⊙ **diriksel ısı** hayvanların vücut sıcaklığı. [612]

dirim a. 1 bitki ya da hayvan örgenlerinin işler durumda bulunuşu, ki ereği gelişme, korunma ve üremeyi sağlamaktır. [693]: «*bizde gerçek bir düşünce diriminin kurulmasını-NA.*» **2** dirilik, yaşarlık: «*Dranas'ın gün günden yenileşen, diriminden hiç bir şey yitirmeyen nice şiirleri vardır ki-EC.*»

dirimli s. 1 doğup yaşayan ve üreyip ölen (varlık.) **2** dirimi olan: «*bütün sevecenliğine, dirimli bir yaşam ve doğa tutkusuna karşın-EC.*»

dirimlilik a. dirimli olma hali.

dirimsel s. dirimle ilgili ya da dirimin bağlı olduğu; canlı, yaşayan, etkinliği olan. [694]: «*dirimsel bir şiir anlayışını-EC.*»

dirimselci a. dirimselciliği be-

nimseyen kimse: «Dirim-selciler, çoğu ne olduğunu kendilerinin de bilmedikleri bağımsız bir dirim gücü önerirler.-OH.»

dirimselcilik *a. biy.* bütün canlı varlıkların kendi özel yaşama yasalarına bağlı olduklarını, bu yasalara göre doğup geliştiklerini öne süren görüş. [2704]: «Dirimselcilikse canlılığın, kendine özgü bir canlılık özünden oluştuğunu savunur.-OH.»

dirimsellik *a.* canlılık, etkinliği olma hali. [695]

dirimsiz *s.* dirimi olmayan.

dirimsizlik *a.* dirimsiz olma hali.

dişil *s. dilb.* kimi dillerde diş sayılan (sözcük). [1597]: «Arapçada hemen bütün sözcükler... ikiye ayrılır: Eril sözcükler, dişil sözcükler.-TNG.»

dişilleştirme *a. dilb.* (kimi dillerde) bir sözcüğü dişil haline getirme: «-e ya da -a, sonlarına geldikleri adları dişilleştirirler.-TNG.»

dişilleştirmek *dilb.* (kimi dillerde) bir sözcüğü dişil haline getirmek.

dişillik *a. dilb.* (kimi dillerde) sözcüklerin dişil olma hali: «Türkçede erillik, dişillik yoktur.-TNG.»

dişsel *s. sesb.* çıkışı dişlerde bulunan sessiz çeşidi.

dize *a. yaz.* şiirin bir satırına verilen ad. [1431]: «Bir dizeyi kurduğunda ozan-SKA.»

dizge *a.* bir bütün yapacak biçimde karşılıklı olarak birbirine bağlı öğelerin topu. [2129]: «Asla bir dizge değildir.-AB.», «Böylece iletişim ve bildirişimi sağlayan dil dizgesi içinde bir boşluk ortaya çıkmaz.-EmÖ.»

dizgeleştirme *a.* belli ilkelere ve kurallara uyar hale getirme, dizge haline getirme. [2131]

dizgeleştirmek *a.* belli ilkelere ve kurallara uyar hale getirmek, dizge haline getirmek. [2132]

dizgesel *s.* belli ilkelere, kurallara uyan, dizgeli, dizge ile ilgili. [2130; 2133]: «Dizgesel gelişimi içinde ele alındığında, felsefe, kanunun tutmadığı bir şeydir-BO.»

dizgesellik *a.* dizgesel olma hali.

dizgi *a.* dizmenin yaptığı iş, yani basımevinde, bir yazıyı basılmak üzere harfleri yan yana getirerek dizme işi.

dizi *a.* 1 herhangi bir bakıma göre sıraya konulan şeylerin bu sıra içinde meydana getirdikleri bütün. [2092]: «diziden sadece üç roman-COT.» 2 art arda duran şeylerin oluşturdukları bütün. 3 *mat.* değerleri artarak ya

da eksilerek art arda gelen terimler takımı. 4 *müz.* bir oktavın içinde sıralanan sekiz sesin topu, yani yedi müzik notası olan *do, re, mi, fa, sol, la, si* perdeleri ile diziye bütünleyen ve yenidenlenen *do*'nun oluşturduğu doğal ardıcılığa uygun biçimde işitilen yanaşık notalar. [580]: «*Ton ile dizi esasta aynı şeyi ifade ederlerse de-MRG.*»

dizileme a. sine. kurgunun başında, çekimlerin çevirim senaryosunun gösterdiği sıraya göre birbirlerine eklenmesi işi.

dizin a. bir kitabın içindekilerin belli bir ereğe göre ve alfabe sırasıyla yapılmış listesi. [553; 932]

dizmen a. basımevinde, yazıyı dizen ya da satır, sütun ya da sayfa biçimine sokan kimse. [1657]: «*Yazdıklarının doğru dizilmesini istiyorsa Latin yazısıyla yazsın, sonradan suçu dizmenlere yüklemesin-NA.*»

doğa a. 1 kendiliğinden var olan şeylerin bütünü ve bu bütünü düzenleyen yasaların topu: «*Yazarlardan çoğu gözlerini doğadan yana çevirmeye alışmış degillerdir.-SB.*» 2 bir şeyin, dışardan gelen etkilere karşı gösterdiği tepkiyi belirleyen iç niteliği. [2261]

doğacı s. 1 doğayı yakından izleyen (sanat ya da şey). 2 *fels.* doğayı tutan (kimse ya da şey). [1792]: «*Doğacı bilgeler adını alan Thales, Herakleitos, Anaksimenes gibilerinin-İZE.*»

doğacılık a. 1 güzel sanatlarda, doğayı olduğu gibi gösterme çığır: «*Sanatta doğacılık dışçılık, akılcılık demektir.-İHB.*» 2 *topl.* (ilkel topluluklarda) doğaya tapma. 3 *fels.* toplumun her haliyle doğaya dönmesini isteyen ve savunan öğretisi. [1793]: «*Doğalcılığın doğacılıktan ayırıcı niteliği, özellikle metafiziğe karşıt oluşudur.-OH.*»

doğaç a. uzun boylu düşünmeksizin doğan güzel düşünüyü ya da böyle düşünceleri doğuran doğal yetenek.[2037]

doğal s. 1 doğanın düzenine, yasalarına ve gereklerine uygun. 2 yapma değil, yani kendiliğinden: «*Bu sevginiz doğal mıdır?-BF.*» 3 olağanüstü olmayan, olağan: «*Her günkü doğal bir olay diye-AP.*» [2262]⊙ **doğal anıt coğr.** görülmeye değer biçimdeki mağaralar, kayalar, orman, ağaçlar vb. doğa varlıkları. ⊙ **doğal bilimler** zooloji, bitkibilim, yerbilim gibi bilim dallarını içine alan ve doğadaki hayvan, bitki, yer ile

uğraşan bilim dalları topluluğu. [2263] ⊙doğal yöre *coğr.* insanların yaşamaya pek yanaşmadıkları çöl, kutup bölgeleri, yüksek dağ gibi el değmemiş yerler.

doğalcı *s.* doğalcılıktan yana olan. [1790]: «*Çünkü doğalcı, gerçekten doğalcıysa, tüm davranışları arasında tam bir tutarlık vardır.-NU.*»

doğalcılık *a.* 1 güzel sanatlarda, doğayı ve gerçekliği olduğu gibi anlatmayı sanatın asıl ödevi sayan öğreti ve çıkır. 2 *yaz.* olayları, kişileri bilimsel bir gözle inceleyen, yaşamın en çirkin, en iğrenç yanlarını bile anlatmaktan çekinmeyen, insanın davranışlarını anlatabilmek için kişinin soyunu, içinde yaşadığı çevreyi ele alan, en belirgin özelliği deneye dayanan bir gözlemcilik olan, kısacası, yaşama bilimsel bir nesnellikle eğilen ve sanatın, doğanın bir kopyası olması gerektiğini ileri süren ve savunan akım. 3 *töreb.* aktörenin, yaşamak isteğinden doğmuş içgüdülerin anlatımı olduğunu ileri süren öğreti. 4 *fels.* gelip geçen olaylar zincirine bağlanamayacak, doğa dışında kalabilecek hiç bir şeyin var olmadığına inanan öğreti. [1791]: «Do-

ğalcılık *insanoğlunun benimsemiş olduğu en eski dünya görüşlerinden birinin adıdır.-NU.*»

doğallık *a.* 1 doğanın düzenine, yasalarına ve gereklerine uygunluk. 2 olağanüstü olma hali, kendiliğindenlik. [2264]: «*İnsanın doğallığıdır sevgi, insanın insan oluşunun bir tanıtıdır.-CÜ.*» 3 yapaylık karşıtı, yapay olmama hali: «*İlk kez böyle-sine içtenlik ve doğallıkla perdeye aktarılmış-AD.*»

doğaötesi *a.* 1 *fels.* duyular ile kavranamayan varlıklarla uğraşan felsefe. 2 *s.* duyularla kavranamaz olan; bu felsefeyle ilgili olan. [562; 1394]: «*doğaötesi bir toplum kavrayışı-AB.*»

doğasal *s.* doğa ile ilgili: «*bu yüzden de doğasal düzenin Tanrısal düzene oranı eylemin güce oranı gibidir.-OH.*», «*Teknik gelişim, üretime çokça katkıda bulunur, doğasal kısırlıkları önler.-ME.*»

doğasallık *a.* doğa ile ilgililik.

doğaüstü *a.* *fels.* doğanın dışında, üstünde olan; doğa yasalarının dışında kalan: «*Teknolojik çağda insan zihni... olayların nedenlerini doğaüstü birtakım varlıklarda görür.-NŞK.*»

doğay *a.* *zool.* bir ülkeye, bir

bölgeye ya da bir döneme özgü hayvanlar topluluğu.

doğmaca *a. tiy.* elde yazılı bir metin olmamakla birlikte taslağı bulunan ve yerine, durumuna, zamanına göre oyuncularca sahnede oynanış sırasında yakıştırılan sözlerle bütünlenen oyun. [2626]: «Doğmaca oyun ise, uyarlanmanın bir gereğidir.–AN.», «metinli tiyatrodan önce, a-şağı yukarı her yerde oynanabilen, doğmacaya dayanan bir metinsiz tiyatromuz vardı.–ÖN.»

doğru *a. mat.* iki nokta arasında çekilebilen en kısa çizgi: «Köşegen denilen bu doğrunun denklemi–AK.»

doğrulama *a.* bir görüşün, bir söylentinin, bir haberin doğru olduğunu bildirme. [2355; 2595]

doğrulamak bir görüşün, bir söylentinin, bir haberin doğru olduğunu bildirmek. [2356]: «*bu inancımızı* doğrulayan örnekler–Aİ.», «*bu gerçeği* doğrulamak için –MK.»

doğrultmaç *a. fiz.* iki yönlü dalgalı akımı bir yönlü doğru akıma çevirmeye yarayan araç.

doğrultman *a. mat.* bir çizgi meydana getiren bir noktanın ya da bir yüzey oluşturan bir çizginin tutması ge-

reken doğrultu: «*parabolün bir doğrultmanı vardır.–AK.*»

doğrultu *a. mat.* koşut olmayan iki sonsuz doğruyu birbirinden ayırt ettiren hal ya da belli bir sonsuz doğrunun belirttiği tek yol, örneğin, düz gittiği varsayılan bir okun uzaydaki izi okun doğrultusunu gösterir. [1011]: «*Bu doğruya m doğrultusunun eşlenik köşegeni de denir.–AK.*»

doğrulum bkz. yönelim

doğu *a. coğr.* 1 dört anayönden biri, ki güneşin doğduğu yön, gündoğusu. 2 güneşin doğduğu yöndeki ülkeler. [2199]: «*Ama İslâmî toplum yani Doğu'nun geleneksel etkilerini de taşıyan Yakın-Doğu imparatorlukları diye adlandırabileceğimiz siyasî organizasyonlar kurulup yerleşince... felsefi düşünce sona ermiştir.–SH.*» 3 gökb. güneşin 20 martta doğduğu nokta.

doğubilim *a.* doğu uluslarının dilleri, tarihleri, töreleri gibi konuları kendine konu edinen bilim. [1869; 2200]

doğubilimci *a.* doğubilim bilginini. [1694; 1868; 2201]

doğulu *a.* doğu ülkeleri halkından olan ya da doğu uygarlığını benimsemiş kimse [2202]: «*Ama Namık Kemal'in Doğulu kültüründe de var-*

dı aynı ya da benzer değerler.-MB.»

doğululuk *a.* yaşama biçimi, düşünce yolu, davranış vb. bakımından Doğu insanına özgülük. Doğulu olma hali. [2203]

doğuşancı *a. fels.* doğuşancılık öğretisini benimseyen kimse, görüş: «*örneğin Sokrates doğuşancıdır, çünkü erdemin insan denilen varlıkta doğuştan beri saklı bulunduğunu ve ancak eğitimle meydana çıkarılabileceğini savunur.-OH.»*

doğuşancılık *a. fels.* ıra, duygu, düşünüş gibi her türlü ruh etkinliklerinin doğuşanlılığını ileri süren öğretisi. [1789]: «*Doğuşancılık, doğuştan bilgi yoktur diyen örneğin John Locke öğretilerine karşıt bir öğretilerdir.-OH.»*

doku *a. biy.* bitki, hayvan, insan gibi canlılarda gövdenin ya da organların yapı öğelerinden birini oluşturan benzer göze topluluğu; dokular, örtü dokusu, bağ dokusu, kas dokusu ve sinir dokusu» olmak üzere dört büyükte toplanır. [1808]: «*bu ulusun psikolojik ve politik dokusunu işleyenler-NN.»*

dokubilim *a. biy.* biyolojinin, dokuları geniş bir biçimde inceleyen dalı. [754]

dokunaç *a. biy.* yumuşakçalar gibi birçok omurgasız hayvanların başında bulunan devingen uzantı, ki tutmaya, duyu almaya yarar.

dokunca *a.* bir çıkarın bozulması ya da yitmesi. [2726]: «*Bir dokuncası yoktur öyle çarpışmaların-NA.»*

dokunsal *s. biy.* dokunumla ilgili.

dokunulmazlık *a.* genel anlamda, dokunulmaz, ilişilmez, karışılmaz olma hali ve hakkı; dar anlamda, birtakım kimselerin, suç işledikleri halde kovuşturmaya uğramamaları hali ve hakkı; örneğin milletvekillerinin, senatörlerin, diplomatların dokunulmazlıkları vardır ve bunların işlediği suçlarda kovuşturma yolu olağan yurttaşlarınkinden ayrıdır. [1312]: «*dokunulmazlık zırhının arkasına saklanarak-EG»* ☉ **kişi dokunulmazlığı** *tüze.* kişinin dokunulmaz olma hakkı, ki Anayasa'ya göre herkes yaşama, tensel ve tinsel varlığını geliştirme haklarına ve kişi özgürlüğüne sahiptir; kişi dokunulmazlığı ve özgürlüğü, yasanın açıkça gösterdiği durumlarda, yolunca verilmiş yargıç kararı olmadıkça kayıtlanamaz. [1313] ☉ **konut dokunulmazlığı** *tüze.*

konutun dokunulmaz olma hakkı, ki yasanın açıkça gösterdiği durumlarda, yolunca verilmiş yargıç kararı olmadıkça, konuta girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. [1382]

⊙ yasama dokunulmazlığı *tüze.* yasama meclisleri üyelerinin, meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, mecliste ileri sürdükleri düşünelerden ve bunları meclis dışında da söylemekten ve açığı vurmaktan sorumlu tutulmamaları hakkı. Örneğin bir suç işlediği ileri sürülen meclis üyesi, kendi meclisinin kararı olmadıkça tutuklanamaz, sorguya çekilemez ve yargılanamaz. [1314; 2576]

dokunum a. *biy.* derinin, nesneye dokununca sıcaklık, soğukluk, sertlik, yumuşaklık gibi özelliklerden duyulması yeteneği. [1224]

dokusal s. dokuya benzer, doku ile ilgili: «Dokusal kuruluşu ön plana çıkaran bu çalışma tarzı–SB.»

dokusallık a. dokuya benzerlik, doku ile ilgililik.

dolantı a. 1 *tiy.* bir sahne yapısının düğümünü oluşturan türlü olaylar: «Oyunun dolantısı, seyircinin ilgisini çekecek düzeyde değildi.–» 2 *yaz.* bir romanda, okuru,

çözümün nasıl olacağı, sonucun nereye varacağı konusunda duraksatan olaylar karışıklığı. [465]

dolaşım a. 1 dolaşmak eylemi: «*paranın dolaşım hızındaki yavaşlamanın–KB.*» 2 *biy.* yüreğin çalışmasıyla kanın ve akkanın damarlar içinde boyuna yer değiştirmesi yani dolaşması: «*Evet, yazarla tiyatro yönetimi arasında bir kan dolaşımı, bir el ve işbirliği olmalıdır.–TÖ.*» 3 *coğr.* havanın ya da suyun dolaşımı biçiminde beliren doğal olay. [354]

dolay a. 1 bir yeri saran başka yerlerin topu, çevre. [485; 689]: «*İsteyen uzaklara gitsin, gitmeyen de dolayındaki insanlara çevirsin gözünü.–NU.*» 2 büyük kentlerin çevresinde bulunan ve buralara günlük işler için bağlı olan yerler. [196]: «*Kimi zaman da Paris dolaylarında çalışmakta–SB.*»

dolaylı s. doğrudan doğruya değil de dolayısıyla olan. [242; 451]: «*Ancak, bu zorunluluk dolaylı bir zorunluktur–BA.*» ⊙ **dolaylı tümleç dilb.** eylemin ne gibi koşullar altında geçtiğini göstermeye yarayan tümleç, yani nerede olduğunu, nereden başlayıp uzaklaştığını, nereye yak-

laştığını gösteren tümleş; -e, -de, -den durum takıları ile çekimlenen tümleş, ki tümcede söylenmese de fiilin anlamı eksilmez; örneğin, «mektubu arkadaşşıma postayla gönderdim» cümlesinde *postayla* dolaylı tümleşdir.

dolaylılık a. dolaylı olma hali: «film tekniğı ile kişisel konunun düşünüşmesi yine bu dolaylılık ile ilişkisi yönünden ortaya konmalıdır-NÖ.»

dolaysız s. doğrudan doğruya olan, araçsız. [240; 367]: «Dolaylı dolaysız etkileri üzerinde uzun uzadıya durulduğundan-AK.»

dolaysızlık a. dolaysız olma hali, doğrudan doğrualık.

dolunay a. ayın on dördü diye anılan ay evresinin değirmi olarak tümüyle görünmesi, yani ayın yeryuvarlağına karşı gelen yüzünün tümüyle aydınlık görünmesi hali. [225]: «Ayın en parlak olduğu dolunay durumunda bile gökyüzünde yıldızlar görülebilir, -AK.»

donatı a. donatmaya yarayan nesneler. [2422]

donatım a. 1 gereçler sağlama işi: «çiğçilik için tarımsal donatım en başta gelen bir iş-tir.» 2 göz alıcı şeyler kullanarak gösterişli bir duruma sokma işi. 3 ask. birliklere

gerekli olan silâh ve makine gibi gereçleri sağlama işi. [2423]: «Silâhlanma, donatım, askerî sosyoloji barışters yönden etkilediğinden -FA.»

donatmak 1 (bir şeyi) göz alıcı şeyler kullanarak gösterişli bir duruma sokmak. 2 bir şeyin iş görebilmesi için gereken nesneleri ona eklemek. [2424]

doruk a. 1 coğr. dağ, sıradağlar, ulu ağaç gibi büyük şeylerin en yüce yeri: «Doruk kelimesi dilimizde bir ağacın, bir çatının en yüce yeri için de kullanılır.-Rİ.» 2 en yüksek düzey, en yüce aşama. [2188; 2762]: «Atatürk'ün ağızında etkileme gücünün doruğuna çıkar sözcükler.-NU.» 3 tiy. bir oyunun geriliminin en can alıcı noktası. ☉ **doruk çizgisi** coğr. sıradağların en üst bölümünden geçtiği varsayılan çizgi. [688]

doygun s. hertürlü gereksemesini gidermiş olan. [1676]

doygunluk a. her türlü gereksemesini gidermiş olma hali. [999; 2378]: «Düşmanı öldürürken hasıl olan ruhsal doymunluk ve rahatlama, nevroz ortaya çıkınca suçluluk duygusu biçimine girmektedir.-EA.»

doyma a. fiz. 1 bir gazın, belli bir sıcaklıkta, o sıcaklığa özgü olan en büyük basınç altında bulunması. 2 bir sıvının içinde belli bir nesneden eriyebilecek en çok niceliğin erimiş bulunması. 3 yeğînliği gittikçe artırılan bir magnetik alanın içindeki bir çelik çubuğun alabileceği en yüksek magnetizmayı almış olması. ☉ aşırı doyma fiz. belli bir sıcaklık derecesindeki bir sıvı içinde, eriyebildiğince eriyen bir özdek, sıcaklık derecesi düştüğü halde bir sınıra değin erimiş olarak kalır ki bu durumdaki sıvı aşırı doyma durumunda diye nitelendirilir.

doyum a. eldekinden hoşnut olma, yetinme; gönül kanışı edinme, gönülce doyma. [2378]: «*Kişisel bir doyum yaratır ancak.-AdB.*»

doyuran s. fiz. 1 bir sıvının içinde eriyerek onu doygün duruma getiren (özdek). 2 a. bir çelik çubuğu doygün duruma getiren indükleyici manetik alan.

doyurucu s. mec. kandırıcı, kanış verici, inandırıcı, doyum verici. [2379]: «*İsteyen, aklının takıldığı sorunlar üzerine geniş bilgi alır. Bunları doyurucu bulmazsa Kurultay'da çıkıp düşüncelerini söyler-ÖAA.*»

döl a. biy. 1 oğul birey; soyların birbiri arkasından gelen basamakları; insan, hayvan ve bitki üremesinde yeni birey ya da yeni bireylerin topu. [2766] 2 atmık.

döllenme a. biy. dişi ve erkek eşeylik gözelerinin ve dolaşısıyla çekirdeklerinin birleşmesi, ki yumurtacığın oğulcuk durumuna gelmesi için gerekli bir olaydır. [899]

dölüt a. biy. oğulcuğun, bütün örgenleri belirdikten sonraki adı. [281]: «*Kalem büyük bir yapıtın dölütüyle birlikte yere düştü.-FK.*», «*Dölüt (foetus) kendi çevresiyle tam bir uygunluk içindedir; kendinin bilincinde olmayan katkısız yabanıl hayattır dölüt.-CÜ.*»

döneç a. fiz. dalgalı akımlı elektrik motor ya da dinamolarında devinimli bölüme, devinimli parçaya verilen ad.

dönel s. mat. kendi ekseni çevresinde dönmek biçiminde olan (devinim). [357]

dönem a. 1 başı ve sonu belli ve bir özellik taşıyan zaman parçası içinde birbiri ardınca gelen ve nitelikleri ayrı olan sürelerin her biri: «*Meclisin geçen döneminde iş başında bulunan-Al.*» 2 bir meclisin iki seçilişi arasındaki zaman bölümü: «*Dört seçim dönemini kapsayan-TZT.*» 3 yerb.

ve coğr. yerkabuğunun gelişmesi sırasında bir bölüğün oluşması için geçen zaman. [358]

dönemsel s. dönemli, dönem dönem olan, dönemle ilgili. [359; 1897]: «*Onun için ilke olarak askerlik eğitimi dönemsel olmak gerekir.-SI.*»

dönemsellik a. dönemlilik, dönem dönem olma hali, dönemle ilgililik: «*Shaw, iklim ile buğday ürününün dönemselliği arasındaki... ilişkiyi göstermiştir.-NŞK.*»

dönenmek aranıp durmak: «*şaşkın kalabalığın bu yarı bilinçsiz dönenişi en çok yarım saat sürdü.-AÖ.*»

dönce a. coğr. gök ekvatorunun 23° 27' kuzeyinde ve güneyinde bulunan koşut çemberler, ki geri dönme noktası. [1334]: «*Bu çemberlerden her biri bir döncedir.-RI.*»

döngü a. 1 mant. bir önermeyi ikinci bir önerme ile, bunu da birincisiyle tanıtlamaya kalkışma yolu. [322; 517]: «*Bir döngü ile karşı karşıyayız böylece.-NU.*» 2 coğr. bir alçak basınç alanına doğru çevreden olan yatay ve çemberimsi dönmeler biçimindeki hava devinimi. [2122]: «*dönercesine olan bir hava hareketi*

düzenine döngü denir.-RI.» **dönü a. tiy.** bir tiyatro mevsiminde, bir oyunun yerini bir başka oyuna bırakıncaya değin geçen süre. [2627]: «*özel tiyatroların ilk dönü oyunları-AP.*»

dönüşlü s. dilb. öznesi ile nesnesi bir olan (fiil), ki böylesi fiiller, öznenin, eylemi kendi üzerinde ya da kendisi için yaptığını anlatmaya yarar: «*korunma (kendini koruma) gibi dönüşlü olarak-ÖAA.*», «*Dönüşlü fiiller, öznenin, eylemi kendi üzerinde veya kendisi için yaptığını anlatmaya yarar.-TNG.*»

dönüşlülük a. dilb. fiillerde, öznenin eylemi kendi üzerinde ya da kendi için yapması hali: «*Fiillere dönüşlülük anlamı -(i)n ekiyle katıldığı gibi, kendini, kendine, kendi kendini... zamirleriyle de katılabilir-TNG.*»

dönüşme a. bir biçimden başka bir biçime ya da bir halden başka bir hale girme. [1002; 2283]: «*edebiyat eleştirisinin, özellikle eğitim alanında, edebiyat tarihçiliğine dönüşmesinden yakınıyordu.-MB.*»

dönüşmek bir biçimden başka bir biçime ya da bir halden başka bir hale girmek. [2284]: «*Dönüşümcülüğe göre türler, birbirlerine dönüşmek yo-*

luyle oluşmaktadırlar.-OH.»

dönüştürme *a.* bir biçimden başka bir biçime ya da bir halden başka bir hale geçmesini sağlama: «*ve milli kuruluş akımlarından kalan mutassıp saplantılarının birçoğunu henüz sosyalist ahlâka dönüştürememişler.-TA.»*

dönüştürmek bir biçimden başka bir biçime ya da bir halden başka bir hale geçmesini sağlamak. [2306]

dönüşüm bkz. **dönüşme**: «*köklü dönüşümler karşısında -DA.»*

dönüşümcü *a.* dönüşümcülük kuramını benimseyen kimse ya da görüş: «*sadece başkalaşma yoluyla değişmeyi savunan dönüşümcü Diderot -OH.»*

dönüşümcülük *a. biy.* Lamarck'ın ortaya attığı ve Darwin'in geliştirdiği biyoloji kuramı, ki dirimli varlıkların değişen ve birbirine dönüşebilen şeyler olduğunu ileri sürer. [324] 2619]: «*Dönüşümcülüğe göre türler, birbirlerine dönüşmek yoluyla oluşmaktadırlar.-OH.»*

dördül *a. mat.* kıyıları ve açıları birbirine eşit olan dörtgen. [1114; 1540]:

dördün *a. gökb.* Ay ve öteki gök cisimlerinin yeryuvarlığına karşı gelen yüzlerinin

yanısının aydınlık olması hali.

dörtgen *a. mat.* dört kıyısı olan çokgen: «*İç içe yuvarlaklar, üçgenler, dörtgenler yaptı.-AN.»*

dörtlük *a. 1 yaz.* dört dizelik şiir bölümü. [1148]: «*Alfabetik dizilmiş... binden fazla dörtlük, Dağlarca kaynağının şimdiye dek gizli kalmış bir derin düdeni gibi birden çıktı ortaya.-RM.» 2 müz.* birlik notanın dörtte biri uzunluğunda nota.

döşem *a.* belli bir iş için gerekli araçların uygun yerlere döşenmesi ya da döşenen bu araçların topu. [2545]: «*Yeraltı sularını toplayan döşem.-CS1.»*

döşemci *a. ve s.* döşem işi yapan. [2546]

döşemcilik *a.* döşem yapma işi. [2547]: «*Döşemcilik yurdumuzda yeni bir meslek sayılır.-CS1.»*

dudaksıl *s. sesb.* çıkağı dudaklarda bulunan ses çeşidi, ki örneğin p dudaksıldır.

dudaksıllaşma *a. sesb.* kimi sözcüklerde türlü nedenlerle düzlüklerin yuvarlaklaşması ya da kimi ünsüzlerin dudak ünsüzlerine dönüşmesi.

durağan *s.* yerini değiştirmeyen (şey). [2000]: «*İç çatış-*

malardan yoksun, durağan bir hareket, hayatiyetini kaybetmiş, ölüme mahkûm olmuş demektir.-DğÖ.»

durağanlık *a.* yer değiştirmeme hali, devinimsizlik, yerleşiklik: «Yerleşik tiyatrunun, kendi özünden gelen ister istemez bir durağanlığı vardır. -AN.»

durak *a.* 1 taşıtların yolcu indirmek ve bindirmek üzere durmak zorunda olduğu ya da durabileceği yer. 2 yaz. kulakta uyumlu bir izlenim sağlamak için bir dizinin orta yerine doğru belli bir yerde bulunan ses aralığı, ki çoğu arka arkaya gelen iki anlam öbeğini de ayırmaya yarar.[1286]

duraksama *a.* ikircim, kararsızlık. [2524]: «*kamuoyuna hâkim olan kaygı ve duraksama havası henüz yatışmış olmaktan uzaktır.-NN.»*

duraksamak ne yapmak ya da ne demek gerektiğini kestiremeyerek duraklamak. [2525]: «Duraksamadım-AÖ.»

dural *s.* hiç değişmeden hep bir halde kalan (şey). [2027]: «dural bir ülke-NU.»

durallık *a.* dural olma hali. [2178]

durgu *a.* 1 yolunca gitmekte olan bir şeyin birdenbire durarak kesilmesi. [2063] 2 o-

kumada, anlamın sözcükler arasında gerektirdiği duraklama. [2666]

duruk *a.* 1 devinimsiz, canlılık göstermeyen, durgun. [2161]: «Bir duruk toplum geleneğidir o gelenek.-NA.» 2 fiz. dalgalı akımlı elektrik motor ya da dinamolarında devinimsiz parçaya yani indük-
lece verilen ad. [2162]

durum *a.* 1 bir şeyin içinde bulunduğu koşulların topu. [644; 2686]: «yüzde biri kullanılabilir durumda olan -NSB.» 2 tiy. oyunda seyirciyi etkileyen görünüş. [1922]

duruşma *a.* tûze. davalı ile davacı ya da sanık ile savcının hazır bulunduğu, açık ve sözlü yargılama evresi. [1541]: «Bununla duruşmanın sessizliğini, yüceliğini, düzenbağını sağlamış oluyoruz.-MS.»
duyar *s.* duygusu olan, duyan. [675]

duyarga *a.* zool. türlü eklem-bacaklı hayvanların başlarında bulunan duyu alma organı.

duyarlı *s.* ruhb. duyabilme yeteneği olan. [675]: «Bedreddin'i Bedreddin yapan da... o insanla bu acıyı paylaşacak ölçüde duyarlı oluşuydu.-TS.»

duyarlık *a.* ruhb. ve zool. duygu alabilme ve uyarılara karşılık verebilme yeteneği. [676]:

«*Besinsizlik* duyarlık ve heyecanlar alanında ilkin iştiha biçiminde belirir-*NŞK*.»

duyarlılık *a.* duyabilme yeteneği olma hali. [676]: «*kapalı ve uzak şiir hayatının bazı ortak ve yaygın duyarlılık örneklerine yarattığı ihtiyaç.-RM*.»

duyarsız *s.* duyabilme yeteneği olmayan, etkilere tepki göstermeyen.

duyarsızlık *a.* duyabilme yeteneği olmama hali, etkilere tepki göstermeme: «*ölüm gerçeğinin dışında kalan çocuğun haklı duyarsızlığının yansıtılması-AdB*.»

duygan *s.* dış etkiye karşılık verebilen. [675]: «*Bu süreç, nesneden yansıyan ışın demetlerinin bir mercekler sistemiyle toplanarak, kimyasal değişimlere yol açacakları duygan bir yüzeye yöneltildikleri fotoğrafçılıktan ayırdır.-AG*.»

duyganlık *a.* duygan olabilme özelliği ya da duygan olma hali. [676]: «*Biri dış tabakayı aşırı duyganlıkla abartıp ifadenin hızla içini bayarken öbürü bu yönde fazlaca tutuk kalıyor.-ST*.»

duygu *a.* 1 duyabilme; gönülde uyanan yankı ya da tepki: «*Biz bu duyguyla çalışırken-NSB*.», «*bu milli duygu*

ve görüşle-OT.» 2 *biy.* organlar aracılığı ile bir şeyin varlığını bilir olma; dış dünyadan organların aracılığı ile alınan uyartı. [742]

duygudaş *s.* başkası ile duyguları birleşen.

duygudaşlık *a.* *ruhb.* kişideki, başkalarının sevinç ve acılarına katışma isteği ya da hali, yani insanları birbirine çeken duygu. [2078]: «*Zaman zaman duygularını paylaşıyoruz, ama az sonra bu duygudaşlığı ellerinin tersiyle iter, bizi yine kendilerine düşman ederler.-BO*.»

duygulandırma *a.* duygusunu uyandırma, duygulanmasına yol açma. [1735]

duygulandırmak duygusunu uyandırmak, duygusuna yol açmak. [1736]

duygulanım *a.* *ruhb.* sevinç, acı gibi duygular karşısında kişinin durumu, duygu alma, duygusu uyanma. [2437]: «*Haz bir duygulanımdır, duygulanımlar ise insanda aşağı olan, insanı köleleştiren, yenilmesi gereken şeylerdir.-BA*.»

duygulanma *a.* güzel ve iyi şeylerden, duygu verici davranışlardan etkilenme ve onlardan iyi duyular edinme, duygusu uyanma. [743; 1737]

duygulanmak güzel ve iyi şey-

lerden, duygu verici davranışlardan etkilenmek ve onlardan iyi duyuşlar edinmek. [744; 1738]

duygulu s. 1 ruh. etkilere tepki gösteren, yani duyarlılığı olan. **2** duygusu çok olan. [675; 745]: «*Ahmet Kerim, gerçi, hayatta bundan başka daha birçok mutluluk kaynakları bulunduğunu bilecek kadar duygulu, genç ve sanatkârdır.*—YKK.»

duygululuk a. duygulu olma durumu. [676; 746; 2438]: «*kim bilir ne zamandan kalma bir popülist duygululukla köyden şehre göçenlerin acıklı serüveni işleniyor.*—MD.»

duygusal s. duygu ile ilgili. [751]: «*onların serinkanlı değerlendirmelerden çok, duygusal tepkiler içinde bulundukları.*—Aİ.»

duygusallık a. duygusal olma hali, duygularına kapılma özelliği, duygularının etkisi altında kalma. [753]: «*bizce bu durum bütün kanatlarda duygusallığın aşılmaya başladığının da bir işareti olabilir.*—OS.», «*Sempatinin de duygusallıkla hiç bir ilgisi yoktur.*—NŞK.»

duygusuz s. duygudan yoksun.

duygusuzluk a. duygudan yoksunluk.

duysal s. ruh. dokunma yoluyla edinilen (duyum).

duyu a. ruh. (insanda ve hayvanda) dış dünyanın etkilerini duyma yeteneği. [677]: «*duyu dışındakini duyuya alma*—NU.» ⊙ **aşırı duyu** duyma yeteneğinin olağanüstü bir çoğalmaya uğraması.

duyulur s. ruh. ve **fels.** duyularla algılanabilen.

duyulurüstü s. fels. duyularla algılanabilme alanının dışında kalan: «*Platon, oluş içinde bulunan duyu dünyasının (tabiatın) temel formlarını aramış, bu temelleri yine duyulurüstü dünyada, yani idealar dünyasında bulmuştur.*—MG.»

duyum a. 1 (ses, tat, koku vb.) varlığından bilgi edinme işi. **2** nesneye dokunmakla onun sıcaklık, soğukluk, sertlik, yumuşaklık, ağırlık, yeğnilik, devinim gibi fizik durumlarından bilgi edinme işi. [850]: «*duyum ve algıları birbirine karıştıran biri.*—AB.»

⊙ **duyum ikiliği** bir duyumun başka nitelikte bir duyum uyandırması, örneğin bir sesin bir renk duygusu vermesi. ⊙ **duyum yitimi ruh.** duyu sinirlerinin ya da beyindeki duyu odaklarının herhangi bir etki altında kalarak duyum alamaması durumu.

duyumcu a. ruh. ve **fels.** duyumculuk öğretisinden yana

kimse, görüş. [2038]: «Duyumcu şüphecilik, duyularımızın algıladığından da kuşulanmayı gerektirir.–OH.»

duyumculuk *a. ruhb.* ve *fels.* bütün bilgilerin anasının duyumlar olduğunu söyleyen ve savunan öğreti. [2039]: «Duyumculuğu, deney alanında güçlendiren Fransız düşünürü Condillac olmuştur.–OH.»

duyumlama *a. fels.* dış dünyanın etkilerini alarak duyuma çevirme işi: «Duyumlama, duyu dışındakini duyuya alma, duyumlara çevirmedir.–NU.»

duyumlamak *fels.* dış dünyanın etkilerini alarak duyuma çevirmek: «kulağımız işittiğini, elimiz dokunduğunu aslında nasılsalar öylece mi duyumlar?–NU.»

duyumsal *s. ruhb.* duyumla ilgili; göz, kulak, burun ve dile alınan (duyum). [852]

duyumsamazlık *a. ruhb.* dış etkilere karşı tepkisizlik, duyumsamazlık.

duyunc *a. töreb.* kişinin, kendi niyetlerini ve eylemlerini aktöre yönünden iyi ya da kötü bulması ve bununla birlikte, doğruyu ve iyiyi yapma yükümünü de tanınması; bu işleri koğuşturan iç evren. [2702]: «Türkçe yalnız bilinç dünyasını değil, hem de duyunc dünyasını da anlat-

mak için yaratılmıştır.–IHB.»

duyuncu *s.* duyuncu olan.

duyuncululuk *a.* duyuncu olma hali.

duyuncsuz *s.* duyuncu olmayan, duyuncdan yoksun.

duyuncsuzluk *s.* duyuncda yoksunluk.

duyuru *a.* herhangi bir olguyu, bir işi, bir durumu, bir şeyi kamuya, herkese duyurmak için duvara asılan ya da gazetede yayımlanan yazı. [891]: «Mısır filmlerinin duyurularına benzeyen sözlerin.–AB.»

duyusal *s.* duyu ile ilgili: «Ruhun idealara yönelmiş olan, güdücü, akıllı bir kısmı (logistikon) ile iki tane de isteyen, duyusal yönü vardır.–MG.»

duyuş *a.* 1 duyma biçimi. 2 bir olgunun insanın ruhunda bıraktığı iz. [965]

düden *a. coğr.* alçıtaşı, kireçtaşı gibi suda eriyebilen taşların geniş yer tuttuğu bölgelerde oluşan derin kuyu, ki genellikle yeraltı sularınca açılır ve türlü biçimde, değişik büyüklükte olabilir: «Düden benzer birtakım çukurluklara yurdumuzda obruk adı da verilir.–Rİ.»

dügüm *a.* 1 yaz. bir edebiyat yapıtında, anlatılan ya da gösterilen çapraşık olguların toplanıp birleştikleri, düğüm-lenir gibi oldukları nokta;

örneğin bir oyunda, oyunun belli başlı olguları ortaya çıktıktan, geliştikten sonra olayın gidişinde durumlar birbirine girer, karışır, işte bu nokta düğümdür. 2 fiz. bir dalgalı devinimde uzanımı sıfır olan noktalardan her biri.

dürtü *a. ruhb.* kişiyi bir şeyi yapmaya iteleyen ve kaynağı us olmayıp duygulanım olan iç güç. [1501]: «içsel dürtülerin boşaltılabileceği geniş bir kanaldı bu roman.–MS.»

düş *a. 1* kişinin, uykuda gördüğü şeyler, yani uyurken bellekte beliren görüntüler ve düşüncülerin topu. [1998]: «Gördüğü düşü hayra, yoranın da anasını.–KA.» 2 olmuş ya da varmışcasına bellekte tasarlanan şey. [690; 767]: «eve para girecek düşü içinde.–AP.» ⊙ **düş kırıklığı** çok istenilen ya da umulan bir şey olmayınca duyulan üzüntü. [2170]: «kişi kimi zaman düş kırıklığına uğrar.–AP.», «Çekoslovakya'nın ... işgal edilivermesi, büyük bir düş kırıklığı yaratarak yeni bir karamsarlık dalgası estirmişti dünyamızın üstünde.–YNN.»

düşey *s. mat.* yerçekimi doğrultusunda olan, çekül doğrultusu, yani yukardan aşağıya olan, düşen doğrultu. [2196]:

«düşey daire ve gözlem yerinin dairesi.–AK.»

düşgücü bkz. **imgelem**: «Oysa Robinson Crusoe ... yaşadığı ortamla pek uyuşmayan, düşgücü zengin bir yazarın ... yazdığı bir öyküdür.–AG.»

düşkü *a.* gücü bir işe yetmez olanın içinde bulunduğu durum. [10]: «Onun düşkü içinde olduğunu anlayınca, ileri sürdüğüm düşününden caydım.–AP.»

düşlemek bir şeyi olmuş gibi ya da varmış gibi bellekte tasarlamak, canlandırmak. [691]: «düşlemek, sezmek gibi.–AB.»

düşsel *s. ruhb.* düşe değgin, düş ile ilgili; düş niteliğinde olan. [692]: «Hiç bir ressam dış dünyayı, düşsel bir dünyanın içine yerleştirmek için onun kadar başarı sağlamamıştır.–SB.»

düşümedşlik *a. fels.* birkaç olayın aynı zamanda geçmesi, olması.

düşün bkz. **düşünü**

düşünce *a. 1* görüş, bir iş için düşünülen şey. [555; 1625; 1720]: «Belki benden önce o davranır düşüncesiyle hemen işe başladım.–AP.» 2 bir şey için duyulan üzüntü, tassa: «Almış onu bir düşünce.–»

düşünces *s.* aynı düşünüy çevresinde toplanan, aynı düşünüyde olan kimselerden her biri.

[717]: «*Bayan Halide Edip Adivar ile düşünderleri-NA.*»

düşünme a. 1 fels. usun, kendi kendini bilgi konusu yaparak belleğin çalışmalarını ve olaylarını incelemesi. **2** düşünmek eylemi.

düşünsel bkz. düşünüşel: «*Böylece romanın düşünsel yapısı o kadar karışık bir hale gelmiştir ki-FO.*»

düşünü a. inceleme, karşılaştırma ve birtakım ilgilerden yararlanma gibi belleksel işlemler yoluyla varılan yargı; bir iş için düşünülen çare. [555]: «*yayın bolluğu... genç kuşaklara bir düşünüy ve eylem hızı kazandırmaktadır. -NN.*»

düşünür a. düşünme yeteneği çok ileri olan kimse, düşünüyü iş edinen kimse, düşünüyü kişisi. [1728]: «*Daha dün akşam bir noktadan dostumun hangi düşünüyü atfederek söylediğini hatırlayamadığım bir güzel sözü tekrarlayayım. -BF.*»

düşünüsel s. 1 düşünüy ile ilgili. 2 ancak düşünüy ve tasarımda bulunan. [556]: «*kişi düşünüşel bir çaba harcamadan yaşarsa-*»

düşüt a. biy. yaşayabilecek gelişime ermeden doğan yavru. [282]

düzçizer a. düzgün çizgi çiz-

mek için kullanılan, ağaçtan ya da metalden yapılmış araç. [295]

düzeç a. fiz. bir yüzeyin yatay olup olmadığını anlamaya yarayan araç.

düzeltili a. basımevinde basılmakta olan bir yazıyı dizgi yanlışlarından kurtarmak eyleminin sonucu, yani düzeltilen şey. [2361]: «*Düzeltileri basımevine göndermeden önce bir kez de siz göresiniz diye-*»

düzeltilme a. 1 düzgün duruma getirme ya da bozukluğunu giderme ya da doğru duruma sokma, yanlıştan kurtarma işi. **2 tüz.** tüzeli bir işlemdeki ya da resmî sicil kayıtlarındaki bir yanlışlığın ilgililerce düzeltilmesi işi. [2361]: «*ama biz yukarıki düzeltilmede esaslı birtakım yanlışlar bulunduğunu söylemeden edemeyeceğiz.-NN.*»

düzeltilmen a. basımevinde basılmakta olan bir yazının, basılmadan önce dizgi yanlışlarını düzelterek onun yanlışsız basılmasını sağlayan kimse. [1546]: «*Bizde dizmenler de düzeltilmenler de dikkat etmiyorlar.-NA.*»

düzen a. 1 birtakım şeylere işe yarar, uygun ve beğeniye okşayan biçim verme. [1176; 2533]: «*Bir kitabın kapak düzeni, bir derginin sayfa dü-*

zeni, *özüne uygun olmalıdır*→ 2 işlerin yolunda gitmesinden doğan duruluk. [970]: «*Evde bir hasta oldu mu o evde düzen bozuldu demektir.*» 3 toplumun siyasa, ekonomi, yönetim, yerleşim, gelenek-görenek gibi yaşamıyla ilgili şeyler yönünden içinde bulunduğu, alıştığı ve pek gerekmedikçe değişmesini istemediği koşulların topu. [1833]: «*ve sonra toplum ... kendine ... yeni bir düzen kurmaya çalışacaktır.-NN.*» 4 müz. sazların perdelerini belirli bir uyuma uygun duruma getirme işi, ses ayarı: «*Düzen, en az üçü bir düşen ... seslerin ... birlikte çıkarılmalıdır.-MRG.*»

düzenbağı bkz. sıkıdüzen: «*Bununla duruşmanın sessizliğini, yüceliğini, düzenbağını sağlamış oluyoruz.-MS.*»

düzendeş s. düzen yönünden eş olanlardan her biri, eş düzenli: «*Onun için -ip yapıtlı ulaçlar, kendilerinden sonra gelen yüklerle düzendestirler.-TNG.*»

düzendeşlik a. düzendeş olma hali, düzen yönünden eşlik: «*Deyimleşmiş öbeklerde de bu düzendeşlik vardır.-TNG.*»

düzengeç a. fiz. bir makinanın görevini istenilen ayarda tutmaya yarayan araç. [1973]

düzenleme a. düzenli hale koyma, düzen verme. [2338; 2533]

düzenlemek (bir şeye) uygun biçim vermek, düzen vermek, (bir şeyi) düzgün duruma koymak. [2339; 2534]: «*yeni-den düzenlemek için-Aİ.*»

düzenli s. düzeni olan, her şeyi yerli yerinde olan. [971; 1539]: «*Demek ki, deneme; bir düzyazı biçimidir, düzenli bir düzensizlik içindedir.-TDK.*»

düzenlik a. iyi düzen hali.

düzenlilik a. her şeyi yerli yerindelik. [970]: «*Her hukuk sistemi içinde eğilim halindeki düzenlilikleri araştırmak-NŞK.*»

düzensiz s. düzeni olmayan ya da düzeni bozuk olan. [133; 594; 1835]

düzensizlik a. düzeni olmama hali, karışıklık. [132; 1836]: «*elinde tuttuğu silâhların bir bozgunculuk, bir düzensizlik simgesi olduğu ... hissettirilmelidir.-BO.*»

düzey a. 1 bir şeyin başka şeye ya da şeylere göre olan yükseklik kertes: «*ve çağımızdaki insan yaşantısının çok altında bir düzeyde-ÇA.*» 2 fiz. bir yüzeyin ya da bir noktanın, yükseliş bakımından belirttiği yatay sınır. [2099]

düzgü a. fels. kural olabilecek

nitelikte ilke ya da önerme. [382; 1839]: «*kuramsal görüşün, pratik görüşten, yani her türlü ereklere, düzgülerden kurtulması gerektiğini belirtmeğe çalışmıştı.*»-NŞK.»

düzgüsel s. fels. düzgü ile, yani yasalarla ve kurallarla ilgili. [1090; 1840]

düzlem a. mat. üzerine, bir doğrunun iki noktası değiştirilince o doğrunun öteki her noktasının da değmesi gereken yüzey. [1695]: «*düşüncesine uymayan bir düzlemde*»-AB., «*Eksen düzlemi, kıvrımı simetrik olarak böldüğü düşünülen düzlemdir.*»-Rİ.»

düzme bkz. düzmece

düzmece s. gerçek olmayıp öz-
gününe benzetilerek uydu-
rulan, gerçek sanısı veren.

[2021]: «*Sanattan anlamak, bir yapının gerçeğiyle düzmecesini ayırabilmek yetisidir.*»-SKA.»

düzmecelik a. düzmece olma hali. [2024]: «*tanık polislerin düzmeceliği sırtan ifadeleri*»-AA.»

düzmececi s. düzme işler yapan. [2022]

düzmecilik a. düzme işler yapma, düzme işlerle uğraşma. [2023]: «*ortaya ... toplumun düzmeciliklerine başkaldıran ... bir dünya çıkar.*»-CÜ.»

düzyazı a. yaz. genel olarak, ölçü ve uyakla ilintisi bulunmayan deyiş kılığı, koşuk olmayan yazı. [1810]: «*Şiirden, düzyazıdan beklenen gibi bir anlam mı bekleniyor?*»-CSS.»

E

edilgen s. dilb. öznesi eylemin etkisine uğrayan (fiil), yani anlattığı işten, oluş ve kılıştan öznesi etkilenen (fiil); örneğin «*okunmak, yazılmak, kırılmak*» birer edilgen fiildir. [1890]: «*Birbirine bağlı iki cümleden birincisinin fiili etken, ikincisinin fiili edilgen olamaz.*»-ÖAA.»

edilgenlik a. dilb. edilgen olma hali: «*-il, edilgenlik ekidir.*»-TNG.»

edilgi a. fels. dıştan gelip bir şeyde belli bir değişiklik yapan iş ya da bu işle ortaya çıkan durum.

edilgin s. fels. ve biy. etkiye uğrayan, etkin karşıtı. [1649]: «*Etki yapanla edilgin olan*

genel olarak birbirinin karşısında bulunurlar.-BA.»

edilginlik *a.* edilgin olma hali: «*duyum da bir edilginliktir.-MG.»*

edim *a.* 1 olup bitmiş iş. [112]: «*kişi edimleriyle kendini gerçekleştirecektir.-AB.»* 2 *tüze.* yerine getirme, yani iş olup bittikten sonraki edimsel ödeme, borç: «*Para ile ifade edilen bütün sözleşmelere, edimlerin fiyatlar genel seviyesindeki değişme ile paralel olarak ayarlanacağı şartı konur.-KB.»* 3 *fels.* varlıkta yetkinlik. 4 *müz.* bir müzik yapıtını çalmak ya da çalgı ve sesle birlikte yürütmek işi. [809]

edimsel *s. fels.* edim³ niteliğinde olan; gerçek olarak var olan. [113; 554]: «*Bununla birlikte, bu gerçeğin edimsel önemi pek azdır.-AG.»*

edimselcilik *a. fels.* geçmiş edimlerden örnek alınarak bugünkü edimlerin düzenlenebileceğini ileri süren öğretisi. [85]

edinim *a.* edinme işi, kendine mal etme, sağlama. [883]: «*Bu yüzden kabile topluluğu, top-
rağın ortaklaşa (geçici) edinim ve kullanımının sonucu değil, ön koşuludur.-MuS.»*

edinme *a.* (bir şeyi) alma, kendine bir şeyi sağlama. [883]
edinmek kendine bir şeyi sağ-

lamak, kendini bir şeye sahip kılmak. [884]: «*Bir din edin kendine.-GA.»*

egemen *s.* 1 buyruğunu yürüten, güçlü, başkasına boyun eğdiren: «*beyaz azınlığın zencici çoğunluğa egemen olduğu-İS.»* 2 *fels.* kendisinden daha ulu ve daha yüce bir şey tasarlanamayan. [641]

egemenlik *a.* 1 egemen olma hali, yani buyruğunu yürütme, boyun eğdirmesi: «*Antalya'nın Roma egemenliği altında olduğunu unutturacaktık ve-FRA.»* 2 örgütlenmiş ve bağımsız bir toplumda, yasama, yürütme, yargılama gibi erklerin kullanılması hakkı. [642]: «*Böylece devlet egemenliği kısıtlanmış, Türkiye vesayet altına alınmıştı.-İS.»*

eğik *s.* 1 eğilmiş. 2 *mat.* dik olmayan. [1282]

eğilim *a.* 1 bir yana eğilme, yatma. 2 bir şeyi sevmeye, istemeye ya da yapmaya içten yönelme: «*paranın dolaşım hızını artıran bu eğilimin-KB.»* 3 *ruhb.* ruhu birtakım şeylere yönelten içtepi. [1423; 2336; 2479]

eğilimli *s.* eğilimi olan, istekli. [1424; 1746]: «*Bilindiği gibi bilinç olayları ... dışlaşma-
ğa, nesnelleşmeğe, daha doğrusu maddeye taşmağa eğilimlidir.-NŞK.»*

eğim a. 1 eğilmiş olma durumu.

2 bir yüzeyin, az çok eğilmiş olması, yani yatay olmayıp düşeye doğru bir durum almış bulunması. 3 *coğr.* belirli bir yatay uzaklıkta bulunan iki nokta arasındaki yükseklik farkı. [1423]: «Eğimi *incelikle ölçmek için nivelman araçlarından faydalanılır.-Rİ.*» ⊙ **eğim eğrisi** *coğr.* bir ırmağın, yatağını aşındırması süresince gelişen ve kaynağı ile ağzı arasındaki yatak boyunca çizilen eğri: «*Dilimizde bu eğriyi belirtmek üzere bugün denge yanayı, denk eğri, eğim eğrisi terimleri kullanılmakta ise de -Rİ.*» ⊙ **eğim kesikliği** *coğr.* akarsu boyunda yer yer görülen dik yerler, ki akarsular böyle yerleri kemirip gidermeğe uğraşır: «*Akarsular böyle yerleri kemirir ve eğim kesikliğini gidermeğe çalışırlar.-Rİ.*»

eğimölçer a. *coğr.* yatay duruşlu bozulmuş tabakaların dalışını ölçmeye yarayan araç. [1165]: «*Tabakamın dalışı, yani eğimi, jeolog pusulasının içindeki eğimölçer ile ölçülür.-Rİ.*»

eğitbilim a. eğitim ve öğretimi kurallara bağlayan bilim kolü. [1893]: «*Üstelik sayıca sonuçlandırma, çağdaş eğit-*

bilim ilkeleri açısından büyük anlam taşımaz.-FB.»

eğitbilimci a. eğitimci, eğitim bilgini. [1892]

eğitici a. çocuk ya da hayvan eğitimiyle uğraşan kimse. [2512]: «*Ertuğrul Bey'in hayvan eğiticisidir-KT.*»

eğiticilik a. eğiticinin yaptığı iş.

eğitim a. bir kimseyi ya da bir hayvanı duyguca, davranışça, görgüce istenilene, yani güdülen ereğe göre biçimlendirmek işi. [2511]: «*Eğitim ve öğretimin eksik olduğu bir yerde-BA.*»

eğitimci a. 1 öğretim ve eğitim alanında çalışan kimse, eğitimle uğraşan kimse. 2 *fels.* eğitimciliği benimseyen kimse. [2512]: «*Örneğin Helvetius ve Condorcet'nin öğretileri eğitimcidir-OH.*»

eğitimcilik a. 1 eğitimle uğraşma, eğitme işi, eğitimcinin gördüğü iş. 2 *fels.* eğitimin kişiye istenilen yönü verebileceğini ileri süren öğreti. [397]

eğitimli s. eğitilmiş.

eğitimsellik a. eğitilmişlik.

eğitimsel s. eğitimle ilgili. [2515]: «*Layiklik, Batı'da, gelişen burjuva sınıfının, kilisenin ekonomik ve eğitimsel baskısını yıkışıyla doğmuş-ÇÖ.*»

eğitimsellik a. eğitimle ilgili.

eğitimsiz *s.* eğitim görmemiş, eğitilmemiş.

eğitimsizlik *a.* eğitim görmemişlik, eğitilmemişlik.

eğitme *a.* bir kimseyi ya da bir hayvanı duyguca, davranışça, görgüce istenilene yani güdülen ereğe göre biçimlendirme. [2513]

eğitmek bir kimseyi ya da bir hayvanı duyguca, davranışça, görgüce istenilene yani güdülen ereğe göre biçimlendirmek. [2514]: «*eline teslim ettiğimiz körpe insan malzemesini eğitmek-NN*»

eğitmen *a.* 1 eğitmek işini yapan kimse, eğiten kimse: «*eğitmen olarak Vietnam'a gönderilen-NN*» 2 öğretmen okulunu bitirmediği halde, bir yasa ile köyde öğretmenlik yapan kimse: «*Bugün eğitmenler eliyle canlanmış köyler ve ilk dersini eğitmenden almış öğretmenler, hatta doktorlar çoktur.-FB*»

eğitmenlik *a.* eğitmenin işi.

eğitsel *s.* eğitici niteliği olan. eğitimsel, eğitimle ilgili. [2515]: «*Bu alışkanlıkları da edebiyat, eğitsel nitelikleriyle kazandırır kişiye.-AdB*», «*bizce boykotun anlamı üzerinde durmak ve ondan gerekli eğitsel sonuçları çıkarmak daha yararlıdır.-FB*»

eğitsellik *a.* eğitsel olma hali. [2516]

eğretileme *a. yaz.* bir gerçek anlamı ona benzerliği olan başka bir anlam ile anlatma, yani bir şeyi anlatmak için, ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma. Örneğin, «Bu kişi bir tilkidir» denildiği zaman bir eğretileme yapılmış olur ve bu eğretileme ile o kişinin kurnazlığı belirtilmek istenmiştir. [990]: «*Her eğretilemede benzetmenin ana öğelerinden birisi düşmüştür.-TNG*»

eğri *s.* 1 *mat.* doğru olmayan. [1650]: «*Eğriye sonsuzda teğet olan doğruların-AK*» 2 *fels.* gelenek ve göreneğe, tüzeye ve töreye aykırı olan.

eğrilik *a. mat.* bir yayın bir noktasındaki teğetin, gittikçe bu noktaya yaklaşmak üzere çıkan başka bir teğetle ortaya çıkardığı açının bu iki teğet noktası arasındaki yay uzunluğuna oranı. [942]

ek *a.* 1 bir şeyin eksliğini gidererek bütünlemek için ona katılan parça. [892] 2 *dilb.* bir sözcüğe eklenerek ona yeni bir değer, yeni bir görev veren öge, ki sözcük üretmek ya da çekim için köklere ya da sözcüklere ulanır; örneğin -li, -yor birer ektir ve eklerin kendi başlarına

anlamları bulunmaz: «*türetme ekleri ... iki büyük bölüme ayrılır.-FKT..*»

ekenek a. ekime elverişli toprak: «*Geniş ekenekleri için Ukrayna'nın / Alman gençliği'nin akıttığı kan ne?-CAK.*»

ekim a. 1 toprağa yolunca tohumu atma işi. 2 yılın onuncu ayının adı.

ekin a. 1 tahılın, tohum olarak tarlaya atıldığı andan harman oluncaya değinki hali. 2 *mec.* bir topluluğun tinsel özelliğini, duyuş ve düşünüş birliğini oluşturan ve yapan, gelenek halindeki her türlü yaşayış, düşünüş ve sanat varlıklarının topu. [1217]: «*gerçekten ekinli kişilerimiz yok-NA.*»

ekinç bkz. ekin²

ekinli s. gerekli bilgileri edinerek uslamlama, beğeni ve eleştirme yeteneklerini geliştirmiş (kimse), ekin² yönünden yetişmiş (kimse).

ekinlilik a. gerekli bilgileri edinerek uslamlama, beğeni ve eleştirme yetenekleri yönünden yetişmişlik.

ekinsel s. ekin² ile ilgili. [1218]: «*ekinsel, sanatsal devinim-EC.*»

ekinsiz s. ekin² yönünden yetersiz olan, ekince yetişmemiş olan.

ekinsizlik a. ekin² yönünden

yetersizlik, ekince yetişmemişlik.

eklem a. anat. insan ya da hayvanda, gövde kemiklerinin birleştiği yer. [1259]

eklenti a. bir şeye eklenmiş olan (şey,) ek durumunda bulunan nesne. [1716]: «*Basimevi ve eklentileri-Anayasa.*»

eksen a. 1 durduğu yerde dönmekte olan bir şeyin, dolayında döndüğü varsayılan doğru çizgi; bir at arabası tekerinin ortasından geçen ve onun dönmesi sırasında bir yana yatmamasını sağlayan parça bir eksendir. 2 *coğr.* tabakaların kıvrılmış olduğu yerlerde kıvrım yanlarının ortasından geçtiği düşünülen çizgi: «*Eksen düzlemi, kıvrımı simetrik olarak böldüğü düşünülen düzlemdir.-Rİ.*»

3 *mat.* üzerinde bir (+) artı yön varsayılan sonsuz doğru. 4 *mec.* bir şeyin ağırlık noktası ya da merkezi. [1433]: «*Biçim, belli bir eksenin çevresinde yeni, küçük olanaklar kazanıyor.-CSS.*», «*bu roman kişilerinin eksenini, odak noktası benim-MS.*»

eksi a. 1 *mat.* aritmetikte (-) biçiminde gösterilen çıkarma iminin adı. 2 *meteor.* (ısı derecesi için) sıfır altı. 3 *fiz.* artı karşıtı. [1777] 4 *tıp.* bulaşıcı hastalıklarda, mikros-

kopla yapılan araştırmada mikrop bulunamaması ya da aşö öncesi deneyde gövdenin mikrop almamış olmasının anlaşılması. [1364]

eksilen a. mat. çıkarma işlemindeki ilk sayı; örneğin, 10-5=5 çıkarma işleminde 10 sayısı eksilendir, yani kendisinden sayı çıkarılan sayıdır.

elcil a. töreb. başkalarının iyiliği uğruna, çalışan, başkalarını düşünen (kimse), **bencil** karşıtı, özgecil. [361]: «*sonra başkacıl dedi, daha sonra daha güzelini buldu, elcil dedi.-MF.*»

elcillik a. elseverlik, başkalarının iyiliği uğruna çalışma, başkalarını düşünme hali: [105; 362] «*insanın toplu halde yaşaması, telkin, taklit, elcillik, bağınazlık, yalnızlık korkusu... vb. gibi toplumsal olaylar gene hep sürü içgüdüsüyle anlatılır.-NŞK.*»

elçi a. 1 tüze. başka bir devlet katında kendi devletini temsil eden kimse. [2057] **2 mec.** bir sorunun çözümü için birinin başka birine gönderdiği aracı.

elçilik a. 1 elçinin görevi. **2** elçinin orunu. [2055] **3** elçinin içinde görevini yaptığı yapı. [2058]

elerki a. toplb. ulus erk ve ege-

menliğine dayanan yönetim biçimi. [339]

elerkil s. elerkine dayanan, elerki ile ilgili. [340]

eleştirel s. eleştiriyle ilgili, eleştiriye değgin, eleştiri üzerine olan. [2496]: «*eleştirel bir ölçüt olamıyor.-AB.*», «*Eleştirel tutum yokluğundan ötürüdür bu da.-MB.*»

eleştiri a. yaz. ereği, bir edebiyat ya da sanat yapıtını her yönüyle inceleyip açıklamak, anlaşılmasını sağlamak ve değerlendirmek olan yazı türü. [1199; 2497]: «*Belki de kaç eleştirmen varsa o kadar eleştiri anlayışı var.-NU.*» bkz. **eleştirme**

eleştirici s. eleştiren (kimse, görüş): «*Eleştirici bir gözle bakıldığında, düzendeki aksaklıklar görülecektir.-»*

eleştirimcilik a. fels. 1 bir felsefe kurarken insan bilgisinin yeteneğini bir eleştiriden geçirmeyi ilk koşul olarak ele alan görüş. **2** düşünür Kant'ın koyduğu bilgi kuramı, ki görgücülüğe karşı usun ve düşününün, usculuğa karşı da algı ve deneyin yanındadır. [1200]

eleştirisel bkz. **eleştirel**

eleştirme a. 1 bir düşününün, bir yargının, bir tutum ya da davranışın doğruluk ya da yanlışlığını ortaya çıkararak

gerçek değerini belirtmek, saptamak için onu inceleme işi. 2 bir edebiyat ya da sanat yapıtını yargılama işi, yani yapıtı her yönüyle inceleyip açıklama, anlaşılmasını sağlama ve değerlendirme. [2498]: «*Görülüyor ki eleştirel yoksulluğumuz karşısında şairler eleştirme görevini kendileri yüklenmek durumuna giriyorlar.-MB.*»

eleştirmeci bkz. **eleştirmen**

eleştirmecilik *a.* eleştirmenin yaptığı iş. [1647]: «*kaldı ki, eleştirmecilik ile yaratıcılık çok kez, birbirinden ne kadar ayrı düşerse o kadar iyi gelişir.-NÖ.*»

eleştirmek 1 bir düşününün, bir yargının, bir tutum ya da davranışın doğruluk ya da yanlışlığını ortaya çıkararak gerçek değerini belirtmek için onu incelemek. 2 bir edebiyat ya da sanat yapıtını yargılamak, yani yapıtı her yönüyle inceleyip değerlendirmek. [2499]: «*Eleştiri sözcüğüyse, eleştirmek fiilinin türevlerindendir.-EmÖ.*»

eleştirmen *a.* eleştiren, eleştiri yapan, eleştiri yazıları yazan kimse. [1199; 1646]: «*Eski şiiri savunan eleştirmenlerin yetersizlikleri-CSS.*», «*Bu yüzden, diyorum, özellikle eleştirmen ta-*

rihle içli dışlı olmalı.-MB.»
eleştirmenlik *a.* eleştirmen olma hali. [1647]

elindelik *a. fels.* istemin istediği biçimde belirebilme gücü. [975]: «*Elindelik öğretisine göre Tanrılık tümel irade, iyilik ve kötülüğü ayırt edebilmeleri için insanlara tikel bir irade bağışlamıştır-OH.*»

emeç *a. bitk.* mantarların gelişim örgeni.

emekçi *a.* beden ya da kafa gücünü satarak geçimini sağlayan kimse, işçi. [1938]: «*Emekçi halk yığınları ... siyasal haklarına kıskançlıkla sahip çıkmıştır.-MAA.*», «*Ve sonra kürsüye çıkıp emekçi kelimesini proleter kelimesi yerine kullandığını açıklamış.-İS.*»

emekli *s. ve a.* belirli bir süre görev yaptıktan sonra yaşlılık ya da buna benzer bir yasal nedenle işi ile ilgisi kesilerek kendisine aylık bağlanmış olan (görevli). [1741; 2456]: «*Emekli öğretmen olan baba-AP.*»

emeklilik *a.* emekli olma hali: «*bu kimselere emeklilik aylığı bağlanmasının-CKır.*»

engebe *a.* 1 coğr. yeryüzünün dümdüz olmasını önleyen her türlü iniş, yokuş, çukur ve tepelerin ortak adı. [152] 2

mec. karşılaşılın ufak tefek güçlükler: «binbir yaşama engebesinde insanın kendisini ve sözün en geniş anlamında çevresini duyup yaşamasında -NU.»

engebeli s. coğr. inişli yokuşlu: «Dağlık yer terimi ... engebeli terimini karşılar.-Rİ.»

engel a. bir işi yapılamaz hale sokan şey. [1301]: «Yanılmaya, aldanmaya bazen engel olunamıyorsa da-NU.» ⊙ **engel olmak** önlemek, önleyici bir neden halinde ortaya çıkmak. [1303]

engelleme a. bir işin yapılmasına engel olma. [1302]: «Muhalefetin engelleme taktiği -Aİ.»

engellemek önlemek, bir şeyin yapılmasına engel olmak. [1303]: «Engellemek için 'olmaz-hayır' fikirleri direnişin karşısına insafsızca çıkarlar.-EA.»

enlem a. gökb. ve coğr. yeryüzündeki herhangi bir noktanın çekül doğrultusu ile ekvator düzlemi arasındaki açı, ki bu açı ekvatorla o nokta arasındaki meridyen yayı üzerinde ölçülür. [153]: «kuzey enlemlerde bulunan bir gözlemci-AK.»

erbaş a. subay ve assubay dışında kalan rütbeli asker.

erdem a. törenin övdüğü iyilik-

çilik, acıma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk gibi niteliklerin genel adı. [528]: «bir kimse için erdem sayılacak-CSS.»

erdemli s. kendisinde erdem bulunan, erdemi olan. [527]: «Erdemli, yetenekli, yetkin sanatçı-ME.», «halkı erdemli, yazarları görkemli bir ülke vardı.-AN.»

erdemlilik a. erdemce yücelik, erdemi olma hali.

erdemsiz s. erdemi olmayan.

erdemsizlik a. erdemi olmama hali: «Yok, uydurma demok-rasi adına konuşmak erdemsizlikten başka bir şey değildir.-İS.»

erden s. (insan) erkekle cinsel ilişkide bulunmamış (dişi). [191; 192]

erdenlik a. erden olma hali, erden olmayı sağlayan hal. [229]

erdişi s. biy. dişi ve erkek üreme organlarını birlikte taşıyan (birey). [787]

erek a. ardından koşulan, erişilmek istenen sonuç; bir iş yapılırken varılmak istenilen son. [584; 711]: «Erekləri salt şiir okumak, şiirle alış-verişte bulunmaktadır.-SKA.»

erekbilim a. fels. ereksel nedenleri inceleyen felsefe kol-u. [2470]: «Ben, bu kavram yardımıyla, hem erekbilime,

hem de mekaniğe giren, ruhsal olgunun çözümsel iki anlamlılığını aşmaya ... çalıştım. -BO.»

erekçilik *a. fels.* her şeyde bir erek bulunduğunu, her şeyin bir ereğe yöneldiğini söyleyen ve savunan öğreti. [560]: «*Demek oluyor ki evrimcilik erekçilik ile de, mekanikçilik ile de anlaşılamaz. -IHB.»*

erekli *s.* ereği olan. [2471]: «*Ama insan gidişi ve tarih oluşumları toplumsal olay, yani bilinçli, erekli olaylar biçimini aldı mı o zaman toplumsal düşüncenin başlıca biçimlerinden biriyle belirlenebilir. -NŞK.»*

ereklilik *a. fels.* bir işte ereğin, o işin nedeni olması hali. [559]: «*Aristoteles felsefesinin, kendisinden önceki felsefelerden başlıca ayrılığı da, ereklilik kavramını esas olarak almasıdır. -MG.»*

ereklilik *a.* ereği olma hali: «*Ama aynı terimi ereklilik diye de yorumlayabiliriz. -BO.»*

ereksel *s.* erek niteliğinde olan. [576; 2471] ⊙ **ereksel neden** *fels.* bir işin olmasının ereği olan neden; örneğin, saatin ereksel nedeni vakti göstermesidir. [577]: «*Aristoteles tabiat öğretisinde ereksel nedenler ile mekanik neden-*

leri birbirinden ayırır. -MG.»
ereksiz *s.* ereği olmayan.

ereksizlik *a.* ereği olmama hali.
ergime *a. fiz. ve kim.* (katı bir özdek) ısının etkisiyle sıvı haline geçme.

ergimek *fiz. ve kim.* (katı bir özdek) ısının etkisiyle sıvı haline geçmek.

ergin *s.* 1 olmuş, olgunlaşmış, yetişmiş. 2 *tüze.* iyi ile kötüyü ayırabilecek yaşa gelmiş olan; ki bir kimse on sekiz yaşını doldurunca ergin olur ve medenî yasanın kişiye verdiği hakları kullanmaya hak kazanır. Ayrıca, evlenme kişiyi ergin kılar, yani on sekiz yaşından küçük evliler de ergin sayılır. [1985]: «*Sezgin olan erginin eylem yeteneği vardır. -HVV.»*

erginleşme *a.* ergin hale gelme.
erginleşmek ergin hale gelmek.

erginlik *a.* 1 ergin olma hali. 2 *tüze.* iyi ile kötüyü ayırbilme erki, ki yasaya göre on sekiz yaşını doldurmakla kazanılır. [1996]: «*Erginlik, on sekiz yaşın doldurulmasıyla başlar. -HVV.»*

ergitme *a. fiz. ve kim.* ergimesini sağlama.

ergitmek *fiz. ve kim.* ergimesini sağlamak.

eril *s. dilb.* (kimi dillerde) erkek cinsten sayılan (sözcük). [1767]: «*Bu dillerin çoğun-*

da eril adlarla dişil adlar birbirinden eklerle ayrılır.-TNG.»

erillik *a. dilb.* eril olma hali: «*Arapça, Fransızca gibi birçok dillerde adlar, hatta sözcüklerin birçoğu, erillik, dişillik bakımından ikiye ayrılır.-TNG.»*

erim *a.* bir şeyin erebileceği uzaklık.

erin *s. eğitb.* döl verme yetkinliğine gelmiş. [194]

erine *a.* hiç bir eksiği, hiç bir üzüntüsü, acısı, tasası olmama hali. [776; 1956]: «*Deniz de o erinci veriyor bana -AÖ.»*

erinelik *a. eğitb.* döl verme yetkinliğine erme hali. [253]

erişim *a.* 1 erişmek eylemi. 2 belli iki yer arasında, örneğin iki köy arasında gidip gelebilme. [1566]

erişkin *a.* 1 olgunlaşmış, yetişkin. 2 *biy.* gövdesi eşeyssel olgunluğa erişmiş olan, yani eşeylik organında eşeylik gözlemlerinin olgunlaşarak çalışmaya başlayacak duruma gelmiş olan. [1088]

erişkinlik *a.* yetişkinlik.

eriten *s. fiz.* bir katıyı eritebilen ya da içinde bir katı eriyebilen (sıvı).

eriyik *a. fiz. ve kim.* içinde bir katı erimiş olan sıvı. [1270]: «*İşte, asit sülfirik, işte asit azotik ve daha bir sürü asit-*

ler, sonra amonyak, çeşitli tuzlar, her türlü eriyikler.-NŞK.»

erk *a.* bir şeyi yapabilme gücü, yapabilmeklik. [454; 880; 1204]: «*ve yüzlerce yıl sömürüle sömürüle erkten, güçten düşmüş ülkelere davramp toparlanmak hamlesini O vermiştir.-YKK.»*

erke *a. fiz.* bir özdeki iş çıkarmaya yarayan güç. [1204]: «*Erke, maddenin devimsel dönüşüm özelliğidir.-OH.»*

erkin *s.* hiç bir koşula bağlı olmayan, istediği biçimde davranabilen. [788; 1237]

erkinlik *bkz. erkinlikçi*

erkinlik *bkz. erkinlikçilik*

erkinlik *a.* hiç bir koşula bağlı olmama, istediği biçimde davranma hali, özgürlük: «*Halk erkinliğini, özgürlüğünü kazanır.-NŞK.»*

erkinlikçi *s.* serbestlikten yana olan, yani erkinlikçilik öğretisini benimseyen, özel girişimci. [772; 1237]

erkinlikçilik *a. toplb.* «bırakınız yapsın, bırakınız geçsin» ilkesiyle özetlenebilecek bir görüş, ki siyasal alanda halka, hükümet yönetimi karşısında olabildiğince özgürlük vermeyi doğru bulur ve bütün siyasal görüşlerin parlamentoda temsil edilebilme

olanağının verilmesini ister; ekonomik alanda özel ve bireysel girişimi temel alır ve bu alanda devlete yalnızca gözetimci olarak bir görev tanır, yani devletin ekonomik girişimlere girişmesini ekonomiye karışmasını istemez. [773; 1238]

erselik bkz. **erdişi**

erte *a.* içinde bulunulan günden sonraki gün ya da günler.

erteleme *a.* 1 ertelemek eylemi. 2 *tüze.* bir kimse için verilen cezanın yerine getirilmesinin belli bir süre için koşullu olarak geri bırakılması. Cezası ertelenmiş olan kimse, erteleme süresi içinde yeni bir suç işlerse geri bırakılan ceza yeni suçun cezasına eklenir; yeni bir suç işlenmediği sürece, ertelenen ceza yokmuş gibi işlem yapılır. [2326; 2414]: «*hükümetin erteleme kararına rağmen-EG.*»

ertelemek başka zamana bırakmak. [2327; 2415]: «*kuruluş ve işleyişini ilerde yapılacak yönetmeliklere ertelemektedir.-SLM.*»

esen *s.* sağlık içinde olan (kimse). [2032; 2108]

esenlik *a.* sağlık içinde olma hali. [34; 2065; 2107]: «*Aç idim ama içim esenlikle doluydu.-EÖ.*»

esin *a.* içe, gönüle doğan şey; herhangi bir nedenle içe doğan güzel duygu ya da düşünüş; yaratıcı içe doğuş. [895]: «*Esine inanmaktan bir türlü kurtulamadık.-NA.*»
⊙ **esin vermek** birinde esin uyandırmak. [897]: «*Göl bana esin verdi de yazdım bu şiiri-→*»
⊙ **esin almak** bir şeyden esinlenmek. [896; 1627]: «*onun söylediklerinden esin alarak-→*»

esinlemek esin vermek, esin uyandırmak. [897]: «*(mekanist okul) Toplumsal olayların gerekirciliğe bağlı olabileceği, nicel kanunlarla anlatılabileceği fikrini esinlemiştir.-NŞK.*»

esinlenmek bir şeyden esin almak. [896; 1627]

esirgemez *s.* bir şey uğrunda değerli bir şeyinden vaz geçebilen, esirgemeyen. [530]

esirgemezlik *a.* bir şey uğrunda değerli bir şeyinden vazgeçiş. [531]

eskiçağ *a.* yazının bulunuşuna değin geçen tarihsel zaman.

esnek *s.* bir dış gücün etkisi altında uzamak, kısalmak, eğrilmek, doğrulmak, kıvrılmak gibi biçim değişikliklerine uğradıktan sonra dış etkinin kalkması ile eski biçimini alabilmek özelliğinde olan (şey). [431]

esneklik *a.* bir dış gücün etkisi altında uzamak, kısal-mak, eğilmek, doğrulmak. kıvrılmak gibi biçim değışikliklerine uğradıktan sonra dış etkinin kalkması ile eski biçimini alabilmek özelliğı. [432]: «*Onda, iyiye ve kötüyeye kendiliğinden dönen bir esneklik var—MG.*»

esrik *s.* alkollü içki ile ya da herhangi bir nedenle kendini yitirmiş. [2091]

esrliklik *a.* alkollü içki ile ya da herhangi bir nedenle kendini yitirme: «*Onun için, bizler, bir yerde, yurtsever rakının üzöncü ve esrlikliğıyle dopdolu aydınlarız—CAK.*», «*güneşin ılık dokunuşlarının esrlikliğıyle başları döndüğünden—AÖ.*»

esrime *a.* 1 herhangi bir nedenle kendinden geçme. 2 sarhoş olma. 3 *fels.* coşup kendinden geçme, coşu. [2689]: «*İnsanı kendinden geçiren, kendi dışına çıkaran esrime durumunda, bir an için Tanrısal Bir'in varlığını kapladığını yaşarız.—MG.*»

esrimek herhangi bir nedenle kendini yitirmek. [2687]

esritme *a.* esrimesine yol açma, esrimesini sağlama.

esritmek esrimesine yol açmak, esrimesini sağlamak.

eşanlam *a.* özdeş anlam: «*Yu-*

karda Antik felsefe ile Yunan felsefesi deyimlerini, yer yer, eşanlamda kullandık.—MG.», «*Din ve büyüünün ikisi de, Mana'nın eşanlamı olan 'kutsal'dan yani aynı kökten çıktıkları halde—NŞK.*»

eşanlamlı *a.* dilb. anlamca özdeş olan sözcüklerden her biri, anlamdaş. [1755; 2127]: «*İşte böylece anlam yönünden birbirine eşit olan; yani aynı şeyi anlatmaya yarayan sözcüklere anlamdaş ya da eşanlamlı denir.—TNG.*»

eşcinsel *s.* kendi cinsinden kimselerle cinsel ilişkide bulunan (kimse). [758]: «*Eşcinsel örgütler birçok ülkede çoğalmış, eşcinsel seslerini korkusuzca duyurmaya ve toplum tarafından aşığılanmamak için hakkını istemeğe başlamıştır.—AD.*»

eşcinsellik *a.* kendi cinsinden kimselerle cinsel ilişkide bulunma hali. [759]

eşey *a.* biy. erkek ile dişiyi ayırt ettiren özel yapı; bireye, üreme işinde görev veren özel yaradılış, yani bireyin erkek ya da dişi olarak sınıflanmasını sağlayan görev, yapı ve karakter özelliklerinin topu. [308]

eşeyssel *s.* eşey ile ilgili, eşeye değgin. [309]

eşit *s.* 1 nitelik ve nicelikce bir-

birine denk olan (iki ya da daha çok şey): «*insanların hakikatleri kavramadaki kabiliyetleri eşit değildir.-CS.*» 2 birbirinden ne artık ne eksik olmayan (iki ya da daha çok şey): «*eşit olarak paylaşılmıştı.-AŞE.*» [1667]

eşitçi bkz. **eşitlikçi**

eşitçilik bkz. **eşitlikçilik**

eşitlemek *mat.* iki niceliği eşit kılmak.

eşitlenmek bkz. **eşitleşmek**

eşitleşme *a.* birbiriyle eşit hale gelme: «*Nasıl ki thermodynamique'te iki farklı gücün dengeye, eşitleşmeye doğru akışı, ısı kudreti yüksek olan cisimden az olana doğru olur.-NŞK.*»

eşitleşmek birbiriyle eşit hale gelmek.

eşitleştirmek birbiriyle eşit hale getirmek.

eşitlik *a.* iki ya da daha çok şeyin birbirine eşit olması hali. [1665]: «*devletler arasında varolması gereken eşitlik ve özgürlük içinde.-MAA.*»

eşitlikçi *s. toplb.* siyasal ve toplumsal eşitlik yanlısı: «*hürriyete en geniş ve en eşitlikçi anlamda yer vermek.-NeA.*»

eşitlikçilik *a. toplb.* kişilerin eşit olduğunu ileri süren, toplumsal ve siyasal eşitliği savunan görüş.

eşitsiz *s.* eşit olmayan. [600]

eşitsizlik *a.* eşit olmama hali. [1666]: «*gördüğü haksızlıklar ve adaletsizlikler ve eşitsizlikler sebebiyle o da ... İsparta'ya sığınmıştı.-İA.*», «*iş ve emek kıymetlerindeki eşitsizlik ve dengesizlik diye bir tasaya düşmemişler.-NFK.*»

eşlenik *s. mat.* herhangi bir biçimde birbiriyle oranlı bulunan sayı, (çizgi): «*Sağ yanın pay ve paydası, paydanın eşleniği ile çarpılır ve -AK.*»

etçil bkz. **etobur**

eten *a. 1 zool.* hayvanlarda, ana ile dölüt arasında kan alıp verme ve dolayısıyla besin ve oksijen değişimi işini sağlayan süngerimsi yapı, ki döl-yatağına yapışıktır ve yavru doğunca o da düşer. 2 *bitk.* bitkilerde, çiçekte yumurtacıkların yumurtalığa yapışık bulundukları doku. [1392]

etken *s. 1* etki yapan şey: «*Ancaak iki önemli etken planı çelmelemiştir.-KB*» 2 *a. fels.* etki yapan her şey. 3 *s. kim.* bir özdek üzerinde belli bir değişiklik meydana getiren. [78; 1603]] 4 *dilb.* öznesi, eylemi yapan (fiil), yani öznesi anlattığı işi, oluşu, kılışı yapan (fiil); örneğin *görmek, gülmek, kırmak* birer etken fiildir: «*Birbirine bağlı iki cümleden birincisinin fiili et-*

ken, ikincisinin fiili edilgen olamaz.-ÖAA.»

etkenlik a. etken olma hali.

[1605]: «-gin ekiyle türemiş sıfatlar, edilgenlik ve etkenlik bakımından -ik ekiyle türemişlere benzer.-TNG.», «Demokratik Devrimci kanadın etkenlik kazanmasının nedeni-OS.»

etki a. bir şeyin başka bir şey üzerinde bıraktığı iz, bir şeyin başka bir şey üzerinde herhangi bir bakımdan yön ve eğilim değiştirici eylemi. [2541]: «Türkçenin Arap ve Fars dilleri etkisinden kurtulması-NS.» ☉ **etki yapmak** etkilemek: «İnsanın bu iki varlığı ... bu evrenden etkilenmekte, bu evren üzerine etkiler de yapmaktadır.-IHB.»

etkileme a. bir şey üzerinde şöyle ya da böyle bir değişiklik yapacak bir işlemde bulunma, yani bir şeyi etkiye uğratma. [2542]: «ordunun yabancı çıkarlara alet edilmesini ... önlemek için etkileme çabalarına girişenlerin bu uğraşmalarını küçümsemek -MüS.»

etkilemek bir şey üzerinde şöyle ya da böyle bir değişiklik yapacak bir işlemde bulunmak, yani bir şeyi etkiye uğratmak. [1604; 2543]: «Eğitmenler nüfusu az olan köy-

lerin çocuklarına üçüncü sınıfa kadar ders veriyorlar, kalan zamanlarında köy halkını etkilemek için çalışıyorlardı.-FB.»

etkilenme a. etkiye uğrama.

etkilenmek etkiye uğramak: «İnsanın bu iki varlığı ... bu evrenden etkilenmekte, bu evren üzerine etkiler de yapmaktadır.-IHB.»

etkileşim a. karşılıklı olarak birbirini etkileme işi: «Devrimsel atılımlarla dil arasındaki bu doğrudan etkileşim. dilimizin söz dağarcığındaki kendini göstermiştir daha çok.-EmÖ.»

etkileşme a. karşılıklı olarak birbirini etkileme.

etkileşmek karşılıklı olarak birbirini etkilemek.

etkili s. etkileme gücü olan. [1603]

etkililik a. etkili olma hali.

[1605]: «Kuşkusuz, yazarın etkililiğini, çevresel koşullar datamamlar ayrıca.-AdB.»

etkimek kim. bir şeye etkide bulunmak. bkz. **etkilemek**

etkin s. işler, çalışır durumda olan (şey). [78; 493]: «Türkiye'de etkin bir yanardağ yoktur-»

etkinci s. felse. etkincilik yanlısı. [79]

etkincilik a. felse. gerçeği bir anlalsal etkinlikten çok bir yaşama ve eylem işi sayan, ger-

çeği eylemde bulan öğreti. [81]: «*Bu açıdan bakınca birbirlerine en karşıt felsefe sistemleri etkinsilikte birleşmektedirler.-OH.*»

etkinlik *a.* etkililik; çalışırlık; devinim durumunda olmaklık; işlerlik. [80; 494]: «*ama herhalde bu durumda kendi düşünce etkinliği durdurulmuş, kötürüm edilmiştir.-BA.*»

etkisiz *s.* etki gücü olmayan. **etkisizlik** *a.* etki gücü olmama hali: «*Bazı büyü törenlerindeki etkisizlik onun güçsüzlüğünü, zayıflığını, başarısızlığını ortaya koymuş, böylece ... dinin doğmasına neden olmuştur.-NŞK.*»

etmen *a.* 1 bir sonucun ortaya çıkmasına yardım eden şey: «*kendisini oluşturan etmenlerden biri de-NU.*» 2 biy. bir olgu doğuran, bir sonucun yaratılmasına katılan, etkileyen öğelerden her biri. [115; 503]

etobur *s.* etle beslenen (hayvan): «*üyü pembeye çalar renkli, dişleriyle kemirgen, pençeleriyle etobur hayvanı kuşağının altında taşıdığını gören yoktur daha.-BK.*»

etoburlar *a.* zool. memelilerin, keskin ve paralayıcı diş ve tırnakları olan takımı, ki aslan, kaplan, kedi, köpek gibi çeşitleri içine alır.

ettirgen *s. dilb.* başkasının aracılığı ile yapılan geçişli bir eylemi anlatan (fiil); örneğin, *kırdırmak, sardırmak* birer ettirgen fiildir: «*Bunlara ettirgen fiiller denir.-TNG.*»

ettirgenlik *a. dilb.* (fiillerde) ettirgen olma hali.

evcil *s.* eve ve insana alışmış (hayvan). [406]

evcilleşme *a.* (hayvan) eve ve insana alışma.

evcilleşmek (hayvan) eve ve insana alışmak.

evcilleştirilme *a.* (hayvan) evcil hale getirilme: «*Oysa ekim, hayvanların evcilleştirilmesi ... neolitik çağlarda gelişmiştir.-NŞK.*»

evcilleştirilmek (hayvan) evcil hale getirilmek.

evcilleştirme *a.* (hayvanı) eve ve insana alıştırmak, evcil hale getirme.

evcilleştirmek (hayvanı) eve ve insana alıştırmak, evcil hale getirmek.

evecen bkz. **ivecen**

evecenlik bkz. **ivecenlik**: «*Yalnız, bunları düşünürken nasıl garip bir evecenlik, bir geç kalmama duygusu içinde yüzdüğünü hatırlıyor.-BK.*»

evedi bkz. **ivedi**

evedilik bkz. **ivedilik**

evirme *a. mant.* bir önermenin konusunu yüklem, yüklemine de konu haline getirerek yar-

gısı doğru olan yeni bir önerme çıkarma; örneğin, «hiç bir kuş ölümsüz değildir» önermesinden, evirme yolu ile «hiç bir ölümsüz kuş değildir» önermesi çıkarılabilir ve bu yeni önermenin yargısı da doğrudur.

evirmek altüst etmek.

evirtik s. kim. evirtilmiş, evirtime uğramış.

evirtim a. kim. (bir şeyi bir şeye) çevirmek işi. Örneğin, sakarozun glikoza çevrilmesi bir evirtimdir.

evre a. bir olayda birbiri ardınca görülen, bir işte birbiri ardınca beliren, gelişen değişik durumların her biri. [2011]: «1940'tan sonra şii-
rimizin girdiği evreleri... yadsıyan tutucuları anlayamıyoruz. -CSS.»

evren a. var olan şeylerin bütünü ve özellikle gök varlıklarının topu. [97; 1091; 1195]: «Evrenden geçtim, ki-
şioğlu gözlerini, lüç değilse hayvanlar acunına çevirsin. -SB.»

evrenbilim a. evreni yöneten genel yasaları inceleyen bilim. [1194]: «Evrenbilim, büyük
felsefe sistemlerinin temelidir. -OH.»

evrendoğum a. fels. evrenin nasıl oluştuğunu, onu oluşturan ilk nedenin ne olduğunu

anlatan kuramların genel adı. [1193]

evrensel s. 1 evrenle ilgili. 2 her şeyi içine alan: «Özeldeki evrenseli göremiyorlar-AB.» 3 evren ölçüsünde olan, evrence yaygın olan, (dar anlamda) dünya ölçüsünde olan. [98; 304]: «Altında im-
zamız bulunan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 15. ve 19. maddeleri, gerek vatandaşlık, gerek fikir ve ifade özgürlüğünü bütün insanlara eşit olarak tanımış değil midir?-NN.»

evrensellik a. evrensel olma hali: «Biz toprağımızın değerlerini evrenselliğin çağdaş fırtınası karşısında siper etmek için ileri sürmüyoruz. -ST.»

evrim a. 1 art arda biçim değiştirmeler dizisi, evre evre oluşan dönüşüm, ağır ağır kendiliğinden olan değişim: «Siyasal düşüncenin tarihsel evrim çizgisi-AO.» 2 zool. bir canlıyı ötekilerden ayırt eden biçimsel ve yapısal karakterlerin gelişmesi yolunda geçirilen bir dizi değişme olayları. [2452] ⊙ **evrim kuramı biy.** birbirini izleyen döller boyunca geçirdiği değişimler sonucu ortaya çıkan ayrımlarla oluşmuş türlü hayvan ve bitkilerin, kök-

lerini daha önce yaşamış tiplerden almış olduklarını vesade yapıli bireylerden daha yüksek yapıli bireylere doğru bir evrim olduğunu ileri süren kuram. [2453]: «*ve bu vesile ile evrim kuramlarının tohumlarını atmaya-CS.*»

evrimci a. evre evre değişimden yana ya da evrimciliği benimsemiş kimse: «*Bu model, evrimci modelden farklı olarak toplumları belli bir zaman aralığı içerisinde statik olarak görür.-EK.*», «*Evrimci biyolojik ahlâkın kurucusu olan Spencer-NŞK.*»

evrimcilik a. fels. evrim görüşüne dayanan bir felsefe ya da bilim öğretisi, ki evrimcilik, bitki ve hayvan gibi dirimli varlıklar konusunda olunca buna dönüşümcülük de denmektedir. [488]: «*Demek oluyor ki evrimcilik ereklilik ile de, mekaniklik ile de anlaşılamaz.-IHB.*» bkz. **dönüşümcülük**

evrimsel s. evre evre olan, evrimle ilgili: «*Çağdaş bilim yaratımcılığa karşı, evrimsel dönüşümcülüğü doğrulamaktadır.-OH.*»

eylem a. 1 eylemek işi, fiilin anlattığı iş. 2 bir değişiklik getirebilecek, etkileyici davranış: «*yayın bolluğu ... genç kuşaklara bir düşün ve eylem*

hızı kazandırılmaktadır.-NN.» 3 tiy. bir oyunda, arka arkaya dizilmiş durumlar ve olaylar ve bunların oluşturduğu devingenlik: «*oyunun eylemine gelince-» 4 dilb. fiillerin kök ya da gövde anlamı, yani fiillerin iş, devinim, oluş, kılış ve yargı olan temel anlamlarının genel adı. [75]: «Fiil, eylem bildirir; yani varlıkların yaptıkları işleri... anlatan sözcüktür.-TNG.*»

eylemci s. kuramı değil eylemi yeğleyen ya da düşüncesini eylemi ile pekiştiren: «*bu tür tiyatroya eylemci tiyatro adını vermemizin nedeni, bu türün, tiyatronun gezici ve vurucu oluşundan ve ağırlığının politik eylemci olmasındandır.-AN.*», «*bizler... ozanlarız, yazarlarız, eylemcileriz, kuramcılarız-CAK.*»

eylemcilik a. kuramı değil eylemi yeğleme hali: «*karşılığı elde edilemeyen bir eylemcilik uçurumuna itilen kimselerin-MK.*», «*Çünkü bu, Atatürk eylemciliğine aykırıdır.-AdB.*»

eylemli s. eylem halinde olan. [78]

eylemsel s. eylemle ilgili, eylem halinde olan [78]: «*Özellikle eylemsel anlatının şiirle verilmesi bana çok anormal geliyor.-AN.*»

eylemsiz s. hiç bir eylem göstermeyen. [1890]: «eylemsiz kalan sol sapmacılar... sağ sapmacılara katılırlar-»

eylemsizlik a. hiç bir eylemde bulunmama, eylemsiz olma hali. [1891]: «eylemsiz kalan sol sapmacılar... sağ sapmacılara katılırlar, eylemsizliği kabul etmeyenler ise anarşizmi benimseyerek yollarına devam ederler.-»

eytişim a. 1 eytişmek eylemi. 2 usu, yöntemli ve doğru bir yolda kullanma, tartışmayı, uslamlamayı doğru bir biçimde yürütme sanatı; ki sav, karşısav ve bileşim olmak üzere üç öge ile özetlenebilir. 3 fels. filozof Hegel'in, kavramları karşıtları ile birlikte düşünerek gerçeğe ulaşmak ereğini güden felsefesi [371]: «Hem eytişimi içine alır, hem de ona karşı çıkar.-AB.»

eytişimsel s. eytişimle ilgili. [371]: «eytişimsel ve tarihsel

özdekçiliğin saptadığı ve-AO.»
eytişmek karşılıklı konuşmak, söyleşmek.

ezgi a. müz. belli bir kurala göre yaratılan ve çıkarılan, kulağa hoş gelen ses dizisi. [1353]: «Bir ezgi dinler; bir bülbülün ötmesini dinler-NA.», «ve o ses bu telin üstünde bir kemanın yayı gibi bayıltıcı bir direnme ile hep aynı ezgiyi tekrar ederek gidip geliyor-du.-YKK.»

ezgisel s. müz. ezgi ile ilgili. [1354]

ezinç a. 1 çok yeğin acı ve bunaltı. [186]: «Birçoğu, belki de, yapamamanın verdiği ezinçle, ne olursa olsun yapılması gerekene doğru başkalarının gücünü uyartmaya yöneliyor-dur.-NU.» 2 erklinin yasaya ya da duyunca aykırı olarak başkasını uğrattığı acıklı durum. [2765]: «Bir kural koymam mı kendi kendimize: Ezinç gören ezer ezinci!-CAK.»

F

[«f» ile başlayan öz Türkçe sözcük yoktur.]

G

gecekondu *a.* büyük kentlerin ve kasabaların dolaylarında, yapı izni alınmaksızın bir gecede çatılıveren, genellikle bir ya da iki odalı yapı: «*Bütün o cilt cilt kitaplar o küçük gecekonduya yazılmıştır.*—*ÇA.*»

gecekonducu *a.* 1 gecekonduya oturan. 2 gecekondu yapıp satmayı ya da kiralamayı bir tecim haline getirmiş kimse.

gecekonduculuk *a.* 1 gecekonduya oturma hali. 2 derme çatma yapılan iş. 3 gecekondu yapıp satma ya da kiraya verme işi: «*Bu, güpegündüz gecekonduculuk etmekte.*—*FK.*», «*Gecekonduculuk bugün şehre göç eden köy insanının kendi emeğiyle... mesken yapmasından çıkmış, hukuk dışı bir endüstri halini almıştır.*—*EG.*»

geciktirim *a.* sinema ve tiyatrodaki bir anlatım türü, ki herhangi bir olayın geçeceğini seyirciye önceden sezdirmek, ama bunu durmadan geciktirerek sürekli bir bekleme, gerilim durumu yaratmak ve böylece seyircinin ilgisini uyanık tutmak, heyecanlandırmak biçiminde kendini gösterir.

geçişli *s. dilb.* öznesinin yaptığı iş başkasına da geçen, yani nesne alan (fiil), nesneli (fiil); bakmak, açmak, düşünmek birer geçişli fiildir: «*Bir fiilin geçişli olup olmadığını.*—*TNG.*»

geçişme *a. kim.* sızdırıcı bir perde ile birbirinden ayrılmış iki sıvının bu perdeden geçerek birbirine karışmaları olayı. [2425]

geçişsiz *s. dilb.* öznesinin yaptığı iş başkasına geçmeyen, yani nesne almayan (fiil), nesnesiz (fiil). Örneğin, uyumak, koşmak, kalkmak birer geçişsiz fiildir: «*Aslında geçişsiz olan bu fiillerin.*—*TNG.*»

gelecekçi *a.* gelecekçiliği benimseyen ve izleyen kimse. [572]

gelecekçilik *a.* eskimiş yöntemlere karşı çıkıp, geçmiş, şimdiyi ve geleceği kapsayan duyumları yeni biçimlerle veren sanat, edebiyat ve düşünce çıkışı. [573]: «*Gelecekçilik, bu anlamda, bir süre düşünce alanını da etkilemiştir.*—*OH.*»

gelenek *a.* 1 alışkanlıklar: «*Kelle aramak geleneği Osmanlılıktan miras kalmış bir tutumdur.*—*İS.*» 2 öteden beri yapılagelen şeyler: «*Bayram-*

larda büyüklerin elini öpmek bir gelenektir.-» 3 geçmişle olan bağlantı: «Aslında her sanat yapının bir gelenek bağı taşıması gereklidir.-CSS.» 4 toplb. eski çağlardan beri yerleşmiş olup kuşaktan kuşağa geçerek gelen ve topluluğun üyeleri arasında ortak bir ruh ve dolayısıyla sağlam bir bağ yaratan her türlü alışkı. [128]: «Böyle folkloru, geleneğ ve bir karakteristiği olan şehirlerde-BF.»

gelenekçi 1 s. geleneğe bağlı: «Buna karşılık, Halk Fırkasının saltanat, cumhuriyet ve hilâfet konusundaki tutumunun, gelenekçi yapı içinde şartlanmış halkta tepki yarattığı gerçektir.-ÇÖ.» **2 a. toplb.** gelenekçilikten yana olan kimse ya da düşünüş. [129]: «Genel olarak Hesiodos'tan Rousseau'ya kadar geçmişi özleyen ve öven bütün öğretiler gelenekçidirler.-OH.»

gelenekçilik a. 1 geleneğe bağlılık. **2 toplb.** bir toplumu ayakta tutan içsel gücün gelenekler olduğunu ve geleneklere bağlanmak gerektiğini ileri süren görüş. [130]: «gelenekçilikle gelenek bağı kavramından ben başka başka şeyler anlıyorum.-CSS.» **geleneksel s. 1** gelenekle ilgili,

geleneğe değgin: «geleneksel Türk şiiriyle-AP.» **2** gelenek niteliğinde olan. [131]: «Galatasaraylıların geleneksel pilâv günü-»

geleneksellik a. geleneksel olma hali: «bu değerlendirmede geleneksellik konusunu işin içine katmadım.-M.And.»

gelgit a. coğr. ayın ve güneşin çekimi ile, denizin yükselip yeniden alçalması biçiminde beliren devinimi. Gelgit, deniz sularının kabarması ve alçalmasıdır ve gündelik, olagelen bir olaydır. [1335]: «Gelgit olayının oluşunu, gidişini karada durup gözleyen bir kimse-RI.»

gelir a. belli zamanlarda belli yerlerden gelen ya da elde edilen para. [2668]: «Le Play, bu ailelerin gelir ve giderlerini ortaya koyunca, onlar hakkında tam bir fikir edinebileceğini sanmıştır.-NŞK»

gelişim a. 1 biy. serpilip büyüme, yetiştirme: «Bir bitkinin gelişimi ile bir hayvanın gelişimi arasında birtakım ayrımlar vardır.-» **2** (bir iş, bir olay, bir durum vb.) açılıp ilerleme: «Türk tiyatrosu ... altın çağını yaşıyor. Bu durumun yarattığı nitelik sorunları, gelişimle birlikte gelen sancılar ayrı bir inceleme konusu.-TÖ.» **3 tiy.** bir oyunun

sonuca doğru gidişinin en derli toplu belirlediği bölüm. [953]

gelişme *a.* gelişmek eylemi. [953]

gelişmek 1 *biy.* yetişmek, ser-pilmek, büyümek. 2 (bir iş, bir olay, bir durum vb.) açılıp ilerlemek. [954]

geliştirme *a.* gelişmesini sağ-lama.

geliştirmek gelişmesini sağla-mak: «*Durkheim ve Simmel'in kendi tutumlarına göre geliş-tirdikleri kuramlar-NŞK.*»

gen *s.* 1 geniş. 2 *mat.* üçgen, dörtgen gibi geometri te-rimlerinde «kenarlı» anla-mına gelir.

genel *s.* bir kişiye ya da bir şeye özgü olmayıp onun bütün benzerlerini içine alan, özel karşıtı. [2635]: «*Türk öğretmeni, genel olarak Atatürk ilkelerinin uyanık bekçisi olduğunu bugüne kadarki davranışları ile ispatlamıştır.-NN.*» ⊙ **genel kurul** *a.* kurtulay. [2639] ⊙ **genel yaz-man** bkz. yazman

geneleme *a. mant.* bir düşün-cenin başka başka sözlerle yinelenerek anlatılması.

genelev *a.* genel kadınların er-kek kabul ettikleri ev. [2634]: «*bunca serüvenden, genelev-lerde ya da burjuva kadınla-rın evlerinde geçmiş bunca*

aşk gecesinden sonra-DÖ.»
genelge *a.* yasa ve yönetmelik-lerin uygulanmasında yol göstermek, herhangi bir ko-nuda ya da konularda ay-dınlatmak, dikkat çekmek gibi ereklerle bütün ilgili-lere gönderilen yazı. [2332]: «*Gerekirse genelgelerle daha da-NU.*»

genelgelemek bir şeyi genelge ile duyurmak. [2333]

genelkurmay *a.* orduyu barışta yurt savunmasına hazırla-yan, savaşta yurt savunma-sıyla ilgili bütün çalışmaları ve ordunun yönetim ve yü-rütümünü düzenleyen orun. [467]

genelleme *a.* 1 genel kılma işi, genelleştirme: «*Bir genelle-meye gidersek, yazarın, ya-şam gerçeği ile öykü gerçeği arasında ustaca bir denge kur-duğunu söyleyebiliriz.-EmÖ.*» 2 *mant.* özelden genele ge-çiş ya da anlığın genel dü-şünüler oluşturmaları işlemi. [2637]: «*Bu türlü kuramla-rın genellemeleri tam değıl-dir-NŞK.*», «*bir soyutlama ile genellemeye varmalıyız.-AN.*»

genellemek genel kılmak. [2638]
genelleşme *a.* genel hale gelme.
genelleşmek genel hale gelmek.
genelleştirme *a.* genel hale ge-tirme. [2637]

genelleştirmek genel hale getirmek. [2638]: «Comte, özel bir hali genelleştirmek yanlısına düşmüştür.-NŞK.»

genellik a. genel olma hali, yani bir kişiye ya da bir şeye özgü olmayıp onun bütün benzerlerini içine alma durumu. [2641]: «İkincide bellilik yok, genellik var-TNG.»

genellikle zf. genel olarak. [2642]: «yorumlar genellikle bir noktada birleşiyordu-Aİ.»

genleşme a. fiz. ısının etkisiyle bir özdeğin oylumca büyümesi: «güneş çıkar çıkmaz genleşmeye başladıklarını-AÖ.»

genlik a. 1 fiz. titreşimli bir noktanın titreşim merkezine olan en büyük uzaklığının iki katı. 2 coğr. suların kabarma ve çekilme zamanları arasındaki yükseklik farkı. [2710] «Böyle yerlerde gelgit genliği 8-10 metreyi geçer, 20 metreyi bulur.-Rİ.»

gensoru a. bir sorunun açığa, aydınlığa çıkması ereğiyle başbakana, bakanlardan birine ya da toptan hükümete, milletvekillerince sorulan ve sonunda soruşturma yapılması istenilebilen soru. [1031]: «Gensoru görüşmeleri sırasında verilecek güvensizlik önergesi, üye tam sayısının salt çoğunluğunca desteklenirse hükümet düşer.-Aİ.»

gerçek s. 1 yalan olmayıp doğru olan. [639; 1970]: «Halk, olayların gerçek nedenlerini bilmekten uzakta-IS.» 2 bir durum, bir nesne ya da bir nitelik olarak var olan. [639]: «Kişinin gerçek değeri eylemlerle ortaya çıkar-» 3 uydurma, yakıştırmalı, düzmece, yalanı olmayan. [639]: «Düzmece değil gerçek bilginlerden söz ediyoruz-» 4 olmuş ya da yaşanmış olan. [1966; 2665]: «Size anlattığım olay bir gerçektir.-» 5 deneyle, gözlemle, ya da başka yollarla varlığı saptanmış ve kabul edilmiş olan; örneğin, yeryuvarlağının güneş çevresinde döndüğü gerçeği böyle bir gerçektir. [637; 1966]

gerçekçi s. 1 düşüncü olmayan, yani gerçeği göz önüne alıp ona göre davranan (kimse). 2 felsefede, edebiyatta ve sanatta gerçekten ve gerçekçilikten yana olan (kimse ya da sanat) ya da gerçeği veren (sanat). [1967]: «Oysa asıl gerçekçi olanlar adacı ve kavramcı olanlardı.-OH.»

gerçekçilik a. 1 gerçeğe bağlılık. 2 güzel sanatlarda, doğayı görüldüğü ve olduğu gibi yansıtan, yani gerçekte nasılsa öyle, bayağı ve çirkin yanlarını bile gösteren; ede-

biyatta, yaşamın oluşlarını gerçek çizgileriyle ve nedenleriyle ele alan, kişileri, durumları, olayları olduğu gibi veren akım [1969]: «Gerçekçilik akımı bir burjuva akımıdır.-MS.» ⊙ toplumcu gerçekçilik gerçeği toplumculuk açısından veren sanat yolu. [2150]: «sert bir toplumcu gerçekçiliğe bağlanan bu hikâyelerinde-TA.»

gerçekdışı a. gerçeğin dışında kalan: «Masalın başında giriş olarak kullanılan bu çeşit formüller, dinleyiciyi ... bir başka dünyanın gerçekdışı havasına götürür-TA.», «örneğin canlı resme bir gerçekdışı havası veren-NÖ.»

gerçekdışılık a. gerçeğin dışında olma hali.

gerçekleşme a. (bir şey) gerçek haline gelme, olma, yapılma. [2273]: «ve öngörülerde gerçekleşme payı artan varsayımcılık-MK.»

gerçekleşmek (bir şey) gerçek haline gelmek, olmak, yapılma. [2274]: «Tarihsel zorunluk gereğince, bütün az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de, halkların bilinçlenmesi gerçekleşmektedir.-ÇÖ.»

gerçekleştirme a. (bir şeyi) gerçek haline getirme, (bir şeyin) gerçekleşmesini sağla-

ma. [2275]: «İnsanın doğası ... kendini hep bir başkasında gerçekleştirme özlemindedir.-CÜ.»

gerçekleştirmek (bir şeyi) gerçek haline getirmek, yapmak, (bir şeyin) gerçekleşmesini sağlamak. [1968; 2276] «Aşk, kendini gerçekleştirmek için, dünyamızın yasalarına karşı koymak zorundadır.-CÜ.»

gerçeklik a. gerçek; gerçek şey, durum ya da hal. [1966]: «İlkin değerlerin başlı başına bir varlık kurduğuna inanılabilir olsa olsa, ama bir gerçekliği olmadığı için tanıtlanamaz.-BA.»

gerçekten zf. gerçek olarak. [558; 638]

gerçeküstü a. gerçeğin üstünde kalan, gerçeği aşan, üstgerçek. [2183]: «İngiliz Richard Lester ise ... bir avuç insanın öyküsünü gerçeküstü bir dille anlattığı ... filminde-AD.»

gerçeküstücü s. gerçeküstücülükten yana olan sanatçı ya da sanat. [2181]: «Ama, bu gerçeküstücü şiirlerin kaynağını-SB.»

gerçeküstücülük a. usun, geleneklerin, alışkanlıkların denetiminden uzak bilinçaltı gerçeklerini yansıtan, yani bilinen gerçekle bağını kesip

kendince bir gerçek, bir üst gerçek yaratmak ereğini güden sanat akımı. [2182]: «Gerçeküstücülük, *devrimci bir hareket olarak, başlangıçta kendisine çizmiş olduğu amaçlara varmamış olsa da -SH.*»

gereç a. bir şey yapmak için kullanılması gereken nesne (ya da nesneler). [1291]: «*türlü işlere yatkın bir gerçek-NU.*», «*Dükkânda kâğıt ve resim gereçleri de satılırdı.-SB.*»

gerek s. herhangi bir şeyin yapılabilmesinin koşulu olan, yani işin olmasının onun olmasına bağlı bulunduğu (şey). [1231]: «*inmeğe başlaması gerek.-BK.*»

gerekçe a. 1 bir şeyin dayandığı neden, gerektirici neden ya da nedenler. [472]: «*ve bazı milliyetçi eserleri okudukları gerekçesi ile-AKa.*» **2 mat.** bir önermenin kendiliğinden var kıldığı gereklik. [472; 1233]

gerekçeli s. gerekçeye bağlanmış, gerekçesi olan: «*Gerekçeli yazıları bu alanda kamuoyuna uyarmalarda bulunan hukukçuların fikirleri itibar görmüş-IS.*»

gerekçesiz s. gerekçeye bağlanmayan, gerekçesi olmayan.

gerekirci a. ve s. fels. gerekircilik öğretisine bağlı olan kimse, ya da görüş, düşünüş.

[347]: «*Büyüyü gerekirci ve zihinci bir temele bağlayan kuramlar-NŞK.*»

gerekircilik a. fels. her olayın başka bir olaydan doğduğunu, yani olayların, tensel ve tinsel birtakım nedenlerin kaçınılmaz sonucu olduğunu savlayan öğreti. [348]: «*Bilime, evrime, gerekirciliğe sırt çevirir.-AB.*»

gerekli s. gereken, gerek olan. [1231; 1246]: «*bizce boykotun anlamı üzerinde durmak ve ondan gerekli eğitsel sonuçları çıkarmak daha yararlıdır.-FB.*»

gereklik a. 1 gerek olma hali, gerekliklik. [804; 1244]: «*O halde devrim çabasına gereklik var mıdır?-FB.*» **2 dilb.** eylemin yapılması gerektiğini belirten isteme kipi, ki Türkçede bu kip -meli ekiyle kurulur: gitmeliyim, gitmelisin, gitmeli, vb.

gerekliklik a. gerekli olma hali, gereklik. [1244]: «*Tenkid değil intikad demenin gereklikliği üzerinde durulmuştur.-EmÖ.*»

gerekme a. gerek olma. [804] **gerekmek** gerek olmak. [805; 1232; 1245]: «*ve bu tedbirleri yürütecek ortamı hazırlamış olmamız gerekir.-İS.*»

gerekseme a. bir şeye duyulan gereklik. [866]: «*ayrıca, dün-*

ya görüşlerinin sayıca çok olduğu ve her birinin bir gereksemeden doğduğu ortadadır.-NU.»

gereksemek kendisine bir şeyin gerekli olduğunu duymak, yani bir şeye gerekseme duymak. [867; 1513]: «*Eleştiri, 'edebî' değil, en genel anlamında eleştiri, bugün belki en çok gereksediğimiz şey.-MB.»*

gereksinme bkz. **gerekseme**

gereksinmek bkz. **gereksemek**
gereksiz s. gerekmeyen, gereği olmayan, gerekseme duyulmayan, işe yaramayan. [1247]
gereksizlik a. gereksiz olma hali: «*özellikle Türkiye'de koşuk oyunun gereği, gereksizliği, gerekliyse nasıl, ne biçimde olması gerektiği üzerinde, hiç değilse kendimizce bir sonuca varabiliriz.-AN.»*

gerektirim a. felse. 1 birinin olması ötekinin de olmasını gerektiren iki şey arasındaki ilişki. 2 her olayın belli bir nedeni olması ve her nedenin aynı koşullar altında aynı sonucu doğurması.

gerektirme a. gerekli kılma. [806]

gerektirmek gerekli kılmak. [807]

gerici s. eski düzeni özleyen ve ona dönülmesini isteyen, devrimci karşıtı. [1658]: «*Karşı-devrimci, gerici akımlar,*

düzenin kökten değişimine karşı çıkmaktadırlar.-ÇÖ.»

gericilik a. eski düzeni özleme ve ona dönülmesini isteme hali. [983]: «*Gericilik terimi, yerli yersiz, değişik çevrelerce çok kullanılan bir terimdir.-ÇÖ.»*

gerilek s. felse. yetkinlikte gerileyen, daha az yetkin bir hale dönen.

gerilim a. 1 gerginlik: «*Bu gerilimler, ilişkiler böylesine sürdükçe, daha da artacaktır.-TZT.»* 2 fiz. iki uçundan birer güçle çekilen bir telin her noktasında o iki güce karşı koyan güç. [2337] 3 fiz. iki nokta arasındaki elektrik akımını sağlayan neden. [1921] 4 tiy. bir tiyatro yapısında, olay, durum ve eylemlerdeki çatışma ve dolayısıyla ortaya çıkan gergin hava. [2337]: «*oyun olarak düşünülünce, tekdüzenli, yavaş, gerilimden yoksun-AP.»*

gerilimli s. gerilimi olan: «*Türkiye'nin gerilimli günlerinde yaşıyoruz.-SGA.»*

gerilimsiz s. gerilimi olmayan.
gerilimsizlik a. gerilimi olmama hali.

gezegen a. gökb. bir odağı güneş olan bir elips üzerinde dolaşan gök varlıklarından her biri. [2106]: «*Gerçekte güneşin çevresinde dolandık-*

ları için bunlara gezegen denilmiştir.–AK.››

gezzin *a.* kendi kentinden ya da ülkesinden kalkıp gezmek için başka kentlere ya da ülkelere giden kimse. [2102; 2628]: «*Daha bitmeden, her kara parçasından akın akın koşan gezzinlerle dolup taşar belki de.–NU.››*

gezi *a.* bir yerden bir yere yapılan uzunca yolculuk. [2103]: «*ve Amerika'ya yaptığı gezilerde düş kırıklığına uğraması.–OA.››*

geziçi *s.* gezerək iş gören. [2105]

gezimcilik *a.* fels. Aristoteles felsefesinin ortaçağdaki adı: «*Gezimcilik, Aristoteles'i Hıristiyan eklemelerinden temizleyen rōnesans Aristoculuğundan ayrı bir nitelik taşır.–OH.››*

gider *a.* bir işe harcanan paranın topu. [1310]: «*gelirle giderini dengelemiş ülkelerde dahi tüketim hızlanmaları, fiyatları aynı oranda artırıyor.–EG.››*

giderme *a.* ortadan kaldırma, yok etme. [1057]

gidermek ortadan kaldırmak, yok etmek. [1058]: «*Alışkanlığın bınaltısı uydurularla giderilir en çok.–NU.››*

gidim *a.* coğr. gelgit sırasında deniz sularının alçalarak kıyından çekilmesi hali, inme. [299]

gidimli *s. mant.* bir önermeden başka bir önerme çıkaran ve böylece birtakım aralık düşünülerden geçerek ilkeden sonuca ulaşan (düşünüş).

girişim *a.* 1 bir işe başlamak üzere hazırlık yapma ya da bir işi yapmak üzere ele alma işi. [2551]: «*Girişimler, XX. yüzyılın başlarında kendini gösterdi.–AB.››* 2 fiz. iki titreşim devriminin birbirini yok etmesi olayı; örneğin, iki mekanik titreşim, girişim yolu ile durgunluk doğurabilir. [2425]: «*Yakın çiftlerin açışal uzaklığını, yıldızların çapını girişim yoluyla ölçen optik araç.–AK.››* ☉ özel girişim kamu kesimi dışında kalan iş alanı. [771]: «*İktidar sözcüleri özel girişim kârının sınırlanması gerektiğini, devletin ithalat yapabileceğini söylemektedirler.–BE.››*

girişimci *s.* bir işi yapmak üzere ele alan, bir işe girişen kimse. [1759] ☉ özel girişimci özel girişimcilik yanlısı kimse ya da görüş. [772]

girişimcilik *a.* girişimci olma hali. [1760] ☉ özel girişimcilik *a.* ekonomik alanda özel ve bireysel girişimi yeğleme. [773; 1238]: «*bir Anadolu ticaret ve sanayi burjuvası yaratmağa yönelmiş bir eko-*

nomik özel girişimcilik yaratmak ister.-BS.»

giyininim *a.* bir kimsenin giyinişi ya da giysi yönünden dış görünüşü. [1149]: «*Latin alfabe- sinin kabulü, giyininim değişik- liği ... devrimciliğin özü sanıl- mıştır.-ÇÖ.»*

giysi *a.* çamaşırın üstüne giyi- len her türlü şey. [433; 479]: «*yumuşacık camdan... giysi- ler giyerlermiş.-NU»*

giz *a.* 1 varlığı ya da olduğu a- çığa vurulmak istenmeyen, gizli tutulan şey: «*bir giz olarak-FE.»* 2 usun erişeme- diği, açıklanamayan ya da çözülemeyen şey [2111]: «*Bu gizi çözecek anahtar-SKA.»*

gizem *a. fels. giz².* [2111]: «*İsa' nın söz aldıktan sonra Oniki- lere açtığı bir gizemi- NU»*

gizemci *a. fels. gizemcilik öğre- tisini benimseyen kimse ya da gizemcilik düşünceleri ta- şıyan kimse, düşünö.* [1451; 1552]: «*Bu bir hayli gizemci aşk anlayışının romantik Ba- tı edebiyatında olduğunu söy- ledim.-MB»*

gizemcilik *a. fels. usun yetme- diği alanlarda ve özellikle Tanrı kavramında, gerçeğe gönöl yolu ile ya da istem zorlayışı ile erişilebileceğini söyleyen öğreti.* [1452; 2351]: «*Bu kanıda olmak kişiyi...*

bir toplum gizemciliğine gö- türmez mi?-NA.»

gizemli *s.* gizlerle örtölü, için- de gizem bulunan, giz dolu. [477; 478]: «*ilkel animist gö- rüş bütün olayları aslı biline- mez gizemli birtakım güçler- le anlatır.-NŞK»*

gizemlilik *a.* gizemli olma hali.

gizemsel *s.* gizemle ilgili. [477; 1451]: «*Perseus mitindeki gi- zemsel öğeler yüzeyde ve açık seçik değildir-CÜ»*

gizil *s. fels. ve fiz. iş halinde olmayan ya da içinde bulun- duğu nesnenin durumu de-ğişince ortaya çıkan.* [1213; 1919]: «*Büyücüler sadece gi- zil halde var olan Mana'yı eylem haline getirirler-NŞK»*

gizilgüç *a. fiz. 1* bir nesnede bu- lunup herhangi bir engel ne- deniyle gizli kalmış olan a- ma engelin kalkışıyla birlik- te iş haline geçebilen güç. *2* bir iletkenin herhangi iki noktası arasında bir elektrik akımı oluşmasına yol açan güç. [1920]: «*Bu gelişim top- lumsal akışın asitliğinde, bel- ki de o ara dönemde yazanla- rın sınırlı yetilerinden dola- yı, gizilgücü yüksek bir biri- kim getirebilmiş değildir şim- diye.-Aİn.»*

gizli oturma bkz. oturma

göç *a. 1* evi barkı ile birlikte yer değiştirme işi. [732; 1488]

2 bir yerden bir yere taşınmakta olan ev eşyası.

göçebe s. bir yerde sürekli olarak oturmayıp mevsime göre ya da başka nedenlerle yer, yurt değiştiren (kimse ya da topluluk) ki böylesi topluluklar daha çok hayvancılıkla ya da sürekli olmayan başka işlerle geçinirler.

göçebeleşme a. mec. ikide bir yer değiştirme.

göçebeleşmek mec. ikide bir yer değiştirir olmak.

göçebelik a. 1 göçebe olma hali: «içlerinden bir yiğitler yiğidi çıkıp, bu göçebelikten kurtulmak ... tasasına düşmüş. -AN.» **2 mec.** ikide bir yer değiştirme hali.

göçmek 1 evi barkıyla birlikte yer değiştirmek. [733] **2** çökmek. **3 mec.** ölmek.

göçmen a. 1 yerleşmek üzere başka ülkeden gelen ya da başka ülkeye giden kimse: «İnegöl göçmenlerinin kurdukları Dönmezköy görünür, doruktan-KT.» **2** mevsime göre yer değiştiren kuşlar için de kullanılır; örneğin leylek göçmen bir kuştur. [1489]

göçmenlik a. göçmen olma hali: «Böylece, verilen törel özellikler göçmenlik, yabancılık ve yalnızlık duygusunu daha da güçlendiriyor.-GT.»

göçüm a. biy. kimi kimyasal özdeklerin ya da ışık, ısı, elektrik gibi güçlerin etkiyle protoplazmanın yavaşma ya da uzaklaşma biçiminde kendini gösteren yer değiştirmesi.

gök a. coğr. yeryüzünün üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk. [2068]

gökbilim a. gökcisimlerinin konumlarını, devimlerini, birbirine olan uzaklıklarının ölçülmesini ve bunların yapılarını inceleyen bilim. [167]: «Gökbilim dediniz mi Kandilli Rasathanesinin eski şöhreti Fatih Hoca gelir akla.-İS»

gökbilimci a. gökbilimle uğraşan kimse. [166]

gökçe-yazın bkz. yazın: «Bir eleştirmen, gökçe-yazın yapıtlarını nesnel yargıladığını mı söylüyor?-NA.»

gökdelen a. yirmi, otuz ya da daha çok sayıda katı bulunan yapı: «Babil kulesi yirminci yüzyılın gökdelenleri yanında nedir?-NU»

gökmen s. mavi gözlü sarışın.

göksel s. gökle ilgili. [2069]: «Her topluluk, benimsediği göksel varlığı kendinden sayma eğilimi içindedir.-İZE»

gökyüzü a. coğr. göğün görünen yüzü. [2068]: «gökyüzünün bilimsel bir tablosunu çizen bir teori-MG.»

gölcül s. gölde ya da göl kıyısında yetişen (bitki), yaşayan (hayvan).

gölgecil s. gölgede yetişen ya da gölgeyi seven (bitki, hayvan).

gölgeolay a. fels. başka bir olayca yaratılarak ona bağlı kalan ya da bir olaya katılan ama ona hiç bir etki yapmayan olay.

gölgeolaycılık a. fels. bilinci bir gölgeolay sayan ve ruh etkinliğinin bilinçli olmadan da var olabileceğini ileri süren öğretisi: «*Davranışçılık bir gölgeolaycılıktır.-OH.*»

gömü a. 1 saklamak ereğiyle toprak altına gömülmüş para, altın vb. değerli nesnelerin topu: «*Kazdı kazdı. Toprağı didik didik etti. Ama sağlam yapı taşlarından, uçsuz mermer yataklarından başka bir gömü bulamadı.-AÖ.*» **2** her türlü değerli nesne: «*(kişinin) Hiç umulmadık yerde yönelmelerini, davranışlarını ilk dilindeki anlam gömüsü belirleyecektir.-NU.*» **3** her türlü değerli şeyin, özellikle para, altın ve mücevherlerin saklandığı yer. [332; 707]

gömüt a. ölü gömülen yer. [1077; 1425]: «*İçten içe bir gömütü gizler duvarlarım.-GA.*»
gömütlük a. ölülerin gömül-

düğü, yani gömütlerin bulunduğu alan. [1078; 1426]

gönder a. bayrak çekilen direk.

gönenç a. geçim genişliği, kolaylıkla iyi yaşama. [1971]: «*Yurdumuzu bir gönenç ülkesi yapmak ereğiyle-*»

gönendirmek mutlu etmek, sevindirmek.

gönenmek sevinmek, sevinç duymak. [1357]: «*İnanmam ki göneneyim-NA.*»

görece s. fels. (bir şeye) göre olan, varlığı başka bir şeyin varlığına bağlı olan, kesin olmayıp kişiden kişiye değişebilen. [1054; 1979]: «*Bir şiirin iyiliği, güzelliği görece-dir, kişiden kişiye değişen bir yargıdır.-NA.*»

görececi a. fels. görececilik öğretisini benimseyen kimse. [1981]

görececilik a. fels. bilginin görece olduğunu ileri süren öğretisi. [1982]

görecelik a. fels. var olabilmek ya da belirlenebilmek için bir başka şeye bağlı olma hali. [1053; 1980]: «*Öte yandan, özneliliği mutlak bir göreceliğe ya da kişiselliğe indirgemek de doğru değildir.-AB.*»

görecilik bkz. **görececilik**

görelilik bkz. **görece**

görelilik bkz. **görecelik**

görenek a. bir şeyi, öncellerin yaptığı gibi yapma alışkısı,

yani başka türlüünü, daha kolay ya da işe yararını, yararlısını düşünmeksizin dededen, atadan görülegeldiği gibi yapma alışkısı. [25]: «*halk yığınlarını gelenek ve göreneklerine mülhamıştır.-FRA.*»

göreneksel s. görenek özelliği taşıyan, görenekle ilgili: «*Ama Namık Kemal için Şefika'nın ölümü yalnız göreneksel trajik son değil-MB.*»

görev a. bir kimsenin ya da bir şeyin göregeldiği iş ya da kendisinden beklenen eylem, [564; 2683]: «*kendine düşen görevi yapmamış.-Aİ.*»

görevci s. bir iş gören, işlevi olan, görev üstlenen: «*Bu bakımdan eylemci tiyatrodan bir niteliği de, bu tür tiyatrodaki görevci öğenin daha öne geçmesidir.-AN.*»

görevdeş s. görevleri bir olan iki ya da daha çok şeyden her biri: «*Anlamca ilgili tüm-celeri ya da görevdeş öğeleri bağlamaya yarayan sözcüklere bağlaç denir.-TNG.*»

görevdeşlik a. 1 görevdeş olma hali. 2 *fels.* bir görevin yerine getirilmesinde birkaç ögenin birlikte çalışması hali ya da bir sonucun sağlanmasında birkaç görevin iş ortaklığı.

görevlendirmek (birine) görev vermek. [2685]

görevlenmek bir şey yapmayı üstlenmek, üstüne bir görev almak.

görevli s. 1 görevlendirilmiş, görevi olan (kimse ya da şey). [2684]: «*ve kısa süreli planlar hazırlamakla görevli-SLM*» 2 bir işe, bir göreve bakan kimse. [1358]: «*Başarılı her görevli kendisini en yüksek yetkili kadar güvenli ve kişilikli görsün-MRİ.*»

görevlilik a. görevli olma hali: «*Dilin çok görevliliği yukarıda işaret edilen çeşitli görevleri oluşu değil herhangi söz ya da sözcüğün birden çok görevde kullanılmasıdır.-SGü.*»

görevsel s. görevi olan, görevle ilgili: «*yedek subayı ordunun arızı değil, görevsel bir organı haline getirmek bir zorunluktur.-SI.*»

görevsiz s. görevi olmayan, iş görmeyen, bir görevde bulunmayan.

görevsizlik a. 1 görevsiz olma hali. 2 görevi sınırını aştığı için bir işe bakamama durumu.

görgü a. 1 bir toplum içinde uyulan saygı ve incelik kuralları [11]: «*görgüyü görgüsüzden mi öğrenmeli?-*» 2 görmüş olma hali: «*tek görgü şahidinin ifadesine göre-RCU.*» 3 bir kimsenin anlayış, sezgi ve bilgisini artıracak nite-

likte olarak karşılaştığı olgu.

⊙ görgü tanığı tüze. olayı gören ve tanıklığı buna dayanan tanık.

görgücü *a. fels.* bilginin ancak görgü ve denemelerden çıktığını ileri süren kimse, görüş. [117]: «Görgücüler, ... az ya da çok, duyumcudurlar. -OH.»

görgücülük *a. fels.* bilgi'nin ancak görgü ve denemelerden çıktığını ileri süren felsefe görüşü. [119]: «bunlardan herhangi birinin üzerinde durmak ... kaba görgücülük suçlamasına yol açar.-NÖ.»

görgül *s. fels.* duyulara, algılara ve duyu deneylerine dayanan, bunlarla ilintili olan, bunlardan gelen. [118]: «Deneyli bilgi, yöntemli ya da yalın deneyleri ayırt etmezsiniz, hem görgül hem de deneysel bilgiyi kapsar.-OH.»

görkem *a.* göz alıcı ve gösterişli olma hali. [329; 865]: «Kendi eliyle kendini direğe çeken bir bayrağın görkemiyle, insanlar üzerinde varlığın dalgalandırdı.-FK.»

görkemli *s.* göz alıcı ve gösterişli. [1521]: «Bu görkemli bildiriyi okuyunca-AB.», «Böylece ortaya görkemli ve yoğun bir gereç çıkıyordu.-SB.»

görsel *s. biy.* görme ile ilgili: «bu sözcüğün kullanılışı...

son çözümlemede etkinin olduğu görsel ve işitsel birimlerin kavuşmasına genişletilebilir.-NÖ.»

görü *a.* görme yetisi: «bu anlatılamaz bir görüdür (intuitio), bizim kendimizde Tanrı'yı görmemizdir-MG.»

görüm *a.* 1 *biy.* ışığı ve renkleri alan duyum, yani görme yetisi. 2 (tanrıbilim terimi olarak) ermişlerin, gizli şeyleri gönül gözü ile ya da kendi gözleriyle görmeleri: «Dinlerin mistik görüm ve dogmaları ise-CS.»

görüngü *a. fels.* doğa olgusu, gözlenebilen olay. [533]: «Bir görüngü şu anlama gelebilir, ama onun tersi de aynı anlama gelebilir.-BO.» ⊙ görüngü bilim bkz. olaybilim

görüntü *a.* 1 gerçekte var olmadığı halde varmış gibi göze görünen ya da kafada yer alan şey: «bir belirli hedefe doğru gidişin yan görüntüleri-EG.» 2 *fiz.* bir nesnenin, yansıma yolu ile bir optik aygıtında görünen biçimi. 3 *sine.* filmin alıcıda kullanılması sırasında oluşan resim ve bunun beyazperdeye yansıtılmış biçimi. [690; 913; 2386]: «Sinemacılıkta çok kez, ses öğelerine karşı görüntü bölümünü belirtmek için kulanılan bir terimdir.-NÖ.»

görsüntüleme a. görsüntü halinde ortaya çıkarma.

görsüntülemek görsüntü halinde ortaya çıkarmak.

görsünüm a. bakılınca bir şeyin görünüşü ya da bir yerden bakınca uzaklarda birtakım şeylerin görülebilmesi ve bu görünen şeyler. [1305]: «*Ne çeşitten olursa olsun varlığın bütün görünümleri doğaca belirlenmiştir.-NU.*»

görüş a. olaylara, düşünelere ya da şeylere biçilen değer, onlar üzerine varılan yargı. [1720]: «*ve bu görüş, yüzyılımızın koşullarına uygundur.-NN.*», «*bu milli duygu ve görüşle-OT.*»

görüşme a. 1 bir kimseyle herhangi bir konuda ya da konularda yapılan konuşma. [1626]: «*Başbakan Demirel bu satırların yazarı ile yaptığı bir görüşmede planlama konusundaki görüşünü-Al.*» 2 herhangi bir kurulda, herhangi bir konuda bir karara varmadan önceki konuşmalar. [1765]: «*Bütçe görüşmelerinin son gününde-Al.*»

gösterge a. 1 fiz. bir aygıtın işlemleriyle ilgili birtakım ölçümlerin sonucunu kendiliğinden gösteren araç. [450] 2 bir durumu gösteren şey. [1714]: «*İşçiler, ücretlerinin genel bir fiyat göstergesine*

bağlı olarak arttırılmasını isterler.-KB.»

gösteri a. 1 birinin ya da bir topluluğun kendi duygusunu gösteren davranışı, ki genellikle bir şeye karşı ya da bir şeyden yana olunduğunu göstermek için baş vurulur. [1847; 2597]: «*bir sessiz gösteri hem çok daha etkili olur, hem de-Al.*» 2 tiy. sahne oyunları: «*Türk Tiyatrosuna, kendi gösteri geleneklerinden yararlanarak mı, yoksa Batı örneklerine özenerek mi varılır?-HT.*» 3 tiy. bir tiyatro yapıtının seyirci önünde canlandırılışı, bir oyunun seyirci önünde oynanması. [2486]: «*bu yılın en güçlü sanat gösterisine ilgisiz kalmış sayılırsınız.-AP.*», «*bale tedrisatında yetişen talebesinin muvaffak bir gösterisi olarak-RCU.*» 4 dikkati, ilgiyi çekmek üzere bir topluluk önünde gösterilen usul talık ya da oyun.

gösterici s. gösteri yapan. [1848; 2598]: «*İşte bu gösteriler nedeniyle polisler göstericiler arasında ... çatışmalar oldu.-AA.*»

gözbağcı a. gözbağcılık yapan kimse [903]: «*Büyücülerin eylemleri... (onların) birtakım gözbağcılar olmadıklarını ortaya koymaktadır.-NŞK.*»

gözbağcılık a. el çabukluğu ve ustalıklı gerçekte olmayan bir şeyi oluyormuş gibi gösterme işi: «*komünizm, fare ile fil kılı arasındaki aynıyeti, fare ile filin aynı şey olduğu gözbağcılığına kadar götürür. -NFK*»

göze a. biy. bitki ve hayvanlarda dokuları oluşturan öğelerden her biri, ki genel olarak gözle görülemeyecek denli küçük olup yarı geçirici bir ince zarla çevrili protoplazma ve çekirdekten oluşur. [778]: «*bir göze zarı ile çevrili.-SK*»

gözenek a. 1 bitk. bitkilerin yaprakları ile saplarında bulunan ve bunların solunumuyla terlemesini kolaylaştıran birtakım küçük örgenlerin adı. **2 biy.** hayvan dokularından kiminde bulunan ve göçmen gözelerin geçmesine yarayan aralıkların adı. **3 gökb.** güneşin yüzeyinde görülen küçük, yuvarlak, kara lekelerden her biri.

gözerimi bkz. çevren

gözü a. bakınca insanın kendisini gördüğü ve genellikle camdan yapılmış nesne. [180]: «*Gözüyü tutar yüzüne -NA*»

gözlem a. 1 fels. dış evrende bulunan bir şeyi anlamak için onun kendiliğinden ortaya çıkan türlü belirtilerini izle-

mek ve gözden geçirmek işi. [1696]: «*ve gözlemleri tespit etmek bakımından-TZT*» **2 gökb. ve meteor.** neler olduğunu, neler olacağını öğrenmek için özel araçlarla yapılan inceleme. [1959]: «*Son gözlemlere göre hava durumu-*»

gözlemci a. 1 bir yerde olup bitenleri görüp izlemekle görevli kimse. [1705]: «*siyasal gözlemciler göre-AŞE*» **2 gökb. ve meteor.** gözlem² işiyle uğraşan kimse. [1961] **gözlemcilik a.** gözlem yapma işi. [1706]: «*Bunun yararı, sadece gözlemciliğimizin ve yaptığımız gözlemlerin sınırında bitmez.-MK*»

gözlemevi a. gökb. içinde gökbilim araçları bulunan ve gözlem² işleriyle uğraşılan yer. [1960]

gözlemlemek fels. dış evrendeki bir şeyi iyi bilmek için dikkati onun üzerinde tutmak. [1697]: «*Doğayı gözlemlemek izlenimcilere gölge bölgelerinin ışıktan bütün bütüne yoksun olmadığını ... öğretmiştir.-SB*»

güç a. fiz. dinginliği devinime ya da devinimi dinginliğe çevirebilen etken, direnci kıran ya direnç doğuran özellik. [454; 1204; 1214; 2309]: © *gücün eşitleşme yasası fiz.*

farklı güçler arasındaki akış, aralarındaki güç farkını gitgide azaltarak bu farklı güçleri eşit güçler haline getirir, diyen termodinamik yasası. Bu yasaya göre, iki farklı gücün dengeye, eşitleşmeye doğru akışı, ısı gücü yüksek olan nesneden, az olana doğru olur. ⊙ **gücün sakımı yasası** fiz. doğada hiç bir güç yitmez, ancak başka bir güce dönüşür, diyen fizik yasası: «(*Bechtereff*)'e) ... göre, fizikteki güç sakımı kanunu toplumsal olaylar alanında 'her birey güç biriktirici bir varlıktır' ... biçiminde söylenebilir.–NŞK.»

güçölçer a. fiz. yayların esnekliğinden yararlanılarak yapılan ve fiziksel güçleri ölçmeye yarayan araç.

güdü a. fels. kaynağı us olan neden. [2025]: «*Yoksa kişisel güdüleriyle mi yapıyordu bunu?–ÇA.*»

güdüm a. gütmek işi: «*ve bir yabancı devletin güdümünü kabul etmek–İS.*», «*Gerçek söz söyleme sanatı da ruhun sözlerle güdümüdür.–MG.*»

güdümcü a. güdümculük yanlısı kimse: «*Solcu ve güdümçülerin nasıl marazî bir ruh haleti içinde bulunduklarına ... dair tipik hadiselerden biri de, şüphesiz, Bur-*

sa nutku safsatalarıdır.–OT.»
güdümculük a. her işte güdümü öne alan görüş.

güdümlü s. belli bir ereğe göre yürütülen: «*güdümlü edebiyata karşı ne söylenebilirse bunlara karşı da söylenebilir –CSS.*»

güdümlülük a. güdümlü olma hali.

güldürmen a. tiy. güldürü oyuncusu. [1171]

güldürü a. tiy. kişilerin, olayların ve toplumun gülünç yanlarını gösteren oyun. [1169; 1170]: «*Kahvede Şenlik Var* adlı iki perdelik güldürüsü–AP.», «*Bir güldürü için son derece elverişli olan hikâyeyi Kramer, Amerikan komedi geleneğinin mirasından yararlanarak destekliyor.–AD.*»

günaydın ünl. iyi dilek bildiren ve gündüzün ve genellikle öğleden önce söylenen esenleme sözü: «*arkadaşlara esenlik yüklü birkaç günaydın savurdum.–EÖ.*»

günberi a. gökb. yer'in, güneşe en yakın bulunduğu nokta: «*başka bir deyişle, yörünge üzerinde büyük eksen uçlarından güneşe yakın olanına günberi noktası denir.–Rİ.*»

günce a. 1 genellikle her gün çıkan ve baş ereği geniş topluluklara haber ulaştırmak

olan büyük boyutlu basılı kâğıt. [609]: «günce okuyucularının-NA.» 2 bkz. **günlük** **güncel** s. günün konusu olan; şimdiki, bugünkü (haber, olay vb.). [86]: «Yer yer en güncel toplumsal ve siyasal sorunların sözcülüğünü de yaparak.-RM.»

güncelleşme a. günün konusu haline gelme.

güncelleşmek günün konusu haline gelmek.

güncelleştirme a. günün konusu haline getirme.

güncelleştirmek günün konusu haline getirmek.

güncellik a. güncel olma hali. [84]: «Güncelliği yitip gitmiş onların.-OA.», «zamanın durağan bir şimdiki zaman ve salt güncellik olarak düşünülmesi ... çok daha eskidir.-CÜ.»

güncül bkz. **güncel**

gündem a. 1 bir toplantıda görüşülecek konuların topu. 2 ve bunların sırasını gösteren kâğıt. [1995]: «önergelerin gündeme alınıp alınamayacağını-Aİ.»

gündeş s. aynı günlerde yaşayanlardan, aynı günlerde olanlardan her biri: «Oysa gündeş ozanlarımızın çoğu, yöresel, yersel, somut bir okur yığını seçememişlerdir -ME.»

gündeşlik a. gündeş olma hali.

günedoğrulum a. bitk. bitkilerde, güneş ışığının etkisiyle ortaya çıkan göçüm, güneyönelim. bkz. **göçüm**, **yönelim**

güney a. coğr. dört ana yönden biri, ki solumuza doğuyu, sağımıza batıyı alırsak güney karşımıza düşer. [283]

güneybatı a. coğr. güney ile batı arasındaki ara yön: «Bunun gibi güneydoğu, kuzeybatı, güneybatı yönleri birer ara yöndür.-Rİ.»

güneydoğu a. coğr. güney ile doğu arasındaki ara yön: «Bunun gibi güneydoğu, kuzeybatı, güneybatı yönleri birer ara yöndür.-Rİ.»

güneysel s. coğr. güneye düşen; güneyle ilgili: «Batı kaynaklarında güneysel karşılığı olarak.-Rİ.»

günlük a. yaz. uzunluğu kısıtlılığı söz konusu olmaksızın, günü gününe yazılan ve tarih atılan, yayımlanması düşünülmeyi için içten olan, anıya yakın olmakla birlikte, anının yaşadktan sonra yazılmasına karşılık, günü gününe ve düzenli olarak yazılmış olmasıyla ondan ayrılan yazı türü: «Oysa günlük de bir tür, önemli, güçlü bir yazı türü.-MF.»

günöte a. gökb. ve coğr. yerin güneşe en uzak bulunduğu

nokta: «*yörünge üzerinde büyüyük eksenin uçlarından güneşe uzak olanına günöte noktası adı verilir.-Rİ.*»

güre *a.* erke, güç. [454]

güreci *a. fels.* gürecilik yanlısı kimse, görüş: «*Antikçağ Yunan felsefesinde Herakleitos, Aristoteles ... güreciydiler.-OH.*»

gürecilik *a. fels.* özdeğin kendiliğinden etkin olduğunu, gelişmesini sağlayan gücün kendisinde bulunduğunu ileri süren öğretisi: «*Güreciliğe göre her varlık nedenini kendinde taşır.-OH.*»

gürel *s. fels.* oluş ve dönüşüm halinde bulunan, dural karşıtı. [455; 1212]

gürelî *s.* erkeli, erkesi olan. [455]: «*Metafizik gürecilik, varlık deyiminden Tanrı'yı anlar ve varlık bizzat etken ve gürelidir.-OH.*»

gürellik *a.* oluş ve dönüşüm halinde bulunma.

güven *a.* bir şeyden umulan, beklenen niteliğe inanıp ona göre davranma. [1044]: «*gençliğe özgü güven duygusuna -EC.*»

güvence *a.* bir şeyin sağlamlık, doğruluk ve buna benzer niteliklerini güvene bağlama, bir işin olacağını, bir sözün yerine geleceğini vb. üstüne alma işi ya da bunları sağla-

yan şey. [581; 2482]: «*bir güvence yerine geçer.-BE.*»

güvenç *a.* güvenme, güven, güvenilecek şey. [1044]: «*Güvençsizlikten ve spekülasyondan gelen toprağa hücum sahilleri de içine alır.-EG.*»

güvenirlik *a.* güvenilme hali, güvenilir olma. [440; 1044]: «*olasılıkta o aranan güvenirlilik, sağlamlık yok-MG.*»

güvenli *s.* güven verici. [438]: «*insanları daha sağlam, daha güvenli, daha özgür ... bulundurmak için ... ruh sağlığı ve korunması gereklidir.-RA.*»

güvenlik *a.* güven içinde bulunma hali. [440]: «*Başka bir deyimle din inançları; kaygıya, korkuya, huzursuzluğa karşı alınan birtakım güvenlik önlemleridir.-NŞK.*»

güvenoyu *a.* işbaşındaki hükümetin tutumu ile ilgili olarak, güven bildirmek üzere verilen oy: «*İnönü, bu oylamayı bir güvenoyu sayacağını açıklamış, böylelikle bir çeşit güvenoyu isteminde bulunmuştu.-Aİ.*»

güvensiz *s.* güveni olmayan.

güvensizlik *a.* güvenmeme, güveni olmama: «*biçimsel devrimcilerin halkta yarattıkları aydına güvensizlik-ÇÖ.*» ☉
güvensizlik *oyu* işbaşındaki hükümete güvenilmediğini bildirmek için verilen oy:

«Demirel hükümeti Meclis'ten güvensizlik oyu almış sayılacak ve düşmesi gerekecektir.–A1.» ⊙ güvensizlik önergesi işbaşındaki hükümete güvenilirmediğini bildi-

ren ve bu konuda oylama isteyen önerge: «Gensoru görüşmeleri sırasında verilecek güvensizlik önergesi, üye tanı sayısının salt çoğunluğunca desteklenirse hükümet düşer.–A1.»

Ğ

[«ğ» ile başlayan hiç bir sözcük yoktur.]

H

horgörü *a.* değer vermeme, değersiz sayma, hor görme. [1006; 2604]: «Soğuktan donan ellerimi yamalı köhne paltomun cebine daldırdım da devrimci bir horgörüyle seyrettim o gün insanları.–TAğ.»

hoşgörü *a.* bir şeyi anlayışla karşılayarak olabildiğince hoş görme. [1661; 2610]: «Yaşça ve başça benden ileride olan meslektaşlarımın hoşgörüsüne güvenerek bir derdimizi daha söylemeğe çalışacağım.–FB.»

hoşgörülü *s.* hoşgörüsü olan, hoşgörü ile davranan. [1662]: «üniversite gençliğinin, ancak onlarla yakın değinmesi olan

... anlayışlı, hoşgörülü öğretim üyelerince–SA.»

hoşgörür *s.* hoşgörülü, hoşgörücü. [1662]

hoşgörürlük *a.* hoş görme hali. [1661; 2610]: «Bugün toplumlarda intihara kötü gözle bakılmamaktadır. Bu hoşgörürlük pek doğal sayılmaz.–NŞK.»

hoşgörüsüz *s.* hoşgörüsü olmayan. [1663]

hoşgörüsüzlük *a.* hoş görmeme hali. [1664]: «Birtakım çözümler getirmeyen bir sinema bile ... tutuculuğu, hoşgörüsüzlüğü, sefaleti ... teşhir etmek suretiyle önemli bir iş yapmış olmaktadır.–AD.»

ılgım a. coğr. çölde ya da asfalt yolda uzaktan su gibi görünen ışık yansıtmacı, ki yere yakın hava katlarının değişen yoğunluğu, değişen kırma gücü yüzünden güneş ışınlarının eğilmesiyle ilgili, gözü yarıltan bir doğa olayıdır. [2087]: «*kurgunun bir ılgım olduğunu söylemek, sinemaya özgü bir düzenleme yöntemi olmadığını savunmaktadır-NÖ.*»

ılım a. ruhb. ölçülülük; istek ve tutkularla ölçülü davranma erdemi. [1041]: «*kişi, davranışlarında ılımı elden bırakmamalı, diye düşünüyor.*»

ılımlı s. ölçülü; hiç bir şeyde aşırılığa kaçmayan. [1556]: «*karma ekonomi meselesinde... başladığı noktadan daha ılımlı bir noktaya doğru kaymakta-EG.*»

ılımlılık a. hiç bir şeyde aşırılığa kaçmama hali, ölçülülük. [1041; 1557]: «*Ataç ılımlılık denen şeyi kötülüyor-OA.*»

ıra a. bir şeyi benzerlerinden ayırt etmeye yarayan ana özellik. [1110; 2054]: «*Böylece tilki sözcüğü somut varlığı anlatmaktan kayarak o*

varlığın en belirgin ırasını anlatmakla soyutlaşır.-TNG.»

ırabilim a. fels. bireylerde ıranın gelişim ve ayrımlarını araştıran bilim kolu. [1113]

ırakgörür a. gökb. görüntüyü büyültten ve böylece uzaktaki nesnelerin, uzaydaki gökcisimlerinin daha açık görünmesini sağlayan büyük dürbün. [2473]: «*Böylece büyük ırakgörür bu süre içinde göğün aynı doğrultusunda kalmış olur.-AK.*»

ıraksak s. fiz. ve mat. birbirinden gittikçe uzaklaşarak uzanan (ışınlar, çizgiler): «*İraksak kelimesinin bu anlamda türlü yerlerde kullanılması-RI.*»

ıraksamak bir şeyin olmasını uzak görmek ya da bir yeri gidilemeyecek denli uzak saymak.

ıralamak fels. bir ıra özelliği ile belirtmek. [1112]

ırmak a. akarsuların en büyüğü. [1807]: «*İrmaklar bol yağışlı bölgelerde... gelişmiştir.-RI.*»

ısı a. 1 fiz. sıcaklığın nedeni olan erke: «*Isı ile sıcaklık birbirinden ayrıdır.-RI.*» **2 canlı** varlıkların bedenindeki sı-

caklık derecesi. 3 fiziksel bir olaya dayanarak belirli bir ölçü üzerine kurulmuş olan sıcaklık ve soğukluk derecesi. [655]

ısıalan s. kim. oluşurken çevresinden ısı çeken (bileşme.)

ısııl s. fiz. ısıdan ileri gelen (olay); ısınan ve ısıyı ileten (nesne).

ısıınma a. sıcak hale gelme. ☉

ısıınma ısısı fiz. bir cismin bir gramının sıcaklığını bir santigrat derecesi yükselten ısı miktarı.

ısıölçer a. fiz. cisimlerin ısınma ısısını ölçmeye yarayan araç. [1097]

ısıveren s. kim. oluşurken çevresine ısı veren (bileşme.)

ışığadoğrulum bkz. ışığayönelim

ışığayönelim a. bitk. bitkilerde, ışık etkisiyle meydana gelen göçüm.

ışıkgoçüm a. bitk. bitkilerde protoplazmanın ışığa karşı gösterdiği tepki.

ışıkölçer a. fiz. bir ışık kaynağının belli bir uzaklıktaki ay-

dınlığını ölçmeye yarayan araç.

ışıldak a. karanlıkta uzağı aydınlatmak için kullanılan ve hortum biçiminde dar ve uzun bir ışın demeti çıkaran ışık kaynağı. [1937]

ışınma a. fiz. bir cisme geçmiş bulunan herhangi bir erkenin ışık biçiminde çevreye yayılması.

ışın a. 1 fiz. bir ışık kaynağından çıkıp giden ışık çizgisi. [2241]: «bir ışık ışınının normal doğrultusu-AK.» 2 mat. bir noktadan çıkıp sonsuza giden yarım doğrulardan her biri.

ışınım a. fiz. bir erkenin ışık demeti halinde yayılması. [1953]: «birinci yıldız çok sıcak ve parlaktır, ikincisi güneşin altı yüz katı ışıınım gücüne sahip kırmızı devdir. -AK.»

ışınlılar a. zool. birgözelî hayvanların, devinim ve duyu örgeni olarak, protoplazmalarından yıldız ışınları gibi yalancı ayak salanlar takımı.

İ

icbaşkalaşım a. yerb. püskürük magmaların, soğurdukları

kültelerin etkisiyle, bileşim-lerindeki değişme.

içbükey s. mat. yüzeyi, içe doğru bükülmüş olan, yüzeyi, bir tasın içi gibi düzgün ve içe doğru çukurlaşmış olan. [1183]: «İçbükey kelimesi, yer biçimlerinin türlü yerleri için kullanılır.—Rİ.»

içebakış a. ruhb. kişinin, düşünme yoluyla kendi kendini gözlemlemesi: «Oysa içgüdüler bireyin içinde var olan ve içebakışla kavranması olanaklı olan birtakım bilinç olaylarıdır.—NŞK.»

içebakışçı a. toplb. içebakışçılık kuramını benimseyen kimse, görüş: «psşik olaylar iki yönlüdür. Bir yönüyle içimizde geçen bilinç halleridir ki bunu içebakışçı yönle kavrarız.—NŞK.»

içebakışçılık a. toplb. nesnel, toplumsal ve tarihsel olayları, düşünceler, istekler, duygular, coşkular vb. gibi ruhsal ve öznel olaylarla anlatan görüş.

içedönük s. ruhb. içekapanış halinde olan.

içedönüklük a. ruhb. kişinin, çevresiyle ilgisini keserek kendi iç evrenine kapanması hali: «Bu değersizlik duygusunun yarattığı içedönüklük, sıkıntılar, huzursuzluklar ruhî reaksiyona sürükleyicidir.—EA.»

içedönüş a. ruhb. içekapanış.

içekapanış a. ruhb. kişinin, çev-

resiyle ilgisini keserek kendi iç evrenine kapanması.[1870]

içerik a. 1 bir düşününün, bir eylemin vb. içinde taşıdığı anlam. [1522]: «gerçeklik kavramlarını somut içeriğinden sıyırır, soyutlaştırır.—AB.» **2 s.**

mant. bir deyiş ya da yargıda açıkça söylenmemekle birlikte varlığı anlaşılabilen.

içeriksiz s. içeriği olmayan: «bunun amaçsız, içeriksiz, bir değerler kargaşalığından başka bir şey olmadığı anlaşılmıştır.—AKÖ.»

içeriksizlik a. içeriksiz olma hali, boşluk.

içerme a. mant. bir şeyde başka bir şeyin varlığını gerektirme işi, yani biri ötekini ister istemez düşündürme. [2391]: «barışla dilbirliği arasındaki sözümüne içirme bağı—NU.»

içermek mant. bir şeyi içine almak, bir şeyde başka bir şeyin varlığını gerektirmek, biri ötekini ister istemez düşündürmek; örneğin, güzel ile çirkin birbirini içeren iki kavramdır. [2392]: «Gelecek bağ kavramı birbiri ardısıra akmış birçok gelenek dönemlerini içermektedir—CSS.»

içgörü a. kişinin, içindekini, ruhsal dünyasındakini görme yetisi: «dışdünyayı içdünyaya çeviren, Tanrı'yı bir içgöründe kavrayan bu anlayış, Alman

mistisizminin ana özelliğidir.-MG.»

içgözlem a. ruhb. anlığın kendi kendini gözlemesi: «içgüdüler ise bireyin içinde yaşayan birtakım duygular olduklarına göre hiç olmazsa içgözlem ile kavranmaları olanaklı olan birtakım bilinç olaylarıdır.-NŞK.»

içgüdü a. ruhb. canlıları, araya us ve düşünce girmeksizin, kendilerine yararlı ya da gerekli birtakım işlere yönelten duygu. [961; 2100]: «*Bu doğal davranış, felsefe yapmak içgüdüsünden başka bir şey değildir.-SKA.»*

içgüdüsel s. içgüdüyle ilgili, içgüdünün etkisiyle yapılan. [962]: «*Doğal kendimizin yenilgisi karşısında içgüdüsel tepkilerle karşılaşıyoruz.-HÖ.»*

içişleri a. bir ülkenin içerdeki işleri. ☉ **içişleri bakanlığı** bir ülkenin iç işlerini yürüten bakanlık.

içitim a. tıp. bedenin herhangi bir boşluğuna ya da dokuları arasına, araçla sıvı sokma işi yani iğne vurma. [2742]

içitmek tıp. bedenin herhangi bir boşluğuna ya da dokuları arasına, bir araçla sıvı sokmak, yani iğne yapmak. [2743]

içkin s. fels. 1 yarattığın kendi içinde bulunan. 2 kendinde

kalan, başkasına geçmeyen: «*çünkü tümel kavramlar... nesne ile ilişkileri bakımından içkinler; aşırı realizmde ise aşkındırlar.-MG.»*

içkinlik a. fels. içkin olma durumu: «*İçine girdiği varlıklarla dostluk eden Mana'nın içkinliği; insanın bireysel ve kollektif davranışlarında, bu yuran bir efendinin... durumu gibidir.-NŞK.»*

içlem a. mant. bir kavramın anıttığı niteliklerin ya da taşıdığı imlerin bütünü; örneğin, yılan sözcüğü bize canlı, yerde sürünen, kıvrılabilen bir varlık anlatır; demek ki canlılık, yerde sürünme ve kıvrılabilme yılan kavramının içlemine giren niteliklerdir. [1522]

içlemsiz s. içlemi olmayan: «*Üstelik ozanın tüm savlarına karşı söylediği şiirler içlemsiz beyitler sergisinden öteye geçemiyor.-AC.»*

içlemsizlik a. içlemi olmama hali.

içrek s. fels. dışrak karşıtı; içte kalan, saklı. [215]

içsel s. 1 içle ilgili, içe değgin, içteki. [344]: «*içsel dürtülerin boşaltılabileceği geniş bir kanaldı bu roman.-MS.»* 2 özdekle, nesneyle ilgili nitelikleri olmayan. [1300]: «*ve sonsuzluğa çevrilmiş olan bü-*

tün içsel kuvvetlerdir.-NT.»
 3 *ruhb.* açlık, susuzluk, ağrı gibi, çıkağı içerde olan (duyum).

içten *s.* gönülden, yürekten, candan. [2033]: «*Bu çok sevdiğim efsanede doğru yön, insanoğlundaki en içten özlerelemlerden birini açığa çıkarmasıdır.-NU.»*

içtenlik *a.* yürekten davranış, içten olma hali. [2034]: «*Sayın senatörü içtenliğinden... ötürü kutlamak gerekir.-NN.»*

içtenliksiz *s.* içtenliği olmayan. [602; 2035]: «*İçtenliksiz bir toplum mu olduk?-OA.»*

içtenliksizlik *a.* içten davranmama hali. [603; 2036]

içtepi *a. ruhb.* bir iş yapmak için duyulan güçlü, karşı gelinemez ve önüne geçilemez istek. [894]: «*içgüdü ve içtepi gibi terimler.-PS.»*

içtüzük *a.* bir kurumun iç işlerini düzenleyen tüzük.

iğretileme bkz. eğretileme

ikici *a. ve s. fels.* ikicilik yanlısı: «*İlk ikici Antikçağ Yunan düşünürlerinden Anaksagoras'tır.-OH.»*

ikicilik *a. fels.* her şeyde ruh ve özdek, iyilik ve kötülük gibi iki karşıt ilkenin bulunduğunu ileri süren görüş. [381]: «*Anaksagoras'ın bu ikiciliği Descartes'ta da devam etmektedir.-OH.»*

ikilem *a. mant.* iki yolu bulunan ve her iki yolun vargısı aynı olan tasım; örneğin, Fatih Sultan Mehmet'in, babası II. Murat'a gönderdiği, «Padişah sen isen, ordunun başına geç; yok, padişah ben isem, sana emrediyorum, ordunun başına geç», haberi, bir ikilemdir. [363; 1151]: «*Bu ikilem karşısında biz çok zayıf kaldık.-İS.»*

ikincil *s. kim. ve fels.* ikinci dereceden olan. [2325]: «*ancak varlık kavramının yanında ikincil görünürler-CÜ.»*

ikircim *a.* duraksama, kararsızlık. [2524]: «*biçimindeki tamlamalar ikircimli anlam taşır.-ÖAA.»*

il *a.* 1 ülke, yurt, el: «*İlden ile, beğden beğe ozan gezer.-Dedekorkut.*» 2 bir ülkede, yönetim bakımından yapılan bölümlenmede birinci derecede gelen bölüm, ki ilde en büyük yönetim buyurmanı validir. [2703]: «*Her ilin birkaç ilçesi vardır.-Rİ.»*

ilçe *a.* yönetim bakımından yurt bölümlenmesinde ilden sonra gelen bölüm, ki il'e bağlıdır ve en büyük yönetim buyurmanı kaymakamdır. [1129]: «*Bir akşam üzeri bir ilçenin içinden geçerken-AN.»*

ilenç *a.* 1 ilenmek eylemi. 2 ilen-

mek ereğiyle söylenen söz. [220]: «bir ilenç olduğu-NA.», «Yaşlı kadının ilenci tuttu. -AN.»

ilenme a. birinin kötü bir duruma düşmesi dileğini gönlünden geçirme ya da bunu açıkça söyleme, kötü dilekte bulunma. [220; 221]: «Çırkışı olmayan bir dünyayı yansıtan bir ilenmedir.-CÜ.»

ilenmek birinin kötü bir duruma düşmesi dileğini gönlünden geçirmek ya da bunu açıkça söylemek, kötü dilekte bulunmak. [222]: «Dikenli tellerinin dikenleri tennine saplansın!... diye kıyıcı ağaya ilendi.-AN.»

ilerici s. düzen değişikliğinden yana olan, gerici karşıtı: «gerçek devrimciliğe karşı çıkanlar ise sırf biçimsel değişimlere uydukları için ilerici sayılmışlardır.-ÇÖ.»

ilericilik a. her türlü değişimi benimseme ve savunma, özellikle düzen değişikliğini gütme hali: «ilericilik doğrultusunda tek bir adım bile atamayacağını olaylar doğrulamıştır.-FO.»

iletim a. zool. alınan uyarıların ulaştırılması, taşınması işi, ki sinir sisteminin ana görevidir: «Bu amaç halk yığınlarına yönelmek, onları eğitmek olduğuna göre, kendi dü-

şüncelerinin iletimiydi önemli olan.-AtÖ.»

iletişim a. kişiler arasında, duygu, düşünce, bilgi, haber vb. bakımından karşılıklı alışveriş. [1173]: «Böylece, iletişim ve bildirişimi sağlayan dil dizgesi içinde bir boşluk ortaya çıkmaz.-EmÖ.», «Yaratılana, yaratma gücüyle yaklaşan insan yaşar düşünceyi, duyarlığı, gerçek anlamdaki beyinsel iletişimi.-AdB.»

iletken s. 1 iletici: «çeviriye dıştan edilgen, olanı düpedüz yansıtan sırf alıcı bir iletken gözüyle bakamayız. -NU.» **2** fiz. elektrik akımını ya da ısıyı kendi üzerinden geçiren (nesne). [1779]: «Telin bir ucu kendi yüreklerine, bir ucu halkın ezik yüreğine bağlı iletkendir.-FB.», «Bozkır toprağı iyi bir iletkendir.-YK.»

iletkenlik a. ileticilik, geçiricilik, iletken olma hali.

iletke a. mat. bir açıyı ölçmeye ve ölçülen bu açıyı bir başka yerde olduğu gibi çizmeye yarayan araç, ki yarım ya da tam çember biçimindedir ve üzeri derecelenmiştir. [1443]

ilgi a. iki şey arasındaki bağıllık. [87]: «Panama, Amerika ile ilgisini kesti.-DN.» ☉

ilgi çekici s. ilginç. [464]: «Eser... bu ilgi çekici denemeyi yapmaktadır-MG.»

ilgilendirmek ilgisini çekmek ya da ilgilenmesini sağlamak. [89]

ilgilenmek bir şeye karşı ilgi duymak ya da ilgi göstermek. [90]: «*onun fikirleriyle ilgilenmek zorundayız.-İS.*»

ilgili s. ilgisi bulunan: «*Kongreye ayrıca ilgili kültür teşekkülleri davet edilmiştir.-FKT.*» [88]

ilgililik a. ilgisi olma hali.

ilginç s. ilgi çekici, kendisinde ilgilenilecek şey bulunan. [464]: «*rastladığımız pek ilginç satırları birlikte okuyalım.-İS.*»

ilginçlik a. ilgi çekicilik: «*Bir yazıyı kadınları da okutabilecek ilginçlikte yazabildin mi, sırtın kolay kolay yere gelmez.-ÇA.*»

ilgisiz s. ilgisi bulunmayan.

ilgisizlik a. 1 aldırmazlık; so-
rum ve ilgi duymama hali.
2 *fels.* gönlün, sevgi ya da tiksinti gibi duygulardan soyutlanmış olması. [1223]

ilinek a. fels. kendi başına bir varlığı olmayan ve var olmak için bir başka töze gerekmesi olan şey; örneğin, sertlik, yumuşaklık, devinim birer ilinektir, çünkü bunların hiç biri başlı başına bir varlık değildir ve var olabilmek için başka şeylere gerekseme duymaktadırlar: «*orta-*

mundan koparılan, bütün kullanış ilineklerinden soyutlanan bir sözcük ne anlamlı ne de anlamsızdır.-NU.»

ilinti a. bir şeyin, başka bir şeye olan bağlantısı. [57; 1642; 2253]: «*Buradaki problem, inan ile bilgi ya da inan ile felsefe arasındaki ilintiler problemidir.-MG.*»

ilintili s. ilintisi bulunan, ilintisi olan. [1643]: «*Labirent miti de bu inançlarla ilintilidir.-CÜ.*»

ilişik s. 1 bir şeye iliştilmiş olan şey, örneğin bir dilekçeye bağlı belgeler vb. [1370]: «*İlişikte sunulan belgelerden de anlaşılacağı üzere-*» 2 ilgi, bağlılık. [1642]: «*Tek tek yapıp etmelerle olan ilişiği -NU.*» 3 ilişkin, değgin. [58]: «*Bu konuya ilişik bilgileri-*»

ilişki a. iki şey arasındaki karşılıklı ilgi. [1642]: «*Yunanistan'la ilişkilerimizi anlamak isteyen herkesin.-İS.*»

ilişkili s. ilişkisi olan. [1643]: «*gerici akımlar... gelişime karşıt olmak yönünden birbiriy-le ilişkilidir.-ÇÖ.*»

ilişkin s. ilgili, ilgisi ve ilişiği olan, değgin. [58; 1370; 1643]: «*allerjik bir konuya ilişkin bir kanun.-SD.*»

ilişkinlik a. ilgili olma hali, ilgisi ve ilişiği olma hali: «*bu bölümlerin meydana ge-*

tirdiği bütünün, sanat yapıtına asıl değerini veren dolaylı ve örtülü bir ilişkiliği vardır.-NÖ.»

ilkçağ *a.* tarihte, en eski zamanlardan başlayarak İ.S. (İsa'nın doğumundan sonra) 395 yılına değin süren çağ, ki o yıl Roma imparatorluğu doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmüş ve bu bölünüş tarihinde ilkçağın sona eriş ve ortaçağın başlangıcı sayılmıştır: «İlkçağ kavramı, bilindiği gibi, geniştir. -MG.»

ilke *a.* 1 *fels.* ilk öge. 2 baş kural; ana düşünce ve inanış; her türlü tartışmanın dışında sayılan: «*demokrasinin temel ilkeleriyle ilgilidir.-Aİ.*» 3 *töreb.* uyulması gerekli davranış kuralı: «*O türlü bir tutum benim ilkelerime sığmaz.-».* [1929; 2632]

ilkel *s.* 1 ilk halinde kalmış olan, yani çağın gelişimiyle birlikte gelişmemiş, ona ayak uyduramamış olan. [973; 1930]: «*İlkel bir ortaçağ trampasının sergisi.-ÇA.*» 2 *fels.* zaman bakımından en eski olan.

ilkeleşmek ilke haline gelmek. **ilkeleştirmek** ilke haline getirmek: «*Adnan Menderes, komprador kapitalizminin gelişmesini çok güzel bir*

cümle ile ilkeleştirmişti.-İS.» **ilkeleşmek** ilkel hale gelmek. **ilkeleştirmek** ilkel hale getirmek: «*yarı sömürge bir ülkenin işbirlikçi yöneticileri, üniversite reformunu ilkeleştirmek çabasıındadırlar.-AS.*» **ilkellik** *a.* ilkel olma hali: «*birtakım ırklar binlerce yıldan beri var oldukları halde hâlâ ilkelikten kurtulamamışlardır.-NŞK.*»

ilkokul *a.* ilköğretimin yapıldığı okul. **ilksezi** *a.* *fels.* bir şeyden edinilen ilk ve yalın bilgi.

im *a.* anlamlı çizgi, iz ya da davranış; örneğin a harfi bir ses imidir, şu +, «artı» adını taşıyan bir matematik imidir; yüzde beliren bir devinim ya da herhangi bir davranışımız da anlatmak istediğimizi imler. [1033; 1983; 2070]: «*Birtakım imleri, neye yaradığını... düşünmeden kullanıyorlar.-NA.*»

imge *a.* 1 *ruhb.* sınırların merkezci uyarımı işe karışmaksızın kafada kendiliğinden canlanan duyumsal biçim: «*bazen bir imgeye dayandığını.-MS.*» 2 gerçekleşmesine olanak bulunmayan ya da gerçekleşmesi pek güç olan düşünö. [690; 913]: «*soyutlama işlemi... imgelerle yapılmaktadır.-SKA.*»

imgelem a. ruhb. imge yaratabilen yeti, imgeleri, yani nesnenin zihindeki biçimlerini oluşturan yeti. [1511]: «Büyük bir imgelem gücüyle beslenen soyut bir doğa yaratır bu şiirlerde.–EC»

imgeleme a. ruhb. bir şeyi anlıkta canlandırma, onu imge haline getirme. [2285]: «Dillerin doğuşu konusunda bir kanıya varabilmek için imgeleme ve tasarlama yoluyla en eski çağlara, ilk insanlara dek ilerlemek gerekir.–TNG.»

imgelemek ruhb. bir şeyi zihinde canlandırmak, onu imge haline getirmek. [2286]

imgesel s. imge ile ilgili, imgece, imge olarak. [692]: «çağdaş yaşayışın yansısının, onun imgesel karşılığının, dışta ve kaotik bir düzeyde oluşamayacağını bilmeleri gerekiyor.–EC»

imleç a. fiz. bir olayı kendi kendine çizerek ya da imleyerek gösteren aygıt.

imlemek 1 im koymak. [1035]
2 im ile göstermek. [1034]

imsel s. imle ilgili, imle anlatılan, im özelliğinde olan.

inak a. fels. her türlü inceleme ve eleştirmenin üstünde tutulan, yani gözü kapalı inanılan düşünüy. [372; 1785]
 «İnakın inandan farkı, ina-

nın asla tanıtlanamayacak olanı kabul etmesine karşılık, inakın herhangi bir yetkeye bağlanan bir veriyi tanıtlanmış olarak kabul etmesidir.–OH.»

inakçı s. fels. inakçılıktan yana olan (düşünü ya da kimse). [373]: «Metafizik öğretilerin tümü inakçı öğretilerdir.–OH.»

inakçılık a. fels. birtakım inaklara bağlanıp kalmak ve düşüncülerine kanıt olarak «filanca böyle demiştir» gibi sözleri ileri sürmek yolu. [374]: «İnakçılık, suçlu olmayanın ateşe atılsa bile yanmayacağı inancına kadar varmıştır.–OH.»

inaksal s. fels. inaklarla ilgili. [373]

inan a. bir şeyin doğruluğuna, büyüklüğüne ve gücüne sarsılmaz bir biçimde inanma. [61; 918]: «İnan, asla tanıtlanamayacak olanın kabul edilmesidir.–OH.»

inanca bkz. güvence

inancılık a. fels. usu yetersiz bulan ve onun inanla desteklenmesini, bütünlenmesini ileri süren felsefe. [919]: «İnancılık, Tanrı'ya inanç yoluyla bağlanan ve deney alanının dışında kalan bütün metafizik öğretileri kapsar.–OH.»

inanç a. 1 kendisine bağlanılan düşünüy: «Bizde bir yanlış

inanç yerleşmiş.-BF» 2 bir düşünüyey, bir kanışa bağlı bulunma. [918; 1042]: «*Kendi düşünce ve inançlarına karşıt bulunan düşünce ve inançlara katlanma.-OH*»

inanlı s. inanı olan. [1558; 1633]: «*Tanrı'sına bağlanan bir inanlı, yalnız bir inansızın ulaşamadığı hakikatları bilmekle kalmaz, kendini ondan çok daha güçlü de duyar.-NŞK*»

inanlılık a. inanı olma hali.
inansız s. inanı olmayan: «*Tanrı'sına bağlanan bir inanlı, yalnız bir inansızın ulaşamadığı hakikatları bilmekle kalmaz, kendini ondan çok daha güçlü de duyar.-NŞK*».

inansızlık a. inanı olmama hali.

inceleme a. 1 incelemek işi; «*gereken incelemeyi ve çözümlmeyi yapmadığından.-AB*» 2 incelemek eylemi sonucu ortaya konulan şey. [2580]: «*bir romanı bilimsel bir inceleme gibi okumaya kalktık mı bir şey anlayamayız.-TY*»

incelemek bir işi ya da bir şeyi ele alıp inceden inceye gözden geçirmek, ayrıntılarını ve özelliklerini derinlemesine anlamaya çalışmak. [2582]
incelenmek incelemeye konu olmak. [2581]

inceletmek inceleme işini yaptırmak. [2583]

indirgeme a. 1 kim. bir oksidin oksijenini alarak madeni serbest bırakma işi. 2 mat. bir ifadeyi daha kısa, daha yalın bir biçime sokma: «*İndirgeme hesapları denilen bu işlemler.-AK*» [977]

indirgemek 1 kim. bir oksidin oksijenini alarak madeni serbest bırakmak. 2 mat. bir ifadeyi daha kısa, daha yalın bir biçime sokmak. [978]: «*Niye hiçe indirgemek Odysseus'u, köyümüzde yontusu bulunan Aphrodite'yi ulusal saymamak niye?-SL*»

indirgen s. kim. nesnelerin oksijenini alma özelliğinde olan (özdek).

indirim a. 1 bir şeyin fiyatında yapılan indirme. [2503]: «*herhangi bir indirim.-Aİ*» 2 indirme, azaltma, aşağı düşürme, çıkarma. [2502]: «*en az geçim indiriminin ertelenmesi.-NN*» 3 müz. sesin yüksekliğini bir miktarlık düşürüş ya da bir parçayı ilk tonundan birkaç derece aşağı alışı.

indirimli s. indirim yapılmış, fiyatı indirilmiş. [2504]: «*ve teksirlerin fakültelerce basılmasını ve öğrencilere indirimli satılmasını öngörmektedir.-SLM*»

indirimsiz s. indirim yapılmamış, fiyatında indirim olmayan.

inme a. coğr. gelgit sırasında deniz sularının alçalarak kıyıdan çekilmesi durumu. [299]

insanbiçimcilik a. fels. Tanrı'yı ve benzeri kavramları, insan olmayan bütün varlıkları insan biçiminde düşünen öğreti. [143]: «*XVII. yüzyıl düşünürleri... insanbiçimciliği ... bırakmışlardır.-NŞK*»

insanbilim a. insanın yapısını ırk ve tarih öncesi yönünden inceleyen bilim, insan bilgisi bilimi. [142]: «*Genel olarak insan fenomenini incelemek insanbilimin konusudur.-OH*»

insancı s. insanseven, insana değer veren, insancılığı benimseyen. [785]

insancıl s. 1 insana sokulan (hayvan). 2 insana değer veren (insan). [785]: «*şiiirinin o sade, yalın, insancıl, sıcak sesinin yeni bir birikimi oldu böylece-RM*»

insancılık a. fels. insan ve insanlık sevgisini en yüce amaç sayan öğreti. [786]: «*İnsancılık akımı rōnesansla başlamıştır.-OH*»

insaniçinci a. fels. insaniçinciliği benimseyen kimse ya da görüş: «*Özellikle metafizik öğretilerin çoğu insaniçinci öğretilerdir.-OH*»

insaniçincilik a. fels. evrenin odağının insan olduğunu, her şeyin salt insan için yaratıldığını, evrenin ereksel nedeninin salt insan olduğunu söyleyen öğreti. [144]: «*İnsaniçincilik tutumu, giderek, Mill'in faydacılığını ve James'in pragmacılığını doğurmuştur.-OH*»

insanüstü s. insan gücünü aşan. [548]

irdeleme a. bir sorunun ele alınabilen bütün durumlarını bir bir inceleme işi. [2584]: «*yaptığımız irdelemelerin sonuçlarından-AK*»

irdelemek bir sorunun ele alınabilen bütün durumlarını birer birer incelemek. [2585]: «*incelemekten, irdelemekten kaçınmamalıdır.-MS*»

istem a. 1 istemek işi, istek. [2324]: «*Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir.-Anayasa*» 2 ruhb. bir şeyi yapmayı ya da yapmamayı belirten iç güç, istemek yetisi. [974]: «*İstemli, özgür bir varlık-NA*» ☉ **istem yitimi** ruhb. karar verme, dikkat, istemli kımıldama gibi kafa ve beden etkinliğiyle ilgili işleri yapamamak biçiminde kendini gösteren ve sinir argınlığında ortaya çıkan bir belirti.

istemli s. 1 isteğe bağlı, istemle yapılan. [976]: «*nihayet insan herhangi istemli bir eylemi yapamaz hale gelir. -NŞK.*» 2 yapılıp yapılmaması kişinin kendi isteğine bağlı olan. [868]

istemsiz s. biy. istem dışı yapılan, istem işe karışmaksızın olan (kas, vb. devimi). [588; 589]

ister a. gerek, bir işin gerektirdiği şey. [804]: «*Tiyatro yazarı, hikâyeciyi, sanatlarının yapısının isterleri daha da ileriye götürmektedir. -CK.*»

işbirakımı a. işverene isteklerini kabul ettirmek ereğiyle işçilerin, işlerini hep birlikte bırakması. [618]: «*Grev değil işbirakımı -FHD.*»

işbirliği a. erekları ve çıkarları bir olanların bu yolda çalışmalarını birleştirmeleri hali. [2577]: «*Bu işbirliğinin başarılı olup olmadığının tanığı siz olacaksınız. -RI.*»

işbirlikçi a. yabancılarla, ülkesi çıkarlarına karşı olarak işbirliği yapan kimse. [1177]: «*Sözgelimi, işbirlikçi sözcüğü dilimizde var mıydı düne değin? -EmÖ.*», «*yarı sömürge bir ülkenin işbirlikçi yöneticileri, üniversite reformunu ilkelletirmek çabasıdır. -AS.*»

işbirlikçilik a. yabancılarla, ül-

kesi çıkarlarına karşı olarak işbirliği yapma hali. [1178]: «*Yabancı kapitalizmle işbirlikçilik içinde bulunan, yabancı kumpanyaların vatan topraklarında ale-ti olan komprador burjuvası -İS.*», «*küçük bir kusuru var Bayan Kao Ky'nin: Amerikan saldırganlarıyla işbirlikçilikle yurduna ihanet etmiştir. -İS.*»

işbölümü a. her bireyin belli bir işte ustalık kazanması için işleri ayırma ya da herkese yetkili olduğu işi verme: «*(Carey)... Durkheim'ın toplumsal işbölümü kuramının temellerini ortaya koymuştur. -NŞK.*»

işgücü a. belli bir süre içinde bir şey yapmak için harcanan güç.

işgüder a. bir devletin dışişleri bakanından bir başka devletin dışişleri bakanına gönderilen siyasal temsilci, ki atanma durumlarına göre sürekli ya da geçici olarak iş görürler. [1309]

işgünü a. yasayla saptanmış olan çalışma günlerinden her biri.

işitim a. biy. işitme duyusu, işitme yetisi.

işitsel s. işitimle ilgili: «*Görme-işitme yoluyla eğitimde kullanılan araçların işitsel olanları. -NÖ.*»

işkil a. hoş olmayan bir şeye uğramak sanısı. [2697]

işkillenmek hoş olmayan bir şeye uğrayacağı sanısına kapılmak, işkil içinde bulunmak. [2698]

işkolu a. sendikalar yasasında belirtilen çalışma kollarından her biri.

işlem a. 1 bir işi sonuçlandırma yolunda yapılan işler; bir işi sonuçlandırmak için gereken evrelerden geçirme. [1475]: «*yapılacak en basit işlem-KK.*» 2 *mat.* sayıları belli birtakım kurallar ve yöntemlere uygun olarak birbirini üzerine etkilendirme işi; örneğin çarpma, çıkarma, toplama, bölme birer işlemdir. [114]: «*En basitinden dört işlemi bilen üreticinin ilk yapacağı iş, yarattığı değer karşılığını alıp alamadığını araştırmak olacaktır.-FB.*» 3 belli bir eylemlerle belli bir yöntem kullanılarak yapılan iş. [114]: «*Örneğin, 30 martta Senato'da ad çekme işlemi yapılacak.-NN.*» ⊙ **dört işlem mat.** toplama, çıkarma, çarpma ve bölme olmak üzere, matematiğin dört ana işlemi: «*En basitinden dört işlemi bilen üreticinin ilk yapacağı iş, yarattığı değer karşılığını alıp alamadığını araştırmak olacaktır.-FB.*»

işletme a. kazanç ya da başka yararlar için kurulan ve bağımsız bir bütçe ile çevrilen iş ve bu işin yönetimi: «*Devlet işletmelerinin durmadan zarar ettiğini söyleriz-IS.*»

işletmeci a. işletmesi olan, işletme çalıştıran ya da yöneten kimse.

işletmecilik a. işletme yönetimi işi; işletmeyle ilgili bilgilerin topu; işletmecinin yaptığı iş.

işlev a. bir nesnenin gördüğü iş; iş görme yetisi; (nesnede) görev. [564]: «*Daha organlardan başlayıp canlıdaki pek çok işlevin bir şeyi başka bir şeye çevirme olduğu-NU.*»

işlevsel s. işlev yönünden, işlevle ilgili. [565]: «*Toplumcu tiyatroyun işlevsel estetiğini saptarken, üzerinde en önce durulması gereken halktır.-ÖN.*», «*İşlevsel yönden edebiyat, gerçekten bir eğitim aracıdır.-AdB.*»

işteş s. işte ortak olanlardan her biri: «*Bu örneklerde işteş fiiller geçişli tabanlardan türemiştir.-TNG.*»

işteşlik a. dilb. bir işin birden çok öznece bir arada, ortaklaşa yapıldığını anlatan fiilin özelliği, ki «*kucaklaşmak*», «*ağlaşmak*», «*gölüşmek*» gibi fiiller işteşlik fiilleridir. [1707]: «*-le'den sonra*

gelen ş işteşlik ekidir.-TNG.»

⊙ **işteşlik eki** dilb. fiillerde işteşliği belirten ek, ki fiil tabanlarının sonu ünlü olan fiillere «ş», ünsüz olanlara «-iş» getirilerek işteşlik belirtilir: «kucakla-ş-mak», «sev-iş-mek», gibi: «*Hemen belirtelim ki eleştirmek fiilinin türetilişi -ş işteşlik ekiyle yapılmamıştır.-EmÖ.»*

işveren a. ücretle işçi çalıştıran kimse (ya da tüzel kişi): «*işçinin korunması, işçi ve işveren ilişkilerinin düzenlenmesi buralarda yapıldı.-RÜ.»*

işyar a. görevli²; bir işle görevli kimse. [1358]: «*çamuru teriyle karan işçiler, işyarlar ve kahraman erler-AMD.»*

işyeri a. bir işin yapıldığı yer, işçinin işini yaptığı yer: «*otellerin, işyerlerinin, dükkânların, sinemaların başıboş yalnızlığı-CÜ.»*

itilim a. ruhb. ruhun, kendine ağır, iğrenç, ayıp ya da ulaşılamaz görünen düşünceleri bilinçaltına sürmesi. [855]: «*Hangisinde ahlâk itilimi daha üstün bir şekilde ortaya çıkıyorsa-BA.»*

itilme bkz. itilim

itki a. ruhb. itici neden; güdü. [2025; 2100]: «*Kynikler de itkiler ve isteklerle sırf savaşmak için savaşmazlar elbette-BA.»*

ivdirmek ivmesini sağlamak, çabuklaştırmak. [2267]

ivecen s. tez canlı; hep ivedi ile iş görmeye alışmış olan; çabuk sabırsızlanan; çabuk davranma huyunda olan. [7]

ivecenlik a. iveden olma hali; tez canlılık.

ivedi a. 1 çabuk davranma zoru: «*ivedi olmayan hallerde-Anayasa» 2 s. tez elden yapılması gereken: «ivedi bir iş-» [9; 1674]*

ivedilenmek tez canlılık etmek.

ivedileşmek ivedi hale gelmek.

ivedilik a. bir işi hiç vakit geçirmeden yapmak isteğinde ya da zorunda olma durumu; gecikmezlik. [1675]: «*bu süre üç ayı geçemez ve ivedilik hallerinde on beş günden-Anayasa.»*, «*En uzak köydeki Mehmet'in açlığı, hastalığı, okulsuzluğu bizim için ivedilikle görülmesi gereken bir dava idi.-İS.»*

ivme a. fiz. devinim durumunda bulunan bir şeyin, sonsuz küçük bir zaman içinde, hızında meydana gelen artışın bu zamana oranı: «*hız ve ivmelerini geometrik olarak değerlendirmeye-AK.»*, «*Çünkü bu saatin zembereği kurulup da çalışmaya başladı mı soygun hızlanıyor, sömürünün ivmesi artıyor.-İS.»*

ivmek ivedi ile iş görmek, çabuk davranmak. [8]

ie a. tüze. bir şey üzerinde iye-liği olan kimse. [1287; 2019]: «*Birkaç kişi bir nesneye paydaş olarak iye olur ve payları eylemli olarak bölünmemiş hulusursa, onların bu iyeliği paylı iyeliklidir.* –HVV.»

iyelik a. iye olma hali; kendisinin olan bir şeyi yasanın çerçevesi içinde. dilediği gibi kullanabilme hakkını taşıma hali. [1628; 2020]: «*Birinci ve ikinci kişilere değgin iyelik... takısının tekilini almış hisımlık adlarına* –TNG.»

iyicil s. iyilik etmeyi seven. [696]

iyimser s. işlerin ya da bir işin iyi yanlarını gören; işlerin ya da belli bir işin sonunu iyi gören, **kötümser** karşıtı. [1827; 1858]: «*iyimser olmak gerekir.* –AŞE.»

iyimserlik a. iyimser olma hali; her şeyin iyi yanlarını görme, iyimser davranma. [1859]: «*Bu kötümser tablo içinde iyimserlik veren öğeler de yok değildir.* –COT.»

izdüşüm bkz. izdüşümü: «*T tepe noktası izdüşüm merkezi olarak göz önüne alınırsa* –AK.»

izdüşümü a. 1 fiz. bir ışık kaynağından çıkan ışınlarla bir ekran üzerinde bir görüntü

meydana getirme işi ya da böyle bir yolla meydana getirilmiş görüntü. **2 mat.** izdüşüm düzlemi denilen bir düzlem üzerinde, birtakım geometri kurallarına uyularak, bir cismin gösterilmesi. **3 mec.** görüntü: «*Mistsizlikle saltanat karışımı bir duygululuğun heybetli bir izdüşümü mü?* –EC.»

izlemek 1 (bir şeyin) arkasından gitmek, (birinin) yolunu tutmak, gittiği yoldan gitmek. **2** bir şeyin izi üzerinden yürümek. **3** bir şeyin bütün evrelerini gözlemlemek. [2316]: «*bir aydın olarak izlemiyor musunuz?* –BF.»

izlem a. izlemek³ işi.

izlenim a. 1 bir şeyden edinilen duygular, düşünüler vb. duyumsal şeyler. **2 ruhb.** bir nesnenin, duyular yolu ile insanın üzerinde bıraktığı etki. [965]: «*okuduğu eserlerle ilgili duygularını, izlenimlerini kısaca söylemekle yetiniyor.* –AB.»

izlenimci s. 1 izlenimcilikten yana olan sanat ya da sanatçı. [443]: «*doğanın sanat alanında, az çok boy gösterişi 1870 yılından sonra Fransa'da ünlerini, otağlarını kuran izlenimcilerin yapıtlarına dayanır* –SB.» **2** kesin bir doğruluğu olmayıp duyumlara,

izlenime dayanan: «*özel ve izlenimci yargılarla iş bitecek sanıyor.*—AB.»

izlenimcilik *a.* doğayı, gerçekte olduğu gibi bütün ayrıntılarına bağlı kalarak değil, ancak ondan edinilen izlenimin ölçüsüne göre anla-

tan, yani doğrudan doğruya gerçeği, nesneyi değil de onun sanatçıda uyandırdığı duyumları vermeyi yeğleyen sanat çıkışı. [444]: «izlenimcilik, *sonraları sadece biçim değişikliği açısından ele alınmış.*—SB.»

J

[«j» ile başlayan Türkçe sözcük yoktur. Bu ses Türk alfabesinde gösterilmekle birlikte yalnızca yabancı sözcüklerde geçer.]

K

kabarma *a.* 1 *coğr.* denizin her gün düzenli olarak belli zamanlarda yükselmesi olayı, ki genellikle, ayın çekim etkisiyle ortaya çıkan bu olay on iki saat yirmi beş dakika ara ile olur. [1393]: «*deniz yüzünün kabarması sırasında—Rİ.*» 2 *sine.* bir filmin, gereğinden çok sığağa ya da gerilmeye uğraması nedeniyle üzerinde beliren çıkıntı ve çukurluklar.

kaçınık *s.* etliye sütlüye karışmayan; köşesine çekilmiş.

[1651]: «*Tespihböceği gibi kaçınık yaşamak.*—BN.»

kaçınmak herhangi bir iş ya da bir şey yapmaktan geri durmak: «*beklenen yararın sağlanabilmesi için üniversite - küçük kent çelişkisi yaratmaktan kaçınmak... gerekir.*—OS.»

kalan *a.* *mat.* bir çıkarma işleminde kendisinden sayı çıkarılan sayıdan artan sayı ya da bir bölme işleminde bölünenden artan sayı. [193] **kaldıraç** *a.* *fiz.* küçük bir güç

ile büyük bir direnci yenmeyi sağlayan araç, ki bir dayanma noktası üzerinde oynayabilen bir çubuktur: «*tür-lü işlere yatkın bir gereç, bir kaldıraçtır sanki.-NU.*»

kalım *a.* 1 yok olmayıp var olarak kalma hali. 2 *biy.* doğal seçimden sonra organizmaların yaşamaya devam etmesi. [228]: «*Gerçi kalım kavgası ve uyma kuramları Darwin'den çok önce ileri sürülmüştü ama-NŞK.*»

kalımlı *s.* yok olmayan, ölümsüz. [190]

kalımlılık *a.* kalımlı olma hali, ölümsüzlük.

kalımsız *s.* gün gelince yitip gidecek olan, ölümlü. [506]

kalımsızlık *a.* kalımsız olma hali, ölümlülük.

kalıntı *a.* artıp kalan şey. [193]: «*Kazınca bazı kalıntılar bulunsa da-NU.*»

kalıt *a.* 1 *biy.* kalıtım yoluyla edinilen şey. 2 *tüze.* bir kimseden, kendisinin ölümü ile, kalıtçılarına kalabilecek mal, hak, borç vb. şeyler. [1444] «*ve düşünce kalıtları için de doğru.-AB.*»

kalıtçı *a.* *tüze.* kendisine kalıt² düşen kimse. [2669]

kalıtım *a.* 1 *biy.* ana ve babada bulunan yapısal ve ruhsal ıraların kalıt yoluyla oğul döllere geçmesi: «*anne-babası*

yahut akrabalarında bulunup bulunmaması haline göre hastalığın kalıtım şekli özellik arz eder.-BSŞ.» bkz. soyaçekim 2 *tüze.* birine, ölen bir yakınından mal kalması. [2695]: «*engin bir yönetim gücüne ve yüksek bir kültür kalıtımına konmuş Türk milleti-MRİ.*»

kalıtsal *s.* soydan kalma, soydan geçme. [981]: «*Herhangi bir çiftin kalıtsal hastalıklarla musap çocukları olabilir.-BSŞ.*»

kalkındırma *a.* kalkınmasını sağlama.

kalkındırmak kalkınmasını sağlamak.

kalkınma *a.* ekonomik bakımdan gelişme: «*Ulusal kalkınma çabası içinde bulunan bir iktidar, şüphesiz her şeyden önce halkın fedakârlığına dayanacaktır.-NN.*»

kalkınmak ekonomik bakımdan gelişmek.

kamu *s.* 1 (eskiden) hep, bütün. 2 *a.* (bugün) bir ülkedeki halkın bütünü. [116; 1315]: «*Yoksa kamu kimi beğenip kimi beğenmeyeceğini bilmez.-NA.*»

kamulaştırılma *a.* kamu malı haline getirilme. [1018]: «*bir kaynağın... kamulaştırılması istenebilir.-HVV.*»

kamulaştırılmak kamu malı haline getirilmek. [1019]

kamulaştırma *a.* özel bir taşınmazı, kamu yararı için, değerini iyesine ödeyerek kamu malı haline getirme. [1018]:

kamulaştırmak özel bir taşınmazı kamu yararı için, değerini iyesine ödeyerek kamu malı haline getirmek. [1020]

kamuoyu *a.* bir sorun konusunda halkın düşüncüsü, bir sorun üzerine halkın taşıdığı kanı. [398; 2636]: «*son zamanlarda kamuoyunda bildirildiği hissedilen, güvensizliğin -Al.*»

kamusal *s.* kamu ile ilgili; kamunun malı. [1316]: «*ortaklaşa ve bireylerüstü bir alana ulaşır: Kamusallaşır. -AB.*»

kamusallaşma *a.* kamunun malı olma: «*Ne var ki, bu kamusallaşma da mutlak değildir. -AB.*»

kamusallaşmak kamunun malı olmak.

kamutanrı *a.* ve *s.* *fels.* kamutanrıçılık öğretisini benimseyen. [1883]: «*Doğa gizemciliğinin vahdeti vücud anlayışı kamutanrı ya da doğatanrıdır. -OH.*»

kamutanrıçılık *a.* *fels.* evren ile Tanrı'nın özdeş olduğunu ileri süren öğretisi. [1884]: «*Kamutanrıçılığa göre Tanrı, maddedir ve evrenin ya-*

raticısı ya da yapıcısı değil, evrenin bizzat kendisidir. -OH.»

kandoku *a.* anat. plazması ve taşıdığı yuvarlar yönünden bir doku görünüşünde olan kanın dokubilimdeki adı.

kanı *a.* kişinin, düşünerek vardığı ve inandığı sonuç. [1100]: «*dini siyasete araç ettiği kanısında birleşmektedirler. -Al.*»

kanıt *a.* 1 bir şeyin doğruluğu, gerçekliği konusunda kanı verici belge. 2 *mant.* sonuca ulaşan bir uslamalamanın dayandığı gerçek. 3 *tüze.* kanı verici öge, yani anlaşmazlık konusu olan şeyde yargıcın kanılarını oluşturan şey. [336]: «*Elde sağlam bir kanıt olmadan -İS.*» bkz. **tanıt**

kanıtlama bkz. **tanıtlama**

kanıtlamak bkz. **tanıtlamak**: «*Uyuyorum diyen birisi nasıl uyumadığını kanıtlamış olursa. -NU.*»

kanıtlı *s.* kanıtlarla gösterilmiş, tanıtılı.

kapsam *a.* 1 *mant.* bir kavramın kapsadığı bireylerin ya da imlerin topu. 2 sınır; kapsama. [2245]: «*Senato da nisbî sistemin kapsamına alındı -Al.*»

kapsama *a.* (bir şeyi) sınırlarının içine alma. [2197; 2245]

kapsamak (bir şeyi) sınırlarının içine almak. [2198]:

«Dört seçim dönemini kapsayan-TZT»

kaptıkaçtı a. motorlu küçük taşıt, otomobil.

karabasan a. 1 çok sıkıntılı, boğulma duygusu ile karışık korkulu düşü. [1079]: «En korkunç karabasan yalandır. -NA.» 2 sıkıntılı ruh durumu: «Ama bu uyanık düşünceler... bir karabasanın içinden çıkılmaz yollarına sokmuştur bizi.-CÜ.»

karacı s. kara çalan, yani birine, işlemediği bir suçu ya da kendisinde bulunmayan bir ayıbı yükleyen (kimse). [1611]

karacılık a. karacının eylemi, kara sürme huyu, kara çalma huyu. [839; 1612]

karaduygu a. ruh. derin üzüncü, insanlardan kaçınma, kendi isteklerini savaştırmak gibi belirtilerle kendini gösteren duygu. [1349]

karaduygulu s. karaduyguya tutulan. [1350]

karaduygululuk a. karaduygulu olma hali. [1349]: «Herkes, aynı yerde aynı şekilde ölecekmiş gibi gelen bir duygu ve temelsiz bir karaduygululuk (mekankoli) içine düşebilir.-EA.»

karamsar s. gelecekte umudunu kesen, her şeyi kapkara gören: «Cocteau'nun o ka-

ramsar açıklaması-SKA.» bkz. kötüraser

karamsarlık a. gelecekte umudunu keserek her şeyi kapkara görme hali: «Yalnızca karamsarlığın var olabileceğini göstermeye savaştım.-EC.»

kararma a. 1 kararmak eylemi. 2 sine. görüntülerin yavaş yavaş kararıp görünmez olması biçiminde kendini gösteren bir noktalama türü.

karasal s. kara ile ilgili. ☉ **karasal kumul coğr.** deniz kıyısından uzakta, çöllerde oluşan kumul. ☉ **karasal oluşuk coğr.** yer kabuğunun kara bölümündeki katmanlarında meydana gelen oluşuk.

kara suları coğr. bir ülkeyi çeviren denizlerde o ülkeye düşen türlü genişlikteki deniz bölümü, ki o ülkenin egemenliği altındadır.

kargaşa a. karışıklık; başsızlık; düzensizlik; yönetime ve yasaya saygısızlık; toplumda düzen bozukluğu [132]: «Türkiye yavaş yavaş... bugünkü kargaşanın içine girmiştir.-EG.»

kargaşacı a. kargaşa çıkaran, kargaşa seven, kargaşa yanlısı. [134]

kargaşacılık a. 1 kargaşacı olma hali. 2 topl. «insan aslında iyidir, onu toplum ve

toplumun ortaya koyup uyduğu kurallar kötü yapar» görüşünden yola çıkan, her türlü biçimleriyle hükümeti yok etmeyi kendine erek edinen, toplumda hiç bir kural tanımayan, başsızlığı en iyi düzen sayan siyasal akım, ki kökleri eski Yunan'a değin uzanan bir dünya görüşüdür. [135]: «*Dün olduğu gibi, bugün de kargaşacılık hiç bir yere götürmez insanı. -BO.*»

kargaşalık *a.* altüst oluş, alalak bullak oluş, karışıklık. [132; 718]: «*tam bir kargaşalık içinde-AÖ.*»

kargımak bkz. kargışlamak

kargış *a.* 1 biri için, «Tanrı canını alsın», «kahrolsun», «gebersin», «yerin dibine girsin» gibi kötü dilekte bulunma. 2 kötü dilekte bulunmak ereğiyle söylenmiş sözler. [1225; 2474]: «*Âdem ile Havva'nın uğradıkları kargış-NA.*», «*Üzüldü bunlara, bu kargışlara da, gönlünü almak için yapılan çağrılara da.-İZE.*»

kargışlamak kargışta bulunmak; birinin, Tanrı'nın ve insanların sevgi ve ilgisinden yoksun kalmasını dilemek. [1226; 1227; 2476]

kargışlanmak üzerine kargış çekmek, kargışa uğramak. [1228; 2475]: «*Uzun bir sü-*

re susmuştu kargışlanmış hayvan-İZE.»

karışım *a. kim.* birleşmeksizin birbirine karışmış olan nesnelere verilen ad: «*Bu teknik, sonraları optik karışım adı altında izlenimcilerin başlıca sorunlarından biri olacaktır.-SB.*»

karmacılık *a.* iş alanında özel kesim ile kamu kesiminin ele ele yürümesini isteyen ve bir ülkenin ancak bu yolla kalkınabileceğini ileri süren görüş ve dizge: «*Ekonomik sistem anlayışında karmacılığın intikal devresinin uygulanması değil, ihtiyaçlara göre esneklik verilecek bir yol olduğu inancındadırlar.-EG.*»

karmaşa *a.* 1 çözülmesi güç olan iş: «*Bütün bu karmaşa -AÖ.*» 2 karmaşık olma hali. 3 *ruhb.* birçok etkiler altında oluşan ruh durumu. [1174]

karmaşık *s.* 1 birçok parçadan oluşmuş, yapılmış: «*Toplum... karmaşık bir bileşimdir.-AB.*» 2 anlaması ya da açıklaması güç: «*Çok karmaşık bir düşünü-*» [1174]

karmaşılaşma *a.* karmaşık hale gelme: «*Çevre karmaşılaştıkça insanın çözümleme ve ayırma yetisi de o oranda gelişmelidir-NŞK.*»

karmaşılaşmak karmaşık hale gelmek.

karmaşıklık *a.* 1 birçok parçadan oluşmuşluk. 2 anlaşılması, açıklanması güç olma hali: «Sözgelimi bu karmaşıklığı belirtmek için-FO.»

karşıcı *s.* karşı düşüncede olan. [1497]: «Karşıcılar, göstermiyorlar bu gerçeği.-EmÖ.»

karşıcılık *a.* karşı düşüncede olma hali. [1496]

karşı-devrim *a.* devrime karşı olan gerici akım, ki bir devrimin getirdiklerini ortadan kaldırmayı amaçlar: «Ne var ki, devrim ve karşı-devrim elli yıldan beri denizin met ve cezirleri gibi gelip gidiyor.-İS.»

karşı-devrimci *a.* bir devrimin getirdiklerini ortadan kaldırma ereğini güden kimse: «İsmet Paşa, Atatürk'ün devrimlerini ikinci plana iterek karşı-devrimcilerin yanında yer almakta... devrimcileri harcamaktadır.-İS.»

karşı-devrimcilik *a.* bir devrimin getirdiklerini ortadan kaldırma ereğini güden akım.

karşı-döngü *a.* coğr. bir yüksek basınç alanından çevreye doğru yatay hava döngüsü. [140]: «Karşı-döngü, bir yerel hava dönüşüdür.-Rİ.»

karşılaştırma *a.* ayrımlarını ortaya çıkarmak üzere birkaç şeyi yan yana getirip incelemek eylemi. [1154; 1534]:

«Bu karşılaştırma, kazancımızın genişlik ölçüsünü açık açık göstermektedir.-ÖAA.»

karşılaştırmak karşılaştırma yapmak, yani ayrımlarını ortaya çıkarmak ereğiyle birkaç şeyi yan yana getirip incelemek. [1155; 1535]: «Örneğin mukayese etmek, kıyaslamak, karşılaştırmak gibi anlamdaş sözcükler yan yana kullanılıyor.-EmÖ.»

karşılaştırmalı *s.* karşılaştırma yoluyla oluşturulan. [1536]: «İlerde karşılaştırmalı çalışmaları mümkün kılacak-TA.»

karşılık *a.* 1 yanıt. [296]: «Şimdiye değin çeşitli karşılıklar verilmiş bir sorundur bu.-AB.» 2 karşı. [1525]: «Buna karşılık son on yılın şiiri ise-AP.» 3 bir şeyin anlamca ya da başka niteliklerce benzeri: «Felsefe terimlerini Türkçe karşılıklarını bulmak için-NŞK.» 4 ödenek. [2302]: «Yapılacak bir harcamanın bütçede karşılığı olmazsa-» 5 karşı davranış. [1524]: «Söylediğim söze onun karşılığı daha ağır olursa-» 6 satın alınan bir şeye ödenen para. [223]: «Bu yapıyı aldım ama karşılığını ödemede güçlük çekiyorum-»

karşılıklı *s.* iki yanın birbiri için yaptığı. [1740]: «İnsanı ele alarak, onun... toplumun

yapısına ve öteki öğelerine olan karşılıklı etkilerini... anlatmaya çalışacağız.-NŞK.»

karşın e. gerekli olan hale karşıt olarak. [1955]: «*bütün güçlülere karşın-AP.*»

karşısav a. fels. bir sav karşısında ileri sürülen ve o savla çelişik olmakla birlikte eşit güçteki kanıta dayanan sav. [141]: «*sav ile karşısav-NA.*», «*Bundan dolayı sahne, pek yerinde olarak, kesin karşısavdan çok, akıcılığı kullanır-NÖ.*»

karşıt s. 1 ana niteliklerinde ak ile kara arasındaki denli uzaklık ve aykırılık bulunan. [2752]: «*Birbirine büsbütün karşıt iki savın ikisinde de-NA.*» **2** aynı düşünöde, aynı yolda, aynı tutumda, aynı savda olmayan, yani karşıt olan. [1497]: «*Söylediklerimden dilin yalnızca dış dünyada varolanların çevirisi olduğunu da çıkartmaya karşıtım ben.-NU.*» ⊙ **karşıt anlamlı s. dilb.** anlamları birbirine karşıt olan (iki sözcükten birine göre öteki).

karşıtçı s. karşıt çıkan, karşıt olan. [100]

karşıtlaşma a. karşıt hale gelme, birbirine karşıt olma. [2753]

karşıtlaşmak karşıt hale gelmek, birbirine karşıt olmak. [2754]

karşıtlık a. 1 (iki şey) ana niteliklerinde ak ile kara arasındaki denli uzaklık ve aykırılık. [2600; 2751]: «*canlı ile cansız arasındaki karşıtlığı ortadan kaldırıp-MG.*» **2** aynı düşünöde, aynı yolda, aynı tutumda, aynı savda olmama hali. karşıt olma hali. [101; 1496]

kas a. biy. kasılarak bedeninin devinimlerini sağlamaya yarayan örgenlerden her biri ve bu örgenlerin telsi dokusu. [12]: «*Birçok kas telciklerinden yapılmış olan-SK.*»

kasdoku a. anat. kasları oluşturan doku türü.

kasıl s. biy. kasa benzer ya da kasla ilgili bulunan. [14] ⊙ **kasıl duyumlar ruhb.** kasların istemli kasılmasıyla kendini gösteren ve devinimleirimizi düzenleştirmeye yardımcı eden duyumlar.

kasılım a. biy. kasılma, büzü-lüp kısılma, çekilip toplanma. [2308]

kasınç a. kaslarda ansızın beliren ağırlı kasılma. [1196]

katılgandoku a. biy. örgenlerin asıl dokularının aralarını dolduran doku.

katkı a. (bir şeye) ek, ulama. [892]: «*Bu kitap, Türkiye'de gerçek saygısına bir katkıdır.-İS.*»

katman a. 1 coğr. tortulanma-

lar yüzünden oluşmuş, ince uzun ve düz biçimli taş, ki kat kat görünüşü yüzünden bu adı almıştır. [2259]: «katmanların türlü kalınlıkları olur.-Rİ.» 2 birbiri üzerine bindirilmiş yassıca özdeklerin her biri: «Örneğin Dr. Parsons'un İngiliz halkı üzerinde yaptığı incelemeler göstermiştir ki, yüksek katmana bağlı olanların kafatasları aşağı katmana bağlı suçluların kafataslarından hiç de daha uzun değildir.-NŞK»

katmanlaşma a. yerb. ve coğr. katman haline gelme, üst üste katmanlar halinde yerleşme ⊙ **aykırı katmanlaşma yerb. ve coğr.** katmanları düzgün ve düzenli bir biçimde olmayan katmanlaşma. ⊙ **uygun katmanlaşma yerb. ve coğr.** bir katman yapan tortuların dümdüz ve birbirine koşut olarak yığılması.

katmanlaşmak yerb. ve coğr. katman haline gelmek; üst üste gelmiş katmanlar halinde yerleşmek.

katsayı a. mat. bir matematik ifadesinde, bir niceliğin kaç katı alındığını gösteren sayı; örneğin 7a ifadesinde 7 sayısı a'nın katsayısıdır ve a niceliğinin 7 katı alındığını belirtir: «Bu çevrilmede el-

de edilen yararlı gücün kat sayısı ne kadar fazla olursa kültürün gelişmesi de o kadar fazla olur.-NŞK»

kavram a. 1 anlam; bir şeyin taşıdığı anlam yükü. **2 fels.** bir şey, özellikle o şeyin nitelikleri ya da imleri üzerine taşıdığımız genel düşünüyü. [1342]: «gelenekçilikle gelenek bağı kavramından ben başka başka şeyler anlıyorum.-CSS»

kavrama a. mec. her yönüyle anlama.

kavramak mec. her yönüyle anlamak: «Bu ayrıntıları kavramak için tabloyu inceden inceye gözden geçirmek gerekir.-SB»

kavramcılık a. fels. tümellerin ya da genel adların taşıdığı kavramların nesnede var olan nitelikleri anlatmakla birlikte, bunların birer kavram olmaları dolayısıyla, düşünenin de zihninde gerçek birer varlık yarattıklarını ileri süren felsefe. [1184]: «Ortaçağın aydın bilgini Petrus Abaelardus, kavramcılığı ortaya atarak her iki düşüncüyü uzlaştırmaya çalıştı.-OH.»

kavramsal s. kavram niteliğinde, kavramla ilgili, kavram yönünden: «Bu yüzden... dilimiz kavramsal bir kısırlığa uğramıştır.-EmÖ.»

kavrayış *a. fels.* kavrama yetisi.

kavrayışlı *s.* kolayca kavrayan, kolayca anlayan.

kavrayışlılık *a.* kavrayışlı olma hali.

kavrayışsız *s.* kavrayışı kıt olan.

kavrayışsızlık *a.* kavrayışsız olma hali.

kavuşum *a. gökb.* yerin, güneşin ve gezegenlerden herhangi birinin, yeryuvarlağı bir uçta olmak üzere, bir doğru üzerine gelmeleri. ☉ **alçak kavuşum** *gökb.* gezegenin güneşle yer arasında bulunduğu kavuşum. ☉ **yüksek kavuşum** *gökb.* güneşin yer ile gezegen arasında bulunduğu kavuşum.

kaygı *a.* kötü bir sonuca varılacak diye duyulan üzüntü. [452]: «*olaylar zincirinin doğurduğu savunma kaygılarına dayanır.*—NN.»

kaygılanmak kaygı içinde olmak, kaygıya düşmek. [453]: «*Oysa, bu gelişmelerin yol açtığı baş döndürücü aşırılıklardan kaygılanmak gerekirdi daha çok.*—TS.»

kaygılı *s.* kaygıya düşen, kaygısı olan, kaygılanan.

kaygılılık *a.* kaygılı olma hali.

kaygısız *s.* kaygılanmayan, kaygısı olmayan, yüreğini kaygıdan uzak tutan.

kaygısızlık *a.* yüreğini kaygıdan uzak tutma hali: «*Bu kaygı-*

sızlık nereden geliyor?—NŞK.»

kaygu (eski) bkz. **kaygı**

kayra *a.* yüksek tutulan, saygı duyulan birinden gelen iyilik. [173; 849; 931; 1243]:

kayracı *a. fels.* kayracılığı benimseyen kimse: «*Metafizik öğretilerin çoğu kayracıdır.*—OH.»

kayracılık *a. fels.* evrendeki bütün olayların Tanrı isteği ve kayrası ile olduğunu savlayan felsefe akımı: «*Bağış açısından Jansenizm kayracılıktır.*—OH.»

kayran *a.* orman içinde genişçe çıplak alan.

kazı *a.* 1 toprağı kazma işi. 2 toprağın kazıldığı yer. 3 bir şey bulmak ereğiyle toprağı kazmak eylemi, ki genellikle, geçmişteki yerleşme yerlerini, geçmişin yapılarını, anıtlarını aramak için baş vurulur. [634]: «*Arkeologlar kitapta yazılı enlem, boylam üstünde kazılara, araştırmalara başladılar.*—AN.»

kazıbilim *a.* tarih öncesi ve eski çağlardan kalmış anıtları, özellikle tarih ve sanat bakımından inceleyen bilim. [149]

kazıbilimci *a.* kazıbilim bilgini. [148]

kazıbilimsel *s.* kazıbilimle ilgili, kazıbilimin araştırma alanına giren. [150]

kemikdoku *a. biy.* omurgalı hayvanlarda iskeleti oluşturan bir bağ dokusu tipi, ki kemik gözeleri ile bunların arasında bulunan kireç tuzuyla sertleşmiş bir özdekten yapılmıştır.

kemirgen *s. zool.* kesicidişleri iyice gelişmiş olan (hayvan): «*tüyü pembeye çalar renkli, dişleriyle kemirgen, pençeleriyle etobur hayvanı kuşağının altında taşıdığını gören yoktur daha.—BK.*»

kemirgenler *a. zool.* tavşan, sıçan, kunduz, kirpi, kobay gibi, köpekdişleri olmayan ve kesicidişleri çok gelişmiş bulunan memeliler takımı.

kendibeslek *s. bitk.* klorofil yardımıyla, güneş ışığında, havadan aldığı karbonik asit ile su buğunu kendine besin yapan (bitki).

kendince *s.* başkalarınca kabul edilebilecek bir temele yaslanmadan yalnız bir kişinin kendi kanışınadayan. [933]

kendincelik *a.* başkalarınca kabul edilebilecek bir temele yaslanmadan yalnız bir kişinin kendi kişisel kanışına dayanma hali: «*Sosyal fizikçiler, toplumsal dünyadan, doğaüstü olan kendinceliğe dayanan her şeyi atmış bulunuyor.—NŞK.*»

kent *a.* (eskiden) köyden bü-

yük yer; (şimdi) ilçeden büyük yer. [2218]: «*ve tiyatrosu bulunan öteki kentlerde—AP.*»

kentleşme *a.* kent haline gelme.

kentleşmek kent haline gelmek.

kentli *s.* kentte yerleşmiş olan.

kentsoylu *a.* kentlerde yaşayan ve kendi başına üretim ve kazanç yollarında çalışarak kendine oldukça geniş bir geçim sağlayan kimse. [254]: «*Belli, durumu iyi kentsoylu çocukları bunlar.—OA.*» ☉

kentsoylu sınıfı kentlerde yaşayan ve kendi başına üretim ve kazanç yollarında çalışarak kendine oldukça geniş bir geçim, gönenç sağlayan sınıf ve çıkarı ve yaşayışı yönünden bu sınıfa bağlı bulunanlar takımı. [256]

kentsoyluluk *a.* kentsoylu olma hali. [255]

kesen *a. mat.* bir şeklin üzerinden geçen doğru.

kesenek *a.* Emekli Sandığı için devlet görevlilerinin aylıklarından her ay belli oranda kesilen para. [56]: «*Bu duruma düşen Emekli Sandığını ne %8 oranına çıkarılan kesenekler ve ne de %14 oranında devletçe ödenen karşılıklar kurtaramayacaktır.—HÖz.*»

kesim *a. 1 coğr.* bölge. [1428]: «*Romanya'nın Karadeniz'e*

yakın bir kesiminde-AKa.» 2 evre, çağ. [2011]: «*hayatın her kesiminde-IS.»* 3 bölüm. [2064]: «*1950'lerde görülen enflasyon kamu kesiminde sermaye birikiminde-KB.»* 4 coğr. bir akarsuyun yolu boyunca uzanan üç bölümünden her biri, ki bir akarsuyun «yukarı kesim», «orta kesim» ve «aşağı kesim» olmak üzere üç kesimi vardır. [1331]: «*Bir akarsuyun üç kesimi vardır.-Rİ.»* 5 sine. bir filmin kaba kurgusuna hazırlık olmak üzere kesilmesi.

kesin s. 1 kuşku ve duraksamaya yer bırakmayan: «*kesin olarak-ZVT.»* 2 değişmeyen: «*doğrusu bu arayışım da kesin bilgilere vardığımı sanmıyorum.-NU.»* 3 geri dönmeyen: «*fikir özgürlüğü kesin bir açıklıkla kabul edilse-ÇA.»* [1117] ⊙ **kesin bilgi** 1 fels. kendini herhangi bir konuda gerçeğe ermiş bilen zihnin hali: «*bu arayışım da kesin bilgilere vardığımı sanmıyorum.-NU.»* 2 bir şey üzerine edinilen ve karanlık bir yanı kalmayan bilgi, kuşku karşıtı: «*Kuşku yok, bu yolda yapılan araştırmalar bize çok dar ama son derece sağlam, kesin bilgiler vermektedir.-NŞK.»*

kesinleme a. bir şey için kesin

konuşma, yani «bu böyledir», «şu şöyledir» gibi kesin yargı verme: «*kesinlemelerden kaçınıyor.-NA.»*, «*Bu yüzden kesinlemelere gitmekten çekinmez.-EmÖ.»*

kesinleşmek değişmeyecek bir hale gelmek, kesin bir hal almak. [1118]

kesinleştirmek kesin bir hale sokmak. [1119]: «*Eylemlerdeki olumsuzluk anlamını... kesinleştirmek için kullanılır.-TNG.»*

kesinlik a. 1 kesin olma hali. 2 kesin davranış. [1122]: «*kesinlikle ne olduğunu bilmedikleri-IS.»* 3 değişmezlik: «*Toplumsal olayları belirten coğrafya etmenlerinde hiç bir zaman kesinlik yoktur.-NŞK.»*

kesişen s. mat. bir noktada birbirini kesen (çizgiler ya da yüzeyler).

kesişmek mat. bir nokta ya da çizgi üzerinde birleşmek, birbirine kavuşmak.

kesit a. mat. bir nesne düz kesilince ortaya çıkan düzlemin adı; örneğin, bir elma düzlemesine kesilince ortaya iki düzlem çıkar ki bunlar elmanın kesitidir. [1286]: «*bu en büyük kesitinde-NU.»*, «*ve Fortune and Men's Eyes gibi piyesler, doğrudan doğruya eşcinsel yaşamlardan kesitler vermeye başlamışlardı.-AD.»*

kestirme a. şöyle böyle de olsa bilme. [2295]

kestirmek şöyle böyle de olsa bilmek. [2296]: «*Bu davete katılanların sayısı fazla olacak mıdır ? . Şimdiden kestirmek imkânsız ve zamansız.*—EG.»

keşik a. sıra. [1841]

keşikleme a. iki ya da daha çok şeyin sıra ile değiştirilerek kullanılması ya da kendiliğinden değişerek çalışması. [1644]

keşikleşmek keşikle çalışmak, sıra ile çalışmak.

kez a. aynı tür oluş ya da kılışların her birini anlatır. [331; 1139; 2056]: «*Bir kez bu isteğini gerçekleştirdi mi*—NN.»

kılcal s. 1 fiz. kıl gibi ince boru. **2 biy.** bedendeki kıl gibi ince damarlardan her birini niteleyen sözcük. ☉ **kılcal damarlar biy.** bedenin her yanında, kan ve akkan damarları ile karaciğerde safra kanallarını birbirine bağlayan ince çeperli çok ince damarlar.

kılcallık a. fiz. sıvıların kılcal borular içine girebilme özelliği; yüzey gerilimi nedeniyle sıvının kılcal boruda yükselmesi olayı: «*Bitkilerin kökleri ile su almaları, yeraltı suları ile kılcallık arasında ilgi vardır.*—Rİ.»

kılgı a. fels. kuramı yapılmış

olan bir şeyi düşünüy alanından eylem alanına geçirip gerçekleştirmek işi. [1928; 2372] bkz. **uygulama**

kılgılı bkz. kılğısal

kılgın s. fels. kılğı haline geçirilebilen, uygulanabilen. [1070; 1928]

kılğısal s. fels. düşünüy halinde kalmayıp eylem, iş haline geçen; **kuramsal** karşıtı. [113; 1928; 2376]: «*Bunu derken, anlamayla kavramayı birbirinden ayırıyorum: Kılğısal bir tutumu kavrayabilir, bir tutkuyu ise yalnız anlayabilirsiniz.*—BO.»

kılmak «etmek» anlamına kullanılan yardımcı fiil.

kınama a. yapılan bir işin, bulunulan bir davranışın kötü görüldüğünü bildirir söz söyleme. [178; 2310]: «*bir kınama, bir suçlama tümcesiyle geçirtilmiştir.*—FO.»

kınamak yapılan bir işin, bulunulan bir davranışın kötü görüldüğünü bildirir söz söylemek. [179; 2311]: «*Ama dünyagörüşü eleştiricilerini sırf bundan ötürü kınayamayız.*—NU.», «*ve pašalar bu hareketi kınamakta birleşmişlerdi.*—FO.»

kırım a. kendini savunacak gücü ve olanağı bulunmayan insanların yığın halinde öldürülmesi. [1123]

kırınım *a. fiz.* pek küçük bir delikten geçen ışığın, bu küçük delik sanki bir ışık kaynağı imiş gibi, demet halinde yayılması olayı. [360]

kısır döngü bkz. **döngü**¹

kısıt *a. tüze.* bir kimsenin, akıl hastalığı, aşırı esirlik, çirkin yaşama vb. gibi halleri dolayısıyla, medenî haklarını kullanma yetkisinin mahkemece kaldırılması. [623]: «*Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı nedeniyle kısıt kararı ancak bilirkişi raporu üzerine verilebilir-HVV.*»

kısıtlama kısıt altına alma. [624; 626]: «*Kısıtlama nedeni ortadan kalkınca asliye mahkemesi, kısıtı kaldırmakla görevlidir.-HVV.*»

kısıtlamak *tüze.* (birini) kısıt altına almak. [625; 627]

kısıtlı *s. tüze.* kısıtlanmış, kısıt altına alınmış. [1267]: «*Türkçe okuyup yazma bilmeyenler, kısıtlılar... seçilemezler.-Anayasa.*», «*Kısıtlı ve her ilgili, kısıtın kaldırılmasını isteyebilir.-HVV.*»

kıstak *a. coğr.* bir yarımadayı karaya bağlayan ince uzun kara parçası. [234]

kışkırtı *a.* kışkırtmak işi. [2297]

kışkırtıcı *s.* kışkırtmak işini yapan, kışkırtan. [2298]

kışkırtıcılık *a.* kışkırtı yapıcılık. [2299]: «*Buna şu zaman-*

lardaki siyasi kışkırtıcılığı da ilâve edersek Türkiye'nin bir yabancı devletle anlaşma yapması bile düpedüz hıyanet sayılır.-BF.»

kışkırtma *a.* birini kötü bir eyleme yöneltme, yeltendirme. [2297]: «*her türlü kışkırtmayı etkisiz kılacak-Aİ.*»

kışkırtmak birini kötü bir eyleme yöneltmek, sürüklemek, yeltendirmek. [2300]: «*bazı çevrelerin masum vatandaşları gençlik aleyhine kışkırtmak ve gençliği sağ-sol çatışmasına sürüklemek istemelerine rağmen-EG.*»

kıvanç *a.* sevinç; kıvanma, hoşlanma. [1356]: «*yanyana olduğumuzu görmek hepimize kıvanç verir.-ÇA.*»

kıvanmak kıvanç duymak, sevinmek. [1357]: «*Onun sağlığa kavuşması elbette kıvanacağımız bir olaydır.-*»

kıya *a.* adam öldürme ya da böylesine ağır bir suç işleme. [307]: «*kıyalar birbirini kovalamakta-AP.*»

kıyıcı *s.* acıma duygusu olmayan, başkalarına kıyasıya kötülük eden. [2721]: «*gayetle de kıyıcı olduklarından çapul toprağının adamı yılar bundan.-KT.*», «*İlk Romalılar çok kıyıcı, çok acımaz insanlardı.-NŞK.*»

kıyıcılık *a.* acıma duygusu ol-

mama hali. [2722; 2765]
kırım *a.* acımayıp öldürmek
 işi: «*Hitler'in kamplarını, kı-
 yımlarını anlayabilirim-FE.*»
 bkz. kırım

kızılaltı bkz. **kızılötesi**

kızılötesi *a. fiz.* ışık tayfında
 kırmızı bölümün ötesindeki
 alanda yayılmış olup ısı ı-
 şını olan ve gözle görüleme-
 yen ışıdır, ki buna **kızılaltı**
 da denmektedir. [457]

kimi *s.* birtakım, bir bölüm.
 [201]: «*kimi kişiler bunları
 Türkçeleştirmek istiyorlar.
 -ÖAA.*»

kimlik *a.* 1 bir kimsenin kim ol-
 duğu. 2 bir kimsenin kişi-
 liğine ilişkin özelliklerin to-
 pu: «*örgüte sokulacak öteki
 uzmanların kimliği-Aİ.*» 3
 (bir şeyin) neciliği: «*kimliği
 bilinmeyen bir uçak-*» 4 (ki-
 mi zaman) **kimlik** belgesi:
 «*herkes kimliklerini hazırla-
 sın.*» [796]

kişi *a.* 1 kimse. [2187] 2 *tiy.* bir
 oyunda yer alan ve oyuncu-
 larca oynanan kimselerden
 her biri, ki hepsi birden oyu-
 nun kişileri diye anılırlar.
 ☉ **kişi dokunulmazlığı** bkz.
dokunulmazlık

kişilik *a.* kişinin kendine göre
 bir ayrılığı olması hali, kişi
 özelliği. [2192] «*Şu kısa öykü
 Duhamel'in kişiliğini yansı-
 tır.-OH.*»

kişiliksiz *s.* kişiliği olmayan.
kişiliksizlik *a.* kişiliği olmama
 hali.

kişisel *s.* kişinin kendiyle ilgili,
 özlük, kişiye ilişkin, kişinin
 kendi malı (şey). [2191]: «*in-
 sanların kişisel duyguların üs-
 tüne çıkabilmelerine-RE.*»

komut *a. ask.* askere, herhangi
 bir davranış yapması için
 verilen buyruk. [439]

komuta *a. ask.* askerlikle ilgili
 işleri ve davranışları yönet-
 me görevi. [1205]: «*en yük-
 sek komuta yerine yükselmiş
 bir eski askerdir.-NN.*»

komutan *a. ask.* 1 bir asker top-
 luluğunu yöneten kimse, top-
 luluğun başı. 2 yüksek rüt-
 beli subay: «*sadece bilgiler
 kıral, komutan olabilir.-BA.*»
 [1206]

komutanlık *a. ask.* 1 komutanın
 görevi. 2 komutanın görev
 yaptığı yer. 3 komutanın o-
 runu. [1207]

konu *a.* 1 bir konuşmada, bir
 yazıda, bir yapıtta ele alınıp
 işlenen olay, düşünö, du-
 rum. 2 üzerinde çalışılan
 şey: «*Bu konuda daha ileri
 gitmek tasfiyeciliktir.-FKT.*»
 3 herhangi bir işleme uğra-
 yan şey. [1418]: «*Siyasî ko-
 nulara cevap vermem.-BF.*»

konuk *a.* geçici bir süre kalmak
 üzere bir yere ya da birinin
 evine gelen kimse. [1445]:

«Diyarbakır'da bir generalin evine konuk olmakta bir sakinca görmezse-BFA.»

konukevi a. 1 köyde, konukların ağırlandığı yer. 2 yolculara para ile yatacak ve yiyecek sağlanan ev. [1446]

konukluk a. konuk olma hali. [1447]: «Gül de dünyadaki şu üç günlük konukluğumu olsun rahat geçireyim.-AN.»

konuksever s. kendisine konuk gelmesinden hoşlanan ve konuklarını iyi ağırlayan. [1448]: «Eli açık, gönlü gani, konuksever, düşkünlere yardım eder bir adammış.-AN.»

konukseverlik a. kendisine konuk gelmesinden hoşlanma ve konuklarını iyi ağırlama hali. [1449]: «Yabancılar aşırı konukseverlik göstermekte... benzerleri yoktur.-RÜ.»

konum a. 1 bir şeyin, özdek bakımından durumu. [2166; 2686]: «Düzlemin çeşitli konumlarına göre-AK.», «Bu küp önümdeki masada duruyorsa, biçimini doğru düzgün görüp görememem, konumuna bağlıdır.-AG.» 2 coğr. yer yüzünde bir yerin enlem ve boylamların yardımıyla bulunan yeri.

konuşma a. 1 konuşmak eylemi. [1510] 2 bir kimsenin, belli bir konuda dinleyici-

lere karşı söylediği sözler ya da bu eylem. [1180] 3 (radyoda) söz programı.

konuşmacı a. 1 topluluk karşısında söz söyleyen kimse. [687]: «bir konuşmacının sırf ifade ettiği sözlerden-AI.» 2 radyoda konuşma yapan kimse.

konuşu bkz. konuşma² : «ne istediğimi... konuşularımda söyledim-NA.»

konut a. 1 bir kimsenin yatıp kalktığı, iş zamanı dışında eğlendiği, genellikle de içinde aile olarak oturduğu ev, apartman gibi yer. [873; 1381]: «kendine bir konut yaptırdı-NA.» «Üstelik bizim evimiz... az buçuk oturulabilecek bir konuttu.-İS.» 2 tûze. bir kimsenin sürekli olarak oturduğu yer, ki ya-saya göre bir kimsenin ancak bir konutu olabilir.³

tûze. tüzel kişiliği bulunan bir kuruluşun bulunduğu ve işlemlerinin yapıldığı, yönetildiği yer. [873] ⊙ **konut dokunulmazlığı bkz. dokunulmazlık**

korun a. anat. üstderide dış tabakaya verilen ad.

korunak a. korunmak için sığınılan yer. [1351; 2128]

korundokusu a. anat. korunu ve bundan çıkan tırnak, boynuz gibi şeyleri oluşturan doku.

koşa *s. felse.* temel olarak alınan bir şeyle birlikte, aynı zamanda olan (başka bir şey). [1756; 1885]

koşaç *a. dilb.* yüklemi özneye yükleyen sözcük: «*Ek-fiilin bileşik zamanlı biçimleri ise, koşaç halinde olunca-HD.*»

koşuk *a./yaz.* ölçülü söz biçimi. [1798]: «*Divan şiirimizde koşuk biçimleri-AB.*»

koşul *a.* başka bir şey olursa ya da yerine gelirse olması gereken şey, yani bir işin olabilmesi için eldeki olanaklara koşulan gereklik; örneğin, «size gelirim, ama sen de bana o sevdiğim plağı dinleteceksin» tümcesinde ileri sürülen şey bir koşuldur. [2204]: «*ve bu görüş yüzyılımız koşullarına uygundur. -NN.*»

koşullandırılma *a.* alıştıırılma, koşullu hale getirilme. [2205]: «*seyirci de, kendisini çevreleyen gerçeği, koşullandırılmış olduğu gerçeği değiştirebileceği inanç ve coşkusuyla tiyatrodan çıkıp gidecektir. -TS.*»

koşullandırılmak koşullu hale getirilmek, alıştıırılmak. [2206]

koşullandırma *a.* kendi koşulu-na alıştıırma yoluyla bağlama. [2207]: «*Üretim koşulları ilk ve en önemli etmenlerdir, bütün diğer toplum-*

sal olayları koşullandırırılar. -NŞK.»

koşullandırmak kendi koşulu-na alıştıırma yoluyla bağlamak. [2208]: «*Onların isteklerine koşullandırmışlardır yaptıklarını.-AdB.*»

koşullanma *a.* Koşullu hale gelme, alışma yoluyla bağlanma. [2209]: «*Birtakım baskılar altında, doğrudur birtakım koşullanmalar gölgesinde oy veren halk-CAK.*»

koşullanmak koşullu hale gelmek, alışma yoluyla bağlanmak, alışmak. [2210]: «*Erotizmimiz... korku ve çekicilikle koşullanmıştır.-CÜ.*»

koşullu *s.* 1 koşula bağlanmış (iş, durum, vb.) 2 belli birtakım koşullara alışıp bağlanmış (kimse, düşünö, vb.). [2211]

koşulluluk *a.* koşula bağlanmışlık, belli birtakım koşullara alışıp bağlanma hali.

koşut *s.* aralarındaki uzaklık her noktada eşit olan ve yan yana giden şeylerin niteliği. [1568; 1885]: «*Bu gelişim Batılılaşma hareketine koşut olarak yürür.-AtÖ.*»

koşutluk *a.* 1 koşut olma hali. 2 *fels.* iki olaydaki gelişmelerde eşzamanlık ve andırış bulunması: «*Bu koşutluk, sadece insanlarda değil, bütün canlılarda gerçekleşir.-OH.*»

kovunsama *a.* dolaylı olarak kovma. [1027]: «*Hiç yakışık alır mıydı, konukseverliğe sığar mıydı bu kovunsama?—İK.*»

kovuşturma *a.* 1 kovuşturmak eylemi. 2 *tüze.* işlenmiş bir suçtan dolayı bir kimse hakkında yasa uyarınca yapılan soruşturma ve araştırma. [2315]: «*adalet makamları kovuşturma açacaklar mı?—İS.*»

kovuşturmak (bir şeyin) arkasına düşmek, (bir şeyi) kovalamak. [2316]

koyak *a. coğr.* iki dağ ya da tepe arasında kalan çukur yer ya da dere boyu. [2656]: «*Şuracıkta, şu tepeyi döndük mü, alt yanı. Şu koyağın içinde.—AP.*»

kög bkz. ölçül

kögük bkz. dize

köken *a.* 1 bir şeyin geçmişe doğru gidip dayandığı son hal, biçim, neden ya da yer, kaynak, asıl çıkış yeri. [1368; 1864]: «*İnsanın kökenini, maymundan gelişini hatırlamışlar da—AB.*» 2 *dilb.* kök görevi gördüğü halde daha yalın bir öğeye, yani gerçek köke doğru yalınlaştırılabilen sözcük bölümü: «*sözcüklerin kökenlerini ve yapılarını—HD.*»

kökten *s.* köke değin dayanan;

kesin; ayrıntılarda kalmayarak asıl konuyu da içine alan, temelden. [300; 1950]: «*genç şairler, Orhan Veliler gibi kökten bir değişime gitmek istemiyorlar.—EC.*»

köktenci *a.* köktencilik yanlısı. [1950; 1951]: «*Marx, o güne değin en köktenci burjuva demokratik ideolojiyi bile içinde barındırabilen burjuva toplumunun sınırlarını yırtmıştı.—CÜ.*»

köktencilik *a.* 1 toplum yaşamında, özellikle de bilimde, dinde, siyasette kökten yenilikler yapma eğilimi. 2 *fels.* özgürlükçülük, bireycilik, insan usuna inanış, törel yarar gibi temellere dayanan tutum ve siyaset yolu, ki bir takım İngiliz filozof ve yazarlarınca ortaya atılmıştır. [1952]: «*Özellikle İngiliz düşünürleri Bentham, James Mill ve John Stuart Mill'in birbirlerini tamamlayan öğretileri köktencilik adıyla anılır.—OH.*»

kökteş *s. dilb.* eş köklü, kökleri eş olan, aynı kökten türemiş olan: «*Kökteş olmayan; ayrı birer kök olan sesteş sözcükler de vardır.—TNG.*»

kösnü *a.* erkek ile dişinin birbirlerine karşı duydukları cinsel istek. [2220]

kösnücül *s.* cinsel isteklerine

tutsak, kösnüye düşkün (kimse). [2221]

kösnük s. kösnüme zamanı gelmiş (hayvan).

kösnül s. kösnüyle ilgili, kösnüye değgin. [2217; 2219]

kösnümek (hayvan için) çiftleşme zamanı gelmek.

kötücül s. 1 kötülük seven 2 başkalarının kötülüğünü isteyen. [224] 3 kötülük eden, dokunca veren.

kötümsemek kötü görmek.

kötümser s. dünyada iyi şeylerden çok kötü şeyler olduğuna inanan, gelecekte umudunu kesen, her şeyin sonunu ya da belli bir işin sonunu kötü gören (kimse), iyimser karşıtı. [218; 1898]: «*Bu kötümser tablo içinde iyimserlik veren öğeler de yok değildir.-COT.*»

kötümserlik a. dünyada iyi şeylerden çok kötü şeyler olduğuna inanma hali, kötümser olma hali. [219; 1899]: «*Banfi'ye göre kötümserlik.-AB.*»

kötüye kullanım bkz. kullanım kullanım a. 1 kullanma işi: «*Örneğin, 'Erzurum ve dolaylarında yaşayanlara dadaş denir' cümlesinde hiç bir retorik kullanım yoktur.-SGü.*» 2 kendinin olsun olmasın bir şeyi kullanma, ondan yararlanma işi: «*Bu yüzden*

kabile topluluğu, toprağın ortaklaşa (geçici) edinimi ve kullanımının sonucu değil, ön koşuludur.-MuS.» [1017; 2349]

⊙ **kötüye kullanım.** kötüye kullanma kendi çıkarına kullanma. [2169]

kumcul s. bitk. kumlu toprakta, çöllerde, kumullar üstünde yetişen (bitki): «*Kumcul bitkiler, yel üfürmesi yüzünden kumların durmadan savrulmasına, şuraya buraya yığılmalarına dayanacak şekilde bir yapı gösterirler.-Rİ.*»

kumul a. yerb. ve coğr. yellerin savurup yığıldığı kum tepesi, ki çöllerde ve deniz kıyıları boyunca uzanan kumullarda çok görülür: «*Buna göre kumul denince tepe biçimi göz önüne gelir.-Rİ.*»

kurakçıl s. bitk. kurak yerde yetişen, kurak yerden hoşlanan (bitki).

kural a. 1 bir işlemin doğru bir sonuç vermesi için uygulanması gereken belli yöntem, tutulacak belli yol: «*Bu değişmeler kendi kurallarına uygun tarihsel zorunluklardı.-ÇA.*» 2 dilb. bir dilin aynı türden olaylarında görülen birlikten çıkarılmış yargı. [1089]: «*Her kural, Türkçemizin kendi yapısından, öz benliğinden doğmuştur.-TNG.*» ⊙ **kural dışı s. ku-**

rala uymayan, kuralın dışında kalan. [1028; 1693]: «*Dillerdeki kural dışı biçimleri bir yana bırakalım. -EmÖ.*»

kurallaşma a. kural haline gelme.

kurallaşmak kural haline gelmek: «*ve kendiliğinden beliren yargılar kurallaşacak. -TNG.*»

kurallaştırmak kural haline getirmek.

kurallı s. 1 kuralı olan, kurala uyan. 2 *dilb.* belli bir kural uyarınca yapılabilen, belli bir kurala göre yapılmış. [1153]: «*Kurallı bileşik fiiller. -TNG.*»

kuralsız s. 1 kuralı olmayan; kurala uymayan. 2 *dilb.* belli bir kural uyarınca yapılmış olmayan. [590]

kuram a. 1 bir bilim ya da sanatla ilgili, ya da herhangi bir sorunu ilgilendiren ve uygulamadıkça gerçekleşip gerçeklesemeyeceği, doğru olup olmadığı bilinemeyen düşüncülerin, ilkelerin topu. 2 gözleme dayanan sanı. 3 *fels.* düşünüy alanında kalan bilgi; bu bilginin temel ve kuralları. [1796; 2507]: «*Ortaya bir kuramın, bir görüşün savunucusu gibi çıkan -SKA.*»

kuramcı a. kuram ortaya atan

kimse. [1797; 2509]: «*Hangi kuramcı, olmasa da olurdu diyebilir onun için? -SE.*»

kuramcılık a. uygulamaya değil kurama önem verme hali, kurama bağlılık: «*Böylece, yalnızca bunlardan herhangi birinin üzerinde durmak... akademik kuramcılık suçlamasına... yol açar. -NÖ.*»

kuramsal s. kuramla ilgili, kuram halinde bulunan, kuram niteliğinde olan. [1795; 2508]: «*Sonra Sayın Okyar'ın kuramsal görüşünü bir de yurt gerçekleri ile karşılaştıralım -NN.*»

kurgu a. 1 *fels.* eylem alanına geçmeyip salt bilmek ve açıklamak ereği güden düşünüy: «*şiiir de, bu mantık kurgusunun dışında kalamaz -EC.*» 2 *sine.* bir filmin çevrilişi sırasında elde edilen çekimleri uyumlu bir yolda birleştirmek sanatı. [1463]: «*fakat kurgu teriminin kendisi kadar karanlık olan bu terimler -NÖ.*»

kurgusal s. *fels.* kurgu¹ ile ilgili, kurgu özelliğinde olan. [2156]: «*İçgüdülerini kökünden yokumsayan kuramlar baştan aşağı kurgusaldır. -NŞK.*», «*uyanık bilinçte kurgusal düşüncenin doğuşu -DÖ.*»

kurmay a. ask. ordunun savaş

için yetiştirilmesinde ve savaş sırasında birliklerin yönetimi, yürütümü işlerinde komutanlara yardımda bulunmak üzere bu türlü bilgilerle yetiştirilmiş subay ya da subay kurulu: «Atatürk'ün sağ kalmış... en ünlü kurmayını bir yok edelim-SE.»

kurmaylık a. kurmayın görevi.

kurtulmalık a. haydutların eline düşmüş birinin kurtulmak için verdiği para; böyle bir iş için verilen para. [552]: «Önceleri bunu kurtulmalık için biriktiriyor sanmış, doğru bulmuştu.-KT.»

kurtuluş a. (bir şeyden) kurtulma; kurtulmuş olma hali. [645; 1805]

kurucu s. bir kurumun, bir işin kurulmasına önayak olan (kimse). [195; 1606]: «Bu devletin kurucusu.-CB.»

kurul a. seçimle ya da atanma yoluyla işbaşına gelmiş, belli sayıda kişiden kurulu topluluk. [722]: «Geniş görüşlü kişilerden bir kurul yapılırlar.-NA.»

kurultay a. 1 bir derneğin, bir kurumun bütün üyelerini içine alan en yetkili örgeni, genel kurulu. [1182; 2639]: «Kurultay, genel kurul demektir.-ÖAA.» 2 bu kurulun belli zamanlarda ya da gerektiğinde yaptığı toplantı:

«Türk Dil Kurumu'nun XI. Kurultayı cuma günü başlıyor.-», «aklının takıldığı sorunlar üzerine geniş bilgi alır. Bunları doyurucu bulmazsa Kurultayda çıkıp düşüncelerini söyler.-ÖAA.»

kuruluş a. toplumsal bir görevle kurulan her örgüt. [2544; 2552]: «Birtakım devlet kurulları-»

kurum a. 1 kuruluş; toplumsal bir görevle kurulan her örgüt. [1598; 2544]: «Türk Dil Kurumu'nun yanibaşında olmak-AP.» 2 toplb. toplumun din, dil, aile gibi içsel varlıklarından her biri. [1598]: «bu filozoflar kölelik kurumunu bütün bütün de ortadan kalkmasını isteyecek kadar kötülemiyorlar.-BA.»

kurumlaşma .. kurum² haline gelme. [1599]

kurumlaşmak kurum² haline gelmek. [1600]

kurumlaştırma a. kurum² haline getirme. [1601]: «Değişme ve yapma oluşumları (kurumlaştırma, meslekleştirme, özgürleştirme gibi).-NŞK.»

kurumlaştırmak kurum² haline getirmek. [1602]

kuruntu a. 1 birtakım kötü olasılıkları düşünerek üzülmek. [487] 2 olmayacak bir şeyin

olacağı sanısına kapılma, olacağını sanma. [2691]: «*Erdemi sırf kendisi için istemek boş bir kuruntudur Epikuros'a göre.-BA.*»

kuşak a. 1 aynı zamanda doğan bütün kişiler: «*Eski kuşağın kötü alışkanlığı diyeceksiniz. Belki doğrudur; ama bu yalnız yaşlı kuşakta görülmüyor ki.-BF.*» 2 atalar ya da torunlar zincirinde halka. [1809]: «*ırk bakımından yedi kuşak Türk oldukları sabit olsa bile-HVV.*» 3 mat. bir küre yüzeyi koştur iki düzlemle kesildiğinde iki kesitin arasında kalan bölüm. 4 coğr. yeryüzünün beş geniş bölgesinden her biri, ki bu bölgeler, güney ve kuzey kutup kuşakları, kuzey ve güney orta kuşaklar ve ısı kuşak adlarını taşır: «*yer yuvarlağını sürekli bir kuşak gibi saran yerler-RL.*» 5 gökb. gökyüzünün yeryüzü kuşaklarına karşılık olan bölgelerinden her biri.

kuşaktaş s. aynı kuşaklı tan: «*Emin Eliğin... bütün kuşaktaşları gibi bu yönde e-line geçen hiç bir fırsatı kaçırmadı.-AN.*»

kuşaktaşlık a. aynı kuşaktan olma hali.

kuşatma a. 1 çevresini sarma. [840]: «*Hava, sonsuz bir hava*

denizi olarak evreni kuşatır -MG.» 2 ele geçirmek ereğiyle bir yerin çevresini sarma. [4; 1504]

kuşatmak çevresini sarmak. [5; 841; 1505]

kuşku a. 1 zihnin, bir şey için, var ya da yok demeyip duraksaması: «*böyle bir bilgi sağlamada kuşkuya düşen dünya görüşü, kendi kendisiyle çelişmeye düşmüştür. -NU.*» 2 işkilden doğan uyanıklık. [2246]: «*Deli mi bu adam gibi bir kuşku geçer içlerinden.-ÇA.*»

kuşkucu s. 1 her şeyden kuşkulanan (kimse). 2 fels. hiç bir şeyde olumlu ya da olumsuz bir yargıya varamayan. [2085; 2247]: «*ama azıcık daha dikkatli ve özellikle kuşkucu olanlar-MS.*»

kuşkuculuk a. fels. olumlu ya da olumsuz hiç bir kesin yargıya varamayan ve hep kuşku içinde olmayı bilgi için gerekli bulan öğretisi. [2086; 2248]

kuşkulanmak kuşkuya düşmek. [2249; 2250]: «*bu eski şiir havarilerinin gerçek gelenekçiliklerinden rahatça kuşkulana biliriz.-CSS.*»

kuşkulu s. 1 inanmayan ya da bir kötülük sezinleyen. [2247]: «*İhracat gelirlerinin artması ümidinin gerçekleşmesinden kuş-*

kulu *olduğumuz için-HÖz.*»

2 olup olmayacağı kuşku konusu olan, olmayacağı daha çok sanılan. [2251]

kuşkululuk *a.* kuşkulu olma hali.

kuşkusuz *s.* 1 kuşkusu olmayan.

2 kesinlikle bilinen, kuşku konusu olmayan. 3 *z.f.* kesin olarak.

kuşkusuzluk *a.* kuşkusuz olma hali.

kut *a.* iyilik getiren şeyin hali, uğur.

kutlama *a.* herhangi bir mutlu olgudan dolayı duyulan sevinci birine söz, yazı, davranış ya da armağanla anlatma. [2406] ☉ **kutlama töreni** mutlu bir olgu dolayısıyla yapılan tören. [2408]

kutlamak herhangi bir mutlu olgudan dolayı duyulan sevinci birine söz, yazı, davranış ya da armağanla anlatmak. [2407]: «*Sayın senatörü içtenliğinden ve cesaretinden dolayı kutlamak gerektir.-NN.*»

kutlu *s.* uğurlu. [1577]: «*milletin, geçmişteki güçlü ve kutlu çağa duyduğu büyük özlemi.-NS.*»

kutlulamak bkz. **kutlamak**

kutsal *s.* kutlu bilinen, tapacak ya da uğrunda can verecek denli sevilen. [1211; 1527]: «*kutsal ödevleri birer birer çiğnediler.-NT.*»

kutsallaşmak kutsallık kazanmak, kutsal hale gelmek. [1528]: «*Ama din inançları tarafından anlam kazanan, kutsallaşan bu taş ya da tahta parçaları artık fizik dünyasının malı olmaktan çıkmış, toplumsal alanın konusu olmuştur.-NŞK.*»

kutsallaştırmak kutsallık kazandırmak, kutsal hale getirmek, kutsal bilmek. [1529]: «*Comte... sevdiği kadını... kutsallaştırmak için elinden geleni yaptı.-NŞK.*»

kutsallık *a.* kutsal olma hali: «*Kutsallık düşkünleri ne derse desin-NU.*»

kutsamak kutsal bilmek, kutsal tanımak. [2314]: «*kervanların çingiraklarıyla kutsanan gecede-AÖ.*»

kuz *s.* az güneş alan, kuytu (yer, yan): «*Kuz yönün bitki yetişmesinde önemli yeri vardır.-Rİ.*»

kuzey *a. coğr.* dört anayönden biri, ki sağı doğu, solu batı olan kimsenin tam karşısına düşer. [2239]: «*karlı kuzey ormanlarının kuytularında-AÖ.*»

kuzeybatı *a. coğr.* anayönlere kuzey ile batı arasında ki ara yön: «*Söz gelişi kuzey ile doğu arasındaki yön için kuzeydoğu denir. Bunun gibi güneydoğu, kuzey-*

batı, güneybatı yönleri birer ara yöndür.–Rİ.»

kuzeydoğu *a. coğr.* anayönlerden kuzey ile doğu arasındaki ara yön: «Söz gelişi kuzey ile doğu arasındaki yön için kuzeydoğu denir.–Rİ.»

kuzeyssel *s. coğr.* kuzeye düşen; kuzeyle ilgili: «Batı kaynaklarında kuzeyssel karşılığı olarak.–Rİ.»

Küçükayı *a. gökb.* gökyüzünün kuzey kutup bölgesinde bulunan ve saplı bir tencereye benzeyen takımyıldız, ki yedi yıldızdan oluşmuştur ve

sapın ucunda bulunan yıldız Kutupyıldızıdır.

küçüksemek bkz. **küçümsemek**
küçümseme *a.* küçümsemek eylemi. [1025]

küçümsemek küçük görmek, değer vermemek. [1026]: «Bir incelemede küçümsemek büyümsenmek diye bir şey yoktur.–ÇA.»

küşüm bkz. **kuşku**: «aşırı övgülerin... küşümlü saygıların ortaya çıktığını görürüz.–NU.»

küşümcülük bkz. **kuşkuculuk**
küşümlenmek bkz. **kuşkulanmak**

L

[«b» ile başlayan öz Türkçe sözcük yoktur.]

M

mercek *a. fiz.* içinden geçen koştur ışınları düzenli bir biçimde birbirine yaklaştıran ya da birbirinden uzaklaştıran saydam nesne. [23]: «Resam fırçasına, şair kalemine nasıl buyurursa fotoğrafçı da merceğe öylece buyurur.–NA.»

muştı *a.* sevindirici haber.

[1615]: «yeni bir rönesans'ın muştusunu taşıyor.–AO.», «Uyan muştı muştı melekler geldi / Gönle türlü türlü dilekler geldi.–AKT.»

muştucu *a.* sevindirici haber getiren, sevindirici haber veren, muştulayan.

muştulamak sevindirici haber

vermek. [1616]: «*Jongkind'-in suluboyaları, izlenimciliği muştulayan resimler olarak tanınır.-SB.*»

muştuluk a. sevindirici haber getirene verilen armağan.

mut a. fels. kişinin bütün istek ve özlemlerinin eksiksiz olarak ve sürekli bir yolda yerine gelmesinden duyduğu kıvanç. [1999]

mutçuluk a. fels. insan eylemlerinin son ereği olarak mut'u, mutluluğu gören felsefe yolu. [486]: «*Bazen bu mutçuluk hazcılık biçimine giriyor.-BA.*»

mutlu s. mutlu olan, yani bütün istek ve özlemleri eksiksiz olarak ve sürekli bir yolda yerine gelmiş (kimse). [188; 1389]: «*Fakat bu mutlu sonuca kadar benimde gittikçe zayıflayan bir umutla hayli beklemem lâzım gelecekti.*

-YKK.» ⊙ **mutlu azınlık** bkz. **azınlık**: «*nüfusumuzun beşte birini teşkil eden mutlu azınlık ulusal gelirin üçte ikisini paylaşmakta-NN*»

mutluluk a. mut; mutlu olma hali. [189; 1999]: «*Türk halkının mutluluğundan yanayız.-ÇA.*»

mutsuz s. karayazgılı, mutlu olmayan. [216]: «*bilge her mutsuz olanın yardımına koşacak-BA.*» ⊙ **mutsuz çoğunluk** bkz. **çoğunluk**: «*nüfusumuzun beşte birini teşkil eden mutlu azınlık ulusal gelirin üçte ikisini paylaşmakta, mutsuz çoğunluk ise artakalan üçte birle yetinmektedir.-NN.*»

mutsuzluk a. mutsuz olma hali. [217]: «*Brutus işte bu bağlılıktan ötürü Caesar'ı hançerlemek mutsuzluğuna uğradı.-NU.*»

N

neden a. 1 bir olay ya da durumu gerektiren ya da doğuran başka olay ya da durum. [2053]: «*Ben bu işin nedenlerinin incelenmesini Devletler Hukuku ve dış ilişkiler uzmanlarına bırakarak-HVV.*»

2 fels. bir varlığı ya da olayı doğuran şey. [900; 2053]: «*Mekanik anlayış, aralarındaki bağımlılığı gözetmeksizin, her sonucu bir neden'le açıklar.-OH.*»

nedenbilim a. fels. olaylarda,

olgularda vb. nedenleri araştıran bilim kolu. [483]

nedensel s. nedene değgin, nedenle ilgili, neden niteliğindeki olan. [901]

nedensellik a. fels. nedeni sonuca bağlayan ilişki. [902]: «*Bu şartlar ve düzeyler arasındaki ilişki, onlarında arasında bir bağlılığın ve nedenselliğin varlığını açıklar.*—MK.»
 ⊙ **nedensellik ilkesi fels.** her şeyin bir nedeni olduğu yolundaki felsefe ilkesi: «*Felsefe tarihi boyunca, nedensellik ilkesinin kesinliği üzerinde tartışılmış ve eleştirmeler yapılmıştır.*—SH.»

nelik a. bir şeyin ne olduğu. [1268]

nesne a. 1 insanı aradan çıkardıktan sonra geride kalan ve bir ağırlığı ile bir kütlesi olan her türlü varlık. [1251; 1850; 2231]: «*Bizde, gazete dedikleri, tirajı bir buçuk milyona yaklaşan nesne*—NFK.» **2 fels.** öznenin dışında kalan her şey: «*Nesne, genel olarak, bir insanın özvarlığının dışındaki varlıkları anlatır.*—OH.» **3 dilb.** tümcede, öznenin ayrı olup öznenin eyleminin konusunu gösteren tümleç, ki buna **düz tümleç** de denir: «*Nesnenin tümcede asıl görevi geçişli yüklemelerin pek geniş o-*

lan etki alanını sınırlamaktır—TNG.»

nesnel s. 1 nesne ile ilgili, nesneye değgin. **2 fels.** duygular işe karışmadan ortaya çıkan ya da çıkarılan, yani öznenin düşünüyü ve duygusuna değil nesnelerin gerçeğine dayanan, öznel karşıtı. [1851]: «*Aynı şeyi söyleyen çevirileri belirleyip değerlendirirken nesnel bir dayanaktan çok öznel diyebileceğimiz... koşulların işe karıştığını unutmamalıyız.*—NU.»

nesnelcilik a. fels. öznel olmayan, yani herkes için geçer olan, öznenin değil nesnenin gerçeğine dayanan bilgileri arayan us yolu. [1855]: «*Türk dilinde bulduğumuz gerçekçilik ile ülkücülük, nesnelcilik ile öznelcilik kaynaşmalarını onun bütün plastik sanatlarında da buluruz.*—IHB.»

nesneleşme a. fels. 1 bir duyurunun algı haline geçmesi. **2** sanrıda ve yanılsamada olduğu gibi, bir imgenin gerçek bir nesne sanılması. [480; 1856]

nesneleşmek nesne haline gelmek. [481]: «*Bu kurama göre insan kendisine yabancılaşarak nesneleşmektedir*—OH.»

nesnelleşme a. nesnel hale gelme, öznelikten arınıp yansızlaşarak nesnellik edinme.

[1852]: «*Görebilme, ayırabilme gücü daha da nesnelleşmiştir de ondan.*—*AdB.*»

nesnelleşmek nesnel hale gelmek, öznelikten arınıp yansızlaşarak nesnellik edinmek. [1853]

nesnellik *a.* nesnel olma, yani nesnelerin gerçeğine dayanma hali. [1854]: «*Konuşma dilinde nesnellik; kişisel duygu, düşünce ve beğenilerin karıştırılmadığı herhangi bir gözlemi anlatır.*—*OH.*»

netekim bkz. **nitekim**

nicel *s.* nicelik yönünden; nicelik ile ilgili. [1138]: «*(Carver) Bu olayların ayrıntılı, bazen de nicel bir çözümlemesini yapar.*—*NŞK.*»

nicelik *a.* bir şeyin sayılabilen, ölçülebilen, azalıp çoğalabilen hali. [1137]: «*eski şiiri sürdürmek isteyenler nite-lik bakımından da nicelik bakımından da azınlıkta kalmışlardır.*—*CSS.*»

niceliksel bkz. **nicel**: «*50-60 yılları arasındaki niceliksel üstyapı birikimlerinin nite-liksel bir dönüşüme uğraması sonucu.*—*MD.*»

nicesel bkz. **nicel**: «*Çünkü nice-sel değişmeler nitesel değiş-meleri meydana getirdikleri gibi.*—*OH.*»

nite *zf.* (eski) nasıl: «*Onun nuru karanlığı/Sürer gönül hücre-*

sinden/Karanlık ile aydınlık /Bir hücreye nite sığar?—Yunus Emre»

nitekim *bağ.* nasıl ki: «*nitekim gerçek anlaşılınca.*—*AP.*»

nitel *s.* nitelik yönünden, nitelik ile ilgili. [1143]: «*bütün en-düstri toplumları, nitel, ya-ni insansal farklılıkları nicel bir tekdüzeliğe dönüştürme-ye çalışır.*—*CÜ.*»

niteleme *a.* bir şeye nitelik verme. [2382; 2671]: «*nitele-me sıfatları.*—*TNG.*»

nitelemek nitelik vermek. [2383; 2672]

nitelendirmek bkz. **nitelemek**: «*Anayasayı değiştirmek pla-nının ilk adımı olarak nite-lendirilmişlerdir.*—*Al.*»

nitelik *a.* varlıklar arasındaki nicelik ile ilgisi olmayan ayrımları şu ya da bu bakıma göre oluşturan hal, yani bir şeyin nasıl olduğunu belirten hal, **nicelik** karşıtı. [1093; 1144; 2670]: «*kül-türden kültüre nicelik ve nitelikçe kılık değiştiren.*—*NU.*»

nitelikli *s.* nitelik yönünden üstünlüğü olan. [1092; 1094]: «*Bunun, bir başka deyimle söylenişi de... daha değişken nitelikli oluşudur.*—*MK.*»

niteliklilik *a.* üstün nitelikte olma hali, nitelik yönünden üstünlük.

niteliksel bkz. **nitel**: «*niceliksel üstyapı birikimlerinin niteliksel bir dönüşüme uğramasının sonucu-MD.*»
nitelihsiz s. nitelik yönünden kusuru olan. [1095]

nitelihsizlik a. nitelik yönünden kusurluluk. [1096]
nitesel bkz. **nitel**: «*Çünkü nitesel değişmeler nitesel değişmeleri meydana getirdikleri gibi-OH.*»

O

obartı bkz. **abartı**
obartma bkz. **abartma**
obartmak bkz. **abartmak**
obruk s. 1 bkz. **içbükey** 2 bkz. **düden**: «*Obruk eski bir Türkçe kelimedir: çukur, oyuk, kutu, derin yer anlamına gelir.-Rİ.*»
odak a. 1 **fiz.** dışbükey bir merceğe koştur olarak gelen ışınların yansıdıktan sonra toplandıkları nokta: «*Kesen düzleme ve koniğe teğet olan küre ya da küreler düşünülürse, bu kürelerin kesen düzleme değdiği nokta ya da noktalara, odak ya da odaklar denir.-AK.*» 2 **merkez**: «*Ömer Seyfettin'in bu şerefli millet hizmetini birtakım meseleler odağında toplamak mümkündür.-NS.*» ☺ **deprem odağı** bkz. **deprem**
odaklama a. **sine.** görüntüyü tam odak noktasına düşürme: «*Belirli bir uzaklıkta*

bulunan cismin üzerine odaklama yapıldığı zaman-NÖ.»
oğulcuk a. 1 **zool.** döllenmiş yumurtacığın gelişmeye başladığı andan kan dolaşımı başlayıncaya değin geçen süredeki adı: «*Biyoloji, tıpkı öbür memelilerde oğulcuğun dölyatağında gelişmesi sırasında olduğu üzere, insan hayatının ilk yılının büyümenin çok önemli bir evresi olduğunu tanıtlamıştır.-CÜ.*» 2 **bitk.** bitki tohumlarında bir kökçük ile bir filizcikten oluşan asal parça, ki tohum çimlenince bununla o bitkinin türünden yeni bir bitki gelişmeye başlar.
okul a. 1 okuyup yazma ve eğitimden başlayarak sanat ve bilime değin öğrenimin herhangi bir derecesinin sağlandığı yer. [1347]: 2 bir bilim, sanat ya da felsefe kolunda özel ve belirgin çıkış,

yol, öğreti. [416; 1347]: «*Bu yüzden Sokrates'in, başka felsefe okulları anlamında, bir okulu olmamıştır.-BA.*»

okullu a. ve s. okul öğrencisi.

okulöncesi a. eğitb. 1 çocuğun okul çağına girmesinden önceki çağı. 2 s. çocuğun okul çağına girmesinden önceki çağı ile ilgili ya da sözkonusu çağa özgü.

okulsonrası a. eğitb. 1 okul çağından sonraki çağ. 2 s. okul çağından sonraki çağ ile ilgili ya da sözkonusu çağa özgü.

okunurluk a. okuma çekiciliği olma hali: «*Bu okunurluk, arı, duru bir Türkçeyle... sağlanmaktadır.-AdB.*»

okur a. süreli yayın, kitap gibi herkesin okuması için yayımlanmış şeyleri okuyan kimse, okuyucu¹: «*bilimin ilerlemesi, barışın sağlanması, yazarın okura açık olması-NU.*»

okuryazar. s. okuması yazması olan (kimse).

okuryazarlık a. okuması yazması olma hali.

okutman a. üniversiteye dışardan alınmış ve öğretmenlikle görevlendirilmiş uzman kimse, öğretim görevlisi.

okuyucu a. 1 okur. 2 şarkı söyleyen, şarkıcı.

olabilir s. fels. olmamasından

olması daha güçlü olan, olmasını önleyecek güçlü bir engeli olmayan, olanaklı. [1634]

olabilirlik a. fels. olmamasından olması daha güçlü olma hali, olmasını önleyecek güçlü bir engeli olmama hali, olanak. [920]: «*Bütün olabilirliği kendisinde toplamış olan anamaddede sürekli bir akış içindedir.-MG.*»

olağan s. 1 sık sık olan, olagelen: «*nitekim Fransa'da, İtalya'da komünist partisine bağlı sendikaların zaman zaman partilerinden aldıkları direktifle genel grev teşebbüslerinde bulundukları olağandır.-CB.*» 2 oluşuna alışılan, doğal bulunan. [93; 1840; 2262]: «*bunun olağan sayılması gerektiğini-Aİ.*»

olağandışı s. olağanın dışında kalan, olağanüstünün de üstünde, pek olağanüstü. [138; 546; 606; 662]: «*Biz olağanüstü usullerle bu olağandışı politikanın yurdumuzda uzun süre uygulanabileceğine inanmayanlardanız.-NN.*»

olağandışılık a. olağandışı olma hali. [139; 547; 607]

olağanlaşma a. olağan hale gelme. [94]: «*Bunun yanında... değerli kurumlarımızın yıkıldığını görmek olağanlaşmıştır.-MRİ.*»

olağanlaşmak olağan hale gelmek. [95]

olağanlık *a.* olağan olma hali. [96; 2264]: «*Bir de olağanlıkta olağanüstüyü denemeli. -EC.*»

olağanüstü *s.* 1 olagelenden ayrılan, yani olağan olmayan: «*Olağanüstü kongrede alınacak kararlar-AŞE.*» 2 doğal olmayan, duyulmadık, görülmedik. [606]: «*Ayda 50.000 lira demek, yılda 600.000 lira demektir ki, bu kadar 'fazla mesai' olağanüstüdür.-İS.*» 3 pek çok, çok güzel [546; 662]: «*Yıldırım Önal'ın olağanüstü oyunu -AP.*»

olağanüstülük *a.* olağanüstü olma hali. [547; 607]: «*bunda hiç bir... olağanüstülük görmezlermiş.-AN.*»

olanak *a.* olabilirlik; olmasını önleyecek hiç bir engeli bulunmama hali. [920]: «*şiiri aralıksız inceltmek, biçim bakımından ona yeni olanaklar sağlamak, artık edebiyatımızda güçlü bir şair olmaya yetmeyecektir.-EC.*»

olanaklı *s.* olanağı olan; olabilen, olabilir; olmasını önleyecek hiç bir engeli bulunmayan. [1634]: «*Gerçi bir bilgenin de anlınyazısı ile, katlanamayacağı bir duruma düşürülmesini Stoacılar*

genel olarak olanaklı görürler.-BA.»

olanaksız *s.* olanağı olmayan; olmasını önleyecek engeli bulunan. [598; 921]: «*Coğrafya bakımından olanaksız görülen bir olayın meydana gelmesi pekâlâ olanaklı oluyor. -NŞK.*»

olanaksızlık *a.* olanaksız olma hali; olmasını önleyecek engeli bulunma hali. [20; 599; 922]: «*Yaşamın hangi alanında olursa olsun, olanaksızlıklar insanoğluna yeni yeni olanaklar kazandırmıştır. -AN.*»

olası *s.* görünüşe göre olacağı sanılan. [1517]: «*daha olası buluyor.-NA.*», «*Bize doğruluğu olası görünen bir tasavvuru-MG.*»

olasıcılık *a.* fels. bilgide kesin doğruluk olamayacağını, ancak olasılığı daha baskın görünen sanılar bulunabileceğini ileri süren öğretisi. [1931]: «*Olasıcılık düşüncesi kaynağını antikçağ Yunan sofistlerinde bulur.-OH.*»

olasılık *a.* 1 olabilir olma hali; bir şeyin olabileceği inancını doğuran görünüş: «*Akla yakın görünen bir olasılık varsa, o da sözünü ettiğim kaynağın tek değil çift olduğudur.-NU.*» 2 mat. ve mant. bir olayın olabilirlik derece-

sinin kesirle gösterilmiş biçimi. [858]

olay a. 1 olan şey; bir olgu olarak yer alan ve geçen şey. [628; 2662]: «olaylar zincirinin doğurduğu savunma kaygılarına-NN» 2 fels. ele alınıp incelenen, üzerinde çalışılan, düşünülen olgu. [533; 2662] ⊙ olaylar dizisi tiy. bir oyunda yer alan olguların tümü.

olaybilim a. görüngülerin ve olayların özüne varmaya uğraşan yöntem. [535]: «Husserl'in olaybilim yöntemine göre bir fenomenin öz bilgisine varabilmek için önce bütün verilmiş bilgileri... bir paranteze alıp ortadan kaldırmak gerekir.-OH.»

olaycılık a. fels. her şeyin gerçeğini olaylara dayayan, olaylardan başka hiç bir gerçeği var saymayan, özdeğin de birtakım olayların katışması olduğunu savlayan öğretisi. [534]: «Olaycılık anlayışına göre kendilik şey (*chose en soi*) sadece bir sözcüktür ve hiç bir gerçekliği yoktur-OH.»

olaylı s. içinde olay yer almış olan (zaman, toplantı, durum, vb.)

olaysız s. içinde olay yer almamış olan (zaman, toplantı, durum, vb.)

oldurgan s. dilb. geçişli değilken bir ek ile geçişli hale gelen (fiil): «Bunlara oldurgan fiiller denir.-TNG.»

olgu a. fels. 1 olan şey, yapılan iş; yer alan şey; deneyin sağladığı gerçek veri; varlığı deneyle tanıtlanmış olan şey. [2662]: «yerleşme bir coğrafya olgusudur.-Rİ.», «Olgu, hayali-olana, ya da sadece mümkün-olana karşıttır; çünkü gerçektir ve gerçekleşmiştir-SH» 2 sine. ve tiy. olaylar dizisi [1910]: «Bir tiyatrodan oyunun perdesi nasıl sahnelerden meydana geliyorsa, film çekimleri olan parçalar da sadece gelişen olgunun zaman sırasına göre birleştiriliyor, ondan sonra seyirciye film sunuluyordu.-NÖ.»

olguculuk a. fels. gerçeğe ancak olgulara, deney ve gözleme dayanılarak ve tanıtılabilirliklerinin yardımıyla ulaşılabileceğini ileri süren öğretisi. [1925]: «Olguculuk, olguları, Condillac'tan gelen duyumculuğa uygun olarak duyumlara indirger.-OH.»

olgusal s. olgu ile ilgili, görünen ve deneyle belirlenebilenle ilgili: «Hemen belirtelim ki olgusal tartışmaları sonuçlandırmak mümkün olduğu halde sözel tartışmalar

bazen yıllarca sürebilir.-SGü.»

olu a. fels. bir durumdan başka bir duruma geçme. [2050]

olumlama a. mant. olumlu bir önerme ileri sürme, terimleri arasında olumlu bağıntı bulunan bir önerme ileri sürme. [804]: «*Meselâ, bütün insanlar ölümlüdür, dersek; insan ile ölümlü arasında bir ilinti bulunduğunu ... ileri süreriz. Bu, bir olumlamadır.-SH.*»

olumlu s. 1 özdeksel yarar getiren: «*enflasyon ile kalkınma arasında olumlu bir bağıntı kurmak imkânsızdır.-KB.*»

2 istenildiği gibi olan, işe yarar. [1670; 1923]: «*gerçekte tek olumlu kişi olan-AP.*»

3 dilb. -me-, -ma- ara eki bulunmayan (fiil) ya da bu fiillerle, **var, -dir** koşaçlarıyla kurulan (tümce). **4 mant. -me-, -ma-** ara eki bulunmayan fiillerle ya da **var, -dir** koşaçlı tümcelerle anlatılan (önerme); örneğin «Yalnız erdem iyidir» bir olumlu önermedir. ☉ **olumlu bilim** fizik, kimya, matematik, tıp, vb. gibi olgulara dayanan bilimlerin genel özelliği ve bu bilimlerin topu. [1671; 1924]: «*Olumlu bilimler kurulurken, kendinden önceki kurgul sorunları oldukları gibi kendilerine mal etmişler midir?-NŞK.*»

olumlulaşma a. olumlu hale gelme.

olumlulaşmak olumlu hale gelmek.

olumluluk a. olumlu olma hali.

olumsal s. fels. olması da olmaması da olanak içinde olan. [1634]: «*Olumsal, zorunlu karşıtı olarak, hiç bir şeyle belirlenmeksizin her türlü olabilirliği kapsar.-OH.*»

olumsallık a. fels. olması da olmaması da olanak içinde olma hali. [920]: «*Olumsallık, zorunluğun ve mümkün-olmanın karşıtıdır.-SH.*»

olumsuz s. 1 istenildiği gibi olmayan, istenilen sonuç alınmayan durumlar için: olumsuz bir davranış; olumsuz bir iş. **2** olumlu olmayan, işe yaramayan, karşı çıkılması gereken şeyler için; olumsuz bir öneri: «*Ataç'ta da öznел eleştiri tutumunun getirdiği bu olumsuz sonuçlardan bazılarıyla karşılaşırız.-AB.*» **3** yadsıcı, her şeye karşı olan kişiler için: «*olumsuz bir kişi.-*» [1364] **4 dilb. -me-, -ma-** ara eki getirilen (fiil) ya da bu fiillerle, ya da **yok, değil** koşaçlarıyla kurulan (tümce). **5 mant.** olumsuz tümce ile anlatılan (önerme); örneğin, «Yalnız erdem iyidir demedim» olumsuz bir önermedir.

olumsuzlaşma *a.* olumsuz hale gelme: «*Bu iki türlü olumsuzlaşma arasında ayırtı vardır. -TNG.*»

olumsuzlaşmak olumsuz hale gelmek: «*Yeterlik fiillerinde gövdeyi kuranlardan birinci fiiller de olumsuzlaşır. -TNG.*»

olumsuzluk *a.* olumsuz olma hali: «*Ayrıca, emekle kazanılan parayı da küçümseyerek olumsuzluğunun doruğuna varıyor.-MB.*»

oluş *a.* 1 olmak yolu: «*öte yandan oluş da inkâr edilemeyecek bir olgudur.-MG.*» 2 oluşum. 3 olup biten şeyler: «*Toplumdaki oluşlara bu kadar sırt çevirmek-ÇA.*»

oluşma bkz. oluşum: «*Gerek kişilerin hayatında, gerekse toplumsal düzeyde, böyle bir enkazın oluşmasını hikâye etmekte Halit Ziya.-MB.*»

oluşmak varlık kazanmak, biçimlenmek, biçimlenip ortaya çıkmak. [1422; 2225; 2554]: «*Onda okuduğunu anlatmak gücü oluşmamış-NA.*»

oluşturma *a.* oluşmasını sağlama. [2555]

oluşturmak oluşmasını sağlamak. [2556]: «*Augustinus'a göre felsefenin ana ödevi, Kilise öğretisini bilimsel bir sistem olarak oluşturmak... geliştirmektir.-MG.*»

oluşuk *a. yerb.* bir jeoloji dönemi içinde oluşmuş bulunan katmanlar dizisi, külte ve katmanların genel adı: «*Bunların birleşmesinden oluşuk grupları meydana gelir-RI.*»

oluşum *a.* 1 oluşmak eylemi; oluşma. [1421; 2552; 2553]: «*Bunlar tabii oluşum anlayışına dayanan görüşlerdir. -EG.*» 2 *yerb.* külte ya da katmanların zamanla biçimlenip ortaya çıkması. [2552]

omur *a. anat.* omurgayı oluşturan kemiklerin ortak adı.

omurga *a. anat.* belkemiği.

olut *a. fels.* olmuş bir iş. [2665]

onama *a.* onamak eylemi; uygun bulma. [2355; 2367]: «*Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere... sıkıyönetim ilân edebilir ve bunu hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onamasına sunar.-Anayasa.*», «*Evet, onamada pekiştirici olur.-TNG.*»

onamak bir işi doğru ve uygun bulmak. [2356; 2368]

onanmak onama işine konu olmak.

onarım *a.* onarmak eylemi. [2334]

onarma bkz. onarım

onarmak bozulmuş olan bir şeyi işler duruma getirmek. [2335]: «*Biz... Türk dilini onarmağa... bu adı veriyoruz. -ÖAA.*»

onay a. onaylamak işi. [2354]:
«Cumhurbaşkanının onayını
gerektirmektedir-*Al.*»

onaylama a. onay; onaylamak
eylemi. [2354; 2355]

onaylamak yapılan bir işi doğ-
ru ve yerinde bularak bunu
eylemle belirtmek, onamak.
[2356]: «... *İlhan Selçuk bu
kararı onaylamak ve alkış-
lamak zorunda değildir.-İS.*»

onaylı s. onanmış, onaylan-
mış olan. [1545]

onaysız s. onaylanmamış. [595]

onbaşı a. ask. orduda erden
sonra gelen ilk aşamada bu-
lunan kimse.

ondalık s. mat. temel olarak
on sayısını alan.

ongun s. onmuş, erince ermiş
(kimse).

ongunluk a. ongun olma hali.

onmak 1 hastalıktan, dertten
kurtulmak; daha iyi bir du-
ruma girmek. **2** eksiği kal-
mayıp gönül erincine ermek,
mutlu olmak: «*beni onulmaz
korkulara atıyordu.-EÖ.*»,
«*mavi gözlerinde kederlerin
en acısını, en onulmazını
taşıyordu.-YK.*»

onur a. 1 değer, saygınlık, öz say-
gısı. [698]; 2 özlük değer, iç de-
ğer. [1064; 2228] ☉ **onur ku-
rulu** bir derneğin üyelerinin
dernek tüzüğüne aykırı dav-
ranışlarını inceleyip karara
bağlayan kurul. [699] ☉ **onur**

vermek 1 kendisiyle övünül-
meye hak kazandırmak. **2**
bir yere özel bir değer vere-
rek gelmek, gitmek. [2230]
☉ **onur yeri** bir toplantıda,
özel saygı gösterilen kişi için
ayrılmış olan yer.

onurlandırmak onur kazandır-
mak, onurunu artırmak.
[2229; 2230]

onurlanmak onuru artmak, o-
nur kazanmak. [1712; 2557]

onurlu s. onuruna düşkün, o-
nurunu koruyan, onuru o-
lan. [700; 1065; 2664]

onurluluk a. onuru olma hali.
[701]

onursal s. saygı için verilen ya
da öğünç için kabul edilen
(başkanlık, üyelik, prof.luk
gibi san). [496]

onursuz s. onura ya da onuru-
na aykırı davranışlarda bulu-
nan, onuru olmayan. [702]

onursuzluk a. onura ya da onu-
runa aykırı davranışlarda bu-
lunma hali, onuru olmama
hali. [703]

oran a. 1 büyüklük, nicelik ya
da aşama yönünden iki şey
arasında ya da parça ile büt-
tün arasında bulunan bağın-
tı: «*Azgelişmiş ülke, fakir
olduğu oranda kararsız ve
yalnızdır.-TZT.*» **2** iki şeyin
birbirini tutması, karşılıklı
uygunluk. [1829; 2491]: «*Bu
çizgilerde hiç oran gözetil-*

memiş gibi—» 3 *mat.* bir değerin aynı cinsten başka bir değere bölümü.

orarlama *a.* us yordamıyla, gerçeğe yakın olduğuna inanılarak verilen yargı. [2295]: «Orarlamlarım pek de yanlış çıkmıyordu—NU.»

orarlamak 1 hesaplamak, hesap etmek. 2 us yordamıyla, gerçeğe yakın olduğuna inanılarak yargı vermek. [2296]

orarlı *s.* kendisinde oran bulunan. [1753; 1830]

orarlılık *a.* kendisinde oran bulunma hali.

orarsız *s.* kendisinde oran bulunmayan. [1831]

orarsızlık *a.* kendisinde oran bulunmama hali. [1832]

orantı *a.* 1 bir şey oluşturan parçaların kendi aralarında ve parçalarla bütün arasında bulunan uygunluk ve oran. [2491]: «uyarlık ve orantıdan uzaklaşıyor—AB.» 2 *mat.* iki oranın eşit olması. [2491]

orantılı *s.* 1 aralarında orantı bulunan; uygun. 2 *mat.* bir niceliğin iki, üç, dört... kez çoğalması ya da azalması başka bir niceliğin de aynı biçimde çoğalmasını ya da azalmasını gerektirirse bu iki nicelik birbiriyle orantılıdır denir.

ortaç *a. dilb.* varlıkları nitelediği ya da belirttiği için

sıfat; özne, nesne, tümleç olarak yan önerme kurabildiği için de fiil sayılan sözcük, ki buna sıfat-fiil de denir. Örneğin «Akacak kan damarda durmaz» tümcesinde «akacak» sözcüğü ortaçtır: «Ortaçlar, türlü eklerle fiil tabanlarından türemişlerdir. —TNG.»

ortaçağ *a.* İsa'nın doğumundan sonra 395'inci yıldan, yani Roma İmparatorluğunun Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrılışından Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u ele geçirdiği 1453 yılına değin süren çağ: «Üniversite özerkliğinin aslında ortaçağdan kalma zümre düzeninin değerlerini temsil ettiği—NeA.»

ortadoğu *a. coğr.* Türkiye, Kıbrıs, İsrail, Ürdün, Suriye, Mısır, Irak, İran gibi ülkelerin bulunduğu coğrafya bölgesi ve bu ülkeleri toplu olarak içeren kavram: «Amerika Ortadoğu'da başına yeni bir belâ açmıştır—YNN.»

ortaklaşa *s.* 1 aynı zamanda bir'den çok kimseyi ya da nesneyi ilgilendiren, onların malı olan, onların katılmasıyla oluşan; ortak. [1717]: «Pek benimsenen bir yorum uyarınca bütün bu adların ortaklaşa yönü—NU.» 2 *zf.*

ortak olarak. [1718]: «Ortaklaşa *dayandıkları-NN.*» 3 s. *fels.* tek tek bireylerde bulunmayan, ama bunların oluşturduğu toplulukta olan. [1717]: «Burada her şey ortaklaşadır-*MG.*»

ortaklaşacı a. ortaklaşacılığı benimsemiş kimse ya da görüş. [1166]: «Ortaklaşacılar *göre devletçilik, aşırı merkezîyetçilik anlamına gelmez-OH.*»

ortaklaşacılık a. toplb. üretim araçlarında kişi iyeliğini kaldırıp, onları topluma mal edip, toplum yararına üretime geçirmeyi savunan öğretisi. [1167]: «Ortaklaşacılığa *göre toplumcu döneme hızlı bir geçiş mümkün ve gerekli değildir.-OH.*»

ortaklık a. 1 ortak olma hali: «burada da tam bir ortaklık uygulanır-*MG.*» 2 iki ya da ikiden çok kimsenin iş yapmak için emek ve anamal birleştirmeleri durumu. [2240]: «bir de ortaklık kurmuşlardı.-*SB.*»

ortakyaşama a. zool. ve bitk. iki hayvan, iki bitki ya da bir hayvan ile bir bitki arasındaki karşılıklı yararlanmaya dayanan birlikte yaşama durumu: «Ortakyaşama gösteren bireylerden her biri-*SK.*»

ortakyaşar s. zool. ve bitk. or-

takyaşama yolu ile yaşayan bireylerden her biri.

ortalasım a. mûz. «Oktav ortalaması» ya da «temperatur» da denilen düzen denkleştirimi: «Ortalasım sistemi ve ortalomalı düzeni benimseyen aletlere mutlak doğruluk sazlari denir-*MRG.*»

ortam a. bir eylemin yapılabilmesi için gerekli koşullar: «ve bu tedbirleri yürütecek ortamı hazırlamış olmamız gerekir-*İS.*»

ortaokul a. ilkokul ile lise arasında üç yıllık öğrenim sağlayan okul.

ortaöğretim bkz. öğretim

orun a. (eski) büyük bir görevlinin görevini yaptığı yer. [1284]: «Bütün toplumun saygıyla baktığı... orunlar vardır-*NA.*»

otağ a. (eski) büyük ve süslü çadır: «Fransa'da ünlerini, otağlarını kuran izlenimcilerin yapıtları-*SB.*» ☉ otağ kurmak yer etmek, yerleşmek: «O ürküntü hemen hemen herkesin içinde otağ kurmuş. -*NU.*»

otçul s. zool. bitki yiyerek beslenen (hayvan).

otsul s. bitk. ot gibi olan, gövdesi odunlaşmayan, kısa ömürlü olup yemiş verince kuruyan (bitki).

oturum a. 1 bir meclisin, bir

kurultayın ya da bir kurulun ara vermeden yaptığı toplantı, yani bir birleşim'in dinlenmeyle ayrılan parçası: «Çoğunluk olmadığı için oturumu kapatan Meclis Başkan Vekili'ne-ÇA.» 2 tüz. duruşma'nın her bir evresi, yani mahkemede görülmekte olan bir davada ilgililerin bulunmasıyla yapılan toplantılardan her biri. [275] ⊙ açık oturum herkese açık olan oturum; bir sorunun tartışıldığı ve isteyenlerin katılabileceği oturum. [99]: «son zamanlardaki açık oturumlarda-CB.» ⊙ gizli oturum bir mecliste, bir kurulda herkesin bilmesinde bir sakınca bulunan sorunlar görüşülürken yapılan oturum. [631]: «Dışişleri Bakanı Senatoda gizli oturumda bilgi verir.-EG.»

oy a. 1 bir konuda, bir sorun-da tutulacak yol üzerine ileri sürülen görüş. 2 bu görüşü belirten kâğıt ya da el kaldırma. [1986]: «bir kısım seçmenler oy kullanamazken bir kısmının birkaç yerde oy kullandığı-NN.» ⊙ oy birliği bir konuda bütün oyların birleşmesi. [1050]: «yine üzerinde oy birliği ile durdukları-Al.» ⊙ oy çokluğu bir konuda yarıdan çok oyun

birleşmesi. [421] ⊙ oya koymak oya sunmak, oylamak, (bir işin) sonucunu saptamak üzere oy verilmesini istemek. [1987]

oydaş s. aynı görüşte olanların her biri. [717]: «Benimle oydaş olmayan başka gazeteci...-FRA.»

oylama a. oylamak eylemi: «İlk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa-Anayasa.», «Bunlardan 30 kadarının kırmızı oy vermesi ya da oylamaya katılmaması halinde-Al.»

oylamak oya sunmak ya da oya koymak. [1987]: «Bakanlar Kurulu'nun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.-Anayasa.»

oylum a. 1 bir nesnenin bütün boyutlarıyla birlikte bir kap içinde ya da uzayda doldurduğu yer, boşluk. 2 yoğunluk: «iş oylumunu genişletmeyi tasarlayan tüccar-NU.», «Klasik ressamlar oylum ve uzay duygusunu modelleri üzerine eğilmekle değil, öğrenmiş oldukları kısırlı kuralları uygulamakla elde ediyorlardı.-SB.»

oymak a. 1 toplb. boy denilen topluluğun ayrıldığı kollara verilen ad. 2 bitk. familyadan sonra gelen bölüm.

oysa bağ. (o ise); aralarında

karşıtlık, aykırılık bulunan iki tümceyi birbirine bağlar ve «halbuki» anlamında kullanılır: «Oysa gençler, *daha çok şiirin teknik yönüyle ilgileniyorlar.-EC.*»

oyun a. 1 tiy. sahnede oynanmak için yazılmış tiyatro yapıtı. [1907]: «*bir yazar iyi bir oyun yazacak olsa-SB.*» **2 tiy.** tiyatro gösterisi. [2486]: «*oyuncular güçlü bir oyun çıkarıyorlar-*» **3 vakit** geçirmek için yapılan eğlencenin her türlü. **4 sine.** senaryo-daki belli bir kişiyi filmde canlandırmak durumu ve bu işin yapılış biçimi.

oyuncu a. 1 tiy. bir oyunda rol alan kimse (erkek ya da kadın). [82; 83]: «*O gösteride oynayan oyuncuların ikisi-AP.*» **2 sine.** bir filmde oy-

nayan kimse (erkek ya da kadın).

oyunculuk a. sine. ve **tiy.** 1 oyuncunun yaptığı eylem, oyuncu olma hali. 2 oynamadaki başarı, rol yapma: «*bu topluluğun İhtilâl Var uygulamasında nispeten daha iyi olan taraf*» oyunculuk.-ÖN.»

ozan a. yaz. (eskiden) saz eşliğiyle şiir söyleyen kimse; (bugün) şiir yazan kimse. [2193]: «*ozandı, gözde bir ozan değildi ama ozandı.-NU.*», «*Gerçekliğin ozanıym ben.-GA.*» **ozansı s.** ozanların kullana kullana eskittiği duyarlığı taşıyan. [2194]

ozansılık a. ozansı olma hali. [2195]: «*Ama şiirimi süsten, sıfattan ve ozansılıktan uzak tutmayı bugüne de sürdürmüştür.-SB.*»

Ö

ödenek a. 1 (genel anlamda) bir iş için ayrılan para. **2** (özel anlamda) kamu işlerinin herhangi birinin görülebilmesi için önceden hesaplanarak bütçeye konulan para: «*Bakan, okul yapımı için ayrılan ödeneğin yetersiz olduğunu söyledi.-*» **3** (dar anlam-

da) cumhurbaşkanı, bakan, milletvekili gibi sürekli devlet görevlisi sayılmayanlara ödenen bir çeşit aylık: «*Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir.-Anayasa.*» **4** (dar anlamda) bir takım kamu görevlilerine,

yaptığı görevin özelliğinden dolayı, aylığı dışında ayrıca ödenen para. [2302]: «*usul-süz ödeneklerin kesilmesi -İS.*» ⊙ örtülü ödenek ulusal güvenlik nedeniyle gizli tutulan işlerde harcanmak üzere başbakanlık buyruğuna verilen para. [2303]: «*Harbiye örtülü ödeneginden Abdülhak Hâmid'e... kuruş verilmiş.-İS.*»

ödenekli s. tiy. «devlet ya da belediye bütçesinden ayrılan ödenekle çalışan tiyatro» anlamına gelen ödenekli tiyatro deyiminde geçer: «*her türde oyunlarla uğraştım; ödenekli, ödeneksiz, büyük, küçük... çeşit çeşit toplulukların kulisini gördüm.-RE.*»

ödenti a. dernek üyelerinin, üyelikleri dolayısıyla, belli zamanlarda, genellikle aydan aya derneğe ödedikleri para. [56]: «*(Eğitmenlerin) az aylıklarından emekli ödentilerini kestiler.-FB.*»

ödev a. yapılması, yerine getirilmesi insanlık ve töre bakımından gerekli olan şey; doğru düşünüşe dayanan uygun eylem; yerine getirilmesi kişinin vicdanından doğan şey. [2688]: «*Ödevini yerine getirmek erdemli eylemde bulunmakla olur.-BA.*»

ödül a. 1 güreşte yenene verilen

para, koç vb. şeyler. 2 yaptığı bir işten, davranıştan dolayı, birine verilen armağan: «*üzerine atılan çamurları dök-tüğü alın terinin ödülü diye sineye çeken Türk öğretmeni-NN.*» 3 armağan²: «*1918'-de Goncourt ödülünü kazandı.-OA.*» [1617]

ödüllendirme a. birinin, başarılı bir eylemini ödül ile değerlendirmek. [1618]

ödüllendirmek birinin, başarılı bir eylemini ödül ile değerlendirmek. [1619]: «*İmparator umut kırıklığına uğramıştı ama gene de ödüllendirmek istedi onu-TY.*»

ödün a. yiten, eksilen bir şeyin yerini dolduran şey, yani bir şeyin elden gitmesine karşılık alınan, bir şeyin alınmasına karşılık verilen şey. Örneğin, bir konuda anlaşmak isteyen iki yan, ayrı ayrı şeyler istedikleri için anlaşamazlarsa, anlaşabilmek için birbirlerine ödün vermek durumunda kalabilirler, birinin bir isteğine karşılık ötekinin de bir isteğinin yerine gelmesi ile anlaşma doğabilir; işte bu durumda yerine gelen bu istekler o konuda birer ödün sayılır. [1052; 2380] ⊙ ödün vermek karşılık olarak birtakım esirgemezliklerde bulunmak.

[2381]: «Bütün olanaklar zorlanarak, parti olarak ödün vermekten kaçınmalı, halka açık ve kesin düşünceler verilmelidir.-GA.»

öge a. 1 bir bileşiği oluşturan yalınç şeylerden her biri: «iki öğeden birinin ötekinden önemli olduğu-NA.» 2 bir bütünün parçalarından her biri. Örneğin dize, şiirin öğelerinden biridir. 3 dilb. yüklem, özne, tümleş gibi tümceyi oluşturan şeylerden her biri: «Tümcenin öğelerini ve her birinin tümcedeki görevini incelemeye-TNG.» 4 mant. bir sınıfın ya da bir topluluğun bireylerinden her biri. [434; 2643]

öğmek bkz. övmek

öğrenci a. okula giden kimse; öğretmenden ders alan kimse. [2323]

öğrencilik a. öğrenci olma durumu: «Ben bunun bir örneğini .., Berlin'deki öğrencilik hayatımda yaşadım.-HVV.»

öğrenmek a. insanın görüp ders aldığı olgu ya da insanın gözünü açan ders. [803]: «Seyirci tiyatrodan ne arınmış, gönüllü açık ayrılacak, ne de bir öğrenmek bulacaktır.-M.And»

öğrenim a. öğrenmek işi, herhangi bir meslek için gereken bilgileri edinme işi. [2301]:

«Japonya'da öğrenim, belki de hiç bir millette görülme-yecek kadar-NS.»

öğrenmelik a. bir kimseye, öğrenimini bitirinceye değin herhangi bir kuruluşça ödenen aylık. [257]

öğreti a. felse. bir felsefe, edebiyat ya da bilim okulunun, bir partinin ya da dinin ilke ve inaklarının tümü. [375; 1383]: «bir öğretiye saplanır... kişi oğlunun yarattıklarını da anlayamaz olursunuz.-NA.»

öğretim a. öğretmek işi, belli bir erek için gereken bilgileri verme işi. [2434]: «Eğitim ve öğretimin eksik olduğu bir yerde erdem de rastlantının işi olur.-BA.» ⊙

ilköğretim okuyup yazmayı ve kişi için gerekli ilk bilgileri sağlayan öğretim. ⊙ **ortaöğretim** ortaokul ve lise ile bunların dengi okulları içine alan, ilköğretimden sonra daha geniş bir bilgi sağlayan öğretim. ⊙ **öğretim görevlisi** yüksek okulda ya da üniversitede ders vermekle görevlendirilmiş uzman, okutman. ⊙ **öğretim üyesi** üniversitede doçent, profesör aşamasına ulaşmış kimse: «bu iki üniversite öğretim üyesine burada teşekkürü bir borç bilirim.-SGÜ.» ⊙ **yükseköğretim** bilim kollarından birinde yük-

sek düzeyde bilgi kazandıran öğretim.

öğretmen a. okulda öğrencilere ders veren, öğreten kimse. [1474]: «*Az gelişmiş bir ülkenin ülkücü öğretmenini ayrıca bu kocamış çevreleri de eğitmek, eğitemiyorsa onlarla savaşmak zorundadır.-NN.*»

öğretmenlik a. öğretmenin görevi: «*Öğretmenlik kutsal bir meslektir.-TNG.*»

öğünç bkz. **övinç**

öğüt a. bir kimseye, doğru, uygun bir yol göstermek ya da kötü davranışlardan sakındırmak için söylenen söz. [1787; 2384]: «*Bu öğütler etrafında birleşilirse-EG.*»

öğütleme a. salık; salık verme; onu da özendirmek ereğiyle birine bir şeyi uygun, işe yarar diye tanıtmak. [2384]

öğütlemek onu da özendirmek ereğiyle birine bir şeyi uygun, işe yarar diye tanıtmak, salık vermek. [2385]: «*Anglo-Sakson sözcüklerini kullanmayı öğütleyen bir çağrı-NU.*»

öke a. yetenekleri, olağanüstü işler başaracak, pek önemli ve şaşılabilecek şeyler yaratacak denli üstün olan kimse. [319]

ökelik a. ökeye yaraşır hal, öke olma hali ya da niteliği. [320; 334]: «*Bir ulusun şiiri demek ondaki ökelinin en doğru, en arı görünümü demektir.-CSS.*»

ölçek a. 1 ölçmek işine yarayan araç, ölçüt. [1147; 1198]: «*Ahlâk alanında, elimizde iyice tartıp biçmeyi sağlayacak bir ölçek yok.-BA.*» 2 tahıl ölçmede kullanılan kap. 3 coğr. ve mat. bir harita, resim ya da biçimde görülen uzunluklarla bunların imlediği gerçek uzunluklar arasındaki oran. [1434]

ölçü a. 1 yaz. koşukta, sözcüklerin durgusu, hece uzunluğu, hece sayısı, ya da vurgusu gibi özelliklere dayanan düzen. [2701]: «*Şiirimizin böyle bir aşamaya gelmesi, ölçünün, uyağın şiirden atılması gibi göze batıcı bir şekilde olmamıştır.-EC.*» 2 müz. parçanın bölünmüş olduğu eşit bölüntülerden her biri, ki iki ölçü çizgisinin arası bir ölçü sayılır: «*Her ölçü içinde zaman denilen eşit kümecikler vardır.-MRG.*»

ölçüştürme a. ölçüştürmek işi. [1154; 1534]

ölçüştürmek aradaki ayrımı bulmak üzere iki şeyi yan yana getirmek, karşılaştırmak. [1155; 1535]: «*yani bu dizinin aynı zaman içinde çeşitli hızları olacaktır, hareketini duran ya da ters doğrultuda ilerleyen dizi ile ölçüştürdüğümüze göre.-MG.*»

ölçüt a. fels. bir şeyin ölçül-

mesine yarayan belirti, ölçek¹. [1147; 1198; 1430; 1453]: «*değerlendirmede geçer ölçüt olamaz.-AB.*»

öldürü bkz. kıya

ölmezlik bkz. ölümsüzlük

ölüdoğa *a.* konusu, koparılmış çiçek, yemiş, avlanmış hayvan, vazo, kitap gibi şeyler olan resim. [1794]: «*Aynen bir ölüdoğa için ele aldığımız elma, armut ... gibi şeyler nasıl resim değerlerine sahip değilse-AT.*»

ölümlü *s.* bengi olmayan, kalımsız. [506]: «*Ölümlü olan ölümsüz.-AMD.*»

ölümlülük *a.* bengi olmama hali, kalımsızlık.

ölümsek *s.* pek çok zayıf, ölmek üzere olan (hayvan ya da kimse).

ölümsüz *s.* hiç bir zaman ölmeyecek olan, sonsuz sürece kalacak olan, bengi. [386; 1229]: «*Ölümlü olan ölümsüz.-AMD.*»

ölümsüzlük *a.* ölümsüz olma hali, bengilik, sonsuzluk, sonsuzluk. [387; 388]: «*bu fani âlemde insanın baş meselesi ... ölümsüzlük çabası diye gösterilebilir.-NFK.*»

önbilgi *a.* bir işi öğrenmeye başlarken edinilmesi gereken birtakım bilgiler: «*idealist resmin yürütücüleri olan ressamın tuvale, nesne*

üzerindeki ön bilgilerini geçirirlerdi.-SB.»

öncebilim *a. fels.* Tanrı'nın gelecekteki her şeyi önceden bilmesi. [905]

öncel *a.* önce gelen, bir görevde sonra gelenden önce bulunmuş olan kimse, ardıl karşıtı. [2066]: ☉ öncel düzen *fels.* bütün olan bitenleri Tanrı'nın önceden düzenlemiş olduğunu, her şeyin önceden belirlenmiş olan bu düzende uyum içinde bulunduğunu ileri süren öğretisi, ki Alman düşünürü Leibniz'ce ortaya atılmıştır. [41]

öncelik *a.* bir şeyin ötekinden önce olması hali; önce gelme. [2307]: «*bu tarzın öz değerlendirmesinden çok teknik incelemesine öncelik tanınmasıdır.-MB.*»

öncesiz *s.* öncesi yani başlangıcı olmayan. [490]: «*madde de, Tanrı'nın kendisi gibi, öncesizdir-MG.*»

öncesizlik *a.* öncesiz olma durumu. [491]

öncü *a.* 1 önden gidip haber ulaştıran kimse. 2 güzel sanatlarda, zamanını aşan, geleceğin sanatı durumunda olan, alışılmışın dışına çıkarak yeniden de yeni bir özellik gösteren sanat çığırı ya da çığır açan kimse. [176]: «*kısa bir süre içinde şiirimi*

zin kendi kendini iki kez yenilemeğe kalkışmasıyle güçlü şairlerin çoğu öncülerini desteklemişlerdir-CSS» 3 ask. yürüyüşte kolun ilerisinde giden topluluk. [1905] 4 (bir şeyde) önde giden: «Ataç, temizleme akımının öncüleri arasında yoktu. -ÖAA.»

öncül a. mant. bir tasımda, vargıya ulaştıran iki önermeden her biri, ki biri büyük önerme, öteki küçük önerme'dir ve her ikisine birden öncüller denir: «Klasik felsefe, ahlâkı bütün öteki öncüllerden çıkarıyor-AO.»

öndelik a. ileride alacağına sayılmak ya da ismarlanan bir işin karşılığında indirilmek üzere önceden verilen para. [177]: «Ama öte yandan köylüler, son yiyeceklerini tarlalarına ektikten sonra, bankadan bekledikleri öndelikleri alamayınca, yeniden Mastan'a yalvarmaya giderler.-FO.»

önder a. bir işte, bir topluluk davasında önyak olan, kendine uyanları yöneten kimse, baş. [1239]: «Her şey tamammış da bir önder, bir şef eksikmiş.-NT.»

önderlik a. önder olma hali, önderin gördüğü iş: «Atatürk'ün önderliği altında-NN.»

öndeyiş a. 1 yaz. bir yapıtta, ana bölümlerden önce gelen ve konuyu az çok belli eden giriş: «Şimdi öndeyiş yerine ... aldığı o vurucu metin parçasının ışığında-RM.» 2 tiy. oyundan önceki bölüm, ki oyunun konusundan önce geçenleri özetler ya da oyunun anlamı üzerinde bilgi verir. [1939]

önduyu bkz. önsezi: «Önduyum bir ön karanlık şimdi uzar gider.-FHD.»

önek a. dilb. kimi dillerde, bir sözcüğün başına gelen ek; Türkçe'de pek az bulunan bu ekle yapılmış iki sözcük: asbaşkan, asteğmen: «Dil, yalnız adlar değil önekler, sonekler, çekim katkılarları gibi dilde ne varsa her şey anlamlardan, anlam bütünlerinden kurulur.-NU.»

önel a. iş sözleşmesine göre işçinin işten çıkarılması halinde tanınan süre: «Öyle ki, bugün bile, teknik elemanların çalıştırılmasına Borçlar Kanunu'nun 340. maddesindeki önellere uyularak son verilmektedir. SEd»

önem a. değer; nitelik ve nicelikçe değeri olma hali. [402]: «Gerçeğin derinine ve somut varlığına inildiğinde

özdeşlikten daha önemli bir ilkenin ... önem kazandığı görölür.-SH.»

önemli s. önemi olan, değerli, önemsenen, önem verilen. [1613]

önemsemek önem vermek, önemli saymak, değer vermek, göz önüne alınmaya ya da hesaba katılmaya değer bulmak. [1614]: «*Anlatımındaki savruluk, Türkçeyi önemsemeyiş biraz da bundan geliyor.-EmÖ.*»

önemsiz s. önemli olmayan, değersiz, önemsenmeyen, önem verilmeyen. [403]

önemsizlik a. önem verilmeme hali. [404]: «*(i)nti ekiyle türemiş sözcüklerin çoğunda önemsizlik, sevimsizlik anlamı vardır.-TNG.*»

önerge a. meclis, kurultay vb. gibi düzenli toplantılarda, herhangi bir öneride bulunmak isteyen üyenin (ya da üyelerin) bu önerisini yazıp imzalayarak gereği için başkanlığa verdiği kâğıt. [2320]: «*Diyelim, sayınlardan biri, yahut birkaçı, kürsüye bir önerge vermiş.-DN.*»

öneri a. kabul edilsin diye önerilen düşünüy. [2460]: «*Kabul edilsin diye ileri sürülen önerilerin hiç biri işe yarar değildi.-AP.*»

önerme a. mant. doğru da olsa yanlış da olsa bir yargı anlatan her söz. [1130] «*Stoa'nın ahlâk ilkesi kısaca şu önermede dile gelir: Yalnız erdem iyidir, mutluluk da sadece erdemde bulunur.-BA.*» ⊙ **büyük önerme mant.** büyük terimi taşıyan öncül; örneğin, «Bütün insanlar ölümlüdür, Sokrates bir insandır, şu halde Sokrates ölümlüdür» uslamlamasında «Bütün insanlar ölümlüdür» önermesi büyük önermedir. [1131] ⊙ **küçük önerme mant.** küçük terimi taşıyan öncül; yukardaki uslamlamadaki «Sokrates bir insandır» önermesi küçük önermedir. [1132]

önermek kabul edilsin diye bir düşünüy, bir şey önermek. [2461]: «*karşılık olarak önerilen Türkçe kelimelerin-ÖAA.*», «*Sinema... çeşitli sorunları ortaya atarak ... bunlara çözümler önermektedir.-AD.*»

önerti a. mant. koşullu bir önermenin koşulu anlatan ön parçası; örneğin, «Ağaçlar sallanıyorsa, dışarda rüzgâr vardır» önermesinde «ağaçlar sallanıyorsa» koşulu bir önertidir: «*Bunlara önerti - koşul ö-*

nermesi – denir.–TNG.», «Bir önertiği salt zaman yönünden önde geldiği için bir başka şeyin nedeni saymak biçimindeki mantık yanılığı.–NÖ.»

öngörmek ilerisi için düşünmek, önceden koymuş olmak, ilerde olması gerekeni göstermek. [343]: *«İki parti esasını öngören yerlerde seçim kanunları–Aİ.», «Kanunun taksitle ödemeyi öngördüğü hallerde, ödeme süresi on yılı aşamaz.–Anayasa.»*

öngörü *a.* bir işin ilerde ne durum alacağını kestirme, önceden anlayabilme. [380]: *«Tanrıca öngöründen mi... ileri geliyor–NU.», «Belli bir ussal öngörünün sınırları içinde–CSS.»*

öngörülü *s.* bir işin geleceğini önceden kestirebilen, öngörüsü olan. [379]

önlem *a.* bir şeyi sağlayacak ya da önleyecek yol. [2428]: *«Kemal Tahir'e göre bu ilkeler, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için önceden düşünülmüş önlemlerdir.–EmÖ.»* ☉ **önlem almak** bir şeyi sağlayacak ya da önleyecek yolu önceden düşünmek. [2429]: *«Başka bir deyimle din inançları; kaygıya, korkuya, huzursuzluğa karşı alınan birtakım*

güvenlik önlemleridir.–NŞK.», önlemek önleyici bir neden halinde ortaya çıkmak, engel olmak, engellemek, önüne geçmek. [1303]: «Düşünce ile savaşmak, zararlı sanılan düşünce ve eylemleri önlemek, kurşunla veya hançerle olmaz.–HVV.»

önemli *s.* her işinde gereken önlemleri zamanında alan. [2430]

önemlilik *a.* her işinde gereken önlemleri zamanında alma hali. [2431]

önlemsiz *s.* önlem almayı savsaklayan. [2432]

önlemsizlik *a.* önlem almayı savsaklama hali. [2433]

önörgü *a.* 1 yaz. sanatçının, yapıtı oluşturmak için önceden kurduğu çatı. 2 tiy. oyunun ana çizgisi ya da doğmaca tiyatrodaki taslağı: *«Cevdet Kudret'in yayımladığı oyunlar filanca oyun önörgülerinin filanca Karagözcü eliyle ancak bir kezlik dondurulmuş biçimidir.–M.And»*

önseçim bkz. seçim: *«önseçimlerde adaylık için baş vurdu.–EG.»*

önsel *s.* ve *zf.* *fels.* hiç bir deneye dayanmadan ve salt us yordamıyla. [146]: *«Estetik kuram, özel estetik yarışmalar üzerine kurulan ve bunları ahenkleştiren tutarlı bir*

yapıdır; yoksa bu yargıların mantıkla çıkarılabileceği önsel bir şema değildir.-NÖ.»

önsezi a. hiç bir belirti yok iken bir şeyin olacağını bilme, önceden sezme, içe doğuş. [752]: «Oysa kadın önsezisi, şefkati ve iyilik etme gücü ... gibi üstün vasıflarıyla-EA.»

önsöz a. 1 bir kitabın başında bulunan ve kitabın niçin, nasıl yazıldığını, özelliklerini vb. anlatan sözler bölümü, ki genellikle «önsöz» başlığını taşır ve asıl metinden sayılmaz. 2 bir konuşmada giriş niteliğindeki söz.

öntasar bkz. öntasarı

öntasarı a. bir tasarının ilk biçimi: «Bu öntasarı kılavuzum oldu.-TNG.»

öntasım a. mant. vargısı başka bir tasımda küçük ya da büyük önerme durumunda olan tasım.

önyargı a. bir şey için önceden verilmiş yargı. [1900]: «bir bakıma bir önyargıyı söyler gibi söyledim bu söz-ü-SKA.», «Sayı çokluğunun güçlü oyunlar getireceği önyargısından uzağız elbette.-AP.», «ihtiyaçlardan, isteklerden, önyargılardan ve görüşlerden bağımsız.-BA.»

ören a. eski yapı ya da kent

kalıntısı, yıkı. [654]: «Ören yerler bu bayramdan pek üşür-Karacaoğlan.»

örge a. 1 anat. ve biy. örge-lik içinde özel görevi olan her parça, gövdenin her bir aygıtı. [1860; 2646]: «Seslerin çıkmasına ve çeşitlenmesine yarayan örge-ler de şunlardır: Göğüs boşluğu, akciğerler, gırtlak, kir-rişler, küçük dil, dil, damak, diş etleri, dişler, dudaklar, geniz, burun.-TNG.» 2 fels. belli bir iş yapan parça. [1860]: «Örge, hiç kuşkusuz, üstün bir birliktir.-NÖ.»

örgencilik a. fels. yaşamın örge-liklere dayanan bir oluşum sonucundan başka bir şey olmadığına inanan öğreti, ki örgencilik, yaşam görevlerinde tinin etkisini yadsır. [1862; 2647]: «örgencilik, toplum da bir örge olduğundan biyoloji yasalarının topluma da uygulanabileceğini ileri sürer.-OH.»

örgeleşmek biy. türlü görevleri olan türlü örge-likler ortaya çıkarmak ya da örge haline gelmek: «Anılarla oluşan, onlarla örgeleşen öy-külerdir.-AdB.»

örge-lik a. 1 biy. ve fels. ayrı ayrı görevleri olan örge-liklerce yaşamsal olaylarını sürdürebilen, yani kendi başına

ayrı bir bütünlüğü olan canlı varlık. 2 *biy.* ve *fels.* bu varlığın hali. [1863; 2649]: «fizik doğa olayları toplumlara etkileri bakımından incelendi mi, toplum denen bütün ya da örgenliğin bir ögesi, bir örgeni gibi ele alındı mı, sosyolojinin konusu olur.–NŞK.»

örgensel s. örgenle ilgili, yaşayan, canlı, örgenden oluşan. [1861; 2648]: «*Şiirin somutluğu da, önce bu örgensel bütünlüğe bağlılığıyla oranlıdır.–EC.*», «örgensel bir yapısı olduğu görüşünü ileri sürebiliriz.–MB.»

örgensellik a. örgenle ilgililik, yaşarlık, canlılık, örgenden oluşmuşluk: «Burada temanın örgenselliğinin ... nasıl çözüldüğü konusuyla ilgilenmekteyiz.–NÖ.», «Çağrışımsal yönü ağır basan imgelerle iç; sözcükler ve dizeler arasında kurulan ses benzerlikleriyle de dış örgensellik iyi kurulmuş.–EmÖ.»

örgüt a. geniş ya da genişçe bir işin birtakım yerlerde de yürütülmesini sağlamak için kurulan kollardan her biri, kuruluş. [2552; 2562]: «uluslararası örgütlerde–İS.», «adalet örgütü nasıl görev yapsın?–HVV.»

örgütçü a. örgüt kurmada ba-

şarılı olan kimse. [2563]: **örgütçülük a.** örgüt kurma işi ya da örgüt kurmada başarı olma hali. [2564]

örgütlemek bkz. örgütlendirmek örgütlendirilmek örgütlü hale getirilmek. [2566]

örgütlendirmek belli bir işin gereği gibi görülebilmesi, yürütülebilmesi için o işi örgütlü hale getirmek. [2567] **örgütlenmek** örgütlü hale gelmek. [2568]: «*kömürün üretilmesi, kullanılması işleri için örgütlenmiş insan zümreleri gerekir.–NŞK.*»

örgütlü s. örgütü olan, örgütlenmiş. [2569]: «*Batı'da daha örgütlü bir başkaldırışın olayladığı nedenleri biliyoruz.–ME.*»

örgütlülük a. örgütlü olma hali, örgütlenmişlik. [2570]

örgütsel s. örgütle ilgili, örgüt yönünden: «*Bu ideolojik ve örgütsel zayıflığa rağmen.–BS.*», «*Bu görev bilincine gelen sanatçı, sanatının verimlerini topluma sunmayla ilgili bireysel ve örgütsel görevleri de özenle yerine getirmeye çalışacak demektir.–FB.*»

örgütsüz s. örgütü olmayan, örgütlenmemiş. [2571]: «*toplum içi örgütlü veya örgütsüz kuvvet merkezleri.–BNE.*»

örgütsüzlük a. örgütü olma-

ma hali, örgütlenememişlik. [2572]

örneğin *zf.* örnek olarak, söz gelişi. [1379]: «*Ben örneğin diyorum: ilkin ilk olarak demek olduğu gibi örneğin de örnek olarak demektir.-NA.*»

örnek *a.* 1 bir bütünün niteliğini anlamak için ondan ayırıp verdikleri küçük parça. [1842] 2 anlatılmak istenen bir görüşü açıklamak için ileri sürülen ve onu bir olay halinde ortaya koyan şey. [1450]: «*Ve benim devletçilik aleyhine örnek olarak gösterdiğim-BF.*» 3 (oya, örgü vb. için) biçim. [1456; 2222] 4 hali ve niteliği benimsenmeye değer kimse ya da şey: «*Kolombiya deneyi, olumsuz bir örnek sayılamaz.-TZT.*»

örnekleme *bkz.* **örneklendirme**: «*Bundan sonra korkarız ki öpüşten de devlete vergi ödeyeceğiz, gibi bir örnekleme yaparsınız. Ve bu örneklemeyi daha da keskinleştirirsiniz.-ÇA.*»

örneklendirmek örnek vermek: «*Bunu az mı örneklendirdik bu köşede?-EmÖ.*»

örneklik *s.* 1 örnek olarak ayrılmış bulunan. 2 örnek alınacak nitelikte olan. [1843]: «*Herkesin örneklik bir ömrü yoktur.-NU.*»

örnekseme *a. dilb.* dilde yeni bir sözcük yapılırken, kendisine herhangi bir ilgi ile yakın sayılan başka bir sözcüğün biçimce ya da anlamca örnek tutulması, benzetme; örneğin, «binit» sözcüğüne bakılarak yapılan «taşıt»örnekseme ile yapılmış bir sözcüktür. [127; 1150]

örtenek *a. biy.* örgenleri örtten kimi zarflara verilen ad.

örtmece *a. yaz.* kaba ya da çarpıcı sayılan sözcükleri kullanacak yerde, bunları kullanmayarak, istenileni dolayısıyla anlatma yolu. [389]

örtülü ödenek *bkz.* **ödenek**

örü *a. biy.* kimi sinir ya da damarların birbirine geçip doluşmasıyla ortaya çıkan oluşum.

övgü *a. yaz.* birini ya da bir şeyi övmek için söylenen söz ya da yazılan yazı. [1397]: «*Hariciyemizin işleyişine övgü düzmek aklından geçmez.-İS.*»

övgücü *a.* hak etmeyen kimseyi öven kişi, hak etmeyenlere övgü yazan kişi. [1398]

övgücülük *a.* övgücü olma hali, övücülük. [1399]: «*Devrim dergisinin sanat sayfasında ... kaneviçeli sanat övgücülüğü yapan yazıların yer almasına tanık olup durmaktayız-TS.*»

övmek bir şeyin iyiliklerini söyleyerek değerini belirtmek. [1396; 1400]

övünç a. övünmeye yol açan ya da hak kazandıran şey. [1341]: «*millî övünç ve hatıralarımızı-NSB.*»

öykü a. 1 anlatılan olay, anlatı: «*Şu kısa öykü Duhamel'in kişiliğini yansıtır-OA.*» **2 yaz.** gerçek ya da tasarlanmış olayları kişinin ilgisini çekecek biçimde anlatan, romandan kısa düzyazı türü, anlatı². [734]: «*Korkunç öyküler okumağı sever misiniz?-NA.*»

öykücü a. öykü yazan ya da anlatan kimse. [735]

öykücülük a. yaz. öykü yazma ya da anlatma sanatı. [736]: «*Gittikçe gelişen öykücülüğümüzde-AdB.*»

öyküleme a. öykü haline getirme ya da öykü olarak anlatma işi. [737]: «*Böylece bu düşler, yazarı bir öykülemenin içine sokar.-AdB.*»

öykülemek öykü haline getirmek ya da öykü olarak anlatmak. [738]

öykünme a. öykünmek işi. [2317]: «*Bizde her yeni doğan edebiyatın öykünme olduğu ileri sürülmüş-DÖ.*»

öykünmek birinin yaptığı gibi yapmak. [2318]: «*Türkçeyi bırakıp yabancı dillerin ya-*

palarına öykünmek gerektiğini sanıyorlar.-NA.»

öyküsel s. öykü özelliği taşıyan, öyküyle ilgili: «*Ama gene de bu izlenimlerin öyküsel biçime girdiğinin kamıdır -AdB.*»

öyküsellik a. öykü özelliği taşıma hali, öyküyle ilgililik.

öz a. yaz. içerik, işlem. [1522]: «*soyuta kaçan şiirin, toplumsal bir özü gereğince iletmeye elverişli olduğunu savunur musunuz?-RM.*»

özdek a. uzayda yer dolduran varlık; ağırlığı ile kütlesi olan her türlü şey. [1251]: «*Ne var ki işçinin yapı.ğı, yapılmasında işçinin de payı olan nesne, özdek olarak geliyor bizim elimize.-NA.*»

özdekçi a. özdekçilikten yana olan kimse ya da görüş. [1252; 1322]: «*Bu görüş Descartes'ın özdekçi yanından geçerek Fransız özdekçilerini etkilemiştir.-OH.*»

özdekçilik a. fels. her şeyi özdeğe bağlayan, dünyada her şey özdektedir diyen, özdeğin düşününden önce geldiğini ileri süren felsefe. [1253; 1323]: «*eytişimsel ve tarihsel özdekçiliğin sap-tadığı-AO.*»

özdeksel s. özdekle ilgili.[1255]: «*Özdeksel evrenin doğal ve toplumsal bütün olayları, özdeksel bir temelden yola*

çıkılarak açıklanabilir.-OH.»
özdenlik *a. fels.* özden oluş,
 yani varlığı kendinden olma.
özdeş *s. 1* her türlü nitelik yö-
 nünden eşit olan: «*Stoa*
felsefesinde de mutluluk er-
demle özdeştir.-BA.» 2 mat.
ve fels. kendinde özdeşlik
 bulunan. [181]

özdeşlemek *mat.* özdeş kıl-
 mak: «*toplum, aşkı evlen-*
meyle özdeşler.-CÜ.»

özdeşleşmek özdeş duruma
 gelmek: «*bu dünya ile özdeş-*
leşemediğimize göre-EC.»

özdeşleştirme *a.* özdeş hale
 getirme: «*Alıcı yerleştiril-*
mesi tekniği, film sanatının
kendine özgü etkisi olarak
gördüğümüz özdeşleştirme ey-
lemine sağlar.-AG.»

özdeşleştirmek özdeş hale ge-
 tirmek, özdeşlemek.

özdeşlik *a. 1* her türlü nitelik-
 çe eşit olma hali. *2 mat.* iki
 matematiksel ifade arasın-
 da her zaman ve her du-
 rumda bulunan eşitlik. *3*
fels. bir şeyin aynı zaman-
 da başka bir şey olmaması
 hali, ki «bir şeyin kendine
 eşit olması» diye tanımla-
 nır. [182]: «*Gerçeğin deri-*
nine ve somut varlığına i-
nildiği zaman özdeşlikten
daha önemli bir ilkenin ...
önem kazandığı görülür.-SH.»

⊙ **özdeşlik ilkesi** *mant.* «bir

şey ne ise odur», «var olan
 şey, kendisinin özdeşidir»
 yani «A, A'dır» biçiminde
 dile getirilen mantık ilkesi.
 [183]: «*Bununla birlikte, diya-*
lektik mantık, özdeşlik ilkesi-
nin ancak soyut ve kaba ger-
çek için geçerli olduğunu
ileri sürer-SH.»

özdevim *a. fels.* devinme nedeni
 kendinde olan devinim, ken-
 diliginden devinim. [1874]:
 «*Çağdaş fizik, özdevimin ger-*
çekliğini tanıtlamıştır.-HO.»

özdevimsel *s.* devinimi kendin-
 den olan. [1872]: «*Gölge-*
olaycılık da insanları fizyo-
lojik anlamda özdevimsel
sayan bir öğretimdir.-OH.»

özdevimsellik *a.* devinimi ken-
 diliginden olma hali. [1873]:
 «*ancak bu özdevimsellik, ö-*
teki özdevimsellikten ayrı
olarak bilinçli özdevimsel-
liktir.-OH.»

özdeyiş *a.* bir konu üzerine
 en çok bilinmesi gereken
 şeyi birkaç sözcükle anlatan
 söz, özlü söz, özsöz. [2690]:
 «*Bunu ünlü özdeyişiyle be-*
lirtmiş ve-ÖAA.»

özdişi bkz. dışınlı

özdirenç *a. fiz.* her nesnenin
 elektrik akımına karşı gös-
 terdiği direnç.

özekdoku, özek dokusu *a. biy.*
 bir örgeyin asıl görevini
 sağlayan temel doku, özellik-

le bezlerin asal dokusu. özel s. 1 yalnız tek bir şeye, bir ereğe ya da bir kimseye değgin olan: «*O zaman o görüşü özel sektöre de uygulamak lâzım gelmez mi? -BF*» 2 kişisel, kişinin malı olan. [770; 2730]: «*Özel işlerime kimsenin karışmasını istemem.-*» ⊙ özel ad bkz. ad ⊙ özel girişim bkz. girişim ⊙ özel girişimci bkz. girişimci ⊙ özel girişimcilik bkz. girişimcilik özelci a. ve s. özel girişim yanlısı: «*ülkede sosyal adaleti gerçekleştirecek yerde, hep özelci, çıkarıcı ve yabancılarla ortakçı bir uygulamaya kayıyor.-HVV.*» özeleştirici a. kişinin, kendi düşünce, davranış ve eylemlerini eleştiriden geçirme işi. [1871]: «*Herhangi bir yerde doğruları gördüğümüz anda bir özeleştiriciyle orada yer almak ödevimizdir.-OS.*» özelleşmek özel hale gelmek. özelleştirmek özel hale getirmek: «*Çünkü birincilerin da-ima olayları özelleştirerek incelemelerine karşılık-NŞK.*» özellik a. 1 bir şeyin taşıdığı niteliklerden her biri: «*Ramazanın özelliklerinden biri de-BF*» 2 fels. bir şeyde bulunan şu ya da bu hali gösterebilme doğal yete-

neği. [774]: «*Demirde, ısınınca oylumunu artırma özelliği vardır.-*»

özellikle zf. hele, her şeyden önce, özel olarak. [241; 775]: «*daha imtiyazlı bir duruma getirildiklerini özellikle belirtmek gereklidir.-CKır.*»

özen a. özenmek işi. [860; 1045]: «*Dünya görüşlerinde neyin bilim, neyin de bilim olmadığını ayırmak işine ne denli özenle sarılsa yeridir.-NU.*»

özenci a. ve s. bir işi kazanç gözetmeksizin salt zevki için yapan kimse. [110; 719]: «*Özenci sinemasıyla uğraşan kimse.-NÖ.*»

özencilik a. bir kişi kazanç gözetmeksizin salt zevk için yapma hali. [111]

özendirmek özenmesini sağlamak.

özenmek 1 bir şeyi elden geldiğince iyi yapmaya çalışmak. [861; 1046]: «*Ne denli özensem, olmuyor.-AP.*» 2 yapmaya kalkışmak: «*suçlu diye yakalamaya özeniyorsunuz.-ÇA.*» 3 birine öykünmek hevesine kapılmak: «*Hiç özenme, onun gibi olamazsın.-*»

özenli s. özenle yapılan (iş), özenle çalışan (kimse). [1047]

özenlilik a. bir işte özen gösterme hali.

özensiz s. özenilmeksizin yapılan, baştan savma (iş), özen göstermeksizin yapan (kimse). [1048]

özensizlik a. bir işte özen göstermeme hali.

özenti a. bir şeyi yapmaya kalkışma ya da birine benzemeye heveslenme: «*bir hayali özenti ve hayal payı karışmaktadır.-RE.*»

özentici s. bir şeyi yapmaya kalkışan ya da birine benzemeye heveslenen.

özenticilik a. bir şeyi yapmaya kalkışma ya da birine benzemeye kalkışma hali: «*Türkiye ... tüm bir burjuva özenticiliği ortamı olmaya mahkûm edilmiştir.-BS.*»

özerk s. bağımsız, kendi kendini yöneten. [1514; 1875]: «*kararların özerk düşüncelere zararı olmayacağı için-CB.*», «*Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir.-Anayasa.*»

özerklik a. özerk olma hali. [1515; 1876]: «*Üniversiteler bilimsel ve idarî özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir.-Anayasa.*», «*özerklik konusu çok büyük önem kazanmaktadır.-SLM.*»

özet a. bir şeyin, bir konunun

ayrıntısız, kaba çizgili ve kısaca anlatılan ya da yazılan özü. [765]: «*açıklanan raporun özetinden-Al.*»

özetlemek bir şeyi, bir konuyu, yazı ya da sözle, ayrıntısız olarak, kısaca anlatmak. [766]: «*Özetlemek gerekirse: Türkiye'de sosyalizmi kurmak için bize özgü bir yol izlememiz bilimsel bir zorunluktur.-MAA.*»

özge s. 1 bilinenden ayrı, başka: «*Güzel sever diye isnad ederler / Benim Hak'tan özge sevdiğim mi var? -Karacaoğlan.*», «*özge diğer nedenler-EG.*» 2 yabancı, el: «*özgeye verme sırrını-*»

özgecil s. töreb. hep başkaları için çalışan, başkalarının iyiliği için elinden geleni esirgemeyen (kimse), elcil; bencil karıştı. [361]: «*En bencil kişilerin özgecil görünmeye çabalamalarındaki gülünçlük-MF.*»

özgecilik a. fels. ve töreb. hiç bir çıkar düşünmeden başkaları için çalışma, başkalarının iyiliği için elinden geleni yapma, özgecil olma hali, özgecillik. [105; 362]: «*Özgecilik, bireylerin değil toplumun ürünüdür.-OH.*»

özgecillik a. töreb. özgecil olma hali.

özgeçi *a.* esirgemezlik. [531]

özgeçili *s.* esirgemez. [530]:

«Şiirinde bütün gençlik dileklerinin özgeçili bir arıtım-la biçim ve ses değıştirmiş ... örneklerini gördüm.–RM.»

özgü *a.* 1 bir şeye ayrılmış olan: «Resmî araçlar görevlilere özgüdür.–» 2 *fels.* yalnız bir şeye bulunan; bir türde ya da bireyde bulunup aynı cinsten başka hiç bir türde ya da bireyde bulunmayan. [669]: «Her dilin kendine özgü bir felsefesi var–NU.»

özgül *s.* türle ilgili, türe değgin, türsel. [1111; 1821; 2160]: «Bu ölçüyse özgüldür (spécifique), bağımsızdır.–EC.», «tipik ve özgül olanın seçilmesini önleyerek–AB.»

özgürlük *a.* özgü olma hali [673]: «Anlatımda bir kendine özgürlük vardır.–AdB.»

özgüllük *a.* *fels.* özgül olma hali, türsellik. [1822]

özgün *s.* 1 ilk kez yapılmış olan; kopya olmayan; yeni; değışik olan; kaynaklık edecek nitelikte olan; örnek diye alınmaya değeri olan (şey): «Ama bu simgelerin kullanılışı, Türk edebiyatı için özgün bir tekniktir.–MB.» 2 hiç kimseye benzemeyen ya da değışik olan (kimse): «özgün olma-

ğa çırpınan kişi, kimseye benzemediğı gibi kendi kendisine de benzemez.–NA.» [1865]

özgünleşmek özgün hale gelmek: «Üslup yerine kullanılan o eski tasarruf-ı has, gittikçe özgünleşiyor şiirlerinde.–RM.»

özgünlük *a.* özgün olma hali. [1866; 1867]: «taşkın bir özgünlük isteğine–EC.», «Büğün gereken hepimizin bir başkalık, bir özgünlük göstermesi değıldir–NA.»

özgür *s.* herhangi bir biçimde herhangi bir koşula bağı olmayan; başkasının kölesi olmayan. [788; 2088]: «özgür kişi–NA.»

özgürleşme *a.* herhangi bir biçimde herhangi bir koşula bağı olmama, özgür hale gelme: «feodalizm, emeğin özgürleşmesi ... sürecinde son aşama olan–MuS.»

özgürleşmek herhangi bir biçimde herhangi bir koşula bağı olmamak, özgür hale gelmek.

özgürleştirme *a.* özgürleşmesini sağlama, özgür hale getirme: «Tam ve anlık bir özgürleştirme fikri ham hayaldir.–BO.»

özgürleştirmek özgürleşmesini sağlamak, özgür hale getirmek.

özgürlük *a.* özgür olma hali. [790; 2089]: «*fikirlerimizi aynı özgürlük içinde tartışmalıyız.*—*ÇA.*»

özgürlükçü *s.* özgürlük yanlısı. [791]: «*demokratik müesseselerin sosyalist toplumlarda, özgürlükçü ve katılımcı yönlerden daha da genişletilerek, uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.*—*MAA.*»

özgürlükçülük *a.* özgürlük yanlısı olma hali. [792]

özgürlüksüz *s.* özgürlüğü olmayan. [793]

özgürlüksüzlük *a.* özgürlüğü olmama hali. [794]: «*Şiirin, boğucu baskı koşulları altında, özgürlüksüzlük ortamı içinde yeşeremeyeceği düşünülürse, 1960 hareketi, şiir için de bir kurtuluş olmuştur, denilebilir.*—*MD.*»

özlem *a.* 1 bir daha görmek ya da kavuşmak isteği, duygusu. [674; 2282]: «*milletin, geçmişteki güçlü ve kutlu çağa duyduğu büyük özlemi.*—*NS.*» 2 *ruhb.* yüksek bir şeye karşı duyulan istek. [1423]: «*iktidar nimetlerine duydukları özlem.*—*RE.*»

özlemek bir daha görmek ya da kavuşmak isteğini duyurmak, göreceği gelmek: «*Kişisel dindarlık da, her şeyden önce, kişisel ölümsüzlüğü*

özlemek demektir.—*MG.*»

özleşme *a.* arılaşma, öz hale gelme. [2004]

özleşmek arılaşmak, öz hale gelmek. [2005]

özleştirme *a.* arılaştırma, arılaşmasını sağlama, öz hale getirme. [2006; 2357]: «*Dili sadeleştirme ve özleştirme hareketi.*—*FKT.*»

özleştirmeci *a.* dilde özleşmeden ve dili özleştirmeden yana olan kimse. [2008; 2358]: «*Altı yedi yıl öncesine değin özleştirme ülküsüne gönül verdiğini, bir özleştirmeci olduğunu söyler dururdu.*—*EmÖ.*»

özleştirmecilik *a.* dilin özleşmesi gerektiğini savunan akım. [2359]: «*Öz Türkçecilik ya da özleştirmecilik uygulamadaki adıdır onun.*—*EmÖ.*»

özleştirmek arılaştırmak, arılaşmasını sağlamak, öz hale getirmek. [2007; 2360]: «*amacı yalnız dili özleştirmek olsaydı bile.*—*ÖAA.*»

özletmek özlemesine yol açmak.

özleyiş *a.* özlem.

özlük *s.* kişi ile ilgili. [2730]: «*subayların ve erlerin özlük işleriyle ilgili günlük anlaşmazlıklar.*—*OK.*»

özne *a.* 1 *dilb.* bir tümcede bildirilen eylemi yapan, yani

yüklemın anlamına göre kılan ya da olan durumunda bulunan kimse ya da şey; örneğin «Güneş batıyor», «Çocuklar oynuyorlar», «Ali kapıyı açtı» tümcelerinde «güneş», «çocuklar», «Ali» birer öznedir. [497] «Aynı özneyi alamayan füller birbirine bağlanamaz. –ÖAA.» 2 fels. bilinen nesneye göre bilen us.

öznel s. fels. özneye ilişkin olan; öznde oluşın; nesnelerin gerçeğine değil öznenin düşünüy ve duygularına dayanan; kişisel; kişiye göre olan. [2175]: «öznel ve izlenimci yargılarla iş bitecek sanıyor. –AB.»

öznelcilik a. fels. her bilginin özneye, yani bilen us'a göre olduğunu, nesnelere ilişkin bilgilerimizin nesnelerin bize yaptıkları etkilere öteye geçmediğini ileri süren öğretiy, nesnelcilik karşıtı. [2177]: «Türk dilinde bulduğumuz gerçekçilik ile ülkücülük, nesnelcilik ile öznelcilik kaynaşmalarını onun bütün plastik sanatlarında da buluruz. –IHB.»

öznellik a. özneye ilişkinlik, kişisellik, kişiye görelilik, nesnelerin gerçeğine değil öznenin düşünce ve duygularına

dayanma hali. [2176]: «Nesnelliğin dışsal anlamına karşı öznellik içsel bir anlam taşır. –OH.»

özsel s. özle ilgili, içle ilgili: «Gerçekte her olup biten de nesnedeki özsel formların bir açılmasıdır, bir gelişmesidir. –MG.», «Cansever, şiirinin kurumasına yol açın özsel yanlarını yeniden yorumlamalı. –Aln.»

özsevi a. kendi kişiliğini alçaltmaktan insanı alıkoyan ve başkalarının kendisini alçaltmalarını hoş görmeyen duygu, kişinin kendi özüne, kişiliğine olan saygısı. [698; 1064; 2228]: «Gücümüze gitse de, özsevimize ağır gelse de söylemeliyiz. –NA.»

özsu a. bitk. bitkilerin damarlarında dolaşın besleyici su, besisuyu. [2644]: «İnceden inceye yürür şimdi özsu, köküne doğru bitkilerin. –AP.»

özümleme a. biy. dışardan alınan besini sindirip kendi özünün malı kılma. [160; 2486]: «işine gelmeyeni atmadıkça özemlemeye ve bireşime varamaz. –MS.», «iyi bir özümlemenin ürünü sayılabilecek şiirler çoğunlukta. –EC.» ☉ **özümleme dokusu bitk.** bitkilerde, havanın karbon dioksidi-

ni karbon hidrata çeviren doku, ki genellikle bitkilerin yapraklarında bulunur.

özümlemek *biy.* (canlı varlıklar) dışardan aldığı özdekleri sindirip kendi ögeleleriyle özdeş kılarak kendine mal etmek. [2487]: «*Birey ... çağdaş kurumları alıp özümlemekte, sonra bütün*

bunları edim ve seçmelerinde dışarı vurmaktadır.-BO.»

özümseme bkz. **özümleme**

özümsemek bkz. **özümlemek**:

«*duyum algıladığını özümser, yani değiştirir.-NU.»*

özünlü *s. fels.* bir şeyin gerçeğinde olan, özde bulunan.

[344; 2730]

özveri bkz. **esirgemezlik**

özverili bkz. **esirgemez**

P

pay *a.* 1 bir şeyden şuna ya da buna düşen parça. [747]: «*bir hayli özentî ve hayal payı karışmaktadır.-RE.»*

2 *mat.* bayağı kesirlerde birimin eşit parçalarından kaç tane alındığını gösteren sayı, ki paydanın üstüne yazılarak yatay bir çizgi ile ondan ayrılır; örneğin $\frac{2}{4}$ kesrinin payı 2 sayısıdır: «*Sağ yanın pay ve paydası-AK.»*

payda *a. mat.* bayağı kesirlerde birimin kaç eşit parçaya bölünmüş olduğunu gösteren sayı, ki payın altına yazılır ve yatay bir çizgi ile ondan ayrılır; örneğin $\frac{2}{4}$ kesrinin paydası 4 sayısıdır: «*Sağ ya-*

nın pay ve paydası-AK.»

paydaş *s.* bir şeyde payı olan [748]

paydaşlık *a.* paydaş olma hali.

paylaşım *a.* bölüşme işi.

paylaşmak bölüşmek: «*eşit olarak paylaşılmıştı. -AŞE.»*

pekdoku *a. bitk.* bitkilerde, dalların dik durmasını sağlayan doku.

pekin *s.* iyice bilinen, üzerinde kuşku olmayan. [1414; 1494]

pekinli *s.* pekin.

pekinlik *a. fels.* iyice bilinme, üzerinde kuşku bulunma hali. [1415; 1459]

püskürgeç *a.* sıvıları ve toz halindeki özdekleri duman halinde püskürtmeye yarayan tulumba ya da körük biçimindeki aygıt. [1946]

R

rastlantı a. bilgiye, isteğe ya da herhangi bir kurala, yani belli bir nedene dayanmaksızın oluveren karşılaşma. [2535]: «1967, *garip bir rastlantıyla eşi bulunmaz bir kitap suskunluğu olarak anılacaktır.* –RM.», «*aynı günlerde ortaya çıkışı bir rastlantı değildir.*–ÇÖ.»

rastlantısal s. rastlantıyla olan, rastlantıyla ilgili. [2536]: «*Hem fazla dağılmış olmamak, hem de kişisel biçim ifadesinin rastlantısal olmayan araştırısı planında sürekli yoğun kalabilmek için seramiği işe karıştırmamak amacındayım.* –ST.»

ruhbilim a. duyum, coşku, düşünme gibi olguları ve bunların yasalarını inceleyen bilim. [1944; 1994]: «*Ruhbilim, çağımızda, diyalektik maddeci dünya görüşünden sıyrılmak isteyenlerin sığınağı olmuştur.* –OH.»

ruhbilimci a. ruhbilimle uğraşan uzman. [1943]

ruhbilimsel s. ruhbilimle ilgili, ruhbilim yönünden; ruhsal. [1945]: «*Öteden beri*

bilinen ruhbilimsel atomculuktur bu.–BO.»

ruhçözümçü a. ruhçözümüyle uğraşan uzman. [1941]: «*Birçok ruhçözümçünün, hiç değilse ilk ruhçözümçülerin, yapıtında karşılaşırız bu temel ikileme.*–BO.»

ruhçözümsel s. ruhçözümüyle ilgili. [1940]: «*Dolayısıyla, ruhçözümsel kuramı diyalektik değil, senkretik, yani en zıt şeyleri bir araya getirici olmakla suçlayacağım.*–BO.»

ruhçözümü a. *ruh*b. «*kişinin bilinçaltında karmaşa halinde bulunan ve kendini belli etmeksizin birtakım ruh sayrılıkları, yapı bozuklukları doğuran anı, istek ve imgeleri bilinç alanına çekerek bunları dokuncasız bir duruma getirme*», diye tanımlanabilecek bir ruh hekimliği yöntemi, ki ünlü ruhçözümçü Freud'ca ilk kez uygulanmış ve adlandırılmıştır. [1942]: «*Buna karşılık, ruhçözümü biliminin önümüze getirdiği biçimiyle bilinçaltına inanmıyorum.*–BO.»

ruhsal s. ruhla ilgili. [1945; 1993]

S

sabuklama *a. ruhb.* saçmalama, abuk sabuk söyleme, anlamsız davranışlarda bulunma ve tutulması güç bir hale gelme gibi birtakım durumlar gösteren bir us bozukluğu hali. [726]

sağbeğeni *a. güzeli* çirkinden ayırt edebilme yetisinin en yükseğine erişmiş beğeni. [2750]: «sağbeğenisini olmayan -AB.»

sağcı *s. toplb.* eskiye bağlı olan, eski düzeni özleyen ve ona dönülmesini isteyen, gerici: «Dinci tepkinin yanında, diğer bazı sağcı tepkilerin varlığına da işaret etmek gerekir.-ÇÖ.»

sağcılık *a. toplb.* eskiye bağlılık, eski düzeni özleme ve ona dönülmesini isteme, gericilik: «Olaya, iddia edildiği gibi, belki sağcılık-solculuk musibeti karışmış, belki asistan, bilim esnafının ayak oyununa getirilmiştir.-EG.»

sağduyu *a. fels.* doğruyu yanlıştan ayırabilen, yargılarında yanılmayan us. [64]: «Biz, AP kadrosu içinde sağduyu sahibi kişilerin bulunduğuna inanmaktayız.-ÇA.»

sağduyulu *s.* doğruyu yanlıştan ayırma yetisi olan. [65]: «Kendisini bu akıma kaptıran bazı sağduyulu şairlerin ... ağız değiştirdiklerini görüyoruz.-AKÖ.»

sağgörü *a. fels.* gerçeği açıkça görüp sonuçlarını kestirebilme yetisi. [202]

sağgörülü *s.* gerçeği açıkça görüp sonuçlarını kestirebilme yetisi olan. [203]

sağgörsüz *s.* gerçeği açıkça görüp sonuçlarını kestirebilme yetisi olmayan. [204]

sağgörsüzlük *a.* sağgörsüz olma hali. [205]

sağın *s. fels.* yanlış, eksik olmayan; doğru. [2018]: «Renaissance başlarında tabiatı sağın (exakt) olarak araştırmak isteyenlerden biri İtalyan Bernardinus Tellesius'tur.-MG.»

sağistem *a. fels.* herhangi bir kimse ya da iş konusunda hiç bir kötü düşünce beslememiş, temiz yüreklilik, yürek arılığı, arı dilek. [795]

sağlama *a.* 1 sağlamak eylemi: «başarı sağlamaya başlamışlardı.-SB.» 2 *mat.* bir hesabın doğru olup olmadığını anlamak için başvurulan işlem. [1455]:

sağlamak 1 önleyici şeyleri kaldırarak ya da gereken uygun durumu hazırlayarak, bir işin olmasına yol açmak: «huzuru sağlamak için-Al.» 2 elde etmek. [2483]: «dışarıya yatırım yaparak yüksek kazanç sağlamak, Batı kapitalizminin eski usulüdür.-İS.»

sağlık a. vücudun ve ruhun esen olma hali, vücut ve ruh esenliği. [34; 2107]: «Bilgiden doğan, bilgide sağlam temelini bulan 'iyi', insanı mutlu yapar, ruha sağlık, esenlik kazandırır.-MG.»

sağlıklı s. 1 vücut ve ruhça esenlik içinde olan. [2108]: «Onlarda da aksine sağlıklı görünüşün değerlenişi gibi bir önyargı var sanki.-ST.» 2 mec. sağlam, doğru, işe yarar.

sağlıklılık a. sağlıklı olma hali.

sağlıksal s. sağlıkla ilgili. [2110]: «Çağdaş yaşayış, isteklerimizi fazlasıyla uyardırmasına karşın ... sağlıksal yasaklamalarıyla isteklerimizin boşa çıkmasına yol açar.-CÜ.»

sağlıksallık a. sağlıkla ilgili.

sağlıksız s. sağlığı bozuk. [2109]: «Belki de sağlıksız görünüş içinde değerlendir-

mek gibi bir önyargıdan geliyor bu.-ST.»

sağlıksızlık a. sağlığı bozuk olma hali: «Yoksa gerçek bir sağlıksızlığın biçimlendirme yönünden inkâr eden, hırçın muhtevasını ortaya koymuş olması anlamında değil.-ST.»

sağtöre bkz. aktöre: «Sana-tın sağtöresel, toplumsal amaçlara yöneldikçe yücelik kazanacağı-MCA.»

sakım a. fiz. doğada hiç bir özdeğin yok olmayacağını belirten «maddenin sakımı yasası» ile, bir gücün yitmeyeceğini, ancak başka bir güce dönüşeceğini belirten «enerjinin sakımı yasası»nda «saklanma, korunma, yitmeme» anlamıyla geçen bir sözcük: «Buradaki E sabiti toplam enerjiyi gösterir ki bu da enerjinin sakımı kanunudur.-AK.»

sakınca a. sakınmayı gerektiren durum. [1281]: «bir generalin evinde konuk olmakta sakınca görmezse-BFA.», «oruç tutmak ve tutmamak bahsindeki sakınca bundan ibarettir.-BF»

sakıncalı s. sakınmayı gerektiren durumu olan.

sakıncasız s. sakınmayı gerektiren durumu olmayan.

sakınan s. sakınarak davra-

nan, olabilecek şeylere karşı önlem alan. [870]

sakınganlık *a.* sakınarak davranma hali. [871]

sakınmak **1** bir şeyi yapmaktan herhangi bir korku ya da düşünüyü uzak durmak. [817]: «*Kişinin, günah-tan sakınmasa yapmayacağı şey yoktur.*» **2** olabilir diye düşünülen kötülöklere karşı önlemler almak: «*enf-lasyondan sakınmak pek-âlâ mümkündür.*» **3** (bir şeyi) korumak: «*Canını is-tesen, hiç sakınmaz, verir.*» **4** (bir şeyden) korunmak: «*Hastalıktan sakınmak, sa-kingan olmak gereklidir.*» **sakıntı** *a.* olabileceği düşünölen hale karşı alınan önlem. [869]: «*Sonra, elinde kan-dil söndüreceği, ardında ko-caman bir karanlık bıraka-rak, sakıntıyla dışarı çık-tı.*»

saldırgan *s.* durup dururken başkasına saldıran, saldı-ricı. [1725; 2412]: «*Ondan sonra da saldırgan Yunan-lıları denize döktük.*» **saldırganlık** *a.* saldırgan ol-ma hali. [1726; 2413]: «*o-lay Türkiye'nin saldırgan-lıkla damgalanmasına kadar gidebilirdi.*» **saldırı** *a.* bir kimseye ya da bir

yapılan kötü eylem. [780; 2255; 2410]: «*Nitekim seçim kampanyasında akla hayale gelmedik saldırılara uğra-dım.*» **saldırmak** bir kimseye ya da bir şeye karşı kötü bir dil kullanmak ya da bir kim-senin ya da bir şeyin üzerine kötü bir eikle atılmak. [781; 2256; 2411]

saldırmazlık *a.* birbirine sal-dırmama (durumu). [21] ☉ **saldırmazlık** antlaşması iki devletin, aralarındaki an-laşmazlıkları barışçı yol-larla çözümleyeceklerini, bir-birlerine silâhlı saldırıda bu-lunmayacaklarını kabul e-derek imzaladıkları antlaş-ma.

salgı *a.* biy. gözelerin ya da be-zelerin kandan ayırıp oluş-turdukları ve yeniden kana ya da başka örgenlere sal-dıkları sıvı özdek. [838]: «*kan dolaşımı, iç bez salgı-ları vb. değişikliğe uğra-maz mı?*» **salgın** *a.* **1** bir hastalığın ya da başka bir halin birçok kimselere birden bulaşma hali: «*gecekondu salgını önleyebilmek için.*» **2** bir şeyin bir yere girip her yanı kaplaması. [1016]: «*Güney illerimizde çekirge salgını başgösterdi.*» **3** *s.* birden

herkese bulaşan (hastalık): «Kışın salgın hastalık tehlikesine karşı çok dikkatli olmalıdır.»», «Berlin köpekleri arasında kuduz salgını çıksa-İS.»

salık a. «bir olgu üzerine edinilen ya da verilen bilgi» yani «haber» anlamına gelen bu sözcük, genellikle «almak» ve «vermek» fiilleriyle birlikte kullanılır. ⊙ **salık almak** (bir kim-seden ya da bir şeyden) haber almak: «Askere gitti gideli ondan bir salık almadım.» ⊙ **salık vermek** 1 bildirmek; haber vermek: «Gitti gideli yapıp ettiklerinden bir salık vermedi.» 2 (bir kimseyi ya da bir şeyi) işe yarar, elverişli diye bildirmek. [2385]: «tüm susmayı salık veren-NU.», «Sağlıklı, aklın da payı olan bir aşkı salık verebilirdi.-MB.»

salınım a. 1 *fiz.* bir noktanın, ardışık ve eşit zaman aralıklarında hep aynı devinimi tekrarlaması; örneğin, bir büyük duvar saatinin sarkacının devinimi bir salınımdır: «Bu salınının sayısal değeri-AK.» 2 *gökb.* ayın yarım yüzeyinden biraz artığının yerden görülebilmesini sağlayan olay.

salt zf. 1 yalnız, tek: «Şurası var ki, salt bunu yapmak bile-AP.» 2 *s. fels.* içine başka şey karışmamış, bütünü kendi ögesinden olan. [1559; 2112]: «Bu salt toplumcu görüşün-AB.» bkz. **saltık** ⊙ **salt çoğunluk** yarıdan bir artıkla sağlanan çoğunluk, tek bir artığa dayanan çoğunluk. [1560]: «İlk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa salt çoğunlukla yetinilir.-Anayasa.», «Gensoru görüşmeler sırasında verilecek güvensizlik önergesi, üye tam sayısının salt çoğunluğunca desteklenirse hükümet düşer.-Aİ.»

saltçılık a. toplb. bir tek hükümdarın saltık olduğu devlet biçimi. [1561]

saltık s. hiç bir koşula ve hiç bir sınırlamaya bağlı olmayan. [1559]: «onu bağımlı kılmak da yanlış oluyor, saltık bağımsızlığını ileri sürmek de.-MB.» bkz. **salt²**

samanyolu a. gökb. sissiz, bulutsuz gecelerde gökyüzünde boydan boya görülen uzun yıldız kümesi. [1134]

sanal s. mat. gerçekte var olmayıp zihinde tasarlanan, düşünülen. [1409]: «bir sanal terim-AK.»

sanı a. karşıtının da olabileceği düşünölmekle birlikte bir şeyin şöyle ya da böyle olduğunu düşünme işi ya da bunun sonucu. [2724]: «Bu sanı yarı doğru yarı yanlışır.-ÖAA.», «kesin bir bilgi olmaktan çok uzak, birer sanı olsa olsa.-NU.»

sanık s. tûze. suçlu olduğu sanılan ve bu nedenle kovuşturulan kimse. [1326]: «ve sanığın suçu-İS.»

sanmak karşıtının da olasılığını düşünmekle birlikte bir şeyin şöyle ya da böyle olduğunu düşünmek. [2724/2]: «Le-Play, bu ailelerin gelir ve giderini ortaya koymış, onlar hakkında tam bir fikir edinebileceğini sanmıştır.-NŞK.»

sanrı a. ruhb. 1 sanrılama hali: «Hafif bir sanrı havası içinde-CSS.» 2 sanrılanan şey. [244]: «ve buna benzeyen daha birçok sanrıdan bahsedilir.-CS.», «beni bir sanrı gibi gelip sarstığı süre-DÖ.»

sanrılama a. ruhb. gerçekten olmayan bir şeyi varmış gibi görme, işitme ya da duyma.

sanrılmak ruhb. gerçekten olmayan bir şeyi varmış gibi görmek, işitmek ya da duymak, varsanmak.

sapık s. 1 doğanın gösterdiği yoldan ayrılan, sapıklığı olan. [138; 1332]: «Bir cinsel sapık az kalsın linç ediliyordu.-» 2 delice davranışları olan.

sapıklık a. fels. sapkıya düşme hali.

sapınç a. fels. özel bir görevin doğal yasalara ya da kurallara uygun sonucuna varmasına engel olan sapıklık. [323]

sapkı a. fels. bir görevin, özellikle bir fizyoloji görevinin ters bir yön alması.

sapkın s. 1 fels. doğru yoldan sapmış, sapınca düşmüş, özellikle dinsel inancını yitirmiş. «(Augustinus) sapkın öğretilere karşı büyük bir tutku ile savaştı.-MG.»

2 sapkıya uğramış, sapıkı. **sapkınlık a. fels.** doğru yoldan sapma, sapınca düşme, özellikle dinsel inancını yitirme İtali: «Hristiyan öğretilerinden bir sapma, bir sapkınlık (hairesis) diye şiddetle karşı çıkanlar-MG.»

saplantı a. ruhb. bir kimsenin takılıp kaldığı ve kendini kurtaramadığı düşünö. [557; 830]: «Bir saplantıya mı uğradım?-NU.»

sapma a. 1 başka yola gitme: «Kartacalı Herillos'un, bilimi hayatın bir ereği olarak ve biricik mutlak iyi

olarak açıklamaya kalkışması okulun öğretisinden açıkça bir sapma olarak gösterilir.-BA.» 2 fiz. serbest bir mıknatıslı iğnenin denge konumunda iken gösterdiği doğrultudan geçen düşey düzlemle, bulunulan noktanın meridyen düzlemi arasındaki açı. 3 fiz. bir ışının saydam bir biçmeden geçtikten sonraki doğrultusu ile ilk doğrultusu arasında ortaya çıkan açı.

saptama a. 1 bir şeyi bir yere saplanmış gibi, kımıldayamaz ya da değişmez bir duruma getirme, durağanlaştırma. 2 mec. bir şeyin durumu, niteliği üzerine kesin bilgi edinme. [2548]: «Bu saptamalar katıksız gerçek ya da değişmez doğrular mıdır?—EmÖ.»

saptamak 1 bir şeyi bir yere saplamış gibi, kımıldayamaz ya da değişmez bir duruma getirmek, durağanlaştırmak. 2 mec. bir şeyin durumu, niteliği, niceliği üzerine kesin bilgi edinmek. [2549]: «durumu geçen yıl bir raporla saptadığını gazetecilere açıklamıştır.—NN.»

saptanım a. durağanlaşma.

saptanımcılık a. fels. türlerin değişmez olduğunu, öteden beri hep aynı halde bulunduğu-

nu ileri süren öğretisi: «Tanrı, yaradılışın yedi gününde işini tamamlayıp bitirmiştir. Artık hiç bir şey değişmeyecek ve hep öyle kalacaktır. Saptanımcılık bu düşüncenin ürünüdür.—OH.», «buna karşılık alıcı açısına matematik bir saptanımcılık veren yazarlar vardır —NÖ.»

saptanmak saptama işine konu olmak.

saptayıcı a. saptama işini yapan.

sarılgan s. bitk. kendi kendine dikilip yükselmediği için başka bitkilere ya da başka şeylere sarılıp yükselen (sap, bitki).

sarım a. fiz. elektromıknatıslarda makara biçiminde sarılan iletken telin her bir halkası.

sarkaç a. fiz. ağırlık merkezinin az çok üstündeki bir noktadan sarkıtılmış bulunan ve denge konumundan biraz ayırıp bırakılınca bir salınım devinimi yapmaya başlayan nesne. [1958]

sarkıl s. fiz. sarkaç devinimine benzeyen (devinim).

sarkıt a. yerb. ve coğr. mağaralar içinde oluşan, tavan-
dan aşağıya doğru uzaya-
rak sarkan damlataşı, ki
kireçtaşı tortusudur.

sarmal *s. fiz.* dolana dolana oluşmuş, dolantılı. [714]: «*saat içindeki ince sarmal yay gibi.-AK.*»

sarmaşan bkz. sarılğan

sarsı *a. yerb.* depremde sallanışların her biri.

sarsım bkz. tedirginlik

sası *s. ha.* kokuşmuş. [1729]

sasımak *ha.* kokuşmak. [2441]:

«*Yemek, buzdolabına konulmazsa çabucak sasır.-*»

sav *a. 1* (eskiden) söz; (eskiden) haber. *2* (şimdi) ileri sürülerek savunulan düşünü: «*kesin bir savla, yargıya, ortak*» çıkmak-*SKA.*»

3 mantık. tanıtlanması gereken önerme. [824; 2596]

savak *a. coğr.* bir akarsuda, suyun akışını düzenlemek için, örneğin, gerektiğinde su salmak, suyu geride alıkoymak gibi işler için yapılan düzen.

savaş *a. 1* iki ya da daha çok devletin, birbiriyle siyasal ilişkilerini keserek, silâhlı olarak çatışmaları, vuruşmaları. [663; 1498] *2 mec.* bir şeye karşı yapılan ortadan kaldırma, yok etme uğraşı. [1578]: «*sıtma ile savaşta başarıya ulaşıldı.-*»

⊙ **savaş bölgesi** *1 tûze.* savaşın yapılmakta olduğu bölge, ki bu bölgede savaşan yanlar her türlü savaş

eyleminde bulunabilirler. [668] *2 mec.* bir şeyi yok etmeye uğraşılan bölge.

[1582] ⊙ **savaş durumu** *tûze.* savaşın ilânı ile başlayan ve barış antlaşmasının imzası ile sona eren süre ve bu süre içindeki durum.

[667] ⊙ **savaş suçları** *tûze.* savaş geleneklerini bozucu davranışlar, ki sivil halkın kırımını, sivil halka kötü davranış ve zorla çalıştırma ya da sürme, savaş tutsaklarına karşı yapılan kötü davranışlar ve onları öldürmeler, tutsakların öldürülmesi, yağma, kentlerin yakılıp yıkılması gibi askerî zorunluk olmayan eylemler savaş suçları sayılmaktadır. [664]

⊙ **savaş tutsağı** *tûze.* savaş sırasında tutsak edilen asker ya da askerlikle ilgili işlerde görev almış kimse. [665]

savaşçı *s. 1* savaşan, savaş halinde bulunan. [280; 1500]

2 iyi ya da çok savaşan. [1579; 1583; 2123] *3 mec.* bir şeyi yapmaya ya da ortadan kaldırmaya uğraşan. [1579; 1583]: «*Bir toplumun ... kültür savaşçısı olan sanatçı-ÖN.*»

4 savaş yanlısı: «*Barışçılarla savaşçıları karşı karşıya getiren ve bir türlü*

bağdaştırılamayan bu güç problemi daha ziyade bilimsel açıdan bir başarıya ulaştırmak mümkündür.-FA.»

savaşçılık a. 1 savaşçı olma hali ya da savaşseverlik. [1503] 2 *mec.* uğraşmadan yılma hali, uğraşçılık. [1580]: «*Muhsin Ertuğrul ... hayranlık uyandıran savaşçılığı ile yolundan sapmadan ... sanat hayatının altmışıncı yılına girdi.-ÖN.»*

savaşmak 1 (ordu ölçüsünde iki silâhlı güç) karşı karşıya gelip vuruşmak, çarpışmak. [666; 1499] 2 *mec.* bir şeyi yok etmeye uğraşmak: bilisizlikle savaşmak, salgın hastalıklarla savaşmak gibi: «*Düşünce ile savaşmak, zararlı samlan düşünce ve eylemleri önlemek, kurşunla veya hançerle olmaz.-HVV.»* 3 *mec.* karşı olunan biriyle uğraşmak. [1581]

savcı a. kamu adına ve yararına, kamu haklarını ve tüzeyi yerine getirmek ereğiyle, sanıkları yargıç önüne getiren, kovuşturan görevli, ki Adalet Bakanlığına bağlıdır. [1590]: «*Savcı kamunun temsilcisi.-İS.»*

savcılık a. savcının görevi ya da görevini yaptığı yer. [1591]: «*sonradan, savcılık, filmde de, açık oturumda*

da herhangi bir suç unsuru görmediğinden, takipsizlik kararı verdi.-NÖ.»

savlamak tanıtlanması gereken bir düşünüyü ileri sürmek, bir savda bulunmak. [825]: «*ele aldığı öz Türkçe sözcüklerin yanlışlığını savlamak için zorlanıp bin dereden su getiriyor.-EmÖ.»*

savlı s. savı olan. [2603]: «*savlı roman yazmak zordur.-FO.»*

savsak zf. yavaş, ağır. [48]

savsak s. işlerine önem vermeyip onları gelişigüzel yapıveren ya da hep ertesi güne bırakan, savksaklayan. [844]

savsaklama a. belli başlı bir neden olmaksızın bir işi geri bırakma; umursamama; gelişigüzel yapma. [842]: «*Bu da onların, nesnenin biçimini ve yersel rengini savsaklamalarına ... yol açar.-SB.»*

savsaklamak belli başlı bir neden olmaksızın bir işi geri bırakmak. [843]: «*daha doğrusu bu işi savsaklamamın bir tek nedeni vardı-AÖ.»*, «*Bu 1940 kuşağının hiç bir biçimde savsaklamadığı bir davranıdır.-SB.»*

savsaklık a. savsak olma hali. [845]

savsamak bkz. savsaklamak

savunma *a.* savunmak işi. [1587]: «*olaylar zincirinin doğurduğu savunma kaygılarına dayanır.-NN.*»

savunmak herhangi bir saldırıyı geri çevirmeye çalışmak. [1588]: «*karmaşık bir uygarlık yaratmanın bir üstünlük olduğunu savunmak ne kadar olanaklıysa bir sapıtma olduğunu savunmak da aynı derecede olanaklıdır.-NŞK.*»

savunu bkz. savunma: «*şiir üstüne ozanlarca yazılan yazıları ... bir savunma olarak görmek gerekecektir.-MCA.*»

savunucu *s.* bir şeyi savunan (kimse). [1589]: «*Zola ... izlenimcilerin basındaki sözcüsü, savunucusuydu.-SB.*»

savunuculuk *a.* savunma yapma işi, savunma işi: «*Bu, bir yerde, uzun süreden beri savunuculuğu yapılan bir soyutçuluğun fiyaskosudur.-AKö.*»

sayaç *a.* havagazı, elektrik, su gibi şeylerin kullanılan niceliğini gösteren aygıt.

saydam *s.* fiz. içinden ışığın geçmesine ve arkasındaki şeylerin görülmesine engel olmayan (nesne). [2212]: «*Dağlarca'nın şiiri ele geçmeyecek kadar, kaygan, gözle görülemeyecek kadar da saydamdır kimi zaman.-EC.*»

saydamlaşmak saydam hale gelmek: «*Çevirinin yapısında derinleştikçe, genellikle dilin varlığı saydamlaşıyor gözümde.-NU.*»

saydamlık *a.* saydam olma hali, geçirgenlik. [2213; 2214]

saygı *a.* 1 büyüklere, yaşlılara, değeri yüksek olanlara, kutsal bilinen şeylere karşı duyulan sevgi ile çekinme karışık bağlılık duygusu. [789; 862; 1518]: «*Biz, gösterici ışığın, görecek göz ve görülecek maddeye karşı saygı beslediği yerden başkasında olamazdık.-NFK.*»

2 başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu. saygıdeğer *s.* saygı duyulan, saygı gösterilen, sayın. [1518]: «*seksen altı yaşında saygıdeğer bir insanın her söylediğinde keramet aranması.-İS.*»

saygıdeğerlik *a.* saygıdeğer olma hali.

saygılı *s.* saygısı olan, başkalarına saygı gösteren.

saygıllık *a.* saygı gösterme, başkasına karşı saygı gösterme hali.

saygın *s.* sayılan, saygı gören. [1555]: «*O, kentinde saygın bir kişiydi, şimdiyse-*»

saygınlık *a.* saygın olma hali, saygı görme hali. [1039]: «*onu saygınlıktan uzaklaş-*

tıracağı sanısına kapıldığı-mızı gösterir.-EC.»

saygısız s. saygısı olmayan, başkalarına saygı göstermeyen,

saygısızlık a. saygısı olmama, başkalarına saygı göstermeme hali; saygısızca davranış: «*Halk şundan anlar, bundan anlamaz diye düşünmek bir saygısızlıktı ona karşı.-SE.»*

sayı a. 1 mat. sayma, ölçme, tartma gibi işlerin sonunda bulunan birimlerin kaç olduğunu anlatan söz. [24]: «*bu dünya yanında sonsuz sayıda başka dünyalar da vardır.-BA.»* 2 süreli yayınların her çıkışlarında aldıkları sıra numarası. [1849]

sayılama a. 1 toplb. bir sonuç çıkarmak ereğiyle olguları yöntemli bir biçimde toplayıp sayı halinde gösterme işi ve bu işi kendine konu alan bilim. [989]: «*Son günlerde yayımlanan eğitimle ilgili sayılamalarda, yurdumuzda okuyazar sayısının git-tikçe düştüğü görülüyor.-»* 2 mat. iki eldeki parmakların toplam sayısı olan «on»a dayanarak sayıları adlandırma ve yazma yöntemi, ki on kuralı da denen bu yöntemle 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9 olmak üzere yalnız on öge ile

insan kafasının düşünebileceği bütün sayılar yazılabilir ve gösterilebilir.

sayım a. saymak işi. [2269]: «*çeşitli anketler ve sayımlarla halk eğilimlerini ölçmeye baş-larlar.-İS.»*

sayın s. 1 kendisine saygı gösterilen, saygıdeğer. [1518]: «*Diyelim, sayınlardan biri, yahut birkaçı, kürsüye bir önerge vermiş.-DN.»* 2 kendisine söz söylenen ya da kendisinden söz edilen kim-senin adından ya da soya-dından önce, saygı göstermiş olmak için kullanılır; yazıda da aynı yol tutulur: «*Sayın Ahmet Bilir*», «*Sayın Ayşe Bilir*» gibi.

sayıştay a. devlet harcamala-rının hesaplarını denetleyen yüksek kurul. [370]: «*Son-ra Sayıştay, Nazmiye Hanı-mın berberinin masraflarını onaylamadı.-İS.»*

saymaca s. gerçekte öyle olma-dığı halde öyleymiş gibi ka-bul edilen, öyle sayılan. [1040; 1054]: «*saymaca bir ayrıcalığı olan kişinin-NA.*», «*Sinema tartışmaları ala-nında yıllardır enflasyon ya-ratmış olan kurgu, kaynağı çok belirsiz saymaca bir pa-radır.-NÖ.»*

sayman a. 1 bir yerde hesap işlerine bakan kimse: «*iş-*

yerinde sayman olarak çalışın-» 2 bir dernekte, o derneğin hesap işlerinden sorumlu yönetim kurulu üyesi. [1507]

saymanlık a. 1 (bir yerde) hesap işlerinin görüldüğü yer. [1506]: «Önce saymanlığa uğrayıp parayı yatırır, sonra da-» 2 saymanın görevi. [1508]

sayrı s. sağlık durumu bozuk olan, esenliği yerinde olmayan. [678]

sayrılannıak sayrı olmak. [679]: «üşütmüşüm, sayrıldım onun için.-NA.»

sayrılık a. örgenlikte birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyle fizyoloji görevlerinin bozulması hali, sayrı olma hali, esenlik karşıtı. [680]: «ya gözlerinizde, ya beyninizde sizin bir sayrılığınız var demektir.-NA.»

seçi a. seçmek işi.

seçici s. seçme işini yapan. ⊙ seçici kurul seçme işini yapan kurul. [1069]: «1875 Devlet Resim Sergisi seçici kurulu üyeleri de tablo karşısında irkilmişler ve onu geri çevirmişlerdir.-SB.»

seçim a. oy² ile yapılan seçmek işi. [968]: «1965 milletvekili seçimlerinden önce, bir seçim sloganı halinde -NN.» ⊙ önseçim genel

seçimden bir süre önce, partilerin, kendi adaylarını ve bunların birleşik oypuslasındaki yerlerini saptamak için yaptıkları seçim: «Gerçekten önseçim sonuçları kimlerin milletvekili seçildiklerini aşağı yukarı belli etmiştir.-A1.» ⊙ seçim bölgesi ya da çevresi seçimin yapıldığı her bir bölge, ki her il bir seçim bölgesidir. ⊙ seçim dönemi iki genel seçim arasında geçen süre: «Dört seçim dönemini kapsayan 16 yıllık bir süre-TZT.» ⊙ seçim kurulu seçimin yasaya uygun olarak yapılmasını denetleyen kurul. ⊙ seçim sandığı seçimde oyların içine atıldığı sandık. ⊙ seçim suçları seçimlerde ilgili yasalara ve tüzüklere aykırı davranışlardan doğan suçlar. ⊙ seçim tutanağı bir seçim sonunda seçilenlerin, seçimlere ilişkin yasa ve tüzüklere uygun olarak seçildiklerini saptayan yazılı belge.

seçkin s. benzerleri arasında niteliklerinin yüksekliğiyle beliren, göze çarpan. [435; 1635]: «ordunun seçkin bir temsilcisini-NN»

seçkinlik a. benzerleri arasında niteliklerinin yüksekliğiyle belirme hali.

seçmeci s. fels. türlü düşünceleri tek bir düşüncede kaynaştırmaya çalışan. [414]: «*İranlı Manî'nin kurduğu Manîzeizm dini seçmeci bir dindir ve Zerdüşti diniyle eski Babil inançlarının, Yeni platonculuğun, Suriye Hristiyanlığının kaynaştırılmasından meydana gelmiştir.-OH.*»

seçmecilik a. fels. türlü düşünceleri tek bir düşüncede kaynaştırma yöntemi. [415]: «*bu eğilim sonunda ortalama bir çözüme, bir seçmeciliğe varılacaktır-MG.*»

seçmen a. seçimde oy kullanma hakkı olan kimse: «*Kaygıları gidermeye yarayacak biricik umut kapısı seçmen vatandaşın yarınki olumlu davranışı ile açıklanabilmektedir.-NN.*»

seçmenlik a. seçmen olma görevi.

seki a. coğr. akarsu yamaçlarında. engebeli yerlerde rastlanan basamak biçimli düz ve yüksekçe yer: «*Sekinin üstü düz, önündeki yamaçlar dikçedir.-Rİ.*»

selen a. dilb. insanın kulağı ile duyduğu her şey: «*selenli ünsüzlerden sonra gelen ünsüzlerin-TNG.*»

selenli s. dilb. «yurt», «ilk», «genç», «üst» sözcüklerinde görüldüğü gibi, ünlü dege-

rinde olup kendinden sonra ünsüz alabilen r, l, m, n, s gibi ünsüzlerin bu bakımdan ortak adı: «*selenli ünsüzlerden sonra gelen-TNG.*»

sergen a. 1 üstüne öteberi koymak için duvara ya da bir dolabın içine tutturulmuş genişçe ve uzunca tahta. [1954] 2 tahıl ve benzeri şeylerin kurutulmak üzere serildiği yer.

sergi a. 1 göstermek, tanıtmak, satmak gibi özel erekle yapılan sergileme işi ve sergilenen şeyler: «*Türk sanatını tanıtmak ereğiyle gezici bir sergi düzenlenecek.-*», «*Dün gördüğümüz sergiyi beğendiniz mi?*» 2 sergileme işinin yapıldığı yer: «*Bugün bir sergiye gitmek istiyorum.-*»

sergileme a. sergilemek eylemi. [2558]

sergilemek 1 tanıtmak ereğiyle, bir şeyi ya da şeyleri herkesin görebileceği bir yerde, düzenli bir biçimde yerleştirmek: «*Resimlerini toplamak, sergilemek kimsenin aklına gelmiyor.-OA.*» 2 mec. açılıp saçılmak. [2559]: «*Orasını burasını sergileyen tipten bir kadın-*»

sergilik s. 1 sergiye konacak nitelikte olan (şey): «*Sergilik bir resim yaptım.-*» 2 a.

dükkân ya da ona benzer yerlerde eşyaları alıcılara göstermek için yapılmış olan cam dolap ya da camlı bölme. [263; 2705]: «Sergilikte *rengi güzel görünen bir kumaşa doğal ışıktaki bakmalı bir de.*»»

serüven a. 1 birinin başından geçen ya da içine atılmış olduğu içinde beklenmedik, coşkulu olgular bulunan olay: «*Türk şiirinin geçirdiği serüveni iyi izleyenler-AP.*» 2 sonunun nereye varacağı kestirilemeyen iş. [1249; 2090]: «*Bu işe bir serüven gözü ile bakanlar, kısa bir süre sonra aldandıklarını göreceklerdir.*»»

erüvenci s. serüven geçirmekten hoşlanan, serüvene atılmaktan çekinmeyen. [1250]: «*Serüvenci şövalyenin ne denli günü geçmişse-CÜ.*»»

sesbilgisi a. bir dilin sözcüklerindeki ses değişimlerini ve bu değişimlerin tarihini inceleyen dilbilim dalı. [563]

sesbilim bkz. sesbilgisi

sesçil s. dilb. sese dayanan, sesi temel alan, sesle ilgili olan. [563]: «*Sesçil imlâ, kelimeleri, konuşulduğu gibi imlâyâ geçirmeye çalışan bir düzendir.-VH.*»

sesteş a. ve s. dilb. söylenişleri

aynı olup anlam ve kökleri ayrı olan (sözcükler): «*Türkçe sesteşlerin çoğu yazılışları bakımından da birdir.-TNG.*»

sevecen s. acıma duygusuyla karışık koruyarak seven, sevgi ve yakınlık gösteren. [1713; 2216]: «*Ama iyi bir baş çekim ... sevecen bir insanca yönelişin ... ışınlarmı saçar.-AG.*»

sevecenlik a. sevgi ve yakınlık gösterme, acıma duygusuyla karışık koruyarak seven, sevecen olma hali. [2215]: «*Çocuk ... oyun oynayarak ya da sevecenlik görerek bu kopan bağları yeniden kurmayla çalışır.-CÜ.*»

sevgi a. sevme duygusu.

sevi a. güçlü sevgi ve bağlılık duygusu. [168]: «*Benim işim sevi için-Yunus Emre.*», «*Sevi sarhoşluğuna bade derler.-Şeyh Elvanı Şirazi.*», «*Biz hod kalenderiz ki bu sevi evine girdik-Kadı Burhanettin.*», «*belki de sevisini gerçekleştirmek istemişti.-SKA.*»

sezdirmek açıkça olmamakla birlikte belli etmek, sezmesine yol açmak. [750]

sezgi a. 1 sezme yetisi: «*Sezgi ne denli kandırıcı olursa olsun-SKA.*» 2 fels. deneye baş vurmadan ya da usa vurmadan doğrudan doğruya bir şeyi biliverme. [2447]: «*Yal-*

nızca duygulara, sezgilere baş vurmak yanıltıcı olabilir.-NU.», «Gelişmeler bu sezgiyi çabucak doğruladı.-RE.»

sezgici s. fels. sezgicilikten yana olan.

sezgicilik a. fels. sezgiye önem veren, bilgiye sezgi yoluyla ulaşılabilceğini ileri süren öğretisi: «Fransız düşünürü Henri Bergson'un sezgicilik öğretisine göre bize doğayı doğrudan doğruya kavratacak sezgiden başka hiç bir yol yoktur.-OH.»

sezgili bkz. sezgisel

sezgisel s. fels. sezgiye dayanan, sezgi ile edinilen, sezgi ile ilgili. [2448]: «Sezgisel bilgi, bilimsel bilgi gibi zekânın işi değil, içgüdünün işidir.-OH.»

sezi bkz. sezgi

sezinleme a. sezer gibi olma. **sezinlemek** sezer gibi olmak: «Dostum, işlerin sarp sarmak üzere olduğunu sezinler gibi olmuştu.-SB.»

sezinmek bkz. sezinlemek

seziş a. sezme durumu, sezme işi.

sezmek açık bir belirti olmadığı halde, olmuş ya da olacak bir şeyi kestirmek. [749]: «Ama bir şeyi bir tanım aydınlığında sezmekle o şeyin tanımını yapmak bir değildir.-SKA.»

sıcakölçer a. fiz. sıcaklığı ölçmeye yarayan araç, ki cıva ya da alkol gibi özdeklerin ısı ile oylumlarının artmasına dayanılarak yapılmıştır. [2531]: «Bölünüşe göre üç türlü sıcakölçer vardır.-R1.»

sığa a. 1 bir şeyin, içine başka şey alabilme gücü: «Yüz bin ton sığaltı bir silo yapılacaktır»-2 **fiz.** bir kondansatörün elektrik yığma yeteneği, ki bu yetenek levhalara, bunların arasındaki uzaklığa ve aradaki yalıtkan özdeklerin türüne göre azalıp çoğalabilir. [1106]

sığamsal s. biy. barsakların ve gövdedeki başka kanalların, içindekini yürütmek için yaptıkları itiş devinimine verilen ad olan *sığamsal devinim*'de «daralarak itmeli» anlamına gelir.

sığınak a. 1 (genel anlamda) sığınma işine yarayan yer; örneğin bir evden kaçana göre öteki ev, bir ülkeden kaçana göre öteki ülke, yağmurda kalana göre bir saçak altı, dağda tipiye tutulana göre bir mağra. 2 (dar anlamda) savaşta, hava saldırılarından korunmaya yarayan özel olarak yapılmış yer, ki yer altındadır, yapıların da en alt katları bu iş için kullanılabilir. [1351]

sığınık a. bulunduğu yerden kaçıp başka bir ülkeye sığınmış olan kimse. [1629]

sığınma a. sığınmak eylemi. [906]

sığınmak çekinceden kaçarak güvenilir bir yere sokulmak ya da bir koruyucunun kanadı altına girmek. [907]

sıkıdüzen a. bir topluluğun, yasa, tüzük ve düzenlere bağlı olması ya da bir işte, o işin gereklerine uyması. [369; 2725]: «*Herkesin kendine uygun yetiyle bezendiği sıkıdüzenli bir toplum bu.*—NU.»

sıkıyönetim a. tûze. savaş hali, ayaklanma gibi olağanüstü durumlarda, güvenliğin korunması için, ordunun yardımıyla sağlanan ve özgürlükleri geçici olarak kısıtlayan yönetim. [1880]: «*Sıkıyönetim tarafından durdurulan yazı serisinde*—EG.»

sınama a. sınamak eylemi. [2418]: «*Dinlerin kuvvet sınama devirleri geçmiştir.*—İS.»

sınamak 1 denemek: «*bir sömürge ülkesi patronu gibi davranmakta... her yolu sınamaktadır.*—İS.» **2** bilgisini ya da niteliğini yoklamak. [925; 1478; 2419]: «*Bu sorularla beni sınamak mı istiyorsunuz?*—», «*Bu testereyi almadan önce kesip kesmediğini sınadın mı?*»

sınav a. birinin bilgi derecesini anlamak ereğiyle yapılan yoklama. [924]: «*Bütün mayıs ayı sınavlarla geçecekmiş.*—RE.»

sıradüzen a. aşama sırası. [755; 2124]: «*Oradaki bilgelerin hâkimiyeti yerine burada memurların bir sıradüzeni. felsefe yerine de töreler ile kanunlar konur.*—MG.»

sıvı s. biy., fiz. ve kim. üst yüzü yatay bir düzlem olmak üzere içinde bulunduğu kabın biçimini alan (özdek). [1240; 1324]: «*derisi altında sert ve ekşi bir sıvı gibi dolaşan bu öfkeyi*—YKK.», «*İçinde kan ve lenf gibi sıvıların dolaştığı ve*—SK.»

silgi a. silmek işine yarayan şey: «*Kalem mi daha yararlıdır, silgi mi?*—RE.»

simge a. kararlaştırılmış, belirli bir anlamı olan im; bir şeyin imi olarak kullanılan şey. [1983; 2070]: «*ozan başıboş bir kişi gibi, giderek başıboşluğun simgesi gibi görülmüştür.*—SKA.»

simgeci a. simgecilik yolunu tutan kimse, sanat ya da görüş. [2072]

simgecilik a. 1 düşünceleri anlatmada simgeler kullanma yolu ya da eğilimi. **2** yaz. öznelilik, düşsellik, müziğin belirsizliğine özenme, seziş

bağlanış gibi özellikleri olan, açıklıktan kaçınıp simgesel anlatım yolunu seçen, görünmez sonsuz gerçeğin ancak simgelerle verilebileceğini ileri süren akım, ki özellikle şiirde geniş bir uygulama alanı bulmuştur: «*Doğalcı ayrıntıdan vazgeçmek-sizin simgeciliğini sürdürür Halit Ziya.-MB.*» 3 felse. insan usunun simgelerden başka bir şey olmadığını ileri süren görüş. [2075]

simgeleme a. simgesi olma, simge halinde verme. [2073]: «*İlk oyunlarımın o yıllardaki düşünme biçimini çok iyi simgeledikleri kanısındayım.-BO.*»

simgelemek simgesi olmak, simge halinde vermek. [2074]: «*Roma, Kudüs, Mekke gibi kutsal yerler ya dünyanın merkezidir ya da dünyanın merkezini simgelemektedir.-CÜ.*»

simgeleşme a. simge haline gelme.

simgeleşmek simge haline gelmek. [2076]: «*Bu ölenler, İttihat Terakî'nin simgeleşmiş önderleriydi.-FO.*»

simgesel s. simge ile ilgili; simge değerinde. [2071]: «*Simgesel çağrışımlar ... gerektiğini söylüyor-MCA.*»

simgesellik a. simge ile ilgili; simgesel olma hali: «*Ro-*

man kahramanı bir estet, bir şair olduğuna göre, dünyayı algılayışında, renklerin önemi gösteren bu simgesellik çok yerindedir.-MB.»

sindirim a. biy. alınan besinlerin kana geçecek bir duruma gelmeleri için ağızdan başlayarak bağırsaklara değin uğradıkları fiziksel ve kimyasal değişimlerin topu. [705]: «*Sindirim ve beslenme görevleri ile ilgili-SK.*» ☉ **sindirim aygıtı biy.** ağızdan başlayarak anusa değin, içinde sindirim olayının geçtiği boru ve bu işe salgılarıyla yardım eden karaciğer, pankreas gibi bezlerin topu. [706]: «*kırkbayır, sindirim aygıtında bir örgendir.-TNG.*»

sindirimsel s. biy. sindirimle ilgili. [709]: «*Alınan besinin ağızda çiğnenmesi sindirimsel bir olaydır.-*»

sindirmek biy. besini sindirim aygıtında gereken değişime uğratarak kana geçecek bir duruma getirmek. [708]: «*çiğnenen, yutulan, sindirilen bir nesne-NU.*»

siyasa a. yurt işlerini yürütmek için tutulan ölçülü yol ya da herhangi bir işte tutulan yol ya da ilke. [1916; 2138]

siyasacı a. siyasa ile uğraşan kimse, siyasa kişisi. [1917; 2139]: «*Tıpkı bir bilimeri,*

bir bulgucu, giderek bir kamu yöneticisi, bir siyasacı gibisine-ME»

siyasacılık *a.* siyasa ile uğraşma hali. [1918; 2140]

siyasal *s.* siyasa ile ilgili, siyasa özelliğinde olan. [1915; 2141]: «*Yer yer en güncel toplumsal ve siyasal sorunların sözcülüğünü de yaparak.-RM.»*

siyek *a. biy.* sidiği, sidiktorbasından dışarıya taşıyan yol.

soğrumsama bkz. **soğurma**

soğurma *a. gökb., coğr., fiz., kim., biy., bitk.,* soğurmak işi. [1308]: «*ışığı geçirmesine ya da hepsini soğurmasına göre bir cismin saydam olduğu ya da olmadığının anlaşılır.-Rİ.»* ☉ **yüze soğurma** özdeklerin, bir gazı, buğuyu ya da eriyik yüzeyi üzerinde toplaması; örneğin tuz eriyikine batırılan bir özdek, eriyikteki tuzun bir bölümünü kendi yüzeyine çeker, bu olay yüze soğurma dır.

soğurmak *1 biy., kim.* (bir özdek bir sıvıyı) içine çekmek. *2 fiz.* (bir özdek) herhangi bir erkeyi içine almak. [1311]: «*ak ışıktaki renklerin bütününe soğuran cisimlere kara cisim denir.-Rİ.»*

solcu *a. ve s. toplb.* ilerici düşünceler taşıyan, ilerici, toplumcu: «*Kemal Tahir'e sol-*

cudan çok sağcı demek gerekir.-OA»

solculuk *a. toplb.* ilerici düşünceler taşıma ve ilerici düşünceleri benimseme hali, ilericilik, toplumculuk: «*Genel anlamda solculuk, doğasal ve toplumsal evrim yasasına dayanarak sürekli bir yenileşme isteğidir.-OH.»*

soluk *a. biy.* ciğerlere alınıp verilen hava ya da ciğerlere hava alıp verme. [1806]

solumak soluk almak.

solungaç *a. zool.* balıklarda solunuma yarayan örgen: «*ve suda erimiş oksijeni solungaçları aracılığıyla solunurlar.-SK.»*

solunmak *biy.* soluk almak vermek. [2495]: «*solungaçları aracılığıyla solunurlar.-SK.»*, «*doğrulup solunuyor derin derin-BK.»*

solunum *a. biy.* soluk alıp verme eylemi. [2494]: «*Yüreğin vuruşu, solunum bir rythme içinde oluşur.-SKA.»* ☉ **solunum aygıtı** *biy.* solunmayı sağlayan aygıt: «*Yıllardan beri solunum aygıtındaki bozukluk onu yıpratmıştı.-TNG.»*

somut *s. fels.* varlığı duyularla anlaşılan ya da anlaşılabilen, doğada belirli olarak var olan; içinde düşün yeri bulunmayan, soyut karşıtı. [1698]: «*Robinson Crusoe ...*

her yönüyle Defoe'nun günündeki ... bireyci ekonominin somut bir simgesi olarak görülmüştür.-AG.» ⊙ somut ad dilb. varlıkları duyu yoluyla anlaşılabilen şeylere yani özdeksel varlıklara konulan ad; örneğin ev, bitki, deniz birer somut addır. [1254; 1699]

somutlama a. soyutluktan kurtarma, varlaştırma, varlığını duyulur hale getirme: «*Çünkü bir somutlama işidir şiir-EC.*»

somutlaşma a. elle tutulur hale gelme, somut hale gelme. [1700]: «*eskiden beri kabul ettirmek istediklerinin biraz daha somutlaşmış tekrarları olarak-BS.*»

somutlaşmak elle tutulur hale gelmek, somut hale gelmek. [1701]: «*ve toplumdaki sınıflaşmadaki çelişmenin içinde somutlaşır.-MK.*»

somutlaştırma a. elle tutulur hale getirme, somut hale getirme. [1702]: «*Başbakan'ın kendi kişiliğinde somutlaştırdığı politikanın-BS.*»

somutlaştırmak elle tutulur hale getirmek, somut hale getirmek. [1703]: «*olaylar arasındaki ilişkiyi devlet bakımından da, toplum bakımından da ayrıca somutlaştırmak gerekir.-MK.*»

somutluk a. varlığı duyularla

anlaşılabilme hali. [1704]: «*Modern bilim, genç ve çokyanlı bir dâhinin ... diyalektik bir somutluk içinde betimlediği insanın boşluklarını doldurmaktadır ancak.-CÜ.*»

sonek a. dilb. sözcüğün sonuna gelen ek; örneğin, «gözlük» sözcüğündeki «lük» bir sonektir: «*Türkçede eklerin hemen hepsi sonektir.-TNG.*»

sonlu s. mat. sonu olan, bitimli, sonsuz karşıtı. [1749]: «*Öyleyse yerdekiler gibi göktekilerin de sonlu olmaları gerekir.-OH.*»

sonsal s. fels. deneme ile edinilen ve olaylardan çıkarılan; örneğin, bir motor sesi duyunca bir motorun çalıştığını kestirmek sonsal bir yargıdır. [145]: «*Sonsal, deneyden önce gelen, hiç bir deneye başvurulmadan gerçek sayılan önselin karşıtıdır.-OH.*»

sonrasız s. süre yönünden sonu olmayan. [386]

sonrasızlık a. süre yönünden sonu olmama hali. [387; 388]: «*Eşiğimizi aşar aşmaz sonrasızlığa atacaktı sanki adımını, sonrasızlığa ayak basmasından sonra da her şey bitecekti-TY.*»

sonsuz s. 1 mat. sonu olmayan, her niceliği aşabilen değişken (nicelik). **2 fels.** bitimsiz. [1780]: «*İlk madde sadece*

sonsuz değildir, sonsuz olan-
dır da, çünkü ona, daha yakın
olan başka bir belirlenim yük-
lenemez.-MG.»

sonsuzluk a. mat. sonu ve sınırı olmayan uzay. [1781]: «İnsan, bütün bu zamanları kapsayan sonsuzluktan sürülünce, ölçülebilen zamanın içine düştü ve saatlerin, takvimin kölesi oldu.-CÜ.»

sonuç a. 1. bir sorunun sona ulaştığında içinde bulunduğu hal, son ucu, yani bir olgudan çıkan, doğan başka bir olgu ya da durum; bir işin sonunda elde edilen şey: «Soruşturma sonuçları ne olursa olsun -RE.» **2 mat.** bir problemin çözümünde en son durum, ki ona ulaşılmadan problem çözülmüş sayılmaz. [1813]

sonuçlandırma a. sonuca bağlama, bitirme. [1814]: «filozofça bir açıklamayla romanı sonuçlandırmasına karşın -FO.»

sonuçlandırmak sonuca bağlamak, sonuca ulaştırmak, bitirmek. [964; 1815]

sonuçlanma a. sonuca ulaşma. [1816]

sonuçlanmak sonuca ulaşmak. [1817]: «Bu bilinçlenme ... halkların kendi düzenlerini kurmaları, kendi siyasi iktidarlarına sahip çıkmalarıyla sonuçlanacaktır.-ÇÖ.»

sonurgu a. fels. bir olgunun gerekli ve zorunlu sonucu.

sonurtu a. mant. birbirine bağlı iki önermeden ikincisi; örneğin, «Ağaçlar sallanıyorsa, dışarda rüzgâr vardır» sözünde «dışarda rüzgâr vardır» önermesi bir sonurtudur.

sonuşmaz a. mat. sonu olmayan bir eğrinin yakınında çizilmiş bir doğru, ki uzatıldıkça eğriye yaklaşmakla birlikte hiç bir zaman ona kavuşamaz.

sorgu a. suç niteliğinde görülen bir konu üzerinde ilgiliye, durumun aydınlanması ereğiyle, sorular sorma işi. [1024]: «ulemâdan mürekkep bir heyet tarafından sorguya çekilip-İHD.»

soru a. sorulan şey; bir şey öğrenmek için sorulan, yanıt isteyen söz, ki kim, hangi, ne, niçin, nasıl, nerede, kaç gibi sözcüklerle ya da nu'li fiillerle kurulur. [2167]: «on bir sorunun cevabını istiyorlarmış.-KK.»

sorum bkz. sorumluluk: «Türkiye'de din adamlığının bir sorumu olmak gerekir.-İS.»

sorumlu s. gerektiğinde kendisinden sorulan, sorumluluğu olan, hesap verecek olan. [1385]: «ve gerçek sorumlusunu araştıracağımız yerde-İS.»

sorumluluk a. bir kimsenin üs-

tüne aldığı ya da yapmak zorunda bulunduğu iş için gerektiğinde hesap verme durumu. [1386]: «*Her türlü sorumluluk duygusunu yitirmiş-ÇA.*»

sorumluluk s. sorum duygusu olmayan, sorum taşımayan. [591; 1387]: «*Bu yarışın yarattığı ortamın tehlikesi zamanla öylesine büyümüştür ki, sorum taşıyanları sorumsuzlara karşı tedbir almaya zorlamış, kıyamet de bundan kopmuştur.-YNN.*»

sorumluluk a. sorum duygusu olmama, sorum taşımama hali. [1388]

sorum a. üzerinde düşünülmeğe değer ve olumlu ya da olumsuz bir sonuca ulaştırılması gereken durum. [1380; 1932]: «*Türlü nedenler cumhurbaşkanlığı sorununun artık ele alınmasını-Al.*»

soruşturma a. 1 soruşturmak işi. 2 karanlık bir sorunu aydınlığa kavuşturmak ereğiyle ilgililerden ve tanıklarından bilgi toplama işi. [2288]: «*Soruşturma sonuçları ne olursa olsun-RE.*»

soruşturmak öğrenmek istenilen şeyi bütün ayrıntılarıyla ve birçok kişiye sormak. [2289]

soyaçekim a. fels. ana ve babada bulunan ruhsal ıra-

ların kalıt yoluyla oğul dölere geçmesi. bkz. kalıtım [2695]: «*Bu incelemenin ereği insandaki değişikliğin baştan aşağı soyaçekimden geldiğini göstermektedir.-NŞK.*»

soyadı a. öz ad ile birlikte kullanılan ve öz addan sonra gelen ad.

soydaş a. ve s. aynı soydan olan: «*Ey benim soyumdan sopumdan gelenler, ey benim soydaşlarımı ... demiş.-AN.*»

soylu s. 1 soyca yüksek olan: «*soylu sınıfı maskara etmiştir.-MS.*» 2 iyi nitelikler taşıyan: «*soylu bir sanat geleneği olan bir ülkede-*» 3 davranışları bakımından iyi olan; iyi ahlâklı. [157]: «*çok soylu biri, bana kalırsa-*» **soyluluk a.** soylu olma hali. [155]: «*Çünkü soylunun soyluluğu gibi, yaptığı da hep Allah'tandır.-KT.*»

soyoluş a. biy. türlerin, ortaya çıkıştan başlayarak zamanla geçirdikleri gelişim evrelerinin topu.

soysuzlaşma a. biy. soyunun ya da özlüğünün yüksek değer ve niteliğini yitirme, yozlaşma. [2522]: «*(Gobi-neau'ya)... göre bir kavmin çözülmesi ya da soysuzlaşması, kavmin artık eski değerini yitirmesi demektir.-NŞK.*»

soysuzlaşmak soyunun ya da özlüğünün yüksek değer ve niteliğini yitirmek, yozlaşmak. [2523]

soyut s. 1 fels. duyularla algılanamayan, soyutlama işlemiyle elde edilen, varlığı ancak özdekte gerçekleşen yani gerçekte ayrı ve başlı başına bir varlığı olmayan, somut karşısı: «*şiiirle soyut resmi birbirine karıştıran-AB.*» 2 anlaşılması zor olan. [1584]: «*Birtakım soyut düşünülerle karşılaşınca kişi-*» ⊙ **soyut ad dilb.** özdek olmayan, ancak usda tasarlanan varlıkların adı; örneğin sevinç, uyku, yiğitlik, özgürlük sözcükleri birer soyut addır. [1585]

soyutçuluk a. soyutu yeğleyen, erek olarak soyutu alan tutum: «*Bu bakımdan, soyutçuluğun Uzun Atlar Denizi'nden, Anadolu'nun somut gerçeklerine dönen şair Ali Püsküllüoğlu'nun bu önemli bildirisine, öbürlerinin de katılmasını bekliyoruz.-AKÖ*», «*Bu soyutçuluk, soyutu amaçlayan ve her olguyu soyarak ele alan bir soyutçuluktur.-OH.*»

soyutlama a. fels. gerçekte başlı başına varlığı olan bir şeyi, özdeğinden sıyrarak düşünme, usda onu özdeğinden

den soyarak tasarlama; örneğin «taş» somut bir nesnedir, onu kendisinden ayrı bir şey gibi düşünmek, soyutlama yapmaktır. [2416]: «*Şiiir bir soyutlamadır, bütün sanatlar gibi-SKA.*», «*Hep dil, dil diyoruz ya, bu bir soyutlama aslında.-NU.*»

soyutlamak fels. usda bir şeye soyutlama işlemini uygulamak, soyutlama yapmak.

soyutluk a. soyut olma hali: «*yıprana yıprana asal soyutluğunu yitirip başının biçimini alan başlığının altında gözleri görünmez olmuş-BK.*»

söbe s. ha. biçimi yumurtaya benzeyen. [239; 1878]

sömürge a. coğr. bir devletin, kendi ülkesi dışında, üzerinde egemenlik kurduğu ve türlü yararlar elde ettiği ülke. [1684]: «*Ve dünyanın dörtte üçünü sömürge olarak ellerinde tutanların-İS.*»

sömürgeci s. sömürgecilikten yana olan; sömürge tutan ya da tutma siyasası güden. [441; 1685]: «*Bugün Atatürkçü görünüp uyducu olan, medeniyetçi görünüp sömürgeci olan olana-İS.*»

sömürgecilik a. 1 bir yerin, bir ülkenin zenginlik kaynaklarından o ülke halkının dokuncasına olarak geniş ölçüde yararlanma hali, sömürü-

cülük. [1686]: «Sömürgeci-
liğin tasfiyesinden sonra
-AŞE.» 2 sömürge edinme
siyaseti. [442]

sömürgeleşme *a.* sömürge ha-
line gelme. [1687]: «*Ve sö-
mürgeleşme yolunda ilerle-
dik.-İS.*»

sömürgeleşmek sömürge haline
gelmek. [1688]: «*Müslüman
ulusları cihangirlik tahtından
indirip Batı emperyalizmi-
nin pençesinde sömürgeleşe-
rek kıvrım kıvrım kıvrınmaya
sürüklemiştir.-YNN.*»

sömürgeleştirme *a.* sömürge ha-
line getirme. [1689]

sömürgeleştirmek sömürge ha-
line getirmek. [1690]: «*Türk-
ler hakkındaki görüşüyle Ba-
tı, Türkleri ve yurtlarını tam
sömürgeleştirmek eğilimin-
dedir.-ÇÖ.*»

sömürgelik *a.* sömürge olma ha-
li. [1691]: «*Burada sömürü
ile sömürgelik birbirine ka-
rıştırılıyor demektir.-KT.*»

sömürgen *a.* ve *s.* sömürücü:
«*solcularımıza göre İnönü ...
bağımsız ve sömürsüz
Türkiye ülküsünden sapmış-
tır.-SE.*», «*Sömürgen düze-
lerin bittiği yerde insan top-
lumlari bilim ve tekniğe ger-
çek hakkını verecek yatırımlara
yönelecektir.-İS.*»

sömürgenlik *a.* sömürücülük:
«*Atatürk madalyasını her*

*nutkun başında Cenab-ı Al-
lah'tan sözaçıp din sömürge-
liği yapan ağır ve oturaklı
kişilere hediye eder.-İS.*»

sömürme *a.* 1 (su, vb. bir sıvı-
yı) dudaklarını birbirine ya-
pıştırarak aradan soluğuyla
çekip içme. 2 *mec.* (bir şey-
den) başkasının dokunca-
sına olarak geniş ölçüde
çıkarlanma: «*Örneğin sö-
mürme terimini ele alalım.
Ne çeşit toplumsal ilişkilere
sömürme diyeceğiz?-NŞK.*»

sömürmek 1 (su, vb. bir sıvıyı)
dudaklarını birbirine yapış-
tırarak aradan soluğuyla
çekip içmek. 2 *mec.* (bir şey-
den) başkasının dokuncası-
na olarak geniş ölçüde çı-
karlanmak: «*Devletin oto-
ritesinden yararlanan bir a-
zınlık ... halkı sömürmüş-
lerdir.-EG.*»

sömürü *a.* sömürmek² işi: «*Kur-
tuluş savaşı, emperyalist ve
kapitalist sömürden kur-
tulmanın ... aracı olunca, bu
savaş bir ulusal bağımsızlık
savaşıdır.-ÇÖ.*»

sömürücü *s.* (bir şeyden) baş-
kasının dokuncasına olarak
geniş ölçüde çıkarlanan, sö-
müren: «*Sömürücü egemen
sınıfların değişik örgütleri e-
liyle yaptıkları yayınlarda da
aynı görüşler işlenmektedir.
-ÇÖ.*»

sömürücülük *a.* (bir şeyden) başkasının dokuncasına olarak geniş ölçüde çıkarılma hali: «*aracılık, tefecilik, medresecilik, tarikatçılık, sömürücülük gibi ne kadar geriye dönük kurum varsa-İS.*»

sönüm *a. fiz.* bir salınım deviminin genişliği gittikçe azalarak sıfıra inmesi.

sönümlemek *fiz.* bir salınım deviminin genişliğini sıfıra indirmek.

sönümlü *s. fiz.* az ya da çok bir süre sonunda sönüme ulaşan (salınım devinimi).

sönümsüz *s. fiz.* genliği hiç bir zaman sıfıra yaklaşmayan, her devirde beslenen (salınım devinimi).

sövgü *a.* sövmek ereğiyle söylenen söz. [1215]: «*Ve ne övgüne inan, ne sövgüne-ÇA.*»

söylence *a.* «besle kargayı, oynsun gözünü», «geline oyna demişler, yerim dar demiş», «ne kızı verir, ne dünürü küstürür» örneklerinde olduğu gibi, atasözü değerinde nükteli halk sözü: «*Kimi sözler ikisine de kayabilir, bir bakıma atalarsözü, bir bakıma söylence sayılabilir.-TNG.*»

söyleniş *a. dilb.* bir sözcüğün, içindeki seslerin çıkışı, hecelerin uzunluğu, kalınlığı ve vurgusu bakımından söylenme biçimi. [2468]: «*Yaşa-*

nılan bölge, kültür düzeyi, konuşulan yer ve durum, sözcüklerin söylenişinde de, tümcelerinin kuruluşunda da ayrılıklar gösterir.-TNG.»

söylenti *a.* ağızda dolaşan ve doğru olup olmadığı bilinmeyen haber. [1988]: «*böylece hem süregelen söylentilerden kurtuluruz, hem de-EG.*»

söyleşi *a.* 1 karşılıklı konuşarak hoş vakit geçirme: «*Yazılarını okuyacaktık, söyleşilerinden yararlanacaktık-OA.*» 2 iç dökercesine konuşma, içten konuşma: «*yaptığı bir söyleşide ifade etmiştir.-CB.*» 3 yaz. belli bir konuyu ele alıp onu bir sonuca bağlayıncaya değin sürdürme yerine konudan konuya atlayarak konuşur gibi yazılan düzyazı türü. [2144]: «*Edebiyatımızda Ataç, söyleşileri ile de ün yapmıştır.-*»

söyleşmek oturup karşılıklı olarak ordan burdan konuşmak. [2145]

söylev *a.* dinleyenlere belli bir düşünüyü anlatmak, bir duyguyu aşlamak için yapılan coşkulu konuşma. [1844]: «*uluorta söylevler çekmiş.-AÖ.*»

sözcü *a.* bir kurum, bir kurul, bir örgüt vb. ya da bir kişi adına söz söylemeye, açık-

lama yapmaya, onun düşünüşü ve davranışlarını savunmaya yetkisi olan kimse: «*Muhalefet sözcüleri bu arada sık sık-SD.*»

sözcük *a.* bir ya da birkaç heceden oluşan, bir anlamı olan ve tümce kurmaya yarayan ses. [1135]: «*tepki yaratan sözcükler arasında-NSB.*», «*bu tek heceli sözcüğü sık sık tekrarlamak-ÇA.*»

sözcülük *a.* bir topluluk, kurul ya da kişi adına söz söylemeye yetkili olma hali ya da görevi: «*ailenin sözcülüğünü yapmak babaya düşünüyor.-MB.*»

sözdizimi *a. dilb.* bir tümcede ya da bir takımda geçen türlü bölüklerden sözcüklerin her birinin ötekilere göre nerede yer aldığını ve birbirine ne biçimde bağlanacağını gösteren dilbilgisi kolu. [2082]: «*düzgün tümcenin sözdiziminde-AB.*»

sözel *s. mant.* sözle ilgili, sözlü. [1222]: «*Hemen belirtim ki olgusal tartışmaları sonuçlandırmak mümkün olduğu halde sözel tartışmalar bazen yıllarca sürebilir.-SGü.*»

sözgelimi *zf.* örneğin, sözgelişi. [1379]: «*Sözgelimi, bir yapıtta salt sanatsal nitelikler arayan bir eleştirmen-EmÖ.*»
sözgelişi *zf.* örneğin, sözgelimi.

[1379]: «*Sözgelişi, Türkiye'ye teneke mi gerekli?-İS.*»
sözkonusu, **söz konusu** *sözün* konusu olan, kendisinden söz edilmekte olan. [187; 1419]: «*Oysa sözkonusu den- gesizlikleri ... giderecek ted- birler-Aİ.*»

sözleşme *a. tüze.* 1 bir şey yap- ma konusunda iki ya da daha çok yanın aralarında yaptıkları anlaşma. 2 bu anlaşmanın yazılı bulunduğu kâğıt. [1187; 1530]: «*özelli- le devrimlerin bazıları verilen sözleri bozmaya, antları çiğ- nemeye, sözleşmeleri yırt- maya dayanır.-NU.*» ⊙ **top- lu sözleşme** iş ve sendikalar yasalarına göre, işçilerin topluca, işverenle yaptıkları sözleşme: «*Toplu sözleşme pa- zarlığı yapılır, olmazsa hake- me başvurulur, o da olmazsa nihayet greve gidilir.-NN.*»

sözleşmek bir şey yapma ko- nusunda karşılıklı söz ver- mek. [1531; 1532]

sözlü *s.* sözle yapılan, söz ile karşılık verilen. [2236] ⊙ **söz- lü sınav** sorulan sorulara sözle karşılık verilen sınav. ⊙ **sözlü soru** Meclis'te ba- kanlara sorulan ve sözlü ola- rak karşılık verilmesi istenen soru: «*Hatta Meclis'e verdiği sözlü soruya ne cevap aldığı- nı bugün dahi bilmiyoruz-EG.*»

sözlük a. sözcükleri, alfabe sırasına göre ele alarak, şu ya da bu bakımdan açıklayan kitap. [1242]: «Sözlükleri elden geçirdim-İS.»

sözlükçü a. ve s. sözlük hazırlayan kimse: «Adamcıl sözcüğünü eski sözlükçülerimiz, yurtdaki anlama aykırı; hatıta karşıt olarak anlamlıyorlar-TNG.»

sözlükçülük a. sözlük hazırlama işi.

sözgeçer s. istediğini yaptırır, şu ya da bu nedenle sözünü dinletir. [1846]: «baş kaldıran dini gericilik de onun şahsında en popüler, en sözgeçer bir Sofisti ortadan kaldırmağı tasarlamıştır.-MG.»

subay a. ask. orduda, asteğmenden orgenerale ve büyük amirale değin aşamalara yükselebilen asker: «Nitekim 27 Mayıs'ta yedi bine yakın subay üniformayı çıkarmak zorunda kaldı.-İS.»

subaylık a. subayın görevi ya da aşaması: «bedelli askerlik, yedek subaylık gibi konularda yenilikler getirilmek istendiğini gazetelerde okumaktayız.-İA.»

sunak a. tapınaklarda, üzerinde kurban kesilen, günlük vb. şeyler yakılan, başına geçilip dinsel tören yapılan masa biçimli taş: «İşte bu

dindar ruh, tapınmada da, sunuda da esas olmalı, sunağın kana boyanması değıl.-MG.»

sunu bkz. sunu

sunmak 1 (büyüklere, büyük orunlara) göstermek, yollamak, göndermek, vermek gibi anlamlarda kullanılır: «Millet Meclisi'ne bir önerge sunmuştur.-Aİ.», «Babanıza saygılarımı sunarım.-», «İlişikte sunmakta olduğumuz belgelerde-» **2** (radyoda) bir programı kendi sesiyle dinlemek: «Şimdi izahlı caz programı, sunan-». **3** (bir eğlence yerinde) yapmak, söylemek, çalmak gibi anlamlarda kullanılır: «Karadeniz ekibinin sunacağı ilk oyun-». «sizlere sunacağım ilk türk-», «sizlere sunacağım ilk parça Beethoven'in-» [2313]

sunu a. büyüğe sunulan armağan. [2312]: «Bilge, Tanrıya kurbanlarla, sunularla değil, erdemle saygı gösterir.-BA.»

susku a. susma, sessizlik. [2179]

suskun s. pek az konuşan, sessiz. [2180]: «kayalarda güneşlenen o suskun martılarından da-AÖ.»

suskunluk a. suskun olma hali.

sürdürmek sürüp gitmesini sağlamak. [351]: «Türkiye'nin ... bağımsızlığına gölge düşüren ilişkileri sürdürmek için

büyük çaba gösteriyordu. -İS.»

süre a. başı ve sonu belli bir zaman parçası, yani bir olgunun başı ile sonu arasındaki belirli zaman. [1592]: «*Önümüzdeki süre kısadır. -İS.»*

süreç a. oluşum yolu ile, yani halden hale geçerek ortaya çıkan şey. [2699]: «*Herakleitos'a göre evren, boyuna akan bir süreçtir, başı sonu olmayan bir değişmedir.-BA.»*

süreduran s. fiz. süredurum durumunda olan. [174]

süredurum a. fiz. bir nesnenin içinde bulunduğu düzgün devinim ya da devinimsizlik durumunun sürüp gitmesi hali. [169]: «*Bu konuda Parsons, fizikteki süredurum kavramını sosyal bilimlere şöyle uygular.-EK.»*

süreğen s. ne zaman sona ereceği belli olmaksızın sürüp giden. [1202; 1768]

süreğenleşmek süreğen bir hal almak. [1203; 1769]

süreğenlik a. süreğen olma hali.

sürek a. sürüp gitme [349]: «*Yazarın bu yıl çıkardığı yapıt... geçen yıl çıkardığını andırabilir, onun bir süreği olabilir.-NA.»*

sürekli s. sürüp giden, süreği olan. [352]: «*Ancak sürekli*

denemeler ve çalışmalar bu 'mümkün değil' fikrini çürütücü olabilmektedir.-EA.»

süreklilik a. sürüp gitme hali. [353]: «*Propaganda deyiminin içinde süreklilik unsuru bulunduğuna ... dair, benim Cumhuriyet'te çıkan bir yazım -NN.»*

süreksiz s. az süren, sürüp gitmeyen.

süreksizlik a. süreği az olma hali, az sürme hali.

sürelî s. belli zaman aralıklı; süresiz olmayan. [1412]: «*bulunmasını kısa süreli gelişmeleri açısından ele almak doğru olmaz gerektir.-NN.»* ☉ **sürelî yayın** gazete, dergi gibi belli zaman aralıklarıyla çıkan basılı kâğıt. [1413]

sürerlik a. uzun sürme hali: «*Bu bileşmelerde kalmak, gelmek, durmak fiilleri ... bileştikleri gövdeye sürerlik anlamı katar.-TNG.»*

süresiz s. süresi belirlenmemiş olan,

sürgendoku a. bitk. yüksek bitkilerde, kök ve sapların gelişebilecek durumda olan uç bölümlerindeki çok yüzlü ve kolay üreyebilen gözeler verilen ad.

sürmek 1 (zaman) geçmek. 2 oladurmak. [350]

sürüm a. bir malın satılır olma hali: «*Köylerde nüfusun azal-*

ması, fakirliğin baş göstermesi de kent endüstrisinin meydana getirdiği yapının sürümünü azaltır.-NŞK»

sürümlü *s.* sürümü olan, çok satılan (mal).

sürümlülük *a.* sürümü olma hali.

sürümsüz *s.* az satılan (mal).

sürümsüzlük *a.* az satılma hali.

sürüngen *s. zool.* yerde sürünecek yürüyen (yılan, kertenkele, kaplumbağa vb. hayvanlar için sıfat): «*yerkurdu çeşidinden sürüngenleri-NU»*

sürüngenleşmek *sürüngen haline gelmek:* «*kanlarına karışan zehirin etkisiyle ... sürüngenleşmeye başlamışlar.-AN.»*

Ş

şaşkı *a.* şaşma, şaşakalma. [697]: «*bir şaşkı imi koymuş-NA.»*

şenlik *a.* 1 şen olma hali. 2 topluca yapılan şen gösteriler. [545]: «*Adına şenlikler yapılmış, şöenler düzenlenmiş-İZE.»*

şöen *a.* 1 çağrılıları özenli ye-

mek ve içkilerle ağırlama işi. [2763]: «*Evimdeki şöen çok iyi geçti.-AN.»* 2 toplb. dinsel tören niteliğinde yemek toplantısı. 3 *mec.* gözü gönü doyuran şey: «*gerçek bir sanat şöeni olmuştur-AP.»*

T

takı *a. dilb.* bir sözcüğün gövdesine takılan ve onun çekim bakımından durumunu göstermeye yarayan, tümcedeki görevini belirten öge, ki buna çekim eki de denir. Örneğin «*ağaçlar*» sözcüğündeki «*lar*», «*ağaç*» sözcüğüne takılan ve ona çoğulluk anla-

mı katan bir takıdır: «*Ancaak, şahıs takılarının-HD.»*

takım *a.* 1 birbirine uygun şeylerin ya da kimselerin topu. [413; 619]: «*Tek sol örgütün yönetimine tebelleş olmuş oportünist takım hariç-DğÖ.»* 2 görev bakımından birbirini tamamlayarak birlikte ça-

lışan kimselerin topluluğu. [413; 619]

takınak a. *ruhb.* yanlışlığını ve yerinde olmadığını kendi de gördüğü halde, insanın bo-yun eğmekten ve gereğini yapmaktan kurtulamadığı ge-çici eğilim. [1547]

tamu a. din inanışına göre, kötülük yapanların öldük-ten sonra ceza gördükleri yer. [272]: «tamuya gönderi-yor sizi.-NA.», «Yiyit veren güzel Tanrı ... Tamu kılma sonumuzu.-CAK.»

tamusal s. tamuyu andıran ya da tamuya değgin, tamu ile ilgili. [273]

tanı a. *tıp.* sayrı bir kimseyi muayene edip belirtilerden sayrılığı tanıma işi. [2560]

tanık a. 1 herhangi bir olayı gö-ren, bilen ya da o olaya i-lişkin bilgisi bulunan kim-se; «Tanıklar dinlenir.-İS.» 2 *mec.* bir gerçeğin belgelen-mesi yolunda öne sürülen örnek. [2189]

tanıklık a. tanık olma hali ve işi. [2185; 2190]: «sözün yaşa-mayı zenginleştirdiğine tanık-lık eder sanıyorum.-NU.»

tanılamak tıp. sayrıdaki belirti-lere bakarak sayrılığı tanı-mak. [2561]

tanım a. bir kavramın ne anla-ma geldiğini açıklayıp anlat-mak işi ya da özel ve başlıca

niteliklerini sayarak bir şeyi tanıtmak işi. [2345]: «o ge-leneksel insan tanımlarının insana en yakışanlardan biri-dir bu tanım.-NU.»

tanımlamak bir kavramın ne anlama geldiğini açıklayıp an-latmak ya da özel ve başlıca niteliklerini sayarak bir şeyi tanıtmak. [2346]: «her şey-den önce kavram karışıklığın-dan arınmak ve aşırı akımla-rı açıklıkla tanımlamak gere-kir.-Aİ.»

tanıt a. tanıtlamaya yarayan şey. [238]: «genişletmekte ol-duklarını gösteren değerli ta-nıtlardır.-ÖAA.»

tanıtlama a. tanıtlamak işi. [987]: «Sofistler düşünmenin işleyişini sadece tartışma, ta-nıtlama, çürütme tekniği bakımından ele almışlardır -MG.»

tanıtlamak ileri sürülen bir savın doğruluğunu ve gerçekliği-ni yadsınamayacak biçimde açık bir kesinlikle göstermek. [988]: «ama, bu, bizim bilgi yolumuzun gerçekten de bil-me yolu olmadığını tanıtlamaz hiç bir zaman.-NU.», «birtakım savları varmış ve o, bunları tanıtlamak için oturup böyle bir roman yaz-mış-FO.»

tanıtma a. bir şeyin tanınma-sını sağlama: «serginin kata-

loğuna bir tanıtma yazısı yazan Paul Valéry-SB.» ⊙ **tanıtma yazısı** bir şeyi, bir yapıtı tanıtan kısa yazı: «*Bu tanıtma yazısının olanakları çerçevesinde-FO.»*

tanıtmak bir şeyin tanınmasını sağlamak.

tanıtman a. tanıtıcı, kısa tanıtma yazıları yazan kimse: «*Ayrıca kitap yapımcısı böyle örgütlenmekle kalmaz, armağanlar, ödüller, eleştirmen ve tanıtmanlarla kitaba bir tür dokunulmazlık da sağlar.-FO.»*

tanrı a. 1 (büyük «T» ile yazılırsa) evrende var olan her şeyin yaratıcısı ve koruyucusu olduğuna inanılan yüce varlık. [104]: **2** (küçük «t» ile yazılırsa) çoktanrıçılıkta, var olduğuna inanılan insanüstü varlıklardan her biri. [886]: «*Zira, paganizm adını verdiğimiz tabiat dininin tanrıları ve tanrıçaları çoktan ölmüştü-YKK.»*

tanrıbilim a. Tanrı'nın varlığı ya da insanın evrenle ilişkileri üzerinde çalışan bilim. [889; 2505]: «*ve dolayısıyla tanrıbilime ait bilgiler-CS.»*

tanrıbilimsel s. tanrıbilimle ilgili. [2506]: «*Feurbach ... tanrıbilimsel görüşü tersine çevirdi-CÜ.»*

tanrıçılık a. fels. Evreni yara-

tan ve yöneten bir Tanrının varlığını savunan ve buna inanların öğretisi. [2450]: «*Tanrıçılığa göre Tanrı, evrenin hem üstünde hem içindedir, hem yaratmıştır hem yönetir.-OH.»*

tanrıça a. çoktanrıçılıkta kadın tanrı. [887]: «*ayrılık vakti gelip çattınca güzel büyücü, bilge tanrıça Kirke, Odysseus'a Sirenler'den korunmasını söyledi.-Sİ.»*

tanrılaştırmak 1 (bir şeyi) Tanrı diye tanımak, Tanrı yerine koymak. **2** *mec.* yüceleştirmek. [890]: «*Comte... sevdiği kadını... Tanrılaştırmaya bile kalkıştı.-NŞK.»*

tanrısal s. tanrı ile ilgili, Tanrı'ya ya da tanrılara yakışır. [888]: «*değişmez bir güç, bir bakıma tanrısal bir kaynak olarak-NU.»*

tanrısalılık a. tanrısal olma hali: «*Platon'da da metafizikten fiziğe geçiş, iyi'nin idesi olan tanrısalılıktan doğalaşma, bir çıkış olgusudur.-OH.»*

tanrıtanımaz s. Tanrısı olmayan, Tanrı tanımayan. [171]: «*buna karşı tanrıtanımazların bulunduğu gösterilebilir.-MG.»*

tanrıtanımazlık a. fels. tanrı tanımayanların yolu. [172]: «*kendisini tanrıtanımazlıkla suçladı.-AB.»*

tansık a. us yoluyla açıklanamayan ve bu yüzden de tan-

rısal bir güç tarafından yaratıldığına inanılan doğaüstü olay. [1484]

tapınak *a.* içinde Tanrı'ya tapınılan, tapınçta bulunulan yapı. [1248]: «*Vietnam'da tapınaklar direnme hareketinin yuvaları olmuşlardır.-İS.*»

tapınç *a.* Tanrı'ya gösterilen saygı davranışı, tapınma. [797]

tapını bkz. **tapınç**: «*Gel yeşil yaprak elim/Gökyüzünü işle tellim/Tapınısı yaşamamın/Güneşi içelim bir çeşmeden.-CAK.*»

tapınma *a.* tapınmak eylemi, tapınç. [797]: «*tapınmaları ve kurbanların bağırımlarını gizleyen-AÖ.*»

tapınmak **1** Tanrı'ya ya da tanrı olarak tanınan şeye karşı inanış ve bağlılık anlatmak ereğiyle birtakım saygılı davranışlarda bulunmak. [798]: «*Tapınırken ört beni/Ağacın insan gölgesi-CAK.*» **2** *mec.* deli gibi sevmek.

tapmak (bir şeyi) Tanrı diye tanımak.

tarım *a.* ürün elde etmek ereğiyle toprağı sürüp ekmek ve hayvan yetiştirmek işi. [2755]: «*ve tarımı geniş bir bilgi durumuna yükseltmiş bulunan-RI.*»

tarımcı *a.* tarımla uğraşan kimse. [2756]: «*Anadolu'nun tarımcı eski Hristiyan halkı*

da aynı kurala bağlanmıştır.-MuS.»

tarımcılık *a.* tarımla uğraşma. [2757]

tarımsal *s.* tarımla ilgili. [2758]: «*Bunun sebebi tarımsal üretimdeki hızlı akış temposu ve ayrıca-KB.*»

tartışı *a.* bir konu üzerinde, birbirine aykırı olan görüş ve kanıları dinleyiciler önünde karşılıklı olarak savunmak işi. [1645]: «*öğrencileri arasında açık bir tartışma yapılabileceği.-NA.*»

tartışma *a.* **1** bir konu üzerinde, birbirine aykırı olan görüş ve kanıları karşılıklı olarak söyleyip savunmak işi: «*yayınlanan bildiri söz konusu tartışmalarla ilgili olmuyup-At.*» **2** söz ya da yazı ile yapılan kavga: «*Tartışma o kadar ileri gitmişti ki... sokaktan geçenler bile ... kahveye dolmuşlardı.-SB.*», «*anlamsız şiir üzerindeki tartışma.-.*» [1640]

tartışmak **1** bir konu üzerinde, birbirine aykırı olan görüş ve kanılarını karşılıklı olarak savunmak: «*fikirlerimizi aynı özgürlük içinde tartışmalıyız.-ÇA.*» **2** ağız kavgası etmek. [1641]: «*sokak ortamında tartışmak iyi bir davranış değildir.-.*»

tasarı *a.* **1** (geniş anlamda) dü-

şünülen, tasarlanan biçim; bir şeyin uygulamadan önceki hali. [1908; 1936]: «*Tatlimizi bu yıl Abant'ta geçirme tasarımız suya düştü.*» 2 (dar anlamda) bir kurulda görüşülmesi gereken karar, tüzük, yönetmelik gibi şeylerin öneri halindeki biçimi. (1230; 1936) «*Kurultay'da görüşülecek olan tüzük tasarısı üzerinde çalışılıyor.*» 3 *tüze.* hükümetçe hazırlanan öneri halindeki yasa. [1230; 1936]: «*Meclis'e, rejim tartışmaları doğuracak tasarılar gönderilmektedir.* —HVV.»

tasarım a. bir şeyin biçimini kafada kurma işi ya da bu yolla düşünülmüş biçim. [2352]: «*dinin dünya tasarımı olarak kullandığı*—NU.»

tasarımlamak ruhb. bir şeyin biçimini zihinde kurmak. [2353]: «*Ama bugün bunları düşünürken, bir zamanlar derinine inmek diye tasarımıladığı çocukluklara kapıldan*—BK.»

tasarımsız s. fels. anlıkta hiç bir tasarım oluşturamayan: «*Tasarımsız, hiç bir şeyi tasarlayamaz.*—OH.»

tasarımsızlık a. fels. anlıkta hiç bir şeyi tasarlayamama hali: «*Tasarım, bir bilgi olgusudur. Tasarımsızlık, bu*

olgudan yoksun bulunmaktır.—OH.»

tasarlamak a. anlıkta hazırlamak: «*Örneğin bir bardağın içine konan şarap, su ya da şeker, aynı biçimi korur, ama üyeleri değişince biçimini koruyan bir toplumsal kurum tasarlamak olanaklı değildir*—NŞK.»

tasım a. mant. doğru olarak kabul edilen iki yargıdan üçüncü bir yargı çıkarmaya dayanan bir uslamlama yolu; örneğin, «*insanlar ölümlüdür, Sokrates bir insandır, o halde Sokrates ölümlüdür*» uslamlaması bir tasımdır; bu tasımın ilk önermesi olan «*insanlar ölümlüdür*»e *büyük önerme*, «*Sokrates bir insandır*»a *küçük önerme*, her ikisine birden *öncüller* adı verilir; «*o halde Sokrates ölümlüdür*» önermesine de *vargı* denir. [1150]: «*tasımlar algının yerini tutamaz.*—BA.», «*Eristikçilerden Eubulides adlı birisinin şaşırtıcı tasımlarından bir örnek: Sen bir yalancıysan, yalan söylediğini de söylüyorsan, hem yalan söylüyorsun, hem de doğruyu söylüyorsun.*—MG.»

taslak a. bir şeyin kesin biçim almadan önceki hali. [476]: «*Millet, taslak çizmeye bile yanaşmazdı.*—SB.»

taşıl a. bugünkü jeolojik çağdan önceki çağda toprak katmanlarına gömülerek kalmış hayvan ya da bitki kırıntısı ya da izi. [569]

taşılasmak taşıl haline gelmek. [570]: «*Duruk, dogmacı, taşılasmış düşünce kalıplarından-EmÖ*»

taşıt a. yolcu ve yük taşıma aracı. [1778; 2675]: «*bir vatandaşta taşıt bileti satmamağa benzer.-RE*»

taşlama a. yaz. (âşık edebiyatında) yergi. [731]

tecim a. kazanç ereğiyle yapılan alışveriş. [2607]: «*bu ülkede tecimle uğraşanlar-*»

tecimen a. tecimle uğraşan kimse. [2268; 2629]: «*yoluna devam eden kayıkta, kendisini tamyabilecek tek bir kişi vardı. Bir kumaş tecimeni.-BK*»

tecimevi a. kapısı çarşıya açılan ve içinde perakende satış yapılan yer, tecimle uğraşılan yer. [2608]: «*neon ışıklı tecimevlerinin-AÖ*»

tecimsel s. tecimle ilgili. [2609]

tedirgin s. gökb. düzeni bozulmuş olan: «*Bir gök cisminin yörüngesinde bir bozulma varsa muhakkak onu tedirgin eden başka bir cisim vardır-AK*»

tedirginlik a. gökb. gök nesnelerinin, genel çekim yasasına uygun olarak birbirlerini çek-

mesi nedeniyle herhangi bir gezegenin deviniminde görülen karışıklık. [984]: «*Tedirginlik yeter derecede büyük ise-AK*»

teğet a. mat. bir eğrinin yanından geçen ve ona ancak bir noktada değen doğru: «*Kesen düzleme ve koniğe teğet olan küre-AK*»

teğmen a. ask. aşaması asteğmenden yüksek üsteğmenden küçük subay.

tekbencilik a. fels. yalnızca bireysel ben'in varlığını tanıyan, kişinin kendi dışında her şeyin düste görülenler gibi gerçekdışı varlıklar olduğunu ileri süren öğreti: [2147]: «*Varlığı düşünceye indirgeyen idealizm, zorunlu olarak tekbencilığe varır.-OH*»

tekdüşüncelik a. ruhb. ve fels. anlığın tek bir düşünceye sapanıp kalması ve boyuna onu işlemesi hali: «*tekdüşüncelik, ruhsal bir durumdur.-OH*»

tekdüze s. hep aynı biçimde sürüp giden. [1464; 2713]: «*Tekdüze saat zamanının kısırlığından.-AÖ*»

tekdüzellik a. hep aynı biçimde, bir örnek sürüp gitme hali. [1465; 2714]: «*bütün endüstri toplumları, nitel, yani insansal farklılıkları nicel bir*

tekdüzeliğe dönüştürmeye çalışır.-CÜ.»

tekdüzen bkz. tekdüze

tekel a. 1 bir malın tek elden dağıtılıp satılması ya da tek elce yapıp satılması işi. «Türkiye’de rakı yapımı devletin tekelindedir.» 2 mec. bir halin bir kişiye ya da bir topluluğa özgü olması hali. [944]: «Türkiye’nin kaderinde söz sahibi olma tekelinin-COT.»

tekelci s. bir şeyi tekel altına alan ya da alma isteğinde bulunan. [945]: «Anamalcılığın bu tekelci aşamasında mal ihracından çok sermaye ihracı önem kazanmıştır.-OH.»

tekelcilik a. bir şeyi tekel altına alma ya da böyle bir eğilim taşıma hali. [946]: «İşte bu tekelciliği, onu Roma devleti ile çatışmaya sürüklemiştir.-MG.», «Şimdi artık partinin her türlü demokratik uygulamayı engelleyen bir tekelciliği sürdürmekten başka ereği yok gibi.-BO.»

tekelleştirmek a. tekel altına almak. [947]

tekil s. dilb. sözcüklerin bir’den çok şey anlatmayan (biçimi): örneğin «ağaç» sözcüğü bir’den çok ağacı göstermediği için dilbilgisi yönünden tekil bir addır. [1610]: «isimlerin ne zaman tekil, ne zaman çoğul olacağı-SB.»

tekilleştirmek tekil hale getirmek: «Buna göre yüklemi bu cümlede tekilleştirmek e-rekir.-EmÖ.»

tekillik a. dilb. tekil olma hali: «Çoğulluk, tekillik yönünden; kişi yönünden de anlam kaymaları olur.-TNG.»

tektanrıci s. fels. tek Tanrıya inanan: «Bu din tektanrıci idi.-MG.»

tektanrıçılık a. fels. tek Tanrıya inanma yolu: «Xenophanes’in bu Tanrı tasavvuru, tektanrıçılığa doğru atılmış bir adımdır.-MG.»

tensel s. özdekle ilgili, özdek-sel. [1255]: «insanın tensel bir varlık olduğu görüşünü savundu-CÜ.»

tepi a. ruhb. karşı eylem: «Örneğin, içtepi, tepi, açlık, cinsellik gibi çeşitli içgüdüler ... birer psikolojik olaydır.-NŞK.»

tepke bkz. tepki²

tepki a. 1 bir eylemin uyandırdığı karşı eylem: «tepki yaratan sözcükler arasında-NSB.», «de Gaulle’ün gösterdiği tepki-AŞE.» 2 biy. örnenliğin herhangi bir uyarıma karşı birdenbire aldığı durum. [76; 1965] 3 fiz. geri tepen güç.

tepkili s. fiz. tepki³ ile çalışan. tepkime a. kim. bir özdeğin etkisiyle başka bir özdekte or-

taya çıkan değişiklik. [76]
tepkimek *kim.* (bir özdek) etki-
 sini aldığı şeye karşılık ver-
 mek. [77]

terim *a.* 1 bilim ve sanat kav-
 ramlarından birini anlatan
 sözcük: «Böylelikle, sinema
 alanındaki her yeni adımda,
 durmadan yeni yeni kavram-
 lar, terimler ortaya çıkmak-
 tadır.–NÖ.» 2 mant. bir öner-
 mede konu ile yüklemden her
 biri: «Tasım öğretisinde bir
 yargı, orta terimin yardımıy-
 le, daha tümel olan yargılardan
 sonuç olarak çıkarılabiliyor-
 du.–MG.» 3 mat. (I) cebirsel
 bir anlatımda + ya da – im-
 leri arasında bulunan parça-
 lardan her biri. (II) bir denk-
 lemde = iminin iki yanında-
 ki anlatımlardan her biri.
 (III) bir kesrin pay ve pay-
 dasından her biri.

terimsel *s.* terim yönünden,
 terimle ilgili, terime bağlı:
 «Bilim dili terimsel bir dil-
 dir.–EmÖ.»

tıpkıbasım *a.* bir yazının, bir ki-
 tabın sayfa sayfa olduğu gibi
 fotoğrafı alınıp klişesinin çı-
 karılması yoluyla yapılan
 basımı. [502]

tike *a.* bir tümü oluşturan par-
 çalardan her biri, parça.
 [314]: «bütünden ayrılmaya-
 cak, bütüne bağlı birer tike-
 dir.–NA.»

tikel *s. fels.* bir tümün bir tek
 parçasına değgin olan. [315;
 1146]

tiksinç *s.* tiksinti verici, tik-
 sindirici. [1365]: «*Ensedeki,*
kulak memesi ile boyundaki
bu anlam ... öyle tiksiniçtir
ki–AG.»

tiksinçlik *a.* tiksinti vericilik,
 tiksindiricilik [1366]: «*bir-*
den, oymalı şömine alınıl-
ğında kötülük saçan bir başın
sırıttığını, ya da karanlığa a-
çılan bir kapının gözdağı ve-
ren tiksiniçliğini görürsünüz.
–AG.»

tin *a.* 1 dinlerin ve tinselci fel-
 sefenin insanda özdekten ay-
 rı bir varlık olarak kabul et-
 tiği canlandırıcı ve etkin ilke:
 «*kişioğlunu yin ile tirî diye*
ikiye ayırmağa kalkanların
–NA.», «*Ya tinin bengiliğine,*
birgün Tanrı'da varolacağına
yüzde yüz inanan Mevlâna'nın
–CK.» 2 *fels.* kimi doğa-
 ötesi kuramcılarının ger-
 çeği ve evreni açıklamak için
 her şeyin özü, anası a da
 yapıcısı olarak kabul ettik-
 leri özdek dışı bir varlık.
 [1991]: «*Tinden ayrı bir töz,*
bir özdek olamaz, özdeği özdek
eden tinin algılarıdır.–OH.»

tinsel *s. ruhb.* tinle ilgili, kişi-
 nin içi ile ilgili; duyumlarla
 algılanmayan, biçim, oylum,
 konum gibi özdekle ilgili

nitelikleri olmayan. [1300; 1992; 1993]: «*öbür insanlarla olan tensel ve tinsel ilişkilerinin-AB.*», «*Tinsel değerlerin egemen olduğu yerde-BA.*»
tinselci a. fels. tinselcilikten yana olan kimse ya da görüş. [2158]: «*Feuerbach'ın materalist görüşü, tinselci Hristiyan görüş ile tam bir çelişme içindeydi-CÜ.*»
tinselcilik a. fels. tin ve Tanrı gibi özdek dışı varlıkları kabul eden öğretisi. [2159]: «*Bilim, tinselcilik anlayışının karşısındadır. ve onun alanını her gün biraz daha daraltmaktadır.-OH.*»
tinsellik a. tinsel olma hali: «*Bir yanda dururluk, öbür yanda tinsellik Tanrı'nın en yüksek değer nitelikleridir.-MG.*»
titreşim a. fiz. bir noktanın gözün göremeyeceği bir hızla kımıldanışı. [872]: «*Havada bir titreşim-NU.*»
toplaç a. fiz. elektrik dinamlarında, devingen yerin üzerindeki iletken devrelerde oluşan akımı toplayıp tek bir devreye veren araç. [1168]
toplam a. mat. toplama işleminin sonunda elde edilen, bulunan sayı; örneğin, $5 + 13 + 2 = 20$ işleminde 20 sayısı toplamdır. [2715]: «*Sayırsız rakamların toplamı-NFK.*»

toplama a. mat. birtakım sayıların toplamını bulma işlemi. [276]: «*Toplama işleminde sayıların birbirine katılmalarını anlatmaya yarar.-TNG.*» ⊙
toplama imi a. mat. toplama işleminde kullanılan im, ki (+) biçiminde gösterilir ve artı diye adlandırılır. bkz. **artı**
toplu sözleşme bkz. sözleşme
topluluk a. 1 bir dinden olanların oluşturduğu toplum. [277]: «*Her topluluk, benimsediği göksel varlığı kendinden sayma eğilimi içindedir.-İZE.*» **2** insan kalabalığı: «*son derecede güçlü olan topluluk içgüdüsu insanı barışçıl kılmıştır.-NŞK.*» **3** işbirliği içindekilerin oluşturduğu takım. [619]: «*Topluluğun dağılması, izlenimcileri sanat sorunlarıyla bir başlarına bırakmıştır.-SB.*»
toplum a. bir arada yaşayan bireylerin oluşturduğu canlılar topluluğu. [279]: «*Toplum demek insanların bir araya gelmesi denektir.-BF.*», «*Toplumdaki oluşlara bu kadar sırt çevirmek-ÇA.*»
toplumbilim a. insan toplumlarının yaşamını ve onu yöneten yasaları kendine inceleme alanı seçen bilim. [815; 2154]: «*Toplum hayatını düzenleyen ilme sosyolo-*

ji denir. Şimdi toplumbilim adı veriliyor.-BF.»

toplumbilimci *a.* toplumbilim alanında çalışan bilgin. [816; 2153]: «*Amerikalı toplum-bilimci Susanne Keller'in deyişiyle-AD.»*

toplumbilimsel *s.* toplumbilimle ilgili, toplumbilime değgin, toplumbilim bakımından. [2155]: «*bunun toplumbilimsel ve siyasal bir önemi olabilir.-AB.»*

toplumcu *a.* toplumculuktan yana olan kimse ya da görüş. [2149]: «*Toplumcu görüşlere inanmak-Al.*», ☉ **toplumcu gerçekçilik** bkz. **gerçekçilik**

toplumculuk *a.* *topl.* ve *fels.* üretim araçlarının devlet iye-liğinde olmasını ve toplumun yararına kullanılmasını, bireyia değil toplumun gönence ermesini savunan siyasal ve ekonomik öğreti. [2152]: «*Çağımızın hümanist akımı toplumculuk yolundan geçer.-İS.»*

toplumdışı *s.* toplumun dışında kalan.

toplumdışılık *a.* toplumun dışında kalma hali: «*Bu zaman ve toplumdışılık, şiirin ritmini, geniş ölçüde tabanını kuran biçim'i etkiliyor.-Aln.*»

toplumlaşma *a.* toplum haline gelme: «*Toplumlaşma, insa-*

nın yine akıllı tabiatında barınan bir ihtiyaçtır-MG.»

toplumlaşmak toplum haline gelmek.

toplumsal *s.* toplumla ilgili, topluma değgin, topluma ilişkin. [814; 2148]: «*toplumsal bir sorum olarak-*»

toplumsallaştırma *a.* toplumun yararlanabileceği bir duruma koyma. [2151]: «*sağlık hizmetlerini toplumsallaştırma deneyinin başartıya ulaşması için-*»

toplumsallaştırmak toplumsal kılmak, toplumun malı yapmak: «*Toplumun insanı toplumsallaştırıcı olan etkileri-İHB.*»

toplumsallık *a.* topluma ilişkinlik, topluma değginlik, toplumla ilgililik: «*Başka bir deyimle toplumsallık ile ideolojik zihniyet birbirlerinden bağımsızdır.-NŞK.*»

tortul *s.* *coğr.* ve *yerb.* tortuların birikmesiyle oluşan: «*Türlü tortulların içinde, altında kalarak havasız bir yerde yavaş yavaş taşlaşmış bulunan-RI.*»

töre *a.* *topl.* ve *fels.* bir toplumda, gelenek, görenek, aktöre ve alışkılarca belirlenmiş ve öteden beri uyulagelen toplumsal kuralların, şu ya da bu konuda tutulagelen yolların ve alınagelen durumların topu. [18]: «*Çeşitli dev-*

letlerin, çeşitli kavimlerin politika hayatında olduğu gibi, törelerinde de çeşitlilikler olduğunun farkına varıldı.-BA.», «törelerimize uymayı bir çeşit angarya sayıyor.-RE.»

törebilim *a.* aktöre ve onun ilkeleriyle uğraşan felsefe kolü. [55; 482]: «*ahlâk öylesine sağlam ki törebilim onun yanında-PS.»*

töreci *s.* töreyi erek olarak alan, töreyi tek değer sayan, töreyi ilke edinen. [52; 1466]: «*yeni töreler getirmek isteyen töreci öğretilere törelsizci adı verilmiştir.-OH.»*

törecilik *a. fels.* aktöreyi, töreyi saltık değer olarak tanıyan, aktöreyi erek olarak alan öğreti. [53; 1467]: «*törecilik, temelde tutuculuk, değişmezlik karakteri taşıdığından-OH.»*

töredışı *s.* törenin dışında kalan, töreye aykırı olan. [107]: «*tam kalıplaşmamış bileşiklerde her sözcük kendi vurgusunu taşır: Karaciğer, töredışı-TNG.»*

töredışı *a. fels.* töredışıılığı benimseyen kimse, görüş. [108]: «*Töredışı öğretilere göre insan doğal bir varlıktır-OH.»*

töredışı *a. fels.* töreyi yadsıyan ve hiç bir töresel ilkeyi kabul etmeyen öğreti. [109]: «*Bu bakımdan törel-*

sizcilik töredışıılığıyla karıştırılmıştır.-OH.»

törel bkz. **töresel**

törelcilik bkz. **törecilik**

tören *a.* anma, kutlama, ölüm, evlenme gibi nedenlerle yapılan toplantı. [1369]: «*Mevlâna törenine bizzat başvekilin de gideceği ilân edildi-NSB.»*

töresel *s.* töreye ilişkin, töreyle ilgili, töreye uygun: «*Yaşama eylemlerini de, töresel ya da politik işlemleri de, dünya üzerindeki yalınlaştırıcı görüşleri de bir yana bırakarak-NU.»*

töz *a. fels.* evrenin varoluşunu açıklamaya çalışan felsefelerin ilk öge olarak düşündükleri varlık, ilk öge, öz. [298]: «*tözde olduğu söylenen güzellikten-NA.», «Şiir, olgunlaşmış bir tözle beslenir.-EC.»*

tözcü *a. fels.* tözcülüğü benimsemiş olan kimse ya da görüş: «*Örneğin Fransız düşünürü Descartes'ın öğretisi bu bakımdan tözcü bir öğretimdir.-OH.»*

tözcülük *a. fels.* her şeyin gerçeğini töze dayayan, tözü temel alan öğreti: «*Çünkü tözcülüğe göre olayların ardında daima onlara desteklik eden bir töz vardır.-OH.»*

tözel *s. fels.* töz niteliğinde olan, tözle ilgili.

tugay *a. ask.* alayla tümen arasında bir asker birliği.

tutanak a. 1 bir durumu saptayan ve saptamada bulunanlarca imzalanan yazı, belge. [1325; 2718]: «*karakolda söylediklerini bir tutanağa geçirdiler.*», «*TBMM üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi-Anayasa.*» **2** bir toplantıda söylenenlerin, konuşanların ağzından olduğu gibi yazı ile saptanması. [2718]: «*Senato tutanaklarında yapılacak bir inceleme-ÇA*»

tutarlı s. her yanı birbirini tutan, çelişmesiz. [956]: «*Öyle bir niyeti sürekli ve tutarlı davranışlarla ispatlayabilen kimse çıkmıyor ortaya.*—RE.»

tutarlık a. birbirine uyar olma hali, birbirini çelmeme hali. [955]: «*Çünkü doğalcı gerçekten doğalcıysa, tüm davranışları arasında tam bir tutarlık vardır.*—NU.»

tutarlılık a. tutarlı olma hali, tutarlık. [955]: «*Öte yandan, bu fikirlerin altında yatan başka çeşitten bir tutarlılık da var.*—MB.»

tutarsız s. birbirini çelen, çelişik, birbirine uymayan. [957]: «*bu sorular üzerinde olumlu olumsuz denemeler yapıldığını, birbiriyle tutarlı ya da tutarsız yargılara varıldığını görüyoruz.*—NN.»

tutarsızlık a. birbirini çelme hali, çelişiklik, birbirine uymama hali. [958]: «*Öte yandan sözcüklerin seçimi bakımından da tutarsızlık var cümlede.*—EmÖ.»

tutku a. ruhb. ölçüyü aşan güçlü duygu. [863]: «*İnsanın içinde birtakım tutkular vardır, ama bu tutkularla savaşmak, insan için önemlidir.*—BA.»

tutkulu s. tutkularının itimine kapılan (kimse). [1520]

tutkun s. bir şeye gönül vermiş olan (kimse). [1344]

tutkunluk a. 1 tutkun olma hali. [1345]: «*halkın hesapsız kitapsız bir tutkunlukla kır ata bağlı bulunuşu*—RE.» **2** tutarlık: «*bu iki renk arasında bir tutkunluktan söz edilebilir mi?*—»

tutkusallık s. tutku özelliğinde, tutku ile ilgili: «*Dülger Balığın Ölümü* adlı öyküde bu tutkusallık sevgiyi buluyoruz. —AdB.»

tutsak a. 1 savaşta, ele geçirene göre ele geçen kimse: «*Kıbrıs'ta Türklerin tutsak ettiği Rumlardan üçü*—» **2** birinin egemenliği altındaki kimse. köle, kul: «*Hadi hoşça kal gönüllü tutsak.*—GA.» **3** mec. düşkün, vurgun, bağlı: «*Onun güzelliğinin tutsağı oldu*—». «*alışkanlıkların tutsağı*—NA.» [475]

tutsaklık *a.* tutsak olma hali ya da süresi. [469]: «geçici sūreler için de olsa tutsaklık tutsaklıktır eninde sonunda. -AÖ.»

tutucu *s.* eskiye bağlı, devrimci olmayan. [1490]: «tutucuların da, çoğunluğa dayandıkları zamanlarda bile-BE.»

tutuculuk *a.* eskiye bağlılık. [1491]: «Gericilik terimi, uzun süreler, tutuculuk olarak yorumlanmıştır.-ÇÖ.»

tutuklama *a.* tūze. tutuklamak eylemi. [2589]: «Yakalanan ya da tutuklanan kimselere yakalama veya tutuklama sebeplerinin ... bildirilmesi gerekir.-Anayasa.», «Ama elimde tutuklama buyruğu var.-AN.»

tutuklamak *tūze.* bir kimseyi, işlediği ya da işlemiş sanıldığı bir suç dolayısıyla, yargılama sonucuna değin, yasa yoluyla özgürlükten yoksun bırakarak bir yere kapatmak. [2590]: «Yakalanan ya da tutuklanan kimselere-Anayasa.»

tutuklu *s.* tūze. tutuklanmış kimse. [1410]: «Tutuklu gazeteci-ÖAA.»

tutukluluk *a.* tūze. tutuklu olma hali. [1411]: «Tutukluluğun devamına karar verilebilmesi-Anayasa.»

tutum *a.* 1 davranış biçimi; durum alış; tutulan yol. [2348]:

«Böyle bir tutum her Türk vatandaşı için suçtur-KK.», «bazı ilerici ve devrimci kimseler de, Atatürk'ün bu ... görüşlerine aykırı bir tutum gösteriyorlar.-FKT.» 2 harcamayıp artırma. [885; 2349]: «kişi küçük yaştan tutuma alıştırtılırsa, ileride yaşama koşullarını daha bir düzene koyabilir.-AP.» 3 toplumun alışveriş, kazanç işlerinin tümü. [417; 885]

tutumlu *s.* harcamayıp artıran. [1537]

tutumluluk *a.* tutumlu olma hali. [1538]: «Kelimelerde tutumluluk, az sayıda kelimelerle yazarak anlamı vermek, oyunda esastır.-AN.»

tutumsal *s.* kazanç ve alışveriş düzeniyle ilgili olan, tutum³ ile ilgili. [418; 882]: «Brecht tiyatrosu faşizme geçmek üzere olan bir dönemin tutumsal ve toplumsal bunalımlarını tutucu, ilerici akım çatışmalarını ele alarak, yola çıkmıştır.-RI.»

tutumsuz *s.* artırmayı düşünmeden harcayan, tutumlu olmayan. [1672]: «(Gebineau'ya) ... göre toplumların çözülmesine ne din bağnazlığı, ne ahlâk bozukluğu, ne de tutumsuzluk neden olabilir.-NŞK.»

tutumsuzluk *a.* tutumsuz olma hali. [1673]: «İngilizlerin

yüksek sınıfları son derecede tutumsuzdurlar ama bu tutumsuzluk onları çözülmeye sürüklemedi.-NŞK»

tüketici *a.* yiyip içerek, kullanarak tüketen, yoğaltan. [1683]: «Kurumlar, vergi artışını aynen fiyatlara aksettirdikleri takdirde bu vergi, tüketicileri ve dar gelirliileri etkileyen bir vergi olacaktır. -AKı.»

tüketim *a.* 1 tüketmek işi. 2 üretimin kullanılıp harcanması. [1007]: «Benzin tüketimi azaldığı gibi-Aİ.»

tüm *s.* 1 yarım olmayan, eksiksiz. [2331]: «hastanelerde tüm gün çalışması uygulanacak.-» 2 (bir şeyin) hepsi: «Bütçenin tümü üzerinde yapılan tenkitler-Aİ.» 3 parçalanmamış: «bir tüm ekmek.-» 4 bütün: «bir kimse tüm gücüyle çalışmazsa.-»

tümce *a. dilb.* bir duyguyu, bir düşüncüyü, bir isteği, bir olayı anlatmak için kurulan sözcük dizisi, yani bir yargıyı bildiren söz; örneğin, «Eve gittim.» sözü bir tümcedir. [312]: «Bütün bu tümceler günlük konuşmalarımızın dokusunda yer alır.-NU.» ☉ **bileşik tümce** *dilb.* bir'den çok yargı bildiren tümce; örneğin, «Bugün bir sinemaya gider, çıkınca da bir lokan-

tada yemek yeriz.» tümcesi bir bileşik tümcedir: «Bir bileşik tümcede-TNG.» ☉ **yalın ya da yalınç tümce** *dilb.* tek bir yargı bildiren tümce; örneğin, «Kuş uçar.», «Ahmet geldi.» birer yalınç tümcedir: «bir tek yargıyı anlatan söz dizisine yalınç tümce denir.-TNG.»

tümdengelim *a. fels.* usamlamada tümelden tikele, yasadan olaya, etkenden etkiye, genelden özele geçme yolu. [2328]: «tümdengelimle tümevarımını çakıştığı nokta-EC.», «Tümdengelim tümelden kalkıp tanıtlayarak, açıklayarak özele doğru ilerler-MG.»

tümdengelimsel *s.* tümdengelimle ilgili. [330]: «Bu denge, tümevarımsal ve tümdengelimsel yöntemlerin ölçülü bir karışımıyla kurulabilir.-NÖ.»

tümel *s. fels.* var olan her şeyi kaplayan, bütün varlıkları ve düşünülen şeyleri içine alan. [1216]: «bilimlerin buldukları hakikatler, nesneldir, tümeldir-CS.», «bir sanatçı gerçeğe tümel bir kavrayışla bakmak zorundadır.-AB.»

tümelilik *a.* tümel olma hali: «Kaldı ki büyüünün tümelliği çekişmeli bir konudur.-NŞK.»

tümen *a. ask.* alayla kolordu

arasında yer alan birlik. **tümevarım** *a. fels.* uslamalama-da, tikelden tümele, olaydan yasaya, özelden genele ulaşma yolu. [1013]: «*Epikuros Okulunda tümevarıma büyük değer verilir.-BA.*»

tümevarımsal *s.* tümevarımla ilgili. [934]: «*Bu denge, tümevarımsal ve tüm dengelimsel yöntemlerin ölçülü bir karışımıyla kurulabilir-NÖ.*»

tümleç *a.* 1 bir şeyi bütünleyen şey. 2 *dilb.* tümcede yüklemi tümleyen ya da pekiştiren söz: «*sıfat ve tümleçlerle-ÖAA.*», «*Tümleçler -den, -e, -de durum takıları ile çekimlenmiş adlardır-TNG.*»

tümleme *a.* tüm haline getirme: «*Çoğul takısı, tümleme takılarından önce gelir.-TNG.*»

tümlemek tüm haline getirmek: «*Düşen öğenin, kalanlara sinen anlamını anlak tüm-ler.-TNG.*»

tümlenme *a.* tüm hale gelme: «*Kurtuluş savaşının, bağımsızlığın tümlenmesine yönelmiş ... bir ulusal bağımsızlık savaşı olduğunun kabulü-ÇÖ.*»

tümlenmek tüm hale gelmek. **tümsayı** *a.* bir kuruluşu oluşturan üyelerin hepsini içeren sayı. [19]

tür *a.* 1 çeşit: «*bu tür temasların yeniden başlaması-AL.*» 2 doğa bilgisinde cinsi oluş-

turan ve çeşitleri içine alan bölüm. [1820]

türdeş *s.* türleri bir olan. [716; 1724]: «*sonra ... toplayıp türdeş bölümlere ayırmak-IHB.*» **türdeşlik** *a.* türdeş olma hali. [2409]

türe *a.* tüze ile ilgili işlem ve eylemlerin topu, ki kişinin yasalarca tanınmış haklarını vermek, hakka uygun işlem yapmak vb. bunlar arasındadır. [13]

türel *s.* türeye uyan, türe ile ilgili, türeye değgin. [26]

türem *a.* bir kökten çıkma, türeme: «*İşte bütün bu dile bağlı tepkilere, ideolojilere Pareto türemler adını veriyor.-NŞK.*» bkz. **türüm**

türeme *a.* 1 oluşma yoluyla ortaya çıkma. 2 *dilb.* aynı kökten çıkma: «*Eskiden beri söz bölükleri, türeme ve bileşmeler ... ele alınırdı.-TNG.*»

türemek oluşma yoluyla ortaya çıkmak.

türeti *a.* kişisel düşünüşle yaratılan ya da başka şeylerden yararlanılarak yapılan araç, aygıt gibi şey. [808]: «*Bunlar birer türeti değil, birer bulgudur.-NA.*»

türetme *a.* 1 var olan şeylerden yararlanarak yeni şeyler yapma: «*sözcük türetmenin belli yolları vardır.-AB.*» 2 oluşturma, yaratma.

türetmek 1 var olan şeylerden yararlanarak yeni şeyler yapmak. 2 yaratmak.

türetmen *a.* o zamana değin yapılmamış bir araç, bir aygıt yapan kimse. [1483; 1519]: «Türetmenleri, *örneğin bir Edison'u-NA.*»

türev *a.* türemiş ya da türetilmiş olan şey. [1715]: «*dilimiz pek çok türevi bağrına basmak suretiyle-ÖAA.*», «*Eleştiri sözcüğüyse, eleştirmek fiilinin türevlerindendir. -EmÖ.*»

türlerin saptanımı öğretisi bkz. **saptanımcılık**

türsel *s.* türle ilgili, türe değgin, özgül. [1821]

türsellik *a.* türsel olma hali, türle ilgililik, özgüllük. [1822]

türüm *a.* 1 *fels.* kamutanrıçılığa göre, bütün varlıkların tek ve tümel töz olan Tanrı varlığından, yalımdan ışığın çıkması gibi türemesi. [436; 2168]: «*Plotinos'a göre, türüm (emanatio) bilinçli, istemli bir yaratma değil, sadece bir ışığın yayılıp saçılması, ışımasıdır.-MG.*» 2 *coğr.* varlıkların oluşumu. [2459]

türümcülük *a.* *fels.* her şeyin bir başlangıçtan çıkıp yayıldığını ve gene o başlangıca döneceğini ileri süren öğretisi. [437]

tüze *a.* haklar, yasa, yasalar

bilimi ve yasa ile ilgili her şeyi içeren kavram. [761]: «*tüzeye gerçekten inanmış yazarlarımızın-FE.*»

tüzeci *a.* tüzeyi meslek edinmiş kimse. [762]

tüzecilik *a.* tüzeyi meslek edinme hali. [763]

tüzel *s.* 1 tüze ile ilgili, tüzeye ilişkin, tüzeye değgin: «*ben-ce bu bir tüzel konudur.-*» 2 tüzeye uygun. [764]: «*yarının özgür, tüzel düzenidir.-FE.*»

tüzelkişi *a.* *tüze.* bir kurum, bir dernek, bir ortaklık gibi, birçok kişiler ya da mallar topluluğundan doğmakla birlikte, tüze bakımından tek bir kişi işlemi gören varlık. [782]: «*Devlet ve diğer kamu tüzelkişileri -Anayasa.*»

tüzelkişilik *a.* *tüze.* tüzelkişi olma hali. [783]: «*Kamu tüzelkişiliği, ancak kanunla ... kurulur. -Anayasa.*»

tüzük *a.* 1 herhangi bir kurumun, bir derneğin, bir örgütün çalışmalarını, yönetimi ve yürütümü işlerini düzenleyen ve hükümleri ancak o kuruluşun genel kurulunca değiştirilebilen ya da kaldırılabilen maddelerin topu, ki kuruluşların anayasası niteliğindedir: «*en doğru bilgiyi tüzüğünde bulacağımıza şüphe yoktur.-ÖAA.*»

2 bir işin nasıl yürütüleceğini gösteren bakanlar kurulu kararı: «*Bakanlar Kurulu, kanunun uygulanmasını gös-*

termek veya kanunun emrettiği işleri belirtmek üzere... tüzükler çıkarabilir.-Anayasa.» [1834]

U

uçak *a. fiz.* uçucu taşıt, ki havada tutunuşu, kanatlarının altına havanın yaptığı basınçla sağlanır; bu basınç ya pervanelerin dönmesiyle ya da özel aygıtların çıkardığı gazlarla olur. [2390]: «*ve maksatlı bir zevk duyan Türk uçaklarının hamamböcekli hali...CB.»*

uçaksavar *a. ask.* saldırgan düşman uçaklarını düşürmek ya da kaçırmak için kullanılan top cinsinden silâh.

uğraş, uğraşı *a.* uğraşılacak şey, iş, iş güç. [1383; 1390; 1391]: «*eleştirmecilik de çekici bir uğraş değil.-NA.»*

uğru *a.* başkasının malını çalan ya da yol kesen kimse: «*Yazar, öldürücüleri birer yiğit diye övebilir, uğruları da övebilir.-NA.»*

uğrulamak uğruluk yoluyla ele geçirmek.

uğruluk *a.* uğrunun yaptığı iş: «*Böylelerinin yalnız birtakım tatlı sevgi öykülerini ya da*

uğruluk öykülerini okuduklarını söyleyecek değilim-NA.»

ulaç *a. dilb.* kurduğu önermeyi arkadan gelen başka bir önermeye bağlayan fiilimsi, ki buna bağ-fiil de denir: *gelip, gelerek, gelince, gelirken* gibi fiil biçimi ulaç'tır; örneğin, «*İstanbul'dan gelip Adana'ya gidecek*» tümcesindeki «*gelip*» ulaçtır. [1949]: «*Süzülüp ulacıyla geçti fiilinin özneleri-TNG.»*

ulaçlık *a. dilb.* ulaç olma hali: «*Oldukça sözcüğü türeyiş anlamından, yani ulaçlık görevinden sıyrılarak ... zarf olmuştur.-TNG.»*

ulama *a.* 1 ulamak eylemi. 2 ek. [892] 3 *dilb.* tümcede, bir sözcüğün sonundaki ünsüzün kendisinden sonra gelen sözcüğün başındaki ünlüye bağlanarak okunması, söylenmesi; örneğin «*Dün akşam geldim*» tümcesi «*Dünakşam geldim*» biçiminde okunur ya da söylenir.

[2673]: «*Güzel okumak, güzel konuşmak için ulamaya önem vermek gerektir.*—TNG.»

ulamak büyütmek, uzatmak ya da genişletmek ereğiyle bir şeye parça eklemek. [893]

ulaşım *a. coğr.* (köyler, kentler, ülkeler arasında) bir yerden bir yere gidiş geliş ilişkileri. [1566; 1639; 2477]: «*birçok ulaşım araçları, başka başka dilleri konuşan insan öbekleri arasındaki alışverişin durmadan artmasına yol açıyor.*—NU.»

ulaştırma *a.* 1 ulaştırmak işi. 2 ulaşımı ve haberleşmeyi sağlayan işlerin ve araçların topu. [1637]: ☉ **ulaştırma bakanlığı** ülkenin ulaştırma işlerini yürüten bakanlık. [1638]

ulus *a. toplb.* dili, töresi, tarihi, kültür ve ülküsü bir olan insanların oluşturduğu topluluk. [1435]: «*Türk ulusu barış yolundaki bu katkısıyla*—İS.»

ulusal *s.* ulusa özgü, ulusla ilgili, ulusa değgin. [1437]: «*Ulusal bağımsızlık savaşları*—AP.»

ulusalcı bkz. **ulusçu**: «*Tek bir tavrın iki yüzüdür bu, ulusalcı (milliyetçi) güdülere dayanır.*—DÖ.»

ulusallaştırmak yabancılar elinde bulunan herhangi bir

şeyi, el koyma ya da karşılığını ödeme yoluyla, ulusa mal etmek. [1438]

ulusallık *a.* ulusa özgülük, ulusla ilgililik, ulusa değginlik [1439]: «*Ulusallık ilkesine göre her ulus, kendi iradesine sahip bir kişi gibi yaşamak ve gelişmek hakkına sahip olmalıdır.*—OH.»

ulusçu *s. toplb.* ulusunu seven ve onun geleceği ve yükselmesi yolunda çalışan (kimse) ya da ulusçuluktan yana olan (kimse ya da görüş.) [1440]

ulusçuluk *a. toplb.* ulusunu sevmek, onun geçmişine bağlılıkla geleceği ve yükselmesi yolunda çalışmak temeline dayanan ve bir ulusun ancak kendi değerlerine dayanarak yaşayabileceğine inanan görüş. [1441]: «*ulusçuluk, ulusumuzun öteki uluslar arasındaki yerini düşünüp ... ilerlemesi koşullarını araştırmaktır.*—NA.»

uluslararası *s.* iki ya da daha çok ulus arasında olan. [237; 1436]: «*uluslararası örgütlerde*—İS.», «*Atom enerjisinin uluslararası bir denet altına alınması yolunda bir istek duyulmuştur.*—AG.»

umar *a.* bir sonuca varmak üzere, ortadaki engelleri kaldırmak için tutulması gereken

yol, çıkar yol. [316]: «*Tarih ... sosyal dengesizlik için, bugünün insanlarını umar arama yükümlülüğü ile zorlamaktadır.-EA.*»

umarsız s. 1 umarı bulunmayan, onulmaz. [317]: «*bu umarsız durumu dile getirir-AB.*»
2 umar bulamayan, başka yol bulamayan. [1770]: «*İnsan umarsız kalınca her yola baş vurur.-*»

umarsızlık a. 1 umarsız olma hali. **2** çıkmaz, çıkmazlık, el ermezliği. [318]: «*Umar-sızlık içinde kendini yiyen aydının feryadıdır bu.-AN.*»

ummak 1 olması istenilen bir şeyin olacağını beklemek. **2** herhangi bir şeyin olabileceğini sanmak. [2651]: «*Bu arada bütçenin hazırlanması ile ilgili tekniğin yenilenmesinin ... olumlu sonuçlar doğuracağını ummak yersiz olmaz.-AKı.*»

umut a. 1 olması beklenen ya da sanılan şey. **2** ummak-tan doğan iç erinci. [2650]: «*Umutları kırılan yalnız on-lar değildi.-İS.*»

umutlu s. umudu olan, uman.
umutluluk a. umudu olma hali.
umutsuz s. umudu olmayan, um-mayan.

umutsuzluk a. umudu olmama hali: «*hepimizin kafasında, ... yaşantılarımızı umutsuz-*

luğa ... iten korkulu sorular yaratmakta-İA.»

ummak bkz. onmak

uruk bkz. boy

us a. düşünme yetisi. [60]: «*bir kimsenin öyle düşünebileceğini usum almıyor.-NA.*», «*Victor Hugo'nun Les Misérables'i geliyor usuma-NA.*»
 ⊙ **usa aykırı s.** usa uymayan, usun kabul etmediği, ussal olmayan. [980] ⊙ **usa aykırılık** usa uymama hali.

usavurma a. fels. usavurmak işi, uslamlama. [1492]: «*bi-çimsel usavuruna kuralların-dan-NU.*»

usavurmak fels. bir yargıya varmak için düşünmeleri inceleme, karşılaştırma ve aralarındaki ilgilerden yararlanma gibi us eylemlerinden geçirmek, mantık kuralları uyarınca önermeden önermeye geçerek düşünmek. [1493]: «*Ben de burda mantıktan söz ederken ne biçimsel usavurma kurallarından ne de mantık biliminden söz ediyorum.-NU.*»

uşçu s. fels. 1 usçulukla ilgili. **2** usçuluk yanlısı (kimse ya da görüş). [1962]: «*ve bütün insanlarda doğuştan, değişmez bir us bulunduğunu; bu usun da önsel, tümel, zorunlu, deneydışı gerçekler taşıdığını ileri süren öğretilere*

usçu *adı verilmiştir.-OH»*
usçuluk *a. fels.* her şeyin usa dayandığını, bilginin kaynağının salt us ve usun ilkeleri olduğunu ileri süren öğreti. [69; 1963]: «*Usçuluk, gerçek anlamıyla, usa dayanan... öğretilerin genel adıdır.-OH.»*

usdışı *s.* usa sığmayan, usun almadığı. usun dışında kalan. [1980]: «*Bu sınırların dışında kalan her şey usdışıdır.-OH.»*

usdışıcılık *a. fels.* us'un ve mantığın algılamaya yetmeyeceğini ve algılamada usdışısını, duyguyu üstün sayan felsefe yolu. [1979]: «*Benda'ya göre usdışıcılık-AB.»*

uslamlama bkz. **usavurma**: «*İşte gerçek felsefe o zaman başlayacaktır, çünkü böyle bir dünyada deneysel bilimin üstesinden gelemeyeceği bir uslamlama alanı ortaya çıkacaktır.-CÜ.»*

uslamlamak bkz. **usavurmak**
ussal *s.* usa uygun; salt usa dayanan; usça kavranabilen. [66; 1964]: «*insanı ussal bir eyleme değil, içgüdüsel bir yaşayışa çağırır.-AB.»*

ussallaştırma *a.* usa uygun hale getirme, usun alacağı bir nitelik verme, usa uygunlaştırma. [67]

ussallaştırmak usa uygun hale getirmek, usun alacağı bir

nitelik vermek, usa uygunlaştırmak. [68]

ussallık *a.* usa uygunluk: «*İr-rasyonalizm, nitelik olarak ussallığa karşıt bulunmak durumunu belirtir.-OH.»*

utku *a.* yengiden doğan mutlu sonuç. [2719]: «*Şimdi de bu dilin bilimsel hukuk eserlerinde kazandığı utkudan söz açacağım.-ÖAA.»*, «*bence o yengi daha çok yeniliğin, yeniye inanmanın utkusu.-NA.»*

uyak *a. yaz.* şiirde, dize sonlarındaki ses benzeşimi, ki şiirin usda kalmasına yardım eden bir öğedir; anlamca ayrı sesçe benzeşen sözcükler uyak sayılır. [1087]: «*Uyak yeni türemiştir şiirde-NA.»*

uyarı *a.* uyarmak için söylenen söz. [853; 874]

uyarılğan *s.* uyarılabilir, uyarılır. [1074]:

uyarılğanlık *a. biy. ve ruhb.* uyarılabilme özelliği. [2493]

uyarım *a. biy.* vücudun herhangi bir örgenini dıştan bir etki ile devinime geçmek zorunda bırakma ya da o örgeenin devinmek zorunda kalması: «*Bu terim dar anlamıyla ele alınırsa, o zaman bu alana insan psikolojisini ... sadece uyarım ve cevap bakımından ele alan incelemeler girebilir.-NŞK.»*

uyarınca *z.f.* gereğince. [1482]: «*bu işgallerin Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun 23. maddesi uyarınca yapıldığını-EG.*»

uyarlama *a.* 1 *yaz.* başka dille yazılmış bir yapıtı, yerli yaşama uydurarak, yerlileştirerek kendi diline çevirmek işi. [15] 2 *s.* bu yolla hazırlanmış (yapıt). [16] 3 *a.* sinema ya da tiyatro için hazırlanmamış bir metni, örneğin bir romanı, sinemaya ya da tiyatroya uygun bir biçime sokmak işi. [15]

uyarlamak 1 herhangi bir bakımdan birbirine uyar duruma getirmek. [966] 2 *yaz.* başka dille yazılmış bir yapıtı, yerli yaşama uydurarak, yerlileştirerek kendi diline çevirmek. [17] 3 sinema ya da tiyatro için hazırlanmamış bir metni, örneğin bir romanı, sinemaya ya da tiyatroya uygun bir biçime sokmak. [17]

uyarma *a.* uyarmak eylemi. [853; 874; 2480]: «*halkı uyarmaya devam edeceklerdir.-ÇA.*»

uyarmak 1 uyanmasına yol açmak, uyandırmak. 2 (bir şeye) birinin dikkatini çekmek. [854; 875]: «*Ama bir süre sonra, Courbet ... genç ressamı uyarmaktan, öğrenciler de hep aynı şeyleri çizmekten usandılar.-SB.*» 3

biy. dıştan bir etki ile, gövdenin herhangi bir üyesini işleve zorlamak. [2481]

uyartı *a.* *biy.* ve *zool.* dıştan bir etki ile gövdenin herhangi bir üyesinin işleve zorlanması. [2480]: «*Bu ses bir eyleme karşı bir uyartıda bulunuyorsa o eylem iyi olmaz.-BA.*»

uydu *a.* 1 *gökb.* bir gök nesnesinin çekiminde kalarak onun çevresinde dolanan ve onunla birlikte güneş çevresinde dönen daha küçük gök nesnesi: «*Uyduların parlaklığı güneşten aldıkları ışınlarla olur.-Rİ.*» 2 *gökb.* herhangi bir gezegenin çevresindeki bir yörüngeye yeryüzünden fırlatılarak yerleştirilmiş insan yapısı nesne: «*Amerika, aya bir uydu daha fırlattı.-*» 3 *mec.* başka bir ülkenin denetimi altında bulunan ülke. [1902]: «*Çünkü ... Amerikan uyduluğunda bir dış politika da ısrar etmektedir.-İS.*»

uyducu *a.* ülke olarak bir başka ülkenin denetimine girme yanlısı kimse: «*Bugün Atatürkçü görünüp uyducu olan, medeniyetçi görünüp sömürgeci olan, milliyetçi görünüp ümmetçi olan olana-İS.*»

uyduculuk *a.* ülke olarak bir başka ülkenin denetimine girmeyi isteyen akım: «*Onların*

bir tek yazısında bile bölücülük; Türk bağımsızlığına gölge düşürücü uyduculuk izine rastlamadım.-HVV.»

uydulaşma a. başka bir ülkenin denetimi altına girme. [1903]

uydulaşmak başka bir ülkenin denetimi altına girmek. [1904]: «*o memleket ... çöker, uydulaşır, yozlaşır-İS.*»

uyduluk a. uydu³ olma hali: «*ve Türkiye'yi ... uyduluğa ya da karanlığa doğru iten hareketler-İS.*»

uydurur a. yaz. düşsel kişileri ve olayları öyküleyen eğlendirici öykülere ve romanlara verilen genel ad. [551]: «*kendi uydurularını-MS.*»

uygar s. 1 bilim, kültür ve dolayısıyla yaşama biçiminde gerekli bir düzeye erişmiş (kimse, toplum): «*Dedelerimiz uygar kişilermiş-NA.*» 2 kendisinde 'uygarlık' bulunan: «*ben bunu uygar bir görüş saysam bile-*» 3 davranışları uygarlığın gerektirdiği nitelikleri taşıyan (kimse). [1336]: «*ben onu uygar biri sanırdım, oysa daha yemek nasıl yenir haberi yok.-*»

uygarlaşma a. uygar hale gelme. [1337]: «*Uygarlık, uygarlaşma bu olmalıydı.-İZE.*»

uygarlaşmak uygar hale gelmek. [1338]: «*ve kapalı köy ekonomisi sisteminden çıkılma-*

dan ne layikleşmek ve ne de uygarlaşmak mümkün olamazdı.-ÇÖ.»

uygarlaştırma a. uygarlaşmasını sağlama, uygar hale getirme.

uygarlaştırmak uygarlaşmasını sağlamak, uygar hale getirmek. [1339]

uygarlık a. toplb. ve fels. insanların doğayı yenme, toplum olarak daha iyi bir yaşama ulaşma çabalarından çıkan sonuçların tümü, ki bu da kendini bilim ve kültür olarak gösterir. [1340]: «*Uygarlık meraklılarını bir zamandır sarmış olan bu tasayı-BF.*»

uygu a. fels. iki şey arasındaki uygunluk ilgisi. [2451]

uygulama a. 1 uygulamak eylemi. [2372]: 2 bir düşünüyü, bir tasarımı ya da bir kuramı gerçekleştirme işi. [1928; 2373; 2374]: «*amaçla uygulama arasındaki ayrım-EG.*» 3 mat. üst üste getirme, üstüne koyma.

uygulamak 1 belli bir erekle hazırlanmış bir şeyi yürürlüğe koyarak yürütmek, gereğini yapmak, yerine getirmek. [811]: «*26 yıl uygulandıktan sonra-TZT.*» 2 bir durumu olduğu gibi bir şeyde yürür kılmak. [811]: «*O zaman bu görüşü özel sektöre uygulamak lâzım gelmez mi?-BF.*»

3 mat. üst üste getirmek, üstüne koymak; örneğin, «iki üçgeni birbirine uygulamak» denince, iki üçgeni üst üste getirerek, birbiriyle olan ilişkilerini saptamak usa gelir. [2375]

uygulamalı s. uygulama yoluyla yapılan, uygulanarak yapılan. [1918; 2376]: «*öbür bilimlerde olduğu gibi sinemayı da bir kuramsal bir de uygulamalı kola ayırmak yararlı olabilir.-NÖ.*»

uyruk a. bir devlete yurttaşlık bağı ile bağlı kimse. [2396]: «Uyruk, yurttaşdır.-ÖAA.»

uyruklu s. (bir devletin) uyrukluğunda bulunan. [2397]: «*yabancı uyruklu yeni sözcüklerin hangileri tutar-NU.*»

uyrukluk a. uyruk olma hali. [2265]: «*Bir kimse Türkiye Cumhuriyeti uyruğunda olmaz; uyrukluğunda olur.-ÖAA.*»

uyum a. bir bütünün parçaları arasındaki uygunluk. [42]: «*ve örgütlerin uyumlu çalışması ile-BE.*»

uyumlu s. parçaları arasında uygunluk bulunan, uyumu olan. [43; 47]: «*(vücudun) Uyumsuzluk durumu acı duygusunu, uyumlu durumu ise haz duygusunu yaratır.-MG.*»

uyumluluk a. uyumu olma hali. [44]

uyumsuz s. parçaları arasında uyum bulunmayan, uyumu olmayan. [45]

uyumsuzluk a. parçaları arasında uyum bulunmama hali, uyumu olmama hali. [46]: «*Bilinen düzeni kurma her türlü biçim araştırısında bir amaç haline geldi mi uyumsuzluk heykelin içine işleyiyor.-ST.*»

uyurgezen bkz. uyurgezer

uyurgezer a. uykusunda kalkıp dolaşan ve dolaştığından haberi olmayan kimse, ki böylele kimseler bir çeşit ruh hastası sayılmaktadır. [2026]: «*uyurgezer varken-NU.*», «*Uyurgezer gibiydim. O büyüyük hana ne zaman, nasıl girdiğimi bilmiyorum.-AN.*»

uyuşum a. her bakımdan birbirine uyma işi. [927; 1551]: «*sarılarla mavilerin uyuşumundan-SB.*»

uzaduyum a. ruh b. uzaklardaki bir olayı, doğaüstü olarak duyma hali. [2472]

uzakdoğu a. Asya'nın doğusundaki ülkeler: «*Amerika'nın Uzakdoğu politikasında temelden bir değişiklik yapması-YNN.*»

uzam a. mat. bir nesnenin uzayda doldurduğu yer. [2710]: «*Örneğin, fiziğin konusu olan maddenin niteliği boşlukta yer tutmak anlamına*

gelen uzamdır.-NŞK.», «Bu bakımdan, ölçülebilen uzay anlamındaki uzam nesnelerin yer üstündeki yayılmalarını belirtmektedir.-OH.»

uzanım a. 1 gökb. güneşe uzaklığı yerin güneşe uzaklığından daha az olan bir gezegenin, güneşten açı uzaklığı yerden en çok görüldüğü zamanda bu açının değeri: «*Burada bahis konusu olan Güneş-Yer-Venus açısına uzanım denir-AK.*» **2 fiz.** titreşim halindeki bir noktanın, herhangi bir anda titreşim odağından uzaklığı.

uzay a. mat., fiz. ve gökb. bütün varlıkları her yanda kaplayan sonsuz boşluk. [549; 1346]: «*bu atom ve uzay asrında-ZVT.*»

uzaysal s. uzayla ilgili: «*Bütün bu uzaysal ve dünyasal oluşumların iç içe girdiği günümüzde, bilinmeyenler ölçüsüz biçimde artıyor.-MBA.*»

uzlaşım a. fels. uyuşma, uzlaşma: «*Öyleyse bütün ahlâk yargıları da bir uzlaşım (convention).-BA.*»

uzlaşma a. uzlaşmak eylemi: «*uzlaşma yollarının aranması-Aİ.*»

uzlaşmacı s. görüş ya da çıkar ayrılığını kaldırıp uyuşma yanlısı, orta yolcu: «*Ainesi-demos ... Akademia'nın uz-*

laşmacı tutumundan memnun değil.-MG.»

uzlaşmacılık a. görüş ve çıkar ayrılığını kaldırıp uyuşmayı yeğleyen tutum, orta yolculuk: «*Şüpheli Akademia, olasılık öğretisiyle... uzlaşmacılık yoluna girmişti.-MG.*»

uzlaşmak aralarında ortaya çıkan görüş ya da çıkar ayrılığını kaldırarak uyuşmak: «*Fransa ile uzlaşmayı imkânsız bırakacak-AŞE.*»

uzlaşmazlık a. uzlaşmaya, anlaşmaya yanaşmama hali: «*Ancak, bu eskilik, üretim ilişkileri ile güçleri arasında kesin bir uzlaşmazlık yaratıyorsa-MK.*»

uzlaştırma a. uzlaşmalarını sağlamak: «*Nitekim Platon felsefesini Yahudi dini ile uzlaştırma denemesi yapmış olan Philon da İskenderiyeli idi-MG.*»

uzlaştırmak uzlaşmalarını sağlamak.

uzluk a. ustalık, işinin ustası olma durumu. [704]

uzman a. bir bilimde ya da bir bilimin bir kolunda derin ve geniş bilgisi olan kimse; bir işte ustalaşmış kimse. [1732]: «*bir trafik uzmanı-DN.*»

uzmanlaşma a. uzman haline gelme, ustalaşma: «*Böylece toplumsal işbölümü aynı top-*

luma bağı öğeleri türlü türlü yönlerde uzmanlaşmağa sürükler.-NŞK.»

uzmanlaşmak uzman haline gelmek, ustalaşmak. [1733]

uzmanlık *a.* 1 bir bilimde ya da bir bilimin bir kolunda derin ve geniş bilgi. [864; 1734]:

«*Bu sanıların doğru olup olmadığı ancak psikoloji, fizyoloji, fizik, tarih gibi birçok tek tek bilimlerin uzmanlık alanında karara bağlanabilir.-NU*» 2 uzman olma hali. [1734] 3 uzmanın işi ya da yeri.

Ü

üçdüzlemli *s. mat.* iki düzlem kesiştikten sonra üçüncü bir düzlemi eğik olarak kesince ortaya çıkan (açı).

üçgen *a. mat.* uç uca gelmiş üç doğru parçasının oluşturduğu kapalı biçim: «*bir dik üçgende-AK.*», «*İç içe yuvarlaklar, üçgenler, dörtgenler yaptı.-AN.*»

üçrüm *a. gökb.* ayın çekim etkisiyle yer ekseninin doğrultusunu sürekli bir biçimde değiştirmesi olayı.

ülke *a. coğr.* bir devletin egemenliği altındaki kara, deniz ve havanın oluşturduğu bütün ve genellikle halk ve devleti de içine alan kavram. [1355]: «*Üçüncü Dünya adı ile anılan bütün tarafsız ölkeler bize karşı oy kullanmışlardır.-HVV.*»

ölkü *a.* 1 ulaşmak istenen yü-

ce dilek: «*bıkmadan, usanmadan bu ölküyü halka aşılamağa-NN*» 2 *fels.* ancak düşünöde var olan şey. [826; 1343]

ölkücü *s.* bir ölköye bağı olan (kimse) ya da ölkücölük öğretisinden yana olan (kimse, görüş). [827]: «*Atatürk ölkücüsü olmanız size yeter-FRA.*»

ölkücölük *a.* 1 ölkü¹ uğruna, rahatını ve çıkarını teperek, güçlölere atılmaktan çekinmeme, ölkücüye yaraşan davranışlarda bulunma: «*birbirinden güzel ölkücölük örnekleri vermektedirler-RE.*» 2 *fels.* ölküyü² temel olarak alan ve bilgiyi, yani asıl gerçeğı insan düşüncesinin yarattığını söyleyen öğreti. 3 sanatta, gerçeğı ölköde arayan, gerçekten daha güzeli

yaratmaya uğraşan çığır. [829]

ölküdeş *a.* aynı ölküye bağı olanlardan her biri.

ölküdeşlik *a.* aynı ölküyü benimseme hali.

ölküleştirmek ölkü haline sokmak. [828]: «*Bu kuramlar inceledikleri olguları oldukları gibi tanıtmazlar, belki tortuların etkisiyle sürüklendiğimiz hareketler kategorisini güzelleştirmek, ölküleştirmek, ahlâklaştırmak yolunu tutarlar.-NŞK.*»

ölküsel *s.* 1 ölkü ile ilgili. [826; 831]: «*Cinsel içtepi, hayatın estetik, ahlâksal ve ölküsel yönünün gelişmesinin başlıca kaynaklarından biridir.-NŞK.*» 2 *fels.* ancak düşününde var olan. [826]: «*Halit Ziya ise elinden geldiğince nesnel kalmaya çalışarak onun maviye, yani olumlu, güzel, ölküsele erişme çabasını karamsarca destekleyecek-MB.*», «*Ölküsel bir toplumda, boşanmanın tek nedeni ... yeni bir aşkın ortaya çıkması olabilirdi.-CÜ.*»

önlem *a. dilb.* herhangi bir duygulanımla içten kopup gelen duyguları anlatmaya yarayan sözcük, ki önlem, dilbilgisinde söz bölümlerinden biridir. [1825]: «*Önlemler başlıca ikiye ayrılabilir-TNG.*»

önlü *s. dilb.* a,o,ü,ı gibi söylenirken hiç bir engele çarpmadan çıkan ve bunun için daha iyi işitilebilen fonem. [2707]: «*Bunlar önlülerle birleşmedikçe okunamazlar, hece kuramazlar.-TNG.*»

önsüz *s. dilb.* ses yolunda ız çok boğumlanarak çıkan, yani söylenirken ses aygıtının herhangi bir yerinde engele çarpan ve bu yüzden önlülere göre az ses veren fonem. [1185]: «*Türkçede her önlü, kendinden önceki önsüzü hecesine alır.-TNG.*»

öreme *a.* 1 öremek eylemi. 2 *biy. bitk. ve zool.* canlıların ve bitkilerin cinsel gözelelerinin birleşmesinden ortaya çıkan tohumla ya da doğrudan doğruya oluşturdıkları sporlarla çoğalmaları. [2490]: «*Biyolojinin konusu olan hayat olaylarının nitelikleri besin ve öreme ... dir.-NŞK.*»

öremek (yaşayanlar) birbirinden çıkıp çoğalmak. [670]: «*Kolera mikrobi, insan vücudunun dışkılarında, artıklarında öremektedir.-Aİ.*»

öreteç *a. fiz.* herhangi bir gücü elektrik akımına çeviren aygıt. [1066]

öretici *a.* üretimle uğraşan kimse, yetiştirici. [1677]: «*Ayrıca tüccar ve diğer üreticiler de-KB.*»

üretim a. bitkilerden, hayvanlardan, topraktan ürün sağlama işi. [1009]: «*tarımsal üretimdeki hızlı akış-KB.*»
 ⊙ **üretim araçları** toprak, yapılar, yollar, kanallar, makinalar gibi, üretimde yararlanılan araçlar: «*Üretim araçları insan emeğiyle sıkıca ilgilidir.-OH.*»
 ⊙ **üretim biçimi** üretim içinde tutulan yol: «*Üretim biçimi, üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin birbirlerine olan etkisiyle belirlenir.-OH.*»
 ⊙ **üretim güçleri** toprak, yapılar, üretimde kullanılan araçlar, makinalar, üretim bilgisi ve üretim deneyleri, hammadde ve insanı içine alan ve üretimi sağlayan her türlü güç: «*Üretim ilişkileri üretim güçlerinin geliştiricisidir.-OH.*»
 ⊙ **üretim ilişkileri** üretim sürecinde insanlar arasında yer alan ilişkiler: «*Üretim ilişkileri, zamanla, üretim güçlerine köstek olmaya başlarsa yeni bir üretim biçimine değişme zorunludur.-OH.*»

üretken s. üretimi etkileyen, üreten: «*Altyapı yatırımları, üzerine yapılan üretken yatırımların verimini artıran... yatırımlardır.-AKı.*»

üretmek 1 (yaşayanları) birbirinden çıkarıp çoğaltmak, yetiştirmek. **2** (topraktan ma-

den, petrol gibi şeyleri) elde etmek, çıkarmak. [1010]: «*başkasının 1 dolara ürettiği malı, Türkiye 3,5 hatta 4 dolara üretmekten kurtulamayacaktır.-EG.*»

üretmen bkz. üretici

ürkü a. kişiye kendini yitirecek denli büyük korku. [1882]: «*XVI. yüzyılın başlarında Farsçadan dilimize çevrilmiş bir sözlükte ürkü sözcüğü vardır.-TNG.*»

ürkünç s. korku verici, ürkütücü (şey); «*o ürkünç heykelse -AÖ.*»

ürün a. 1 bitkilerden, hayvanlardan, denizlerden, topraktan elde edilen yararlı şey: «*bu yıl pirinç ürünü az olmuştur.-AŞE.*» 2 *mec.* yapıt: «*Eski bir sanat ürünü olarak-*» 3 *mec.* bir tutum ya da davranışın ortaya çıkardığı şey: «*ve öncelikle protestan toplumların bir ürünüdür.-İS.*» [1277]

üs- «üst» sıfatının kısaltılmışı olan bu önek, eklendiği sözcüğün daha yukarı aşamalı-sını anlatan yeni sözcükler oluşturmaya yarar.

üsbitten s. bitk. başka bir bitkinin üzerinde yetişen (bitki).

üssubay a. ask. binbaşı, yarbay ve albay aşamalarındaki subayları içine alan genel ad.

üsteğmen a. ask. orduda, teğ-

menle yüzbaşı arasındaki aşamada bulunan subay.

üstyapı *a. toplb.* altyapı üzerinde oluşan kültür, din, sanat, felsefe, bilim, ülkü, siyasal kurumlar vb. toplumsal değerleri içeren genel kavram: «Böylece üstyapı müesseselerini belirlerken-*MAA.*», «İyi ama, üstyapı kurumlarındaki bu hareketi yaratan altyapı düzeyinde neler oldu?» -*BO.*»

üstyapısal *s.* üstyapıyla ilgili: «*Olgu, düşünsel, kültürel, siyasal düzeyde, yani bütün diyalektik merdivenlerin en üst basamaklarını oluşturan üst-*

yapısal düzeyde akıp gitmekte.-BO.»

üye *a.* kurum, dernek ya da herhangi bir toplulukta, topluluğu oluşturan bireylerden her biri. [185]: «*bağlı olduğu toplumun üyesi olarak -NU.*»

üyelik *a.* üye olma hali.

üzgü *a.* birine gereksiz olarak çektirilen sıkıntı. [270; 489; 492]

üzünç *a.* istenilen bir şeyin olmaması dolayısıyla duyulan üzüntü verici duygu, can sıkıntısı, usanç. [1133; 1348]: «*Hep üzünç içinde miydi Ahmet Haşim?-NA.*»

V

vargı *a. mant.* bir tasımda varılan sonuç; örneğin, «Bütün insanlar ölümlüdür; Sokrates bir insandır, şu halde Sokrates ölümlüdür» usullamasında «şu halde Sokrates ölümlüdür» bir argıdır: «*Böyle bir işlemin vargılarından biri de şu-NU.*»

varlık *a.* 1 evrende ya da düşüncede yer alma hali: «*Uzay, özdeğin genel varlık biçimidir.-OH.*» 2 var olan şey. [1408]: «*Doğasal ya da top-*

lumsa! bir varlık doğar, yaşar ve ölür.-*OH.*»

varlıkbilim *a.* varlığın var oluş ilkelerini, gerçekliğini, kendisini inceleyen bilim. [1857]: «*Metafizik deyimi, genellikle, varlıkbilim anlamında kullanılır-OH.*»

varoluş *a.* varlaşma, yaşama, var olma, varlık: «*Verdiğimiz sözler varoluşumuzu biçimler.-NU.*»

varoluşçu *a.* varoluşçuluk öğretisinden yana olan kimse

ya da görüş. [429]: «varoluşçu kuşağı, daha doğrusu, bunaltı edebiyatını eleştirenlere-AB.»

varoluşçuluk *a. fels.* varlığın özden önce geldiğini, yani insanın önce var olduğunu, daha sonra tutum ve davranışlarıyla, eylemleriyle kendini yarattığını, biçimlendiğini ileri süren öğretisi. [430]: «Bu değişik karşılıklar varoluşçuluğu gereğince tamtıyor nu bize?-AB.»

varsam bkz. sanrı

varsayım *a.* 1 deneyle kanıtlanmamış olmakla birlikte kanıtlanabileceği umulan kuramsal düşünüş: «bu ikinci varsayımda büyük bir hata yoktur.-AK.» 2 varmış ve gerçekmiş gibi kabul edilerek bir şeyde dayanak olarak kullanılan ya da bir olayı açıklamada yararlanılan ilke. [507; 972]: «özellikle yatırımı hesapları fiyat istikrarı varsayımı üzerine oturtulabilirdi.-KB.»

varsaymak varmış, olmuş, gerçekmiş gibi kabul etmek. [516]: «Doğruluğun olması için, ilgili olduğu objenin de olduğunu varsaymak gerektir.-MG.»

vergi *a.* 1 tûze. kamu giderlerini karşılamak üzere, devletin yurttaşlardan topladığı para. 2 birinin, doğuştan

sahip olduğu iyi bir nitelik: «Bu kime vergidir diyeceksiniz.-NU.»

vergici *a.* vergi işleriyle uğraşan kimse: «sevimli vergicilerimiz bizim gibi orta hallilerin vergi nispetlerini sessiz sadasız arttırmışlar-BF.»

vergicilik *a.* vergi siyasası, vergi işleri: «her yıl değişen vasıtalı vergiler, vergicilik alanında istikrarsızlık kaynağıdır.-AKı.»

vergileme *a.* vergiye bağlama: «toprak ağalarının ... radikal vergileme tedbirlerine karşı çıkması imkânsızdır.-DğÖ.»

vergilemek vergiye bağlamak. **vergilendirilmek** vergiye bağlanmak: «ziraatın ve bazı hizmetler kolunun vergilendirilmesi meselesi-AKı.»

vergilendirmek bkz. vergilemek **vergili** *s.* vergisinin verilmesi gereken, vergisi bulunan: «Tasarruf bonosunu vergili değiştirmek daha kolay oluyor-muş.-»

vergisiz *s.* vergisi olmayan, vergi alınmayacak olan: «Tasarruf bonomu vergisiz değiştirmek için çok uğraştım.-»

veri *a.* bir sonuca ulaşabilmek için gereken ilk bilgi. [1548]: «matematikte veriler belli olduğu için-CB.»

verim *a.* 1 çalışan, işleyen ya da bakılan bir şeyin verdiği ü-

rün, sonuç: «*Tarım kesimi... bir verim artışına bir türlü girememiştir.-KB.*» 2 bir işten elde edilen sonuç. [2077]: «*Bütün dava vermek kökünden verim sözünü yapmakta idi.-FRA.*»

verimli s. 1 verimi olan, kendisinden umulan sonucu veren. [1669]: «*az gelişmiş toplumlarda verimli olamamıştır.-TZT.*» 2 verimi çok olan. [1278; 1631]: «*en verimli çağında-CB.*»

verimlilik a. çok ürün verme hali. [1279; 1632; 2694]: «*ordumuzun, devletin öteki bütün kamu kuruluşlarına her daim örnek olacak titizlik ve hassasiyet ve verimlilik ve nihayet tasarruf anlayışı içerisinde örgütlenmesi ... hayatî bir önem taşır.-İA.*»

verimsiz s. verimi olmayan, az olan ya da istenilen verimi

vermeyen. [597]: «*son üç asırlık devrimlerimizin verimsizliği-NT.*»

verimsizlik a. verimi olmama, az olma ya da istenildiğince, umulduğunca olmama hali: «*üretim biçiminin verimsizliğini gittikçe belirten-BS.*», «*Balıkçı Kralın ülkesine ve uyruklarına verimsizlik getiren günah-CÜ.*»

vurgu a. dilb. söyleyişte bir heceyi ya da bir sözcüğü ötekilerin üstüne çıkaran ses değişikliği, ki söze duygu değeri katar, dinleyicinin dikkatini uyandırarak anlamın kavranmasını kolaylaştırır ve sesi, söyleyişi, sözdeki müziği canlandırır. [70]: «*Dilimizi öğrenen yabancıların en güç başardıkları incelik vurgudur.-TNG.*»

vuru a. yüteğin, gevşeyip kasılmasıyla olan kımıldanışı.

Y

yaban a. insan ayağı değmemiş kır.

yabancılaşma a. toplb. bireyin, bulunduğu ortama, kendi sorunlarına ve toplum sorunlarına yabancı bir duruma düşmesi, nesne durumuna

düşmesi: «*Marx'a göre yabancılaşma, insanın kontrolü altına alamadığı çalışma yani emek ürünlerinin, bağımsız ve ezici bir ekonomik güç haline gelmesidir.-SH.*»

yabanıl s. 1 bitk. kırlarda yetişen

(bitki). 2 zool. evcil olmayan (hayvan). 3 ilkel kalmış ya da pek ilkel bir uygarlığa erişmiş (insan, toplum): «*Onda bir çeşit yabanılık vardır. -NA.*» 4 mec. görgüsü olmayan; kaba ve hoyrat (kimse). 5 mec. ürkek, sıkılğan (kimse.) [2660]

yabanılık a. yabanıl olma hali. [2659; 2661]: «*Onda bir çeşit yabanılık vardır. -NA.*»

yabansı s. alışılmamış, görülmemiş, duyulmamış. [6; 582; 2623]: «*yabansı bir hava taşıyor. -AB.*», «*yabansı çılgınlıklar atarak. -AÖ.*»

yabansılık a. alışılana, görülelene, sağduyuya aykırılık: «*Değişlerinde bir kekemelik, bir yabansılık vardır. -EmÖ.*»

yabansımak (bir şeyi) yabansı bulmak. [1001; 2624]: «*Kişi yabansıyor böyle davranışları. -AP.*»

yad s. (eskimıştır) yabancı; başka. ☉ **yad el** kişinin doğduğu yerden uzak yer. [620]

ya da bağ. 1 ayrı olmakla birlikte aynı değerde tutulan iki şeyi anlatan sözcüklerden ikincisinin önüne getirilir: «*Ahmet ya da Mehmet, hangisi gelirse gelsin.*» 2 aynı yargıya bağlı iki karşıt düşünüyü anlatan sözcüklerden ikincisinden önce getirilir. [2700; 2712]: «*İnsanlar,*

refah katlarındaki yerlerine göre yoksul ya da zengin sayılırlar. -RE.»

yadgerekirci s. fels. yadgerekircilik yanlısı. [448]: «*Metafizikçi yadgerekirciler, konuyu bu yanlış yanından alarak ... bilimin idealizmle uzlaşmış olduğunu düşlemektedirler. -OH.*»

yadgerekircilik a. fels. gerekirciliği yadsıyan ve insan isteminin özgür olduğunu, iyi ya da kötüyü seçmenin insanın elinde bulunduğunu savlayan öğretisi. [449]: «*Tanrı karşısında insanın sorumluluğu sorununu çözebilmek için yadgerekirciliğe başvurmak ve elindeliği savunmak zorunda kalmışlardır. -OH.*»

yadımlama a. biy. örgenliğin, özümlemiş olduğu özdekleri, gerekleri kalmayınca, dışarıya atılacak duruma sokması.

yadımlanmak biy. yadımlama işini yapmak.

yadırgamak yabancı bulmak: «*bize karşı olan tutumlarını yadırgamamak lâzımdır. -HVV.*»

yadırgı s. o yerden olmayan (kimse, hayvan) ya da yadırgatıcı (şey).

yadsılı s. fels. olumsuz.

yadsıma a. 1 var olan bir şeyi yok sayma, yokumsama, tanımama. [950]; 2 mant. olumsuz olma durumu.

yadsımak 1 yapmış olduğu ya da tanıdığı bulunduğu bir şeyi yapmadığını ya da bilmediğini söylemek. 2 var olan bir şeyi yok saymak, yokumsamak, tanımamak. [951]: «*Dünya görüşlerinde sonuçlara götüren bir yolun var olduğunu kim yadsır; kimse yadsımaz. -NU.*», «*onu yadsılamakla değil, onu yansılamakla başarılı olabiliriz.-ÖN.*»

yağı a. 1 kendisiyle savaşılan devlet ve onun asker, sivil bütün uyrukları. 2 kendisine kötü duygular beslenen kimse ya da şey. [383; 671]: «*kişioğlunun en büyük yağısı bağnazlıktır.-NA.*»

yağılık a. yağı olma hali; yağıca duygu ya da davranış. [384; 769]: «*Öz Türkçecilere çok kişiler yağılık gösteriyor.-NA.*»

yakarı bkz. yakarış: «*Cécile çocuğu olsun istiyor, bunun için dokuz gün yakarılmasına başlamış, kocasına da kendisiyle birlikte kiliseye gitmesi için yalvarıyor.-NA.*»

yakarış a. Tanrıya yalvarma. [378; 1636]: «*kimi Tanrıya yakarışla-NU.*»

yakarma a. acındıracak ya da karşısındakinin gönlünü okşayacak sözlerle dilekte bulunma [378]: «*Dileklerini, yakarmalarını Tanrı da dinler -AN.*»

yakarmak acındıracak ya da karşısındakinin gönlünü okşayacak sözlerle dilekte bulunmak, yalvarmak.

yakınma a. yakınmak eylemi. [2237]: «*Bütün bu olan bitenleri, herkes olağan bir şey sanır, hiç biri hiç bir yakınmada bulunmazmış.-AN.*»

yakınmak kendisine yapılan bir haksızlığı ya da kendisini tedirgin eden bir durumu, umar bulması ya da yalnızca ortak olması için karşısındakine anlatmak. [2238]: «*ve yaptığı işten durmudan yakınmak-İS.*»

yakınsak s. fiz. ve mat. birbirine gittikçe yaklaşıarak uzanan (ışınlar, çizgiler). [1744]: «*Bir yakınsak seri olan-AK.*»

yakıt a. odun, kömür, mazot gibi, ısı sağlamak için yakılan her özdek, yakacak. [1273]: «*meselâ yakıt ... tasarruf edilmiş olacak.-EG.*»

yaklaşık s. gerçektekinden az artık ya da eksik bir nicelik gösteren, gerçektekine yaklaşan, aşağı yukarı gerçektekini tutan. [2319]

yaklaşım a. yaklaşmak eylemi: «*ve çocukça bir yaklaşımla-KB.*», «*Bu yazılar ... edebiyat sorunlarına ... ilk yaklaşım denemeleridir.-MS.*»

yalanlama a. yalanlamak işi. [2466]

yalanlamak doğru olmadığını bildirmek. [2467]

yalım a. yanan ve ışık veren şeylerin türlü biçimlerde uzanan dili. [102]: «*Kitapları yalım yalım tutuşan biri. -NU.*», «*Elinin her değdiği şey, canlı cansız bir sevgi yalımında ürperiyordu. -YK.*»

yalımlanmak yalım haline gelmek, tutuşup yalım saçmak.

yalın s. 1 karışık olmayan, üzerine başka şeyler katılmamış bulunan. [2003]: «*Dile getirilmiş her dünyagörüşünde genellikle, yalın olmayan, karmaşık ama birlikli bir yapı iş başındadır. -NU.*» 2 çıplak (ayak).

yalıncılık a. yalın şeylerden hoşlanma, her şeyde yalınlık arama: «*insanın... kendisini yalıncılığa bırakıvermesi zararlı bir şeydir. -NU.*»

yalınç s. bileşik ya da karmaşık olmayan, tek bir özdekten oluşmuş bulunan; yapılması ya da anlaşılması kolay olan; karışık olmayan. [206]: «*Birer yalınç tümceye benzeyen. -TNG.*»

yalınçlık a. yalınç olma hali: «*Eskilerde bir türlü yalınçlık görüp yenileri onlara yeğleyenlere de yanılıyorlar diyemem. -NA.*»

yalınlaştırma a. yalın hale getirme: «*Yalınlaştırma alış-*

kanlığının kurbanlırlar ben-ce. -NU.»

yalınlık a. bileşik ya da karmaşık olmama hali, tek bir özdekten oluşmuşluk. [2009]: «*Böyle bir 'neden' salt birlik ve yalınlıkta olmalıdır. -MG.*»

yalıtkan s. fiz. elektrik akımını geçirmeyen (özdek). [1062; 1586]

yalıtma a. yalıtma işi. [2416]

yalıtmak 1 fiz. bir iletkenin yüzeyini yalıtkan bir özdek ile kaplamak: «*Diğer cisimlerden yalıtılmış ya da onların etkisinden uzak bulunan iki cisim. -AK.*» 2 öteki şeylerden ayırıp bir başına bırakmak. [1063; 2417]: «*edebiyat her şeyden yalıtıldı. -MB.*»

yalvaç a. insanları yola getirmek için Tanrıca görevlendirilmiş kimse. [1901; 1984]

yamuk s. mat. yalnız iki kenarı koşturulan dörtgen: «*bu yamuk yumuk mezar taşlarına vuran ıslak sesi. -EÖ.*»

yamukluk a. yamuk olma durumu ya da özelliği.

yanal s. mat. yana düşen.

yanay a. 1 mat. bir nesnenin düşey kesiti. 2 *verb.* katmanları gösteren kesit.

yandaş s. birinden ya da bir şeyden yana olan; bir düşünüşe, bir isteğe, bir oya katılan. [2343]: «*Anlamsız şiir yandaşlarının kendilerine tanık*

olarak gösterdikleri-MCA.»
 yandaşlık a. birinden ya da bir şeyden yana olma hali. [2344]: «Woods'un verdiği yargı bize biraz yandaşlıkla verilmiş gibi geliyor.-NŞK.»

yangı a. kanın, mikroplara karşı koymak üzere, gövdenin hasta olan yerine akın etmesi yüzünden orada şişkinlik, kırmızılık, ısı ve ağrı olması. [908]

yangılanmak (bir doku ya da örgen) yangı yapmak. [909]
 yangılı s. yangı yapmış olan ya da yangı yapan. [1630]

yanılgı a. yanılma işi ya da sonucu pek önemli olmayan yanlışlık. [683; 2059]: «bir yanılgıyı yaymaktan çekinmiş.-NA.»

yanılsama a. ruhb. görünüşü gerçek sandıran bir duyum yanılması. [578]: «İnsanın gelişmesi, endüstri toplumunun sorunlarının çözülmesiyle belirlenmiş gibi görünür, ama gerçekte bir yanılsamadır bu.-CÜ.»

yanıt a. sorulan bir şeye verilen karşılık. [296]: «Aslında bu, benim şimdiye dek birikmiş yapımla yanıtı zaten verilmiş bir sorudur.-GA.»

yanıtlamak yanıt vermek. [297]: «Bizim klasiğimiz yok, diye yanıtladım-MCA.», «Yanıt-

lamak gerekir mi bilmem? -OA.»

yanıtlanmak yanıtla karşılanmak, yanıt verilmek: «Çünkü dünya hep yanıtlanmak zorundadır.-CÜ.»

yankı a. 1 fiz. sesin bir yere çarpıp geri dönmesiyle duyulan ikinci ses. [73] 2 bir olgunun ortalıkta uyandırdığı tepki. [62]: «hiç yankı yapmadan geçip gitmiştir.-İS.»

yankılanmak yankı yapmak.
 yanlı bkz. yandaş: «her düşünür, yanlısı olacağı sistemin dışında başka sistemlerin de yaratılabileceğini kabul etmelidir.-TZZT.»

yansı a. 1 biy. bir uyartıya verilen karşılık. [1972] 2 yansıma.

yansılama a. yansılamak eylemi. [2317]: «Bir gün kumes hayvanlarını yansılama oynuyorduk-NU.»

yansılamak birinin yaptığı gibi yapmak, öykünmek. [2318]: «ulusal bir tiyatronun kurulmasında ... onu yansılamakla başarılı olabiliriz.-ÖN.»

yansıma a. fiz. ışığın bir yere çarpıp yön değiştirmesi. [948]: «Burada ise, uzak bir teknik yansımayla, giriş formülü, uyarıcı, düşündürücü bir yön de kullanılıyor.-TA.»

yansımak (ışık) bir yere çarparak yön değiştirmek. [71]

yansıtmak kendine çarpan bir şeyi geri atmak. [72]: «*Şu kısa öykü Duhamel'in kişiliğini yansıtır-OA.*», «*Gerçekleri apaçık yansıtmakta çarpıcı bir belge olduğu için hatırlatmakta yarar bulduk.-İS.*»

yansız s. hiç bir yanı tutmayan, hiç birinden yana olmayan. [246; 2341]

yansızlık a. hiç bir yanı tutma durumu. [247; 2342]

yapay s. doğadaki şeylere benzetilerek insan eliyle yapılmış. [2174]: «*Sayıların sözde zamanı kapsayan o yapay düzenine.-AÖ.*»

yapı a. 1 yapılmış ya da yapılmakta olan ev, apartman gibi şeyler. [243]: «*Oradaki bütün yapıları yıkıp yerle bir etmişler.-AN.*» 2 bir şeyin şu ya da bu biçimde yapılmış olmasından doğan özellik. [259]: «*Onun yapısı bu işe elverişli değil, diye düşünerek-*» «*Sosyo-ekonomik yapıya ilişkin meden devrim yapma hevesinin doğurduğu sonuçlar nelerdir? -ÇÖ.*» 3 yapımış. [963]: «*Herkeste bir yapı hevesi başladı, birkaç ayda yerden biter gibi apartmanla doldu mahalle.-*»

yapıbilim a. dilb. sözcüklerin kök, gövde ve eklerinin yapısını, işleyişini inceleyen dilbilim dalı. [1468]

yapım a. 1 el ya da makine ile

yapmak işi. [914]: «*onların yapımı ve dağıtımıyla uğraşanları-RE.*» 2 sine. bir filmin ortaya konması için gerekli çalışmaların tümü. [1933]: «*Film yapımı işiyle uğraşmak üzere kurulmuş ortaklık.-NÖ.*»

3 (radyoda) bir programın oluşmasıyla ilgili bütün işler ve ortaya konan iş. [1933]

yapımcı a. 1 yapım işiyle uğraşan kimse. [915]: «*Ayrıca kitap yapımcısı böyle örgütlenmekle kalmaz ... kitaba bir tür dokunulmazlık da sağlar.-FO.*» 2 sine. anamal koyarak bir filmin çevrilmesini sağlayan kimse. [1934] «*Yapım yönetmeni: Bir filmin yapımını, yapımcı adına doğrudan doğruya yöneten kimse.-NÖ.*» 3 (radyoda) bir programın oluşmasını sağlayan kimse. [1934]

yapımcılık a. yapım işiyle uğraşma. [916; 1935]: «*Yapımcılığından yönetmenliğine, hep gözüpük ve çarpıcı konuları ele alıp işleyen Stanley Kramer, ilk kez komediyi denemiştir.-AD.*»

yapımevi a. yapım işinin yapıldığı yer. [917]

yapıntı a. fels. gerçekte olmadığı ya da olduğu ya da olmadığı bilinmediği halde varmış gibi düşünülen şey. [551]: «*Yazar, oranı değişmekle bir-*

likte, imgesel evreni seçmiş adamdır: Belli oranda yapıntıya (fiction) ihtiyacı vardır.-BO.»

yapıntısal s. düşsel.

yapısal s. yapı ile ilgili. [260; 2165]: «Yapısal bozukluğu bulunan ülkede ... ekonomik durum düzelenmez.-İS.»

yapısalcı s. ve a. yapısalcılık görüş ve yöntemini benimseyen. [2163]: «Yapısalcı yöntem buradan bütün insan bilimlerine aktarılmış ve bu dallarda gerçek bir devrim ortaya çıkmıştır.-MCA.»

yapısalcılık a. bilimin her dalında, «yapı»dan yola çıkarak sonuçlara ulaşma yöntemi. İsviçreli bilgin Ferdinand de Saussure'ün ilk kez dilbilim alanında kullandığı bu yöntem, Fransız bilgini Claude Lévi-Strauss'ca toplumsal insanbilimde kullanılmış ve daha sonra bütün bilimlerde yaygınlaşmıştır. [2164]: «Yapısalcılık, gerçekten de bugün toplumsal bilimlerin alanında şaşırtıcı bir sarsıntı yapmıştır.-MCA.»

yapıt a. sanatçının ortaya koyduğu ürün. [474]: «başarılı sanat yapıtı doğada olanı aktarır işler.-NU.»

yaptırım a. toplb. yasa, aktöre gibi kurumların buyrukları-

nın yerine getirilmesini sağlayan güç. [1607]: «Din ile büyü arasındaki farklar da özellikle törenlerin uygulanmasında ve yasaklarla yaptırımlarda aranmalıdır.-NŞK.»

yaradılış a. 1 yaratılma sırasında kazanılmış olan özellikler. [550] 2 vücut ve ruh yapısından doğan doğal yeteneklerin topu. [1454]

yarar a. 1 ası. [1359] 2 bir şeyin bir işte kullanıldığı zaman verdiği iyi sonuç. [520; 997]: «Gerçekleri apaçık yansıtmakta çarpıcı bir belge olduğu için hatırlatmakta yarar bulduk.-İS.»

yararcı s. fels. yararcılık yanlısı. [1926; 2654]: «Yararcı ahlâkın kurucusu John Stuart Mill-NŞK.»

yararcılık a. fels. yararlı olanı iyi ve doğru sayan öğretisi. [1927; 2655]: «İşte yararcılık ilkesinin zorunluğu burada kendini gösterir. Hangisi topluma daha yararlıysa o seçilecektir.-OH.»

yararlanma a. (bir şeyden kendine) yarar sağlama. [521; 967]: «Erzurum Üniversitesi ... ondan yararlanma yoluna gitmemiştir.-OS.»

yararlanmak (bir şeyden kendine) yarar sağlamak. [522; 998]: «Bu örgütlenmenin temeli ... sultanın, göçebe ka-

bile reislerine bir yeri mülk olarak değil, gelirinden yararlanmak üzere ıkta etmesinden doğmuştur.-MuS.»

yararlı s. işe yarayan, yarar sağlayan. [523]: «*Kalem mi daha yararlıdır, silgi mi?-RE.»*

yararlık a. yararlı iş görme: «*Goethe, Almancanın özleşmesine ... yararlığı ... dokunmuş adamdı.-PS.»*

yararlılık a. işe yarama hali. [524]: «*Çiçekleri açtıran, verimli yağmurları yağdıran ... ışıklara yararlılık gücünü veren ... Kübele'dir.-İZE.»*

yararsız s. yarar sağlamayan, işe yaramayan. [525]

yararsızlık a. işe yaramama hali. [526]

yaratı a. yoktan var edilmiş şey, yapıt: «*birçok edebiyat yaratılarını okuyup-NU.»*, «*Ama ben şiirin, seçkin bir azınlığın okuduğu, zevklendiği bir yaratı olduğunu öne sürmüyorum.-EC.»*

yaratık a. yaratılmış canlı varlık. [1269]: «*belki de yerde yaşayan yaratıkların hiç bilmediği-YKK.»*, «*İnsan bu kadar dar görmeye lâyık bir yaratık değildir.-BF.»*

yaratım a. yaratılan şey: «*Ama, gän gelir, bu yeni yaratımlar, kişisel dilin sınırlarını aşar-EmÖ.»*

yaratımcılık a. fels. türlerin,

bir evrim sonucu bugünkü biçimlerini almış olmayıp Tanrıca ayrı ayrı ve bugünkü biçimleriyle yaratılmış olduğunu savlayan öğreti. [1197]: «*Yaratımcılık, duralık, değişmezlik, evrimsizlik gibi metafizik düşüncenin bütün özelliklerini taşımaktadır.-OH.»*

yarbay a. ask. orduda, binbaşı ile albay arasındaki aşamada bulunan üssubay.

yargı a. 1 tüz. yargıcın bir davayı sonuca bağlayan kararı. [784]: «*Nitekim Shakespeare II. Richard'a Lord Mowbray'in sürgün yargısını söyler söyletmez-NU.»* 2 tüz. yargılamak işi. [1129]: «*Yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.-Anayasa.»* 3 fels. sav ile karşısavdan bir sonuca varma işi, usavurmada sonra varılan sonuç. [784]: «*Bütün duyumlar bir yargı eksikliğinden, iyi ve kötü üzerindeki yanlış bir sanıdan doğar-BA.»* 4 kişinin, bir şey konusunda olumlu ya da olumsuz düşünüsünü söylemesi. [784]

yargıcı a. aralarındaki anlaşmazlığı çözmesi için iki yanın baş vurduğu kimse. [635]

yargıcılık a. yargıcının yaptığı iş. [636]

yargıç a. tüze. türe öğrenimi görmüş ve yargıçlar yasasının aradığı nitelikleri taşıyan kişiler arasından seçilerek, yasalara aykırı davranışları ve anlaşmazlıkları türeye ve yasalara uygun olarak çözmek üzere devletçe görevlendirilmiş kimse, yargılayan kimse. [641]: «*bir çocuğu yargıç, bir çocuğu doktor-İS.*»

yargıçlık a. yargıcın görevi.

yargılama a. 1 tüze. yargılamak eylemi: «*Hele, Kemalist ilkeler üzerinde bir yargılama var konuşmada, pes doğrusu ... -EmÖ.*» 2 *fels.* usavurma, usamlama. [1492]: «*kendi kendine yargılama yapabilecek duruma getirmek.-BA.*»

yargılamak 1 tüze. bir yargıya varmak üzere davaya bakmak. [1493] 2 bir şey için «şöyledir» ya da «böyledir» ya da «değildir» demek, yargı vermek.

yargıtay a. 1 tüze. yargılamaların yolunca yapılıp yapılmadığını inceleyen yüksek kurul: «*yargıtay kararına rağmen-EG.*» 2 bu kurulun içinde çalıştığı yapı. [2488]

yarıçap a. mat. çapın yarısı.

yarısaydam s. fiz. ışığı geçirmekle birlikte öte yanında bulunan herhangi bir nesnenin sınırlarını ve biçimini göstermeyen (nesne).

yarışma a. 1 bir konuda belli koşullarla açılan ve kazananlara ödül verilen bilgi ya da yetenek yoklaması; bilgi ya da yetenek üstünlüğünü göstermek için yarışmak işi. [1659]: «*Yapılan yarışmaya katılan yüze yakın liseli-NSB.*» 2 bir alanda üstünlüğü ele geçirmeğe çalışma. [1978]: «*Dev ortaklıklar özgül yarışma dönemini geride bırakmış ve yeryüzüne kollarını uzatan dev birer kuruluş olmuşlardır.-AP.*»

yarışmacı a. yarışmaya katılan kimse. [1660]

yarkurul a. mecliste, herhangi bir kuruluşun kurultayında, kimi konuları inceleyip vardığı sonuçları tartışılmak üzere genel kurula getirmesi ereğiyle kendi üyeleri arasından seçilen alt kurul. [447; 1172]: «*Courbet Paris'te kalmış, sanat yapıtlarını koruma yarkuruluna başkan seçilmişti.-SB.*», «*Bu öneriyi inceleyen yarkurul bu isteği yerinde bulmuş, benden, örnek olarak üç kökten üretme denemesi yapmamı istemişti.-IHB.*»

yarlıgamak (Tanrı) birinin günahlarını bağışlamak. [1260]

yarlığ a. hükümdar buyrultusu. [543]: «*Andronikos, birden, bu sözleri yarlığın dediklerine*

bağlıyor. Yarlıg, bütün resimlere değil, kutsal resme karşıydı.-BK»

yas a. sevilen birinin ölümünden ya da yurdun, ulusun uğradığı bir yıkımdan duyulan derin acı. [1321]: «Yas da, sevinç de, birlikte, sınırsız, iç içe sürdürüldü.-AÖ.»

yasa 1 tûze. yasama meclisince belli biçimlere uyularak düzenlenen ve yürürlüğe girdikten sonra herkesin uyması zorunlu olan her türlü kural: «ve yasalar bu kararın mimarıdır.-İS.» **2 tûze.** bu kuralları içine alan kitap. «İşçiye tanımlayan 931 sayılı yasanın birinci maddesi de -SEd.» **3** doğa olaylarının bağlı göründükleri ve dışına çıkamadıkları düzen; örneğin, havaya atılan bir nesnenin yere düşmesi «düşme yasa-sı» ile açıklanabilir. [1103]: «İnsanı canlı bir varlık olarak yöneten yasalar doğayı yönetenlerden ayrı değildir.-NU.» **yasal s.** yasaya uygun. [1104]: «ve yasal ihtilâlciler partilerle -MCA.»

yasalaşmak tûze. yasama meclisince kabul edilerek yürürlüğe girmek, yasa haline gelmek. [1105]

yasama a. tûze. yasa yapma işi. [2573]: «çok çalışılması gerekli bir yasama devresini.-SD.»

yasama dokunulmazlığı bkz. dokunulmazlık

yaşam a. bir yaratığın yaratıldığı andan öldüğü ana değin geçen yaşama süresi, dirim. [693; 1879]: «gençlerimizi yaşam savaşına daha iyi hazırlamış oluruz.-NA.»

yaşamöyküsü, yaşam öyküsü a. bir kimsenin soyu, doğum tarihi ve yeri, yetişi-mi, öğrenimi, gördüğü işler ve başından geçenleri anlatan yazı. [248; 2521]: «Yaşamöykümle, ilk çalışmalarımın bazı yönlerini açıklamak isterdim.-BO.», «Talip Apaydın'ın yaşamöyküsü yok.-MS.»

yaşamöyküsel s. yaşamöyküsü niteliğini taşıyan. [249]

yaşamsal s. yaşamla ilgili, yaşam değerinde. [694]: «Bu düşünceyi oluşturan nedenler, kuramsal değil, yaşamsaldır.-EmÖ.»

yaşamsallık a. yaşamla ilgili-lik, yaşam değerinde-lik, yaşamsal olma hali. [695]

yaşantı a. 1 yaşanılanlardan, görülenlerden, duyulanlardan, edinilenlerden sonra kişide kalan şey; yaşam deneyimi. (*l'expérience vécue*): «Dünya üzerindeki izlenimler, olayların bıraktığı izler, karşılaşmalar, baştan geçenler, kısaca yaşantılardır bunlar.-NU.» **2** yaşanılan bir an

parçası, yaşamın bölümleri: «günlük duygusal yaşantıların karşılığını bulmak için -SKA.»

yaşarlık a. yaşıyor olma durumu: «Eleştiri sözcüğü, dilin her kesimine yerleşmiş, yaşarlık kazanmış yeni sözcüklerimizden biridir.-EmÖ.»

yatay s. mat. çevren düzlemine koşut olan, yerçekimi doğrultusuna dikey olan. [2630]: «Bu saat, gökkutbu doğrultusunda bir çubuk ve yatay bir düzlemden ibarettir.-AK.»

yatırım a. kazanç sağlayan bir işe para yatırma. [1909]: «Altyapı yatırımları, üzerine yapılan üretken yatırımların verimini artıran veya onların yapılmasını sağlayan cinsten yatırımlardır.-AKı.»

yay a. mat. bir eğriden alınan parça.

yayım a. gazete, dergi, kitap gibi okumaya yarayan nesnelerin basılıp dağıtılması ya da dinlenilecek şeylerin radyo ile yayılması, yayımlamak işi. [1811/2]: «Kitap ve broşür yayımı izne bağlı tutulamaz-Anayasa.», «yalnızca yayım olanaksızlığıdır belki de.-RM.»

yayımcı a. bir yapıtı yayın halinde ortaya koyan ya da süreli yayın çıkaran kimse. [395; 1788]: «Yazarlar ve

yayımcılar okurun dilek ve isteklerine aldırış etmeden işlevlerini sürdürürler.-FO.»

yayımcılık a. yayımcının işi. [396]: «(Bu yıl) Yayımcılığın, sürümün, ilginin kör ve yoz yıldı-RM.»

yayımlamak 1 yayın halinde ortaya koymak: «Türkiye’de yayımlanan gazete ve dergilerin toplatılması ... ancak hâkim kararıyla olabilir.-Anayasa.» 2 dinlenilecek şeyleri radyo ile yaymak: «Sayın dinleyiciler, şimdiye değin Arı Dile Doğru adıyla yayımlanan programımız-AP.» 3 (bir şeyi) gazete, dergi, radyo gibi yayım araçlarıyla duyurmak: [1811]: «Üstelik düşüncesini Kurumun organları içinde tartışmayarak Kurum dışındaki bir gazetede yayımlamaktadır.-ÖAA.»

yayın a. gazete, dergi, kitap gibi yayımlanmış şeyler. [1812]: «Sadece dil ve edebiyat, eğitim, kültür ve yayınlar bakımından dikkati çeken, ehemmiyetli birkaç husus üzerinde duracağım.-FKT.»

yayındırma a. fiz. ışığı, pürüzlü bir yüzde yansıtma.

yayınevi a. dergi, kitap gibi okunacak şeyler basıp dağıtan ya da satan yer: «Kitabın yayımlandığı yayınevi ... fikir ürününü değerlendirmekte

... geçerli bir kriter haline gelmiştir.-OS.»

yayınık s. fiz. yayınmış, yayınmaya uğramış (ışık): «Yayınık bir ışıktaki belirgin bir ışık doğrultusu görülmez.-Rİ.»

yayınma a. fiz. ışığın, pürüzlü bir yüzeyin her noktasında yansıyarak pek çok doğrultularda yayılması olayı: «Göğün mavi renge bürünmesi de yayınmadan ileri gelir.-Rİ.»

yayman bkz. yayımcı: «sağbeğenili yaymanlarımız olsaydı-AB.»

yazar a. öykü, roman, deneme, oyun gibi düzyazı türlerinde yapıtlar veren, gazete ve dergilere yazılar yazan kimse; uğraşı yazı yazmak olan kimse. [1502]: «yazarm okura açık olması-NU.»

yazarlık a. yazarın işi, uğraşı: «Yazarlık mesleğinin gereği olarak politika sorunlarına daldım.-İS.»

yazgı a. fels. bütün olan bitenleri ve gelecekte olacakları hazırladığına ve yönettiğine inanılan doğaüstü güç. [1082; 1526]: «Roma çağının önemli bir dönemi, dolayısıyla daha başka ulusların yazgısı kim bilir ne çok değişecekti.-NU.»

yazgıcı s. 1 yazgıya inanan, yazgıya boyun eğen (kimse): «Bu yüzdendir ki hastalanan

gerekirci hekime gider, çünkü sonucu değiştirebilir; hastalanan yazgıcıysa yatağa girip sonucu bekler, çünkü ne etse bu sonucu değiştiremez.-OH.» 2 a. fels. yazgıcılık öğretisini benimsemiş kimse. [518; 1083]: «Bilimsel bilgilerden yoksun bulunan ilk insanlar, bütün olup bitenleri üstün bir gücün yönetimine bağlayarak yazgıcı bir anlayışa varmışlardır.-OH.»

yazgıcılık a. fels. bütün olan bitenlerin Tanrıca önceden ve değişmez bir biçimde kararlaştırıldığına inanan öğretisi. [519; 1084]: «Antikçağ Yunan felsefesi de yazgıcılık anlayışını güden bir felsefedir.-OH.»

yazıbilim a. bir kimsenin el yazısından o kimsenin ırasını ve duygularını anlama çalışması yapan bilim. [615]: «Yazıbilim bir kimsenin karakterini ... el yazısından çıkarabileceğini ileri sürmektedir.-AG.»

yazıbilimci a. yazıbilimle uğraşan uzman.

yazıbilimcilik a. yazıbilim uzmanlığı.

yazım a. sözcüklerin yazılışında kullanılması kabul edilmiş olan harf düzeni. [923]: «Kurallar ne kadar sade olur-

sa olsun yazım birliği o kadar kolay sağlanır.-ÖAA.»

yazın a. 1 şiir, öykü, roman, oyun, deneme, eleştiri gibi yazı türlerini içine alan kavram. 2 yazı türlerinin kural-ları ve bunların öğretimi ile uğraşan bilim kolu. 3 bir ulusun yaşamı boyunca ortaya konmuş, yazı yapıtlarının topu: Türk yazını, İngiliz yazını gibi: «*Böylesi şairlerin bir daha yazınıımıza gelmemesini-AB.*» 4 bir dilde, herhangi bir çağda, dönemde ya da yolda ortaya konmuş yazınsal tutum: Divan yazını, halk yazını, Servetifünun yazını gibi. [392]

yazıncı a. yazınla uğraşan kimse. [393]: «*Kendimden biliyorum da anlıyorum bugünkü yazıncılarınızın kaygısını.-NA.*»

yazıncılık a. yazınla uğraşma işi. [394]

yazınsal s. yazınla ilgili, yazına değgin, yazın ürünü olan. [390]: «*basına sıçrayan yazınsal kaynaşma-FO.*»

yazınsallık a. yazınla ilgililik, yazına değginlik, yazın ürünü olma hali. [391] «*kimi okurlar, yazınsallık tutkunu-durlar, her okudukları yazınsal olmalıdır.-AP.*»

yazışma a. ayrı ayrı yerlerde bulunanlar arasında, herhangi

bir konuda, karşılıklı olarak yazı ile haberleşme işi. [621; 1485]: «*yazışmalarla Anadolu'daki kolordu ve tümen komutanları uyarılmıştı.-FO.*»

yazışmak karşılıklı olarak yazı ile haberleşmek. [1486]

yazıt a. gömüt taşı, anıt gibi şeyler üzerine kazılmış yazı. [1164]: «*Ta Orhun Yazıtları'ndan başlayarak-AB.*»

yazman a. herhangi bir kuruluştaki yazışmaları yöneten ya da yazı işleriyle görevli bulunan kimse. [1120; 2061]: «*Başkanlık divanına iki tutanak yazmanı seçildikten sonra-*» ☉ **genel yazman a.** bir kuruluşun, bir kurumun, bir derneğin yazışma ve genel yönetim işlerini yürüten sorumlu ve yetkili kimse. [1116; 2640]: «*Genel Yazmanın basın toplantısı, Kurltaydan birkaç gün önce-dir.-ÖAA.*»

yazmanlık a. 1 yazmanın görevi: «*yazmanlıklara da seçimler yapıldıktan sonra, görüşmelere başlanmıştır.-*» 2 yazmanın orunu: «*Türk Dil Kurumu Genel Yazmanlığına bir dilekçe vererek, işe alınmasını istemişti.-*» [1121; 2068]

yeğ s. ötekine üstün tutulan, daha iyi diye düşünülen, daha iyi sayılan. [1655]: «*Us-*

ludan yeğdir delimiz.-Muh-yi.», «Bir sağık yeğ imiş dün-ya malından.-Pir Sultan Ab-dal.» ☉ yeğ tutmak üstün tutmak, yeğlemek. [2517]: «*Bunlar, iç dünyalarımı dış dünyadan yeğ tutmağa pek gönüllüdürler.-SB.*»

yeğın s. azışık, baskın. [2235]
yeğınlemek bkz. yeğınleşmek
yeğınlenmek bkz. yeğınleşmek
yeğınleşmek yeğın bir duruma gelmek, yeğın bir hal almak, azışmak. [2234]: «*Rüzgâr bir-den yeğınleşince ortalık toz duman oldu ve çok geçmedi, yeğın bir yağmur başladı.-AP.*»

yeğınlık a. fiz. bir etkinliğin ya da bir gücün gittikçe yük-selme ya da alçalma du-rumlarından her biri. [2233]: «*Varlığımız bir yandan kadın-la birleşmeyi dilerken, öte yandan aynı yeğınlıkla kadını yadsır-CÜ.*»

yeğlemek üstün tutmak, yeğ tutmak, bir şeyi yeğ görüp ona yönelmek. [2517]: «*Türk-çeyi yeğlemek düşüncesini bir yana bırakarak.-ÖAA.*»

yeğni s. tartıda ağırlığı az gelen, ağır karşıtı. [632]: «*Bu en büyük aldatma ve en yeğni sözle aldanma ... -YK.*»

yeğnilik a. yeğni olma hali. [633]: «*Ağır bir yargı, bir yeğnilik damgası, onu bir*

yediniz mi, bittiniz artık-NA.»
yengi a. oyun, güreş, savaş gibi karşılıklı uğraşlarda karşısın-dakine üstün gelmek eylemi. [579; 1569]: «*Düşünüler alanında yengi, yenilgi ol-madığını anlamıyorlar mı? -NA.*»

yeniçağ a. İstanbul'un ele geçiri-lişinden (1453) «Fransız Dev-rimi'ne (1789) değin süren tarih bölümü: «*Demokritos'un tabiat felsefesi ancak ye-niçağın başlarında ele alınıp geliştirilecektir.-MG.*»

yenidendoğuş a. 1 kendine gelme ve eski iyi biçimini, halini yeniden kazanma, ye-niden doğma işi: «*Çöküş, bir yenidendoğuşun kaçınıl-maz şartıdır-AD.*» 2 Avrupa'da, ortaçağdan sonra ortaya çıkan ve eski, klasik bilim ve sanata dayanan çığır. [1990]: «*Fransızca bir sözcük olan renaissance deymi yeni-dendoğuş demektir.-MG.*»

yenik s. yenilmiş, yengiye uğ-ramış. [1262]: «*Birinci Dün-ya Savaşı'ndan yenik çıkan ... Türkiye ... liberal bir dü-zenle yönetilmeye elverişli değildi.-EG.*»

yenilgi a. oyun, güreş, savaş gi-bi karşılıklı uğraşlarda karşı-sındakine alt olma, yenilme. [1261]: «*büyük bir siyasi ye-nilgi-Aİ.*»

yenilmek yenilgiye uğramak.
[1264]

yenmek yengiye uğratmak, alt
etmek, üstün gelmek. [1263]

yerberi *a. gökb. ve coğr. ay'ın*
ya da yapay bir gezegenin
yörüngesinde yeryuvarlığına
en yakın nokta: «Ay'ın do-
laşmasında ise, Yer'e yakın
oluşuna göre, yerberi, uzak
oluşunagöre yeröte denir.-Rİ.»

yerbilim *a. yer'in geçmiş çağ-*
lardaki oluşunu, yer kabuğu-
nun yapısını ve ondaki de-
ğişimleri inceleyen bilim.
Yerbilim, maden arama işiy-
le, taşlılar ve kayaların du-
rumları gibi şeylerle de uğ-
raşır. [1067]

yerbilimci *a. yerbilimle uğra-*
şan kimse, yerbilim uzmanı.
[1068]

yerçekimi *a. fiz. yer'in, yakı-*
nındaki nesneleri kendine,
üstündeki nesneleri merkezine
doğru çekmesi olayı. [267]:
«Ali, yerçekiminin kahrına
uğramış bastıbacığın biridir.
-TÖ.» ☉ *yerçekimi ivmesi*
gökb. serbest düşen bir
nesnenin kazandığı ivme.

yerel *s. yeri sınırlı, dar sınırlı,*
yayılmamış, bir yere bağlı.
[1265; 1416]: «Yerel rüzgâr-
lar iki bölümde toplanır.-Rİ.»

yerellik *a. bir yere ilişkinlik,*
yerel olma hali. [1266; 1417]

yergi *a. yaz. yermek için yazı-*

lan yazı ya da söylenen söz.
[729; 731]: «*alınacak yergi-*
leri o açıklamış.-NA.», «*Bu-*
gün elimizde bir destan par-
çası ile birkaç yergisi vardır.
-MG.»

yergici *a. yaz. yergi yazan ya*
da söyleyen kimse, yeren
kimse. [710]: «Eşref bir yergici
değil, bir sövgücüdür.-NA.»
yerinme *a. yerinmek eylemi.*
[1771]: «*Acınmalardan, ye-*
rinmelerden yana pek zengin-
dir ömrümüz.-NU.»

yerinmek yaptığı bir işin yanlış
ya da uygunsuz sonuç ver-
diğini görerek yapmış ol-
duğuna acınmak. [1772; 1906]

yerme *a. yermek eylemi. [729;*
2740]: «Yukarıya aldığımız
sözlerinden anlaşılıyor ki ko-
nuya değer verdiği zaman
kendisini kollar, yerme yoluna
sapmazmış.-ÖAA.»

yermek 1 beğenmemek: «*poli-*
tikacıyı yermek de doğru ol-
maz.-MCA.» 2 (birinin ya da
bir şeyin) kötülüklerini söy-
lemek. [2741] 3 (birinin ya
da bir şeyin) alaylı bir dille
kusurlarını söylemek. [730]

yeröte *a. gökb. ve coğr. ay'ın*
ya da yapay bir gezegenin
yörüngesinde yeryuvarlığına
en uzak nokta: «Ay'ın do-
laşmasında ise, Yer'e yakın
oluşuna göre yerberi, uzak olu-
şuna göre yeröte denir.-Rİ.»

yerözekçil s. 1 gökb. başlangıç noktası olarak yerin özeğini alan (devinim). **2 fels.** yeryuvarlağını acunun en önemli varlığı ve özeği sayan (öğreti).

yersel bkz. yerel, yöresel: «İzlenimciler zamanla yersel renk diye bir şey olmadığını ... anlarlar.-SB.»

yersellik bkz. yerellik, yöresellik: «Ulusallıktan, yersellikten ... sektiğimiz ölçüde evrensele bittiğimizi sanıyoruz.-ME.»

yersizme a. yerb. bir katmanın bitişik bulunduğu yerden ayrılarak yerini değiştirmesi.

yeryuvarlağı a. üstünde yaşadığımız gökcismi. [1219]

yeryüzü a. yeryuvarlağının üstü: «yeryüzünde ilk meydana gelen canlılar.-MG.»

yetenek a. ruh. bir şeyi yapabilmek, bir etkiyi alabilme gücü. [1075]: «okuduğunu anlama yeteneği geliştirilmeyen gençler-AKa.»

yetenekli s. yeteneği olan: «Bir kimse yalan söylemek istiyorsa, yetenekli bir yalancıysa sözle eksiksiz başarır bu işi.-AG.»

yeteneklilik a. yeteneği olma hali.

yeteneksiz s. yeteneği olmayan.

yeteneksizlik a. yeteneği olma hali.

yeter s. gereksemeye yetecek

nicelikte olan. [1086]: «huzuru sağlamak için yeter bir sebep-Aİ.»

yeterli s. 1 gereksemeye yetecek ölçüde. [1086; 1158]: «Şöyle, yeterli bir gözden geçirme ile anlaşılacaktır bu.-AP.» **2** görevini yerine getirebilme gücü olan. [405; 410]: «Onu bu işte yeterli bulmak, doğrusu ya, hiç akla gelecek şey değildi.-AP.»

yeterlik a. 1 bir iş için gerekli bilgiye sahip olma hali. [409]: «Bugün artık milli savunmadaki usul ve araçların etkililiği ve gücü, kişilerin kişisel karakterlerinin, niteliklerinin ... teknik yeterliklerinin ortaya vurulmasına bağlıdır.-İA.» **2** yetme, yeter olma hali. [1157]: «Görüşme uzayınca üyelerden birkaçı yeterlik önergesi verdi.-» ⊙ **yeterlik önergesi** bir toplantıda, görüşülen bir konu üzerindeki konuşmaların yeterli olduğunu ileri süren önerge. [1162]

yeterlilik a. gereksemeye yetecek ölçüde olma hali, noksansızlık. [1159]: «İnsan hayatında, yeterlilik duygusu varlığı tehlikelerden uzak bir şekilde devam ettirebilme imkânı, yetersizlik duygusu ise, yokluğun yakınlığı anlamını taşır.-HÖ.»

yetersayı *a.* bir kurulda, toplantının açılabilmesi için gerekli üyesayısı. [1828]: «*TBMM'nin toplantı yetersayısı, her iki Meclis üye tamsayısı toplamının salt çoğunluğudur.-Anayasa.*»

yetersiz *s.* 1 gereksemeye yetecek ölçüde olmayan. [1160] 2 görevini yerine getirebilme gücünde noksanlık olan. [411]

yetersizlik *a.* 1 gereksemeye yetecek ölçüde olmama hali. [1161]: «*proje kredilerinin ise, yetersizlik gerekçesi, verilecek krediyi azaltıyor.-EG*» 2 görevini yerine getirebilme gücü olmama hali. [412]: «*ve yetersizlik içerisinde halkı idare etmeğe heveslendiği -İA.*»

yeti *a.* ruhb. insandaki düşünme, anlama, kavrama gibi doğal güçlerden her biri, doğal yatkınlık. [1352]: «*Herkesin kendine uygun yetiyle bezendiği sıkıdüzenli bir toplum bu.-NU.*»

yetingen *a.* elindekiyle yetinen, gözü çokta olmayan. [1101]: «*Yiyecek konusunda yetingendir.-NŞK.*»

yetingenlik *a.* elindekiyle yetinme, gözü çokta olmama hali. [1102]

yetinmek bir şeyi yeter bulup dahasına gereklik görmemek,

onunla kalmak. [881]: «*sanatta geri kalmış olmamızı söylemekle yetinemeyiz.-ÖAA.*»

yetiştirici bkz. üretici

yetiştirim *a.* eğitb. bir insanı ya da hayvanı şu ya da bu ereğe göre birtakım yeteneklere eriştirme işi: «*Demek ki teknikler insan yetiştiriminin 'norm'larıdır.-NŞK.*»

yetke *a.* 1 ruhb. bir kimsenin, yeterliğiyle kendine sağladığı güven: «*Kendi alanında bir yetkedir o.-AP.*» 2 buyurma, yaptıрма gücü. [1877]: «*Sözümüzü dinletmek için gereken yetke de, yetki de yoktur bizde.-NA.*»

yetki *a.* bir işi yapmaya yeterli olma hali ya da bir işi yapmada göreve dayanan hak. [2028]: «*Kurum'un gelir-giderini denetlemek yetkisi-PS.*», «*yetkilerini kötüye kullanmakta idi.-FRA.*»

yetkili *s.* yetkisi olan (kimse). [2031]: «*Başarılı her görevli kendisini en yüksek yetkili kadar güvenli ve kişilikli gör-sün-MRİ.*»

yetkililik *a.* yetkili olma hali. «*Bu işte yetkililik ya da yetkisizlik söz konusu değil, yeter ki iş yapılsın.-AP.*»

yetkin *s.* 1 olgunlaşmış (meyva): «*Şeftalilerin yetkinlerini toplamaya başladılar bile.-*» 2 kendisine gereken olgunlu-

ğa, bütünlüğe erişmiş. [1622; 1742]: «*En yetkin çeviri diye bir şey bilmiyorum ben. -NU.*»

yetkinleşmek olgunlaşmak, yetkin bir duruma gelmek. [1623; 2457]: «*Nasıl matematik bilimler yetkinleştikçe teknik bilimlere olan hizmeti artarsa-NU.*»

yetkinleştirmek yetkinleşmesini sağlamak, yetkin bir duruma getirmek. [2458]

yetkinlik *a.* yetkin olma hali. [1136; 1624; 1743]: «*Hiç bir anadil yetkinlikte daha iyisini aratmazlık etmez.-NU.*»

yetkisiz *s.* bir işi yapmada yeterli olmayan ya da bir işi yapmada göreve dayanan hakkı olmayan. [2029]: «*Birtakım bilgisiz ve yetkisiz kimselerin uydurduğu kelimeler Türk dilini bozmakta-FKT.*»

yetkisizlik *a.* bir işi yapmada yeterliği ya da göreve dayanan hakkı olmama hali. [2030]

yetmezlik *a.* (bir şeyin) görevini yerine getirememesi hali. [1161]: «*Transplantasyondan sonra kalb ritmine, yetmezlik belirtilerine ve çevresel dolaşım basıncına ait değişiklikler ve bunların açıklamaları en iyi onun tarafından yapıldı.-HDa.*»

yığılışma *a.* bir yerin alacağını-

dan daha çok sayıda kimsenin ya da şeyin o yerde toplanmasından doğan sıkıntı. [1061]: «*Otobüslerdeki yığılışma yüzünden, o sıcakta yaya gitmeyi göze aldım.-*»

yığışım *a. yerb.* kırıntı ve döküntülerin sonradan birleşip sertleşmesiyle oluşan kaba külte. [1181]: «*Hani coğrafyada konglomera dediğimiz, taş, kum, çakıl ve toprak gibi şeylerin karışımından oluşmuş yığışım vardır.-EmÖ.*»

yıkı *a.* yıkılan bir kentten ya da yapıdan artakalan şey. [654]: «*Ormanda gezerken bir şato yıkısına rastlayan ve-*»

yıkım *a.* 1 büyük acıya ya da derde yol açan şey; yıkacak denli büyük dokunca. [532]: «*Tüm susmak yıkımdır insan için.-NU.*» 2 yok olma. [713; 1280]: «*Münih'ten sonra Hitler de böyle düşünüyordu, bu sanıları kendi yıkımıyla sonuçlandı.-AG.*» 3 yerle bir olma. [713; 1280]: «*bu ilke, edebî anlatımını Sodom ile Gommorra'nın yıkımı öyküsünde bulmuştur.-AG.*»

yıkıntı *a.* yıkılmış bir nesnenin parçaları. [460]: «*uzaktaki yıkıntılara, eski bir kaleye yer yer ayışığı vurmuş.-GA.*»

yıl *a.* ocak ayının birinde başlayıp aralık ayının otuz birinde sona eren on iki ay-

lık zaman dönemi. [2079]
yıldırtı a. korkuya, yıldıya sal-
 ma eylemi. [2532]: «*Kendile-
 rine komando adını verenler,
 ortalığa yıldı saçıp ülkede
 bir yıldırtı havası yaratmak
 istiyorlar.-AP.*»

yıldönümü a. bir olayın üze-
 rinden bir yıl geçtikten sonra
 yeni bir yıla başladığı gün.
 [2080]

yıldı a. içi birdenbire saran
 yengin korku. [335; 2532]:
 «*Yılanı görünce yıldıyla ir-
 kildi.-AP.*»

yıldı a. at, eşek, katır gibi tek-
 tırnaklı hayvan sürüsü: «*ken-
 dimizi aşan kaygımız olma-
 yınca, bizi yıldılardan ayıra-
 cak ne kalır?-NA.*»

yıllık a. yılda bir çıkan ve belli
 bir konuda ya da her konuda
 o yılın olgularını veren kitap:
 «*Yıl sonunda yayımlanan çe-
 şitli anlayıştaki yıllıklar ken-
 di yönlerinden bunu yapmağa
 çalışmıyorlar mı?-MD.*»

yineleme a. yeni baştan söyle-
 me ya da yapma. [2462]:
 «*bu yetkileri ... üç kez daha
 yinelemesi nasıl ve neyle an-
 latılabilir?-FO.*»

yinelemek yeni baştan söylemek
 ya da yapmak. [2463]

yinelenme a. yeni baştan söy-
 lenme ya da yapılma: «*Ve'-
 lerin art arda yinelenmesi de
 bundan.-EmÖ.*»

yinelenmek yeni baştan söy-
 lenmek ya da yapılmak:
 «*Yinelenene yinelenene anlamını
 yitirdiği sanılan birtakım söz-
 lerin-BK.*»

yitik s. yitmiş olan. [1128; 2732]
yitim a. yitirmek olgusu.

yitirim a. yitirmek işi: «*Sık sık
 toplanma zorunda olan ka-
 labalık kurulların iş çıkart-
 mayı zorlaştırması, gereksiz
 zaman yitimine yol açma-
 sı.-SLM.*»

yitirme a. yitime uğratma. [1125;
 2733]: «*Bu değişikliği bir
 kopma ve yitirme ... olarak
 sezinleriz.-CÜ.*»

yitirmek yitime uğratmak.
 [1126; 2734]: «*Bir şeyler yi-
 tirmek ağırına gidiyor-GA.*»

yitme a. yitmek eylemi.

yitmek 1 yok olmak: «*Bir etki
 altında eriyiverecek, yitip izi
 kalmayacak benlik de benlik
 midir?-NA.*» 2 ortadan sili-
 nip gitmek: «*öyle ki yerli ya-
 zılar yitivermiş onların ara-
 sında.-NA.*» 3 ortadan kalkıp
 ne olduğu, nerede olduğu bi-
 linmemek: «*Yiten para cüz-
 danını buldun mu? diye so-
 runca-*» 4 elden boşu boşuna
 çıkıp gitmek: «*Yiten zama-
 na acıyorum.-*» [1127; 2469;
 2735]

yoğaltım a. üretilen nesnelerin
 kullanılıp harcanması, tü-
 ketim. [1007]: «*Üretim yoğal-*

tımı karşılayamazsa darlık olur ve fiyat yükselmeleri görülür.»

yoğaltmak üretilen nesneleri kullanarak yok etmek, tüketmek. [1008]

yoğrum *a. ruhb.* yoğurulup biçim alma, yetiştirme yolu. [2552]

yoğun *s. 1* (sıvı) ağır, koyu: «zeytinyağı yoğun bir sıvıdır.» 2 sık, birbirine yakın, iç içe girmiş, üst üste binmiş: «Bir unutulmuşluğu öyküleyen o yoğun ormanda.» -*AP.*», «Türkiye’de... yoğun bir faaliyet vardır.» -*İS.* 3 fiz. yoğunluğu¹ çok olan. [1141; 1745]

yoğunlaşma *a. 1 fiz. ve kim.* bir bugünün sıvılaşması; bir sıvının koyulaşması. 2 yoğun hale gelme. [2454]: «bilincin eksiksiz bütünlüğünde yoğunlaşmasıdır.» -*NU.*»

yoğunlaşmak *1 fiz. ve kim.* (buğu) sıvılaşmak; (sıvı) koyulaşmak. 2 yoğun hale gelmek. [2455]: «Hele son hikâyelerinde düşlerin baskısı daha da yoğunlaşmıştır.» -*SB.*»

yoğunlaştırma *a.* yoğun bir duruma getirme. [2464]

yoğunlaştırmak yoğun bir duruma getirmek. [2465]

yoğunluk *a. 1 fiz.* bir özdeğin bir birim oylumundaki kütlesi, yani bir özdeğin oylumuna göre ağırlığı: «yeryü-

züne yaklaştıkça havanın yoğunluğu artmaktadır.» -*AK.*»

2 sıklık, iç içe geçmişlik, üst üste binmişlik. [1140]: «belli yoğunluktaki bir bilinç düzeyini-*NU.*» 3 sine. bir filmin saydamlık derecesi.

yoksama bkz. yadsıma

yoksamak bkz. yadsımak: «Korumuz aktüaliteyi yoksamak değil-*MCA.*»

yoksul *s.* kendisini geçindirecek malı, parası, geliri az olan ya da hiç olmayan ve geçinmekte pek çok güçlük çeken. [498]: «refah katlarındaki yerlerine göre yoksul ya da zengin sayılırlar.» -*RE.*»

yoksullaşmak yoksul hale gelmek. [499]

yoksullaştırmak yoksul hale getirmek. [500]: «Bunu, dili kısırlaştırmak, yoksullaştırmak gibi görenler-*EmÖ.*»

yoksulluk *a.* yoksul olma hali. [501; 2728]: «Çünkü yoksulluk nispi bir kavramdır.» -*RE.*»

yoksun *s.* belli bir şeyin yokluğunu çeken. [1275]: «çabucak beğenmek hakkından yoksun tutuyorum sizi.» -*GE.*»

yoksunluk *a.* belli bir şeyin yokluğunu çekme hali. [1276]: «Ben çoktan büktüm boynumu, o yoksunluğa katlandım.» -*NA.*»

yokumsama bkz. yadsıma: «Kutsallık düşkünleri ne derse de-

sin bu yokumsamaların zaman zaman yersiz kaçmadığı da söylenebilir.-NU.»

yokumsamak bkz. **yadsımak**: «*Tabiattan Tanrıya değin birçok gücü yokumsadığımız olmuştur.-NU.»*

yoldüzer a. önündeki geniş bıçakla toprağı sıyrıp engebe-leri kaldıran, paletli, çok güçlü bir yol yapım makinesi. [252]: «*Yoldüzerlerin bıraktığı kaba topraklar çamur oldukça arabamız kayıyor.-MEL.»*

yolluk a. görev gereğı bulunduğu yerden başka bir yere gönderilen görevliye yol harcamalarını karşılamak üzere verilen para. [659]: «*TBMM. üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir.-Anayasa.»*

yolsuz s. uygunsuz; olması gerekene, doğru yola, kurallara aykırı

yolsuzluk a. yolsuzca davranış, kötüye kullanma. [2169]: «*milyonluk kredi yolsuzluklarından-ÇA.», «Hele bunca yolsuzluk hikâyesinden ... sonra koltuğunu koruyabilir-se-İS»*

yontu a. taş, tunç, mermer, pişmiş toprak gibi dayanıklı özdeklerden yapılmış insan ya da hayvan görüntüsü, simgesi. [723]: «*Kesinlikle deni-*

lebilir ki, bir resim, bir yontu, müzik, tiyatro, roman gibi sanatların-SKA.»

yontucu a. yontu yapan kimse, yontu sanatçısı. [724]: «*Selâm sana devrimci Türk öğretmeni! Selâm sana yarınki ileri kuşakların korkusuz yontucusu!-NN.»*

yontuculuk a. yontucunun uğraşısı. [725]

yontuk s. coğr. yontulmuş, aşınmış, kabartı yerleri silinmiş (biçim): «*İşte buna yontuk denilmektedir ki, Almanca Rumpf kelimesinin karşılığıdır.-Rİ.»*

yontuklaşma a. coğr. türlü yapıdaki yeryüzü biçimlerinin dış etkilerle aşınarak düzce, dalgalıca bir biçime girmesi olayı.

yordam a. bir şeye alışmış olmaktan doğan yeti. [1352]: «*ve sonra toplum el yordamı ile kendine elbet yeni bir düzen kurmaya çalışacaktır.-NN.», «Her yapıt ayrı bir okuma yordamı gerektirir bence-TY.»*

yoru a. düş yorumu. [2266]

yorum a. yorumlamak işi.[2443]: «*Yanlış yorum bunların hepsi, dedi.-ÇA.»*

yorumcu a. 1 açıkça anlaşılmayan bir söz ya da davranışa açık anlam yükleyen, açıklayıp anlatan, anlaşılır kılan

kimse. [1608; 2444]: «*Sinemanın bu çöküşüne dostları ve yorumcuları yardımcı olmuştur.-NÖ.*» 2 müz. bir müzik yapıtını yeni bir duyarlılıkla çalan kimse. [810]: «*Bir yorumcu çok küçük yaşlarında harika çocuk olarak tanınır, 49 yılı aşan süre konser sahnelerinde kalırsa dinleyici o yorumcunun yaşlanmasını bir türlü kabul etmeyip her an taze enerji ve yenilik bekliyor.-FY.*»

yorumculuk a. yorumcunun yaptığı iş.

yorumlama a. açıkça anlaşılmayan bir söz ya da davranışa açık bir anlam yüklemek; açıklayıp anlatma, anlaşılır kılmak. [2445]

yorumlamak 1 açıkça anlaşılmayan bir söz ya da davranışa açık bir anlam yüklemek. 2 açıklayıp anlatmak, anlaşılır kılmak. 3 müz. bir parçayı özüne giden bir biçimde çalmak. [2446]: «*Bir bestenin kötü yorumlanmasından kaçınılmalıdır.-MRG.*»

yoz s. işlenmemiş, el değmemiş (tarla, toprak); doğaya başboş bırakılmış ve bu yüzden evcillikte edindiği şeyleri yitirmiş (hayvan); doğada olduğu gibi kalmış (bitki).

yozlaşma a. yozlaşmak eylemi. [2522]: «*Hamamizade*

İhsan, Halil Nihat, Muhiddin Raif gibi ozanlar için, dilimizin yüzyıllardır geçirdiği değişmeler bir yozlaşmadır.-NA.»

yozlaşmak sonradan edindiği iyi niteliklerini yitirmek, soysuzlaşmak. [2523]: «*o memleket ... çöker, uydulaşır, yozlaşır-İS.*»

yön a. bir kimsenin yüzünün dönük bulunduğu yan ya da birşeyin yüzlerinden herhangi birinin baktığı yan. [306; 1011; 2340]: «*gerekli havanın her yönde yaratıldığını-İS.*»

yöndeş s. mat. aynı yöne dönük olan.

yöndeşlik a. yöndeş olma durumu.

yönelim a. 1 biy. bitki, hayvan gibi dirimli varlıkların, ışık, ısı, besin gibi türlü uyarıcı nedenlerin etkisi altında bu uyarıcıların doğrusuna ya da tersine yer değiştirmeleri olayı. 2 ruhb. eğilim: «*Bu yüzden de insanî içerik bakımından yeni bir yönelim, ayırt edici bir nitelik koyamıyorlar yapıtlarına.-EC.*»

yöneliş a. yönelme işi; yönelme biçimi: «*Onun mizah hîkâyeciliği ile halka yönelişindeki amaç-TA.*»

yönelme a. yönelmek eylemi: «*halka yönelmenin zorunluluğuna inanıp-BFA.*»

yönelmek yüzünü belli bir yöne doğru çevirmek, belli bir yön tutmak, bir şeye doğru gitmek ya da dönmek. [2588]: «*lehinde karara yönelmek zorundadır.-İS.*», «*Atatürkçülük kendi öz kaynaklarına dönmek ve Batıya yönelmek demektir.-FKT.*»

yönelti *a.* doğrultu. [1011]: «*E-sasen, buraya kadar teorik sapmaların kaba çizgilerini verirken de, bu yöneltide bulunuyorduk.-MK.*», «*Başka bir deyişle, genel isteğe rağmen değil, genel istek yöneltisinde ve onun önünde giden bir davranış sözkonusu.-MüS.*»

yöneltme *a.* bir şeyi bir şeye doğru çevirme. [2586]: «*Bilinçlenme ve ekonomik sıkıntının, halkı gerçek halk hareketine yöneltmesi her zaman beklenebilirdi.-ÇÖ.*»

yöneltmek bir şeyi bir şeye doğru çevirmek. [2587]: «*Bana yönelttiğiniz sorunun yanıtını şu anda vermek isterdim ama-AP.*»

yönerge *a.* herhangi bir konuda tutulacak yol üzerine üst orunlardan alt orunlara ve örgütlere ya da üst aşamadakilerden astlara verilen buyruk. [368; 2329]: «*Ölümsüz Atatürk'ün dil devrimi ile ilgili baş yönergesi,*

dilimizi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmaktır.-AP.», «*yukardan aşağıya doğru yayılan yönerge ve bilgiler-BO.*»

yönetici *a.* 1 bir ülkenin yönetimi ile ilgili görevli: «*bizim yöneticilerimiz arasında-NN.*» 2 bir kuruluşta yönetimle uğraşan kimse. [819]: «*O derneğin yöneticilerinden biri-»*

yöneticilik *a.* yöneticinin görevi.

yönetim *a.* bir işi yürütmek, çekip çevirmek, yönetmek işi. [818]: «*Türkiye'nin yönetimini elinde bulundurmakta-COT.*» ☉ yönetim kurulu bir kuruluşu yöneten kurul. [822] ☉ yönetim yeri bkz. yönetimevi: «*La Vie Modern gazetesinin yönetim yerinde Monet için bir sergi düzenlendi.-SB.*»

yönetimevi *a.* bir işin yönetildiği yer. [821]: «*Cumartesi öğle sonlarında Yeni Adam dergisinin yönetimevinde toplantılar olurdu.-AN.*»

yönetimsel *s.* yönetimle ilgili. [823]: «*Yönetim bakımından da, bağımsız olarak, yani bir başka organın yönetimsel-siyasal hiyerarşik direktifi ... altında olmayarak yönetilmesidir.-BS.*»

yönetme *a.* bir işi çekip çevirme, yürütme.

yönetmek bir işi çekip çevirmek, yürütmek. [820; 2435]
 yönetmelik *a.* bir işin yönetiminde tutulacak yolu madde madde gösteren kâğıt ya da kitap. [2330]: «*Resmî yazışmalarda, kanun ve yönetmelik dilinde-ÖAA.*»

yönetmen *a.* 1 bir işi yöneten kimse. [1594]; 2 *tiy.* bir oyunu sahneye koyan kimse: «*Yönetmen ve oyuncu olarak-AP.*» 3 *sine.* bir çevirim senaryosunun oynayabilecek bir film haline gelebilmesi için gerekli çalışmaları yöneten kimse. [1976]: «*Yönetmen bu şekilde oynanan sahneyi bir bütün olarak alıyor.-NÖ.*»

yönetmenlik *a.* 1 yönetmen olma hali. [1596; 1977]; 2 yönetmenin işi ya da görev yaptığı yer. [1595; 1596]

yönseme *a. ruhb.* belli bir sonuca doğru yönelir gibi olmakla birlikte etkinliğe geçmemiş bulunan istek. [1423; 2479]: «*Onda, kargaşacılığa doğru yönsemeler sezilmekle birlikte-AP.*»

yöntem *a.* 1 bir şey yaparken tutulan düzenli ve dizgisel yol: «*Gelen yeni bir yöntem, yeni bir yapı, yeni bir öz değil çünkü.-AP.*» 2 *fels.* bir gerçeğe ulaşmak için tutulan ve konuları, düşünceleri düzenli olarak sıralama biçimi

minde kendini gösteren uygun düşünme yolu. [1403]: «*Gerçekten, toplumsal gerçeği bilim yöntemiyle inceleyen sosyoloji, yüz, yüz yirmi yıllık hayatının büyük bir kısmını konu ve yöntemini araştırmakla geçirmiştir.-NŞK.*»

yöntembilim *a. mant.* yöntemleri ve özellikle bunların bilimlerle ilgili olanlarını deneysel olarak inceleyen mantık dalı. [1402]: «*Bütün bu bilimler, kendi yöntembilimlerinin sınırlarını aşmaksızın, insanın kökenini ... araştırırlar.-ÇÜ.*»

yöntembilimsel *s.* yöntembilim yönünden, yöntembilimle ilgili.

yöntemli *s.* bir yönetime dayalı olarak yapılan. [1404]

yöntemlilik *a.* bir yönetime dayanılarak yapılma hali. [1405]

yöntemsel *s.* yöntemle ilgili. [1401]

yöntemsiz *s.* yöntemi olmayan; bir yönetime dayanmadan yapılan, bir kural gözetmeden ortaya konan. [1406]

yöntemsizlik *a.* bir yönetime dayanmama hali ya da yöntemsiz olarak iş görme. [1407]

yöre *a.* 1 çevre: «*Yörenize bir bakın, çabucak seçeceksiniz böylesi kişileri.-AB.*» 2 çevreden uzaklara yayılan yer-

ler: «*hangi yöreden geldiğini söylemeye bile heves etmişim. -NU.*» 3 dolay: «*Püsküllü-oğlu'nun şiirimizde beliren ortaklaşa sözdiziminin yörelerinden kaçması gerek.-CSS.*» 4 coğr. türlü derecelerden bir takım özellikleri bulunan, kendine özgü görünüşü olan bölgecik. [311]: «*ve gelişmiş yörelere, değişmekte olan yörelere kadar her çeşit yöreler vardır.-Rİ.*»

yöresel s. bir yöreye özgü olan, bir yörede bulunan, yapılan ya da olan; yerli. [1265]: «*Oysa gündeş ozanlarımızın çoğu, yöresel, yersel, somut bir okur yığını seçememişlerdir.-ME.*»

yöresellik a. yöresel olma hali: «*bir yapıtta yöresellik.-NA.*»
yörünge a. 1 gökb. ve coğr. bir göknesnesinin izlediği yol: «*gökte güneşin görünen yörüngesi olan.-Rİ.*» 2 mat. yürüyüş durumundaki bir noktanın çizdiği yol. [1272]

yurt a. 1 kişinin doğup büyüdüğü yer, baba ocağı. [1355]: «*yelerini yurdunu bırakıp Ankara'lara gelenler.-*» 2 kişiye göre, kendi ulusunun üzerinde yaşadığı ülke. [2676]: «*sayısız yurt sorunları bir yanda durup dururken.-NN.*» 3 içinde barınılan ya da başka işler görülen yapı: öğrenci

yurdu, dikiş yurdu, sağlık yurdu gibi.

yurtsama a. yurt özlemi. [325]: «*İçindeki yakıcı yurtsama onu günden güne eritirken.-AP.*»
yurtsamak yurdunu özlemek. [326]

yurtsever s. yurdunu ve ulusunu büyük bir coşkuyla seven (kimse). [2679]: «*kendi topraklarını beyaz emperyalistlerin saldırısından kurtarmak için seve seve canlarını veren yurtseverlerin ölüm-kalım savaşı.-YNN.*»

yurtseverlik a. yurtseverce davranış, yurdunu sevme hali. [2680]: «*o derece büyük yurtseverlik anlayışının kıstasını teşkil eder.-İA.*»

yurttaş a. yurtları bir olanlardan her biri. [2677]: «*ve hatta Atina'nın o zamanlar en büyük düşmanı sayılan İsparta'yı kendi yurttaşları aleyhinde savaşa teşvik eden.-İA.*»

yurttaşlık a. aynı yurdun kişisi olma hali. [2678]: «*Doğru, insan ve devlet ayrımı değil de, yurttaşlık kavramı yoktu Fransız Devrimi'nden önce.-TS.*»

yutak a. biy. ağız boşluğu ile yemek borusu arasında uzanan kısa ve kaslı yol.

yutargöze a. biy. dokuncalı özdekleri yutarak yok eden kan

gözesi. [779]: «Yutargöze *ta-
rafından küçük ve yabancı
parçaların yutulup parçalan-
ması-SK*»

yuvar *a. biy.* kandaki küçük
yuvarlak gözelerin adı.

yücelim *a. gökb.* bir yıldızın,
bir noktanın meridyen düz-
leminden en büyük yükselti
ile geçişi.

yüklem *a. mant. ve dilb.* tüm-
cede iş, oluş, kılış, yargı an-
latan, yani kısaca söylenirse,
eylem bildiren sözcük; ki
bunlar fiil, fiilimsi ya da
fiil görevli sözcük olabilir.
Örneğin «Ahmet çalışkan-
dır» tümcesinde «çalışkan»
yüklemidir: «*Birkaç yüklemi
bulunan bir cümlelerin-ÖAA.*»,
«*Her şeyden önce bu kuram-
lar, bir önermede konu ile
yüklem arasındaki zorunlu uy-
gunluğa dayanan ana man-
tık kanununu altüst eder.
-NŞK.*»

yüksekokul *a.* ortaöğretim son-
rası öğretimle uğraşan o-
kul.

yükseköğretim bkz. öğretim

yükselim *a. gökb.* bir yıldızın
saat dairesi ile gece-gündüz
eşitliği noktasının saat daire-
si arasında bulunan ve doğru
yönde olarak 0 ile 360 derece
arasında değerler alan açının
ölçümü.

yükselteç *a. fiz.* alçak ya da yük-

sek frekanslı akımların işe
yarar etkilerini artırmaya ya-
rayan araç. [120]

yükselti *a. 1 coğr.* bir yerin de-
niz düzeyinden yüksekliği.
[1957]: «*Yaylalar büyük yük-
selti yerlerdir, bu yüzden de-*»
2 gökb. bir yıldızdan görenin
gözüne gelen ışın ile çevren
düzleminin oluşturduğu açı-
nın ölçümü.

yüküm bkz. **yükümlülük**: «*Ki-
şiye yarayan öylesidir oku-
manın. Bir yüküm oldu mu,
bunaltır, giderek tiksindirir
kişiyi.-NA.*»

yükümlenmek (bir şeyi yapma-
yı) üstüne almak. [2252]

yükümlü *s.* yükümlülük altın-
da bulunan, yükümlenen.
[1327; 1620]: «*kahvecileri,
sıcak günlerde soğuk su bu-
lurdurmağa yükümlü tut-
malı.-NA.*», «*birtakım görev-
lerle yükümlü kılar-NU.*»

yükümlülük *a.* yapmaktan ka-
çınılamayan iş ya da bir işi
yapmaktan kaçınılamama ha-
li, bir işi yapma zorunda ol-
ma hali. [1329; 1621]: «*Bu ku-
rallara göre, vergi zamanı gel-
meden halka hiç bir yüküm-
lülük yüklenmemeli ve bir
memurun köylüden yükümlü
olduğundan fazla para alma-
sı halinde bu para köylüye
geri verilmelidir.-MuS.*»

yüreklenmek birine yürek-

- lilik vermek. [287; 292]: «*Meydanı bütün bütün dil devrimini benimsemeyenlere bırakmak, onların söylediklerini umursamamak, daha da yüreklendirmez mi onları?—EmÖ.*»
- yüreklenmek kendisine yüreklilik gelmek. [288]: «*Kişi ne yapar da ona yüreklenir, bilinir mi?—AP.*»
- yürekli s. çekinceyi korkusuzca karşılayan, hiç bir şeyden çekinmeyen. [289; 293]: «*Her türlü baskıya başkaldıracak kadar yürekli Atatürk gençliği—İS.*»
- yüreklilik a. hiç bir şeyden korkmama, çekinmeme hali; yürekliye yaraşır bir biçimde davranış. [286; 294]: «*Aralarından bir ikisi Shakespeare adını ağızlarına alma yürekliliğini gösterirler.—TS.*»
- yüreksiz s. korkak; yüreklilik gösteremeyen. [290]
- yüreksizlik a. korkaklık; yüreksizce davranış; yürekliği olmama hali. [291]
- yürürlük a. gereği yapılır olma durumu. [1375]: «*Senato seçimlerinin de yürürlükteki kanun çerçevesinde yapılmasını—SD.*», «*Özendigi-miz Batı demokrasilerinde fikir suçu diye yürürlükte bir hukuk kavramı bulunmadığını bir yana bırakalım—NN.*»

- yürütme a. gereğini yapma, yerine getirme, uygulama. [809]: «*yürütmenin durdurulması kararı—MA.*», «*Hükümet, devletin yürütme organıdır.—NN.*» ⊙ yürütme kurulu bir kuruluşun işlerini yürüten kurul. [812]
- yürütmek gereğini yapmak, yerine getirmek, uygulamak. [811; 936]
- yürütüm a. tüz. (bir yargıyı, bir kararı) yerine getirme, uygulama, yürütme. [935]: «*Yargıçların verdiği ceza kararlarını yürütüm savcılara düşer diye—*»
- yüzbaşı a. ask. orduda, üsteg-men ile binbaşı arasındaki aşamada bulunan subay.
- yüzbaşılık a. ask. orduda yüzbaşı aşaması.
- yüzey a. mant. bir nesneyi uzaydan ayıran dış ve yaygın bölümü, bir nesnenin dış yüzü. [2045]: «*Düzgün bir yüzey üzerinde kaydırılınca—*»
- yüzeysel s. yüzeye değgin olan, derinlere, ayrıntılara değin gitmeyen, yüzde kalan. [2044]: «*sorunlar, eskisi gibi yüzeysel olarak değil daha derinlemesine ele alınıyordu.—MD.*»
- yüzeysellik a. derinlere, ayrıntılara değin gitmeme, yüzeyde kalma hali, yüzeysel olma hali. [2047; 2048]: «*fazla başarılı olmamaları—*

nın nedenlerini dünyaya bakış tarzlarındaki yüzeysellikte ... aramalı.-MD.»

yüzgeç *a. biy.* balıkların yüzmek için kürek gibi kullandıkları kanat.

yüzölçümü *a. mat. ve coğr.* bir yüzeyin ölçümü ve bu ölçme sonunda ortaya çıkan nicelik. [1377]: «*Bu yüzden duygu dökümünün de, düşünce yükü-*

nün de yüzölçümü hiç değişmiyor.-EC.»

yüzyıl *a.* yüz yıl süren bir zaman bölümü, çağ. [156]: «*ve bu görüş yüzyılımız koşullarına uygundur.-NN.»*, «*yüzyıllar boyunca sadeleşme için çalışılmıştır.-FKT.»*

yüzyıllık *a.* yüz yıl sürmüş olan: «*Çeyrek yüzyıllık uydurma demokrasi rejiminde-İS.»*

Z

zorba *s.* gücüne güvenerek şunun bunun hakkına el atan, ilişen. [1681; 1730]

zorbalık *a.* zorbaca davranış, zorba olma hali. [991]: «*Franco'nun bir zorbalık yönetimi kurduğu ve-»*

zorunlu *s.* olması gereken, olması kaçınılmaz olan. [1328; 2729]

zorunluk bkz. **zorunluluk**: «*Bude-ğışmeler kendi kurallarına uyguntariht zorunluklardı.-ÇA.»*

zorunluluk *a.* olması gerekme durumu, olması kaçınılmaz olma durumu, zorunlu olma durumu. [1329; 2728]: «*Türk şiirinde bu tutum, nasıl bir zorunluluğun ortada olduğunu-AP.»*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILIKLAR KILAVUZU

A

1 abıhayat (âb-ı hayat) bengisu	32 affettirme bağışlatma
2 abide anıt	33 affettirmek bağışlatmak
3 abidevî anıtsal	34 afiyet esenlik, sağlık
4 abluka kuşatma	35 afsun (efsun) büyü
5 abluka etmek kuşatmak	36 afsuncu (efsuncu) büyücü
6 acayip yabansı	37 agnostik bilinemezci
7 aceleci ivercen	38 agnostisizm bilinemezcilik
8 acele etmek ivmek	39 agrandizman büyültme
9 âcil ivedi	40 agrandizör büyülteç
10 acz (aciz) düşkü	41 ahengi ezeli öncel düzen
11 adabımuâşeret görgü ¹	42 ahenk uyum
12 adale kas	43 ahenkli uyumlu
13 adalet türe	44 ahenklilik uyumluluk
14 adali kasıl	45 ahenksiz uyumsuz
15 adaptasyon uyarılama ^{1,3}	46 ahenksizlik uyumsuzluk
16 adapte uyarılama ²	47 ahenktar uyumlu
17 adapte etmek uyarlamak ^{2,3}	48 abeste savsa
18 âdat ve ahlâk töre	49 abitleşmek antlaşmak
19 adedi mürettep tûmsayı	50 ahize alıcı ¹
20 ademi imkân olanaksızlık	51 ahlâk aktöre
21 ademi tecavüz saldırmazlık	52 ahlâkçı töreci
22 ademi tenazur bakışsızlık	53 ahlâkçılık törecilik
23 adese mercek	54 ahlâki aktöresel
24 adet sayı ¹	55 ahlâkiyat törebilim
25 âdet 1 alışkı, alışkanlık 2
görenek	56 aidat 1 ödenti 2 kesenek
26 adli türel	57 aidiyet ilinti
27 af bağışlama ²	58 ait 1 değgin 2 ilişik ³ 3
ilişkin
28 affedilme bağışlanma	59 akalliyet azınlık
29 affedilmek bağışlanmak	60 akıl us ¹
30 affetme bağışlama ²	61 akide inan
31 affetmek bağışlamak ²	62 akis yankı ²

- 63 akit bağt, bağlantı³
64 aklıselim sağduyu
65 aklıselim sahibi sağduyulu
66 akli ussal
67 aklileştirme ussallaştırma
68 aklileştirmek ussallaştırmak
69 akliye usçuluk
70 aksan *dilb.* vurgu
71 aksetmek yansımak
72 aksettirmek yansıtmak
73 aksiseda yankı¹
74 aksiyom *mant.* belit
75 aksiyon eylem
76 aksülamel 1 tepki^{1,2} 2 *kim.* tepkime
77 aksülamel yapmak *kim.* tepkimek
78 aktif 1 *dilb.* etken 2 etkin 3 eylemli, eylemsel
79 aktivist etkinci, eylemci
80 aktivite etkinlik
81 aktivizm etkililik, eylemcilik
82 aktör (erkek) oyuncu
83 aktris (kadın) oyuncu
84 aktüalite güncellik
85 aktüalizm edimselcilik
86 aktüel güncel
87 alâka ilgi
88 alâkadar ilgili
89 alâkalandırmak ilgilen-dirmek
90 alâkalanmak ilgilenmek
91 alâmet belirti
92 albinos *biy.* akşın
93 alelâde olağan
94 alelâdeleşme olağanlaşma
95 alelâdeleşmek olağanlaşmak
96 alelâdelik olağanlık
97 âlem evren
98 âlemşümül evrensel
99 alenî celse açık oturum
100 aleyhtar karşıtçı
101 aleyhtarlık karşıtlık²
102 alev yalın
103 âlim bilgin
104 Allah Tanrı¹
105 altürizm özgecilik, elcillik
106 ambulans cankurtaran
107 amoral töredışı
108 amoralist töredışıcı
109 amoralizm töredışıcılık
110 amatör özenci
111 amatörlik özencilik
112 amel edim¹
113 ameli *fels.* 1 edimsel 2 kılğısal
114 ameliye işlem^{2,3}
115 amil etmen
116 amme kamu
117 ampirist görgücü
118 ampirik görgül
119 ampirizm görgücülük
120 amplifikatör *fiz.* yükselteç
121 amud dikme
122 amudi dikey
123 anahtar açık¹
124 analitik çözümlemeli, çözümsel
125 analiz çözümleme
126 analiz etmek çözümlemek
127 analogi örnekseme
128 anane gelenek
129 ananeci gelenekçi
130 ananecilik gelenekçilik
131 ananevi geleneksel
132 anarşi 1 düzensizlik 2 kargaşa, kargaşalık

- 133 anarşik düzensiz
 134 anarşist kargaşacı
 135 anarşizm kargaşacılık
 136 anjin boğak
 137 animizm canlılık
 138 anormal 1 olağandışı 2 sapık
 139 anormallik olağandışılık
 140 antisiklon karşı-döngü
 141 antitez karşısav
 142 antropoloji insanbilim
 143 antropomorfizm insanbi-
 çimcilik
 144 antroposantrizm insaniçin-
 cilik
 145 aposteriori *fels.* sonsal
 146 apriori (a priori) ön-
 sel
 147 arkaik aşını, eski
 148 arkeolog kazıbilimci
 149 arkeoloji kazıbilim
 150 arkeolojik kazıbilimsel
 151 araz belirti
 152 arıza *coğr.* engebe
 153 arz *coğr.* enlem
 154 arzuhal dilekçe
 155 asalet soyluluk
 156 asır 1 çağ 2 yüzyıl
 157 asil soylu
 158 asimetri bakışimsızlık
 159 asimetrik bakışimsız
 160 asimilasyon özümleme
 161 asli asal
 162 asri çağcıl, çağdaş¹
 163 asrileşme çağcıllaşma
 164 asrileşmek çağcıllaşmak
 165 asrilik çağcılık
 166 astronom gökbilimci
 167 astronomi gökbilim
 168 aşk sevi
 169 atalet *fiz.* süredurum
 170 atavizm atacılık
 171 ateist tanrıtanımaz
 172 ateizm tanrıtanımazlık
 173 atıfet kayra
 174 atıl *fiz.* süreduran
 175 atiki aşını, eski
 176 avangard (*avant-garde*)
 öncü²
 177 avans öndelik
 178 ayıplama kınama
 179 ayıplamak kınamak
 180 ayna gözgü
 181 aynı özdeş
 182 ayniyet özdeşlik
 183 ayniyet prensibi *mant.* öz-
 deşlik ilkesi
 184 aysberg buzdağı
 185 aza üye
 186 azap ezinç

B

- 187 bahis mevzuu söz konusu
 188 bahtiyar mutlu
 189 bahtiyarlık mutluluk
 190 baki kalımlı
 191 bakir erden
 192 bakire erden
 193 bakiye kalan, kalıntı
 194 balığ erin
 195 bani kurucu
 196 banliyö dolay²

- 264 **casus** çaşıt
 265 **casusluk** çaşıtlık
 266 **cazibe** 1 albeni, alım²,
 çekicilik 2 çekim¹
 267 **cazibe-i arz** yerçekimi
 268 **cazip** alımlı, çekici
 269 **ceddani** ataç
 270 **cefa** üzgü
 271 **cehalet** bilisizlik
 272 **cehennem** tamu
 273 **cehennemî** tamusal
 274 **ceht** çaba
 275 **celse** oturum
 276 **cem'** toplama
 277 **cemaat** topluluk¹
 278 **cemi** çoğul
 279 **cemiyet** 1 dernek 2 top-
 lum
 280 **cengâver** savaşçı¹
 281 **cenin** *biy.* dölüt
 282 **cenin-i sâkıt** *biy.* düşüt
 283 **cenup** güney
 284 **cephe** alnaç, önyüz
 285 **cereyan** akım
 286 **cesaret** yüreklilik
 287 **cesaretlendirmek** yürek-
 lendirmek
 288 **cesaretlenmek** yüreklen-
 mek
 289 **cesaretli** yürekli
 290 **cesaretsiz** yüreksiz
 291 **cesaretsizlik** yüreksizlik
 292 **cesaret vermek** yüreklen-
 dirmek
 293 **cesur** yürekli
 294 **cesurluk** yüreklilik
 295 **cetvel** 1 çizelge 2 düzcizer
 296 **cevap** karşılık¹, yanıt
 297 **cevap vermek** yanıtlamak,
 karşılık vermek
 298 **cevher** *fels.* töz
 299 **cezir** 1 çekilme⁴ 2 gidim
 3 inme
 300 **cezrî** kökten
 301 **cidar** çeper
 302 **ciddi** ağırbaşlı
 303 **ciddiyet** ağırbaşlılık
 304 **cihanşümül** evrensel
 305 **cihaz** aygıt
 306 **cihet** yön
 307 **cinayet** kıya, öldürü
 308 **cins** eşey
 309 **cinsi** 1 cinsel 2 *biy.* eşey-
 sel
 310 **cinsiyet** cinsellik
 311 **civar** yöre
 312 **cümle** tümce
 313 **cüruf** dışık
 314 **cüz** *fels.* tike
 315 **cüzi** *fels.* tikel

Ç

- 316 **çare** umar
 317 **çaresiz** umarsız
 318 **çaresizlik** umarsızlık

D

- 319 dâhi öke
 320 dâhilik ökelik
 321 dair değgin, üzerine
 322 daire-i faside döngü¹, kısır döngü
 323 dalalet sapınç
 324 Darwinizm dönüşümcülük
 325 daüssıla yurtsama
 326 daüssılaya tutulmak yurtsamak
 327 davet çağrı
 328 davetiye çağrılık
 329 debdebe görkem
 330 dedüktif tümdengelim-sel
 331 defa kez
 332 define gömü
 333 deformasyon değıştirim
 334 deha ökelik
 335 dehşet yıldı
 336 delil kanıt
 337 delta *coğr.* çatalağız
 338 demet bağlam¹
 339 demokrasi elerki
 340 demokratik elerki
 341 derece aşama^{1,3}
 342 derkenar çıkma
 343 derpiş etmek öngörmek
 344 deruni *fels.* içsel, özünü
 345 deste bağlam¹
 346 dedektör *fiz.* bulucu²
 347 determinist gerekirci
 348 determinizm gerekircilik
 349 devam süreklilik
 350 devam etmek sürmek
 351 devam ettirmek sürdürmek
 352 devamlı süreklilik
 353 devamlılık süreklilik
 354 deveran dolaşım
 355 devir 1 çağ 2 çevrim²
 356 Devlet Şûrası (Şûrayıdevlet) Danıştay
 357 devrani dönöl
 358 devre 1 *fiz.* çevrim² 2 dönem
 359 devri 1 çevrimsel 2 dönemsel
 360 difraksiyon *fiz.* kırınım
 361 diğerkâm elcil, özgecil
 362 diğerkâmlık elcillik, özgecilik
 363 dilem ikilem
 364 dinamik 1 devimsel 2 devingen
 365 dinamizm canlılık, devingenlik
 366 dini dinsel
 367 direkt dolaysız
 368 direktif yönerge
 369 disiplin sıkıdüzen
 370 Divanımuhasibat Sayıştay
 371 diyalektik 1 eytişim 2 eytişimsel
 372 dogma inak
 373 dogmatik 1 inakçı 2 inak-sal
 374 dogmatizm inakçılık
 375 doktrin öğreti
 376 doküman belge
 377 dokümanter belgesel
 378 dua yakarı, yakarış, yakarma
 379 durediş öngörülü
 380 duredişlik öngörü

381 düalizm ikicilik
382 düstur *fels.* düzgü
383 düşman yağı

384 düşmanlık yağlık
385 drenaj akaçlama, akaç-
lamak

E

386 ebedî bengi, ölümsüz, son-
rasız
387 ebedilik bengilik¹, ölüm-
süzlük, sonrasızlık
388 ebediyet bengilik², ölüm-
süzlük, sonrasızlık
389 edebi kelâm *yaz.* örtmece
390 edebi yazınsal
391 edebilik yazınsallık
392 edebiyat yazın
393 edebiyatçı yazıncı
394 edebiyatçılık yazıncılık
395 editör basımcı, yayımcı
396 editörlük basımcılık, ya-
yımcılık
397 edükasyonizm eğitim-
cilik²
398 efkârıumumiye kamuoyu
399 egoist bencil
400 egoizm bencilik, bencilik
401 egosantrizm benîçincilik
402 ehemmiyet önem
403 ehemmiyetsiz önemsiz
404 ehemmiyetsizlik önemsiz-
lik
405 ehil yeterli²
406 ehli evcil
407 ehlihibre bilirkîşi
408 ehliivukuf bilirkîşi
409 ehliyet yeterlik¹
410 ehliyetli yeterli²

411 ehliyetsiz yetersiz²
412 ehliyetsizlik yetersizlik
413 ekip takım^{1,2}
414 eklektik *fels.* seçmeci
415 eklektizm seçmecilik
416 ekol okul²
417 ekonomi tutum³
418 ekonomik tutumsal
419 eksantrik ayrıksın
420 ekseriya çoğun, çok kez,
çoğu kez, çoğu zaman
421 ekseriyet 1 çoğunluk 2
oy çokluğu
422 eksperimantal deneyleme-
li, deneyli, deneysel
423 eksperimantalizm deney-
selcilik
424 eksperimantasyon dene-
yim, deneyleme
425 ekspresif anlatımsal
426 ekspresyonist dışavurum-
cu
427 ekspresyonizm dışavurum-
culuk
428 ekzersiz alıştırma
429 ekzistansiyalist varoluşcu
430 ekzistansiyalizm varoluş-
çuluk
431 elastiki esnek
432 elastikiyet esneklik
433 elbise giysi

434 eleman öge
435 elit seçkin
436 emanasyon türüm
437 emanasyonizm türümcülük
438 emin güvenli, güvenilir
439 emir 1 buyruk 2 *ask.* komut
440 emniyet 1 güvenirlilik 2 güvenlik
441 emperyalist sömürgeci
442 emperyalizm sömürgecilik
443 empresyonist izlenimci
444 empresyonizm izlenimcilik
445 emretme buyurma
446 emretmek buyurmak
447 encümen yarkurul
448 endeterminist yadgerekirci
449 endeterminizm yadgerekircilik
450 endikatör göstergel
451 endirekt dolaylı
452 endişe kaygı
453 endişe etmek kaygılanmak
454 enerji erk, güç, güre
455 enerjik gürel, gürel
456 enformasyon danışma²
457 enfraruj *fiz.* kızılötesi
458 enfra strüktür altyapı
459 enfra strüktürel altyapısal
460 enkaz yıkıntı
461 entellekt anlık
462 entellektüalizm anlıkçılık

463 entellüktüel 1 aydın 2 *fels.* anlıksal
464 enteresan ilgi çekici, ilginç
465 entrik dolantı
466 epistemoloji bilgi kuramı
467 erkânı harbiye-i umumiye genelkurmay
468 erozyon aşınma²
469 esaret tutsaklık
470 esas asal
471 esasi asal
472 esbab-ı mucibe gerekçe^{1,2}
473 esef etmek acınmak
474 eser yapıt, yaratı
475 esir tutsak
476 eskiz taslak
477 esrarengiz gizemli, gizemsel
478 esrarlı gizemli
479 esvap giysi
480 eşyalaşma nesneleşme
481 eşyalaşmak nesneleşmek
482 etik törebilim
483 etioloji nedenbilim
484 etnoloji budunbilim
485 etraf çevre, dolay¹
486 evdemonizm mutçuluk
487 evham kuruntul¹
488 evölüsyonizm evrimcilik
489 eza üzgü
490 ezeli öncesiz
491 ezeliyet öncesizlik
492 eziyet üzgü

F

493 faal etkin
494 faaliyet etkinlik

495 facia ağlatı
496 fahri onursal

497 fail *dilb.* özne
498 fakir yoksul
499 fakirleşmek yoksullaşmak
500 fakirleştirmek yoksullaştırmak
501 fakirlik yoksulluk
502 faksimile üpkıbasım
503 faktör etmen
504 fal bakı¹
505 falcı bakıcı²
506 fani kalımsız, ölümlü
507 faraziye varsayım
508 farika ayırmaç
509 fark ayırımı¹
510 farklı ayrımlı
511 farklılaşma ayrımlaşma
512 farklılaşmak *biy.* ayırmak
513 farklılık ayrımlılık
514 farksız ayımsız
515 farksızlık ayımsızlık
516 farz etmek varsaymak
517 fasit daire döngü¹, kısır döngü
518 fatalist yazgıcı
519 fatalizm yazgıcılık
520 fayda ası, yarar
521 faydalanma yararlanma
522 faydalanmak asılanmak, yararlanmak
523 faydalı yararlı
524 faydalılık yararlılık
525 faydasız yararsız
526 faydasızlık yararsızlık
527 fazıl erdemli
528 fazilet erdem
529 feci ağılatısal²
530 fedakâr esirgemez, özgeçili

531 fedakârlık esirgemezlik, özgeçi
532 felâket yıkım¹
533 fenomen 1 görüngü 2 olay²
534 fenomenizm olaycılık
535 fenomenoloji olaybilim, görüngü bilim
536 feraset anlayış², anlayışlılık
537 ferasetli anlayışlı
538 ferdi bireysel
539 ferdiyet bireylik
540 ferdiyetçi bireyci
541 ferdiyetçilik bireycilik
542 ferî ayrıntı
543 ferman buyruk, buyrultu, yarlıg
544 fert birey
545 festival şenlik²
546 fevkâlâde olağandışı, olağanüstü
547 fevkâlâdelik olağandışılık, olağanüstülük
548 fevkalbeşer insanüstü
549 feza uzay
550 fıtrat yaradılış¹
551 fiction uyduru, yapıntı
552 fide kurtulmalık
553 fihrist dizin
554 fiillî edimsel
555 fikir düşünce¹, düşünüş
556 fikri düşünsel, düşünüşel
557 fikri sabit saplantı
558 filhakika gerçekten
559 finalite *fels.* ereklik
560 finalizm *fels.* ereççilik
561 fistül *biy.* akarca¹
562 fizikötesi doğaötesi
563 fonetik 1 sesbilgisi 2 sesçil

564 fonksiyon görev, işlev
565 fonksiyonel işlevsel
566 form biçim^{1,2}
567 formalist biçimci
568 formalizmi biçimcilik

569 fosil taşıl
570 fosilleşmek taşıllaşmak
571 füsün büyü
572 fütürist gelecekçi
573 fütürizm gelecekçilik

G

574 gafil aymaz
575 gaflet aymazlık
576 gai ereksel
577 gai sebep ereksel neden
578 galat-i his *ruhb.* yanılısama
579 galibiyet yengi
580 gam *müz.* dizi⁴
581 garanti güvence
582 garip yabansı
583 garp batı
584 gaye amaç, erek
585 gayret çaba
586 gayret etme çabalama
587 gayret etmek çabalamak
588 gayri ihtiyari istemsiz
589 gayri iradi istemsiz
590 gayri kıyasî *dilb.* kuralsız
591 gayri mesul sorumsuz
592 gayri muayyen 1 *dilb.* belgisiz 2 belirsiz
593 gayri muayyeniyet belirsizlik
594 gayri muntazam düzensiz
595 gayri musaddak onaysız
596 gayri muvaffak başarısız
597 gayri mümbit verimsiz
598 gayri mümkün olanaksız

599 gayri mümkünlük olanaksızlık
600 gayri müsavi eşitsiz
601 gayri mütenazır bakışimsız
602 gayri samimi içtenliksiz
603 gayri samimiyet içtenliksizlik
604 gayrişuur bilinçdışı²
605 gayrişuuri bilinçdışı¹
606 gayri tabii olağandışı, olağanüstü²
607 gayri tabiilik olağandışılık, olağanüstülük
608 gayrizatî *fels.* dışınlı
609 gazete güncel¹
610 gıda besin
611 gırızî diriksel
612 gırızî hararet diriksel ısı
613 girdap burgaç
614 grafik çizge
615 grafoloji yazıbilim
616 gramatikal dilbilimsel
617 gramer dilbilgisi
618 grev işbirakımı
619 grup takım, topluluk³
620 gurbet yad el

H

- 621 haberleşme 1 bildirişim
2 yazışma
622 hacim oylum
623 hacir kısıt
624 hacir altına alma kısıt-
lama
625 hacir altına almak kısıt-
lamak
626 hacretme kısıtlama
627 hacretmek kısıtlamak
628 hadise olay¹
629 hafakan bunaltı
630 hafıza bellek
631 hafi celse gizli oturum
632 hafif yeğni
633 hafiflik yeğnilik
634 hafriyat kazı
635 hakem yargıcı
636 hakemlik yargıcılık
637 hakikat gerçek
638 hakikaten gerçekten
639 hakiki gerçek^{1,2,3}
640 hakim bilge
641 hâkim 1 başat 2 egemen
3 yargıç
642 hâkimiyet 1 başatlık 2 e-
gemenlik
643 hakkaniyet denkserlik
644 hal 1 çözüm¹ 2 durum
645 halâs kurtuluş
646 hal çaresi çözüm yolu
647 hale ayla
648 halef ardıl¹
649 halita alışım
650 halletme çözme
651 halletmek çözmek
652 hal şekli çözüm yolu
653 hamle atılım
654 harabe ören, yıkı
655 hararet ısı
656 hareket 1 davranış¹ 2 de-
vinim
657 hareket etmek devinmek
658 hareket tarzı davranış
659 harcırah yolluk
660 hariciye dışişleri
661 hariciye vekâleti dışişleri
bakanlığı
662 harikulâde olağandışı, o-
lağanüstü
663 harp savaş
664 harp cürümleri savaş suç-
ları
665 harp esiri savaş tutsağı
666 harp etmek savaşmak¹
667 harp hali savaş durumu
668 harp mıntıkası savaş böl-
gesi¹
669 has özgü
670 hasıl olmak üremek
671 hasım yağı
672 has isim özel ad
673 haslık özgülük
674 hasret özlem
675 hassas duyar, duyarlı, duy-
gan, duygulu
676 hassasiyet duyarlık, du-
yarlılık, duyganlık, duygu-
luluk
677 hasse duygu
678 hasta sayrı
679 hastalanmak sayrılanmak
680 hastalık sayrılık
681 haşiv artıklama

682 hat çizgi
 683 hata yanılğı
 684 hâtıra 1 andaç 2 anı
 685 hatırlama ansıma
 686 hatırlamak ansımak
 687 hatip konuşmacı¹
 688 hattı bâlâ coğr. doruk
 çizgisi
 689 havali 1 bölge¹ 2 dolay
 3 yöre
 690 hayal 1 düş² 2 görüntü^{1,2,3}
 3 imge^{1,2}
 691 hayal etmek düşlemek
 692 hayali düşsel, imgesel
 693 hayat dirim¹, yaşam
 694 hayati dirimsel, yaşamsal
 695 hayatîyet dirimsellik, ya-
 şamsallık
 696 hayırhâh (hayr-hâh) iyi-
 cil
 697 hayret şaşkı
 698 haysiyet onur¹, özsevi
 699 haysiyet divanı onur ku-
 rulu
 700 haysiyetli onurlu
 701 haysiyetlilik onurluluk
 702 haysiyetsiz onursuz
 703 haysiyetsizlik onursuzluk
 704 hazakat uzluk
 705 hazım sindirim
 706 hazım cihazı sindirim ay-
 gıtı
 707 hazine gömü
 708 hazmetmek sindirmek
 709 hazmî sindirimsel
 710 heccav yergici
 711 hedef erek
 712 hediye armağan¹
 713 helâk yıkım^{2,3}
 714 helezonî fiz. sarmal

715 hemasır çağdaş²
 716 hemcins türdeş
 717 hemfikir düşünces, oy-
 daş
 718 hercümerç kargaşalık
 719 hevesli özenci
 720 heyecan coşku
 721 heyecanlanmak coşkulan-
 mak
 722 heyet kurul
 723 heykel yontu
 724 heykeltraş yontucu
 725 heykeltraşlık yontuculuk
 726 hezeyan ruh. sabuklama
 727 hibe bağışlama¹
 728 hibe etmek bağışlamak¹
 729 hiciv yergi, yerme
 730 hicvetmek yermek³
 731 hicviye taşlama, yergi
 732 hicret göç¹, göçme
 733 hicret etmek göçmek¹
 734 hikâye anlatı², öykü²
 735 hikâyeci öykücü
 736 hikâyecilik öykücülük
 737 hikâye etme öyküleme
 738 hikâye etmek öykülemek
 739 hikmet bilgelik
 740 hilâl ayça
 741 hile aldatı
 742 his duygu
 743 hislenme duygulanma
 744 hislenmek duygulanmak
 745 hisli duygulu
 746 hislilik duygululuk
 747 hisse pay
 748 hissedar paydaş
 749 hissetmek 1 duymak 2
 sezmek
 750 hissettirmek sezdirmek
 751 hissi duygusal

752 *hissikahlelvuku* önsezi
 753 *hissilik* duygusalılık
 754 *histoloji* dokubilim
 755 *hiyerarşi* aşama, sıra-
 düzen
 756 *hodbin* bencil
 757 *hodkâm* bencil
 758 *homoseksüel* eşcinsel
 759 *homoseksüellik* eşcinsellik
 760 *homoteti* benzeşim
 761 *hukuk* tüze
 762 *hukukçu* tüzeci, tüzemen
 763 *hukukçuluk* tüzecilik
 764 *hukuki* tüzel
 765 *hulâsa* özet
 766 *hulâsa* etmek özetlemek
 767 *hulya* düş²
 768 *hurafe* boşinan
 769 *husumet* yağılık
 770 *hususî* özel
 771 *hususî teşebbüs* özel giri-
 şim
 772 *hususî teşebbüşü* erkin-
 likçi, özel girişimci
 773 *hususî teşebbüşçülük* er-
 kinlikçilik, özel girişim-
 cilik

774 *hususiyet* özellik
 775 *hususiyile* özellikle
 776 *huzur* erinç
 777 *hüccet tûze.* belgit
 778 *hücre biy.* göze
 779 *hücrei âkile* yutargöze
 780 *hücum* saldırı
 781 *hücum* etmek saldırmak
 782 *hükmi şahıs* tüzelkişi
 783 *hükmi şahsiyet* tüzelkişi-
 lik
 784 *hüküm yargı*^{1,3,4}
 785 *hümanist* insancı, insan-
 cıl²
 786 *hümanizm* insancılık
 787 *hünsa* erdişi
 788 *hür* erkin, özgür
 789 *hürmet* saygı
 790 *hürriyet* özgürlük
 791 *hürriyetçi* özgürlükçü
 792 *hürriyetçilik* özgürlük-
 çülük
 793 *hürriyetsiz* özgürlüksüz
 794 *hürriyetsizlik* özgürlük-
 süzlük
 795 *hüsnüniyet* sağistem
 796 *hüviyet* kimlik

İ

797 *ibadet* tapınç, tapını, ta-
 pınma
 798 *ibadet* etmek tapınmak¹
 799 *ibra* aklama²
 800 *ibra* edilme aklanma
 801 *ibra* edilmek aklanmak
 802 *ibra* etmek aklamak²

803 *ibret* öğrenmek
 804 *icap* 1 gereklik, gerekme
 2: ister 3 *mant.* olumla-
 ma
 805 *icap* etmek gerekmek
 806 *icap* (ettirme) gerektir-
 me

- 807 icap ettirmek gerektirmek
808 icat buluş¹, türeti
809 icra 1 *müz.* edim⁴ 2 yürütme
810 icracı *müz.* yorumcu²
811 icra etmek uygulamak^{1,2}, yürütmek
812 icra heyeti yürütme kurulu
813 icra vekilleri heyeti bakanlar kurulu
814 içtimai toplumsal
815 içtimaiyat toplumbilim
816 içtimaiyatçı toplumbilimci
817 içtinap etmek sakınmak¹
818 idare yönetim
819 idareci yönetici
820 idare etmek yönetmek
821 idarehane yönetimevi, yönetim yeri
822 idare heyeti yönetim kurulu
823 idari yönetsmsel
824 iddia sav^{2,3}
825 iddia etmek savlamak
826 ideal 1 ülkü 2 ülküsel
827 idealist ülkücü
828 idealize etmek ülküleştirmek
829 idealizm ülkücülük
830 ide fiks (*idée fixe*) saplantı
831 ideolojik ülküsel
832 idrak algı
833 idrak etme algılama, anlamama
834 idrak etmek algılamak, anlamak
835 idrak kabiliyeti *fels.* alırlık
836 ifade anlatım, deyiş²
837 iflâs batk, batkınlık
838 ifraz salgı
839 iftira kara çalma, karacılık
840 ihata etme kuşatma
841 ihata etmek kuşatmak
842 ihmal (etme) savsaklama
843 ihmal etmek savsaklamak
844 ihmalkâr savsak
845 ihmalkârlık savsaklık
846 ihracat dışsatım
847 ihracatçı dışsatımcı
848 ihracatçılık dışsatımcılık
849 ihsan kayra
850 ihsas 1 anıştırma 2 duyum
851 ihsas etmek anıştırmak
852 ihsasî duyumsal
853 ihtar uyarı, uyarma
854 ihtar etmek uyarmak²
855 ihtibas *ruh.* itilim
856 ihtilâf anlaşmazlık
857 ihtilâs aşırta
858 ihtimal olasılık
859 ihtimali *fels.* belkili
860 ihtimam özen
861 ihtimam göstermek özenmek¹
862 ihtiram saygı
863 ihtiras tutku
864 ihtisas uzmanlık
865 ihtişam görkem
866 ihtiyaç gerekseme
867 ihtiyaç hissetmek gereksemek
868 ihtiyari istemli
869 ihtiyat sakıntı
870 ihtiyatkâr sakıngan
871 ihtiyatkârlık sakınganlık

- 872 **iẖtızaz** titreşim
873 **ikametgâh** konut^{1,2,3}
874 **ikaz** uyarı, uyarma
875 **ikaz etmek** uyarınak²
876 **ikmal** bütünleme
877 **iktibas** aktarma, alıntı, alıntılama
878 **iktibas etme** aktarma, alıntılama,
879 **iktibas etmek** aktarmak¹, alıntılama, alıntı yapmak
880 **iktidar** erk
881 **iktifa etmek** yetinmek
882 **iktisadi** tutumsal
883 **iktisap** edinim, edinme
884 **iktisap etmek** edinmek
885 **iktisat** tutum^{2,3}
886 **ilâh** tanrı²
887 **ilâhe** tanrıça
888 **ilâhi** tanrısâl
889 **ilâhiyat** tanrıbilim
890 **ilâhlaştırmak** tanrılaştırmak
891 **ilân** duyuru
892 **ilâve** ek¹, katkı, ulamak^{1,2}
893 **ilâve etmek** eklemek, ulamak, katmak
894 **ilca** içtepi
895 **ilham** esin
896 **ilham almak** esin almak, esinlenmek
897 **ilham vermek** esinlemek, esin vermek
898 **ilim** bilim
899 **ilkah** döllenme
900 **illet** *fels.* neden²
901 **illi** nedensel
902 **illiyet** nedensellik
903 **illüzyonist** gözbağcı
904 **ilmi** bilimsel
905 **ilmi ezeli** öncebilim
906 **iltica** sığınma
907 **iltica etmek** sığınmak
908 **iltihap** yangı
909 **iltihaplanmak** yangılanmak
910 **iltisaki** bitişken
911 **ima** anıştırma
912 **ima etmek** anıştırmak
913 **imaj** 1 görüntü^{1,2,3}, 2 imge^{1,2},
914 **imal** yapıml¹
915 **imalâtçı** yapımcı¹
916 **imalâtçılık** yapımcılık
917 **imalâthane** yapımevi
918 **iman** inan, inanç
919 **imaniye** inancılık
920 **imkân** olabilirlik, olanak, *fels.* olumsuzluk
921 **imkânsız** olanaksız
922 **imkânsızlık** olanaksızlık
923 **imlâ** yazım
924 **imtihan** sınav
925 **imtihan etmek** sınamak², sınavdan geçirmek
926 **imtiyaz** ayrıcalık
927 **imtizaç** bağdaşma, uyum
928 **inat** direnir
929 **inatçı** direngen
930 **inat etmek** direnir
931 **inayet** kayra
932 **indeks** dizin
933 **indi** kendince
934 **indüktif** *fels.* tümevarımsal
935 **infaz** yürütüm
936 **infaz etmek** yürütmek
937 **infirat** *fiz. ve kim.* ayrılma

- 938 **infırat** haline geçmek *kim.* ayrılanmak
- 939 **inbidam** çökme
- 940 **inbilâl** çözünme
- 941 **inbilâl** etmek çözünmek
- 942 **inhina** *mat.* eğrilik
- 943 **inhiraf** açılım²
- 944 **inhisar** tekeli
- 945 **inhisarcı** tekeli
- 946 **inhisarcılık** tekellilik
- 947 **inhisarlaştırmak** tekelleştirmek
- 948 **inikâs** *fiz.* yansıma
- 949 **inikat** birleşim
- 950 **inkâr** yadsıma
- 951 **inkâr** etmek yadsımak
- 952 **inkılâp** devrim
- 953 **inkışaf** acınma, gelişim, gelişme
- 954 **inkışaf** etmek gelişmek
- 955 **insicam** 1 bağdaşım 2 tutarlık, tutarlılık
- 956 **insicamlı** bağdaşık. tutarlı
- 957 **insicamsız** tutarsız
- 958 **insicamsızlık** tutarsızlık
- 959 **insiraf** bükün
- 960 **insirafi** bükünge, bükünlü
- 961 **insiyak** içgüdü
- 962 **insiyaki** içgüdüsel
- 963 **inşaat** yapı³
- 964 **intaç** etmek sonuçlandırmak
- 965 **intiba** 1 duyuş² 2 izlenim
- 966 **intibak** ettirmek uyarlamak¹
- 967 **intifa** asılanma, yararlanma
- 968 **intihap** seçim
- 969 **intikal** *fels.* çıkarsama
- 970 **intizam** düzen², düzenlilik
- 971 **intizamlı** düzenli
- 972 **ipotez** varsayım
- 973 **iptidai** ilkel
- 974 **irade** istem
- 975 **iradei cüziye** *fels.* elindelik
- 976 **iradi** istemli
- 977 **irca** indirgeme
- 978 **irca** etmek indirmek
- 979 **irrasyonelizm** usdışıcılık
- 980 **irrasyonel** 1 usa aykırı 2 usdışı
- 981 **irsi** kalıtsal
- 982 **irtibat** bağlantı^{1,2,4}
- 983 **irtica** gericilik
- 984 **irticâf** *gökb.* tedirginlik
- 985 **irticalen** doğaçtan
- 986 **isim** ad
- 987 **ispat** tanıtlama
- 988 **ispat** etmek tanıtlamak
- 989 **istatistik** sayılama¹
- 990 **istiare** *yaz.* eğretileme
- 991 **istibdat** baskı³, zorbalık
- 992 **istida** dilekçe
- 993 **istidat** anıklık
- 994 **istidatlı** anık
- 995 **istidlâl** çıkarım
- 996 **istifa** çekilme²
- 997 **istifade** ası, yarar
- 998 **istifade** etmek asılanmak, yararlanmak
- 999 **istiğna** doygunluk
- 1000 **istiğrak** dalınç
- 1001 **istiğrap** etmek yabansımak
- 1002 **istibale** başkalaşım, başkalaşma, değişim^{1,2,3,4}, dönüşüm, dönüşme
- 1003 **istihale** etmek başkalaşmak

- 1004 istihbarat 1 danışma²
2 haber alma
- 1005 istihdaf etmek amaçlamak
- 1006 istihkar aşagsama, horgö-
rû
- 1007 istihlâk tüketim, yoğal-
tım
- 1008 istihlâk etmek yoğaltmak
- 1009 istihsal üretim
- 1010 istihsal etmek üretmek²
- 1011 istikamet doğrultu, yön,
yönelti
- 1012 istiklâl bağımsızlık
- 1013 istikra *fels.* tümevarım
- 1014 istikşaf *coğr.* açinsama
- 1015 istikşaf etmek *coğr.* açın-
samak
- 1016 istilâ salgın²
- 1017 istimal kullanım
- 1018 istimlâk 1 kamulaştırıl-
ma 2 kamulaştırma
- 1019 istimlâk edilmek kamu-
laştırılmak
- 1020 istimlâk etmek kamulaştır-
mak
- 1021 istinatgâh dayanak
- 1022 istinkâf etme çekimsenme
- 1023 istinkâf etmek çekimsen-
mek
- 1024 istintak sorgu
- 1025 istisgar küçümseme
- 1026 istisgar etmek küçümse-
mek
- 1027 istiskal kovumsama
- 1028 istisna 1 ayrallık 2 kural
dışı
- 1029 istişare danışma¹
- 1030 istişare etmek danışmak
- 1031 istizah gensoru
- 1032 isyan başkaldırı
- 1033 işaret belgi, belirti, bellik,
im
- 1034 işaret etmek imlemek
- 1035 işaretlemek imlemek
- 1036 ithalât dışalım
- 1037 ithalâtçı dışalımıcı
- 1038 ithalâtçılık dışalımıcılık
- 1039 itibar saygınlık
- 1040 itibari saymaca
- 1041 itidal ılımlı, ılımlılık, ölçü-
lülük
- 1042 itikat inanç
- 1043 itilâf anlaşma
- 1044 itimat güven, güvenç, gü-
venirlik
- 1045 itina özen
- 1046 itina etmek özenmek¹
- 1047 itinalı özenli
- 1048 itinasız özensiz
- 1049 itiyat alışkı, alışkanlık
- 1050 ittifak 1 bağlaşma 2 oy
birliği
- 1051 ittifak etmek 1 bağlaşmak
2 oy birliğine varmak
- 1052 ivaz ödün
- 1053 izafet¹ bağıntı³ 2 görecelik
- 1054 izafi 1 bağıl 2 görece 3
saymaca
- 1055 izah açıklama^{1,4,5}
- 1056 izah etmek açıklamak
- 1057 izale (etme) giderme
- 1058 izale etmek gidermek
- 1059 izam etmek büyümsemek,
büyütmek
- 1060 izan anlayış
- 1061 izdiham yığılışma
- 1062 izolatör yalıtkan
- 1063 izole etmek yalıtmaq
- 1064 izzetinefis onur², özsevi
- 1065 izzetinefis sahibi onurlu

J

1066 jeneratör *fiz.* üreteç
1067 jeoloji yerbilim

1068 jeolog yerbilimci
1069 jüri seçici kurul

K

1070 kabil-i tatbik *fels.* kılın
1071 kabil-i telif bağdaşık
1072 kabil-i telif olma bağdaşma
1073 kabil-i telif olmak bağ-
daşmak
1074 kabil-i tembih uyarılğan
1075 kabiliyet yetenek
1076 kabine bakanlar kurulu
1077 kabir gömüt
1078 kabristan gömütlük
1079 kâbus karabasan
1080 kadar değin, dek, denli
1081 kademe aşama¹
1082 kader alınyazısı, yazgı
1083 kaderci yazgıcı
1084 kadercilik yazgıcılık
1085 kadim aşnı, eski
1086 kâfi 1 yeter 2 yeterli¹
1087 kafiye *yaz.* uyak
1088 kâhil erişkin
1089 kaide kural
1090 kaidevi *fels.* düzgüsel
1091 kâinat 1 acun 2 evren
1092 kalifiye nitelikli
1093 kalite nitelik
1094 kaliteli nitelikli
1095 kalitesiz niteliksiz
1096 kalitesizlik niteliksizlik
1097 kalorimetre ısıölçer

1098 kamera *sine.* alıcı²
1099 kamufle etmek alalamak
1100 kanaat kanı
1101 kanaatkâr yetingen
1102 kanaatkârlık yetingenlik
1103 kanun yasa
1104 kanunî yasal
1105 kanunlaşmak yasalaşmak
1106 kapasite sığa
1107 kapital anamal
1108 kapitalist anamalcı
1109 kapitalizm anamalcılık
1110 karakter ıra
1111 karakteristik özgül
1112 karakterize etmek ırala-
mak
1113 karakteroloji ırabilim
1114 kare dördül
1115 kasem ant
1116 kâtib-i umumî genel yaz-
man
1117 katî kesin
1118 katileşmek kesinleşmek
1119 katileştirmek kesinleş-
tirmek
1120 kâtip yazman
1121 kâtiplik yazmanlık
1122 katiyet kesinlik
1123 katliam kırım

- 1124 kavim budun
 1125 kaybetme yitirme
 1126 kaybetmek yitirmek
 1127 kaybolmak yitmek
 1128 kayıp yitik
 1129 kaza 1 ilçe 2 tûze. yargı²
 1130 kaziye önerme
 1131 kaziyei kübra büyük öner-
 me
 1132 kaziyei sugra küçük öner-
 me
 1133 keder üzünç
 1134 kehkeşan samanyolu
 1135 kelime sözcük
 1136 kemal yetkinlik
 1137 kemiyet nicelik
 1138 kemmi nicel
 1139 kere kez
 1140 kesafet yoğunluk
 1141 kesif yoğun
 1142 keşif bulgu
 1143 keyfi *fels.* nitel
 1144 keyfiyet nitelik
 1145 kısım bölüm¹
 1146 kısmi *fels.* tikel
 1147 kıstas 1 ölçek¹, 2 ölçüt
 1148 kıta *yaz.* dörtlük¹
 1149 kıyafet giyinim
 1150 kıyas 1 *dilb.* örnekseme
 2 *mant.* tasım
 1151 kıyas-ı mukassim ikilem
 1152 kıyas-ı mülhak *mant.* as-
 tasım
 1153 kıyasî *dilb.* kurallı
 1154 kıyaslama karşılaştırma,
 ölçüştürme
 1155 kıyaslamak karşılaştırmak,
 ölçüştürmek
 1156 kıymet nazariyesi değer
 kuramı
 1157 kifayet yeterlik²
 1158 kifayetli yeterli
 1159 kifayetlilik yeterlilik
 1160 kifayetsiz yetersiz¹
 1161 kifayetsizlik yetersizlik¹,
 yetmezlik
 1162 kifayet takriri yeterlik ö-
 nergesi
 1163 kinematik devimbilim
 1164 kitabe yazıt
 1165 klinometre eğimölçer
 1166 kolektivist ortaklaşacı
 1167 kolektivizm ortaklaşacılık
 1168 kolektör *fiz.* toplaç
 1169 komedi güldürü
 1170 komedya güldürü
 1171 komedyen güldürmen
 1172 komisyon yarkurul
 1173 komünikasyon iletişim
 1174 kompleks 1 karmaşa 2
 karmaşık
 1175 kompoze bileşik^{1,3,4}
 1176 kompozisyon düzen¹
 1177 komprador işbirlikçi
 1178 kompradorluk işbirlikçi-
 lik
 1179 komütatör *fiz.* çevirgeç
 1180 konferans konuşma²
 1181 konglomera *verb.* yığışım
 1182 kongre kurultay
 1183 konkav içbükey
 1184 konseptüalizm kavramcı-
 lık
 1185 konson *dilb.* ünsüz
 1186 kontekst bağlam²
 1187 kontrat sözleşme
 1188 kontrol denet, denetim, de-
 netleme
 1189 kontrolcu denetçi
 1190 kontrol etmek denetlemek

- 1191 konveks dışbükey
 1192 kozmik acunsal
 1193 kozmogoni evrendoğum
 1194 kozmoloji acunbilim, evrenbilim
 1195 kozmoz acun, evren
 1196 kramp kasınç
 1197 kreasyonizm yaratımcılık
 1198 kriter 1 ölçek¹ 2 ölçüt
 1199 kritik 1 eleştiri 2 eleştirmen
 1200 kritisizm eleştirimcilik
 1201 kriz bunalım
 1202 kronik süreğen
 1203 kronikleşmek süreğenleşmek
 1204 kudret 1 erk 2 fiz. erke 3 güç
 1205 kumanda komuta
 1206 kumandan komutan
 1207 kumandanlık komutanlık
 1208 kumanya azık
 1209 kur'a adçekme
 1210 kur'a çekmek adçekmek
 1211 kutsi kutsal
 1212 kuvvânî fels. gürel
 1213 kuvve fels. gizil
 1214 kuvvet güç
 1215 küfür sövgü
 1216 külli fels. tümel
 1217 kültür ekin²
 1218 kültürel ekin sel
 1219 küre-i arz yeryuvarlağı
 1220 küreyve-i beyzâ biy. akuyvar
 1221 kureyve-i bamra alyuvar

L

- 1222 lafzi sözel
 1223 lâkaydi ilgisizlik
 1224 lâmise dokunum
 1225 lânet kargış
 1226 lânet etmek kargışlamak
 1227 lânetlemek kargışlamak
 1228 lânetlenmek kargışlanmak
 1229 lâyemut ölümsüz
 1230 lâyiha tasarı^{2,3}
 1231 lâzım gerek, gerekli
 1232 lâzım gelmek gerekmek
 1233 lâzime gerekçe²
 1234 lenf akkan
 1235 lengüist dilbilimci
 1236 lengüistik dilbilim
 1237 liberal 1 erkin 2 erkinlikçi
 1238 liberalizm erkinlikçilik, özel girişimcilik
 1239 lider önder
 1240 likit sıvı
 1241 lisan dil²
 1242 lûgat sözlük
 1243 lûtuf kayra
 1244 lüzum gereklik, gereklik
 1245 lüzum hasıl olmak gerek-mek
 1246 lüzumlu gerekli
 1247 lüzumsuz gereksiz

M

- 1248 mabet tapınak
 1249 macera serüven
 1250 maceraperest serüvenci
 1251 madde nesne, özdek
 1252 maddeci özdekçi
 1253 maddecilik özdekçilik
 1254 madde ismi somud ad,
 somut adı
 1255 maddî özdeksel, tensel
 1256 maderşahi toplb. anaerkil
 1257 maderşahilik toplb. ana-
 erki
 1258 madun ast
 1259 mafsal eklem
 1260 mağfired etmek yarlığa-
 mak
 1261 mağlûbiyet yenilgi
 1262 mağlûp yenik
 1263 mağlûp etmek yenmek
 1264 mağlûp olmak yenilmek
 1265 mahalli yerel, yöresel
 1266 mahallilik yerellik
 1267 mahcur kısıtlı
 1268 mahiyet nelik
 1269 mahluk yaratık
 1270 mahlul eriyik
 1271 mahreç çıkak
 1272 mahrek yürünge
 1273 mahrukat yakıt
 1274 mahrukat-ı mâyia akar-
 yakıt
 1275 mahrum yoksun
 1276 mahrumiyet yoksunluk
 1277 mahsul ürün
 1278 mahsuldar verimli^{1,2}
 1279 mahsuldarlık verimlilik
 1280 mahv yıkım^{2,3}
 1281 mahzur sakınca
 1282 mail eğik
 1283 maile coğr. aklan¹
 1284 makam orun
 1285 makbuz alındı
 1286 makta' 1 yaz. durak²
 2 mat. kesit
 1287 malik iye
 1288 malum bilinen
 1289 malumat bilgi^{1,2}
 1290 malume fels. bilgi³
 1291 malzeme gereç
 1292 mamur bayındır
 1293 mana anlam
 1294 manalandırma anlamlan-
 dırma
 1295 manalandırmak anlamlan-
 dırmak
 1296 manalı anlamlı
 1297 manalılık anlamlılık
 1298 manasız anlamsız
 1299 manasızlık anlamsızlık
 1300 manevî 1 içsel² 2 tinsel
 1301 mani engel
 1302 mani olma engelleme, en-
 gel olma, önleme
 1303 mani olmak engellemek,
 engel olmak, önlemek
 1304 manometre basıölçer
 1305 manzara görünüm
 1306 marifet bilgi⁴
 1307 marka bellik
 1308 mas soğurma
 1309 maslahatgüzar işgüder
 1310 masraf gider
 1311 massetmek soğurmak
 1312 masuniyet dokunulmazlık

- 1313 masuniyet-i şahsiye kişi dokunulmazlığı
1314 masuniyet-i teşriiye yasa- ma dokunulmazlığı
1315 maşer kamu
1316 maşerî kamusal
1317 matbaa basımevi
1318 matbu basılı
1319 matbua basılı (nesne)
1320 matbuat basın
1321 matem yas
1322 materyalist özdekçi
1323 materyalizm özdekçilik
1324 mayî sıvı
1325 mazbata tutanak¹
1326 maznun sanık
1327 mecbur yükümlü
1328 mecburi zorunlu
1329 mecburiyet 1 yükümlülük 2 zorunluluk
1330 mecmua dergi
1331 mecra 1 akak 2 *coğr.* ke- sim⁴
1332 meczup sapık
1333 meçhul *mat.* bilinmeyen
1334 medar *coğr.* dönence
1335 meddücezir *coğr.* gelgit
1336 medenî uygar
1337 medenileşme uygarlaşma
1338 medenileşmek uygarlaş- mak
1339 medenileştirmek uygarlaş- tırmak
1340 medeniyet uygarlık
1341 mefharet övünç
1342 mefhum kavram
1343 mefkûre ülkü
1344 meftun tutkun
1345 meftuniyet tutkunluk¹
1346 mekân *fiz.* uzay
1347 mektep okul^{1,2}
1348 melâl üzüncü
1349 melankoli 1 karaduygu 2 karaduygululuk
1350 melankolik karaduygulu
1351 melce korunak, sığınak
1352 meleke 1 yeti 2 yordam
1353 melodi ezgi
1354 melodik ezgisel
1355 memleket 1 ülke 2 yurt¹
1356 memnuniyet kıvanç, se- vinç
1357 memnun olmak 1 gönen- mek 2 kıvanmak, sevin- mek
1358 memur görevli², işyar
1359 menfaat ası, çıkar, yarar¹
1360 menfaatperest asıcıl, çı- karcı, çıkarıcı
1361 menfaatperestlik çıkarıcı- lık
1362 menfaat temin etme çıkar- lanma
1363 menfaat temin etmek çı- karlanmak
1364 menfi 1 *tıp.* eksi 2 olum- suz
1365 menfur tiksincü
1366 menfurluk tiksincilik
1367 meni atmık
1368 menşe köken
1369 merasim tören
1370 merbut ilişik¹, ilişkin
1371 merhamet acıma
1372 merhamet etmek acımak¹
1373 merhametsiz acımasız
1374 merhametsizlik acıma- sızlık
1375 meriyet yürürlük
1376 mersiye ağıt¹

- 1377 mesaha-i sathıye yüzölçü-
mü
- 1378 mesaj bildiri³
- 1379 meselâ örneğin, sözgeli-
mi, sözgelişi
- 1380 mesele sorun
- 1381 mesken konut¹
- 1382 mesken masuniyeti ko-
nut dokunulmazlığı
- 1383 meslek 1 *fels.* öğreti 2
uğraş
- 1384 mesnet dayanak, dayan-
ca, destek
- 1385 mesul sorumlu
- 1386 mesuliyet sorum, sorum-
luluk
- 1387 mesuliyetsiz sorumsuz
- 1388 mesuliyetsizlik sorumsuz-
luk
- 1389 mesut mutlu
- 1390 meşgale uğraş
- 1391 meşguliyet uğraş
- 1392 meşime eten
- 1393 met (med) kabarma¹
- 1394 metafizik doğaötesi
- 1395 metamorfoz başkalaşım,
başkalaşma
- 1396 methetmek övmek
- 1397 methıye övgü
- 1398 methıyeci övgücü
- 1399 methıyecilik övgücülük
- 1400 methüsena etmek övmek
- 1401 metodik yöntemsel
- 1402 metodoloji yöntembilim
- 1403 metot yöntem
- 1404 metotlu yöntemli
- 1405 metotluluk yöntemlilik
- 1406 metotsuz yöntemsiz
- 1407 metotsuzluk yöntemsizlik
- 1408 mevcudiyet varlık
- 1409 mevhum *mat.* sanal
- 1410 mevkuf tutuklu
- 1411 mevkufiyet tutukluluk
- 1412 mevkut süreli
- 1413 mevkute süreli yayın
- 1414 mevsuk *fels.* pekin
- 1415 mevsukiyet *fels.* pekinlik
- 1416 mevzii 1 bölgesel 2 yerel
- 1417 mevziilik yerellik
- 1418 mevzu konu
- 1419 mevzubahis sözkonusu
- 1420 meydan alan
- 1421 meydana gelme oluşum,
oluşma
- 1422 meydana gelmek oluşmak,
ortaya çıkmak
- 1423 meyil 1 eğilim 2 eğim 3
ruh. özlem² 4 yönseme
- 1424 meyyal eğilimli
- 1425 mezar gömüt
- 1426 mezarlık gömütlük
- 1427 meziyet artam
- 1428 mıntıka 1 bölge¹ 2 kesim¹
- 1429 mıntıkavi bölgesel
- 1430 mısdak ölçüt
- 1431 mısra dize
- 1432 mibrak-ı zelzele deprem
odağı
- 1433 mihver eksen
- 1434 mıkıyas ölçek³
- 1435 millet ulus
- 1436 milletlerarası uluslararası
- 1437 milli ulusal
- 1438 millileştirmek ulusallaştır-
mak
- 1439 milliyet ulusallık
- 1440 milliyetçi ulusçu
- 1441 milliyetçilik ulusçuluk
- 1442 minimum azın
- 1443 minkale *mat.* ileti

- 1444 miras kalıt
1445 misafir konuk
1446 misafirhane konukevi
1447 misafirlik konukluk
1448 misafirperver konuksever
1449 misafirperverlik konukseverlik
1450 misal örnek²
1451 mistik 1 gizemci 2 gizemsel
1452 mistisizm gizemcilik
1453 miyar ayıraç, ölçüt
1454 mizaç yaradılış²
1455 mizan *mat.* sağlama²
1456 model örnek³
1457 modern çağcıl, çağdaş
1458 modernleşme çağcıllaşma
1459 modernleşmek çağcıllaşmak
1460 modernlik çağcılık
1461 monist birici
1462 monizm bircilik
1463 montaj kurgu²
1464 monoton tekdüze
1465 monotonluk tekdüzelik
1466 moralist töreci
1467 moralizm törecilik
1468 morfoloji 1 biçimbilgisi 2 biçimbilim 3 yapıbilim
1469 muadele denklem
1470 muadil denk, denkteş
1471 muaf bağışık
1472 muafiyet bağışıklık
1473 muahede antlaşma
1474 muallim öğretmen
1475 muamele işlem¹
1476 muannit direngen
1477 muasır çağdaş
1478 muayene etmek sınamak², yoklamak
1479 muayyen belirli
1480 muayyeniyet belirlilik
1481 mubayaa algı⁵, alım¹
1482 mucibince gereğince, uyarınca
1483 mucit bulucu¹, türetmen
1484 mucize tansık
1485 muhabere yazışma
1486 muhabere etmek yazışmak
1487 muhabir bildirmen
1488 muhaceret göç, göçme
1489 muhacir göçmen
1490 muhafazakâr tutucu
1491 muhafazakârlık tutuculuk
1492 muhakeme 1 *fels.* usavurma, usamlama 2 *fels.* ve *tüze.* yargılama
1493 muhakeme etmek 1 *fels.* usavurmak, 2 *tüze.* yargılamak
1494 muhakkak *fels.* pekin
1495 muhakkaklık *fels.* pekinlik
1496 muhalefet karşıcılık, karşıtlık²
1497 muhalif 1 karşıcı 2 karşıt²
1498 muharebe savaş¹
1499 muharebe etmek savaşmak¹
1500 muharip savaşçı²
1501 muharrik 1 devitken 2 dürtü
1502 muharrir yazar
1503 muhariplik savaşçılık¹
1504 muhasara kuşatma
1505 muhasara etmek kuşatmak
1506 muhasebe saymanlık

- 1507 muhasip sayman
 1508 muhasiplik saymanlık
 1509 muhassala bileşke
 1510 muhavere konuşma¹
 1511 muhayyile düşgücü, im-
 gelem
 1512 muhit çevre
 1513 muhtaç olmak gerekse-
 mek
 1514 muhtar özerk
 1515 muhtariyet özerklik
 1516 muhtelif ayrışık², türlü
 1517 muhtemel olası
 1518 muhterem saygıdeğer, sa-
 yın
 1519 muhteri bulucu¹, türet-
 men
 1520 muhteris tutkulu
 1521 muhteşem görkemli
 1522 muhteva içerik, işlem,
 öz
 1523 muhtıra andırı
 1524 mukabele karşılık⁵
 1525 mukabil karşılık²
 1526 mukadderat alınyazısı,
 yazgı
 1527 mukaddes kutsal
 1528 mukaddesleşmek kutsal-
 laşmak
 1529 mukaddesleştirmek kutsal-
 laştırmak
 1530 mukavele sözleşme
 1531 mukavele akdetmek söz-
 leşmek
 1532 mukavele yapmak sözleş-
 mek
 1533 mukavemet direnç, diren-
 me
 1534 mukayese karşılaştırma,
 ölçüştürme
 1535 mukayese etmek karşı-
 laştırmak, ölçüştürmek
 1536 mukayeseli karşılaştırmalı
 1537 muktesit tutumlu
 1538 muktesitlik tutumluluk
 1539 muntazam düzenli
 1540 murabba *mat.* dördül
 1541 murafaa duruşma
 1542 murakabe denet, denetim,
 denetleme
 1543 murakabe etmek denet-
 lemek
 1544 murakıp denetçi
 1545 musaddak onaylı
 1546 musahhib düzeltmen
 1547 musallat fikir takınak
 1548 muta veri
 1549 mutaassıp bağınaz
 1550 mutaassıplık bağınazlık
 1551 mutabakat uyuşum, uyuş-
 ma, uygunluk
 1552 mutasavvıf gizemci
 1553 mutasyon değişim
 1554 mutasyonizm değişim-
 cilik
 1555 muteber saygın
 1556 mutedil ılımlı
 1557 mutedillik ılımlılık
 1558 mutakit inanlı
 1559 mutlak 1 salt 2 saltık
 1560 mutlak ekseriyet salt ço-
 ğunluk
 1561 mutlakiyet saltçılık
 1562 muvaffak başarılı
 1563 muvaffakiyet başarı
 1564 muvaffakiyetsizlik başa-
 rısızlık
 1565 muvaffak olmak başarmak
 1566 muvassala 1 erişim² 2 ula-
 şım

- 1567 muvazene denge
 1568 muvazi koşut
 1569 muzafferiyet yengi
 1570 mübadele deęiřim⁵
 1571 mübalağa abartı, abart-
 ma
 1572 mübalağacı abartmacı
 1573 mübalağacılık abartma-
 cılık
 1574 mübalağa etme abartma
 1575 mübalağa etmek abart-
 mak
 1576 mübalağalı abartılı, abart-
 malı
 1577 mübarek kutlu
 1578 mücadele savař²
 1579 mücadeleci savaşçı^{2,3}
 1580 mücadelecilik savařcılık²
 1581 mücadele etmek savaş-
 mak^{2,3}
 1582 mücadele mıntıkası savaş
 bölgesi²
 1583 mücahit savaşçı^{2,3}
 1584 mücerret soyut
 1585 mücerret isim soyut ad,
 soyut adı
 1586 mücerrit *fiz.* yalıtkan
 1587 müdafaa savunma
 1588 müdafaaa etmek savun-
 mak
 1589 müdafî savunucu
 1590 müddeiumumi savcı
 1591 müddeiumumilik savcılık
 1592 müddet süre
 1593 müdrike anlık
 1594 müdür yönetmen¹
 1595 müdüriyet yönetmenlik²
 1596 müdürlük yönetmenlik^{1,2}
 1597 müennes *dilb.* dişil
 1598 müessese kurum^{1,2}
 1599 müesseseseleşme kurumlaş-
 ma
 1600 müesseseseleşmek kurumlaş-
 mak
 1601 müesseseseleştirme kurum-
 laştırma
 1602 müesseseseleştirmek kurum-
 laştırmak
 1603 müessir etken^{1,2,3}, etkili
 1604 müessir olmak etkilemek
 1605 müessiriyet etkenlik, etkili-
 lik
 1606 müessis kurucu
 1607 müeyyide yaptırım
 1608 müfessir yorumcu¹
 1609 müflis batkın
 1610 müfret *dilb.* tekil
 1611 müfteri karacı
 1612 müfterilik karacılık
 1613 mühim önemli
 1614 mühimsemek önemsemek
 1615 müjde muştu
 1616 müjdelemek muştulamak
 1617 mükâfat armaęan², ö-
 döl
 1618 mükâfatlandırma ödüllен-
 dirme
 1619 mükâfatlandırmak ödül-
 lendirmek
 1620 mükellef yükümlü
 1621 mükellefiyet yüküm, yü-
 kümlülük
 1622 mükemmel yetkin²
 1623 mükemmelleştirmek yet-
 kinleşmek
 1624 mükemmellik yetkinlik
 1625 mülâhaza düşünce¹
 1626 mülâkat görüşme¹
 1627 mülhem olmak esin al-
 mak, esinlenmek

- 1628 mülkiyet iyelik
1629 mülteci sığınık
1630 mültehip yangılı
1631 mümbit 1 bitek 2 verimli
1632 mümbitlik verimlilik
1633 mümin inanlı
1634 mümkün olabilir, olanaklı, *fels.* olumsal
1635 mümtaz seçkin
1636 münacat yakarış
1637 münakalât ulaştırma
1638 münakalât vekâleti ulaştırma bakanlığı
1639 münakale ulaşım
1640 münakaşa tartışma
1641 münakaşa etmek tartışmak
1642 münasebet bağıntı^{1,2,3}, ilinti, ilişik², ilişki
1643 münasebettar ilintili, ilişkili, ilişkin
1644 münavebe keşikleme
1645 münazara tartışma
1646 münekkit eleştirmen
1647 münekkitlik eleştirmecilik, eleştirmenlik
1648 münevver aydın
1649 münfail *fels.* ve *biy.* edilingin
1650 münhani eğri¹
1651 münzevi kaçınık
1652 müphem belirsiz^{1,2}
1653 müphemlik belirsizlik
1654 mürai alabık
1655 müreccah yağ
1656 mürekkep bileşik
1657 mürettip dizmen
1658 mürteci gerici
1659 müsabaka yarışma¹
1660 müsabık yarışmacı
1661 müsamaha hoşgörü, hoşgörülük
1662 müsamahakâr hoşgörülü, hoşgörür
1663 müsamahasız hoşgörüsüz
1664 müsamahasızlık hoşgörüsüzlük
1665 müsavat eşitlik
1666 müsavatsızlık eşitsizlik
1667 müsavi eşit
1668 müseddes altıgen
1669 müsmir verimli¹
1670 müspet olumlu
1671 müspet ilim deneyli bilim, olumlu bilim, tatlı bilim
1672 müsrif tutumsuz
1673 müsriflik tutumsuzluk
1674 müstacel ivedi
1675 müstaceliyet ivedilik
1676 müstağni doygun
1677 müstahsil üretici
1678 müstait anık
1679 müstakil bağımsız
1680 müstakillik bağımsızlık
1681 müstebit zorba
1682 müstedi dilekçi
1683 müstehlik tüketici
1684 müstemleke sömürge
1685 müstemlekeci sömürgeci
1686 müstemlekecilik sömürgecilik
1687 müstemlekeleşme sömürgeleşme
1688 müstemlekeleşmek sömürgeleşmek
1689 müstemlekeleştirme sömürgeleştirme
1690 müstemlekeleştirmek sömürgeleştirmek

- 1691 müstemlekelik sömürgelik
1692 müstenkif çekimser
1693 müstesna ayral, ayrı, ayrık, kural dışı
1694 müsteşrik doğubilimci
1695 müstevi düzlem
1696 müşahede gözlem
1697 müşahede altına almak gözlemlemek
1698 müşahhas somut
1699 müşahhas isim somut ad, somut adı
1700 müşahhaslaşma somutlaşma
1701 müşahhaslaşmak somutlaşmak
1702 müşahhaslaştırma somutlaştırma
1703 müşahhaslaştırmak somutlaştırmak
1704 müşahhaslık somutluk
1705 müşahit gözlemci
1706 müşahitlik gözlemcilik¹
1707 müşareket *dilb.* işteşlik
1708 müşavere danışma¹
1709 müşavere etmek danışmak
1710 müşavir danışman
1711 müşavirlik danışmanlık
1712 müşerref olmak onurlanmak
1713 müşfik sevecen
1714 müş'ir gösterge²
1715 müştak türev
1716 müştemilât eklenti(ler)
1717 müşterek ortaklaşa^{1,3}
1718 müştereken ortaklaşa²
1719 müşteri *tec.* alıcı³
1720 mütalaa düşünce¹, görüş
1721 mütareke bırakışma
1722 müteal aşkın
1723 mütearife belit
1724 mütecanis türdeş
1725 mütecaviz saldırgan
1726 mütecavizlik saldırganlık
1727 mütedahil *mant.* altık
1728 mütefekkir düşünür
1729 mütefessih sası
1730 mütegalip zorba
1731 müteharrik devingen
1732 mütehasıs uzman
1733 mütehasıslaşmak uzmanlaşmak
1734 mütehasıslık uzmanlık^{1,2}
1735 mütehasıs etme duygulandırma
1736 mütehasıs etmek duygulandırmak
1737 mütehasıs olma duygulanma
1738 mütehasıs olmak duygulanmak
1739 mütehavvil değişken
1740 mütekabil karşılıklı
1741 mütekait emekli
1742 mütekâmil yetkin
1743 mütekâmillik yetkinlik
1744 mütekarip *fiz.* yakınsak
1745 mütekâsif derişik, yoğun
1746 mütemayil eğilimli
1747 mütemerkiz derişik
1748 mütemmim tümleç
1749 mütenahi sonlu
1750 mütenakız çatışık, çelişik
1751 mütenakız olma çatışma³, çelişme
1752 mütenakız olmak çatışmak³, çelişmek
1753 mütenasip oranlı
1754 mütenazır bakışık, bakışıklı

- 1755 müteradif anlamdaş, eşanlamlı
 1756 müterafik *fels.* koşa
 1757 mütercim çevirmen
 1758 mütesanit dayanışık
 1759 müteşebbis girişimci
 1760 müteşebbislik girişimcilik
 1761 mütevali ardışık
 1762 müttetik bağlaşıklık
 1763 müvezzi dağıtıcı, dağıtımcı
 1764 müvezzilik dağıtımcılık, dağıtımcılık
 1765 müzakere görüşme²
 1766 müzayedede artırma
 1767 müzekker *dilb.* eril
 1768 müzmin süreğen
 1769 müzminleşmek süreğenleşmek

N

- 1770 naçar umarsız²
 1771 nadim olma yerinme
 1772 nadim olmak yerinmek
 1773 nadir azrak
 1774 nafıa bayındırlık
 1775 nafıa vekâleti bayındırlık bakanlığı
 1776 nahiye bucak
 1777 nakıs eksil^{1,2,3}
 1778 nakil vasıtası taşıt
 1779 nâkil iletken
 1780 namütenahi sonsuz
 1781 namütenahilik sonsuzluk
 1782 namzet aday
 1783 namzetlik adaylık
 1784 nâr-ı beyzâ *fiz.* akkor
 1785 nas inak
 1786 nasfet denkserlik
 1787 nasihat öğüt
 1788 naşir yayımcı, yayman
 1789 nativizm doğuştancılık
 1790 natüralist doğalcı
 1791 natüralizm doğalcılık
 1792 natürist doğacı
 1793 natürizm doğacılık
 1794 natürmort ölüdoğa
 1795 nazari kuramsal
 1796 nazariye kuram
 1797 nazariyeci kuramcı
 1798 nazım *yaz.* koşuk
 1799 nazır bakan
 1800 nazire *yaz.* benzek
 1801 nebat bitki
 1802 nebati bitkisel
 1803 nebula *gökb.* bulutsu
 1804 nebülöz *gökb.* bulutsu
 1805 necat kurtuluş
 1806 nefes soluk
 1807 nehir ırmak
 1808 nesiç doku
 1809 nesil kuşak^{1,2}
 1810 nesir düzyazı
 1811 neşretmek yayımlamak
 1811/2 neşir yayım
 1812 neşriyat yayın
 1813 netice sonuç
 1814 neticelendirme sonuçlandırma
 1815 neticelendirmek sonuçlandırmak

1816 neticelenme sonuçlanma	1833 nizam düzen ³
1817 neticelenmek sonuçlanmak	1834 nizamname tüzük
1818 nevale azık	1835 nizamsız düzensiz
1819 nevha ağıt ²	1836 nizamsızlık düzensizlik
1820 nevi tür	1837 nominalist adcı
1821 nev'i özgül, türsel	1838 nominalizm adcılık
1822 nev'iyet özgüllük, türsellik	1839 norm <i>fels.</i> düzgü
1823 nezir adak	1840 normal 1 <i>fels.</i> düzgüsel 2 olağan
1824 nezretmek adamak	1841 nöbet keşik
1825 nida ünlem	1842 numune örnek ¹
1826 nifak ayırğa, ayırım ³	1843 numunelik örneklik
1827 nikbin iyimser	1844 nutuk söylev
1828 nisap yetersayı	1845 nüans ayırtı
1829 nispet 1 bağıntı ² 2 oran ^{1,2}	1846 nüfuzlu sözügeçer
1830 nispetli oranlı	1847 nümayiş gösteri ¹
1831 nispetsiz oransız	1848 nümayişçi gösterici
1832 nispetsizlik oransızlık	1849 nüsha sayı ²

O

1850 obje nesne	1864 orijin köken
1851 objektif nesnel	1865 orijinal özgün
1852 objektifleşme nesnelleşme	1866 orijinalite özgünlük
1853 objektifleşmek nesnelleşmek	1867 orijinallik özgünlük
1854 objektiflik (objektivite) nesnellik	1868 oryantalist doğubilimci
1855 objektivizm nesnelcilik	1869 oryantalizm doğubilim
1856 objeleşme nesneleşme	1870 otizm içekapanış
1857 ontoloji varlıkbilim	1871 otokritik özeleştirir
1858 optimist iyimser	1872 otomatik özdevimsel
1859 optimizm iyimserlik	1873 otomatiklik özdevimsellik
1860 organ örgen	1874 otomatizm özdevim
1861 organik örgensel	1875 otonom özerk
1862 organisizm örgencilik	1876 otonomi özerklik
1863 organizma örgenlik	1877 otorite yetke
	1878 oval söbe

Ö

1879 **ömür yaşam**

1880 **örfi idare sıkıyönetim**

P

1881 **pakt antlaşma**
 1882 **panik ürkü**
 1883 **panteist kamutanrıci**
 1884 **panteizm kamutanrıciılık**
 1885 **paralel 1 fels. koşa 2 koşut**
 1886 **parantez ayraç**
 1887 **parazit asalak**
 1888 **parazitlik asalaklık**
 1889 **parazitoloji asalakbilim**
 1890 **pasif 1 dilb. edilgen 2 eylemsiz**
 1891 **pasifizm eylemsizlik**
 1892 **pedagog eğitbilimci**
 1893 **pedagoji eğitbilim**
 1894 **pederşahi ataerkil**
 1895 **pederşahilik ataerki**
 1896 **pertavsız büyüteç**
 1897 **periyodik dönemsel**
 1898 **pesimist kötümser**
 1899 **pesimizm kötümserlik**
 1900 **peşin hüküm önyargı**
 1901 **peygamber yalvaç**
 1902 **peyk uydu**
 1903 **peykleşme uydulaşma**
 1904 **peykleşmek uydulaşmak**
 1905 **pişdar öncü³**
 1906 **pişman olmak yerinmek**
 1907 **piyes oyun¹**
 1908 **plan tasarı¹**
 1909 **plasman yatırım**

1910 **plot sine. ve tiy. olgu²**
 1911 **plüralist çokçu**
 1912 **plüralizm çokçuluk**
 1913 **politeist çoktanrıci**
 1914 **politeizm çoktanrıciılık**
 1915 **politik siyasal**
 1916 **politika siyasa**
 1917 **politikacı siyasacı**
 1918 **politikacılık siyasacılık**
 1919 **potansiyel gizil**
 1920 **potansiyel enerji fiz. gizilgüç**
 1921 **potansiyel farkı fiz. gerilim³**
 1922 **pozisyon durum^{1,2}**
 1923 **pozitif olumlu**
 1924 **pozitif ilim olumlu bilim**
 1925 **pozitivizm olguculuk**
 1926 **pragmatist yararcı**
 1927 **pragmatizm yararcılık**
 1928 **pratik 1 kılığı 2 kılın 3 kılıgısal 4 uygulama² 5 uygulamalı**
 1929 **prensip ilke**
 1930 **primitif ilkel**
 1931 **probabilizm olasıcılık**
 1932 **problem sorun**
 1933 **prodüksiyon yapım^{2,3}**
 1934 **prodüktör yapımcı^{2,3}**
 1935 **prodüktörlük yapımcılık**

1936 proje tasar ^{1,2,3}	1942 psikanaliz ruh�������
1937 projektör ı�ıldak	1943 psikolog ruhbilimci
1938 proleter emekçi	1944 psikoloji ruhbilim
1939 prolog �ndeyi�	1945 psikolojik 1 ruhbilimsel
1940 psikanalitik ruh�������	2 ruhsal
1941 psikanalist ruh�������	1946 p�lverizat�r p�������

R

1947 rabita ba�lantı	1972 refleks biy. tepke, yansı ¹
1948 rabit edatı <i>dilb.</i> ba�la�	1973 reg�lat�r <i>fiz.</i> d�zenge�
1949 rabit sıygası <i>dilb.</i> ula�	1974 reis başkan
1950 radikal 1 k�kten 2 k�k- tenci	1975 reislik başkanlık
1951 radikalist k�ktenci	1976 rejis�r yönetmen ^{2,3}
1952 radikalizm köktencilik	1977 rejis�rl�k yönetmenlik ¹
1953 radyasyon ışınım	1978 rekabet yarışma ²
1954 raf sergen ¹	1979 relatif bağıntılı, görece
1955 rağmen karşın	1980 relativite bağıntı ³ , ba�ın- tılılık, görecelik
1956 rahat, rahatlık erinç	1981 relativist ba�ıntıcı, göre- ceci
1957 rakım yükselti ¹	1982 relativizm ba�ıntıcılık, görececilik
1958 rakkas sarkaa	1983 remiz (remz) belgi, im, sim- ge
1959 rasat gözlem ²	1984 resul yalvaç
1960 rasathane gözlemevi	1985 re�it ergin
1961 rasit gözlemci ²	1986 rey oy
1962 rasyonalist usçu	1987 reye vazetmek oya koy- mak, oylamak
1963 rasyonalizm usçuluk	1988 rivayet söylenti
1964 rasyonel ussal	1989 riyaset başkanlık
1965 reaksiyon tepki ^{1,2}	1990 rönesans yenidendo�u�
1966 realite gerçek ^{4,5} , gerçek- lik	1991 ruh tin
1967 realist gerçekçi	1992 ruhan� tinsel
1968 realize etmek ger�ekle�- tirmek	1993 ruhi ruhsal, tinsel
1969 realizm gerçekçilik	1994 ruhiyat ruhbilim
1970 reel gerçek ¹	
1971 refah g�nen�	

1995 ruzname gündem

1996 rüşd erginlik

1997 rütbe aşama¹

1998 rüya düş¹

S

1999 saadet 1 mut 2 mutluluk

2000 sabit durağan

2001 sabotaj baltalama

2002 sabote etmek baltalamak

2003 sade 1 arı 2 yalın¹

2004 sadeleşme arılaşma, özleşme

2005 sadeleşmek arılaşmak, özleşmek

2006 sadeleştirme arılaştırma, özleştirme

2007 sadeleştirmek arılaştırmak, özleştirmek

2008 sadeleştirmeci özleştirmeci

2009 sadelik 1 arılık 2 yalınlık

2010 saf arı

2011 safha aşama², evre, kesim²

2012 safiyet arılık

2013 saflaşma arılaşma, arınma

2014 saflaşmak arılaşmak

2015 saflaştırma arılaştırma, arındırma

2016 safılaştırmak arılaştırmak, arındırmak

2017 saha alan

2018 sahih fels. sağın

2019 sahip iye

2020 sahiplik iyelik

2021 sahte düzmece

2022 sahtekâr düzmeci

2023 sahtekârlık düzmecilik

2024 sahtelik düzmecilik

2025 saik güdü, itki

2026 sairfilmenam uyurgezer

2027 sakin 1 dingin 2 dural

2028 salâhiyet yetki

2029 salâhiyetsiz yetkisiz

2030 salâhiyetsizlik yetkisizlik

2031 salâhiyettar yetkili

2032 salim esen

2033 samimi içten

2034 samimiyet içtenlik

2035 samimiyeysiz içtenliksiz

2036 samimiyeysizlik içtenliksizlik

2037 saniha doğaç

2038 sansüalist duyumcu

2039 sansüalizm duyumculuk

2040 sarahat açıklık, belginlik

2041 sarih açık, belgin

2042 sarihleştirmebelginleştirme

2043 sarihleştirmek belginleştirmek

2044 sathi yüzeysel

2045 sath yüzey

2046 sath-ı mail coğr. aklan^{2,3}

2047 sathilik yüzeysellik

2048 sathiyet yüzeysellik

2049 savlet atılım

2050 sayruret fels. olu

2051 sebat direşim

2052 sebat etmek direşmek

2053 sebep neden^{1,2}

- 2054 **seciye** ıra
 2055 **sefaret** elçilik^{2,3}
 2056 **sefer** kez
 2057 **sefir** elçi¹
 2058 **sefirlik** elçilik¹
 2059 **sehiv** yanılı
 2060 **sekans** ayırım²
 2061 **sekreter** yazman
 2062 **sekreterlik** yazmanlık
 2063 **sekte** durgu¹
 2064 **sektör** kesim³
 2065 **selâmet** esenlik
 2066 **selef** öncel
 2067 **semantik** anlambilim
 2068 **sema** gök, gökyüzü
 2069 **semavî** göksel
 2070 **sembol** im, simge
 2071 **sembolik** simgesel
 2072 **sembolist** simgeci
 2073 **sembolize** etme simgeleme
 2074 **sembolize** etmek simgele-
 mek
 2075 **sembolizm** simgecilik
 2076 **sembolleşmek** simgeleşmek
 2077 **semere** verim
 2078 **sempati** duygudaşlık
 2079 **sene** yıl
 2080 **sene-i devriye** yıldönümü
 2081 **senet** *tûze*, belgit
 2082 **sentaks** sözdizimi
 2083 **sentetik** bileşik^{1,2,3}
 2084 **sentez** bileşim
 2085 **septik** kuşkucu
 2086 **septisizm** kuşkuculuk
 2087 **serap** ılgım
 2088 **serbest** özgür
 2089 **serbestî** özgürlük
 2090 **sergüzeşt** serüven
 2091 **serhoş** esrik
 2092 **seri** dizi¹
 2093 **serkâtip** başyazman
 2094 **sermaye** 'anamal
 2095 **sermayeci** anamalcı
 2096 **sermayedar** anamalcı
 2097 **sermayecilik** anamalcılık
 2098 **set** bütet
 2099 **seviye** düzey
 2100 **sevkıtabîl** içgüdü, itki
 2101 **seyelân** 1 *fiz.* akı 2 akıntı¹
 2102 **seyyah** gezgin
 2103 **seyahat** gezi
 2104 **seyyal** akışkan
 2105 **seyyar** gezici
 2106 **seyyare** gezegen
 2107 **sıhhat** esenlik, sağlık
 2108 **sıhhatli** esen, sağlıklı
 2109 **sıhatsız** sağlıksız
 2110 **sıhhi** sağlıksal
 2111 **sır** giz, gizem
 2112 **sırf** salt
 2113 **sihir** büyü
 2114 **sihirci** büyücü
 2115 **sihircilik** büyücülük
 2116 **sihirleme** büyüleme
 2117 **sihirlenmek** büyülemek
 2118 **sihirlenme** büyülenme
 2119 **sihirlenmek** büyülenmek
 2120 **sihirli** büyülü
 2121 **sihrî** büyüsöl
 2122 **siklon** *coğr.* döngü²
 2123 **silâhşor** savaşı²
 2124 **silsile-i meratip** aşama,
 sıradüzen
 2125 **simetri** bakışım
 2126 **simetrik** bakışımli
 2127 **sinonim** anlamdaş, eşan-
 lamli
 2128 **siper** dayanga, korunak
 2129 **sistem** dizge
 2130 **sistematik** dizgesel

- 2131 **sistemleştirme** dizgeleştirme
 2132 **sistemleştirmek** dizgeleşmek
 2133 **sistemli** dizgesel
 2134 **sismograf** depremyazar
 2135 **sismoloji** deprem bilimi
 2136 **sismometre** depremölçer
 2137 **siyak ü sibak** *fels.* bağlam²
 2138 **siyaset** siyasa
 2139 **siyasetçi** siyasacı
 2140 **siyasetçilik** siyasacılık
 2141 **siyasî** siyasal
 2142 **sofist** bilgici
 2143 **sofizm** bilgicilik
 2144 **sohbet** söyleşi
 2145 **sohbet etmek** söyleşmek
 2146 **solidarizm** dayanışmacılık
 2147 **solipsizm** tekbencilik
 2148 **sosyal** toplumsal
 2149 **sosyalist** toplumcu
 2150 **sosyalist realizm** toplumcu gerçekçilik
 2151 **sosyalizasyon** toplumsallaştırma
 2152 **sosyalizm** toplumculuk
 2153 **sosyolog** toplumbilimci
 2154 **sosyoloji** toplumbilim
 2155 **sosyolojik** toplumbilimsel
 2156 **spekülatif** *fels.* kurgusal
 2157 **sperma** atmık
 2158 **spiritualist** tinselci
 2159 **spiritualizm** tinsencilik
 2160 **spesifik** özgül
 2161 **statik** duruk¹
 2162 **stator** *fiz.* duruk²
 2163 **strüktüralist** yapısalcı
 2164 **strüktüralizm** yapısalcılık
 2165 **strüktürel** yapısal
 2166 **stüasyon** konum
 2167 **sual** soru
 2168 **sudur** *fels.* türüm¹
 2169 **sulistimal** kötüye kullanım, yolsuzluk
 2170 **sukutu** hayal düş kırıklığı
 2171 **sulh** barış
 2172 **sulhperver** barışçı, barışsever
 2173 **sulhperverlik** barışçılık, barışseverlik
 2174 **sunî** yapay
 2175 **sübjektif** öznel¹
 2176 **sübjektivite** öznellik
 2177 **sübjektivizm** öznelcilik
 2178 **sükûnet** 1 dinginlik 2 durallık
 2179 **sükût** susku
 2180 **sükûti** suskun
 2181 **sürrealist** gerçeküstücü
 2182 **sürrealizm** gerçeküstüçülük
 2183 **sürreel** gerçeküstü

Ş

- 2184 **şahap** *gökb.* ve *coğr.* akan yıldız
 2185 **şahadet** tanıklık
 2186 **şaheser** başyapıt

- 2187 şahıs kişi
 2188 şahika doruk
 2189 şahit tanık
 2190 şahitlik tanıklık
 2191 şahsî kişisel
 2192 şahsiyet kişilik
 2193 şair ozan
 2194 şairane ozansı
 2195 şairanelik ozansılık
 2196 şakulî düşey
 2197 şamil olma kapsama
 2198 şamil olmak kapsamak
 2199 şark doğu
 2200 şarkiyat doğubilim
 2201 şarkiyatçı doğubilimci
 2202 şarklı doğulu
 2203 şarklılık doğululuk
 2204 şart koşul
 2205 şartlandırılma koşullan-
 dırılma
 2206 şartlandırılmak koşullan-
 dırılmak
 2207 şartlandırma koşullan-
 dırma
 2208 şartlandırmak koşullan-
 dırmak
 2209 şartlanma koşullanma
 2210 şartlanmak koşullanmak
 2211 şartlı koşullu
 2212 şeffaf saydam
 2213 şeffafiyet saydamlık
 2214 şeffaflık saydamlık
 2215 şefkat sevecenlik
 2216 şefkatli sevecen
 2217 şehvî kösnül
 2218 şehir kent
 2219 şehvanî kösnül
 2220 şehvet kösnü
 2221 şehvetperes kösnücül
 2222 şekil 1 biçim^{1,2} 2 ör-
 nek³
 2223 şekilci biçimci
 2224 şekilcilik biçimcilik
 2225 şekillenmek oluşmak
 2226 şekli biçimsel
 2227 sematik çizgisel
 2228 şeref onur², özsevi
 2229 şereflendirmek onurlan-
 dırmak
 2230 şeref vermek onur ver-
 mek, onurlandırmak
 2231 şey nesne^{1,2}
 2232 şiâr belgi
 2233 şiddet azış, yeğinlik
 2234 şiddetlenmek azışmak, ye-
 ğinleşmek
 2235 şiddetli azışık, yeğin
 2236 şifahî sözlü
 2237 şikâyet yakınma
 2238 şikâyet etmek yakınmak
 2239 şimal kuzey
 2240 şirket ortaklık
 2241 şua ışın
 2242 Şûrayıdevlet (devletşûrası)
 Danıştay
 2243 şuur bilinç
 2244 şuuraltı bilinçaltı
 2245 şumul kapsam
 2246 şüphe kuşku
 2247 şüpheci 1 kuşkucu 2 kuş-
 kulu¹
 2248 şüphencilik kuşkuculuk
 2249 şüphe etmek kuşkulan-
 mak
 2250 şüphelenmek kuşkulanmak
 2251 şüpheli kuşkulu²

T

- 2252 taahhüt etmek yükümlenmek
 2253 taalluk ilinti
 2254 taannüt direnim
 2255 taarruz saldırı
 2256 taarruz etmek saldırmak
 2257 taassup bağnazlık
 2258 tab' basım
 2259 tabaka katman
 2260 tabi bağımlı, bağlı
 2261 tabiat doğa
 2262 tabii 1 doğal 2 olağan
 2263 tabii ilimler doğal bilimler
 2264 tabilik 1 doğallık 2 olağanlık
 2265 tabiyet 1 bağım, bağımlılık 2 uyruklu
 2266 tabir 1 deyim 2 yoru
 2267 tacil etmek ıvirmek
 2268 tacir tecimen
 2269 tadat sayım
 2270 tadil değiştiri
 2271 tadil teklifi değiştirge
 2272 tafsilat ayrıntı(lar)
 2273 tahakkuk gerçekleşme
 2274 tahakkuk etmek gerçekleşmek
 2275 tahakkuk ettirme gerçekleştirme
 2276 tahakkuk ettirmek gerçekleştirmek
 2277 tahallul ayrışım
 2278 tahallul etmek ayrışmak
 2279 tahallul ettirme ayrıştırma
 2280 tahallul ettirmek ayrıştırmak
 2281 taharri araştırma
 2282 tahassur ozlem
 2283 tahavvul 1 değişim^{1,2,3,4}
 2 dönüşüm, dönüşme
 2284 tahavvul etmek değişmek, dönüşmek
 2285 tahayyul imgeleme
 2286 tahayyul etmek imgelemek
 2287 tahdit etmek çevrelemek
 2288 tahkikat soruşturma
 2289 tahkik etmek soruşturmak
 2290 tahkir aşağsama
 2291 tahkir etmek aşağsamak
 2292 tahlil çözümleme
 2293 tahlil etmek çözümlemek
 2294 tahlili özümlemeli, özümzel
 2295 tahmin 1 kestirme 2 oranlama
 2296 tahmin etmek 1 kestirmek 2 oranlamak
 2297 tahrik 1 devindirme 2 kışkırtma, kışkırtı
 2298 tahrikçi kışkırtıcı
 2299 tahrikilik kışkırtıcılık
 2300 tahrik etmek 1 devindir-mek 2 kışkırtmak
 2301 tahsil öğrenim
 2302 tahsisat 1 ödenek 2 karřılık⁴
 2303 tahsisatı mesture örtülü ödenek
 2304 tahteşşuur bilinçaltı
 2305 tahtı mütezat mant. altkarşıt
 2306 tahvil etmek dönüştürmek
 2307 takaddüm öncelik

- 2308 takallüs kasılım
2309 takat güç
2310 takbih kınama
2311 takbih etmek kınamak
2312 takdime sunu
2313 takdim etmek sunmak
2314 takdis etmek kutsamak
2315 takibat kovuşturma
2316 takip etmek 1 izlemek 2 kovuşturmak
2317 taklit öykünme, yansılamak
2318 taklit etmek öykünmek, yansılamak
2319 takribî yaklaşık
2320 takrir önerge
2321 taksim bölme
2322 taksim etmek bölmek
2323 talebe öğrenci
2324 talep istem¹
2325 talî ikincil
2326 talik erteleme
2327 talik etmek ertelemek
2328 talil *fels.* tündengelim
2329 talimat yönerge
2330 talimatname yönetmelik
2331 tam tüm¹
2332 tamim genelge
2333 tamim etmek genelgelemek
2334 tamir, tamirat onarım
2335 tamir etmek onarmak
2336 tandans eğilim
2337 tansiyon gerilim^{1,2,4}
2338 tanzim düzenleme
2339 tanzim etmek düzenlemek
2340 taraf yön
2341 tarafsız yansız
2342 tarafsızlık yansızlık
2343 taraftar yandaş
2344 taraftarlık yandaşlık
2345 tarif tanım
2346 tarif etmek tanımlamak
2347 tarz biçim⁴
2348 tarzı hareket 1 davranış²
2349 tasarruf 1 artırım¹ 2 kullanım 3 tutum²
2350 tasarruf etmek artırmak¹
2351 tasavvuf gizemcilik
2352 tasavvur tasarım
2353 tasavvur etmek tasarımılamak
2354 tasdik onay, onaylama
2355 tasdik etme 1 doğrulama 2 onama, onaylama
2356 tasdik etmek 1 doğrulamak 2 onamak, onaylamak
2357 tasfiye arılaştırma, arıtma, özleştirme
2358 tasfiyeci özleştirmeci
2359 tasfiyecilik özleştirmecilik
2360 tasfiye etmek arılaştırmak, arıtmak, özleştirmek
2361 tashih düzelti, düzeltme
2362 tasrif *dilb.* çekim²
2363 tasrif etme çekimleme
2364 tasrif etmek çekimlemek
2365 tasrih belirtme
2366 tasrih etmek belirtmek
2367 tasvip onama
2368 tasvip etmek onamak
2369 tasvir betim, betimleme
2370 tasvir etme betimleme
2371 tasvir etmek betimlemek
2372 tatbik kılıgı, uygulama
2373 tatbikat uygulama^{1,2}
2374 tatbik etme uygulama^{1,2}
2375 tatbik etmek uygulamak

- 2376 tatbiki 1 *fels.* kılğısal 2 uygulamalı
- 2377 tatil dinlence
- 2378 tatmin doygunluk, doyum
- 2379 tatminkâr doyurucu
- 2380 taviz ödün
- 2381 taviz vermek ödün vermek
- 2382 tavsif niteleme
- 2383 tavsif etmek nitelemek
- 2384 tavsiye öğüt, öğütleme, salık verme²
- 2385 tavsiye etmek öğütlemek, salık vermek²
- 2386 tayf görüntü^{1,2,3}
- 2387 tayin 1 atama, atanma 2 belirleme 3 belirlenim 4 belirtme
- 2388 tayin edilmek atanmak
- 2389 tayin etmek atamak
- 2390 tayyare uçak
- 2391 tazammun içermek
- 2392 tazammun etmek içermek
- 2393 taziye başsağı
- 2394 tazyik 1 basınç 2 baskı²
- 2395 teadül denkleşim
- 2396 tebaa uyruk
- 2397 tebalı uyruklu
- 2398 tebarüz etmek belirlemek⁴
- 2399 tebarüz ettirmek belirtmek
- 2400 tebellür etmek belirlemek²
- 2401 teberru bağış, bağışlama¹
- 2402 teberru etmek bağışlamak¹
- 2403 tebliğ bildiri^{1,2}
- 2404 tebriye aklama¹
- 2405 tebriye etmek aklamak¹
- 2406 tebrik kutlama¹
- 2407 tebrik etmek kutlamak
- 2408 tebrik merasimi kutlama töreni
- 2409 tecanüs türdeşlik
- 2410 tecavüz saldırı
- 2411 tecavüz etmek saldırmak
- 2412 tecavüzkâr saldırgan
- 2413 tecavüzkârlık saldırganlık
- 2414 tecil erteleme
- 2415 tecil etmek erteleme
- 2416 tecrit 1 soyutlama 2 yalıtma
- 2417 tecrit etmek yalıtma
- 2418 tecrübe 1 deneme¹ 2 deney, sına
- 2419 tecrübe etmek 1 denemek 2 sınamak
- 2420 tecrübi deneylemeli, deneyli, deneysel
- 2421 tecrip deneyim
- 2422 teçhizat donatı
- 2423 teçhiz (etme) donatım³, donatma
- 2424 teçhiz etmek donatmak²
- 2425 tedahül 1 *kim.* geçişme 2 *fiz.* girişim²
- 2426 tedai çağrışım
- 2427 tedai ettirmek çağrıştırmak
- 2428 tedbir önlem
- 2429 tedbir almak önlem almak
- 2430 tedbirli önemli
- 2431 tedbirlilik önemlilik
- 2432 tedbirsiz önemsiz
- 2433 tedbirsizlik önemsizlik
- 2434 tedris, tedrisat öğretim
- 2435 tedvir etmek yönetmek
- 2436 teessüf etmek acınmak
- 2437 teessür duygulanım
- 2438 teessüriyet duygululuk

- 2439 tefcir *biy.* akaçlama, akaçlamak
- 2440 teferruat ayrıntı(lar)
- 2441 tefessüh etmek kokuşmak, sasımak
- 2442 tefrik ayırım²
- 2443 tefsir yorum
- 2444 tefsirci yorumcu¹
- 2445 tefsir etme yorumlama
- 2446 tefsir etmek yorumlamak
- 2447 tebaddüs sezgi
- 2448 tebaddüsi sezgisel
- 2449 tehlike çekince
- 2450 teizm tanrıçılık
- 2451 tekabül *fels.* uygu
- 2452 tekâmül evrim
- 2453 tekâmül nazariyesi evrim kuramı
- 2454 tekâsûf 1 derişme 2 yoğunlaşma
- 2455 tekâsûf etmek 1 derişmek 2 yoğunlaşmak
- 2456 tekaüt emekli
- 2457 tekemmül etmek yetkinleşmek
- 2458 tekemmül ettirmek yetkinleştirmek
- 2459 tekevvün türüm²
- 2460 teklif öneri
- 2461 teklif etmek önermek
- 2462 tekrar yineleme
- 2463 tekrar etmek yinelemek
- 2464 teksif yoğunlaştırma
- 2465 teksif etmek yoğunlaştırmak
- 2466 tekzip yalanlama
- 2467 tekzip etmek yalanlamak
- 2468 telâffuz söyleniş
- 2469 telef olmak yitmek⁴
- 2470 teleoloji erekbilim
- 2471 teleolojik erekli, ereksel
- 2472 telepati uzaduyum
- 2473 teleskop ırakgörür
- 2474 tel'in kargış
- 2475 tel'in edilmek kargışlanmak
- 2476 tel'in etmek kargışlamak
- 2477 temas 1 değinim, değinme 2 *coğr.* ulaşım
- 2478 temas etmek değinmek
- 2479 temayül eğilim, yönseme
- 2480 tembih *biy.* uyarı, uyarma
- 2481 tembih etmek *biy.* uyar-mak³
- 2482 teminat güvence
- 2483 temin etmek sağlamak
- 2484 temiz arı
- 2485 temizlik arılık
- 2486 temsil 1 *tiy.* gösteri^{3,4}, oyun² 2 *biy.* özümleme
- 2487 temsil etmek 1 *tiy.* oynamak 2 *biy.* özümlemek
- 2488 temyiz mahkemesi Yar-gıtay
- 2489 tenakuz çelişiklik, çelişki, çelişme
- 2490 tenasül üreme²
- 2491 tenasüp 1 oran² 2 orantı^{1,2}
- 2492 tenazur bakışım
- 2493 tenebbüh kabiliyeti *ruhb.* uyarılğanlık
- 2494 teneffüs solunum
- 2495 teneffüs etmek solunmak
- 2496 tenkidi eleştirel
- 2497 tenkit eleştiri
- 2498 tenkit (etme) eleştirme
- 2499 tenkit etmek eleştirmek
- 2500 tenvir aydınlatma
- 2501 tenvir etmek aydınlatmak

- 2502 tenzil indirim²
2503 tenzilât indirim
2504 tenzilâtlı indirimli
2505 teoloji tanrıbilim
2506 teolojik tanrıbilimsel
2507 teori kuram
2508 teorik kuramsal
2509 teorisyen kuramcı
2510 teraküm birikim
2511 terbiye eğitim
2512 terbiyeci eğitici, eğitimci
2513 terbiye etme eğitme
2514 terbiye etmek eğitmek
2515 terbiyevi eğitimsel, eğitsel
2516 terbiyevilik eğitsellik
2517 tercih etmek yeğlemek,
yeğ tutmak
2518 tercüman dilmaç
2519 tercüme çeviri
2520 tercüme etmek çevirmek
2521 tercümeihal yaşamöyküsü
2522 tereddi soysuzlaşma, yozlaşma
2523 tereddi etmek soysuzlaşmak,
yozlaşmak
2524 tereddüt duraksama, ikircim
2525 tereddüt etmek duraksamak
2526 tereke (terike) bırakıt
2527 terekküp etmek bileşmek
2528 terkip bileşim^{1,2,3}
2529 terkip etme bileştirme
2530 terkip etmek bileştirmek
2531 termometre sıcakölçer
2532 terör 1 yıldırı 2 yılğı
2533 tertip düzen¹, düzenleme
2534 tertip etmek düzenlemek
2535 tesadüf rastlantı
2536 tesadüfi rastlantısal
2537 tesanüt dayanışma
2538 tesanütçülük dayanışmacılık
2539 teselli avunç, avuntu
2540 teshir etmek büyülemek
2541 tesir etki
2542 tesir etme etkileme
2543 tesir etmek etkilemek
2544 tesis 1 kuruluş 2 kurum¹
2545 tesisat döşem
2546 tesisatçı döşemci
2547 tesisatçılık döşemcilik
2548 tespit saptama
2549 tespit etmek saptamak
2550 teşbih benzeti
2551 teşebbüs girişim¹
2552 teşekkül 1 kuruluş 2 oluşum^{1,2} 3 örgüt 4 *ruh*.
yoğrum
2553 teşekkül etme biçimlenme,
oluşum¹, oluşma
2554 teşekkül etmek oluşmak
2555 teşekkülettirme oluşturma
2556 teşekkül ettirmek oluşturmak
2557 teşerrüf etmek onurlanmak
2558 teşhir sergileme
2559 teşhir etmek sergilemek
2560 teşhis *tıp*. tanı
2561 teşhis etmek *tıp*. tanılamak
2562 teşkilât örgüt
2563 teşkilâtçı örgütçü
2564 teşkilâtçılık örgütçülük
2565 teşkilât-ı esasiye kanunu
anayasa
2566 teşkilâtlandırılmak örgütlen-
lendirilmek
2567 teşkilâtlandırmak örgüt-
lendirmek

- 2568 teşkilâtlanmak örgütlenmek
2569 teşkilâtlı örgütlü
2570 teşkilâtlılık örgütlülük
2571 teşkilâtsiz örgütsüz
2572 teşkilâtsizlik örgütsüzlük
2573 teşri yasama
2574 teşrih açıklama
2575 teşrih etmek açıklamak
2576 teşrii masuniyet yasama dokunulmazlığı
2577 teşriki mesai işbirliği
2578 tettebbu araştırma
2579 tettebbu etmek araştırmak
2580 tetkik inceleme
2581 tetkik edilmek incelenmek
2582 tetkik etmek incelemek
2583 tetkik ettirmek inceletmek
2584 tetkik ve tettebbu açıklama, irdeleme
2585 tetkik ve tettebbu etmek açıklamak, irdelemek
2586 tevcih yöneltme
2587 tevcih etmek yöneltmek
2588 teveccüh etmek yönelmek
2589 tevkif tutuklama
2590 tevkif etmek tutuklamak
2591 tevsik etmek belgelemek
2592 tevzi dağıtım
2593 tevzi bürosu dağıtımmevi
2594 tevizhane dağıtımmevi
2595 teyit etme doğrulama
2596 tez sav^{2,3}
2597 tezahürat gösteri¹
2598 tezabüratçı gösterici
2599 tezahür etmek belirlemek^{1,3}
2600 tezat karşıtlık¹
2601 tezkiye arıtlama
2602 tezkiye etmek arıtlamak
2603 tezli savlı
2604 tezyif aşağısama, horgörü
2605 tezyif etmek aşağısamak
2606 tezyinat bezek
2607 ticaret tecim
2608 ticarethane tecimevi
2609 ticari tecimsel
2610 tolerans hoşgörü, hoşgörülük
2611 totaliter bütüncül
2612 tragedya ağlatı
2413 trajedi tiy. ağlatı
2614 trajik ağlatısal
2615 transandan aşkın
2616 transandans aşkınlık
2617 transandantal deneyüstü
2618 transandantalizm deneyüstücülük
2619 transformizm dönüşümcülük
2620 transkripsiyon çevriyazı
2621 tufeyli asalak
2622 tufeylilik asalaklık
2623 tuhaf yabansı
2624 tuhaf bulınak yabansımak
2625 tul boylam
2626 tuluat doğmaca
2627 tur dönü
2628 turist gezgin
2629 tüccar tecimen

U

2630 ufki yatay	2639 umumî heyet genel kurul,
kurultay
2631 ufuk çevren, gözerimi	2640 umumî kâtip genel yazman
2632 umde ilke	2641 umumiyet genellik
2633 umran bayındırlık	2642 umumiyetle genellelikle
2634 umumbane genelev	2643 unsur öge
2635 umumî genel	2644 usare özsu
2636 umumî efkâr kamuöyu	2645 usûl tûze. ağanlar
2637 umumileştirme genelle-
me, genelleştirme	2646 uzuv örger
2638 umumileştirmek genel-
lemek, genelleştirmek	2647 uzvaniye örgencilik
	2648 uzvi örgensel
	2649 uzviyet örgenlik

Ü

2650 ümit umut	2653 üslup 1 anlatı ¹ 2 deyiş ²
2651 ümit etmek ummak	2654 ütilitarist yararçı
2652 ünite birim	2655 ütilitarizm yararcılık

V

2656 vadi koyak	2667 vakur ağırbaşı
2657 vahit birim	2668 varidat gelir
2658 vahiy fels. açıklama	2669 vâris kalıtçı
2659 vahşet yabanılık	2670 vasıf ayırt, nitelik
2660 vahşi yabanıl	2671 vasıflandırma niteleme
2661 vahşilik yabanılık	2672 vasıflandırmak adlandır-
mak ² , nitelemek, nitelen-
dirmek
2662 vaka olay ^{1,2} , olgu	2673 vasıl dilb. ulama ³
2663 vakar ağırbaşıllık	2674 vasıta araç
2664 vakarlı onurlu	2675 vasıta-ı nakliye taşıt
2665 vakıa gerçek ⁴ , olut	
2666 vakfe durgu ²	

2676 vatan yurt ²	2694 velutluk verimlilik
2677 vatandaş yurttaş	2695 veraset kalıtım, soyaçekim
2678 vatandaşlık yurttaşlık	2696 vesika belge
2679 vatanperver yurtsever	2697 vesvese işkil
2680 vatanperverlik yurtseverlik	2698 vesveselenmek işkillenmek
2681 vazgeçme cayma	2699 vetire süreç
2682 vazgeçmek caymak	2700 veya ya da
2683 vazife görev	2701 vezin ölçü ¹
2684 vazifeli görevli	2702 vicdan duyunc
2685 vazifelendirmek görevlen-	2703 yilâyet il ²
dirmek	2704 vitalizm <i>biy.</i> dirimselcilik
2686 vaziyet 1 durum 2 konum	2705 vitrin sergilik ²
2687 vecde gelmek esrimek	2706 vizör <i>sine.</i> bakaç
2688 vecibe ödev	2707 vokal <i>dilb.</i> ünlü
2689 vecit coşu, esrime	2708 vukuf, <i>fels.</i> bili
2690 vecize özdeyiş	2709 vuzuh açıklık, <i>yaz.</i> bel-
2691 vehim kuruntu ²	ginlik
2692 vekâlet bakanlık	2710 vûsat 1 <i>fiz.</i> genlik 2 <i>mat.</i>
2693 vekil bakan	uzam

Y

2711 yadigâr andaç	2715 yekûn toplam
2712 yahut ya da	2716 yemin ant
2713 yeknesak tekdüze	2717 yemin etmek andıçmek
2714 yeknesaklık tekdüzelik	

Z

2718 zabıt tutanak ^{1,2}	2722 zalimlik kıyıcılık
2719 zafer utku	2723 zamir <i>dilb.</i> adıl
2720 zait artı	2724 zan sanı
2721 zalim acımaz, acımasız,	2724/2 zannetmek sanmak
kıyıcı	2725 zapturapt sıkıdüzen

- 2726 zarar dokunca
 2727 zarf *dilb.* belirteç
 2728 zaruret 1 yoksulluk 2 zorunluk, zorunluluk
 2729 zaruri zorunlu
 2730 zatî 1 özel 2 özlük 3 *fels.* özünlû
 2731 zaviye aç
 2732 zayi yitik
 2733 zayi etme yitirme
 2734 zayi etmek yitirmek
 2735 zayi olmak yitmek
 2736 zelzele deprem
 2737 zelzele mıntıkası deprem bölgesi
 2738 zelzele mihrakı deprem odağı
 2739 zelzele sahası deprem alanı
 2740 zem yerme
 2741 zemmetmek yermek
 2742 zerk içitim
 2743 zerk etmek içitmek
 2744 zehir ağı, ağu
 2745 zehirlemek ağılamak
 2746 zehirli ağılı, ağulu
 2747 zekâ 1 anlak 2 anlayış²
 2748 zekâi anlaksal
 2749 zevk beğeni
 2750 zevk-i selim sağbeğeni
 2751 zıddiyet karşıtlık¹
 2752 zıt karşıt¹
 2753 zıtlaşma karşıtlaşma
 2754 zıtlaşmak karşıtlaşmak
 2755 ziraat tarım
 2756 ziraatçı tarımcı
 2757 ziraatçılık tarımcılık
 2758 zirai tarımsal
 2759 zihin an, anlık
 2760 zihni anlıksal
 2761 zihniyet anlayış³
 2762 zirve doruk
 2763 ziyafet şölen
 2764 ziynet bezek
 2765 zulüm ezinç², kıyıcılık
 2766 zürriyet döl

ÖZ TÜRKE konusunda bütün güçlüklerinizi çözen SÖZLÜK

Büyük ilgiyle karşılanan sözlük dizimizden bir yenisini daha sunuyoruz. Türk Dil Kurumu uzmanlarından Ali Püsküllüoğlu'nun titiz bir çalışma ve kendine özgü bir yöntemle hazırladığı «Öz Türkçe Sözlük», güvenle baş vurulacak bir elkitabıdır. İçerisinde «Dil Devrimi» üzerine hazırlanan bir inceleme de bulunan bu yeni baskıda başka hiç bir sözlükte olmayan binlerce öz Türkçe sözcük açıklamalarıyla verilmiş; ayrıca yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıkları da kılavuz bölümünde gösterilmiştir.